

Br. 19 Biblioteka SVEDOČANSTVA

Živorad Kovačević
*Srbija i svet:
Između arogancije
i poniznosti*

Biblioteka SVEDOČANSTVA Br. 19

Živorad Kovačević:
Srbija i svet:
Između arogancije i poniznosti

IZDAVAČ:
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:
Sonja Biserko

* * *

Urednik:
Seška Stanojlović

PRELOM:
Nebojša Tasić

KORICE:
Ivan Hrašovec

KARIKATURA NA NASLOVNOJ STRANI:
Predrag Koraksić Corax

ŠTAMPA:
"Zagorac", Beograd 2004.

TIRAŽ: 500

ISBN - 86-7208-092-0

*Voljenoj sestri
Stojanki*

***Zahvaljujemo se Vladi Sjedinjenih Američkih Država
na pomoći za objavljivanje ove knjige***

Živorad Kovačević

***Srbija i svet:
Između arogancije
i poniznosti***

ETNIČKE TENZIJE U JUGOSLOVENSKOJ FEDERACIJI - ODRAZ NA REGION

Međuetnički konflikti u Jugoslaviji dostigli su tačku ključanja. U trenutku opšte društvene krize i akumuliranog socijalnog nezadovoljstva, nacionalistička ideologija nudi brza i jednostavna objašnjenja za sve teškoće i nevolje – sve bi bilo drukčije da nije igre "ispod žita" pripadnika drugih nacija i religija i njihovih perfidnih vođa koji kuju zaveru protiv "našeg naroda". Svi drugi interesi i ciljevi (ekonomski, socijalni, klasni) gurnuti su u pozadinu dok se glavna pažnja usmerava na odbranu ugroženih interesa *Nacije* i na otklanjanje istorijskih nepravdi koje se i dalje čine protiv nje. Reč je o efikasnom i oprobanom metodu političke manipulacije u borbi za vlast i njeno očuvanje – demagoškom povlađivanju nacionalnoj samoljubivosti i megalomaniji i istovremenom ulivanju straha od opasnosti koje prete *Naciji* sa svih strana. Sve to stvara "ideološku osnovu za totalnu (i totalitarnu) nacionalnu homogenizaciju" (N. Pašić).

Odnosi između pojedinih federalnih jedinica do kraja su pogoršani i kontakti među vođstvima prekinuti, ili svedeni na otvorenu konfrontaciju preko medija. Politika u Jugoslaviji je praktično redukovana na konflikte između rukovodstava republika. Dok svi drugi zakopavaju ratne sekire, u Jugoslaviji se iskopavaju stare i kuju nove. Nacionalni mitovi koji su se žilavo očuvali u svesti naroda uprkos sistematskom ignorisanju tokom prethodnih decenija, sada se burno oživljavaju i nekritički prihvataju. Prošlost se prekomerno nameće kao ključna inspiracija za budućnost.

U takvim uslovima, implementacija ekonomskih reformi koja objektivno predstavlja snažan kohezivni i integrativni faktor i koja je donela nesumnjive rezultate tokom protekle godine, u velikoj meri je ugrožena. Trocifrena inflacija je efektno zaustavljena i krajem proleća ove godine dovedena na nulu. Nacionalna valuta je postala konvertibilna. Devizne rezerve zemlje su dostigle dosad nezabeležen nivo. Jugoslavija je značajno smanjila svoj dug i napustila društvo visoko zaduženih zemalja. Proces privatizacije preduzeća u društvenoj svojini je započeo. Privatna inicijativa je u punom zamahu i duh preduzetništva prodire u sve oblasti života. Tržište je dobro snabdeveno domaćom robom i konkurentnim uvoznim proizvodima.

Sve je to dalo osnovu za umereni optimizam uprkos padu proizvodnje (koji se i očekivao) i teškoćama u kojima su se našla mnoga preduzeća, što je bio neizbežna posledica tranzicije na tržišnu valorizaciju.

Međutim, s početkom jeseni javili su se prvi znaci ozbiljnog usporavanja reformskih procesa. Nažalost, elementi međuetničke konfrontacije nadjačavaju reformsku orijentaciju, dok nacionalna vodstva vide u eventualnom uspehu reformi direktnu pretnju svojim pozicijama i aspiracijama. Nova rukovodstva u republikama, uprkos zaklinjanju u privatizaciju, demonstriraju snažne tendencije prema etatizaciji sopstvenih nacionalnih privreda.

Još jednom se potvrđuje da dihotomija između ekonomskih i demokratskih reformi ne može dugo opstati i da jedino simultana akcija u oba pravca može dovesti do stvarnih promena. Reforme su možda imale šansu da uspeju nekoliko godina pre pogoršanja međuetničkih odnosa. Da bi ekonomski program mogao da uspe, neophodna je stabilna politička solucija. Stoga, početni uspesi ekonomskih reformi ne mogu više kompenzovati snažan negativni efekat političke krize, a sada sve više i više i usporenog privrednog razvoja.

Veliko je pitanje koliko su realne šanse da se solucija nađe u razvijanju političkog pluralizma i u demokratskim izborima u republikama i saveznoj državi? Reklo bi se da je Jugoslavija ozbiljno zakoračila u politički pluralizam i višestranačje. Nove stranke niču kao pečurke posle kiše, na sve strane se drže politički skupovi, disidenti osnivaju sopstvene partije, ili se otcepljuju od svojih stranaka. Međutim, ispod te pene koja nalikuje na koloritni mozaik višestranačkog sistema u zapadnim demokratijama, mogu se razaznati izvesne bitne razlike koje nisu rezultat samo porođajnih muka novog sistema koji kida sve veze sa prošlošću. Pre svega, od preko 150 stranaka, jedva da ima njih nekoliko koje nisu dobile nacionalnu identifikaciju već samim imenom. Njihovi programi se međusobno nadmeću uglavnom u ponudi što radikalnijih nacionalističkih ideja. Po pravilu, nove stranke nemaju ekonomske, socijalne, ekološke, kulturne i druge programe.

Proces demokratizacije u Jugoslaviji ne ide u pravcu političkog, već pre etničkog pluralizma. Individualni građanin je sveden na nacionalnu dimenziju, dok su političke institucije prožete nacionalističkom sadržinom umesto demokratske supstance i time odlažu demokratsku integraciju zemlje za neke bolje dane. Nacionalni kolektivitet se ispoljava kao homogen entitet u odnosu na druge nacionalne kolektivite, a većina i manjina se ne uspostavljaju putem političkih kriterija, već kao etnička većina i manjina. Taj "pluralizam u singularu" ne eliminiše etničku ekskluzivnost u pravcu demokratskog dijaloga i sinteze, već ga samo otežava i raspiruje konflikt.

Nade se polazu u demokratske izbore koji treba da se održe do kraja godine u četiri republike (dve republike su ih već imale proleto) i za federalne organe. Kaže se da se ne može govoriti o izgledima za rekonstituciju Jugoslavije dok sve republike ne prođu kroz demokratsku proceduru višestranačkih izbora. Međutim, u slučaju Jugoslavije izbori (i oni koji su već održani, a i oni koji slede) ne daju indikacije da će biti bitno drugačije – mogu se nazvati

pretpolitičkim izborima. Oni u prvom redu predstavljaju za građane priliku da se izjasne *protiv* postojećeg sistema i odnosa, dok je njihov osnovni smisao u formiranju nezavisnih država na tlu postojećih republika, uz shvatanje da je za njih bitnije da se uspostave kao nacionalne nego demokratske zajednice. Građani će se u osnovi opredeljavati za specifične nacionalne a ne političke ideje i ciljeve, pa su prema tome i šanse na strani onih koji su najradikalniji u svojoj nacionalnoj isključivosti.

Nacionalistička platforma je posebno osnažena kad se poveže sa militantnim antikomunističkim i verskim fanatizmom. Radi se o totalnom diskontinuitetu sa nasleđenim "istorijskim materijalom", o potpunoj negaciji čak i onih dostignuća koja su u Jugoslaviji ostvarena kao oblik pobune protiv staljinističkog birokratskog totalitarizma.

Što se tiče saveznih izbora, nejasno je da li će se uopšte održati, jer je za njih neophodna pretpostavka usvajanje amandmana na Ustav. A to se stalno odlaže i opstruiše. A i ako i kad budu održani, ostaje pitanje da li mogu doneti bitne promene jer je elektorat već ozbiljno indoktriniran, a stvarno već nezavisne nacionalne države neće biti spremne da dele vlast sa saveznom državom.

Ovo ne znači da treba ignorisati ili potceniti značaj izbora, već da sve ukazuje na nereálnost očekivanja da će oni odvesti Jugoslaviju u demokratiju i obezbediti pun demokratski legitimitet novim vlastima, pored ostalog za radikalnu transformaciju Jugoslavije. Ovo tim više što će se građanin na ovim izborima pojaviti samo kao pripadnik jedne nacije, odnosno građanin jedne nacionalne države. Na drugoj strani, samo kolektiviteti, odnosno njihovi predstavnici, biće u prilici da izraze svoj stav o karakteru zajednice. To u biti ugrožava toliko neophodan delikatni balans između individualnih i kolektivnih prava, između suverenosti građanina i etničkih grupa.

Kad je reč o obliku budućih odnosa među narodima koji čine današnju Jugoslaviju, u igri su dve moguće opcije: federacija ili konfederacija. Niko ne zastupa javno unitarnu opciju, dok secesija predstavlja rezervnu soluciju, ili više ili manje ozbiljnu pretnju.

Predsedništvo Jugoslavije zastupa koncept jake federacije, Hrvatska i Slovenija predlažu model konfederacije, a Predsedništvo Bosne i Hercegovine i Vlada Makedonije se više priklanjaju predlogu za labavu federaciju.

Predsedništvo Jugoslavije ocenjuje da je "federativni sistem najbolji put" i da je potrebno "graditi demokratsku federativnu zajednicu sa saveznom vlašću koja će biti efikasna u ostvarivanju onih nadležnosti koje će joj biti poverene sporazumom svih članica federacije". Nasuprot tome, Hrvatska i Slovenija zastupaju stav da je jugoslovenska federacija istorijski potrošena, bez mogućnosti da predstavlja optimalnu formu za zajednički život jugoslovenskih naroda. Stoga, jugoslovenska federacija treba da bude ukinuta i jugoslovenske republike treba da postanu nezavisne i suverene države koje će međusobno potpisati konfederalni sporazum ili formirati zajednicu država.

Konfederalna solucija ima u vidu model Evropske ekonomske zajednice, sa izraženijim konfederalnim elementima nego u EEZ. Druga opcija je: da kao delovi federativne zajednice jedna ili više republika mogu imati konfederalni status – to jest, uspostavila bi se neka vrsta asimetrične federacije. Realističnost ove ideje je dovedena sada u pitanje i od strane republika koje su je svojevremeno lansirale.

Poptpuno je neizvesno kako i kada se može očekivati (demokratsko) rešenje ustavne krize u Jugoslaviji. Da li će biti referendum, čemu se mnogi opiru? Da li će se situacija bitno promeniti kad izbori budu održani u svim republikama i nove vlasti budu imale mandat da sednu za sto da bi došle do sporazuma?

Međutim, dok se ne dođe do zajedničke odluke o tome kako i kada će se voditi razgovori o rekonstrukciji Jugoslavije, istovremeno se odvija jedan paralelni proces preoblikovanja Jugoslavije kroz unilateralne aktivnosti jedne ili druge republike koje nisu u skladu sa postojećim ustavom. I bez legalne, institucionalizovane procedure Jugoslavija se *via facti* konfederalizuje.

Lista takvih jednostranih poteza je poprilično duga. Ustavi usvojeni u nekim republikama su u mnogo čemu već konfederalni. Osnivaju se vrhovne komande oružanih snaga republika, formiraju se različiti oblici vojnih i paravojnih formacija, upostavlja se pravo republika da donose propise koji ne moraju biti u saglasnosti sa saveznim ustavom itd. Suspenduju se savezni zakoni i utvrđuje primat republičkih nad saveznim zakonima. Vlade pozivaju građane i preduzeća u svojim republikama da ne sprovode savezne zakone i usmeravaju svoje organe da ne kažnjavaju one koje krše savezne zakone. Uvode se uvozne takse na robu koja dolazi iz drugih republika i dodatne takse na uvoz iz inostranstva. Došlo je do jednogodinskog prekida uplaćivanja u savezni budžet. Republike imaju sopstvena ministarstva inostranih poslova, sprovode svoju spoljnu politiku, a neke osnivaju i svoja predstavništva u inostranstvu koja, međutim, nemaju diplomatski status, jer zemlje domaćini priznaju samo Jugoslaviji međunarodno-pravni subjektivitet.

Prema tome, pre nego što su razgovori uopšte počeli, Jugoslavija se konfederalizuje iz dana u dan, pri čemu svako nastoji da obezbedi što bolju startnu poziciju pred buduće pregovore. Republike su već ostvarile značajan stepen suvereniteta na svojim teritorijama.

Mada je Jugoslavija već uveliko uplivala u konfederalne vode, formalno uspostavljanje konfederacije nije nimalo jednostavno.

Pre svega, konfederacija implicira disoluciju postojeće države u nove nezavisne, u punoj meri suverene i međunarodno priznate države koje bi onda trebalo da potpišu konfederalni sporazum. Dakle, nije moguće stvoriti konfederaciju iznutra. Za takav proces disolucije i rekonstitucije Jugoslavije nema osnova ni u sadašnjem ustavu ni u rezultatima izbora koji nisu tražili niti traže mandat za takvu proceduru, a nema ni spremnosti drugih u Evropi i svetu da daju međunarodni legitimitet takvom aktu.

Drugo, Jugoslavija kao država i međunarodno-pravni subjekt postoji više od 70 godina, čime je uspostavljeno takvo političko, ekonomsko i kulturno nasleđe koje nije moguće lako podeliti u buduće individualne države.

Treće, jugoslovenska država nije nastala kao federalna, već kao unitarna zajednica. One države koje su postojale kao nacionalne države (Srbija i Crna Gora) nikad nisu imale sadašnji oblik, dok one koje nisu ranije egzistirale kao države (već su bile delovi Austrougarske odnosno Otomanske imperije) nisu inkorporirale u novu državu svoj državni suverenitet i stoga bi bile suočene sa dosta teškoća u procesu priznavanja njihovog državnog subjektiviteta. Između dva rata, administrativna podela Jugoslavije na banovine nije uzimala u obzir nikakve etničke granice. Prema tome, deobni bilans u procesu mirne disolucije Jugoslavije bio bi komplikovan zadatak posebno u pogledu teritorijalnog razgraničenja. Jugoslavija je dobrim delom i nastala kao zajednička država zbog velike izmešanosti njenih naroda. Izuzev delimično Slovenije, nema druge republike koja je nacionalno homogena. Ako se postojeće republičke granice uzmu za osnov razgraničenja, to bi ostavilo velike segmente pojedinih nacija u drugim državama sa statusom nacionalnih manjina, što bi moglo dovesti u pitanje kredibilitet novih vlasti nastalih na platformi zaštite nacionalnih interesa.

Promena granica bila bi još mnogo teža i praktično nemoguća bez ozbiljnih konflikata. Nacionalni lideri se pozivaju na prirodne i istorijske granice. "Ne znam šta su to prirodne granice. A što se tiče istorijskih granica, one su uvek vrlo maglovite" (M Đilas). Promene granica bile bi direktna pretnja Helsinškom konzenzusu i međunarodni faktori ih sigurno ne bi prihvatili. "Ako se granice u Jugoslaviji budu menjale, onda neko može reći 'Zašto se granice u Transilvaniji ne bi menjale, ili u Slovačkoj, ili u Šleziji?' I na kraju, nemački problem bi bio opet na dnevnom redu..." (G. de Mikelis).

To su sve razlozi zbog kojih mnogi smatraju da konfederacija nije mogući okvir za rešenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Međutim, da bi se jugoslovenska zajednica reintegrirala u bilo kojoj formi, neophodno je ponovo uspostaviti minimum međusobnog poverenja među njenim narodima i republikama, jer je to poverenje vrlo ozbiljno ugroženo. Prava istorijska nevolja je u tome što, bez obzira na ishod u pogledu oblika međusobnih odnosa, velika netolerancija i nesloga ostaje među jugoslovenskim narodima kao posledica manipulacije od strane nacionalnih oligarhija. To se ne može tek tako izbrisati, ako i kada ta rukovodstva eventualno odluče da se mora naći novi *modus vivendi* za narode koji žive na tlu današnje Jugoslavije.

Na taj način Jugoslavija se našla u začaranom krugu kontradikcija i nemoći. Ona se u stvari postepeno raspada i sve je teže sprovesti to mirno i demokratski. Najglasniji su federalisti i konfederalisti, pri čemu je prvima jasno da proces konfederalizacije nezadrživo gura napred (i oni tome sami veoma doprinose), dok se drugi boje potpunog odvajanja sa svim posledicama na nacionalnom, ekonomskom i međunarodnom planu. ("Slovenija nema nameru

ni da izađe iz Jugoslavije niti da dozvoli da bude oterana iza nje, jer joj je jugoslovensko tržište neophodno" - J. Mecinger, potpredsednik Vlade Slovenije.)

Konstituisanje političke suverenosti republika je proces koji je, po svojoj prilici, ireverzibilan. Međutim, u ovom trenutku je teško sagledati soluciju bez nekog oblika Jugoslavije, doduše različite od današnje, ali ipak nekakve zajednice bliskih i izmešanih naroda, kolikogod oni bili danas međusobno suprotstavljeni.

Kupovina vremena je izvesna nada za Jugoslaviju. Izbori će možda uneti elemente stabilnosti čak i u uslovima nacionalne homogenizacije. Ako bi se opstalo, naredni izbori bi mogli biti politički, jer bi valjda nacionalistička euforija morala da splasne u sudaru sa vitalnim problemima ljudi. Pretnje se čuju sa svih strana, ali nam je ipak teško da poverujemo da bilo ko stvarno namerava da pribegne upotrebi oružja.

Jasno je da jugoslovenska kriza može imati samo negativan uticaj na stabilnost Balkana i Mediterana.

Jugoslavija je bila kreator mnogih balkanskih i mediteranskih inicijativa i za to je dobijala nepodeljeno priznanje. Ona nastavlja to da čini. Upravo je uspešno završen sastanak ministara spoljnih poslova Balkana u Tirani, nešto ranije nezamislivo. Jugoslavija je uzela aktivno učešće u Pentagonali - obliku regionalnog povezivanja zemalja centralne Evrope, uključujući Italiju, Austriju, Mađarsku, Čehoslovačku i Jugoslaviju. Na predstojećem zasjedanju Evropske spoljnotrgovinske asocijacije (EFTA) razmatraće se priključivanje Jugoslavije toj asocijaciji. To može predstavljati ključni korak ka daljem približavanju Jugoslavije EEZ i drugim evropskim organizacijama. Preostale prepreke za prijem Jugoslavije u Savet Evrope mogle bi biti realno eliminisane do kraja godine. Jugoslavija je, takođe, izrazila želju da postane punopravni član OECD, što je, takođe, deo njene sve izraženije evropske orijentacije.

Međutim, unutrašnja politička kriza ozbiljno ugrožava međunarodnu poziciju Jugoslavije i dovodi u pitanje njen kredibilitet kao partnera. Njeni susedi sa zebnjom gledaju na sve veće interetničke tenzije i ubranu dezintegraciju Jugoslavije. Generalno govoreći, niko nema nameru da profitira na nestabilnosti Jugoslavije, jer bi to predstavljalo direktnu pretnju sopstvenoj bezbednosti i miru u regionu, pa i u Evropi. Nastojanje pojedinih republika da dobiju poseban tretman, međunarodno priznanje i političku podršku mogućoj secesiji nailazi na hladan prijem i ponovljenu podršku celovitosti Jugoslavije.

U tom kontekstu naglašava se da će Evropa i svet prihvatiti svaku soluciju do koje se dođe mirnim putem i u demokratskom dijalogu među jugoslovenskim narodima i republikama. "Ono što je važno, međutim, jeste da se reformski procesi i interni dijalog u definisanju novog ustava i institucionalnog poretka zemlje ne smeju negativno reflektovati na evropsku stabilnost. To je jedino što tražimo od Jugoslavije. To stoga što unutrašnja

ravnoteža zemlje nije problem koji se tiče samo te zemlje i nikoga drugog. To je problem koji može da izazove lančanu reakciju i nesagledive posledice i velike poremećaje i među susedima i među velikim silama ili velikim savezima. Taj je problem, prema tome, bremenit kritičkim faktorom koji se ne može ostaviti netretiranim." Ove reči italijanskog ambasadora u Jugoslaviji G. S. Venta najbolje odražavaju zabrinutost svih suseda, prijatelja i partnera Jugoslavije. Odlučite kako god hoćete, ali, molimo, bez pucanja!

Čini se da niko danas sa strane ne pretil Jugoslaviji. Ona je pretnja sama sebi i baš zbog toga pretnja drugima oko sebe. Problem je još kompleksniji zbog toga što je sa krajem hladnog rata i kolapsom jedne od dveju hegemonija stvorena neka vrsta vakuuma na Balkanu u kome su se stari problemi i međunacionalni konflikti ponovo razbuknuli. Oni su najizraženiji u Jugoslaviji, ali su i druge zemlje regiona, koje su manje-više povratile nezavisnost, suočene sa problemima sopstvene unutrašnje bezbednosti. Balkanizacija je sada proces više unutar pojedinih zemalja, jer konflikti i međusobne aspiracije nisu više u prvom planu, ali bi svaka značajna promena u bilo kom delu Balkana mogla da oživi već notornu istorijsku kvalifikaciju Balkana kao bureta baruta Evrope.

(Prevod sa engleskog)

Izlaganje na skupu o mediteranskoj bezbednosti u poslehladnoratovskoj eri, Atina 7-9. novembar 1990, objavljeno u časopisu Mediterranean Quarterly, Winter 1991, A Journal of Global Issues, Duke University Press, USA

ŠTA SAM IM REKAO

Živorad Kovačević bio je i ostao netipična ličnost na domaćoj političkoj sceni. Uvek pomalo "drugačiji čovek". Kao gradonačelnik Beograda bio je "sasvim drugačiji od Branka Pešića". U vreme nemilosrdnih obračuna među komunistima u Srbiji, koji su kulminirali čuvenom Osmom sednicom, uspeo je da ne bude ni na jednoj strani. Po okončanju mandata u vladi Milke Planinc, dobio je mesto ambasadora u Vašingtonu i za tadašnje prilike bio je, opet, netipičan ambasador; neprestano je putovao i držao predavanja, po univerzitetima, javnim tribinama, privrednim komorama, sretao se s američkim poslovnim ljudima, profesorima, novinarima, našim iseljenicima... Sve dok, nakon jednog, nikada do kraja javno razjašnjenog incidenta, vezanog za boravak tadašnjeg slovenačkog predsednika Janeza Stanovnika u Vašingtonu, rukovodstvo Srbije (navodno, nezadovoljno Kovačevićevim izveštajem) nije naložilo da se on kao "srpski kadar", odmah opozove i vrati u Beograd. O tome do sada u javnosti nije progovorio ni reč. Otišao je, jednostavno, ćutke. Ali se nije odmah preselio u "Maderu", ili neko od sličnih mesta gde se skupljaju bivši srpski političari.

Nakon dve i po godine izbivanja iz javnog života, krajem prošle godine priredio je pravo iznenađenje ovdašnjoj, ovog puta kulturnoj javnosti. Mada po obrazovanju nije lingvista, objavio je "Srpsko-engleski rečnik idioma, izraza i izreka". I, pobrao komplimente kritike, mnogih uglednih lingvista, koji su njegovu knjigu ocenili kao "kapitalan doprinos srpskoj kulturi"!

A, s pojavom Milana Panića, nagoveštena je i mogućnost da se Kovačević vrati u politiku, tačnije u diplomatiju; mesto ministra spoljnih poslova u Panićevoj vladi bilo je, najpre, ponuđeno njemu.

NIN: Kako se dogodilo da to mesto, ipak, ne dobijete?

Živorad Kovačević: Moram da kažem da sam odmah izrazio neke rezerve prema toj ponudi. Nije se radilo samo o mojim privatnim razlozima, već pre svega o principijelnom uverenju da oni koji su svojevremeno bili na raznim političkim funkcijama, nemaju sada šta da traže u politici. Mnogo je različitih konvertita, koji, mada to poriču, i gledištima i manirom još nose veliki багаž nataloženog ideološkog i drugog nasleđa prethodnih vremena.

Upozorio sam da će zbog mene g. Panić, po svoj prilici, imati problema. Naravno, razgovarao sam i sa svojim prijateljima. Svi su mi rekli da u ovim okolnostima prosto nemam prava da kažem: neću!

U ponovljenom razgovoru, iako nisam odbio, nastojao sam da predlog stavim u što realnije okvire. Rekao sam da naša pozicija neće u tolikoj meri zavistiti od sposobnosti ili nesposobnosti onih koji će voditi diplomatiju, koliko od same politike koja će biti vođena. Drugim rečima, suština nije samo u tome da se menjaju ljudi, već da se menja politika, a da ne bih bio spreman da branim i zastupam politiku ukoliko ona ne bi bila promenjena...

Svoja gledišta sam stavio na papir i ona su, kako mi je rečeno, prihvaćena. No, posle mi je rečeno da moja kandidatura nije mogla da prođe, kao što sam i sam pretpostavljao. Nakon svega, doživeo sam neku vrstu ličnog olakšanja, a shvatio da i novi premijer mora da pravi različite ustupke, da on nije potpuno vlasan u meri koja bi mu omogućila da u celini bira svoj tim.

■ *Da li ste se vi znali odranije? Kako je došlo do toga da vam g. Panić ponudi mesto ministra spoljnih poslova?*

■ Milana Panića sam prvi put sreo još pre nego što sam postao ambasador u Vašingtonu. A kao ambasador video sam ga više puta; bio sam kod njega u Kaliforniji, u njegovoj kući, u njegovom preduzeću... Panić je tokom mog boravka u Americi postao aktivan u konstruktivnom naporu srpske emigracije za pomoć Jugoslaviji i Srbiji, koji sam svestrano podržavao.

Na kraju, čini mi se da je on i time što je to mesto ponudio baš meni, na neki način, hteo da demonstrira nezavisnost svoje pozicije, s obzirom na sve što se svojevremeno događalo sa mnom. A valjda je smatrao da bi mnogobrojni diplomatski i drugi kontakti koje sam ja imao u Americi, sada mogli biti od koristi.

■ *Šta se, zapravo, dogodilo onda kada su vas vratili iz Amerike?*

■ Ništa posebno. U SSIP mi je rečeno da će se Republika Srbija pobrinuti za mene. Da oni za mene imaju neke poslove u vidu. Ja sam im zahvalio, rekao da su se već dosta pobrinuli za mene i da nema potrebe da se više brinu. Dao sam otkaz i ništa više ni od koga nisam tražio. Najpre sam sa grupom prijatelja osnovao jednu konsultantsku firmu, koja se nije bavila uvozom i izvozom i sličnim probitačnim poslovanjem, jer su se u to vreme još tražile intelektualne usluge. Ali, kako to posle nije išlo, otišao sam u prevremenu penziju. I dobio sam slobodno vreme koje sam iskoristio onako kako mi je najviše odgovaralo.

■ *Znate li sada, nakon toliko vremena, zašto su vas opozvali i vratili?*

■ Prvo, hoću da vam kažem da je četrnaest novinskih redakcija u to vreme od mene tražilo intervju, želeći da čuje moje objašnjenje; dvanaest ih je bilo iz Slovenije i Hrvatske. Ali, ja to nisam hteo da prihvatim, jer nisam želeo da budem objekat bilo čije manipulacije. A nisam nikada želeo da se pravdam.

Bez obzira na to koliko je ta istina ovde bila iskrivljena, ona, ipak, nije bila komplikovana. Janeza Stanovnika sam video dva-tri puta u životu, a kada je on kao predsednik Slovenije došao u Vašington, ja sam, kao jugoslovenski ambasador, organizovao njegov boravak, kao što sam to činio i za predsednike

drugih republika. Uostalom, više puta sam, bez uspeha, predlagao da i iz Srbije u Ameriku dođe predsednik ili neko drugi.

Stanovnik je tamo govorio kako je govorio, dosta nekontrolisano, o svemu i svačemu. I, pošto to nije naišlo ni na kakav odjek u Americi i nije baš nigde bilo zabeleženo, ni u štampi ni na televiziji, smatrao sam da ne treba još i ja da dolivam ulje na vatru nekim svojim širim prikazom njegovog govora u diplomatskoj depeši Beograda... A oni su zaključili što su zaključili, jer im je to u tom trenutku bilo potrebno ovde, za domaću upotrebu.

Još pola godine sam obavljao taj posao i radio sam punim srcem, mada bi mi posle svega što se dogodilo, bilo zaista teško da sam morao da ostanem. Nije to bio nikakav lični sukob, niti osveta zbog nekih mojih ranijih političkih stavova, već jednostavno nesaglasnost u odnosu na to šta je funkcija jugoslovenskog ambasadora. Kako bilo da bilo, ni sada ne bih želeo da ispadne da se ja nešto pravdam, jer bih opet postupio isto. Meni je time samo učinjena usluga.

Posle svega meni više nije bilo moguće biti jugoslovenski ambasador i braniti tamo neku ovdašnju politiku. Jer, osnova mog delovanja je, u suštini, bila da govorim istinu. To ne znači da govorim baš sve što mislim i sve što znam, ali vi ne možete zavaravati ljude, bar ne dugo. A iz dana u dan postajalo je sve teže tamo davati racionalno objašnjenje svega što se ovde zbivalo. Dobro je što je to presečeno onda, jer da to tada nije učinjeno, moralo bi biti učinjeno kasnije pod mnogo težim uslovima.

■ *Da se vratimo u sadašnje vreme. Čovek koji je, konačno, dobio ministarsku funkciju u vladi g. Panića, koja je prvo ponuđena vama, g. Vladislav Jovanović, nije dugo izdržao. Kako to objašnjavate?*

■ Ja mislim da je vlada g. Panića odlaskom g. Jovanovića dobila ministra, g. Iliju Đukića, koji je vrstan i iskusan profesionalac i mislim da je to najbolje rešenje. U suštini, meni je od početka bilo jasno da će premijer Panić sam voditi spoljnu politiku svoje vlade, što je u ovakvoj situaciji i razumno.

Pre nekoliko dana sam se vratio iz Amerike gde sam bio privatnim poslom i gde sam imao priliku da sretne mnogo, vrlo uticajne ljude u Vašingtonu i Njujorku. Tamo je bilo mnogo skepse u odnosu na dolazak Panića na čelo jugoslovenske vlade. Tačnije, malo ko je verovao da će g. Panić tu nešto moći da učini. Ne samo zato što on nije imao političkog iskustva na ovim našim balkanskim vetrometinama i sa ovim našim mentalitetom, jer je davno otišao, i ne samo zato što je, poput Rosa Peroa u Americi, možda hteo da prenese zakonitosti i manire biznisa u politiku, jer to ne biva, nego zato što ljudi tamo nisu mogli da odgonetnu: ko čiju igru igra? Pitali su se: da li je Panić došao da bi dao legitimitet i bolju fasadu sadašnjem režimu ili on ima i neke sopstvene ambicije?

■ *Ovde su neki verovali da je g. Panić dobio mandat u Vašingtonu i da je otuda došao u Beograd u specijalnu misiju. Koliko u tome može biti istine?*

■ Duboko sam uveren, a to uverenje proizlazi iz svega što sam tamo čuo, i što znam, da su takve priče bez ikakvog osnova. Pre svega, znam da američka administracija nije gledala dobrim očima na njegov dolazak u Beograd. On je američki državljanin i zbog toga bi u očima američke javnosti, ali i u očima njihovih evropskih saveznika moglo izgledati kao da oni tu igraju nekakvu čudnu igru. Amerikancima nikada ne odgovaraju nejasne situacije. Oni, znate, nisu baš mnogo delikatni i prefinjeni u politici; više vole da imaju čistog i jasnog protivnika ili nespornog saveznika...

■ *Kako u Americi sada gledaju na politiku Panićeve vlade?*

■ U razgovorima sa tamošnjim uticajnim ljudima i sam sam pokušavao da odgonetnem kakav će biti odnos onih koji imaju odlučujuću reč u svetskoj politici prema Srbiji i Crnoj Gori, odnosno Jugoslaviji. Hoće li biti neprijateljski raspoloženi, hoće li to biti politika *wait-and-see*, što znači - "čekati i videti", ili će to biti - podrška. Ispostavilo se da su moja predviđanja bila tačna: oni se sada opredeljuju za politiku *wait-and-see*. Znači, neće nas potpuno odbaciti, ali dok ne budu vidljivi znaci promena, neće biti ni podrške.

U međunarodnoj politici Ujedinjene nacije su danas mnogo uticajni faktor nego ranije. Imao sam priliku da o tome razgovaram sa g. Sajrusom Vensom kojeg veoma cenim, kao i sa nekim drugim visokim funkcionerima svetske organizacije. To su bili privatni i prijateljski razgovori, gde ja, razume se, nisam nastupao kao neki politički faktor, već samo kao običan svedok. Iskoristio sam priliku da im kažem da bi, po mojem mišljenju, novoj jugoslovenskoj vladi trebalo dati vidljive znake ohrabrenja. Na primer, sada kada se od Kine traži nafta za humanitarne svrhe, bilo bi dobro da se učini gest dobre volje i da se to dozvoli. Da se i na taj način narodu pošalje neki signa.

Što se tiče različitih međunarodno-pravnih implikacija onoga što se ovih dana događa u Njujorku, ja se u to ne bih upuštao. Hoću, jedino, da kažem da je apsurdno misliti i ponašati se kao da mi imamo ne znam koliko opcija. Kao da su nama na raspolaganju sve moguće alternative i sad treba da izaberemo onu koja bi za nas, polazeći od naših interesa i ambicija, bila najoptimalnija.

■ *A kako se politika te vlade čini vama? Da li se već može govoriti o onim promenama koje ste pominjali u vreme razgovora o eventualnom vašem ulasku u tu vladu?*

■ Premijer Panić veruje, i misli da je to njegova najbolja osobina, u stalni aktivizam. U neprestanu inicijativu. U kontakte. To je donelo i najveći razlaz sa prethodnom politikom. On zna i da pusti probni balon i da napravi ustupak. Da se povuče. To je, na kraju krajeva, osobina pravog političara. Ali, ako se svaki njegov potez te vrste, a biće ih verovatno još, koristi kao povod za kardinalne optužbe za "nacionalnu izdaju" i slično, to samo pokazuje u kakvim nemogućim uslovima vlada mora da deluje u razbijanju izolacije.

Najgore u svemu tome je potcenjivanje međunarodnog elementa i uverenje da mi njih možemo "izradići", da ne upotrebim neki grublji srpski

izraz, time što ćemo im govoriti jedno, a raditi drugo. Dosadašnja srpska politika je doživela debakl u svetu baš zbog toga što je tom svetu jedno govoreno, a ovdje činjeno nešto drugo. Znaite, ne radi se o tome da je politika, bilo gde, ne znam kako poštena. Ali, postoje pravila igre koja se ne smeju kršiti.

■ *Da se još malo zadržimo u Americi. Ima li Amerika nekakvu strategiju u Jugoslaviji? Šta ona ovdje sada, zapravo, želi da postigne?*

■ Vidite, ja mislim da Amerikanci nisu neki veliki stratezi. Oni su pragmatični i vole jednostavne situacije. Bipolarni svet je za njih bio mnogo jednostavniji od ovog sadašnjeg u kome oni tek traže svoje mesto. Najbolji primer za to je što su se Amerikanci dugo, duže od svih, držali jugoslovenske opcije. Kasnije, njihova cik-cak politika bila je, očito, rezultat odsustva ozbiljne strategije. A u ovom trenutku mi za njih nismo predmet nekakvih posebnih interesa, već prosto *nuisance*, problem koji bi što pre trebalo skinuti s dnevnog reda. Oni su umorni od Jugoslavije i gledaju samo kako da se tu ne uglibe. Pogotovo sada u vreme predizborne kampanje.

■ *Znači li to da dok se tamo nova vlast ne ustoliči, ne može biti razgovora o ukidanju sankcija?*

■ Za ukidanje sankcija ima dva uslova. Prvi je čist i jasan. Tiče se ispunjavanja svih postavljenih zahteva, u prvom redu zahteva da prestane rat u Bosni. Taj uslov je zaista težak i verovatno nepravedan, jer to, kao što znamo, ne zavisi samo od Jugoslavije, odnosno od Srbije i Crne Gore, bez obzira na to kolika je čija krivica.

Drugi uslov je – odlazak sadašnjeg režima. To možda i nije u redu sa stanovišta međunarodnih odnosa. Ali, znate, današnja vlast u Srbiji je izgubila svaki kredibilitet u svetu. Šta god da ona učini, ovoj zemlji se neće verovati. To je jasno. Mislim da bi posle promene sadašnjeg režima, svemu uprkos, sankcije mogle relativno brzo da budu skinute. Treba imati u vidu da svi ipak žele da se to nekako okonča.

Ali, hoću još nešto da dodam. Već iz američke štampe, ma koliko da je ona mogla biti i pristrasna, vidi se da tamo nema ni govora o nekim posebnim simpatijama za sadašnju hrvatsku vlast ili za Tuđmana. Nema više nikakvih iluzija o nekakvom demokratskom karakteru hrvatske vlasti kao što je to bilo još pre godinu dana. Vidljivo je da je i Izetbegovićeva karta u Americi oslabila. On je zaista bio njihova simpatija. Sada se, možda, može govoriti o nekakvom američkom uverenju da su Muslimani u Bosni najveće žrtve rata, ali se ne može govoriti o američkoj naklonosti prema Izetbegovićevoj politici. Dakle, klima je značajno promenjena.

Ali, treba računati s tim da je jednom uprljan obraz teško oprati. Znaite, danas je zaista teško biti Srbin u Americi jer su Srbi postali *bad guys*. Ne znači, naravno, da su svi drugi *good guys*. Naprotiv, sve više preovlađuje slika o svima nama kao o balkanskim varvarima koji ne znaju civilizovano da se ponašaju i koji svetu prave grdne nevolje...

■ *Ko će pobediti na izborima u Americi? I, šta bismo mi mogli da očekujemo od demokrata, ako im pođe za rukom da osvoje vlast?*

■ Demokrati, kao što znate, vode. Ako se u međuvremenu ne dogodi ništa spektakularno, izgleda da će Buš izgubiti izbore. U tome i jeste suština. Pre je reč o tome da Buš gubi nego da Klinton dobija. Ipak, teško je reći da bi demokratska administracija u Vašingtonu odmah mogla da proizvede drugačiju politiku prema nama. Dosadašnja američka politika prema Jugoslaviji nije bila stvar nijedne stranke, ni republikanaca ni demokrata.

■ *A naši izbori?*

■ Realno gledajući, mislim da je najbolje to što će se jugoslovenski problem, verovatno, ipak, rešiti izborima.

■ *Kad kažete "rešiče se izborima", znači li to da vi verujete da će ti izbori zaista biti poštene i demokratski?*

■ To je elementarni uslov. Ne verujem da bi opozicija, poučena ranijim iskustvom, pristala da izađe na izbore ako oni ne budu poštene, pre svega ako ne bude obezbeđena nezavisnost medija. Iskreno govoreći, verujem da dvojac Čosić – Panić ima šanse, ali samo u tandemu, jer prepoznatljivo simboliše ujedinjavanje okrenutosti nacionalnom sa trezvenim pragmatizmom. Simboliše ujedinjavanje sada tako uticajne intelektualno-kulturne sfere sa biznisom, koji je bio u zapečku i sa tržišnim razmišljanjem i ponašanjem. Ujedinjavanje kontemplativnosti i opreza sa izrazitim dinamizmom i inicijativom. Odnosno, intelektualne skepse sa neodoljivim optimizmom.

U ovom vremenu teškog raskida sa ideološkim nasleđem, preko prejakog nacionalnog naboja, do političkog društva, tržišne ekonomije i uključivanja u svet, takva, pomalo bizarna, kombinacija čini se da ima najviše magnetizma i inkluzivnosti, odnosno da – najmanje odbija.

■ *Vi, dakle, mislite da bi nekakva politička kombinacija sa Čosićem i Panićem mogla da trijumfuje na sledećim izborima?*

■ Sada je suviše rano za takve prognoze. Ipak, usudiću se da kažem da najviše izgleda ima varijanta da te izbore ne dobije niko! A to možda i ne bi bilo tako loše. Naravno, pod uslovom da rat prestane. Bila bi stvorena nekakva ravnoteža snaga i opcija, što bi imalo za posledicu da nema vođe i monopola i da se politički život i borba presele u Parlament. Politička borba bi se vodila pregovaranjem, kompromisima, ustupcima, raznim alijansama, uz sukobe argumentima i sud javnosti preko sve nezavisnijih medija, što se sve više nazire.

To bi možda donelo određenu političku nestabilnost, poput one u Italiji šezdesetih i sedamdesetih godina. Ali mislim da je to skoro nužno u ovom prelaznom periodu ka političkoj konsolidaciji koju ne možemo očekivati u roku kraćem od pet godina. Bitno je, međutim, da se time oslobodi prostor za nesmetano delovanje privrede, štampe, univerziteta, a ispoljavanje raznovrsnih inicijativa, bez straha od kape svemoćne vlasti.

■ *Vi kao da ne računate na mogućnost da bi se sve moglo i loše završiti?*

■ Pa, ja ne iznosim samo prognoze, već svoja stanovišta i želje. Isto tako, za njegov opstanak značajni su i sve veći pragmatizam i samostalnost Crnogoraca. Zatim, podrška Dobrice Ćosića. Ali, pre svega, potreban mu je – uspeh.

■ *Znači li to da međunarodna zajednica, ipak, drži ključ naše situacije u svojim rukama? Ona bi Paniću mogla da priušti taj uspeh, a mogla bi da mu ga uskrati.*

■ Ruku na srce, međunarodna zajednica se nije proslavila u odnosu na Jugoslaviju. Sada me najviše plaši mogućnost da ona tek sa zakašnjenjem, koje može da bude pogubno, odluči da podrži Panića. Utoliko se, možda, može dogoditi da ona zaista drži taj ključ u svojim rukama. Ali, ipak verujem da ishod mnogo više zavisi od onoga što će ovde biti učinjeno, od naše unutrašnje demokratizacije i od mogućnosti da se ovde izbegnu nagli rezovi kao što je izglasavanje nepoverenja vladi, forsirano traženje njene ostavke i slično.

■ *Čini mi se da se strasno i lako vraćate u politiku?*

■ Iskreno vam kažem da ne bih želeo da se vratim u politiku i, realno govoreći, ja tu ništa ne bih mogao da doprinesem. Ali, to što zovemo politikom, danas je naša sudbina. Niko prema tome nije ravnodušan. Gospodinu Vensu sam rekao: vi možete da gađate Miloševića, ali ste pogodili mene! Znete li vi kolika je moja penzija? I, znate li kako mi živimo i kako ćemo se grejati zimus? E, to više nije pitanje nekih političkih simpatija i antipatija.

■ *Ako se ne budete bavili politikom, hoćete se i dalje baviti svojim rečnikom?*

■ Prvo izdanje mog "Srpsko-engleskog rečnika idioma, izraza i izreka" prošlo je odlično, rasprodano je. Izdavač "Filip Višnjić" zainteresovan je da štampa i drugo izdanje, što bi bilo korisno, jer sam sa ovo vreme video šta bi trebalo ispraviti, dodati. Sada i u Americi postoji veliko interesovanje za takav rečnik, naročito među našim življem. Radim ujedno i na englesko-srpskom rečniku, što nije baš jednostavan posao, jer to nije samo obrnuti rečnik.

To sam godinama skupljao, za svoju dušu. Kada sam ovladao kompjuterom i sve to uneo u kompjuter, shvatio sam da imam već popriličan fond. A onda sam, sticajem – za mene srećnih – okolnosti, dobio i dosta slobodnog vremena, pa sam se nekoliko godina žestoko samo time bavio. Nisam znao šta će od svega toga ispasti sve dok se, opet srećom, nije našao dobar izdavač koji je to odmah prihvatio. Tako se rodio taj rečnik.

Profesor Klajn je jednom rekao da je rad na takvom rečniku mukotrpan posao, što je zaista tačno. Ali, to je i vrlo zanimljiv posao. Recimo, za mene nema veće radosti nego kad nađem adekvatan engleski izraz za našu izreku "zabadati trn u zdravu nogu". To je kao da stalno rešavaš ukrštene reči...

NIN, 25. septembar 1992.

Intervju: Stevan Nikšić

MIR NIJE BEZ ŠANSI

Da li će ovo vrzino kolo početi jednom da se raspliće ili je pred nama još dugo mrcvarenje bez tračka svetla na kraju tunela? Teško je reći, jer smo se svi toliko puta prevarili prognozirajući da ovako jednostavno ne može dalje i da se sve veće nestrpljenje međunarodne zajednice i sve pogubnija unutrašnja situacija moraju najzad sresti u nekakvom kompromisu.

Iako nam ređanje činjenica i racionalno razmišljanje nisu dosad mnogo pomogli da uspešno procenimo kako će se stvari odvijati, moramo se i dalje njima služiti ako ne želimo da se pridružimo horskom izvođenju kantate "Što je babi milo, to joj se i snilo".

Sve upućuje da će narednih nekoliko nedelja ipak biti mesec (početka) raspleta.

Pre svega, svim osnovnim akterima bosanske tragedije dosta je rata. Strane u sukobu vojnim dejstvima ne mogu više više ništa ključno da postignu. Bosanski Srbi govore da su rat dobili. Njima je osnovno da što manje izgube od osvojenog. Hrvati su odmah procenili da je ono što se nudi za njih maksimum u sadašnjoj konstelaciji. Muslimani su najmanje zadovoljni završetkom rata na ovoj tački, ali njihove nade u vojnu intervenciju iz dana u dan sve više splašnjavaju, a sami (makar i uz skidanje embarga na uvoz oružja) teško da vojnim putem mogu nešto ozbiljnije uraditi.

To, razume se, ne znači da nema na svim ovim stranama i onih koji su za produženje rata – onih koji su vizijama svojih lidera stvarno poverovali, ili onih kojima je rat doneo činove ili bogatstvo ili javnu promociju.

I u Srbiji se situacija dosta promenila u poslednjih nekoliko meseci. Prošlogodišnje talasanje masa i dinamičan politički život pun obrta i nada smenili su apatija, defetizam i odbojnost prema prema svakom političkom delovanju. Neke konfrontacije koje su obeležavale politički život prošle jeseni izgubile su svaki ili veći značaj. Ne samo narodu, već i samoj opoziciji je postalo jasno da ona neće oboriti režim. Međusobne podele, svađe i dileme poput one o napuštanju parlamenta (zauvek ili ponekad) postale su deo političkog folklor, bez preterane uzbuđenosti nacije. Sukob između federalne i republičke vlasti koji je davao snažan pečat političkoj sceni od prošlog leta do izbora pretvorio se u potpuno usaglašeno delovanje na spoljnom i unutrašnjem planu. Jedina od konfrontacija koja je ne samo ostala, nego i dobila na snazi, je ona između Crne Gore i Srbije (i krajina). Druga, zasad više psihološko-emocionalna nego politička, je sve veća

netrpeljivost između Srbijanaca i Srba preko Drine. Moguća je, čak i verovatna ako izbije mir, konfrontacija između socijalista i radikala.

Mnogo veći značaj od političke ima ekonomska i sa njom usko povezana socijalna sfera. Režim se potresa na tom području mnogo više plaši od političkih (uključujući pretnje opozicije da će se izaći na ulice). Protiv galopirajuće inflacije i sve masovnije pauperizacije stanovništva (uz ubrzano tanjenje srednjeg sloja koji je osnovni faktor političke stabilnosti) vlada ne može ama baš ništa – i to novim merama i otvoreno priznaje. Nema više izvrđavanja sankcija, rezerve nafte i hrane su pred totalnim iscrpljivanjem, Jezda i Dafina ne samo da više ne održavaju socijalni mir, nego ga jako potkopavaju, ne pomaže štampanje para niti se plate mogu nezasnovano povećavati kao pred izbore. Zato je realno verovati da je Milošević za završetak rata i potpisivanje Vens-Ovenovog plana. Možda nisu za to zalučeni nacionalisti, ali on nikad nije ni bio nacionalist, već politički oportunist kome je osnovno da zadrži vlast. Jedina šansa da je zadrži (a možda i privremeno učvrsti), jeste da rat prestane, ali da to bude tako izvedeno da može da se (u unutrašnjem saobraćaju) proglasi za pobjedu.

Zapad je možda i spreman da tome izađe u susret. Oni su definitivno shvatili da na odlučujuću ulogu opozicije ne mogu da računaju, da savezni vrh nije više samostalan faktor i da jedino preko Miloševića mogu izboriti prihvatanje Vens-Ovenovog plana. A njima je ne manje od domaćih aktera, dosta jugoslovenskog rata. Za Miloševića se s pravom kaže da nema strategije i da misli samo na naredni taktički potez (koji i ume često da povuče). Ali, ni Zapad se ne može pohvaliti bog-zna-kakvom strategijom u odnosu na jugoslovensku krizu, podležući čas jednom čas drugom pritisku. To se najbolje vidi kod Amerikanaca, koji nastavljaju da se lome oko vrlo suprotstavljenih opcija, iako se očekivalo da sa novom administracijom dolazi vreme jasno definisane politike na duži rok. U tom koktelu pretnji pooštavanjem sankcija, skidanjem embarga na prodaju oružja Muslimanima i vojnom intervencijom i istovremenih natuknica da se mape mogu i revidirati – srpska strana možda i s razlogom nalazi osnova za verovanje da može dobiti ustupak.

Međutim, teško je verovati da taj ustupak može biti mnogo veliki i da će dugo biti na tanjiru. Može se mnogo pogrešiti ako se umesto tvrdog realizma i hladne procene situacije vratimo nekoj od naših iluzija tipa: izdržljivi smo mi i sankcije nam ne mogu ništa, Zapad neće smeti da vojno interveniše, Rusija je uz nas (pogotovo ako Jeljcin padne), "Njujork tajms" i ostali srbožderi su uvideli da ovim putem ne ide i sl. Međunarodni faktor istovremeno sa stavljanjem u izgled nekog kompromisa i dalje steže omču, ne samo čvrstom kontrolom primene sankcija i nastojanjem da se one prošire, već i vojnim angažovanjem. U operaciji "zatvorenog bosanskog neba" nekoliko stvari se prvi put desilo: prvi put snage NATO intervenišu van područja članica, prvi put se Nemci vojno uključuju, prvi put se aktiviraju baze u Italiji.

U svakom slučaju, vremena za ozbiljno pregovaranje nema na pretek, najviše još nekoliko nedelja. Najbliže realnosti je da se svakome kroz (verovatno

manje) ustupke pruži prilika da sačuva obraz pred domaćom javnošću – Zapadu i posebno Klintonu da je njegova čvrsta, ali i neavanturistička politika donela mir, a Srbima da nisu poklekli pod pritiskom i da je Zapad morao da popusti. (Valja se samo prisjetiti kako su Milošević, Karadžić, Mihajlo Marković, Perčević i drugi prikazali promenu od deset na devet tačaka u prvom delu Ženevskog sporazuma kao bitno poboljšanje – mada je samo četvrta tačka inkorporisana u prvu bez ikakvih izmena).

I ako se i kad se potpiše sporazum, ni mir, a pogotovo ne političke promene i ekonomski oporavak nisu na dohvata ruke. Ali, važno je doći do nule od koje kretanje ima šanse da krene naviše. Zato prvo dođe prvo. A prvo je: da oružje učuti. Bez mira nema ni hleba.

Republika br. 66, godina pet, 15-30. april 1993.

NEISPRIČANA PRIČA

Naša Borba: U nedavnom razgovoru sa Vama u Press klubu TV Politika vreme je isteklo pre nego što sam stigla da Vas pitam za slučaj Stanovnik, koji je svojevremeno uzburkao našu javnost...

Živorad Kovačević: Ja nemam ništa protiv da o tome govorim, mada nisam siguran da ta epizoda, posle svega što se desilo, ikoga više zanima.

- *Ipak, Vi o tome niste javno govorili.*

- Znao sam, kad sam se vratio, pre vremena, iz Vašingtona, čak četrnaest redakcija, uglavnom iz Hrvatske i Slovenije, tražilo je intervju. Rekao sam da nemam šta da objašnjavam, pogotovo ne da se pravdam, a najmanje da budem objekt manipulacije u međurepubličkim prepucavanjima. Jedan beogradski nedeljnik – pre nego što je "oslobođen" – ponudio mi je da napadnem Stanovnika i da se "operem", no, ja sam im se zahvalio na ljubaznoj ponudi. Inače, doista mislim da u samoj priči nema ničega naročito uzbudljivog i skrivenog.

- *A kako je do Stanovnikove posete Americi došlo? Ovde se govorilo da ste ga Vi pozvali...*

- Stanovnik je bio pozvan na jedan naučni skup i najavio je da će doći u Vašington. Molio je da mu obezbedimo kontakte, što smo i učinili kao i u svim drugim slučajevima. Naime, njegov program je bio kao i za druge. Bili su i drugi republički predsednici – Ante Marković, Stavrev, Crnogorci, Popit itd. Ja sam poslao dve depeše, tražeći da dođe Milošević ili neko drugi iz Srbije. Bili su se složili za Desimira Jeftića, ali ni ta poseta nije realizovana. Ja nisam bio nikakav lični prijatelj sa Stanovnikom. Sreli smo se dva-tri puta na sastancima, ali sam znao da govori odlično engleski i da je elokventan. Kad je došao, skrenuo sam mu pažnju da je, u međuvremenu, u "Njujork tajmsu" pomenut njegov napad na Miloševića i da će ga verovatno o tome pitati. Stanovnik je govorio, dosta razliveno i nekontrolisano, uz neke direktne napade na Miloševića. Ali, to izlaganje nije ostavilo nekakav poseban utisak, jer američko javno mnjenje nije imalo preteran interes za naše svađe, niti se tada opredeljivalo između pojedinih strana. Stanovnik je tada rekao i nešto što niko od Slovenaca nije rekao – da su se oni pokazali potpuno neosetljivi za kosovski problem i da su njime manipulirali.

Kako niko u Americi nije ni retka objavio o Stanovnikovim nastupima, pa nije došlo do neke političke štete, smatrao sam da ne treba da ja dolivam ulje na vatru rasplamsalih međurepubličkih sukoba i poslao sam dosta škrtu

depešu. Međutim, ovde se digla velika galama. Zapucalo se iz svih topova. Taman *kako treba* pred sam miting na Ušću. Održana je sednica Predsedništva Srbije, na kojoj sam bez priziva osuđen što se nisam javno suprotstavio Stanovniku – što jedan ambasador svakako ne čini i zatraženo je moje hitno povlačenje. Pritom niko nije ni pomislio da zatraži od mene neko objašnjenje, iako me je to isto Predsedništvo predložilo za ambasadora...

- *Nasuprot zahtevu Slovenije!*

- Da. Jedino su baš Slovenci bili protiv mog imenovanja, jer su tražili to mesto za sebe.

- *Zatim je krenula kampanja protiv Vas...*

- Žestoka i prljava kampanja, koju je počeo Bulatovičkin Svet. Sačekali su me čuveni "Odjeci i reagovanja" u *Politici*, a onda me je Zoran Todorović pošteno iskundačio u *NIN-u*. U *Ekspresu* su pronašli da sam oduvek prodavao srpske interese Slovincima, a beogradski politički aktiv – Gradski komitet i Gradska skupština – napisao je Predsedništvu SFRJ da su od početka bili protiv mog imenovanja za ambasadora.

- *Zar Vas iz SSIP nisu zvali na razgovor?*

- Jesu. Došao sam na referisanje. Formirana je posebna komisij da ispita detaljno moj slučaj. Ako se dobro sećam, u njoj su bili Mile Maksić, Ilija Đukić i Murat Agović. Komisija je zaključila da se radi o profesionalnoj grešci, odnosno nepotpunoj depeši, koja nije proizvela nikakve političke posledice. Istovremeno, Komisija je vrlo visoko ocenila moj dotadašnji rad kao ambasadora. Taj izveštaj je poslat Predsedništvu SFRJ. Tadašnji predsednik Raif Dizdarević mi je rekao da povlačenje ne dolazi u obzir i ja sam se vratio u Vašington...

- *I nastavili ste da radite kao da se ništa nije dogodilo...*

- Radio sam – i to punom parom. Nisam dozvoljavao da se to oseti u našoj aktivnosti. Ali, nije bilo baš lako. Svako malo, pročitao bih neki novi napad na mene u štampi, kakav zahtev zabrinutog delgata iz Srbije da se što pre opozovem, ili bi posetioci iz Beograda – posebno novinari – našima u ambasadi i Amerikancima objašnjavali da ja ne uživam poverenje svoje zemlje.

- *Mnogi kažu da ste bili vrlo aktivan ambasador. U svojoj knjizi "Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije", dr Ranko Petković veli da "oni koji su bili u prilici da prate i ocenjuju Kovačevićev rad, crpeći informacije i iz američkih krugova, od kongresmena i biznismena do političkih stratega poput Zbignjeva Bžežinskog, kažu da će ostati upamćen kao jedan od ambasadora koji je najuspešnije zastupao interese Jugoslavije"...*

- Bilo bi sigurno neukusno da ocenjujem svoj rad. Pretpostavljam da je to što nisam profesionalni diplomata moralo imati i negativnog odraza na kvalitet tog rada. S druge strane, možda sam tu misiju nešto šire shvatao.

- *U kom smislu?*

- Pa, nisam smatrao da su jedino važni politički odnosi, koji su, uostalom, bili dosta stabilni. Za mene su jednako važna bila razna istupanja, intenzivni i nesektaški odnosi sa našim iseljenicima, veze sa štampom, prodori

na području kulture... S druge strane, kontakte sa američkim vlastima nisam svodio na Stejt Dipartment, već sam nastojao da se lično sretnem sa što većim brojem kongresmena, senatora, sudija. Preko pedeset kongresmena sam kontaktirao samo u vezi sa problemom Kosova. Istupao sam na televiziji, pisao pisma novinama. Za dve godine održao sam više od pedeset predavanja širom SAD – na univerzitetima, u privrednim komorama, rotari klubovima, naučnim institutima. Pritom sam tražio da mi plate putne troškove, pa to državnu kasu nije koštalo ni filira. I dokle još hoćete da se hvalim?

■ *Ne mislim da se hvalite. No, na koji način ste približavali Jugoslaviju Amerikancima?*

■ Pa, recimo organizovali smo sa Smitsonijevim institutom četiri seminara o Jugoslaviji: o Makedoniji, o Srbiji, o Beogradu i o Dubrovniku. Ljudi su plaćali da učestvuju na tim seminarima. Predavači su bili naši i američki istaknuti naučnici. Priređeno je više likovnih izložbi u Njujorku, Vašingtonu, Klivlendu, Čikagu itd. Organizovan je jedan vrlo uspešan festival jugoslovenskog filma, koji je obišao mnoge centre Amerike. Moram reći da je moja supruga mnogo doprinela da se naši prijemi ne svedu samo na večeru, nego smo uvek gledali da to kombinujemo sa gostovanjem nekog naćeg pijaniste, pevaća, reditelja, pisca. Svi su se oni rado odazivali. A i sami prijemi su postali popularni i rado posećivani.

■ *A kako ste Jugoslaviju približavali našoj emigraciji?*

■ Ja sam redovno išao na sve veće skupove naših iseljenika, razume se, svih jugoslovenskih nacija. U Vašingtonu je bila posebno uticajna srpska intelektualna emigracija. Oni nisu bili za naš ondašnji režim, ali su svi spremni da pomognu narodu u strom zavijaću. Po prvi put su bili pozivani redovno na naše prijeme i druge manifestacije. Sa profesorom Branom Vidićem, dr Vlalukinom, advokatom Duškom Zdravkovićem, dr Jeftićem i drugima, osnovano je društvo *We care* ("Mi brinemo") koje je razvilo široku aktivnost u pomaganju beogradskih zdravstvenih ustanova. U rad se uključila i princeza Jelisaveta, a pomoć je pružio i Milan Panić, s kojim sam bio u kontaktu i odlazio kod njega. Mnogi naši iseljenici, kao i neki američki profesori, hteli su da pišu pisma Predsedništvu da me ne povlaće, ali sam ih ja od toga odlučno odgovorio.

■ *Ipak ste morali da se vratite...*

■ Da, jer je Milošević insistirao, a Jović zahtevao da Predsedništvo postavi pitanje odgovornosti onih koji me još nisu opozvali. Poslata mi je depeša da 1. avgusta 1989. moram biti u Beogradu. Bez reći obrazloženja. To je bilo napisano kao da me niko ne opoziva, već kao da je reć o normalnom povratku. Ja sam onda od Predsedništva tražio da mi odgovori da li me povlaće zbog slabog rada, ili, možda zbog slućaja Stanovnik. Ako je ovo drugo, kakve je konsekvence podneo Stanovnik, koji je, na kraju krajeva, sve to rekao, a ja samo nisam izvestio kako treba. Predsedništvo mi odgovorilo da je moj rad kao

ambasadora visoko ocenjen, ali da su zbog slućaja Stanovnik prinuđeni da me povuku.

■ *A kako su Amerikanci gledali na vaše povlaćenje?*

■ Ja, razume se, nisam sa njima o tome razgovarao. Pozvali su našeg konzula na privatni rućak i preneli mu *off the record* da ne mogu da razumeju zbog ćega se ja povlaćim. To, dabome, nije njihova stvar, ali je ipak ostavilo mućan utisak. To je ostavilo traga na prijem i kontakte mog naslednika, inaće veoma sposobnog i aktivnog ambasadora, pokojnog Dževada Mujezinovića.

■ *A da li je bilo odraza na naše diplomate?*

■ Verovatno jeste, i to u smislu jasne poruke da paze da ne prođu kao ja, ako ne budu slućali svoje republićke gazde. I ranije je bilo ambasadora koji su, pre svega, završavali poslove za svoje republike, a kasnije je to postalo pravilo.

■ *Ćula sam da Vam jugoslovenska strana nije dozvolila da ostanete jedan jedini dan duće, iako je trebalo da govorite pred amerićkim Kongresom...*

■ To je doista karakteristićan detalj. Ja sam usko sarađivao sa Aspenovim institutom koji, pored ostalog, organizuje debate amerićkih kongresmena i senatora sa istaknutim lićnostima u svetu. Angažovao sam se da se jedan takav susret održi u Dubrovniku u jesen 1989, pa sam dobio poziv da 1. avgusta govorim pred ćetrdesetoricom zaista najistaknutijih ćlanova Predstavnićkog doma i Senata, na nekoj vrsti brifinga pred susret u Jugoslaviji. Nijedan jugoslovenski ambasador do tada nije imao takvu priliku. Kako mi je rećeno da upravo 1. avgusta treba da budem u Beogradu, zatražio sam da ostanem još jedan dan – razume se, neplaćeno. Odgovoreno mi je iz SSIP: "Ne! Ne prihvatajte taj poziv. Vi prvog morate biti u Beogradu. Neka govori neko drugi." Amerikanci nisu mogli da veruju da odbijam poziv i, razume se, nisu prihvatili zamenu.

■ *Kako su se poneli prema Vama nakon povratka u Beograd?*

■ U SSIP-u su mi rekli da će drugovi iz Srbije pobrinuti za mene.

Odgovorio sam: "Hvlala, porućite im da su se već dovoljno pobrinuli." Uzeo sam neiskorićene godišnje odmone, otićao u vikendicu i nastavio da radim na ranije zapoćetom rećniku idioma. Po povratku, nisam iskoristio pravo da budem godinu dana na raspolaganju, nisam prihvatio ni druge aranžmane sa isplatom 24 lićna dohotka i odlaskom u penziju, podneo sam otkaz i sa trojicom prijatelja osnovao konsultantsku firmu. Kako se mi nismo bavili trgovinom, već intelektualnim uslugama, išlo je slabo. Onda sam otićao u prevremenu penziju. Objavio sam jedan rećnik i sada radim na drugom.

■ *Da li Vas je sve to mnogo pogodilo?*

■ Verujte mi, kriza je trajala desetak dana, a onda sam to prihvatio kao nešto što se normalno može oćekivati ako ste na javnom poslu. Već u Americi sam savladao zanat uramljivanja slika, jer nisam znao šta me ovde ćeka. Imam divnu porodicu koja me je podržala. U svakom zlu ima i dobra – da

me nisu onda smenili, učinili bi to sigurno kasnije i bilo bi teže, a ja verovatno nikad ne bih napisao taj rečnik.

■ ...

■ Ja, razume se, ne spadam u one koji veruju (ili se prave da veruju) da je za ovo što nam se dogodilo pre svega odgovoran međunarodni faktor. Mi smo (tačnije naši lideri su, uz podršku naroda i njegovih najumnijih predstavnika) zakuvali ovu čorbu. To, međutim, ne može međunarodnu zajednicu osloboditi istorijske odgovornosti za njen neodgovoran, takoreći nehajan odnos, nedopustivu kratkovidost i potcenjivanje opasnosti kojima je pretio nekontrolisani raspad Jugoslavije. To važi i za SAD. Amerika je dugo podržavala jedinstvo Jugoslavije, pa i onda kada su drugi bili digli ruke, ili aktivno podržavali njeno ubrzano pucanje po svim šavovima.

Kad su shvatili da ne mogu podržati Miloševićevu formulu nametanja jedinstva Jugoslavije, Amerikanci su se vidno dezangažovali i prepustili loptu Evropskoj zajednici, u osnovi pre svega Nemačkoj. I time napravili prvu, a možda i odlučujuću grešku u svom odnosu prema jugoslovenskoj dramati. Tome je doduše mnogo doprineo i režim u Srbiji, koji je više nego kratkovidno i nedozvoljivo osionio praktično proglasio američkog ambasadora za *personu non grata* (jer, bože moj, nije bio na kosovskom mitingu) i istovremeno prepustio odlučivanje našim "istorijskim saveznicima i prijateljima" u Evropi. Trebalo je od početka igrati na američku kartu (a zatim na Ujedinjene nacije), jer je Amerika globalna sila koja nema posebne interese na ovim prostorima, za razliku od evropskih zemalja, od kojih mnoge takve interese imaju, a druge nemaju nameru sa njima da ulaze u sukobe zarad nekih tzv. tradicionalnih prijateljstava. Poslednji odblesak američke politike podržavanja jedinstva Jugoslavije bila je poseta Bejkera i njegovo oštro upozorenje svim jugoslovenskim liderima, ali je do nje došlo veoma kasno, kad su kola uveliko jurila nizbrdo, u samo predvečerje rata. Posle toga je Amerika samo pratila Evropu. Nepotrebno se pridružila priznanju BiH ("jer nismo mogli da izdržimo više pritisak naših evropskih saveznika" – kako mi je tada neubedljivo objasnio odgovorni američki sagovornik).

■ ...

■ Posle toga sve je bilo u službi predizborne kampanje. Pojačavajući dosta rasprostranjeno mišljenje da je Buš *wimp* (slabić, mekušac), Clinton je tražio bombardovanje srpskih položaja, ali to uopšte nije moralo da znači da bi on kao predsednik to i učinio. Biranjem medijskih simbola, kao da ih je druga strana naručila (Dubrovnik, Vukovar, Sarajevo, i na kraju Srebrenica), srpska strana je vrlo uspešno okrenula javno mnjenje protiv sebe, uključujući najpoznatija pera "Njujork tajmsa" i "Vašington posta" (među njima mnoge sa jevrejskim imenima, koji sigurno nisu bili predisponirani da budu uz Tuđmana i Muslimane).

Čini se da je Klintonova administracija na samom početku svog mandata, krajem januara, kad još nije bila obavezna da nešto preduzima,

sasvim nepotrebno dovela u pitanje Vens-Ovenov plan, nagoveštavajući da ima neke bolje predloge. Time je pregovarački proces, koji je počeo da dobija realne izgleda, bio zaustavljen, a istovremeno su pothranjene iluzije među bosanskim akterima – Muslimani su dobili krila da zatežu, a Srbi da vojnim putem reše stvar. Polovinom februara administracija je dala zeleno svetlo planu, ali su se dotle stvari znatno pogoršale. Neko je nedavno slikovito rekao da ponašanje srpskog režima liči na onog konja koji vrše žito i sve više sužava prostor kako se više okreće u krug. Ta metafora važi i za Amerikance. Sve je manje dobrih opcija. Nedavno sam u intervjuu američkoj stanci PBS rekao da se Clinton nalazi između Scile optuživanja za neodlučnost i Haribde odlučnih, ali loših akcija. On se odlučio za ovo drugo, rizikujući i podelu u Kongresu, i strah javnog mnjenja u kome je još uvek jak vijetnamski sindrom, i otpor zapadnih saveznika koji se plaše američkog nametanja u kome oni na sebe uzimaju najbezbolniji deo (bombardovanje), i Rusa koji ipak ne mogu dozvoliti da se njihov stav ozbiljnije ne uzima u obzir, i stavljanje na iskušenje UN da prihvate nešto što je suprotno Povelji – da se naoružavanjem jedne strane zaustavlja rat. Veliko olakšanje bi i za Amerikance bilo da se odluka o intervenciji nikada ne realizuje, pa da se odlučnost administracije prikaže kao bitan faktor pozitivnog preokreta, a bez opasnih posledica koje je vidljivo nosila.

■ *A šta ako skupština na Palama odbije Vens-Ovenov plan?*

■ Ne smem ni da mislim na to, jer onda mnogo toga što sam rekao može pasti u vodu. Takva odluka bi vojnu opciju na koju se Clinton opredelio od neizvesne i skoro rezervne mogla pretvoriti u stvarnu, uz moguću preokret američkog i svetskog javnog mnjenja u njenu korist. A na domaćem planu to bi predstavljalo totalan krah jedne politike, koja se otela iz ruku njenih kreatora.

■ *(Novi svetski poredak)*

■ Nijedan ozbiljan posmatrač međunarodnih prilika ne ume reći šta bi "novi svetski poredak" trebalo da znači. Interpretacija u smislu nekog centra u kome se donose sve odluke dobra je za domaću upotrebu i vrlo prijemčiva za lakoverno gledateljstvo, jer je to samo jedna od verzija teorije zavere, ali za nju nema nikakve ozbiljnije potvrde. Novi svetski poredak možda nastaje kao novi sistem međunarodnih odnosa, sa mnogo jačom ulogom Ujedinjenih nacija, začat prihvatanjem koncepta da ljudska prava ograničavaju suverenitet država.

Da li će SAD biti (opet) svetski žandarm? Ne verujem. Svet više nije bipolaran, ali nije postao manje komplikovan, razuđen i protivrečan. Ne zna se sa kim je Amerikancima teže – sa jučerašnjim neprijateljima prema kojima su nastupali kao "lideri slobodnog sveta" ili sa svojim starim i novim saveznicima. Tim više što ovakve fluidne i iznijansirane situacije manje leže pragmatičnom, ali moralizatorskom američkom duhu, nego jednostavne podele na *good guys* i *bad guys* (i sami smo dozvolili da budemo žrtve takve podele).

Krajnje je vreme, iako je to sad mnogo teže nego ranije, da počnemo da ozbiljnije pratimo procese u svetu i manemo se stereotipa. (Stalno se pitam da li oni koji te stereotipe prodaju to rade samo da narodu zamažu oči, ili su možda i

sami počeli u njih da veruju – što bi bilo još tragičnije.) Prema tome, nema prijatelja i srboždera, postoje samo interesi sa kojima treba računati i na njima zasnivati aktivnu diplomatiju i pošteno informisanje naroda. Svaka iluzija ili laž (svejedno) na kraju se obiju o glavu. Ne može se istovremeno lagati i sopstveni narod i svet. Ali, onda se patriotski bukači i ratni huškači moraju učutkati i razumnim, informisanim, racionalnim i obrazovanim (pre svega mladim) ljudima prepustiti ekran i tribine. Koliko god da ćemo dugo plaćati sliku o nama koja je čvrsto usađena u glave ne samo odgovornih već i običnih ljudi sveta, nikad nije kasno da okrenemo list i ponašamo se kao ozbiljna i odgovorna članica međunarodne zajednice. Potpisivanje Vens-Ovenovog plana, bez obzira koliko važno, ipak bi bilo samo početak, koji mora biti praćen ozbiljnim promenama, i spolja i unutra. Ne možemo se otvoriti prema svetu, niti će nam svet verovati, ako se ne otvorimo unutra. Zatim treba povesti jednu aktivnu i racionalnu diplomatiju (verovatno s novim akterima za novi kurs). Jedan od prvih koraka na tom putu je uspostavljanje nekog *modus vivendi* sa najsnažnijom i ipak najotvorenijom zemljom sveta – Amerikom. Pritom se ne smemo ponašati kao uvređena mlada – na nama je da taj korak učinimo.

Naša Borba 13-14. mart 1993.

Intevju: Zdenka Aćin

GAŠENJE ŠUMSKIH POŽARA

U izjavama koje povodom delimične suspenzije sankcija ovih dana daju vodeći funkcioneri, najčešće se čuje tvrdnja da ona predstavlja priznanje politici mira koju smo celo vreme vodili ili, po Vladislavu Jovanović, da je to "logičan i neminovan nastavak jednog dužeg procesa u kome se naša zemlja ne samo afirmisala, već i nametnula kao najvažniji mirotni faktor u regionu". Premijer Kontić je otišao korak dalje i zaključio da se od međunarodne zajednice i očekivalo "da prizna svoje zablude i predrasude prema našoj zemlji i time, koliko-toliko, povрати svoj ugled i dostojanstvo".

Reklo bi se da stvari stoje ipak nešto malo drukčije. Svet nije podržao dosadašnju politiku, već je podržao promenu te politike. Ranija politika je kažnjavana, zaokret koji je učinjen je nagrađen. Nije se svet promenio prema nama, već smo mi počeli da se menjamo prema svetu. Još manje je međunarodna zajednica, posle neprospavanih noći mučenja nemirnom savešću, zaključila da smo mi celo vreme bili u pravu i da joj je vreme da opere svoj obraz i prizna svoje zablude.

Razumljivo je da predstavnici vlasti nastoje da maksimalno propagandno iskoriste odluku Saveta bezbednosti. Teško da stvarno veruju u ono što kažu, jer upravo ta odluka ogoljeno pokazuje kako su složeni odnosi u međunarodnoj zajednici, kako se na nas u svetu gleda i šta se od nas očekuje.

Sankcije su suspendovane samo u jednom segmentu, samo na sto dana i samo ako se utvrdi da se i sada i posle sto dana striktno sprovodi blokada bosanskih Srba. Iz toga proizlazi da je međunarodna zajednica, prvo, precizno odmerila koliko učinjeni zaokret vredi, drugo, nastojala da obezbedi (preko posmatrača i postavljenih uslova) da je nova politika Miloševića put bez povratka i, treće, jasno stavila do znanja da su za dalje popuštanje potrebni novi koraci na započetom putu. Prema tome, nije realno očekivati da će se, kako neko reče, kad se jednom krenulo sa ublažavanjem sankcija, one same od sebe oparati kao pocepana čarapa.

Ova odluka i dvomesečno preganjanje dok se do nje nije došlo, trebalo bi, takođe, da pomognu da raskrstimo sa raznim iluzijama (odnosno namerno kreiranim floskulama). Pokazalo se još jednom da međunarodna zajednica nije nikakav monolitni faktor sa jedinstvenom formulisanom politikom (u smislu tzv. novog svetskog poretka) već da je reč o više aktera nejednakog uticaja i različitih interesa i o procesu njihovog mukotrpnog usaglašavanja. Pritom je sređivanje odnosa među njima samima često važnije od koherentnosti i efikasnosti politike

koja se utvrđuje. Amerkanci su popustili u otporu rezoluciji pošto su došli do zaključka da im je savezništvo sa Rusijom (pogotovo uoči Jeljcinove posete) važnije od izlaženja u susret protivljenju islamskih zemalja.

Iz ovog zaključka proizlazi i drugi – da nas svet ne mrzi i da se zemlje ne dele na one koje su naši prirodni saveznici i naši ubeđeni neprijatelji. Rusi su nas podržali ne zato što smo pravoslavci, ili što posebno vole Miloševićev režim (niko nije usrdnije okupljao Jeljcinove protivnike, nego mi) već stoga što im se pružila prilika da budu relativno samostalan faktor u rešavanju jednog gorućeg međunarodnog problema, a da istovremeno neutrališu sopstvenu opoziciju koja je držala barjak podrške srpskoj braći. Koliko god da nam odgovara njihov patronat, ne bi se smelo samo na njih računati, već bi se morali angažovati i prema drugima: Englezima i Francuzima, sve više i Nemcima, ali i Amerikancima.

Usvojena rezolucija, iako materijalno malo znači, jer ekonomske sankcije (a o njima se pre svega radilo) nisu ni dimute, ipak je vrlo važan akt. Sa pravom se ističe značaj početka jednog procesa u obrnutom pravcu, što je uvek najteže postići. Psihološko-politički značaj takođe nije za potcenjivanje. Kod kuće je veliko olakšanje, jer smo počeli da se odlepljujemo od dna. Izolovanost od sveta se vidno smanjuje i pruža šansa da postanemo aktivan i kooperativan činilac međunarodne politike u odnosu na jugoslovensku krizu.

Pritom se ne sme zaboraviti da se uz sve to, svim ovim ipak nismo približili miru na ovim prostorima. Druge dve rezolucije – o pooštavanju sankcija prema bosanskim Srbima i osudi etničkih čišćenja – koliko god treba da potvrde nepromenljivost stavova svetske zajednice, toliko i demonstriraju još jednom njenu nemoć, jer neće ni za dlaku promeniti stvarno stanje stvari. Niti će zbog tih rezolucija bosanski Srbi promeniti svoj stav, niti će rat i etničko čišćenje prestati. Sem neke, nedovoljno potkrepljene nade da će kombinacijom kažnjavanja (sankcijama i bombardovanjem) i manjih ustupaka (konfederacija sa Srbijom) uspeti da se, ili stav Karadžića, ili on sam promeni, izgleda da međunarodnoj zajednici malo ostaje na raspolaganju. Možda taktika gašenja šumskih požara – izolovati područje zahvaćeno požarom, sprečiti da se požar širi i nastojati da se on sam uguši. To jest: rešavati druga krizna žarišta – odnose između Srbije i Hrvatske i Kninsku krajinu, odnose bosanskih entiteta sa Hrvatskom i Srbijom, nalaženje rešenja za Kosovo, solucija za makedonsko-grčki problem i odnose između Jugoslavije i Makedonije.

To nas navodi na naredni zaključak: da se bez međunarodne zajednice ne može rešiti jugoslovenska kriza a da ta ista zajednica niti ima to rešenje u džepu, niti bi bila u stanju da ga efikasno nametne. Što opet dalje znači da to rešenje moraju ipak naći domaći akteri, uz podršku međunarodne zajednice.

Prevedeno na teren jugoslovenske međunarodne politike, ovakvo stanje stvari zahteva pre svega nastavljnje saradnje sa svetom, koje se na prvom koraku isplatilo. Milošević je do sada bio faktor isključivo regionalne politike (sa poraznim rezultatima) uz potpunu ignoranciju i potcenjivanje sveta. Taj svet se pokazao kao spor, ali dostižan. Učinjenim zaokretom Jugoslavija je realno stupila na

međunarodnu scenu i od nje se očekuju dalji koraci u istom pravcu, ako želi da se u svet punopravno i ravnopravno vrati.

Bilo bi prirodno da se pre svega krene u sređivanje odnosa sa susedima. To može da počne od najlakšeg pa prema složenijim problemima. Razumno se nameće kao prvo uspostavljanje normalnih odnosa sa Makedonijom. Mi sa njima nemamo ozbiljnijih problema (nismo ratovali niti se previše zamrzli, položaj Srba je namerno naduvan, oko granica nema ozbiljnijih revandikacija, a crkve neka rešavaju svoje probleme). To bi bilo olakšano i najavljenim umekšavanjem grčkog stava. Doći će na dnevni red i obnavljanje odnosa sa Slovenijom i rad na rešavanju pitanja u vezi sa sukcesijom. Dabome, mnogo su tvrđi orah pitanja Kninske krajine i normalizacija odnosa sa Hrvatskom, priznanje Bosne i Hercegovine i otvaranje dijaloga o Kosovu. Zatim, očekivaće se kooperativnost i u drugim oblastima (KEBS, tribunal za ratne zločine).

Ako hoćemo da svet promeni odnos prema nama, moramo mi promeniti odnos prema svetu.

Republika, godina 6, broj 101, 1.-15. oktobar 1994.

EKONOMSKA SARADNJA U JUGOISTOČNOJ EVROPI I EVROPSKA INTEGRACIJA

Naša ideja je bila, pre svega, da se okupimo i razgovaramo. Najobičniju ljudsku aktivnost koja se uglavnom podrazumeva – komuniciranje sa drugima – mi smo oktroisali u važan i ne lako ostvarljiv cilj. Nažalost, taj pretpostavljeni preduslov svake međusobne kooperacije na ovim prostorima je jako ugrožen. Da bi došli ovde, neki od učesnika su umesto tri ili četiri morali da putuju i po dvadeset sati. Drugi, iako su izrazili želju da dođu, nisu, nažalost, u tome uspeli. Sa nekima nismo mogli da razgovaramo ni telefonom jer direktne veze ne postoje. Ne možemo da saznamo šta drugi misle i rade, jer po pravilu njihove novine ne čitamo i njihove televizijske programe ne gledamo. Ne mali broj zemalja iz kojih su došli učesnici ovog okruglog stola međusobno se ne priznaju, bez čega je teško govoriti o bilo kakvoj ozbiljnijoj saradnji. Naša međusobna ekonomska kooperacija je svedena na trgovinu koja se, zbog međunarodnog ili bilateralnog embarga, restrikcija ili sankcija, često ostvaruje čistom kontrabandom.

Ipak, kolikogod da je sadašnjost tmurna i obeshrabrujuća, svakome ko želi da razmišlja hladno i trezveno, jasno je da na ruševinama starih političkih i ekonomskih struktura moraju da počnu da se razvijaju novi i drugačiji međusobni odnosi na ovim prostorima. Pa zar Francuzi i Nemci nisu u nešto više od pola veka tri put ratovali (kao i mi međusobno), pa su ipak postali okosnica buduće Evropske zajednice. Istorija te zajednice je za našu situaciju višestruko inspirativna. Prvo, razlike se moraju uvažavati. Jedinstvo kroz razlike – osnovno geslo ujedinjavanja Evrope – je najrealističnija i najdemokratskija ideja vodilja. Drugo, ništa na silu i ništa preko noći. Decenije su trebale Evropi za put od Zajednice za ugajl i čelik do Evropske unije i od šestorice do petnaestorice. Jedan korak za jedan period, bolje sporije i sigurnije, nego brzopleto i ranjivo. Treće, ekonomija je područje na kome se najbrže, najpragmatičnije, politički i ideološki najneutralnije grade odnosi koji će olakšati političko sporazumevanje. Drago nam je da će nam i učesnici i gosti iz zemalja koje pripadaju Evropskoj uniji pomoći na ovom skupu da iz njihovih iskustava izvučemo dobru lekciju za našu budućnost.

Tačno je da se susedi obično mnogo ne vole, ponajviše oni koji su nekad živeli pod istim krovom i međusobno su najbliži. Nacionalne manjine koje ponekad emfatično nazivamo mostovima saradnje, više nego često su klica razdora i zgodan povod za podgrejavanje nacionalističkih jednostranosti i isključivosti. Međutim, geografija nam je dosudila da živimo ovde, jedni pored

drugih – i to je jedino u čemu nemamo drugog izbora. Odreknimo se romantičarskih ideja o međusobnoj ljubavi i zajedničkom životu, ali činimo to sa punom svešću da svoje interese i aspiracije – nacionalne, političke, ekonomske, kulturne – možemo ostvariti samo ako ravnopravno saradujemo, pre svega sa onima oko sebe. Pri tome moramo biti realisti: ove tri godine rata i mržnje nisu, nažalost, samo jedan kratak i ružan san niti prolazna istorijska epizoda, posle koje se nastavlja tamo gde se pre ovog pandemonijuma stalo. To će još dugo opterećivati ne samo političke već i obične ljudske kontakte. Upravo zato nam se čini da je od krupnih, svakako plemenito motivisanih ideja o nekim novim regionalnim zajednicama na ovim prostorima, realističnije utirati put saradnji malim i važnim koracima – tolerantnim i neuslovljenim dijalogom, kao prapočetkom svake saradnje, zatim olakšavanjem međusobnog infrastrukturnog, saobraćajnog i telekomunikacionog i elektroenergetskog povezivanja, otklanjanjem prepreka međusobnom trgovanju, obnavljanjem međusobnog platnog prometa, stvaranjem informacionih mreža i zajedničkih berzi podataka, povezivanjem eksperata na zajedničkim istraživanjima i realizaciji pojedinih projekata, prihvatanjem evropskih pravila o poslovanju i konkurenciji i njihovih procedura i standarda, regionalnom saradnjom gradova i lokalnih zajednica itd.

Razume se da se zemlje iz kojih su učesnici na ovom skupu međusobno veoma razlikuju i ulaze u nove odnose sa različitim istorijskim bagažom. Jedne su do pre nekoliko godina bile članice NATO, druge Varšavskog pakta, a treće nesvrstane. Njihovi ekonomski sistemi su bili različiti: od pune tržišne privrede, preko mešovitih oblika, do komandne ekonomije. Neke od ovih zemalja su članice Evropske unije, ali sa velikim realnim interesom za saradnju u ovom regionu. Sve ostale su u periodu tranzicije i imaju mnoge zajedničke probleme za koje uglavnom traže individualne odgovore. Iako su vlade nekih od ovih zemalja istraživale razne alternative, postepeno se priklanjaju, posle mnogih loših iskustava sa lakim i bezbolnim rešenjima, uglavnom istom pristupu: ograničavanje i puna kontrola javne potrošnje, liberalizacija cena, otklanjanje prepreka slobodnom trgovanju, makar parcijalna konvertibilnost domaće valute, makroekonomska stabilizacija i privatizacija.

Zemlje nastale na tlu bivše Jugoslavije su nekada bile deo jedinstvenog privrednog područja i sada uspostavljaju sopstveni ekonomski identitet, traže nove ekonomske partnere i sopstvene puteve povezivanja sa evropskom integracijom. Iako odgovor, po svoj prilici nije u regionalnoj integraciji, verovatno nije ni u potpunoj samodovoljnosti nacionalnih privreda i očekivanju njihovog brzog ulaska u Evropsku uniju. Ovim zemljama predstoji ipak duži, dosta mukotrpan put tranzicije na tržišnu privredu i prilagođavanja visokim evropskim standardima. Međusobna ekonomska saradnja bivših socijalističkih zemalja, razmena iskustava u pitanjima privatizacije, privrednih reformi, ekonomske rekonstrukcije i savladavanja nekih problema, kao što je inflacija, izvesno ujednačavanje pa i koordinaciju ekonomskih i monetarnih politika – mogli bi

mного da pomognu a da pritom ni u čemu ne prejudiciraju i ograniče autonomnost sopstvenih rešenja i puteva ulaska u evropske integracione tokove. Grčka, Italija i Austrija bi u tome mogle biti od velike pomoći i pri tom nađu sopstveni ekonomski i politički interes.

Na kraju, zemlje ovog regiona prirodno očekuju da će Evropska unija, Međunarodni monetarni fond, Svetska banka i druge međunarodne finansijske institucije, kao i novostvorena Svetska trgovinska organizacija samo pozdraviti intraregionalnu saradnju i pružiti podršku ovim zemljama u obnavljanju njihovih privreda i stabilizacionim programima. Ta podrška može imati vrlo različite vidove: otklanjanje barijera uvozu iz ovih zemalja bilo bi od velikog značaja u podsticanju povećanja obima trgovinske razmene, ugroženim platnim bilansima ovih zemalja mnogo bi značila pomoć međunarodnih finansijskih institucija i agencija za garanciju izvoza, krediti vezani za specifične promene ekonomskih politika olakšale bi uvođenje racionalnijih rešenja, za neke od visoko zaduženih zemalja od velike pomoći bi bili delimični otpisi i reprogramiranje njihovih dugova, dobrodošla bi bila dugoročna tehnička pomoć itd.

Razume se, bez političke volje lidera ovih zemalja za međusobno sporazumevanje, međusobno priznavanje i uspostavu diplomatskih i normalnih političkih odnosa nije realno očekivati ozbiljniju ekonomsku saradnju. Ali, trgovanje i drugi, koliko god bili skromni ekonomski odnosi i dijalog istraživača, ekonomskih funkcionera i poslovnih ljudi i javnih ličnosti o zajedničkim problemima, mogu samo olakšati političke razgovore i sporazumevanje.

Naš je cilj stoga relativno skroman, ali verovatno u ovakvim uslovima, značajan. Da otpočnemo razgovor, da vidimo možemo li se u čemu složiti, da iniciramo nove susrete. Nije stoga realno očekivati da ćemo bilo koji problem zaokružiti – mnogo je pitanja pokrenuto, učesnici se razlikuju po vokaciji i interesu, a vremena je premalo za produbljeniju raspravu. Ipak, bilo bi dobro i ne malo, kad bismo sa ovog poručja koje je ovih godina ubedljivo i žalosno potvrđivalo poznatu sintagmu o balkanskom buretu baruta – našim sopstvenim narodima, Evropi i svetu mogli da pošaljemo i drugačiju poruku od onih koje sada dolaze sa ovih prostora: hteli bismo da (pre svega ekonomski) ponovo počnemo da sarađujemo i u tome nam je potrebna vaša podrška, ohrabrenje i pomoć.

(Uvodna reč, u svojstvu predsednika Društva za saradnju sa susednim narodima, na međunarodnom okruglom stolu o ekonomskoj saradnji u jugoistočnoj Evropi i evropskoj integraciji, Beograd 15.-16. decembar 1994)

SAD JE ŠANSA

Odavno se nije sve tako zgusnulo kao sada. Vremenski: rokovi neumitno teku – za ostajanje ili odlazak UNPROFOR iz Hrvatske do kraja ovog meseca, a do kraja aprila za primirje u Bosni i odluku o podizanju embarga na oružje Muslimanima u američkom Kongresu. U pogledu pravca kojim će stvari krenuti: čini se da je na domak ruke realizacija Pariske inicijative o sporazumu Milošević-Tuđman-Izetbegović, a istovremeno, pretnja proširenja sukoba u pravi rat nikad nije bila ozbiljnija.

Opcija sporazuma se održava serijom misija Kontakt-grupe i američkih, ruskih i nemačkih visokih funkcionera koji nastoje da po sistemu vruće-hladno ubede Miloševića i Tuđmana da prihvate predloženi sporazum. Dok je razgovora, dotle je i nade, ali je jasno da će to dosta brzo morati da dâ rezultat, jer sat neumitno otkucava.

Ali, ni oni koji samo u vojnoj pobedi vide ostvarenje svojih ciljeva ne sede zaludni. Daju ratoborne izjave, prete i drugoj ratujućoj strani i zastupnicima sporazumevanja i međunarodnoj zajednici, kopaju rovove, konsoliduju borbene formacije i ujedinjuju komande. U psihološkoj obradi javnog mnjenja protiv "kapitulantske i izdajničke" linije sporazumevanja angažovane su snage nacionalističke opozicije u Srbiji i tvrdo krilo HDZ uz podršku dela oporbe u Hrvatskoj.

Kakve su šanse za sporazum? Međunarodna zajednica je, posle dužeg vremena, zavezala jedan prilično koherentan paket. Sadržinsku osnovu čine plan Kontakt-grupe za Bosnu i plan Z-4 za Hrvatsku. Put ka realizaciji vodi preko stvaranja ambijenta za njihovo prihvatanje. To su: međusobno priznanje, zadržavanje "plavih šlemova" i izolacija bosanskih Srba koji ne prihvataju plan Kontakt-grupe. Za uzvrat, Milošević dobija oročenu suspenziju svih sankcija, a Tuđman priznanje od strane Jugoslavije. Milošević traži više: odmah ukidanje sankcija, čvrste garancije za zaštitu Srba u Hrvatskoj, pa i Bosni, i priznavanje kontinuiteta Jugoslavije. Ako je stvarno reč o što skupljoj prodaji kože, a ne o kupovini vremena, takav stav Miloševića je shvatljiv. Kontakt-grupa je protiv neuslovljenog ukidanja sankcija, jer se onda demontira čitav mehanizam kontrole, a ponovno uvođenje sankcija u slučaju da se Milošević ne pridržava dogovorenog, veoma je težak, takoreći nemoguć u sadašnjim prilikama. Dodatni razlog leži u teškoći Klintona da objasni američkom javnom mnjenju toliko popuštanje prema dojučerašnjem agresoru, a novopečenom mirotvorcu. Ipak, razlika između suspenzije i ukidanja (ovog puta *svih* sankcija) i nije tako velika da se ne bi mogla

prebroditi. Na kraju, kao sredstva pritiska međunarodnoj zajednici ostaju prijem Jugoslavije u UN, MMF, Svetsku banku, OEBS i Svetsku trgovinsku organizaciju. Za drugi Miloševićev protivuslov mora se imati razumevanje: on ne bi kod kuće mogao dobiti podršku za priznanje Hrvatske i BiH, bez garancija zaštite prekodrinskih Srba. Treći zahtev – kontinuitet – je na vrlo klimavim nogama. Teško je verovati da Milošević ne zna da to ne bi Jugoslaviji dalo neka veća ili automatska prava u sukcesiji. Pre će biti da je reč o tome da u zamenu za priznanje kraha ideje o velikoj Srbiji (što ga neće oboriti, ali će ga politički itekako koštati), dobije međunarodnu satisfakciju da se Jugoslavija nije raspala, već su je secesionisti napustili, a ona ipak ostala da živi u smanjenom obimu. Pitanje je da li će Milošević, ako bi dobio zadovoljavajuća rešenja u pogledu dva prva zahteva, na kontinuitetu do kraja insistirati.

Ovo sve ima smisla ako je Milošević zaista došao do zaključka da će pre preživeti ako prizna Hrvatsku i BiH i skine okov sankcija, nego ako se ova situacija nastavi bez realne perspektive skorog izlaska iz izolacije. Ako pak računa da samo prividno pokaže dobru volju, ponudi u zamenu, kao što se govori, priznanje Slovenije i Makedonije ili na drugi način zavlači, verovatno će se u tom računu prevariti. Francuska inicijativa nosi opasan rizik od još jednog fijaska koji bi rešenje još više udaljio, ali ima dobru stranu da protagoniste jugoslovenske drame, pre svega Miloševića i Tuđmana, isteruje na čistac. Konferencije u Parizu neće biti ako sve nije unapred dogovoreno. Ako i ovo propadne, teško da će se skoro tako sklopiti međunarodne oklonosti za formulisanje tako izgledne mirovne kombinacije.

Oblaci opšteg rata se odavno nisu tako preteće nadvili nad ovim našim prstorima, bez obzira na to što se, možda i s razlogom, veruje da Milošević i Tuđman ipak nisu za rat. Ali ako oni ne učine odlučne korake *sada*, situacija im se lako može oteti ispod kontrole. Ukoliko to shvataju, put ka miru se može otvoriti, bez obzira što međusobno priznanje, ne znači i kraj rata. Postoji, doduše i onaj treći scenario, nažalost ne baš bezizgledan, jednostavnog produžavanja u nedogled ove agonije ni rata ni mira, izolacije, mrcvarenja, daljeg propadanja ekonomije, osiaromašivanja naroda i opšteg beznađa.

Republika, godina 7, broj 112, 16.-31. mart 1995.

CRNA RUPA NA JUGOISTOKU

Kad se govori o odnosima sa Evropom, o povezivanju sa Evropom, o integrisanju u Evropu, o ulasku u Evropu, ima se u stvari u vidu Zapadna Evropa, koja je politički i ekonomski organizovana kao Evropska unija. Van te Evrope su istočnoevropske zemlje, koje su pripadale drugom, ideološki neprijateljskom bloku, i zemlje nastale na tlu bivše Jugoslavije, koja je bila u pokretu nesvrstanih. Većina tih zemalja žarko želi da što pre uđe u Evropu i pokušava da ostvari političke odnose i institucionalne aranžmane koji ih tom cilju približavaju.

Ipak, u osnovi nije reč o ulasku zemalja tih regiona u Evropu, već pre o proširenju Evrope na ove regione. Današnja ujedinjena Evropa nastala je širenjem u koncentričnim krugovima od osnovice koju je činilo francusko-nemačko izmirenje, na šestoricu, devetoricu, dvanaesticu i petnaesticu, od Zajednice za uglj i čelik, preko ekonomske na političku zajednicu i Evropsku uniju. Za svaki period po jedan korak u pogledu obuhvata i sadržine, uz dug kandidatski staž za svaku novu članicu. U periodu koji predstoji, čini se da je realno očekivati da će se ujedinjena Evropa širiti pre svega na srednju Evropu – Češku, Slovačku, Mađarsku i Poljsku. Balkanske zemlje svakako nisu u prvom planu. Evropska zajednica je uvek bila klub zemalja koje su imale iste političke i ekonomske sisteme, razvijenu međusobnu saradnju i približan nivo razvijenosti. Balkan je oduvek imao reputaciju nestabilnog, konfliktnog i nesređenog, uz to slabije razvijenog područja, a rat na području bivše Jugoslavije ugrozio je stabilnost čitave Evrope. Evropa svakako ne želi da primi bagaž etničkih podela, mržnje, nepriznatih granica, međusobne blokade i ekonomske autarhije ovih zemalja. Pri tom sigurno postoji izvesna gradacija u stepenu bliskosti, odnosno približavanja Evropi – od Bugarske, Rumunije i Slovenije, preko Makedonije i Hrvatske do Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, na samom repu ovog spiska. Međutim, nepostojanje regionalne saradnje diskredituje i one koji su u tom regionu najbliži evropskim standardima. Ne može se preskočiti region i uskočiti u Evropu.

Mnoge uslove treba kao zemlja da ispunimo ne za ulazak u Evropu, već za normalnu saradnju sa zemljama ujedinjene Evrope. Uspostavljanje mira, odricanje od bilo kakvih teritorijalnih pretenzija, priznavanje svih zemalja u regionu, uspostavljanje normalnih političkih odnosa i uklanjanje barijera privrednoj saradnji, razrešenje odnosa vezanih za sukcesiju, nalaženje rešenja za povratak ljudi na njihova ognjišta, za dvojno državljanstvo, za zaštitu

njihovih ugroženih ličnih i imovinskih prava, podrška Međunarodnom tribunalu za ratne zločine i drugo. Bez svega toga, nema izlaska iz potpune političke i ekonomske izolacije u kojoj se nalazimo, u čemu bi ukidanje sankcija bilo tek prvi korak.

Veliko je zavaravanje da nas, na primer, bliska saradnja sa Grčkom izvlači iz izolacije i približava Evropi ako se pritom preskače Makedonija i nekritički stoji na strani apsurdnih grčkih zahteva i njene blokade Makedonije. Za uzvrat, imamo verbalnu podršku našoj pravednoj stvari i ukidanju nepravdanih sankcija, ali i dosledno glasanje Grka za sve rezolucije o Jugoslaviji. Da i ne govorimo o povezivanju na bazi pravoslavlja, slovenstva, duhovne bliskosti, ili čak, u novije vreme, nikakve ideološke bliskosti. Kad smo u stanju da kažemo da nikada više ne možemo živeti sa narodima koji govore isti jezik i sa kojima smo bili u istoj zemlji – to sigurno nije preporuka za Evropu. Kao što nisu sve one mnogobrojne manifestacije etničke netrpeljivosti, duhovnog provincijalizma, kulturne zatvorenosti i začaurenosti, ksenofobije i širenja mita o mržnji celog sveta prema nama. To nas sve više udaljava od Evrope, to je antievropski.

Prema tome, Evropa je od nas daleko, dalje nego ikad u našoj savremenoj istoriji. Izolacija je cementirana samoizolacijom. U Evropu se može tek kad se prihvati i u praksi poštuje sve što predstavlja univerzalni standard u toj Evropi i u svetu uopšte. Zaštita ljudskih prava, ličnih i kolektivnih, demokratske institucije i demokratska klima, pravna i imovinska sigurnost građana i privrednika, slobodna štampa, sloboda od straha i gladi, minimum socijalne sigurnosti, privredni sistem koji odgovara tržišnoj privredi – to sve ne moraju biti uslovi za ukidanje sankcija, ali jesu uslovi za evropske perspektive i povratak u porodicu evropskih naroda. Dok ne pokažemo stvarnu spremnost da te standarde primenjujemo kod kuće i da sredimo odnose sa susedima, nema te diplomatije koja će obezbediti da nas Evropa prihvati kao ravnopravnog sagovornika. Evropi sigurno ne odgovara da ima crnu rupu na svome jugoistoku.

Ne odgovara joj da svojim saobraćajnim, trgovinskim, finansijskim i drugim tokovima zaobilazi ovo područje da bi ostvarila vezu sa svojom članicom, Grčkom, sa Turskom i sa Bliskim istokom. Evropa ne može biti velika Evropa – od Atlantika do Urala, kao što reče De Gol – ako se ne proširi i na ovaj region. Ona sigurno želi da sopstvenu stabilnost i svoj sistem bezbednosti NATO proširi, radi sebe same, na Balkan. Ali ona to neće učiniti dok se situacija na ovom trusnom području ne stabilizuje. Radije će izolovati ovaj region i posebno najnestabilnije zemlje u njemu, getoizirati rat i konflikte, nego doći u opasnost da ugrozi sopstvenu stabilnost i dopusti da je naseli bacil etničkih razdora. Želja za evropeizacijom Balkana sigurno postoji, ali ne po cenu balkanizacije Evrope.

Vreme, 1. maj 1995.

MI I SVET

Sami smo sebe gumuli u besprimernu izolaciju, kršeći sve međunarodne norme i prkoseći svetu, čak arogantno ga potcenjujući – jer će, navodno, taj svet možda gundati, ili jalovo protestovovati, ali će ipak na kraju morati da prihvati kao novu realnost ono što smo mi kod kuće osvajanjima i čišćenjima završili.

Ispostavilo se da to nije baš tako. Međunarodna zajednica je spora, ali dostižna. Kad se shvatilo da nema ratne pobeđe i da ne može "šut sa rogatim", režim je okrenuo ćurak i piroman je postao vatrogasac, nudeći svetu svoju spremnost da pomogne da se rat završi. I opet sa idejom da ćemo ih mi, našom poznatom veštinom, vrteti lako oko prsta. Međunarodna zajednica jeste svesrdno prihvatila taj promenjeni stav, videla u tome šansu da se dođe do sporazuma, dodelila jučerašnjim ratoborcima i ratovođama ključnu ulogu u postizanju mira, ali, uradila je to pod svojim čvrsto omeđenim i fiksiranim pravilima igre.

Dejton je značio nametanje mira – i to je njegova najveća snaga i najveća slabost. Snaga, jer iza njega stoji čvrsto opredeljenje najmoćnijih sila sveta, potkrepljeno sa 50.000 vojnika; slabost, jer sprovođenje sporazuma o miru treba da ostvare dojučerašnji gospodari rata. Dejton je ambivalentan još u jednom pogledu – jer istovremeno i priznaje rezultate rata i nastoji da ih poništi. Priznaje ih time što Bosnu i Hercegovinu deli na dva dela i to manje-više linijom ostvarenih vojnih osvajanja i etničkih čišćenja, a poništava ih, pored ostalog, time što uspostavlja celovitu, međunarodno priznatu BiH, što imperativno zahteva da se omogućiti povratak izbeglica svojim domovima i, najzad, time što uspostavlja mehanizam kažnjavanja onih koji su činili ratne zločine.

Postignuti sporazum se teško ostvaruje i napredak je manji nego u početku. Dok se u svom vojnom delu sporazum uglavnom poštuje, jer svi shvataju da sa ovim novim plavcima nema šale, sve drugo što zavisi od nacionalnih vođa, odugovlači se, izvrđava i sabotira. Sarajevo i Mostar su najizrazitiji i najpogubniji primeri. Etničko čišćenje se nastavlja etničkim samočišćenjem, u tome učestvuju sve tri strane, nastoji se da se stvori baza za buduće pretvaranje entiteta u čiste nacionalne države, uključujući i raspad bošnjačko-muslimanske federacije.

U Jugoslaviji, pak, vrlo malo se čini da se ponovo primaknemo svetu. A izlazak iz izolacije je naš vrhunski nacionalni prioritet. Na delu je naša poznata verbalna spremnost da prihvatimo zahteve međunarodne zajednice, a da ništa ne uradimo dok god ne budemo pritiscima dovedeni uza zid. Ti zahtevi su jasni i ne mogu se izbeći.

Uostalom, šta je to što svet traži od nas, a da nije i u našem najboljem interesu? Traži se da normalizujemo odnose sa državama nastalim na tlu bivše Jugoslavije, a to bi trebalo da bude prvi korak naše spoljne politike i bez ičijih zahteva. Te države su bile delovi jedne jedinstvene zemlje i povezane su mnogim odnosima ekonomske, saobraćajne, kulturne i druge međuzavisnosti. Evropa se opredelila da ih uvede u svoje integracione tokove kao regionalnu celinu, a ne pojedinačno. Dok ne pokažemo spremnost da saradjujemo u regionu, nismo spremni za evropske integracione procese. Uostalom, Evropska unija je to nedavno i izričito rekla. I zašto se onda toliko odugovlači sa priznavanjem Makedonije, kao zemljom sa kojom imamo najmanje otvorenih problema, sem ako to ne činimo iz obzira prema Grčkoj, koja je ukinula vize Sloveniji i Hrvatskoj koje su priznale Makedoniju pod njenim ustavnim imenom, ali ne i svojim velikim prijateljima Jugoslovenima? Ne treba smetnuti pri tom s uma da je to priznanje urgentnije potrebno nama nego Makedoniji, jer njima od toga ne zavisi, kao nama priznanje od strane Evropske zajednice. Zašto se okleva da se pozitivno odgovori na slovenačku ponudu otvaranja ambasada? Je li to zato što ne možemo da im zaboravimo da nisu dozvolili događanje naroda u Ljubljani?

Od nas se, takođe, traži da saradjujemo sa Haškim sudom. Pre neki dan je Evropska zajednica vrlo snažno podržala taj zahtev, uslovljavajući bilo kakvu ekonomsku podršku punom saradnjom sa Haškim tribunalom. Amerikanci su preključe ponovo naglasili da kažnjavanje ratnih zločinaca predstavlja suštinu mirovnog procesa. A potpredsednik Vlade, Klikovac kaže posle posete predsednika Haškog suda da mi ne menjamo naš stav, ali da se ne možemo praviti gluvi kao da taj sud ne postoji. Pa ili ćemo se i dalje praviti gluvi, ili ćemo menjati stav. Jedno ili drugo. Zar bi nama trebalo da smeta individualizacija ratnih zločina, umesto njihove kolektivizacije koja bi nas sve činila saučesnicima? Ne treba zaboraviti da se radi o preuzetj obavezi u Dejtonskom sporazumu i jednom od dva eksplicitna uslova za rušenje spoljnog zida sankcija, odnosno prijema u Ujedinjene nacije i Bretonvudske institucije – MMF i Svetsku banku. Kažemo da ćemo sami suditi ratnim zločincima. Pa što im ne sudimo? Zasada svaka strana pravi dokumentaciju o onim drugim. Ne treba zaboraviti da je taj sud i nastao kao posledica opravdanog nepoverenja međunarodne zajednice da će oni koji su vodili ovaj krvavi i besmisleni rat sami suditi zločincima u svojim redovima.

Od nas se, takođe, traži da počnemo da rešavamo problem Kosova. Međunarodna zajednica je definisala polaznu osnovu: granice se ne menjaju, Kosovo ostaje u Jugoslaviji i njegov status treba da se rešava u okviru autonomije. Kao i drugde, i ovde samo glumimo spremnost za dijalog. Izgleda da se nama mora nametnuti ne samo pravac, nego i svaki konkretni korak. Zar ne bi bilo bolje da mi imamo inicijativu? Kako sada stvari stoje, čini se da bi najrealniji pristup bio u nekoj kombinaciji formula Dejtona i Osla (mislim pritom na duge pregovore van očiju javnosti između PLO i Izraela pod međunarodnim okriljem). Problem ima dugu i mučnu predistoriju, natopljen je emocijama i realno težak i stoga bi možda bolje bilo da se, umesto javnog iznošenja polaznih pozicija koje bi bile maksimalno

politizovane, organizuje pragmatičan radni dijalog kompetentnih i ovlašćenih sagovornika u međunarodnom aranžmanu.

To su samo oni zahtevi koji direktno proističu iz Dejtona kao neizbežni uslovi za skidanje prvog obruča teške izolacije (političke, ekonomske, medijske, kulturne), u kojoj se i pored suspenzije sankcija i dalje nalazimo. Naša zavisnost od spoljnih činilaca je potpuna, neuporediva sa bilo kojim periodom naše istorije (sem možda prvih godina borbe Srbije da izađe iz vazalnih okova), sami smo sebe doveli do nje, i sada se ne vredi zavaravati posetama stranih delegacija, pojedinačnim priznavanjem nekih zemalja, navodno velikim interesom inostranih investitora itd. Dejtonom je uspostavljena međunarodni protektorat nad zemljama učesnicima rata. Koliko god on bio nesaglasan sa porukom da se Srbija saginjati neće – ako smo ga prihvatili kao jedini izlaz, treba do kraja da ga poštujemo. Treba da činimo sve da što pre izađemo iz prvog kruga izolacije. To je najvažniji imperativ naše spoljne politike. Sve drugo je prodavanje magle.

Razume se, svaka politika jedne države ima dve, međusobno povezane, neodvojive i uslovljene komponente – spoljnu i unutrašnju. I ako i kad stvarno postupimo po obavezama koje smo sami prihvatili, nema nam realnog povratka u Evropu i svet, ovakvima kakvi smo danas. Nema gore preporuke za reintegraciju u međunarodnu zajednicu od ukidanja nezavisnih medija i humanitarnih fondacija. Izbegavanjem tranzicije i privatizacije, kriminalizacijom političkog i privrednog života, potpunom pravnom nesigurnošću – samo odbijamo one koji bi eventualno imali interesa da sa nama posluju ili ovde ulažu. Jedino temeljnim političkim i ekonomskim reformama kod kuće, možemo postepeno vraćati poverenje sveta oko nas u našu spremnost da zaista okrenemo novi list. Kad se vidi koliki je nedostatak stvarne političke volje da se nešto u tom pogledu ozbiljnije učini, perspektive za naš povratak u svet ne izgledaju preterano svetle.

Izlaganje na sesiji Beogradskog kruga, decembar 1995.

NIŠTA NE USPEVA KAO USPEH

Slobodan Milošević je 18. januara razgovarao sa pomoćnikom državnog sekretara SAD Ričardom Holbrukom, 21. januara sa pomoćnikom državnog sekretara Džonom Šatakom, 24. januara sa pomoćnikom državnog sekretara Robertom Gelbardom. Pre njih, predsednik je primio američkog generala Džorda Džulvana, komandanta NATO snaga i američkog admirala Lejtona Smita, komandanta IFOR. (Doduše, ova poslednja dvojica su možda došla da obiđu turističke objekte u Beogradu – ako se ima u vidu jedna ne tako davna izjava da strani vojnici mogu doći ovde samo kao turisti.) Svi posetioci su bili zadovoljni razgovorima sa predsednikom Miloševićem.

Setimo se vremena kad američki ambasador nije mogao da bude primljen kod predsednika Republike (navodno zato što nije hteo da prisustvuje mitingu na Kosovu), kad se na sve strane trubilo o novom svetskom poretku i zaveri protiv Srba koju predvode Amerikanci, kad su viđeni umetnici izricali kletve Americi i Bušu. Tadašnju politiku je karakterisao jedan potcenjivački, ignorantski i u osnovi arogantan odnos prema međunarodnom faktoru. ("Da svršimo mi stvar na terenu i svetu neće ostati ništa drugo nego da prizna rezultate vojnih pobeda.") U jednakoj meri su bili potcenjeni značaj i snaga svetskog, i posebno američkog javnog mnjenja. Televizijskim gledaocima širom sveta štedro su ponuđena svedočanstva agresije i okrutnosti rušenjem Vukovara, bombardovanjem Dubrovnika, opsadom i granatiranjem Sarajeva i formiranjem logora. Te strašne slike su odgovorne za opredeljivanje ljudi i vlada o agresoru i žrtvi, a ne CNN koji ih je prenosio. U tako stvorenoj, Amerikancima inače bliskoj, podeli na *good guys* i *bad guys* nije uvek bilo i sasvim jednakog aršina – jednakog ne tako da se umanjii primarna odgovornost jedne strane, već utvrdi odgovornost i drugih.

Američka politika prema krizi u bivšoj Jugoslaviji bila je, doduše, u mnogo čemu ambivalentna i imala krivudav tok – od aktivnog zastupanja očuvanja jedinstva Jugoslavije na početku krize, do dezangažovanja i prepuštanja inicijative i odluka Evropi ("Suština te politike je držanje SAD na distanci i prepuštanje Evropi da se angažuje i traži rešenje" – Iglberger ambasadoru Mujezinoviću, 18. oktobra 1991), zatim oklevanja da se pruži energičnija podrška Vens-Ovenovom planu na početku Klintonovog mandata i ponovnog preuzimanja vodeće uloge koja je krunisana Dejtonom. U američkom oklevanju da se poduhvati rešavanja problema u kome su izgledi na uspeh neizvesni, mogu se delom naći i u dosta raširenom "vijetnamskom" sindromu koji proizilazi iz straha da se ne ponove vijetnamski i somalijski debakl.

Opredeljujuće za novi energičan američki angažman u traženju formule za rešavanje jugoslovenske krize je to što je Bosna postala prvorazredno unutrašnjepolitičko, pre svega izborno pitanje. Može se lako desiti da slanje američkih trupa u Bosnu, piše "Njujork tajms", odluči o sudbini Klintonove administracije. Ali, i više nego to. "U vreme kada su izolacionistička iskušenja snažna, to će verovatno definisati domete američkih globalnih ambicija u posthladnoratovskom periodu", kaže Rodžer Koen.

Prilikom svedočenja u Senatskom odboru za oružane snage, 6. decembra prošle godine, Holbruk je u jednom trenutku doturio sekretaru za odbranu Periju cedulju na kojoj je pisalo: "Ako uspemo u Bosni, može se lako desiti da istorija zabeleži da su novembar i decembar 1995. predstavljali period u kome je zače to stvaranje nove američke poslehladnoratovske politike u Evropi (Dejton, Rusija, Francuska, NATO)." Nabrajanjem u zgradama mislio je, prvo, na američko ponovo uspostavljeno liderstvo, drugo, na sporazum o saradnji sa Rusijom o slanju njenih trupa u Bosnu, treće, na vraćanje Francuske u vojno krilo NATO i njeno prihvatanje američke centralne uloge u evropskoj bezbednosti i, četvrto, na novu ulogu NATO, kao snage za ovladavanje krizama i očuvanje mira u nemirnoj Evropi.

U Dejtonskom sporazumu nađena je ona srednja linija između dveju stalno pristutnih determinanti američke spoljne politike: moralizma i realpolitike. Mnogi smatraju, među njima i Holbruk, da je vilsonovska, vrednosno određena politika naivna i nerealna, a da je kisindžerovski fokus na *raison d'etat*, opet suviše ciničan i neproduktivan, tako da američka spoljna politika treba, ne da se opredeljuje između ove dve krajnosti, već da pokuša da ih srećno kombinuje.

Sa stanovišta realpolitike, Dejton je u dobroj meri priznao rezultate rata – podelom Bosne i Hercegovine na dva entiteta po liniji vojnog ishoda i etničkih čišćenja.

Polazeći pak, od izvesnih univerzalnih principa, Dejton istovremeno traži, bar delimično, poništenje rezultata rata: prvo, očuvanjem jedinstvene bosansko-hercegovačke države, drugo, garantovanjem povratka izbeglicama i, treće, izvođenjem ratnih zločinaca pred Haški tribunal.

Amerikanci su posle dugog vrludanja našli sebe. Oni nemaju evropsku sklonost prema velikim konceptijskim šemama, već će svoju dalju politiku graditi na dosad postignutom nesumnjivom uspehu. Ništa ne uspeva kao uspeh – omiljena je američka izreka. Uspeh Dejtona se ne sme dovesti u pitanje neuspehom u njegovom nesprovođenju. Slanje 20.000 vojnika i preuzimanje odgovornosti za uspeh mirovnog projekta je suviše veliki ulog, da bi sebi mogli dozvoliti luksuz da im se cela stvar izmigolji iz ruku i prepusti onima koji su ovaj rat izazvali. Varaju se oni koji misle da je IFOR drugi UNPROFOR i da se dejtonske obaveze mogu izvrdati.

Slanje vojnika je investicija na duži rok – Amerikanci su došli ovde da ostanu, bez obzira kad će vojnici otići. Možda će doći do izražaja rivalstvo između Evrope i SAD, jer Amerikanci ne žele ni sa kim da dele svoj uspeh i napadno

stvaraju utisak da su oni ne samo napravili Dejton, već da će ga oni i sprovesti. Evropa će sigurno želeti da odigra značajniju ulogu, posebno u realizaciji civilnih delova Dejtonskog sporazuma, posebno jer je njihov predstavnik Bilt određen za vrhovnog administratora.

Za nas je veoma važno da znamo da se od najzad pronađene formule neće odustajati. Usrdnost prema Amerikancima ("herojima mira" kako reče uvodnik "Politike") neće biti od velike pomoći, ako ne bude praćena punom realizacijom Dejtona. Kad se zna da je, prema Dejtonu, skidanje spoljnog zida sankcija (prijem u UN, MMF i Svetsku banku), uslovljeno našim odnosom prema pitanju Kosova i saradnji sa Haškim sudom, nerazumljivo je da nema nikakvih znakova da se tim problemima želi ozbiljno da pristupi. Uroš Klikovac, potpredsednik savezne vlade kaže da "Jugoslavija neće promeniti svoj stav, ali se ne možemo ni praviti gluvi kao da taj sud ne postoji". Ako se nećemo više praviti gluvi, onda moramo menjati stav. Ne može i jare i pare. Slično je sa izjavama o spremnosti da pristupimo rešavanju problema Kosova, s tim što "tamošnji Albanci već uživaju najviši dosad poznati nivo ljudskih prava".

Umesto da igramo na neku novu kartu (američku?), kao što smo dosad igrali na rusku, grčku, kinesku itd., moramo se okrenuti ozbiljnom i odgovornom izvršavanju preuzetih obaveza i neophodnim političkim i ekonomskim reformama (pre svega menjanjem odnosa prema privatizaciji), jer to je prava ulaznica za naše (postepeno) vraćanje u svet i početak menjanja slike o nama. Sve drugo – o našoj ključnoj ulozi u stvaranju mira i centralnom mestu na ovim prostorima, o svetu koji dolazi na noge Miloševiću, o silnom interesu stranog kapitala za ulaganja u našu privredu – spadaju u domen propagande a ne ozbiljne politike. Jedino je pitanje da li je tu reč samo o obmanjivanju publikuma ili možda i o samoobmanjivanju.

Naša Borba, 6. februar 1996.

NORMALIZACIJA "NA KAŠIČICU" - BESPOTREBNO TAKTIZIRANJE

Kvalifikovana rasprava o svim bitnim aspektima međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa na evropskom i globalnom planu i o ulozi Jugoslavije u tome – okvir je u kojem djeluje Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji. Nedavno je (10. aprila) održana sesija Foruma na kojoj je glavna tema bila "Jugoslovenska spoljna politika posle Dejtona". Za *Odgovor* govori Živorad Kovačević, predsjednik Foruma, čovjek izuzetno bogate biografije – samo da pomenemo da je gospodin Kovačević u dva mandata bio gradonačelnik Beograda, ambasador u Vašingtonu, te da je 1989. godine, kako kaže, smenjen sa mjesta ambasadora jer "nije mogao, niti hteo da se prilagodi novim tendencijama koje su, ustvari, razbijale jedinstvenu jugoslovensku spoljnu politiku". Tada daje otkaz i posvećuje se pisanju srpsko-engleskih rječnika, a politički se angažuje u organizacijama kojima je antiratna opcija, tolerancija i razumjevanje osnov programa. Prvi je predsjednik Društva za saradnju sa susjednim narodima, aktivan je u Beogradskom krugu...

Odgovor: Koliko će se Forum za međunarodnu politiku baviti odnosima sa državama nastalim od republika bivše Jugoslavije? Naime, česte su ocjene da put Jugoslavije u Evropu vodi preko Ljubljane, Zagreba, Sarajeva...!

Živorad Kovačević: Konstatovali smo to i na sesiji Foruma – naša spoljna politika posle Dejtona odvija se u koordinatama koje su nam delimično nametnute, ali i sa kojima smo se i mi sami saglasili i preuzeli ih kao svoju međunarodnu obavezu. Prema tome, jedna od ključnih tačaka naše spoljne politike mora da bude dosledno izvršavanje sporazuma iz Dejtona, što bi jedino moglo da nam vrati kredibilitet koji je ozbiljno narušen našim prethodnim ponašanjem, i omogući postepeno vraćanje u međunarodnu zajednicu. Sada smo mi od nje daleko. Ne treba se zanositi dolaskom stranih delegacija – sve su one u funkciji pritiska na našu zemlju da izvršava obaveze iz Dejtona. Jedan od ključnih elemenata i prioriteta spoljne politike, konstatovali smo i na sesiji, je sređivanje odnosa sa našim susedima. Razume se da je to i najvažniji politički i pravni preduslov za rešavanje pitanja izbeglica. Bez sređivanja odnosa sa tim zemljama, problemu izbeglica se ozbiljno ne može prići. U tom pogledu dobar je predznak međusobno priznanje Jugoslavije i Makedonije, iako su naši problemi, na planu izbeglica, sa njima najmanji. Ali, svakako to je pozitivan

korak koji može da posluži kao neka vrsta putokaza za sređivanje odnosa sa drugima, pre svega sa Hrvatskom, Slovenijom i BiH.

■ *Uz pozitivne ocjene ovog priznanja javljaju se i kritike, među njima i ona koja govori o tome da su se sve države iz sastava bivše Jugoslavije trebale istovremeno međusobno priznati. Hrvatska i Slovenija žele to priznanje. Da li Jugoslavija oteže?*

■ Reč je, izgleda, o dva pristupa. Jedan, za koji se zalaže Hrvatska – da se stvari reše u paketu, a da se potom nerešena pitanja između priznatih država razrešavaju. Pristup SRJ je, čini se, tome suprotstavljen, a polazi od toga da se postupno rešavaju različita sporna pitanja. Dakle, normalizacija "na kašičicu", pa da se onda, kada se skupi dovoljna kritična masa tih repeRnih pitanja, pristupi priznavanju. Ja mislim da taktiziranje nema nikakvog smisla, da treba pristupiti priznavanju. Kad se sada govori pozitivno i u državnim medijima o velikom odjeku na koji je naišlo priznavanje Makedonije, kada SU cela međunarodna zajednica i EU hitro reagovali i diplomatske odnose sa Jugoslavijom podigli na nivo ambasadora, onda se prirodno postavlja pitanje: zašto to nismo učinili odmah posle Dejtona? To se pitanje postavlja i u vezi sa ponudom Slovenije da se izvrši međusobno priznanje. Imamo li mi razloga da se to usporava? Zaista nemamo. Vreme je kratko, pre svega za nas. I u slučaju Makedonije, iako je i za nju to bilo od ogromnog značaja, ipak, morate priznati, njoj od tog priznanja nije zavisilo sopstveno priznanje, kao što je zavisilo nama. Ta otezanja se zaista ne mogu razumeti, jer pitanja koja su, eventualno, otvorena, neće se protokom vremena umanjiti.

■ *U SRJ je velik broj izbeglica iz Hrvatske. U dosadašnjim razgovorima između delegacija SRJ i Hrvatske, međutim, to se pitanje gotovo i ne postavlja. A riječ je o živim ljudima, njihovim sudbinama... Ne bi li to, ipak, trebalo biti najvažnije?*

■ Ja ne razumem zašto na spisku pitanja o kojima su prošli put razgovarala dva ministra spoljnih poslova u Zagrebu, nije bio i problem izbeglica. To je apsolutno krucijalan problem – svi drugi problemi su manjeG značaja, manje važnosti. Uostalom, manje je to i ekonomsko i političko opterećenje za obe zemlje. Prirodno bi bilo da je jugoslovenska strana za to više zainteresovana, jer na kraju krajeva radi se o, najvećim delom, izbeglicama koje se nalaze ovde i koje treba da se vrata u Hrvatsku. Za to, i s ekonomskog i političkog aspekta, Jugoslavija mora da bude zainteresovana. Mislim da svi akteri na ovom prostoru žele da stvari što više otegnu i relativizuju. Smatram da je velika zabluda ako smatraju da će se odugovlačenjem promeniti odnos međunarodne zajednice, posebno SAD. Njihov je interes da ono što je potpisano u Dejtonu bude do kraja sprovedeno. Oni će na tome gaziti. I ako je to tako, onda se tome treba blagovremeno prilagođavati. I, nije valjda neophodno da svaki put treba da budemo saterani uza zid da nešto prihvatimo. U tome ne vidim nikakav strateški smisao, pa čak ni sa stanovišta održavanja vlasti i režima. Ta se pitanja moraju jednom otvoriti i bolje je da se to čini što pre i da se što pre traži način da se ona reše.

■ *Ljude izbjegle iz Hrvatske i BiH najviše zanima sudbina njihove imovine i stečenih prava. Način na koji je to regulisano prilikom priznavanja Makedonije otvara*

niz bojazni da bi ta imovina mogla biti predmetom prebijanja među državama, nakon čega bi ljudi ostali "kratkih rukava". Imaju li takva pribijanja osnova?

■ Bojazan je realna. Dejtonski sporazum u aneksu 7 izričit je samo u tome da izbeglice mogu da se vrata ako postoje uslovi, ili da im se imovina nadoknadi. Međutim, kad se radi o nadoknadi te imovine postoji bojazan da to ne bude rešeno između, recimo Hrvatske i Jugoslavije, nekom vrstom prebijanja, s tim što bi svaka od njih ostala u obavezi prema svojim građanima, dakle i onim izbeglicama koje odluče da ostanu ovde. Realno gledano, to nikoga ne može bogzna kako da ohrabri, jer svi znamo, što se toga tiče, kako se ovdašnja država odnosila prema obavezama koje ima kad je u pitanju devizna štednja, štednja kod Dafine i Jezde, zajma... Može se ta nadoknada razvući na male porcije, u dugom roku, a to ne odgovara duhu i smislu Dejtonskog sporazuma. Nažalost, takvo rešenje je moguće i sa međunarodnopravnog stanovišta, pa su, utoliko više, takve bojazni opravdane.

■ *Poznavalac ste politike SAD. Kako ocenjujete ulogu SAD u razrešavanju konflikta u bivšoj Jugoslaviji?*

■ Dejton je u američkom političkom procesu manje-više ocenjen kao uspeh spoljne politike predsednika Klinton i Amerikanci, koji jedino veruju u uspeh i žele da na njemu rade – oni ne žele da taj uspeh bude pokvaren neuspehom u sprovođenju sporazuma. I zbog toga vidite izuzetno aktivno, čak agresivno, nastupanje američke diplomatije koja, ne vodeći uvek dovoljno računa o osećanjima svojih evropskih saveznika, vodi celu stvar i vrši pritisak. Ja mislim da je ta situacija za nas, u suštini, povoljna, da ona neće većito trajati i da na njoj treba graditi ovo što nam se pružilo kao šansa – ne samo da se završi rat nego da se mi ponovo vratimo u međunarodnu zajednicu. Jedno od krupnijih pitanja je da li će se nakon predsedničkih izbora u SAD ili u njihovo predvečerje moći otvoriti pitanje produžetka boravka IFOR u Bosni i Hercegovini. Jer, postaje sve više očigledno da u tom sukobu snaga integracije i snaga dezintegracije ove potonje imaju na raspolaganju mnoge elemente da otežavaju proces reintegracije BiH i sprovođenje Dejtonskog sporazuma i da je rok od godinu dana kratak da bi se to moglo dogoditi.

*Odgovor, 16. april 1996.
Intervju: Vera Duduković*

SPOLJNI OBRUČ SVE VIŠE STEŽE

U rezimeu Dejtonskog sporazuma, koji je nakon završetka konferencije dao Stejt Dipartment, pored ostalog, piše: "Trgovinske sankcije protiv Srbije će biti suspendovane, ali se mogu ponovo uvesti ukoliko Srbija ili druge srpske vlasti ne budu u značajnijoj meri izvršavale obaveze preuzete sporazumom. 'Spoljni zid sankcija' će i dalje ostati dok god Srbija ne bude počela da rešava druga pitanja koja izazivaju zabrinutost, uključujući Kosovo i saradnju sa Sudom za ratne zločine." Na drugom mestu se objašnjava da se spoljni zid sankcija odnosi na "članstvo u međunarodnim organizacijama i pristup međunarodnim finansijskim institucijama – ključnom izvoru pomoći obnovi zemlje".

Uzalud je bilo tražiti kasnije te odredbe o spoljnom zidu sankcija u objavljenim Dejtonskim sporazumima. Tamo ih nema. Reč je, prema tome, o jednom (jednostranom) političkom stavu, koji su po svoj prilici inicirali Amerikanci, a zatim ga podržale druge velike zapadne sile (bez protivljenja Moskve), kojim se i posle ukidanja ekonomskih sankcija zadržava jedno snažno sredstvo pritiska na ponašanje Miloševića u implementaciji Dejtona. Spisak uslova za skidanje spoljnog zida sankcija je kasnije, u različitim interpretacijama, pre svega američkih zvaničnika, uključivao, pored Kosova i saradnje sa Haškim sudom, i međusobno priznavanje država nastalih na tlu bivše Jugoslavije i rešavanje pitanja sukcesije, pa i demokratske reforme u Srbiji i Crnoj Gori.

Evropljani (koji, doduše, ne pominju izrekom spoljni zid sankcija, ali svejedno ističu da nema Jugoslaviji povratka u međunarodne političke i finansijske organizacije bez rešenja pitanja Kosova i saradnje sa Haškim sudom) pridružili su se nedavno i formalno ovoj ideji, dokumentom Evropske komisije o razvoju budućih ugovornih odnosa Evropske unije sa "izvesnim" zemljama jugoistočne Evrope. U tom dokumentu se navode uslovi koje ove zemlje moraju ispuniti da bi mogle pristupiti zaključenju sporazuma sa Evropskom unijom. Prvo, to je dosledno sprovođenje Dejtonskog sporazuma, što je Hans van den Bruck nazvao "apsolutnim preduslovom" za početak pregovora sa EU. Budući sporazumi sadržaće klauzulu da bi nepoštovanje ovog i drugih uslova dovelo bi do gotovo automatskog preki-da saradnje sa EU. Drugi uslov je regionalna saradnja među državama regiona ("Ne tražite od nas ono što uskraćujete susedima"). Treća grupa uslova odnosi se na poštovanje ljudskih i manjinskih prava, prava povratka izbeglica i raseljenih li-ca, razvoja demokratskih institucija i političkih i ekonomskih reformi. Najzad, čet-vrta grupa uslova odnosi se samo na SR Jugoslaviju: garantovanje širokog stepena autonomije Kosovu, međusobno priznanje država bivše Jugoslavije, saradnja sa

Međunarodnim sudom za ratne zločine i konstruktivan pristup u pregovorima o sukcesiji. Kao što se vidi, Evropska unija je utvrdila spisak posebnih uslova za Jugoslaviju, koji je identičan sa onim kojim se uslovljava ukidanje spoljnog zida sankcija. Prema tome, spoljni zid sankcija se odnosi ne samo na povratak u UN, MMF i Svetsku banku, već i na uspostavljanje odnosa sa Evropskom unijom. Spoljni zid sankcija nije formalno definisan ni u jednom dokumentu, ali zbog toga nije manje realan ni manje težak, i nad tom činjenicom se ne može žmuriti ili proglašavati celu stvar "izmišljotinom" ili "floskulom". Moglo bi se naći više razloga za hipotezu da sankcije u tzv. spoljnom zidu više pogađaju režim od ekonomskih sankcija kojima je Jugoslavija bila donedavno podvrgnuta. One su teže i po političkom efektu, i po uslovima za njihovo ukidanje, i po posledicama po jugoslovensku ekonomiju i postojeći društveno-ekonomski sistem.

Politički i psihološki, ne samo u slučaju Jugoslavije, ekonomsko-saobraćajno-naučno-kulturno-sportske sankcije više učvršćuju režim nego što ga potkopavaju. Dolazi do jake homogenizacije stanovništva u otporu prema kolektivnoj kazni i ponižavajućim ograničenjima, pa na plodno tle nacionalnog prkosa padaju slogani poput onih o "nepravедnim i ničim izazvanim sankcijama", "zaveri novog svetskog poretka" i "Srbiji koja se, uprkos svemu, saginjati neće". Za sve nevolje i odricanja, sve pljačke naroda, sve slabosti vođenja ekonomije, sva odlaganja neophodnih reformi – sankcije su, uz odlučujuću ulogu medija, odličan izgovor. Sem toga, u uslovima totalne izolacije, režimu su bile određene ruke da u "odbrani privrede od sankcija" gradi jedan specifičan sistem švercersko-državne simbioze u kome je sve dozvoljeno. Spoljni zid sankcija ne daje osnova za slično "okupljanje oko zastave". Pre svega, suspendovanje ekonomskih sankcija je prikazano kao trijumfalna pobjeda istine nad nepravdom, pa se nekakvim spoljnim zidom sankcija ne može ponovo na isti način manipulirati. Većina ljudi i ne zna o čemu se radi. Uslovi koji se postavljaju za skidanje spoljnog zida sankcija su objektivno za režim politički teži i rizičniji, a nagrada psihološki minornija, nego u slučaju opštih sankcija. Bez većih posledica po stabilnost režima prošlo je odricanje od Karadžića i prihvaćen novi "mirotvorački" kurs, jer je narodu već bilo dosta rata, a i znalo se da je to uslov za ukidanje sankcija. Ako priznavanje bivših jugo-republika i nije politički preterano težak uslov (kad je već postignut sporazum sa Hrvatskom), već sukcesija jeste, a to pogotovo važi za rešavanje pitanja Kosova i predaju osumnjičenih Haškom sudu. Tu je Milošević na vrlo klizavom terenu – već načet blokadom na Drini, gubitkom Kninske krajine i Istočne Slavonije, egzodusom Srba i sporazumom sa Tuđmanom, lako može postati u očima većeg dela biračkog korpusa izdajnik nacionalnih interesa, ako sklopi sporazum sa Albancima i preda Karadžića, Mladića, Šljivančanina i ostale. On dobro zna da to mora učiniti ako hoće da skine okove spoljnog obruča sankcija, ali zna isto tako dobro da to može politički da ga skupo košta. On će verovatno nastaviti da primenjuje taktiku pristajanja na te uslove u malim obrocima (kao što je sporazum sa Rugovom o školstvu i uspostavljanje kancelarije Haškog tribunala), čime teške odluke odlaze i donekle amortizuje međunarodni pritisak, ali ipak ne rešava

osnovni problem povratka Jugoslavije u međunarodne institucije i na međunarodna finansijska tržišta. I treće upoređenje – između posledica ekonomskih sankcija i spoljnog zida sankcija po jugoslovensku ekonomiju i društveno-ekonomski sistem – vodi zaključku da su ove potonje, bar za režim, teže. U uslovima trgovinskih sankcija i izolacije, sva ključna pitanja ekonomskog i svojinskog prestukturiranja su bila odložena, socijalni problemi potisnuti, međunarodne obaveze zamrznute. Sada sve to dolazi ubrzano i neodložno na dnevni red. Oružarima iz Kragujevca se ne može reći da se zbog spoljnog zida ne može izaći u susret njihovim zahtevima, ili penzionerima da sačekaju sporazum sa MMF.

Odnos prema spoljnom zidu sankcija vodi u začarani krug. S jedne strane, bez skidanja spoljnog zida nema sporazuma sa MMF, bez tog sporazuma nema ni regulisanja odnosa sa drugim inostranim poveriocima, bez tih aranžmana nema šansi za priliv stranog kapitala, bez svežeg novca sa strane, jugoslovenska privreda će potpuno stati i socijalni problemi će izbiti svom silinom. S druge, pak, strane, Milošević dobro zna da je od prijema u MMF do sporazuma sa MMF dug put, da je njihova podrška teško uslovljena i to na dva nivoa, od kojih se ne zna koji je teži. Jedan nivo predstavljaju uslovi koje MMF postavlja svim članicama čija je platno-bilansna situacija ugrožena (likvidiranje javnog deficita, reduciranje svih oblika potrošnje, poreska reforma, liberalizacija spoljno-trgovinskog režima, realni kurs, realno pozitivna kamatna stopa i sl.) – to su uslovi zbog kojih se tresla ona Jugoslavija, koja je bila i ekonomski neuporedivo stabilnija i sa većim rezervama i deviznim i u dostignutom nivou standarda stanovništva, a neće li ova, gde bi dalje ograničavanje potrošnje bilo teško zamislivo (mnogi ekonomisti tvrde da su i ovi bedni lični dohoci i penzije veći nego što to ekonomske performanse dozvoljavaju). Drugu grupu uslova, od kojih se neće odstupati, jesu oni koji traže prvo, razvod države of privrede i drugo, opštu privatizaciju. Bez privatizacije nema ulaska u MMF. Prva grupa uslova može izazvati socijalne potrebe, a druga potkopava same temelje na kojima režim počiva, jer su državna preduzeća deo i osnova ne samo ekonomskog, već i političkog sistema.

Dilema pred kojom je režim, realna je i velika. Ako se ne prihvate uslovi za skidanje spoljnog zida sankcija, nema priliva stranih sredstava, što pretilo totalnim kolapsom privrede. Ako se prihvate, to je politički vrlo riskantno, pa ako se i to preživi, treba ispuniti uslove MMF koji imaju teško izdržljivu socijalnu cenu i dovode u pitanje ukupnost sadašnjeg sistema. Pri tom treba imati u vidu da su uslovi MMF strogo dinamizirani, tako da poznata taktika odlaganja i odugovlačenja ne pomaže (MMF je zbog nepridržavanja sporazuma zadržao isplatu narednih tranši za nekoliko istočnoevropskih zemalja). To je tako ozbiljna dilema da se čak može postaviti pitanje da li Milošević zaista želi brz sporazum sa MMF (jer, zašto je oterao guvernera Avramovića, s kim bi to bilo nesumnjivo lakše), s obzirom da taj sporazum nosi teške socijalne implikacije, dovodi ga u još veću zavisnost od sveta i tera na poteze koji znače promenu samih osnova na kojima režim počiva.

Naša Borba 28. septembar 1996.

DEMOKRATSKI PROTESTI U SRBIJI

Svojevremenu nacionalističku opijenost, zamenili su osećanje totalnog poraza, opšta apatija, defetizam, osećanje bespomoćne poniženosti, strah da se iz ovog gliba nećemo decenijama izvuci i nastojanje da se, kako-tako, preživi i proživi. A onda je, takoreći preko noći, došlo do velikog psihološkog preokreta. Da se nešto bitno promeni u stavu ljudi pobrinuo se sam režim. U osionom uverenju da će ovaj narod sve otrpeti ćutke, kao toliko puta do sada, Milošević mu je direktno pljunuo u lice poništavanjem lokalnih izbora. I narod se jednostavno uzjogunio. Proradio je inat. prosto da se ne poveruje kako se taj isti narod koji je masovno i oduševljeno klicao vođu na Ušću, a potom se zavukao u mišju rupu straha i predavanja sudbini, prenuo, oslobodio i osokolio, ne zazirući od otvorenog prkosa moćnom režimu i njegovom doskora neprikosnovenom šefu. Zaista je zadivljujuće da svakoga dana, po teškom kijametu, stotinu hiljada Beograđana (i začudo, i Nišlija, Kragujevčana, Novosađana, Kraljevčana itd. u imponantnom broju) ide da zviždi Miloševiću. To je pristojan, urbani, mahom mlađi ali i stariji svet, koji nije došao zbog opozicionih lidera, već da izrazi svoj gnev što mu otmaju njegova demokratska prava. Sigurno je da ovo sve ima i pozitivno terapeutsko dejstvo.

Ohrabruje nekoliko stvari. Pre svega, da protesti, po masovnosti i žestini, ne jenjavaju. Naprotiv. Uz to, sem nekoliko incidenata na početku, to je sve civilizovano, sa izvesnim nadmetanjem u nalaženju što duhovitijih žaoka i slogana. Dalje, veoma je značajno da se paralelno ali nezavisno odvija jedan masovni i vrlo autonomni studentski bunt. Studenti svoje proteste organizuju kao svakodnevne raznovrsne hepeninge, maštovito organizovane i duhovito garnirane. Stasala je nova, samosvesna i liberalno i kosmopolitski orijentisana generacija. Više od 1200 profesora se svojim potpisima pridružilo studentima. S druge strane, sve su češća javna istupanja onih (među njima veliki broj sudija, novinara režimskih medija i drugih – pa čak i milicionera) koji obaveštavaju javnost da ne pristaju da budu smatrani sukrivcima i otvoreno osuđuju svoje kolege koje učestvuju u prljavim poslovima. Ima i onih koji svojim ostavkama žele da se, ako je moguće, prebace na drugu obalu.

Teško je predvideti kako će se stvari dalje odvijati. Što se tiče narodnog i studentskog bunta, jasno je opredeljenje da se sa tim svakodnevno nastavi, zasad se u tome izvanredno uspeva – i ako se to održi dovoljno dugo, to ostaje faktor od presudnog značaja za dalji tok stvari. Nijedan režim ne može da izdrži tako dugotrajan pritisak masa u svim velikim gradovima, pogotovo ako je kombinovan sa konstantnim i delotvornim međunarodnim pritiskom.

Ako je reč o Slobodanu Miloševiću, spisak njegovih opcija je mali, a dobrih minimalan. Zasad on ide na taktiku ignorisanja i iscrpljivanja, računajući da će protesti u dogledno vreme sami od sebe izgubiti dah. Ako se to ipak ne desi, on će kad-tad morati da reaguje – bilo primenom čiste sile, bilo ponudom dijaloga opoziciji. Iako bi svako normalan bio pre za praški nego za bukureštanski scenario, ni ovaj poslednji, iako manje verovatan, nažalost nije sasvim isključen, jer je Miloševiću strana svaka podela vlasti, a njeno napuštanje nezamislivo. Ako demonstranti budu uporni i istrajni, vreme u svakom slučaju ne radi za njega, jer se režim prosto kruni, a iza ugla ga čeka katastrofalna privredna situacija i Milošević će se za neku reakciju morati da se opredeli. Ako to bude nenasilna opcija, to će sigurno biti neki pokušaj što jeftinijeg izvlačenja iz cele stvari, ponudom ustupaka koje suštinski ne ugrožavaju njegovu vlast. Međutim, on je priliku za manje skup izlaz već propustio, odbijanjem da poništi nezakonite odluke suda i prepusti lokalnu vlast u Beogradu i drugim velikim gradovima opoziciji, koju bi, bez stvarne vlasti i bez materijalne baze, mogao brzo da okriviti zbog velikih nevolja u funkcionisanju gradova koji bi sigurno usledili.

Reakcija međunarodne zajednice je bila u okvirima onoga što je bilo normalno očekivati. Posle pobeđe u prvom krugu izbora za Saveznu skupštinu, izgledalo je da sve ostaje isto. Pobeđa opozicije na izborima za lokalne izbore u drugom krugu primljena je u svetu sa iznenađenjem, ali bez većeg uzbuđenja. To je važilo i za prve dane demonstracija. Tek kad su se one nastavile i bivale sve masovnije, inostrani mediji su ih počeli pratiti sve dok nisu izbile na prve stranice "Njujork tajmsa", "Tajmsa" i "Vašington posta". Tek onda, sa zadržskom, počele su reakcije i vlada, pre svega američke, koje su iz dana u dan bivale sve oštrije. Rubikon je pređen izjavom Nikolasa Bernsa da Milošević nije neophodan za sprovođenje Dejtona i da bi svaka vlada koja bi došla na čelo Srbije to činila.

Zapadu nije bilo lako da se opredeli iz dva razloga: prvo, Milošević je bio realno jedan od garanta sprovođenja Dejtona i faktora stabilnosti i mira u regionu. Drugo, Zapad nije imao poverenja u opoziciju, koja je delom još uvek jahala nacionalističkog konja i davala podršku goroj varijanti od Miloševića – Karadžiću, a delom bila ili suprotstavljena ili u najmanju ruku ambivalentna u odnosu na Dejton. Sada se situacija izmenila: široki narodni bunt je doveo u pitanje ulogu Miloševića kao činioca stabilnosti, a opozicija se jasno opredelila da će poštovati Dejton i sve dogovore. Treba primetiti da je u svetskom javnom mnenju prvi put došlo do razdvajanja slike o Miloševiću i narodu. Kad je bio na liniji agresivnog i militantnog nacionalizma, svetski mediji su jednako loše pisali o Miloševiću i o narodu koji ga podržava, a kad je on promenio kurs pretpostavljalo se da iza te njegove politike i dalje stoji narod, što mu je davalo legitimitet i uticalo da se čitke prelazi preko nedemokratskog karaktera režima. Posle najnovijih događaja u svetu se potpuno drugačije govori o Miloševiću i o narodu koji je ustao u odbranu svojih demokratskih prava i koji zaslužuje poštovanje i podršku sveta.

Slobodna Evropa, 25. januar 1997.

KONAČNO I DRUGA SRBIJA

■ Ovaj protest je trostruko građanski. Prvo, pobunili su se građani kao subjekti države i društva, kojima je ugroženo jedno od osnovnih demokratskih građanskih prava da daju svoj glas kome žele. Svojevremeno se događao narod. Sad su se dogodili građani. Drugo, učesnici protesta su pretežno pripadnici srednjeg, građanskog sloja koji je u proteklim godinama materijalno pauperizovan i društveno marginalizovan. Malo je radnika i seljaka. Primetno je odsustvo pripadnika novopečenog sloja onih kojima su ove prilike omogućile da se obogate. Treće, protest nose urbanisti, stanovnici gradova, posebno većih. Učesnici protesta odlikuju se civilizovanim ponašanjem i tipično urbanim humorom, sa nadmetanjem u nalaženju što duhovitijih i ironičnijih žaoka i slogana i što maštovitijih hepeninga, u čemu naravno prednjače studenti.

■ *O studentima...*

■ Veoma je značajno da se paralelno ali nezavisno odvija jedan masovni i vrlo autonomni studentski bunt. Stasala je očigledno nova, samosvesna, liberalno i kosmopolitski orijentisana generacija. Posebno impresionira činjenica da je studente tako odlučno i hrabro podržala velika većina njihovih profesora. Studentski pokret ima ogromnu moralnu i političku snagu, iako, odnosno, baš zbog toga što je nestranački.

■ *O narodu i režimu...*

■ Svojevremenu nacionalističku opijenost zamenili su kasnije osećanje totalnog poraza, opšta apatija, defetizam, bespomoćna poniženost, bezmalo fatalistički strah da se iz ovog gliba nećemo decenijama izvući i nastojanje da se kako tako preživi i proživi.

A onda je, takoreći preko noći, došlo do velikog psihološkog preokreta. Da se nešto bitno promeni u stavu ljudi pobrinuo se sam režim. U osionom uverenju da će ovaj narod sve otrpeti čitke, kao toliko puta do sada, Milošević mu je direktno pljunuo u lice poništavanjem lokalnih izbora. I narod se jednostavno uzjogunio. Proradio je inat. To je da se ne poveruje kako se narod koji je masovno i oduševljeno klicao vođu na Ušću, a potom se zavukao u mišju rupu straha i predavanja sudbini, prenuo, oslobodio straha i osokolio, ne zazirući od otvorenog prkosa moćnom režimu i njegovom, doskora neprikosnovenom, šefu. Kad je policija one noći kod Brankovog mosta onako brutalno krenula na demonstrante, nastojeći da im utera strah u kosti, sutradan

se s pažnjom iščekivalo da li će se to odraziti na učešće ljudi, pa je ispalo da je taj miting bio masovniji nego ibično.

- *O novoj slici Srbije...*

- Treba primetiti da je u svetskom javnom mnenju prvi put došlo do razdvajanja slike o Miloševiću i narodu. Kad je bio na liniji agresivnog nacionalizma, svetski mediji su jednako loše pisali o Miloševiću i o narodu koji ga podržava, a kad je on promenio kurs pretpostavljalo se da iza te njegove politike i dalje stoji narod, što mu je davalo legitimitet i uticalo da se čitke prelazi preko nedemokratskog karaktera režima. Posle najnovijih događaja u svetu se potpuno drugačije govori o Miloševiću i o narodu koji je ustao u odbranu svojih demokratskih prava i koji zaslužuje poštovanje i podršku sveta. Najzad se došlo do zaključka da postoji i druga Srbija.

- *O reakciji sveta...*

- Reakcija međunarodne zajednice je bila u okvirima onoga što je bilo normalno očekivati. Posle pobeđe u prvom krugu izbora za saveznu skupštinu, izgledalo je da sve ostaje isto. Pobeđa opozicije na lokalnim izborima u drugom krugu primljena je u svetu sa iznenađenjem ali bez većeg uzbuđenja. To je važno i za prve dane demonstracija. Tek kad su se one nastavile i bivale sve masovnije i isticajnije, inostrani mediji su ih počeli pažljivije pratiti sve dok nisu izbile na prve stranice "Njujork tajmsa", "Tajmsa" i "Vašington posta". Tek onda, sa zadržkom, počele su reakcije i vlada, pre svega američke, koje su iz dana u dan bivale sve oštrije i sve jedinstvenije. Rubikon je pređen izjavom predstavnika Stejt dipartamenta da Milošević nije neophodan za sprovođenje Dejtona i da bi svaka vlada koja bi došla na čelo Srbije to činila.

Kako protest nije jenjavao, a režim sve grublje ispoljavao svoje autoritarno lice, u glavnim strateškim centrima došlo je izgleda do kardinalnijeg zaključka: ne samo da Milošević ne može biti više smatran faktorom stabilnosti u regionu, već, obrnuto, da on tu stabilnost direktno ugrožava. A osnovni interes međunarodne zajednice i glavnih faktora u njoj upravo jeste obezbeđivanje stabilnosti na ovom rovitom prostoru. Ta zajednica i iz tih istih razloga svakako ne želi da sadašnji režim ode nasilnim putem, ali neće ništa učiniti da život vlasti produži. Stoga verujem da je ovaj režim u kalkulacijama mnogih važnih međunarodnih faktora u osnovi već otpisan kao neizlečivo bolestan i potencijalno opasan i da će međunarodna zajednica nastaviti sa pritiskom u pravcu insistiranja na doslednom sprovođenju Dejtonskog sporazuma, oslobađanja medija, obezbeđenja slobodnih izbora i pristupanja demokratskim reformama. Iako ta zajednica niti može niti želi da obara režim, kombinacija unutrašnjeg otpora, samourušavanja sistema i međunarodnog pritiska ubrzano skraćuje njegov vek, odnosno smanjuje njegove šanse da preživi i sledeće izbore.

- *O zahtevima za monarhiju i licitaciji o "srpskom Havelu"...*

- To objektivno nije na dnevnom redu. Opozicija mora računati da je ovaj pokret znatno širi nego što je koalicija "Zajedno", po sastavu i masovnosti

učesnika i da već te parole nisu nailazile na ne znam kako velik i oduševljeni eho. To je sasvim razumljivo, jer nije kod nas situacija tradicionalne parlamentarne monarhije pa da je pre osam ili devet godina kralj svrgnut i otišao u izgnanstvo i sada se postavlja pitanje povratka tog kralja. Kod nas je u pitanju izrazit diskontinuitet i kao što ne vidim razloga da se sada traži neki novi Havel, prosto preslikavanjem jedne drugačije situacije kakva je bila u Čehoslovačkoj, tako mislim da ne treba ni pozajmljivati rešenja, institucionalno i personalno, u ovoj našoj situaciji. Treba ići na rekonstrukciju institucija, na demokratske i druge reforme u okviru republikanskog uređenja. Mislim da bi bilo nerealno insistirati i praviti sada od toga početno i ključno pitanje o kome narod treba da se izjašnjava. Razume se, svaki zahtev je legitiman, pa i zahtev onih koji smatraju da treba vratiti monarhiju i kralja.

- *O povratku Jugoslavije u međunarodnu zajednicu...*

- Forum za međunarodne odnose smatra da je dobro da se iz raznih segmenata društva van okvira političkih stranaka javljaju inicijative za formulisanje mogućih odgovora za alternativnu politiku zemlje u pojedinim oblastima. Mi ćemo u utrak izaći sa platformom za povratak Jugoslavije u međunarodnu zajednicu. Poput ekonomista, ponudićemo je onima koji smatraju da takva jedna platforma može biti od koristi. Razume se da ne pretendujemo da dajemo ni perfektno ni završne odgovore na tako osetljiva pitanja kao što su ona vezana za spoljnu politiku, ali mislimo da smo opravdano pobuđeni, a na određeni način i pozvani da o tome kažemo svoju reč. Ako su to učinili ekonomisti, načuo sam da na tome rade i pravници, sprema se i jedan projekat vezan za autonomiju univerziteta. Bilo bi vrlo dobro kada bi i iz raznih struktura društva došli takvi predlozi koji mogu samo da obogate našu misao o tome, da nas pripreme blagovremeno za traženje odgovora na pitanja koja neizostavno dolaze na dnevni red čim ova vlast ode sa političke scene. Mada sve to što se predlaže u principu moguće je da uradi i sadašnja vlast, ali to nije realno za očekivanje.

- *O opoziciji u ulozi gradske uprave...*

- Pa, znate, niko se nije naučen rodio. Ne možemo očekivati da će doći potpuno spremna ekipa koja se bavila gradskim problemima da preuzme sve gradske poslove. Valja imati u vidu, a opozicija to sigurno ima u vidu, da su gradovi obezvlašćeni. Mi imamo strahovito centralizovanu vlast, koja je delimično decentralizovana samo na okruge, koji su ispostave centralne vlasti. Ta vlast je bez materijalnih i pravnih ovlašćenja i oni koji dođu na kormilo gradova susreće se sa ogromnim problemima koji su realno veliki, realno nerešivi na zadovoljavajući način. Međutim, jedan od prvih koraka trebalo bi, po mom mišljenju, da bude jedna široka i demokratska kadrovska politika u odabiranju stručnih ljudi. Gradska uprava Beograd, recimo, uvek je bila objektivno jača od republičke. Tih ljudi ima, pod uslovom da se ne traže isključivo u nomenklaturi partijskih struktura. Verujem da će gospodin Đinđić, koji je inteligentan, obrazovan i pragmatičan čovek, imati ambiciju da oko sebe

okupi što sposobnije ljude da bi se uhvatio u koštac sa problemima sa kojima do sada nije imao mnogo kontakata. Od centralnog je značaja zemljišna politika, politika poslovnog prostora, gradski saobraćaj. Veoma je važno da se ne ponove objektivno slaba iskustva koja smo imali sa opozicionim opštinama u proteklom periodu. Da se krene ozbiljno u rešavanje samih problema i mislim da tu postoje izvesne šanse. Valja imati u vidu da su komunalne službe za razliku od državnih preduzeća u privredi ostale na nogama. Začuđuje da u ovim uslovima u Beogradu sve u osnovi funkcioniše, bez obzira što mi time nismo zadovoljni. To znači da te službe imaju snagu koju treba pametno iskoristiti.

■ *O odnosu Republike prema opozicionim gradovima...*

■ Realno je očekivati da će vlast učiniti sve da zagorča život opozicionim gradovima u kojima su problemi objektivno najveći. Učiniće sve da kompromituje novu vlast i s tim treba računati. Zato je javnost rada nove vlasti, upoznavanje građana sa realnim problemima, bez velikih obećanja da će sutra poteći med i mleko, od presudnog značaja. Da se vidi da je to jedna pre svega poštena, a zatim kompetentna vlast koja se hvata u koštac sa problemima onakvim kakvi su.

■ *O najavi da će opozicioni gradovi prestati da izoršavaju obaveze prema Republici...*

■ Ja bih bio poslednji koji bi preporučio bilo koji oblik nepravno postupanja. Mislim da takva vrsta odmazde ne bi bila ni pametna ni produktivna. Moramo računati da koliko god ova država nije pravna, da njene postojeće pravne okvire moramo čuvati sve dok ih ne budemo takođe na pravno legitiman način promenili.

■ *O medijima...*

■ Bez oslobađanja medija nenasilna borba za menjanje sadašnje vlasti je unapred izgubljena. To je pitanje na kome će se i nova opoziciona vlast u gradovima prvenstveno i s pravom koncentrisati i to treba da bude udarna igla pritiska koji se vrši na vlast. Vidimo da dolazi do izvesnih promena i na postojećim medijima, što je jako dobar znak. To je vidljivo kod BK Televizije, ali i kod do sada izrazito režimskih listova. Ako se ne menjaju, ono bar su počeli da propuštaju neke komentare koji su do pre nekoliko meseci bili nezamislivi.

Demokratija, 11. februar 1997.

Razgovarao: Vlado Mareš

ZAKASNELI KORACI POGUBNI U POLITICI

"Dokument koji smo ponudili javnosti, kao predlog Platforme za alternativnu spoljnu politiku, insistira na velikoj međuzavisnosti unutrašnje i spoljne politike. To je, zbog poznatih događaja, u našem slučaju mnogo izraženije nego kod većine drugih zemalja. Dokle god ne izvršimo političke i ekonomske reforme, nemamo šansi da nekim promenama u samoj spoljnoj politici obezbedimo sebi ulaznicu za uključivanje u svet, odnosno u međunarodne organizacije," kaže za NNB, Živorad Kovačević, predsednik Foruma za međunarodne odnose, bivši diplomata i gradonačelnik Beograda. Forum, inače, čine eksperti za međunarodne odnose, analitičari i ugledna novinarska pera.

Naša Borba: Spoljna politika je u bivšoj Jugoslaviji bila neka vrsta tabu teme. Ona je to, dobija se utisak, i danas?

Živorad Kovačević: Tačno, ali je to sada izraženo u mnogo većoj meri. O spoljnoj politici se odlučuje na jednom jedinom mestu, bez makar i formalnog učešća onih koji bi mogli da doprinesu njenom kreiranju. Kada ste mogli čuti o tome debatu u parlamentu, posebno saveznom? Ne postoje ni društvena tela koja o tome raspravljaju, a institucije koje se bave strateškim istraživanjem i analitikom nemaju praktično nikakav uticaj. Spoljna politika jeste tabu tema i javnost o njoj zna samo kroz informacije o dolasku stranih zvaničnika i povremenih saopštenja, poput onog koga je dao Glavni odbor Socijalističke partije Srbije.

■ *U tom saopštenju se, između ostalog, navodi da u Srbiji postoje snage koje nastoje da destabilizuju zemlju tražeći oslonac u inostranstvu?*

■ Prvo treba postaviti pitanje: da li neko ima interesa da nas destabilizuje? Naprotiv, osnovni cilj najvažnijih međunarodnih faktora jeste stabilnost regiona. Mi i jesmo postali predmet takvog međunarodnog interesa, pritisaka i kažnjavanja, jer smo tu stabilnost ugrozili. Najbolji dokaz za to je činjenica da su oni koji su primarno odgovorni za rat na ovim prostorima prihvaćeni kasnije kao partneri u zaključivanju Dejtonskog sporazuma, onda kada su pokazali spremnost za kooperativnost. Problem je u tome što je veliko prisustvo emisara međunarodne zajednice bilo pogrešno shvaćeno kao "kart blanš" da se međunarodne obaveze izvrđavaju, a kod kuće radi šta se hoće, ne vodeći računa o legitimnoj osetljivosti međunarodne zajednice na gaženje ljudskih prava i gušenje demokratskih sloboda.

Ko destabilizuje zemlju? Oni koji brane svoja demokratska prava, koja su postala deo opšteprihvaćenih standarda, zaštićenih međunarodnim aktima, ili oni koji ta prava uskraćuju? U svet ne možemo ući ako nismo pravna i demokratska država.

■ *U istom saopštenju se ističe puna reintegracija u međunarodnu zajednicu...?*

■ Savezna Republika Jugoslavija nije ni bila u međunarodnoj zajednici i ne vraća se u nju, već samo može reflektovati, kao i druge zemlje nastale na tlu bivše Jugoslavije, na prijem u međunarodne institucije, pod jasno utvrđenim uslovima.

■ *Da li se nešto može postići stalnim insitiranjem ovdasnjih zvaničnika na međunarodnom kontinuitetu sadašnje Jugoslavije?*

■ Pre svega, postoje razne vrste kontinuiteta. U ovom slučaju insistira se na međunarodnopravnom kontinuitetu sa jedne netačne postavke da je sadašnja Jugoslavija jedini naslednik bivše SFRJ. Zaboravlja se da je ona samo jedan od sukcesora. Tvrdoglavo insistiranje na onom prvom je kontraproduktivno, čak i da smo u pravu, jer je to faktičko pitanje o kome se izjašnjava međunarodna zajednica, a s druge strane, to nas veoma mnogo košta. Ne smemo zaboraviti kako je sabotiran angažman gospodina Avramovića u pokušaju da pristupimo Međunarodnom monetarnom fondu. Ako se već govori o kontinuitetu, onda bi on trebalo da postoji sa prethodnom vladom u ovoj istoj zemlji. Pri tome mislim na vladu Milana Panića, koja je zatražila prijem Jugoslavije u Ujedinjene nacije.

Kada je reč o kontinuitetu sa bivšom SFRJ, verovatno se radi o pustoj nadi da će međunarodna zajednica na kraju prihvatiti neodrživu tezu da su svi drugi razbijali tu državu Jugoslaviju, a da smo mi jedini hteli da je očuvamo.

■ *Postoje mišljenja da državnom i političkom vrhu sadašnje Jugoslavije nije stalo, bez obzira na izjave zvaničnika suprotnog sadržaja, da se otvori prema svijetu. Pri tome se navodi primjer da su konkretno gospodina Miloševića međunarodne sankcije samo ojačale?*

■ To pitanje ima logike. S jedne strane, morao bi objektivno postojati interes za uključivanje u međunarodnu zajednicu. Ako ne uđemo u međunarodne, naročito finansijske organizacije, nema priliva stranog kapitala, a bez toga privreda ne može opstati. Ali, s druge strane, ako nas te organizacije prime, one će postaviti vrlo određene uslove, kao što su ograničenje javne potrošnje i liberalizacija trgovinskog režima, zbog kojih se drimala i bivša Jugoslavija koja je bila neuporedivo snažnija od ove. Postaviće, takđe, neke zahteve tipične za zemlje u tranziciji. To se, pre svega, odnosi na privatizaciju i prestanak, da tako kažem, državno-mafijaške privrede. To direktno preči režimu. U raspravi na sastanku Foruma sasvim ispravno je ukazano da ova vlast počiva na dva osnovna stuba: na državnim medijima i državnoj privredi. Ako ta dva stuba budu jače uzdrmana, biće uzdrmana i sama vlast. Prema tome, na mestu je pitanje: da li vlast stvarno želi da mi idemo u svet, ili se možda zanosi iluzijom da je to moguće bez radikalnih unutrašnjih promena.

■ *U dokumentu koji je Forum ponudio javnosti pominje se "partijska država i državna privreda". Koliko će trebati vremena, objektivno gledajući, da se te dvije odrednice zamijene nečim drugim?*

■ Za to bi, u najnormalnijim uslovima, trebalo mnogo vremena. To se očito vidi u zemljama koje prolaze kroz tranziciju. Nama je, objektivno, možda, trebalo manje vremena nego nekima od njih, ali posle svega što se dogodilo, trebaće nam mnogo više. Taj proces mora jednom da se otvori. Smisao svih ovih platformi koje se nude javnosti i jeste da pokažu da postoje putevi da se sadašnje stanje prevaziđe. Grdno se zavaravaju oni koji misle da se bez tih dveju korenitih promena (partijske države i partijske privrede) može bilo šta učiniti.

■ *Zanimljivo je samo po sebi da "partijska država i državna privreda" postoje u svim novostvorenim državama na prostoru bivše Jugoslavije. Izgleda da je to jedino sigurno nasleđe?*

■ To jeste nasleđe koje je u novim uslovima dovedeno do apsurdna. Jer, i ranije je postojala partijska država i državna privreda, ali ta je privreda, istina manje produktivna od svetske, ipak funkcionisala. Ova sadašnja je naprosto trula i predstavlja samo kamen o vratu. Nije čudo što se te dve odrednice mogu vezati, u manjoj ili većoj meri, i za druge zemlje nastale na prostorima bivše Jugoslavije. One zajedno ne stvaraju demokratski ambijent za obezbeđenje mira i stabilnosti, posebno u BiH.

■ *Da li bi Evropska unija mogla da postavi uslov svim novostvorenim državama, o kojim ste govorili, da se oslobode tih balasta ukoliko zajedno, ne kao jedinstvena država, hoće da uđu u međunarodne institucije?*

■ To je upravo suština regionalnog pristupa EU, koji je ona prihvatila i svojim posebnim dokumentom ozvaničila. Tim dokumentom se utvrđuju opšti uslovi koji važe za sve novostvorene zemlje kad je reč o privrednim i demokratskim reformama, od poštovanja i zaštite ljudskih prava do privatizacije. To je uslov bez koga nema razgovora sa Evropskom unijom, koja je vrlo određeno poručila: ne tražite od nas ono što uskraćujete susedima.

■ *Koliko je SRJ potcjenjivala međunarodnu zajednicu, naročito u nekim intervalima?*

■ Od početka krize na ovim prostorima videli smo koliko je bilo potcjenjivanja međunarodnog faktora i svetskog javnog mnjenja. Pomenimo samo uverenje da će se međunarodna zajednica pomiriti sa politikom svršenog čina ("da mi završimo stvar na terenu, pa će svet to morati da prizna"), u pogrešnom uverenju da će razlike među velikim silama onemogućiti donošenje jedinstvenih mera osude i kažnjavanja i zabludi da se izvrđavanjem i odugovlačenjem mogu izbeći prihvaćene obaveze. Iznuđeni i zakasneli koraci predestavljaju najgori mogući izbor u politici. Mi ćemo na kraju morati da prihvatimo da smo samo jedan od naslednika SFRJ, odnosno da nam niko ne priznaje međunarodnopravni kontinuitet sa prethodnom Jugoslavijom i prestati da povezujemo to sa sukcesijom. Moraćemo početi odgovorno sarađivati sa Haškim tribunalom, otvoriti stvarni dijalog sa Albancima,

deblokirati medije i izmeniti izborni zakon, kao što su se morali priznati rezultati lokalnih izbora, ali sa katastrofalnim zakašnjenjem od tri meseca.

■ *Tokom tromesečnih protesta mogle su se čuti i videti parole "Srbija u Evropi – Evropa u Srbiji", "Beograd je svet" itd. U državnim medijima to je često tumačeno kao prizivanje stranih sila, a posebno je osuđivano povremeno pojavljivanje zastava nekih stranih država?*

■ Neprimerene su bile reakcije na nošenje stranih zastava, jer smisao toga nije bio da se poziva strani faktor da ovde interveniše, nego da istaknemo da svet ne smatramo svojim neprijateljem.

Što se tiče demonstracija, reč je o jednom procesu otrežnjenja, osveščivanja i umesto nacionalne euforije na dnevni red su došla prava pitanja. Povod za demonstracije bio je odbrana jednog od osnovnih demokratskih prava – prava na slobodne i poštene izbore. Prirodno je što su one bile demokratski i kosmopolitiski orijentisane, bez obzira na pojedine nacionalističke parole. U masi od stotinu hiljada ljudi to je sasvim moguće. Do većine ljudi, međutim, doprla je svest da mi ne možemo živeti sami, da su potpuno pogrešne predstave o zaveri sveta protiv nas i da moramo uraditi kod svoje kuće ono što se od nas očekuje da bismo postali ravnopravni članovi međunarodne zajednice. Posebno je to došlo do izražaja kad je reč o studentskom pokretu.

Kadrovski hendikep

■ *Koji su suštinski problemi jugoslovenske diplomatije? Da li su to kadrovi ili odbojnost svetskog mnjenja prema ovoj državi?*

■ I jedno i drugo, ali osnovni problem je kadrovski. U ovim uslovima, očigledno je, nije došlo do profesionalne obnove diplomatskih kadrova. Umesto toga, došlo je do čišćenja nepodobnih ljudi, a novi nisu mogli da se pojave. Nije moje da sa strane ocenjujem naše diplomate, ali mogu da kažem da je kadrovsko pitanje jedno od najosnovnijih. Drugo, bez demokratskog ambijenta nerealno je očekivati da dođe do nekog napretka u našoj diplomatiji.

Sudbina platforme

■ *Svi dosadašnji alternativni programi uglavnom su dočekivani na nož od strane zvaničnih vlasti. Da li će i Platforma Foruma za međunarodne odnose doživeti sličnu sudbinu?*

■ Verovatno će se to dogoditi. Mi Platformu upućujemo čitavoj javnosti i široko ćemo je distribuirati. Ona je objektivno manje upućena nosiocima sadašnje spoljne politike, jer je poznato da oni ne mogu ništa učiniti bez temeljnih unutrašnjih promena. Njima se ona sigurno neće dopasti, jer rade

potpuno suprotno od onoga što se u Platformi nudi. Upućena je više onima na koje se računa da će biti nosioci nove spoljne politike.

Mi se u ovom papiru ne bavimo isuviše kritikom sadašnje spoljne politike Jugoslavije. Zapravo, polazimo od toga kao već poznate činjenice i jasnim formulacijama pokušavamo da dokažemo da je ona duboko pogrešna. U kojoj meri je ona antiteza onome što vlast tvrdi najbolje pokazuje saopštenje sa sednice Glavnog odbora SPS, koja je održana dan pre sastanka Foruma. Navešću samo jedan primer. Tvrdi se tamo da je mirovna politika SRJ dobila punu afirmaciju i doprinela učvršćivanju njene pozicije u svetu kao nezaobilaznog faktora mira u regionu. Mi, na osnovu fakata, tvrdimo suprotno: da je Jugoslavija van svih međunarodnih organizacija i da je umesto afirmacije doživela opštu svetsku osudu i jedna je od retkih zemalja koja je bila podvrgnuta međunarodnim sankcijama.

Naša Borba, 22-23. februar 1997.

Intervju: Ejub Šitkovic

SAMI PROTIV SVETA

Interju: Za postavljanje platforme ili definisanje spoljne politike, neophodno je najpre definisati nacionalni interes. Od kakve definicije nacionalnog interesa polazi ova platforma?

Živorad Kovačević: Pošli smo od jednog od najvažnijih zahteva koje jedan obuhvatniji nacionalni interes može da pretpostavi, a to je da se vratimo u svet. Da ponovo uđemo u međunarodnu zajednicu naroda kao ravnopravan član, da priznamo da smo, pre svega, našom krivicom, ušli u sukob sa tom međunarodnom zajednicom, da postoje određeni standardi koji se moraju poštovati da bi se u nju ponovo uključili. To je jedan od prevashodnih nacionalnih interesa.

■ *Da se zadržimo na konstataciji naše krivice. Bili ste pretposlednji ambasador SFRJ u SAD. U to vreme, krajem osamdesetih, već su se naslućivali obrisi potonjih događaja. Šta je bilo glavno obeležje tadašnje spoljne politike, u smislu greške koju moramo priznati?*

■ To je bila spoljna politika jedne zemlje koja se ubrzano raspada. Ustvari, to je bio period koji bi se pre mogao okarakterisati odsustvom bilo kakve koherentnije spoljne politike. Postojalo je nejedinstveno reagovanje na događaje koji su se ubrzavali.

■ *I tada je, dakle, spoljna politika odražavala unutrašnje probleme?*

■ Tačno. To je bila situacija u kojoj se moglo golim okom videti da ovoj zemlji prete vrlo opasni procesi i tmurni dani koji su nailazili – što se ubrzo i potvrdilo.

Kriza jugoslovenske diplomatije

■ *Period u kome ste vi bili ambasador u SAD karakteriše i takozvana, kasnije mnogo puta pominjana, kriza srpske diplomatije...*

■ Radije bih govorio o platformi nego o svojoj ličnosti. Ja i ne znam da je postojala kriza srpske diplomatije. Moglo je da se radi samo o krizi u kojoj se našla jugoslovenska diplomatija, bez jasnog kormilara, uveliko unutar sebe podeljena parcijalnim republičkim interesima i pritiscima da ambasadori zastupaju republičke interese. U tim uslovima u republikama se loše gledalo na one koji su eventualno pokušavali da u tim uslovima budu jugoslovenski ambasadori. To se uveliko osećalo i to nam se posle i osvetilo.

■ *Platforma, u čijoj izradi su učestvovali eminentni naučnici, diplomate, novinari i brojni stručnjaci za međunarodne odnose i spoljnu politiku, donosi predloge za normalizaciju odnosa sa susedima, uključivanje u evropske integracione procese, normalizaciju i razvijanje odnosa sa SAD... Ovaj dokument bavi se nalaženjem što efikasnijeg načina za naš povratak u svet. Kada se postavi cilj uvek ostaje pitanje, kako do željenog cilja?*

■ Platforma pokušava da učini jedan napor, nadamo se objektivan, da realistično oceni naš sadašnji međunarodno-pravno-politički položaj. To nije mnogo teško i mi se na tome nismo mnogo zadržavali. Platforma čini pokušaj da ponudi jedno strateško opredeljenje za osnovne pravce našeg spoljnopolitičkog angažmana, namerno izbegavajući da bude knjiga recepata, a nastojeći da bude poštena i realistična dijagnoza stanja, sa ukazivanjem na osnovne puteve izlaska iz ove situacije. Moram da kažem da u tome nije posebno inventivna, jer se ti putevi nameću. Njih je na određen način već formulisala međunarodna zajednica: pre svega Dejtonskim sporazumom, a zatim i uslovima koje je postavila za skidanje spoljnog zida sankcija, kao i uslovima koje Evropska unija postavlja za bilo kakav oblik razgovora o mogućim oblicima saradnje i integracije. Ti uslovi nisu protivni našim interesima i njih je ova zemlja prihvatila i potpisala Dejtonskim sporazumom. Što se tiče metoda, mi polazimo od toga da se samo promenom metoda, čak i promenom same spoljne politike, može nešto bitnije promeniti. Polazimo, takođe, od stanovišta da je ta pupčana vrpca između unutrašnje i spoljne politike ovde izraženija nego što je to inače slučaj u svetu. Drugim rečima, da primat imaju unutrašnje demokratske i političke reforme da bi se uopšte moglo razgovarati o drugačijoj spoljnoj politici. Prema tome, nikakva ingeniozna diplomatija ne može pomoći u zastupanju pogrešnih stavova.

■ *Kako vidite mogućnost uspostavljanja realnih odnosa, koji ne bi bili na našu štetu, kada je o uslovima za skidanje spoljnog zida sankcija reč? Jesmo li mi u mogućnosti da uopšte utičemo na modalitete ispunjavanja tih uslova?*

■ Stvar je olakšana time što je međunarodna zajednica te uslove jasno postavila. Evropska unija je upravo donela jedan strateški papir o uslovnostima, o tome koji se uslovi moraju ispuniti. To je, u stvari, ukazivanje na ciljeve i instrumente koji se moraju prihvatiti da bi se sa njima sarađivalo. Može se svakako govoriti o pritisku i on je sveden na formulu "uzmi ili ostavi". Mislim da uopšte nije komplikovano nabrojati šta je to što predstavlja *conditio sine qua non* za naš povratak u svet. To su uslovi iz Dejtonskog sporazuma koji se odnose: na Kosovo – i to na početak dijaloga o Kosovu, ne rešenje pitanja Kosova – zatim na saradnju sa Haškim sudom, na deblokadu sukcesije i prestanak tvrdoglavog insistiranja na međunarodno-pravnom kontinuitetu Jugoslavije. Najzad, tu je i spisak uslova koji važi za sve zemlje u regionu: političke reforme u pravcu demokratizacije i ekonomske reforme u pravcu privatizacije i tržišne privrede, poštovanje i zaštita ljudskih i manjinskih prava. Mi nemamo razloga da filozofiramo, jer mi nismo u tom smislu na prekretnici da ne znamo šta nam treba. To nam se jednostavno nameće. Mi moramo

sagledati u kakvom smo realnom političkom položaju sada i šta nam valja neodložno činiti da se to menja. To je bila i namera Platforme.

Odsečeni smo od sveta

■ *Spoljna politika koju smo proteklih godina imali, bila je politika bez izbora. Kako biste definisali, u svetu uzajamne uslovljenosti i međuzavisnosti država, minimum suvereniteta jedne države našeg tipa?*

■ To je pitanje na mestu... O pitanju suvereniteta se dosta raspravlja. Već odavno je prošlo vreme kada su mnoga pitanja koja su ranije smatrana unutrašnjepolitičkim ostala u domenu nedodirnutog suvereniteta jedne zemlje. Onog trenutka kada su promovisana ljudska prava kao uslov za ravnopravnu saradnju zemalja, u tom trenutku je suverenitet bio ograničen. Mi smo svoj sopstveni suverenitet jako ograničili. Moramo da shvatimo da smo pored opštih uslova koji važe u svetu, mi na sebe navukli određen broj specifičnih uslova.

■ *Koji su to specifični uslovi?*

■ Samo prihvatanje Dejtonskog sporazuma - u suštini jednog međunarodnog protektorata nad celim regionom, iz koga mi nismo izuzeti bez obzira što u ovoj zemlji nema stranih trupa, jasno pokazuju da smo mi više objekat nego subjekat međunarodnih odnosa. Prihvatanjem te situacije, pozivanjem sveta da u toj situaciji interveniše, mi smo dobrovoljno ograničili sopstveni suverenitet. To nam ne smeta kada zatreba da se pozove komisija OEBS u nastojanju da se razreši situacija u zemlji, a smeta nam drugom prilikom kada se to isto od nas zahteva i to na osnovu dobrovoljno prihvaćenih međunarodnih obaveza. Pored toga što moramo shvatiti da je suverenitet svake zemlje ograničen, on je još ograničeniji kod malih zemalja, a još više ograničen kod zemalja koje ugrožavaju stabilnost i mir u regionu i na Kontinentu.

■ *Do kraja hladnog rata spoljna politika na globalnom planu bila je određena suprotstavljenim stranama. U današnje vreme, osnovni parametri spoljne politike su stabilnost, prosperitet i mir. Čini se da je onaj ko ugrožava te parametre u najvećoj opasnosti. Da li smo bili svesni šta se oko nas dešava dok smo ugrožavali novu arhitekturu sveta, možda nesvesno?*

■ Mi smo do nedavno bili ozbiljno odsečeni od sveta, ne samo međunarodnim sankcijama, već jednom apsolutnom informativnom blokadom i stvaranjem pogrešne percepcije u javnosti o tom svetu koji nas okružuje. Cela ideja o tome da se može napraviti neka velika Srbija, taj projekat Velike Srbije koji je zapostavljao Helsinški sporazum i opredeljenje Evrope da se granice ne menjaju ako su prihvaćene kao međunarodno važeće. Apsolutno je bilo nerealno očekivati da svi Srbi mogu da žive u jednoj državi. Kada se krenulo tim putem, onda je to bilo uz nos međunarodnoj zajednici. Nažalost, kod nas je stalno vladalo uverenje da jednim metodom svršenog čina možemo dovesti svet pred činjenicu koju će morati na kraju da prizna, što se delimično i dešava,

ali nikad u potpunoj meri. Mora se priznati da i Dejtonski sporazum priznaje rezultate rata, jer priznaje vojna osvajanja i priznaje etničku podelu, ali ih u isto vreme i poništava uspostavljanjem jedinstvene Bosne i Hercegovine, kažnjavanjem ratnih zločinaca i principom povratka izbeglica u svoje domove. Kod nas je stalno bilo prisutno potcenjivanje međunarodnog faktora. Predsednik republike je mislio da može devet meseci da drži na ledu ambasadora SAD. Time je pokazao da ništa ne zna o međunarodnim odnosima, jer se to nigde u svetu ne može desiti. Za svet mi nismo interesantni kao Srbi, Hrvati i ostali... Za svet smo važni sada kao remetilački faktor, znači faktor koji ugrožava stabilnost. Nema jačeg strateškog interesa za svet, a posebno za globalnu supersilu kao što je Amerika.

Drugi problem je i to što nismo shvatili promene koje su se u svetu u međuvremenu desile.

Američko liderstvo

■ *Kako su se promene odrazile na nemogućnost uspešnog vođenja spoljne politike naše zemlje?*

■ U međuvremenu, desilo se da je nestala bipolarna struktura i da je bilo nemoguće igrati na tu kartu. Prema tome, igranje na kartu Rusije je apsolutno kontraproduktivno, jer, Rusija ima važnija posla - pre svega da održi svoj partnerski odnos sa SAD, nego da po svaku cenu štiti svoju slovensku braću. Mi moramo shvatiti da ne možemo živeti van sveta, mimo sveta i bez sveta, da je svaka izolacija pogubna i što duže traje teži je izlazak iz nje. Vidite da je svetsko javno mnjenje, koje je bilo izrazito protiv nas, počelo da menja svoju orijentaciju i da pokazuje simpatije, od trenutka kada su počeli protesti studenata i građana. Naravno, ta promena u odnosu prema nama je najvidljivija posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma...

■ *Tako su studenti, posle Dejtona, učinili najviše za reintegraciju naše zemlje u okviru civilizovanog sveta...*

■ Svakako. Svojevremeno smo mi delili sudbinu Miloševićevog režima, kada je u vreme militantnog nacionalizma Srbija i srpski narod satanizovan zajedno sa svojim vođama, pri čemu se polazilo od jedne pretpostavke - da taj narod tog vođu podržava. Kad je Milošević postao mirotvorac i o Srbiji je prestalo da se govori loše, ali se i dalje predpostavljalo da je i dalje on legitimni predstavnik toga naroda koji u ime njega to čini, pa se pomalo ćutke prelazilo preko nedemokratskog karaktera režima sada se to razdvojilo na dve potpuno suprotstavljene strane aktuelnim događajima, onda vidite jednu sliku o narodu, a drugu o režimu.

■ *Platforma se bavi svim važnim spoljnopolitičkim odnosima za našu zemlju. Jedan od najvažnijih je, svakako, odnos sa SAD.*

■ Osnovno je videti realan raspored u svetu i prema tome se ravnati. Što se tiče politike SAD prema jugoslovenskoj krizi, ona može da bude sa

dobrim razlogom kritikovana, jer je bila dosta ambivalentna i išla dosta u cik-cak. U početku je izuzetno podržavala integritet i očuvanje celovitosti Jugoslavije i na tome istrajala duže nego ijedna od značajnih sila u Evropi. Mnogo kasnije od drugih je priznala Sloveniju i Hrvatsku. Poslednja godina Bušovog i prva godina Klintonovog mandata mogu se okarakterisati izvesnim povlačenjem SAD sa ove scene i njenog prepuštanja Evropi, što nije bilo dobro. Ustvari, za nas je bilo bolje da smo računali na globalnu sliku koja uvek ima globalne interese, nego na neke takozvane tradicionalne prijatelje koji mogu da imaju svoje direktne interese. Evropske zemlje su, na neki način, ispoljavale postojanje svojih pojedinačnih interesa na ovome području, što se za SAD teško može reći.

■ *Razmišljalo se i u kategorijama da su, SAD želele da rasture Jugoslaviju, pa onda da je ponovo sastave...*

■ To je apsurdno. O tome nema govora. Međutim, valja konstatovati činjenicu da je međunarodna zajednica, koja nije bila mnogo jedinstvena u odnosu na jugoslovensku krizu, postala to samo dva puta – prvi put sa Dejtonskim sporazumom i drugi put, u odnosu na aktuelnu krizu prekrajanja izbornih rezultata – i da je oba puta bila jedinstvena na direktnu inicijativu i pod direktnim liderstvom SAD. Tu činjenicu ne smemo smetnuti s uma. Ako su SAD bile u nekom trenutku malo distancirane od direktne intervencije u jugoslovenskoj krizi, kao rezultat rezervisanosti prema Vens-Ovenovom planu, onog trenutka kada su shvatile da je to ugrožavanje opštih interesa u svetu, a i ugrožavanje predsedničke pozicije na izborima, opredelile su se za pozitivan pristup. Oni su ti koji su stvorili Dejtonski sporazum i čine sve da se on dosledno sprovodi. To je zemlja koja ne voli dugo da trpi neuspeh i u kojoj ništa ne uspeva kao uspeh. Kada su jedanput poslali trupe ovde, oni ne mogu da zamisle da se to završi fijaskom.

■ *Dugoročna strategija američkog ulaska u region potvrđena je nedavnim osnivanjem Inicijative za saradnju Jugoistočne Evrope – SECI.*

■ Svaka zemlja želi da obezbedi svoje prisustvo u nekom od regiona. Ja mislim da SAD jedino ne žele da budu van tog procesa. Za mene je na neki način bilo simptomatičnije njihovo rano prisustvo na tlu Makedonije, ali na način koji je njima odgovarao. Što znači, sa malim kontingentom i bez rizika. Za slanje trupa u BiH Amerika se teško odlučila...

■ *Šta biste uzeli kao najslabiju tačku spoljne politike koja je do sada vođena?*

■ Svakako to što se odluke donose na jednom mestu, bez ikakvog uticaja javnosti i parlamenta, posebno saveznog, bez ikakvog učešća strateških i drugih institucija koje se bave ovim pitanjem.

■ *Pored stava o potpunom diskontinuitetu sa dosadašnjom spoljnom politikom, Platforma zastupa i tezu o diskontinuitetu sa SFRJ?*

■ Kada je reč o kontinuitetu, zauzeli smo jasan stav o međunarodno-političkom kontinuitetu zemlje. Međutim, ne može se sporiti da postoji istorijski i kulturni kontinuitet sa zemljom u kojoj smo živeli. Teško se,

međutim, može govoriti o političkom i moralnom diskontinuitetu sa SFR Jugoslavijom. To je bila drugačija zemlja, čiji smo mi bili samo deo i zemlja koja je imala spoljnu politiku u ondašnjem međunarodno-političkom okruženju i ondašnjoj konstalaciji. Jednostavno, to se ponoviti više ne može. Očigledno je da, ne samo sa promenom vlasti, nego i sa promenom sveta, mi bismo bili u situaciji da promenimo recimo naš odnos prema nesvrstanosti. Taj diskontinuitet nije vezan samo za potpuni raskid sa sadašnjom spoljnom politikom. Mi, ustvari, polazimo od toga da te spoljne politike nema.

Hrvatska je vrlo važna

■ *Uspostavljanje odnosa sa bivšim članicama federacije je, takođe, jedan od preduslova za skidanje spoljnog zida sankcija. Kako vidite odnos SR Jugoslavije i Hrvatske kao najbitniji i opredeljujući za stabilnost regiona? Da li očekujete novi egzodus Srba?*

■ Pitanje odnosa sa susedima je primarno pitanje za svaku spoljnu politiku. Mi smo u našim pravcima spoljnopolitičkog strateškog opredeljenja to pitanje stavili kao prvu tačku, čak pre Dejtonskog sporazuma. Odnosi sa bivšim članicama nisu za nas samo nešto što kao obaveza proizilazi iz Dejtonskog sporazuma, već nešto bez čega ne možemo središati nikakve druge odnose u svetu. Jer, EU emfatično kaže: "Ne tražite od nas ono što uskraćujete svojim susedima." Ti odnosi se uspostavljaju sa velikom zadržkom, sa velikim i nepotrebnim kolebanjem. Mi sa Hrvatima moramo uspostaviti otvorene odnose i razvijati sve vrste komunikacija i zbog toga što je to centralno pitanje koje opredeljuje odnose na Balkanu i utvrđuje odgovarajući ambijent za postojanje BiH kao celovite zemlje. Drugi, isto tako važan razlog uspostavljanja odnosa sa Hrvatskom, je i to što imamo toliki broj naših sunarodnika na teritoriji Hrvatske. I, dok smo u jednom periodu njih podbunjivali da stvaraju sopstvenu državu, u drugom periodu smo ih potpuno zaboravili. Ne znam koliko je to tačno, ali kažu da u tim našim međusobnim dogovorima i razgovorima naša strana ne insistira osobito na položaju Srba u Hrvatskoj. Ambasador SAD u Hrvatskoj, gospodin Galbrajt, dao je, međutim, jednu izjavu koja je oštrija osuda ponašanja Hrvata nego što smo je mi dali u bilo kom saopštenju. S druge strane, EU je u tom svom dokumentu o odnosu sa zemljama koje su nastale na teritoriji bivše Jugoslavije, pored opštih uslova za sve zemlje (Jugoslaviju, BiH, Hrvatsku), kod Hrvatske postavila pitanje prava Srba, kao preduslov za bilo kakav razgovor o saradnji sa EU. Prema tome, neprirodno je da mi ne budemo primarno zainteresovani da se spreči novi egzodus Srba iz Slavonije.

Ako EU postavlja takve uslove Hrvatskoj, onda je prirodno da i mi moramo biti aktivni u tome. Od jedne situacije u kojoj smo naše sunarodnike smatrali delom naše jedinstvene nacionalne državne zajednice u budućnosti, mi smo došli u situaciju da nam postane svejedno. Ne možemo razmatrati pitanje

nacionalnih manjina u Jugoslaviji bez istovremene obaveze da vodimo računa o onim građanima kojima je ovo matica.

■ *Dosadašnja spoljna politika se oslanjala i na podelu na prijatelje i neprijatelje i bila uslovljena ideološkim sklonostima i istorijskim sentimentima...*

■ Radi se o tome da taktiziranje na liniji razlika koje postoje među pojedinim državama, ne može doneti koristi. Taktiziranje na razlikama koje postoje između Engleske i Nemačke, Grčke i Turske, Rusije i Amerike, pri čemu računamo da iz tih razlika možemo da profitiramo. Iz takve spoljne politike nema profita, što se i pokazalo.

Interju, 28. februar 1997.

Intervju: Gordana Ristić

NEUVERLJIVA ALTERNATIVA

Vladajuća partija, odnosno tzv. leva koalicija svakako se oporavila od šoka i panike koja ju je bila zahvatila zimus pred kombinovanim pritiskom narodnog bunta i međunarodne zajednice. Ne znam da li se može govoriti o konsolidaciji, jer "ustajanje iz mrtvih" nije rezultat neke osobito inventivne politike i značajnih poteza vladajuće partije, već pre svega neshvatljivo kontraproduktivnog ponašanja koalicije *Zajedno*. Nikad Milošević nije bio slabiji, niti opozicija jača, nego zimus. I to se sve istopilo za nepuna tri meseca. Ne mogu ja tebi nikad toliko nauditi koliko možeš sam sebi.

Socijalistička partija Srbije i njeni koalicioni partneri računaju sa starim adutima. To je, pre svega, vlast koju imaju i koja im omogućuje da izaberu, za njih najbolji trenutak za izbore i kratkoročno podese politku prema tome (obezbede uredno servisiranje obaveza prema penzionerima i društvenim službama i smire urgentnim intervencijama radničke štrajkove - i za to se pripremaju prodajom telekomunikacija i eventualno drugih infrastrukturnih sistema). Veliki adut SPS ostaje državna televizija, makar i ovakva kakva je. SPS je takođe preduzeo korake da se organizaciono učvrsti i kadrovski pripremi za izbornu kampanju. U celini, to je ipak najbolje organizovana partija. Ekonomska situacija je apsolutno besperspektivna, ali će njihovi naponi biti usmereni na to da ne dođe do inflacije, ili kakvih dramatičnih potresa do izbora. Učiniće sve što interventno mogu da se talas štrajkova prosvetara, zdravstvenih radnika i drugih ne širi dalje. Iako zadržavanje međunarodne izolacije onemogućuje bilo kakav ekonomski opravak, Milošević će se radije s tim pomiriti, dogod mu neposredno ne ugrozi vlast, nego što će preuzeti politički rizik prihvatanja zahteva međunarodne zajednice u pogledu Haškog suda, Kosova i slobode medija.

Ipak, odlučujući će biti odnos biračkog tela prema promenama.

Treba da se sklope dva elementa da bi se birači odlučili da glasaju za promenu režima: sazrelo saznanje da aktuelna vlast ne valja i da postoji alternativa koja dovoljno uverljivo demonstrira da će doneti boljitak. Jedna od te dve komponente nije dovoljna. Birači se ne opredeljuju samo *protiv* - oni moraju da glasaju i *za*. Koliko god da su prilike loše, to nije dovoljno za promenu raspoloženja biračkog tela, jer je strah od promena i neizvesnosti bar isto toliko jak koliko i želja da se stvari menjaju. Bolje je znano s manom, nego neznano s falom.

U Velikoj Britaniji biračima je izgleda već bilo dosta 18-godišnje torijevske vladavine. Slično osećanje je preovladavalo i prilikom prošlih izbora, ali laburisti nisu bili dovoljno uverljivi i slabost konzervativaca nije bila dovoljna za promenu. Pojavio se novi lider, Toni Bler, koji nije obećavao radikalne promene u politici, ali je ostavljao utisak čoveka u koga se može imati poverenja. Da su izbori kod nas bili krajem januara, Milošević bi ih po svoj prilici izgubio. On je bio na vrhu svoje kompromitacije u očima ljudi, a opozicioni lideri na vrhu poverenja da znaju šta hoće, jer su svoje zahteve sveli na nekoliko neoborivih stvari, a o svemu ostalom se nisu izjašnjavali.

Doduše, može se desiti da u tom variranju raspoloženja biračkog tela bude nedovoljno spremnosti da se vlast u celini poveri jednoj strani. Tako imamo demokratskog predsednika i republikanski Kongres u SAD, i kohabitaciju u Francuskoj sa konzervativcem na čelu države i socijalistom na čelu vlade. Da li i kod nas postoje izgledi za tako nešto? Nije sasvim isključeno da niko ne dobije dovoljnu većinu i da se mora ići na koalicionu vladu. Bili smo blizu tome i nakon prošlih republičkih izbora.

Sve u svemu, što se tiče šansi socijalista – realno je očekivati da će im određeni broj onih koji su za njih glasali na prošlim izborima ovog puta uskratiti poverenje posle svega što se dešavalo zimom (a i mnogobrojni štrajkovi verovatno neće ostati bez posledica), ali je verovatnije da će mnogi od njih pre apstinirati (ili možda dati svoj glas Šešelju) nego što će glasati za opoziciju. Uopšte, apstinencija će se po svoj prilici povećati, a to više ide u korist socijalistima, jer i sa nešto manjim brojem glasova mogu zadržati ozbiljno neokrtnjen procenat osvojenih glasova. Njihov predsednički kandidat ne može očekivati da dobije onoliko koliko bi dobio Milošević (koji je uvek dobijao više nego njegova partija), tako da će to, verovatno, biti na nivou onog što dobije vladajuća koalicija.

Da li je opozicija spremna da preuzme vlast? Ne verujem. Jednostavno, ne deluje dovoljno ozbiljno kao alternativa. Slažem se sa izjavom Vuka Draškovića da koalicija *Zajedno* postoji, ali "više kao jedno razočarenje naroda". To je najvažnija činjenica, bez obzira ko je koliko tome doprineo. To, uostalom neće biti presudno za opredeljenje birača. Bez ujedinjavanja, opozicija nema šanse. Osim toga, ona nije bila u stanju da uveri birače da zna šta hoće. Na jednoj strani, programski je nedovoljno jasna. Najviši domet programskog izjašnjavanja dostignut je pri kraju građanskog protesta, ali su u međuvremenu druga pitanja izbila u prvi plan – monarhija, ili republika, partizani i četnici, grbovi i himne. Veliku šansu opozicija je prokockala nesposobnošću da demonstrira kompetentno vršenje vlasti u gradovima koje je osvojila – posebno u najvećim: Beogradu i Novom Sadu. Nije reč o tome da li je nova vlast mogla više da učini za sto dana – verovatno ne, imajući u vidu bedan položaj lokalne samouprave u pogledu ovlašćenja i sredstava, nasleđe koje im je ostavljeno i spremnost republičkih vlasti da im samo odmognu koliko mogu. Reč je, pre svega, o tome da u prvom planu nisu sami problemi gradova, već nespremnost

koalicionih partnera da saraduju, tako je neuporedivo više informacija o njihovim svađama nego o naporima (kojih ima) da se nagomilani gradski problemi rešavaju. Birači bi verovatno imali razumevanja za objektivno tešku situaciju, ali ga nimalo nemaju za njihove svađe, pučeve i skandalozna prepucavanja. Više se govori protiv koalicionih partnera, nego protiv režima.

Ovo je već, po nekim računima, sedma koalicija od uvođenja višestranačkog sistema, koja se neslavno raspala. Zašto? Delom i zbog toga što mi i nemamo prave političke stranke, koje izviru iz određenih socijalnih miljea, ili prepoznatljivih političkih pledoajea. Pre je reč u jednom slučaju o partiji vlasti, a u drugom o nedovoljno profilisanim i socijalno-politički izdefineranim grupama koje se prepoznaju pre svega po svojim liderima. U takvom slučaju, pre će doći do izdvajanja frakcija u nove partije sa novim liderima, nego do ujedinjavanja programski srodnih partija u koalicije, odnosno i ako (pod pritsikom glasača) do njih dođe, te koalicije su nestabilne i raspadaju se više zbog gloženja njihovih sujetnih vođa nego zbog stvarnih političkih razmimoilaženja. Upravo zbog toga su i moguće neke nove koalicije, do juče nezamislive sa stanovišta imidža koje u javnosti imaju. Politika međunarodne zajednice prema nama je u ovom trenutku vrlo prepoznatljiva. To je ubedljivo demonstirano posetom Medlin Olbrajt i dokumentom, takoreći ultimatumom usvojenom u Sintri. Na delu je snažno i tvrdo opredeljenje SAD na reafirmaciji i implementaciji Dejtona i zaključaka Gonzalesove komisije i sinhronizovano delovanje Evrope u istom pravcu. Oni su svim akterima na domaćoj sceni jasno i glasno rekli da od dejtonskih sporazuma neće odstupiti i da je samo njihovo potpuno sprovođenje ulaznica za Evropu i svet. Vredi zapaziti da je g-đa Olbrajt u prvi plan stavila one delove Dejtona kojim se poništavaju rezultati rata (za razliku od onih odredbi tog sporazuma koji ih nažalost priznaju): saradnja sa Haškim sudom, povratak izbeglica i očuvanje celovite BiH. Iako je bilo špekulacija da je za Amerikance najvažnije pitanje Kosova, a da će na ostalim pitanjima više formalno insistirati, primetno je da je u Beogradu Medlin Olbrajt kao prvi prioritet istakla saradnju sa Haškim tribunalom.

Prema tome, jasno je šta od nas očekuje međunarodna zajednica kao što je jasno i da bez toga nema izlaska iz teške međunarodne političke, finansijske i ekonomske izolacije. Šta smo u stanju da prihvatimo? Da je sreće sami bismo, bez ikakvog pritiska, ostvarili saradnju sa Hagom, počeli ozbiljan dijalog sa Albancima na Kosovu, deblokirali rešavanje pitanja sukcesije, oslobodili medije i organizovali fer i poštene izbore. Moramo razvijati svest o tome – što ne bi moralo obavezno da rezultira gubljenjem izbora – da rat nije završen niti je naš povratak u svet moguć dogod ne budemo ispunili prihvaćene međunarodne obaveze. Možda probija saznanje da ovako mimo sveta, van sveta, a pogotovo protiv sveta, više ne možemo i da je red da se napokon ponovo upišemo u normalne zemlje.

NEMA MIRA MEĐU MASLINAMA

Već sam pojava dva toma "Englesko-srpskog frazeološkog rečnika" deluje zaista ubedljivo. Fascinacija, međutim, nastaje tek kada se on otvori, prelista: pa, to je i zabavno, duhovito štivo koje se s velikim interesovanjem prati. Udaljeno je, na neki način, od uobičajene predstave o rečnicima. To novo, a možemo reći i kapitalno delo naše publicistike, stvorio je čovek dobro znan u političkom životu onog Beograda i one Jugoslavije. Bio je gradonačelnik, diplomata, ambasador. Kao malo, zaista malo ko, on se pod svoje mirne, stare dane upustio u gotovo nedostižan poduhvat čiji se srećan kraj dogodio ovih dana kada se taj rečnik, lepo ukoričen, u izdanju uglednog izdavača "Filipa Višnjica", konačno pojavio u izlozima knjižara... Autor je inače, "Englesko-srpski frazeološki rečnik" posvetio svojoj supruzi. Tamo piše: "Margiti, za ljubav i podršku".

NIN: Upravo se, u izdanju kuće "Filip Višnjic" pojavio dvotomni Englesko-srpski frazeološki rečnik. Dve velike knjige, 1622 stranice, rečju ogroman poduhvat. Koliko dugo ste pripremali to delo?

Živorad Kovačević: Pet godina i dva meseca. Ali, bukvalno iz dana u dan. Na zidu sam ispisao upozorenje: *Nulla dies sine linea.*

■ *Otkuda, pre svega, želja i potreba da se bavite, grubo rečeno, rečnikom fraza?*

■ Odavno sam shvatio, učeći strane jezike, da je jedno naučiti reči i gramatička pravila, a drugo ući u duh, osobenosti i bogatstvo stranog jezika. Bez poznavanja i upotebe ustaljenih govornih fraza, napose idiomatskih (koje znače nešto drugo nego reči koje ih čine), niti se može ispravno razumeti strani jezik, niti na njemu možete komunicirati, a da se odmah ne pozna da ste stranac, koliko god pravilno govorili. Tih izraza ima toliko mnogo i tako su specifični da će ih retko ko sve znati (ili ih se setiti kad zatreba), pa je frazeološki rečnik veoma potreban svima onim koji žele da usavrše i obogate svoje znanje stranog jezika. Ja sam te izraze godinama skupljao i kad sam pre deset godina kupio kompjuter, pokušao sam da ih sredim, pokupovao sve moguće frazeološke rečnike (koji su na drugim jezičkim područjima veoma popularni) i tako ušao u jedno područje koje me je fasciniralo i zaželeo da se u tom poslu oprobam, i ne sanjajući koliko je zamašan. Ali, to za mene nije radna obaveza koju sam sebi nametnuo, već veliko uživanje, koje je unelo jednu novu dimenziju u moj život.

■ *U rečniku dajete uz svaku odrednicu tri-četiri primera upotrebe fraze, a izvori su vam bili mnogi ugledni svetski listovi i impresivan broj književnih i publicističkih dela (tačno 228). Za početak je, pobogu, trebalo sve to iščitati...*

■ Već odavno sam stvorio naviku da u svemu što čitam na stranom jeziku (a to je pretežno), obeležavam različite izraze i, čim pročitam novine ili knjigu, ubacim u kompjuter. Morao sam stoga da napravim posebne programe za korišćenje skupljenog materijala. Isto tako, morao sam se odmah opredeliti za sistem što lakšeg korišćenja rečnikom, što kod frazeoloških rečnika nije nimalo jednostavno. Tu sam uveo i neke novine, za koje se nadam da će biti od velike pomoći korisnicima. Naime, pored abecednog indeksa po ključnim rečima (dakle kad možete naći frazu po bilo kojoj reči koju znate), uveo sam i neku vrstu tezaurusa, tako da se kod svake odrednic upućuje na idiome, poslovice i izraze koji približno isto znače. To mi je oduzelo ogromno vreme, ali mislim da je vredelo.

■ *Vaš rečnik ne liči na običan rečnik, jer on može ne samo da se direktno koristi, već i da se čita, jer nudi obilje raznovrsnog materijala uz pojedine odrednice.*

■ Da, to je rečeno još na promociji ranijeg rečnika. Želeo sam da korisnik vidi kako pojedini izraz izgleda u kontekstu konkretne rečenice i njegova upotreba i u običnom govoru, i u novinama, u političkom rečniku i u književnom delu. U rečniku ćete naići i na Kenedija, Regana, Buša i Klintona, na Čerčila, Vilsona, Tačerku i Mejdžora, na Hruščova, Gorbačova i Jeljcina. Neki primeri su male anegdote. Recimo uz *to eat crow*, što znači posuti se pepelom, priznati grešku i izviniti se, naći ćete kako je Hari Truman iznenadio svojom pobedom sve one (među njima i "Vašington post") koji su tvrdili da njegov protivnik Tomas Đui sigurno dobija, i onda je na dan pobedničke parade preko cele zgrade "Vašington posta" osvanula velika parola na kojoj je pisalo "Gospodine Predsedniče, spremni smo da pojedemo nešto, kad god vi budete spremni da servirate". Ili, uz *egg-head*, što će reći intelektualac, knjiška osoba, navodi se kako je predsednički kandidat Adlaj Stivenson, jedna zaista intelektualna figura na američkoj političkoj sceni, bio zbunjen kad je na mitingu u Viskosinu čuo da mu dovikuju "Egg-head!", upitao šta to znači, i odmah zatim uzviknuo: "Jajogłavi celoga sveta, ujedinite se; vi nemate šta da izgubte sem žumanceta". Ili uz *strange bedfellows*, što znači čudan par, neprirodni saveznici, navodi se kako je Čerčil posle napada Nemačke na Sovjetski Savez stekao neprirodnog saveznika u Staljinu i na čuđenje jednog poslanika kako on uopšte može da kaže bilo šta povoljno o komunističkom diktatoru, u trenu reagovao rečima: "Da je Hitler izvršio invaziju na pakao, ja bih u Donjem domu rekao nekoliko lepih reči o đavolu".

■ *Vi ste već 1991. godine objavili kod istog izdavača "Srpsko-engleski rečnik idioma, izraza i izreka", za koji je, recimo, dr Ivan Klajn rekao da predstavlja "nešto bitno novo u našoj leksikografiji". Pokazuje se, dakle, da vi polako osvajate jedan zanimljivo i svakako izuzetno koristan prostor u našoj publicistici. Da li je, konačno, to bio i cilj?*

■ Ne bih rekao. Dovoljno je drsko s moje strane da sam se uopšte upustio u jednu oblast koja nije bila moja osnovna vokacija, iako je uvek bila velika ljubav. Radujem se kad i drugi, kompetentniji, a posebno korisnici, misle da to nije baš tako loše. Dok sam radio na drugom rečniku, uporedo sam unosio ispravke i u prvi i sada radim na njegovoj drugoj verziji. Ne samo da će on biti bogatiji, već će biti otklonjeni i mnogi nedostaci kojih sam u jednom pažljivom kritičkom pročitavanju našao. Svi ti nedostaci, kojih mora da ima i u novom rečniku, pored ostalog su rezultat činjenice da sam ih ja pisao sam, a rečnici su obično rezultat rada čitavih timova. Jedina dobra strana tog individualnog rada je da je kriterijum prirodno potpuno ujednačen, što kod kolektivnih dela nije uvek slučaj.

■ *Od čoveka bogate i, 'ajmo reći, turbulentne političke karijere mogli su se pre očekivati memoari. Radite li na njima?*

■ Bože sačuvaj! Prema memoarima sam sumnjičav – mnogo je tu "japakanja", što bi rekao Krleža. Drugo je kad ljudi iz dana u dan vode dnevnik, onda je svedočenje mnogo pouzdanije. Ja to nisam činio. Uostalom, zar nije bolje da ljudima ponudim nešto korisno, umesto da čitaju moju povoljnu interpretaciju grešaka koje sam u životu činio?

■ *Sa već lepe vremenske distance, kako vam se danas čine posebno problematični periodi u vašoj političkoj karijeri: onaj dok ste bili gradonačelnik Beograda i, naročito, onaj kada ste pre vremena povučeni sa ambadorskog položaj iz Vašingtona?*

■ Ne znam šta je tu problematično i šta već nije poznato javnosti? Ja sam svaki od poslova koje sam obavljao radio sa ljubavlju i, smem li da budem neskroman, vredno. Ja sebe, s pravom ili ne, nikad nisam smatrao političarem. Nemam ja taj nerv. Nisam pripadao ni jednoj od ondašnjih političkih struja, niti bio ičiji čovek. Na funkciju gradonačelnika Beograda (koja je sigurno i politička, ali sam ja na nju gledao kao na jedan odgovoran javni posao pre svega) izabran sam u 44. godini i došao dobro potkovan – posle petnaest godina rada na gradskim problemima u Stalnoj konferenciji gradova. Ja mislim da je gradonačelnički najvažniji posao koji sam radio – osam godina nije malo. Mogu reći da je to bila jedna jaka ekipa, uveren sam kompetentnija nego republička. Da li je bila uspešna – poslednji ja mogu da sudim. To "problematično" u vašem pitanju odnosi se verovatno ne na moj rad, već na aferu o kojoj sam javno progovorio, iako nigde nisam bio javno pomenut ni prozvan. Da sam "političar" nikad to ne bih uradio, već bih pustio da stvar "legne", ali sam, umesto toga, ja sam sâm izazvao javnost i bilo koga ko o tome šta zna da mi kaže, jesam li u nečemu pogrešio. Što se tiče Vašingtona, postoje mnoge javne domaće i američke procene o tome kako sam predstavljao Jugoslaviju, a vraćen sam praktično zato što nisam hteo da se solidarišem sa jednom pogubnom politikom koja se jasno ocrtavala posle Osme sednice. Da nije bilo slučaja Stanovnik, našlo bi se nešto drugo. Zanimljivo je možda da sam tada upravo od vašeg lista dobio ponudu da se u jednom razgovoru pospem pepelom e, da bi

mi bilo oprošteno, ali to mi nije padalo na pamet. Brzo sam shvatio da je bilo bolje da sam poslat kući ranije nego kasnije. Vratio sam se u Beograd, uzeo neiskorišćeni godišnji odmor, nastavio da intenzivno radim na rečniku, a zatim dao otkaz (iako sam imao pravo na godinu dana plaćenog nerada), probao sa nekim biznisom (koji mi očito ne ide od ruke) da bih preživeo, a zatim otišao u prevremenu penziju. Zato upisujem u zaslugu Slobodanu Miloševiću što me je oterao (pravilno procenivši da mu ja neću svršiti posao) i time mi omogućio da odjednom dobijem slobodno vreme kojeg nikada u životu nisam imao i koje sam iskoristio kako sam želeo.

■ *Vaše "američke veze" su izuzetno jake već i po prirodi stvari. Tamo ste magistrirali, na Berkliju, tamo specijalizirali, na Harvardu, tamo mnogo puta i odlazili i živeli. Delite li dosta rašireno uverenje da je Amerika u mnogome uticala na raspad i rat u Jugoslaviji?*

■ Ako time "u mnogome uticala" hoćete reći da li je podržala raspad i rat – odgovor je negativan. Američka politika prema krizi u Jugoslaviji je, doduše, bila u mnogo čemu ambivalentna i imala krivudav tok. Nesumnjivo je da je na samom početku krize zastupala očuvanje jedinstva Jugoslavije. Pročitajte Jovićevu knjigu. Ne zaboravite da je Amerika poslednja, sa velikom zadržkom, priznala Sloveniju i Hrvatsku, Bejker je u predvečerje rata obišao jugoslovenske republike u pokušaju (istina prilično zakasnelom) da spreči raspad i rat. Potom se Amerika dezangažovala i potpuno prepustila inicijativu i odluke Evropi ("Suština te politike je držanje SAD na distanci i prepuštanje Evropi da se angažuje i traži rešenje", kaže Iglberger ambasadoru Mujezinoviću u oktobru 1991). Nova Klintonova administracije je zatim neopravdano oklevala da pruži podršku Vens-Ovenovom planu, čime je izgubljeno dragoceno vreme, a onda je Kristofer vrlo benigno reagovao na odbijanje skupštine na Palama da prihvati taj plan. U poslednjoj, pak, fazi raspleta, Amerika je ponovo preuzela inicijativu i vodeću ulogu u donošenju Dejtonskog sporazuma, čime je rat okončan. Nama je uvek neko drugi kriv. Tek kad se jasno utvrdi i prihvati ko ima primarnu odgovornost za rat, može se raspravljati i o tome da li je međunarodna zajednica, i u njoj najuticajnija Amerika, delovala najedakvatnije. Treba reći da je našu tadašnju politiku karakterisao potcenjivački, ignorantski i, u osnovi, arogantan odnos prema međunarodnom faktoru. ("Da svršimo mi stvar na terenu i svetu neće ostati ništa drugo nego da prizna rezultate vojnih pobeda.")

■ *Kao što znamo, odredbe Dejtonskog sporazuma još nisu ispunjene. Smatrate li da će Amerika insistirati na njima "do poslednjeg slova"?*

■ Hoće, i ne samo ona. Insistirće se i na ispunjenju Gonzalesovog izveštaja i na uslovima za regulisanje odnosa sa Evropskom unijom, i na uslovima za prijem u međunarodne finansijske institucije. Uostalom, postavlja se pitanje koje nekom može čudno zazvučati: da li režim stvarno želi da izvuče Jugoslaviju iz međunarodne izolacije? Ako želi, stvar je relativno jednostavna: treba ispuniti uslove na čije se izvršavanje Jugoslavija obavezala. Što bismo,

uostalom, da je sreće i pameti, mi sami učinili bez ikavog međunarodnog pritiska, jer je to u našem najboljem interesu. Zar ne treba, što je brže moguće, normalizovati odnose sa svim državama nastalim na tlu bivše Jugoslavije? Zar ne treba jedanput ozbiljno prići razgovorima o rešavanju kosovskog pitanja? Treba li drugi da nas pritiskaju da ne prihvatamo kolektivnu krivicu za ono što su pojedinci uradili? Je li došlo vreme za unutrašnju demokratizaciju, nedirigovane medije, fer izbore i ekonomske reforme? Za svakog razumnog čoveka odgovor bi morao da bude potvrđan. Ako se to neće, zna se da nema povratka u međunarodnu zajednicu, nema priliva stranog kapitala, nema ekonomskog oporavka i toga svi u ovoj zemlji moraju biti svesni. Sve ostalo je sejanje magle. Izgleda, prema tome, da je režim došao do zaključka da će se pre održati u uslovima izolacije, makar to značilo dalju stagnaciju, tačnije nazadovanje. Možda to i nije lišeno svakog smisla, razume se, sa stanovišta očuvanja vlasti po svaku cenu, ali se interes režima i interes zemlje pritom bitno razlikuju.

■ *Uočavate li neku bitniju razliku u jugoslovenskoj diplomatiji iz vašeg vremena i ovog današnjeg?*

■ Svakako. O kvalitetu današnje diplomatske službe nisam u stanju da sudim. Neki profesionalni diplomata sa boljim uvidom bi to mogao kompetentnije da oceni. Ali, razlika je očigledna. Ondašnja diplomatija je predstavljala jednu međunarodno uvaženju i spoljnopolitički aktivnu zemlju. Ne bih voleo da budem u koži današnjih diplomata koji predstavljaju zemlju koja nije članica UN, koja je potpuno međunarodno izolovana i na koju se gleda, ne kao na činioca i ravnopravnog učesnika u međunarodnim odnosima, već kao na zemlju koja je međunarodni problem, čija su spoljna politika i ponašanje suočeni sa snažnom odbojnošću javnog mnjenja u svetu.

■ *Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, čiji ste vi predsednik, izašao je početkom godine sa platformom za alternativnu spoljnu politiku u čijem je uvodu rečeno da se Jugoslavija nalazi u krajnje teškom međunarodnom položaju. Ima li kakvih promena od onda?*

■ Mi ćemo se ovih dana oglasiti upravo o tome. Nažalost, međunarodni položaj Jugoslavije je još teži, a poverenje međunarodne zajednice u njenu sposobnost da izađe iz krize još manje. Režim i dalje nastoji da izvrda ispunjenje prihvaćenih međunarodnih obaveza, što nas još više udaljava od trenutka kad treba da postanemo normalna zemlja i ravnopravna članica međunarodne zajednice. S druge strane, kredibilitet zemlje, ako ne i vlasti, bio je naglo porastao posle zimskog bunta, o zemlji se prvi put povoljno pisalo posle toliko vremena, počelo je da prevladava uverenje da se ne može više računati sa Miloševićem kao važnim faktorom u implementaciji Dejtona, lideri opozicije su ostvarili više međunarodnih kontakata nego režim otkako drži vlast, u svetu je provejavalo uverenje da su demokratske promene "tu iza ugla" - a onda se bedno raspala koalicija *Zajedno* došlo je do novog talasa opšte frustracije i gubljenja nade, ekstremisti su dobili veliku podršku, a ekstremizam

nas samo još više udaljava od međunarodne zajednice. Dakle, pored prvenstvene odgovornosti onih koji odlučuju o spoljnoj politici zemlje, veliki deo odgovornosti za dalje pogoršanje naše međunarodne pozicije pada na opoziciju, koja nije bila u stanju da se uzdigne iznad svojih sitnih interesa i prestižnih sukoba do nivoa zajedničke odgovornosti za interese zemlje.

■ *Jugoslovenska politička scena trenutno je interesantnija nego, čini se, ikada pre. U Srbiji je Šešeljev rejting vrlo visok, ako računamo njegov uspeh na poslednjim izborima, u Crnoj Gori pobedio je Milo Đukanović. Imamo, dakle, dva ljuta proticnika a iznad njih Miloševića. Vidite li vi tu neki dijalog, neku perspektivu mira i stabilnosti?*

■ Nažalost, ne. Zajedničko promenama koje ste pomenuli je slabljenje pozicije SPS. Razlika je, pak, velika. U Crnoj Gori je pobedila jedna opcija, u osnovi reformistička i okrenuta vraćanju Jugoslavije u svet, u Srbiji zasad prevagu ima upravo suprotna - teško konzervativna, ekstremistička i izolacionistička. Nema tu mira među maslinama. Neke nade koje daje Đukanović, ubedljivo potire Šešelj. Ne znam da li se od novih izbora može šta očekivati, sem možda da vladajuća koalicija sa slabijim kandidatom prođe još slabije, a Šešelj, koji je od prošlih izbora u novembru 1996, više nego udvostručio broj glasova, možda još i bolje. Sad se beru plodovi politike koju je vodio režim, ali, nažalost, i krupnih grešaka i neodgovornosti opozicije.

■ *Vi ste danas penzioner. To je u ovoj zemlji jedan od najtužnijih statusa. Da li je rad na vašim rečnicima bio i način bekstva iz stvarnosti?*

■ Ne. Zašto? Od stvarnosti ne bežim, sa njom se svakodnevno vrlo bolno suočavam. Jednostavno, želim da najkorisnije provodim "treće doba" i ne traćim slobodno vreme koje imam. Ali, pored rada na rečnicima, koji mi je primaran, ne želim da se začaurim u ljušturu svog rada i da izbegnem da kažem šta mislim o onome što se dešava oko nas kad me neko zapita kao vi danas. Mislim da niko nema prava da ostane nem pred ovolikom mukom. Moja supruga i ja bili smo vrlo uredni šetači zimus. Mnogi su mi prilazili da mi kažu da im je milo što sam i ja sa njima, drugi su me pitali šta ja, bivši funkcioner, tražim tu. Svako ima pravo na svoj stav, i oni koji me to pitaju, i ja koji hoću da se solidarišem sa jednim opravdanim i uzbudljivim protestom koji najviše odgovara slici koju želim da imam o Beogradu. Ponekad nešto napišem za novine, svake srede sam u jednom vrlo zanimljivom i impresivnom društvu članova Foruma za međunarodne odnose. Ali, politikom se ne bavim u smislu stranačke aktivnosti. Bio sam u jednoj partiji i to je više nego dosta, a sem toga nisam im potreban, mada, iskreno, ni oni meni.

■ *O intelektualcima se u ovoj zemlji uvek mislilo u krajnostima, pogotovo kad je reč o njihovom angažmanu u politici. Kako pripadate njima, a čovek ste koji se čitavog života bavio i politikom, interesantno je čuti vaše razmišljanje na tu temu...*

■ Što se ličnog stava tiče, već sam vam odgovorio. Inače, svaki intelektualac će se opredeliti da li želi da aktivno učestvuje u politici. Niti je to nespojivo, niti se podrazumeva. Doduše, jedno je oglasiti se u smutnim vremenima, kada je to skoro moralna obaveza, a drugo je aktivno se baviti

politikom. Kad se radi o posebno istaknutim intelektualcima, velikim imenima kulture, njihova odgovornost za to šta će reći, za koju će se politiku zalagati, srazmerna je renomeu koji uživaju. Neki su to zaboravili i dosta olako se uhvatili u kolo jedne politike koja nas je odvela u propast. Pojedini su bili i kolovođe i oni ne mogu izbeći javnu ocenu njihovog delovanja, koja će počesto biti u velikom neskladu sa onim što su podarili našoj kulturi. Za tu dihotomiju sami su krivi.

NIN, 30. oktobar 1997.
Intervju: Jasmina Lekić

POVODOM PORUKE EVROPSKE UNIJE

Ovo je pomalo neobičan dokument, s obzirom da je dat u obliku specijalne deklaracije koja se kao poruka upućuje direktno građanima Jugoslavije. Ne sećam se nekog sličnog obraćanja javnosti neke zemlje. Izgleda da su u EU došli do zaključka da je posle toliko kontakata sa domaćim zvaničnicima i upozorenja na potrebu da se prihvaćene međunarodne obaveze poštuju, posebno jednom jasno predočiti svim Jugoslovenima kako stvari stvarno stoje i na kome je odgovornost što njihova zemlja nije deo evropske porodice nacija. Oni kažu: mi želimo da zauzmete mesto koje vam pripada, mi ćemo vam u tome pomoći bez ikakvih predrasuda i preferencija, svi u regionu imaju jednake šanse, - ali, vaša zemlja se tim šansama ne koristi, ona ne izvršava obaveze koje je preuzela - od onih u Dejtonskom sporazumu, do onih u Gonzalesovom izveštaju. Da ne bilo nedoumice, te obaveze se posebno nabrajaju, pri čemu se kao uslov za razvijanje odnosa sa EU traži, ne njihovo kompletno ispunjavanje, već ostvarivanje istinskog napretka. Hoće se reći: ako ste vi danas u izolaciji, ako vam je ekonomija u rasulu, ako bedno živite, nije tome kriva ni Evropa ni međunarodna zajednica u celini - kriva je politika koju vodi vaša vlada i koja je proizašla iz nacionalističkih pozicija, kojima jednostavno nema mesta u Evropi.

Dakle, za svoju bednu poziciju ne krivite Evropu i svet, već sebe same, tačnije one kojima ste poklonili poverenje. Ovo je dosada najdirektnija poruka kojom se osuđuje pogubna nacionalistička i ksenofobična orijentacija koja je primarni i primordijalni izvor svih nedaća koje su nas stigle. Vrlo je simptomatičan kraj pisma Jugoslovenima, u kome je možda sadržan osnovni motiv obraćanja: vi, građani Jugoslavije morate se zajedno opredeliti kako da vaša zemlja ponovo nađe mesto kakvo joj pripada u okviru zajednice naroda. To se može shvatiti i kao neka vrsta predizborne poruke.

Na kakav će odjek ovo naići - ne znam. S jedne strane, zvanični, a istovremeno najtiražniji i najgledaniji mediji su deklaraciju nastojali da nekako zabašure na sporednim stranicama listova i poslednjim minutima tv-dnevnika, iskrivljujući njen smisao skraćivanjem i prepričavanjem, a predstavnici SPS i JUL su, umesto možda očekivanog reagovanja na činjenicu da se EU zaobilazeći vlast obraća narodu, interpretirali ovu oštru kritiku i poslednje upozorenje kao priznanje i pohvalu dosadašnjoj politici. Već to dovoljno svedoči o nespremnosti režima da svoju politiku menja. Na drugoj strani, svet uopšte ne može biti siguran kako će u narodu uopšte biti primljena bilo kakva poruka

međunarodne zajednice, sa kojom su tako dugo sve veze u prekidu i o kojoj je godinama stvarana slika kao o skupu onih koji su se ujedinili da nanese štetu srpskom narodu, pa se i dobronamerna i principijelna poruka može lako interpretirati kao novi neopravdani i nepravedni pritisak. Možda svesni toga, autori deklaracije su izbegli da direktnije apostrofiraju režim, ili ukažu na neposrednu opasnost da na izborima odnesu pobjedu ekstremističke snage, što bi zemlju gurnulo u samo još dublju izolaciju. Zato ne verujem da će ova poruka, iako vrlo značajna, naići na veći ođek i imati snažniji efekat.

Deutsche Welle, 15. novembar 1997.

EVROPA NAM NIJE KRIVA

Živorad Kovačević je nekadašnji gradonačelnik Beograda, potom član SIV zadužen za međunarodne ekonomske odnose, a kasnije ambasador SFRJ u Vašingtonu. Sada je penzioner i predsednik uglednog Forum za međunarodne odnose – nevladine i nestranačke institucije koja okuplja 55 najpoznatijih eksperata za međunarodne političke i ekonomske odnose, bivše diplomate, ugledne spoljnopolitičke novinare i profesore međunarodnog prava. Gospodin Kovačević je, podsetimo, autor dva rečnika: srpsko-engleskih idioma, izraza i izreka i englesko-srpskog frazeološkog rečnika. Inače, povod za razgovor s ovim iskusnim diplomatom bila je poruka Ministarskog saveta Evropske unije građanima Jugoslavije.

Nezavisna svetlost: Šefovi diplomatija evropske "petnaestorice" usvojili su specijalnu deklaraciju kojom se prvi put direktno obraćaju građanima Jugoslavije porukom: "Evropska porodica vas čeka, na vama je da se opredelite". Koliko su u pravu oni koji tvrde da ima nečeg uvredljivog u ovoj poruci?

Živorad Kovačević: Poruka je neuobičajena u tom smislu što se evropska zajednica obraća direktno javnosti, da tako kažem, preko glave vlade. Međutim, to je politički potez. Da li je uvredljiv – to ne znam. Dosadašnje reakcije ne ukazuju na to. Očigledno da je Evropskoj uniji pomalo dozlogrdilo ovo igranje žmurki i večito izvrđavanje od strane režima jasnih poruka koje je do sada vladi upućivala i vrlo jasnih preduslova koje je utvrdila za uspostavljanje saradnje. Pošto to nije vredelo, opredelili su se za direktno obraćanje javnosti. Moram da kažem da je to u kontekstu sednice Saveta ministara, na kojoj je raspravljano o učinku svake od zemalja u regionu i realizaciji uslova koji su postavljeni takozvanim regionalnim dokumentom Evropske unije. A izuzetak je učinjen u odnosu na Jugoslaviju samo u pogledu ove poruke, čime se htelo reći da je ona na samom začelju ovih zemalja u pogledu izvršavanja međunarodnih obaveza, koje je sama prihvatila.

■ *Ne podriva li se, ovim potezom, legitimitet države?!*

■ Mislom da je reč prejaka. Ne bih mogao reći da ova poruka podriva legitimitet države, jer Evropska unija nije pozvala građane Jugoslavije da se suprotstave svojoj vladi. Ona je samo rekla: ako ste danas na začelju Evrope, za to nije kriva EU, nije kriva međunarodna zajednica, već pogubna politika koja je vođena i koja vas je dovede dovela. To je, razume se, kritika vlade, al' to nije

poziv, poput Informbira, građanima da svrgnu svoju vladu nego apel da na sledećim izborima dobro razmisle kome će dati svoje poverenje.

■ *Brisel je ovom prilikom, prvi put od raspada bivše SFRJ, odlučio da preskoči svoje dotadašnje sagovornike, vladu i šefa države, i svoje zahteve uputi direktno stanovništvu. Kako to, kao iskusan diplomata, objašnjavate?*

■ Celokupna međunarodna zajednica sve vreme je računala na Miloševića kao na faktor koji će doprineti ostvarivanju Dejtonskog sporazuma, u čijem je uspostavljanju sam učestvovao, preuzevši, u ime Jugoslavije, određene obaveze. Međutim, kako vreme odmiče, vidi se da Milošević i nije više takav faktor u pogledu obezbeđenja odgovarajućih uticaja na Republiku Srpsku, a što se tiče unutrašnje situacije u Jugoslaviji, nijedan od značajnijih uslova nije do sada ispunjen. Ovom prilikom je EU vrlo podrobno pobrojala sve obaveze koje Jugoslavija treba da ispuni i koje je ona prihvatila da bi postala ravnopravni član međunarodne zajednice. Time je EU htela da demonstira da u međunarodnoj zajednici postoji puni konsenzus o tome – da su to uslovi koje Jugoslavija obavezno mora da ispuni. Pošto je politika režima orijentisana na stalno odlaganje i izvrđavanje izvršavanja tih obaveza, EU je došla do zaključka da narodu treba jasno reći ko je odgovoran za to što još nismo vraćeni u evropsku porodicu.

■ *Kakav je efekat ove deklaracije u domaćoj javnosti?*

■ I sam se pitam. Prvo, taj dokument u celini i nije prezentiran javnosti od strane najmasovnijih medija, koji su pod kontrolom režima. Sudeći po Tanjugovoj interpretaciji onoga što je napisano u vodećim listovima i načinu na koji su predstavnici JUL i SPS govorili o tom dokumentu, ispalo je da se radi o poruci u kojoj se odaje priznanje režimu, a ne vrši njegova najdirektnija i oštra kritika. Vladimir Štambuk je čak dozvolio sebi da kaže kako ova deklaracija u potpunosti sledi opredeljenja JUL koji posebno podržava ideju EU o potrebi da se SRJ potpuno ekonomski reintegriše u svetske i evropske tokove i da jedina razlika među njima postoji samo u proceni brzine kojom se to može realizovati. Ivica Dačić je, takođe, pozdravio dokument i istakao ocene kao što je potreba uravnoteženog pristupa svima, značaj SRJ u regionu i suprotstavljanje nacionalizmu – kao da su u tom pogledu režim i EU na istim talasnim dužinama. U dokumentu se jasno kaže da su nas pozicije nacionalizma i etnocentrizma dovele u ovu situaciju i da je politika, proistekla iz tih pozicija, odgovorna za to što smo u tako bednom položaju – a ne EU i međunarodna zajednica.

Da li će ovaj dokument imati realnog efekta ovde? Pitanje je ne samo zbog toga što se u javnosti teško stizalo do njega, već i zbog saznanja da smo u dugogodišnjoj izolaciji, da su se ovom zemljom širile teorije o zaveri protiv srpskog naroda, o krivici međunarodne zajednice za raspad Jugoslavije... Sve je to u velikoj meri odvojilo naš narod od realnih tokova u svetu, pa ostaje veliko pitanje, kad se neko narodu obrati na ovaj način da li će to postići efekat ili biti, možda, čak i kontraproduktivno. Drugim rečima, nisam siguran, ali moguće je

da je i Šešelj u pravu kada kaže da mu takav dokument može doneti i više glasova. Nisam srećan da to kažem, ali moramo gledati realnosti u oči.

■ *Jedna od poruka je političke prirode i ima sasvim precizan cilj – izbore. Brisel, naime, tvrdi da nema lakih i jednostavnih rešenja problema, da nacionalističkim i etnocentričnim pozicijama nema mesta u savremenoj Evropi.*

■ To je jasna i kvalifikovana ocena osnovnih uzroka za poziciju u kojoj se Jugoslavija nalazi. To je nacionalistička, etnocentrička i ksenofobična politika, koja je svih ovih godina vođena. Ta poruka je na određen način i do sada bila prisutna, ali nikad u tako jasnoj meri. Tu je i druga poruka, ona na kraju deklaracije: Na vama je da se opredelite, jer od vas, građana Jugoslavije, zavisi da li ćete i dalje davati poverenje onima koji su vas dovde doveli, ili možda, čak onima koji će vas gurnuti u još dublju izolaciju. Dalje i više od toga EU s pravom nije htela da ide.

■ *Dugo smo vodili politiku izolacionizma i inata. Da li se krivica za to može pripisati Evropskoj uniji i međunarodnoj zajednici?*

■ EU u ovom dokumentu kaže – ne! I ja sam s tim potpuno saglasan. Primarna odgovornost leži na nama samima. Leži na akterima ovog suludog rata koji je vođen, u čemu je SRJ imala ne malo važnu, ponegde i inicijalnu, pa i primarnu ulogu. Mi smo oduvek potcenjivali međunarodni faktor. Živeli smo u uverenju da ćemo svršiti stvar na terenu i da međunarodna zajednica neće moći da učini bilo šta drugo nego da prizna svršeno stanje, čime će vojne pobede biti krunisane. Moram reći da je Dejtonskim sporazumom to delimično i učinjeno. Ali, on je istovremeno negacija bilo kakvih pokušaja da se ratnim sredstvima reše unutrašnji problemi. Već dugo se nalazimo u međunarodnoj izolaciji, u koju smo se sami gurnuli.

Evropska unija je u svom dokumentu jasno stavila do znanja da će svaki korak s naše strane biti praćen odgovarajućim pozitivnim korakom s njihove. Taj korak ne mora da bude rešenje kosovskog pitanja, koje nije jednostavno, ali može da bude prihvatanje otvaranja kancelarije OEBS u Prištini. Već na to bi evropska zajednica reagovala, kao što je reagovala prihvatanjem autonomnih mera kojima smo dobili izvestan, dosta ograničen, preferencijalni tretman. Prema tome, mislim da je EU sasvim u pravu kad građanima Jugoslavije skreće pažnju da krivicu za svoju zlehodu sudbinu ne traže u nekome sa strane, već u svojoj kući. To, razume se, nikako ne znači da je međunarodna zajednica svih ovih godina imala u svemu konzistentnu politiku i da se svaki njen korak mora pozdraviti. Ali, mi govorimo o primarnoj i osnovnoj odgovornosti.

■ *Da li je i ova poruka iz Brisela poslednja opomena da se vratimo među sav normalan svet?*

■ Umesto da smanjujemo broj tih uslova, skidajući jedan po jedan, mi na svoja pleća, u stvari, dodajemo nove. Tako se sve više udaljavamo od međunarodne zajednice – umesto da joj se približavamo. I u tom pogledu postoji razlika u ponašanju Jugoslavije i svih drugih država u regionu koje,

takođe, izvrstavaju svoje obaveze, ali na kraju na neke od tih uslova i pristaju. Vidi se da je politika štaga i šargarepe stalno prisutna, pri čemu međunarodna zajednica u odnosu na nas koristi štag, a daleko više bi volela da može da koristi šargarepu.

■ *Narastajući ekstremizam, ipak, sve više nas udaljava od međunarodne zajednice. U tome se pored vlasti ističe i deo srpske opozicije.*

■ Osnovna odgovornost vlasti ne može se dovoditi u pitanje. Svojom politikom uvela nas je u izolaciju, iz koje nas teško može izvući. Međutim, ne treba zaboraviti i odgovornost opozicije. Zimus, kada su bili opšti narodni i studentski protesti, međunarodna zajednica i javno mnjenje po prvi put su dali jasnu podršku jednom delu Srbije – odnosno prihvatili da postoji i neka druga, sem zvanične Srbije. Tada se probudila nada da se mogu ubrzo očekivati demokratski preobražaji. Međutim, koalicija, koja je bila na čelu tog narodnog protesta, bedno se raspala. Prema tome, i oni snose odgovornost za situaciju u kojoj smo. Jer, nisu dali prilike međunarodnoj zajednici da se osloni na neku ozbiljniju alternativu. Postoji i treća opcija – koja je najpogubnija. To je porast ekstremizma u ovoj zemlji. Vojislav Šešelj je jedini jasno i nedvosmisleno reagovao na deklaraciju EU. On je rekao da je to nedopustivo, da to treba odbaciti. Znači, totalna konfrontacija sa međunarodnom zajednicom i posebno sa SAD – ukoliko radikali pobeđu.

■ *U Srbiji je Šešeljev rejting vrlo visok, a u Crnoj Gori je pobedio Milo Đukanović. Imamo, dakle, dva ljuta protivnika, a iznad njih Miloševića. Vidite li tu neki dijalog, neku perspektivu mira?*

■ Ne vidim, pravo govoreći, ništa. To su dva procesa koji idu u dva potpuno različita pravca. U Crnoj Gori je pobedila jedna proreformska struja – jasno orijentisana na otvaranje Jugoslavije. Struja koja se zalaže za tržišnu ekonomiju, za privatizaciju – koja smatra da nema većeg nacionalnog interesa od izvlačenja iz izolacije. S druge strane, imate Šešelja, koji je praktično pobedio na prošlim izborima, iako nije izabran, što ukazuje na jedno ozbiljno kretanje u biračkom telu, koje je, po svoj prilici, razočarano, frustrirano; koje ne vide rešenje ni u postojećoj vladajućoj koaliciji, ali, nažalost, ni u demokratskoj opoziciji. U takvoj situaciji ono se okreće onome ko obećava brza i laka rešenja. Takvih rešenja nema. To je opasna solucija. Nije moje da agitujem za jednu ili za drugu soluciju, ali, očigledno, da postoje razlike između Srbije i Crne Gore. U Crnoj Gori se stvari kreću, došlo je tamo do zajedničkog nastupa opozicije i Đukanovića, a u Srbiji nema nikakvog rešenja na pomolu. Odnosno, teško je očekivati od ovih izbora da bilo šta ozbiljnije reše i možda će najbolja biti situacija u kojoj će se ponoviti ono što se desilo na prošlim izborima – a to znači odlaganje nekog konačnog rešenja za naredni period.

Nezavisna svetlost, 20. novembar 1997.

Intervju: Slobodan Cuparić

DA LI JE MILOŠEVIĆ DOBIO ODREŠENE RUKE OD MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Događaji se odvijaju velikom brzinom. Samo što je Kontakt-grupa uvela sankcije Jugoslaviji, ovde su doleteli Amerikanci u solističku misiju na još jedno "holbrukovanje" koje mnogo podseća na Dejton. U Dejtonu je Holbruk u jednom iscrpljujućem maratonu išao od vile do vile, od Miloševića do Tuđmana i Izetbegovića i natrag, prenoseći poruke i zahteve, preteći i obećavajući, sistematski kršeći otpor sagovornika, sve dok se nije stiglo do kompromisa. Ovde su Holbruk i Gelbard napravili nekoliko tura između Beograda, Prištine i Tirane, vodili petočasovne i šestočasovne razgovore i uspeli da načine proboj i obezbede direktan kontakt Miloševića i Rugove. Rugova je odustao od insistiranja na učešću međunarodnih posrednika u tim razgovorima, a Milošević od konstrukcije da se o Kosovu može razgovarati samo sa predstavnicima srpskih vlasti. Ko je više profitirao, teško je reći. Reklo bi se ipak Milošević, jer je on privremeno konsolidovao svoju poziciju, uz punu podršku sopstvene partije i najvećeg dela tzv. opozicije, a u albanskom političkom bloku došlo je do ozbiljnih podela i podrška Rugovi je počela ozbiljno da se osipa.

Zašto su Amerikanci krenuli u ovu akciju? Pre svega, oni su *stvarno i iskreno* zabrinuti da se situacija na Kosovu ne otrgne ispod kontrole i ugrozi stabilnost celog regiona. "Ranjive su Albanija, koja samo što se povratila iz anarhije, i Makedonija", kaže Gelbard. Izvučena je pouka iz Bosne, kada je do odlučne intervencije međunarodne zajednice i sporazuma došlo sa dve godine zakašnjenja i ovoga puta se želi da se reaguje promptno – pre nego što sukob eskalira do ratnih razmera. Drugo, Amerikanci su, s ne mnogo prava i razloga, nezadovoljni tihim otporom članova Kontakt-grupe pritisku da jednostavno prate američke inicijative i akcije. Senator Gordon Smit ocenjuje da se Kontakt-grupa "u bavljenju situacijom na Kosovu pokazala kao neuspešna – i možda već dokazuje da će biti neuspešna u doprinosu rešavanju konflikta, pa Sjedinjene Američke Države moraju da sprovedu odgovarajuću politiku unilaterarno". Republikanski senator iz Oregona je rekao ono što u administraciji misle, ali neće tako brutalno da kažu. Doduše oni su već jednom zapretili Kontakt-grupi da će sami preduzeti akciju, ako ne naiđu na dovoljno razumevanje za svoje stavove. Dejton je jedan od nesumnjivih i retkih uspeha američke spoljne politike i Amerikanci se tome modelu rešavanja kriza rado vraćaju i zato su

ponovo uzeli stvar u svoje ruke, ne obazirući se mnogo na gundanje svojih zapadnih saveznika.

S čim je Holbruk došao i u čemu je tajna uspeha njegove i Gelbradove misije? Mi ne znamo šta su oni rekli Miloševiću i Rugovi, ali je očigledno da su došli sa jasnom porukom državnog sekretara Olbrajt i samog predsednika SAD da se neće dalje tolerisati sadašnja opstrukcija otpočinjanju dijaloga. U predvečerje Dejtona glavni američki adut je bilo bombardovanje, ovoga puta bi to mogla biti ozbiljna namera da se postave trupe NATO na albanskoj granici, pojača vojni kontigent u Makedoniji i obezbedi neka vrsta vojnog prisustva na samom Kosovu. Drugu ozbiljnu, možda i ozbiljniju pretnju, i Miloševiću i Rugovi (pa i samim Amerikancima) predstavlja aktivnost tzv. Oslobođilačke vojske Kosova, koja se pokazala kao krajnje funkcionalna u dramatisovanju situacije. Masivna policijska akcija srpskih vlasti pokazala se nesupešnom (kao što je to uvek protiv gerile), OVK očigledno uživa sve veće simpatije Albanaca i dovodi u pitanje doskora neprikosnoveni autoritet Rugove i njegove politike nenasilja, a i za Amerikance i međunarodnu zajednicu u celini ona predstavlja realnu opasnost kao faktor koji se ne može kontrolisati i koji dobija na snazi i značaju. (I dalje OVK ostaje najveća nepoznanica i jedan od ključnih činilaca – ona ima autonomnost u odnosu na sve aktere i ukupni pregovarački proces i dalje može bitno, čak odlučujuće da utiče na to kako će se stvari na Kosovu dalje odvijati.) Kad se ovim pretnjama doda i to da i za albansku i za srpsku stranu Amrikanci predstavlja najrespektabilnijeg i najpogodnijeg partnera za razgovore, jer ih Rugova smatra svojim najsnažnijim zaštitnicima, a Milošević veruje, na osnovu dejtonskog iskustva, da jedino sa njima može da napravi delotvoran dil, nije čudo da je nekoliko dana bilo dovoljno da pritisci, pretnje i obećanja dovedu do sporazuma o početku dijaloga. Međunarodna zajednica, posebno SAD, će sigurno držati pod stalnom paskom i čvrstom kontrolom pregovarački proces o Kosovu – Holbruk je najavio da će SAD "ostati maksimalno angažovane u održavanju srpsko-albanskog dijaloga". Ne bi se moglo nesagledivo dugo čekati na neke opipljive rezultate.

Milošević nije sačekao ni 24 sata da pokaže zbog čega je prihvatio sporazum i kako ga je shvatio, pa da krene u akciju na za njega glavnom frontu – prema Crnoj Gori. Izveo je brutalan dvorski puč sa smenom Kontića i dovođenjem Bulatovića, verovatno ne toliko da pojača poziciju Bulatovića pre crnogorskih izbora (jer je veliko pitanje kako će se to odraziti na raspoloženje biračkog tela), koliko da se obezbedi da u trenutku eventualne pobeđe Đukanovića ima punu kontrolu nad celokupnim federalnim mehanizmom, ko zna s kakvim namerama. Ako izbori u Crnoj Gori i jesu realno najveća opasnost za Miloševića (veća nego samo Kosovo), pa je njegova žurba razumljiva, nije jasno zašto je otvorio i dva druga osetljiva fronta atakom na nezavisne medije i autonomiju Univerziteta (pri čemu je antagonizirao i profesore i studente). I u jednom i u drugom slučaju dobio je i opoziciju unutra (koja je potencijalno jača i

efikasnija od stranačke) i protest i pritiske spolja, što kombinovano teško može da izdrži.

Milošević se posle dogovora sa Amerikancima i hitrog reagovanja Kontakt-grupe, koja je, iako nezadovoljna američkim soliranjem, privremeno stavila na led zabranu investiranja u Jugoslaviju, ponaša kao da je dobio *odrešene ruke* da radi šta hoće kod kuće. Da li je on stvarno dobio odrešene ruke, kao što neki domaći posmatrači pretpostavljaju? Ne verujem da su Holbruk i Gelbard makar i prećutno dali Miloševiću zeleno svetlo za pojačavanje pritiska na Crnu Goru, sve do nekog vanrednog stanja. Jedino što su mogli pretpostaviti da će on to tako shvatiti i zato bi bili na izvestan način dužni da se javno oglase. Prema tome, mislim da Milošević nije dobio odrešene ruke, ali on sam tako svoju novu poziciju shvata. Tako se ponašao i posle Dejtona, posebno eksploatišući oslanjanje međunarodne zajednice na njega u ostvarivanju uticaja na bosanske Srbe. Kad je izgubio tu poziciju sa pojavom nove vlasti u Banja Luci, on Kosovo tretira manje kao opasnost i pretnju i zemlji i režimu, a više kao novu mogućnost da opet postane potreban međunarodnoj zajednici, nezaobilazan faktor u rešavanju problema nad kojim je zabrinuta. On kao da smatra da je Kosovo zasad skinuo s dnevnog reda, jer će nastati duži period po svoj prilici neplodnog preganjanja i pregovaranja, a on dobija predah u kome će još osionije i bezobzirnije da stavlja sektor po sektor zemlje i društva pod svoju punu kontrolu.

Ako je tačna pretpostavka da je sam Milošević uzeo zdravo za gotovo da ima odrešene ruke, već narednih dana moralo bi da dođe do odlučnog reagovanja međunarodne zajednice – u ponedeljak na ministarskom savetu Evropske unije, u utorak prilikom posete Đukanovića Briselu i u četvrtak na ministarskom sastanku NATO. Džejms Rubin, portparol Stejt Dipartmenta, tvrdi da je Beogradu "jasno stavljeno do znanja da da će dalji postupci prema Crnoj Gori uticati na buduće odnose Srbije sa međunarodnom zajednicom". To je dobro, ali nije dovoljno. Međunarodna zajednica i posebno Amerikanci, koji su bili glavni akteri poslednjih događaja, morali bi još eksplicitnije da demonstriraju svoju odlučnost i upute jasnu i nedvosmislenu poruku da ni po koju cenu neće dozvoliti bilo koji vid intervencije u Crnoj Gori. Nije reč samo o odbrani demokratije, već o tome da od smirivanja na Kosovu i bezbednosti u regionu nema ništa ako se dozvoli nasilje prema Crnoj Gori. Bilo bi vrlo kratkovidno i neodgovorno misliti da jedno s drugim nije usko povezano.

Ključne stvari ipak će se dešavati kod kuće. Najvažniji događaj od sudbonosnog značaja su izbori u Crnoj Gori. Ako pobeđi Bulatović, režim se u celini konsoliduje za dogledni period, bez šanse da se stvari bitnije menjaju, sem u slučaju jakih socijalno-ekonomskih potresa. Đukanovićeva pobeđa ne mora odmah da donese promene u zemlji, ali bi predstavljala jedan savim novi momenat koji bi, zajedno sa promenjenom politikom Republike Srpske i problemom Kosova, stvorio potpuno drugačiju političku konstelaciju i bitno suzio manevarski prostor režima. Ono što je krajnje neizvesno, jeste

Miloševićeva reakcija ako Đukanović dobije izbore. On će učiniti sve da ih onemogući da efektivno preuzmu vlast i utiču na ukupna kretanja u Jugoslaviji. Dokle će ići - neizvesno je. Stav međunarodne zajednice je ovoga puta odlučujući. Moguće je da budu i pata karte između dve glavne grupacije i da onda desetak procenata koje eventualno dobije Liberalni savez obezbede Peroviću ulogu odlučujućeg jezička na vagi, što bi celu situaciju činilo još rovitijom i neizvesnijom. Na drugoj strani, teško da bi režim mogao da izdrži jedinstven i solidaran otpor na univerzitetu i u medijima i, uz oštru međunarodnu reakciju, možda bi bio prinuđen da se povuče (kao što je to bio slučaj sa famoznom uredbom o porezu na nekretnine). Ipak to nije za režim toliko ključno kao što su izbori u Crnoj Gori.

Ne znamo šta nas sve čeka narednih dana i nedelja, ali sigurno neće biti dosadno.

Danas, 14. mart 1998.

USLOV SVIH USLOVA

Nezavisni: U ponedeljak je Savet ministara Evropske unije obavio prve formalne razgovore sa zemljama koje konkurišu za prijem u ovu najvažniju evropsku integraciju. Pet zemalja iz našeg bližeg okruženja su najizgledniji kandidati, još ih je šest u redu za čekanje. Zašto ove i druge zemlje tako žarko žele da budu članovi EU, zašto je to važno?

Živorad Kovačević: To je sasvim prirodno. Evropska unija je do sada obuhvatala Zapadnu Evropu. Kada je napravljen prodor na istok, sve zemlje na Istoku su to jedva dočekale. One žele da uđu u Evropsku uniju, da sinhronizuju svoje aktivnosti sa njenim zahtevima i standardima. To je zato što onda dolazi do vrlo brzog napretka i pokazuje se da je ogromna prednost živeti na tržištu koje je potpuno otvoreno i na kojem postoji spremnost svih starih članova da pomognu novima da što pre uhvate korak s njihovim razvojem. Velika je privilegija biti u takvom društvu, pa je razumljiva žurba svih tih zemalja da uđu u Evropsku uniju.

■ *Na tom istom ministarskom zasedanju u Briselu, kao i na mnogim prethodnim sastancima svetske političke elite, predmet rasprave bila je i situacija na Kosovu, kao jedan od problema zbog kojih je naša zemlja u izolaciji. Ali, i pre Kosova, mi smo imali spoljni zid sankcija. Zašto?*

■ *Spoljni zid sankcija nije deo Dejtonskog sporazuma. To je jednostrani politički akt Sjedinjenih Država, barem je to bio u početku. Njime su postavljeni određeni uslovi za povratak u međunarodnu zajednicu, u Ujedinjene nacije i u međunarodne finansijske institucije. S obzirom da se radi o najmoćnijoj zemlji sveta, od početka je trebalo da se shvati da s tim nema šale, da je taj spoljni zid sankcija veoma težak, da nas onemogućava da se vratimo, pre svega, u Međunarodni monetarni fond, bez čega nema govora o nekom prilivu stranog kapitala.*

Međutim, u periodu posle toga, došlo je do još jače homogenizacije međunarodne zajednice, tako da je spoljni zid sankcija postao deo opštih uslova cele međunarodne zajednice, uključujući i Evropsku uniju koja je, sa svoje strane, postavila neke uslove, a OEBS sa svoje i to kroz Gonsalesov izveštaj. Tako se stvorio spisak od četiri-pet zahteva od kojih su primarni dijalog o Kosovu, saradnja sa Haškim tribunalom, normalizacija odnosa sa drugim zemljama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije i rešenje pitanja sukcesije. Tome su dodati zahtevi iz Gonsalesovog izveštaja koji se odnose na demokratizaciju i reforme političkog i ekonomskog sistema. Prema tome,

spoljni zid sankcija ojačan je time što su ga preuzeli i drugi. Interes za to je sadržan u jednom uverenju koje je sasvim pragmatično i rezonsko, da bez izvršavanja određenih uslova nema govora o njegovom ukidanju.

■ *Pogoršanje krize na Kosovu desilo se gotovo dan pošto je Amerika najavila neke olakšice za Jugoslaviju. Otkuda takav raspored zbivanja?*

■ Na Kosovu je dugo trajalo jedno stanje zamrznutog konflikta. U suštini, na Kosovu devet godina traje stanje relativnog mira. Kosovski Albanci su bili dovoljno mudri da ne pokušaju da iskoriste situaciju rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pa da krenu u neke nasilne akcije. Međutim, to je ovde uzeto zdravo za gotovo, kao da će ta situacija večno trajati. Očigledno, taj *status quo* nije mogao da se održi i propušteno je veliko vreme da se problem Kosova barem počne da rešava. Sada govorimo o tome da je Kosovo unutrašnje pitanje, da međunarodna zajednica ne treba da se meša, kao da je to zato što međunarodna zajednica jedva čeka da se umeša u to pitanje, a ne zato što to izaziva ogromnu zabrinutost. Inače, već posle Helsinkija nema tog pitanja koje se odnosi na ljudska prava i prava nacionalnih manjina koje bi bilo striktno unutrašnje pitanje bilo koje države. Sjedinjene Države, pošto su bile protagonisti najoštrijeg pristupa u pogledu pritiska na Miloševića, htele su da daju jedan benevolentan znak svoje spremnosti da takođe nagrade svaki korak napred. Ranije su se oni držali principa – sve ili ništa – što znači izvršite sve, pa ćete onda dobiti sve, a ovaj novi stav bliži je Evropskoj uniji, koja zastupa stanovište da svaki pozitivan korak treba sukcesivno da bude nagrađen. Te najavljene olakšice nisu bile velike, ali su bile simbolično značajne, iako nisu pomerile ni jednu ciglu iz spoljnog zida sankcija. One su govorile o spremnosti da se Jugoslavija nagradi. Međutim, u situaciji kada smo imali *status quo* koji je neodrživ, umesto da pređemo u neku plus fazu na Kosovu, a to je preduzimanje mera za jačanje poverenja i bezbednosti (kao što su realizacija sporazuma o obrazovanju i početak otvaranja dijaloga), mi smo došli u lošiju situaciju, otvaranjem direktnog sukoba na Kosovu. Kao i uvek do sada, nismo vodili računa o međunarodnom javnom mnjenju. Kao što smo se zanosili time da na svet neće ostaviti bog zna kakav utisak ni Vukovar, ni Dubrovnik, ni Sarajevo, tako smo i sada mislili da je dovoljno obrazloženje da postoje terorističke akcije na Kosovu, a one sigurno postoje, pa da se izvrši takva akcija u kojoj pogine četiri policajca i 80 ljudi na drugoj strani. Ta nesrazmera je apsolutno neprihvatljiva za međunarodno javno mnjenje, a onda i za međunarodnu zajednicu. Poučena iskustvom iz Bosne, kada je delovala s velikim zakašnjenjem, međunarodna zajednica je ovoga puta odlučila da reaguje promptno, energičnije i mnogo homogenije. Bez obzira na nijanse, razlike nisu velike između Evrope i SAD, a tome se sa izvesnom zadržkom priključuje i Rusija. Kao i ranije, mi smo potcenili međunarodnu zajednicu.

■ *Da li su zahtevi koje je pred jugoslovenske vlasti postavila Kontakt-grupa po Vama realni, s obzirom na to da se naše vlasti u startu bune protiv internacionalizacije?*

■ Sada imamo dosta znakova da je na delu izvesna radikalizacija odnosa s međunarodnom zajednicom. Činjenica je da je formirana vlada sa radikalima i to očigledno u međunarodnoj javnosti ne može da bude primljeno dobro. Svojevremeno je Šešelj u velikoj meri služio Miloševiću za to da njime plaši međunarodnu zajednicu. Naše vlasti su svojevremeno molile da se odluka o suspendovanju trgovinskih olakšica ne donosi pre izbora i tu su im izašli u susret. Iako je na tim izborima bilo očiglednih nepravilnosti, međunarodna zajednica je to "progutala" zato da na vlast ne bi došao Šešelj. Sada je Šešelj deo te vlasti, koalicioni partner. Treba se priseliti da su socijalisti i radikali prvi put bili u koaliciji u vreme rata i ratne opcije i prkošenja svetu. To što su se opet ujedinili, na neki način ima zlokoban prizvuk. S druge strane, Milošević je ovih dana učinio prosto neverovatan potez time što je odbio da primi Gelbarda koji predstavlja SAD i Grinstoka koji predstavlja EU. Oni su došli posle sednice Kontakt-grupe čiji su rezultati ovde ocenjeni čak kao povoljni, jer je dato jedno umereno, dosta dobro izbalansirano saopštenje. Milošević je dobio "tajm-aut" od četiri nedelje. Da posle toga ne primi Gelbarda, to podseća na vreme kada predsednik Milošević nije hteo da primi američkog ambasadora godinu dana zbog toga što nije bio na Gazimestanu. Ta vrsta prkosa očigledno ničemu ne vodi.

Ima i drugih znakova radikalizacije. Na primer u razgovorima o sukcesiji Jugoslavija i dalje zauzima tvrd stav i insistira dalje na kontinuitetu. Ili, recimo, savezni sekretar za informisanje naziva Medlin Olbrajt islamskim lobistom. Ili, to što je misija predsedavajućeg OEBS, Bronislava Geremeka, u suštini doživela fijasko. Javno mnjenje se i dalje instrumentalizuje u pravcu prkosa i sve su to vrlo loši znaci. Doduše, to ne mora da znači i neki konačan stav, jer se Milošević više puta do sada priklanjao zahtevima kada pritisak dostigne određeni stepen. Ali, za sada sve ovo ne sluti na dobro.

■ *Zašto je našim vlastima toliko teško da ispune bar neke od uslova koji su postavljeni? Ono što su do sada učinili očigledno nije dovoljno da odahnemo?*

■ Sa Kosovom je Milošević došao na vlast, sa Kosovom bi lako mogao i da ode. Ako osnovni motiv onog ko je na vlasti nisu interesi naroda, već očuvanje vlasti, onda je sa stanovišta tog motiva razumljivo to oklevanje da se stupi u ozbiljan dijalog s Albancima, da se tako dođe do nekog rešenja, jer to rešenje za ovu vlast nikako ne može biti dobro. Oklevanje u tom svetlu postaje sasvim razumljivo, tim pre što na strani opozicije nema nikakve prihvatljive alternative. Opozicija po pravilu zauzima manje više sličan stav koji se svodi na "ne smemo dati Kosovo". Kada se to radi s povišenom patetikom, pričama o srpskoj kolvci, srpskom Jerusalimu, uz svu manipulaciju javnog mnjenja, onda dođemo do tužne istine da u javnom mnjenju za takav stav postoji i široka podrška. Realno gledano, ovo pitanje je vrlo dramatično. Kako god da se okrenemo, ne valja – ako se ne prihvati dijalog o Kosovu, pojačaće se pritisak međunarodne zajednice. Ako se prihvati taj dijalog, on vodi rešenju koje je za sadašnji režim, pa i za ostale vodeće političke snage u zemlji, takođe

neprihvatljiv. Doduše, veliko je pitanje da li i sa stanovišta interesa očuvanja vlasti, Milošević radi najpametnije. Naime, da je on barem otvorio dijalog o Kosovu i da je, recimo, obezbedio realizaciju sporazuma o obrazovanju, već bi to dovelo do olakšanja, do snižavanja tenzija i stvaranja tolerantnijeg okruženja za bilo kakve razgovore. Tome bi se onda počelo da prilagođava i javno mnjenje, koje je sada potpuno naelektrisano.

U ovakvoj situaciji potreban je pritisak međunarodne zajednice na obe strane, kako bi obe strane shvatile da je između maksimalističkih zahteva za nezavisnošću Kosova i minimalističke spremnosti srpske strane da zadrži *status quo*, ambis koji se ne može preskočiti nikakvim pregovorima. Ekstremi se moraju odbaciti – Albanci moraju da prihvate to da nema govora o nezavisnosti Kosova i verovatno će onda doći do solucije traženja treće federalne jedinice, a srpska strana mora shvatiti da je autonomija Kosova neminovnost. Onda bi se s takvim početkom dijalog vodio između dva stava koja bi bila i dalje veoma suprotstavljena i veoma različita, ali mnogo bliža nego ranije.

■ *Da li je, po Vašem mišljenju, realno da Crna Gora bude izuzeta od eventualnih novih sankcija?*

■ Ne, što se tiče spoljnog zida sankcija to nije realno. Crna Gora ne može da uđe u Ujedinjene nacije, ni u Međunarodni monetarni fond, niti u Svetsku banku. Svet u slučaju Crne Gore samo želi da pokaže, kao što je pokazao u slučaju Republike Srpske, da će stvarna promena politike, ili barem najavljena promena politike, biti podržana. Isključenje Crne Gore iz sankcija bi praktično značilo stvaranje dveju država i mislim da to nije realno. Moguće je, međutim, da od sankcija, koje se sada najavljaju, Crna Gora bude izuzeta. Ali, u osnovi je nemoguće da Crna Gora izađe iz ovog glavnog, spoljnog zida sankcija.

■ *U Srbiji je upravo formirana vlada u savezu ekstremne levice, levice i ekstremne desnice. Da li je politički savez tako različitih orijentacija neuobičajen?*

■ Čerčil je svojevrremeno, kada je bio napadan zbog paktiranja sa Staljinom, rekao da bi on, da je Hitler napao pakao, našao puteve za saradnju s đavolom. Prema tome, u politici je sve moguće. Ovde je samo pitanje šta se time postiglo, jer Milošević je imao tri solucije – da napravi koaliciju sa SPO, o čemu je pregovarano, sa radikalima, ili da ide na nove izbore. Za nove izbore se, očigledno, nije odlučio. Dugo je pregovarao sa SPO, a kao razlog zašto s Draškovićem nije napravljen dogovor, dobili smo tri različita odgovora. Prvo, Marjanović je rekao da je SPO jednostavno previše tražio, neproporcionalno svojoj snazi. Šešelj je rekao da SPO nije hteo koaliciju zbog toga što su tamo radikali. A Vuk Drašković, da je to zbog neslaganja oko programskih ciljeva. Verovatno u svemu tome ima od svačega pomalo, a ponajmanje od ovog Draškovićevog obrazloženja. Milošević se opredelio za ovakvo rešenje najverovatnije zato što je smatrao da je Šešelj, na neki način, ozbiljniji političar i pouzdaniji saradnik nego što je to Drašković. I možda zato da ga dovede u situaciju da kroz koaliciju, kao deo Vlade, lakše "proguta" neke od poteza koje

priprema, posebno u vezi s Kosovom. Međutim, ja lično mislim da je napravio lošiji izbor, jer je dao jasan signal međunarodnoj zajednici, koja na Šešelja gleda isto kao što gleda na Žirinovskog ili na Lepena, i druge, u kom pravcu se kreće ova zemlja i da se u tom smislu može očekivati samo oštrij kurs prema međunarodnoj zajednici. S druge strane, nije sasvim sigurno da je Šešelj baš tako pouzdan partner. On je nesumnjivo sposoban političar i on nije ni u jednom trenutku bez svojih aduta. On istu tu koaliciju može da napusti, kao što je svojevrremeno učinio, optužujući Miloševića za izdajstvo. Pri tome, da li oni Šešelja nečim drže, to je vrlo teško reći. Ono što je pomalo sumnjivo jeste to da je Šešelj dosta blago i mlako reagovao na činjenicu da je u prvom krugu pobedio Lilića i da mu je za preuzimanje te pobeđe nedostajalo oko pola procenta izašlih glasača, a da je u drugom krugu odjedanput Milutinović dobio 300.000 glasova više. Ipak, Šešeljeva reakcija nije bila baš žestoka, iako je krađa bila vidljiva. Ovakva koalicija za nas i za međunarodnu zajednicu sigurno nije dobar znak.

■ *Međunarodni položaj naše zemlje uslovljen je i saradnjom s Haškim tribunalom. Da li odgovaramo u adekvatnoj meri na taj zahtev?*

■ Uslov svih uslova je sada Kosovo. Ranije su svi uslovi bili, takoreći, na ravnoj nozi pa je svaki pomak u nekom od ovih pitanja već značio olakšanje u međunarodnom položaju Jugoslavije. Sada više nisam tako siguran da bi pomak po pitanju sukcesije, ili Haškog suda bitno promenio stvari, jer Kosovo toliko dominira. Pri tom ne treba zaboraviti da Gonsales ipak dolazi u Jugoslaviju. U Briselu je rečeno da u njegovoj misiji mora na neki način biti sadržano Kosovo. Takođe, treba imati u vidu i njegove zahteve iz prošle misije, koji uopšte nisu realizovani.

■ *Da li bi za rešenje svih problema bilo praktičnije da je Jugoslavija ipak članica OEBS, što je predsednik Milošević i tražio prilikom Geremekove posete?*

■ Jugoslavija je sada tražila prijem u Savet Evrope. Ja se pitam da li oni nedovoljno znaju o čemu se radi, ili je to propagandni potez. Jer, mnogo je teže biti primljen u Savet Evrope nego u OEBS. Savet Evrope ima čitav niz zahteva koji se moraju ispuniti pre prijema, što se vidi na primeru Hrvatske, koja je prošla kroz Tantalove muke, pa joj je opet bio osporen prijem. Verovatno je OEBS najprihvatljiviji kanal i za postepeni povratak Jugoslavije u međunarodnu zajednicu i za neki dijalog sa međunarodnom zajednicom. Ali, Milošević mora da prihvati povratak misije OEBS dugog trajanja koja se, ne zaboravite, odnosi ne samo na Kosovo nego i na Sandžak i na Vojvodinu, da prihvati Gonsalesovu misiju, a i ostale zahteve iz tačke šest zaključaka Kontakt-grupe iz Bona. OEBS bi mogao da bude možda taj kanal, ali, pod pretpostavkom da ovde krene promena politike.

■ *Vi ste predsednik Foruma za međunarodne odnose pri Evropskom pokretu za Jugoslaviju. Kako vaša organizacija gleda na problem međunarodnog položaja Jugoslavije?*

■ Forum je nezavisno i nestranačko telo sačinjeno od zaista uglednih ličnosti koje se bave međunarodnim pravom, međunarodnom politikom i ekonomijom, profesora, vodećih kolumnista, bivših diplomata i drugih. Forum pokušava da da jedan promišljen odgovor na pitanja vezana za našu spoljnu politiku i naš međunarodni položaj. Mi smo pre godinu dana ponudili jednu alternativnu platformu spoljne politike. Ovom prilikom pomenuo bih jedno od naših saopštenja u kojem se kaže da se "suštinski preduslovi naše nove spoljne politike nalaze u domenu unutrašnje politike". Prvi preduslov je, po nama, demokratsko rešavanje problema od kojih su najvažniji uspostavljanje vladavine prava, poštovanje ljudskih i prava nacionalnih manjina i pitanje Kosova. Drugi preduslov je raskid sa ksenofobijom i nacionalističkom ideologijom u kojoj leže razlozi opredeljenja za ratnu opciju i svi izvori novih sukoba. Bila ona agresivna i primitivna, ili prikriivena u naučne teorije i intelektualno ruho, nacionalistička ideologija je anahrona, nespojiva sa savremenim tokovima u Evropi i pogubna za sudbinu i budućnost naroda i zemlje. Bez uklanjanja takve duhovne poluge površne i neuspešne spoljne politike koja je vođena poslednjih godina, svaka promena spoljnopolitičkog kursa biće nevoljna, nesigurna i privremena. Treći preduslov koji pominjemo jeste pošteno upoznavanje naše javnosti sa stvarnim međunarodnim položajem naše zemlje. Kao najvažnije prioritete naše spoljne politike mi smatramo, pre svega, dosledno izvršavanje međunarodnih obaveza, posebno onih koje su preuzete Dejtonskim sporazumom, zatim normalizaciju odnosa i postavljanje temelja saradnje sa svim susedima, promenu dosadašnje pregovaračke strategije u vezi sa normalizacijom odnosa sa međunarodnim političkim, ekonomskim i finansijskim organizacijama i izgrađivanje strateškog evropskog opredeljenja. Dakle, ne možemo očekivati promenu spoljne politike dok se ne izvrši promena unutrašnje politike. To je apsolutno suštinski preduslov. Da li taj preduslov uključuje i promenu režima, zaključite sami.

Nezavisni, 3. april 1998.

Intervju: Sanja Ćosić

SMISAO, HTENJA I ZABLUDE JEDNOG REFORMSKOG KURSA

Aleksandar Nenadović i Mirko Tepavac napravili su dobru knjigu. To je zaista impresivno, ozbiljno, analitičko i kritičko štivo, ali istovremeno vrlo zanimljivo, na momente čak uzbudljivo, provokativno i vrlo čitljivo.

Delom je ova knjiga memoarska, ona je i omaž Marku Nikeziću, jednoj od najmarkantnijih političkih ličnosti naše recentne istorije, to je i polemički ogleđ o komunizmu, liberalizmu i nacionalizmu, svedočenje o Titu izbliza, analitički esej o uzrocima naše propasti, uz nadahnute, duhovite i tople literarne zapise o sudbinama i situacijama koje su za Tepavca po nečem bile značajne. Sam naslov najbliže kazuje šta je ova knjiga: sećanja i komentari.

Nenadović nije samo propitivac i intervjuer – on je sagovornik, pravi, kompetentan (i kao sjajno profesionalno pero i kao neposredni i značajni akter rađanja i silaska sa političke scene srpskog "komunističkog" liberalizma). To je verovatno nastavak mnogih razgovora koje su njih dvojica vodili tokom dvadesetogodišnje totalne izolacije i nemogućnosti da o tim pitanjima javno progovore. Nenadović stoga i nije u ulozi radoznalog novinara ili neutralnog političkog analitičara, on počeeće i ne pita već više glasno razmišlja, tražeći od prijatelja i saborca da podeli njegove dileme i pomogne u nalaženju zajedničkog odgovora na njih.

Možda je motivacija za ovakvu knjigu proistekla i iz osećanja odgovornosti odnosno pozvanosti da posvedoče, ozbiljno i angažovano o smislu, htenjima i zabludama jednog reformskog kursa koji je imao potencijale (mada možda i ne mnogo realnih šansi) da bude više od istorijske epizode i o čelnoj ličnosti te drugačije političke orijentacije, ličnosti samosvojnoj, bogatoj i po mnogo čemu izuzetnoj – Marku Nikeziću. To oni čine na dva načina: autentičnom i zanimljivom pričom o iskušenjima kroz koja je liberalizam morao da prođe i direktnom, oštrom polemikom bez pardona sa kritičarima liberalizma sa suprotnih, pre svega nacionalističkih pozicija. Poglavlja *Liberalizam i nacionalizam*, *Saradnja i razlaz s Titom* i *Gde smo sada, posle svega* verovatno su u samom vrhu naše političke analitike i polemike. Pisana su argumentovano, ozbiljno, britko, ali i vrlo civilizovano i uljudno (što je poseban kvalitet u sadašnjoj atmosferi netolerancije, bukača i siledžija, u kojoj se na političkog ili ideološkog protivnika najčešće ide *đonom, ad hominem*). Posebno

ovi delovi neće po svoj prilici proći bez odjeka i reakcija, što autori, pretpostavljam, i žele.

U periodu kojim se ova knjiga najviše bavi – krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih – počinje u raznim sredinama i u različitim formama da se postavlja pitanje – nije li društvo nastalo iz jednog istinskog oslobodilačkog rata i autentične revolucije, a zatim se razvijalo i korigovalo i delimično demokratizovalo i reformisalo u borbi za nezavisnost i u otporu sovjetskom modelu i dominaciji, već prešlo iz dinamične i inspirativne, u stagnirajuću i konzervativnu fazu i počelo da zapada u povećanu entropiju u kojoj se raspoloživa energija sve više smanjuje u zatvorenom sistemu bez novih impulsa? Najpoletniju, ali možda i najbenigniju i pomalo naivnu kritiku sistema izvršio je studentski pokret 1968. (delom inspirisan i studentskim nemirima u Evropi) i brzo završio, ostavši bez šire socijalne podrške i jeftino politički izmanipulisan. Maspok u Hrvatskoj 1971. je počeo zasnovanom kritikom federalnog centralizma i etatizma, ali je ubrzo prerastao u eminentno nacionalistički pokret, koji je postao ozbiljna pretnja i jedinstvu zemlje i monopolu Partije i pozicije samog Tita, pa je morao biti po kratkom postupku ugušen. U Srbiji je na čelo Partije došla jedna nova garnitura, bez ičije ideje da ona nešto menja i reformiše. Ali, očigledno da su to bili ljudi drugačiji od uobičajenog profila poslušnih izvršilaca, ljudi misleći i od integriteta – pre svega prva ličnost, Marko Nikezić – čovek obrazovan, moderan, nedogmata i nedoktrinar, sa razvijenim osećajem za istorijsko i sposobnošću da raspozna šta se u savremenom svetu događa i gde smo stvarno mi (u čemu mu je sigurno pomoglo i bavljenje diplomatijom), Evropejac, kosmopolita, da ne kažem mondijalista, jer je ta reč dobila konotaciju pospradne stigme u rečniku domaćih nacionalista i tzv. geopolitičara. Ovi novi nisu došli da menjaju svet i ruše sistem (Tepavac kaže za Nikezića da je bio oprezni reformator), nisu nikada ni formulisali program promena, nisu ni smatrali da su pokret, ali su doneli nešto novo, drugačije, nešto što je bilo kritika sistema u krilu samog sistema, i to kritika racionalna, savremena, delotvorna, sa jasnom orijentacijom na demokratsku i tržišnu transformaciju društva. Zanimljivo je da se oni sami nisu nazvali liberalima, već su to učinili njihovi kritičari i egzekutori, kao što je zanimljivo i to da su upravo reč "liberalizam" izabrali da pokažu koliko su ovi opasni po sistem. U demokratski usmerenom društvu liberalizam bi bila poželjna etiketa. Vrh zemlje je prepoznao opasnost koju bi predstavljalo dalje razvijanje reformskog kursa i podrška koju je najveća partijska organizacija u zemlji počela da stiče i u drugim republikama i odgovor nije bila rasprava, već brza i brutalna politička likvidacija i defamacija prvo Nikezića i njegovih najbližih saradnika, a onda po celoj liniji.

Za razliku od *maspoka*, srpskim liberalima je bio stran svaki nacionalizam. Stoga je *maspok* i podržala bezmalo sva hrvatska inteligencija, dok je srpska nacionalistička inteligencija sa podozrenjem, a onda i sa sve većim neodobravanjem gledala na demokratski reformizam liberala, jer se nije držao

jedino ispravnog redosleda prioriteta: prvo srpsko pitanje, pa onda demokratija. *Maspok* je dobio naslednike, liberalizam nije (ako ne računamo epizodu sa reformama Ante Markovića). Na nacionalizam *maspoka* su se nadovezali republički etatizam i ubrzana nacionalna homogenizacija pod okriljem samog SK, a na pokušaj stvaranja pretpostavki za demokratsku evoluciju partije i društva odgovoreno je još čvršćim autoritarizmom.

Još za života Tita, a naročito posle njega, unitarni jednopartijski autoritarizam je počeo ubrzano da se rastače na nacionalne autoritarizme – to je postao dominantni politički proces, najvažnija podela i sukob u zemlji – dakle ne između demokratskih i tržišnih reformi i jednopartijskog monopola i dogmatizma, već između republičkih, odnosno pokrajinskih jednopartijskih monopola i etatizama. Liberalizam nije uhvatio korena u Partiji i u društvu, ali nacionalizam jeste. Ono što je sada postalo predmetom najveće kritike bila je upravo najveća zasluga Partije – politika nacionalne ravnopravnosti koju je dugo vodila, ali se sistem u strahu za opstanak, mada je nastavio borbu protiv antikomunističkog nacionalizma, *via facti* transformisao u institucionalizovani sukob osamostaljenih nacionalnih oligarhija u samoj partiji. Savez komunista je time pripremio svoj sopstveni raspad i raspad zemlje.

Dogmatizam i antikomunistički nacionalizam jesu bili u sukobu, ali se procesima u samoj Partiji stvaralo plodno tle i realna osnova za buduću saradnju i sudbonosno približavanje dogmatskog nacionalnog komunizma i antikomunističkog nacionalizma – izraženo najpotpunije u podršci srpskih nacionalista Miloševiću. Lakše je bilo preći preko komunizma nego preko antinacionalizma, zato su im i bili bliži tvrdi komunisti nego meki, konzervativci, nego reformisti – pa im uopšte nije zasmetalo to što je Milošević bio predsednik CK, dosledni Titovac, nepokolebljivi komunist, nije im smetao ni staljinistički obračun na 8. sednici ("ocenili smo pozitivnim poraz Ivana Stambolića i njegove grupe") – čim su u Miloševiću prepoznali branioca srpstva, drugo je bilo zaboravljeno. Ispostavilo se da je nacionalizam važniji, opredeljujući kriterij a ne antikomunizam. ("Podržavam celokupan njegov državni program, iako ga u demokratskom smislu smatram nedovoljnim" – citiraju autori Ćosića.)

Time je pripremljen teren: i za saradnju antikomunističkog i postkomunističkog nacionalizma i za direktni sukob suprotstavljenih nacionalizama, koji su ratovali jedan protiv drugog u borbi za što veće parče države koju su svako na svoj način, razbili, ali su istovremeno hranili, inspirisali i legitimizovali jedan drugoga.

Apsurdno je da su liberali tako rano i ispravno anticipirali tranzicijske imperativne, a da su kroz tranziciju uglavnom uspešno prošle istočnoevropske zemlje, iako su od nje bile mnogo udaljenije nego Jugoslavija. Sistem se, nažalost, više plašio sopstvene demokratske transformacije nego nacionalizma, uz čiju saradnju se kasnije ponadao da produži sebi život. To je još jednom ubedljivo potvrđeno odlučnim odbacivanjem socijaldemokratskih inicijativa pri

samom kraju života Saveza komunista i zdušnim napadom svih na reformski kurs Ante Markovića.

U Tepavčevom kazivanju o Titu ima puno zanimljivih anegdota, ali i pronincljivih i svežih, vrlo upečatljivih zapažanja koja daju elemente za objektivni psihološki portret i veoma odmerenu i izbalansiranu istorijsku ocenu, bez ikakvog prizvuka povređenosti zbog surovog izгона iz političkog i javnog života. Tepavac, uopšte, priča o svojim mnogobrojnim i teškim životnim peripetijama jednostavno i živo, ali nepristrasno i argumentovano, bezmalo kao posmatrač sa strane i bez ikakve aure mučenika, junaka ili žrtve.

Ratna prisećanja na samom početku i literarni krokiji na kraju knjige su među najboljim stranicama napisanim o NOB – one su istinite i životne, sa svetlim i tamnim stranama, uzletima i posrtanjima, bez herojike i patetike – to su vrlo tople, humane priče o uzbudljivom sopstvenom iskustvu, o ljudima i njihovim često neverovatnim sudbinama i ličnim dramama, o mukama i dilemama.

Ovo je knjiga i o moralu – u životu i u politici. Impresivna je ta Tepavčeva moralna vertikalna, o kojoj tako uverljivo svedoči ova knjiga. I kao prkosni junosa pred prekim sudom, i kao visoki rukovodilac koji je spreman da žrtvuje položaj i sigurnost zarad odbrane svojih ubeđenja, i kao izopštenik iz društva i javnog života, i kao bespoštadni kritičar jedne pogubne politike koja je dovela do rata i propasti zemlje i naroda – Mirko Tepavac ostaje stamen i uspravan ("U dobru se ne ponesi, a u zlu se ne ponizi").

Tepavčevi napisi, objavljeni od samog početka naše drame u *Republici* i prešampavani u *Našoj borbi* vrlo su rado čitani zbog svog doslednog antiratnog i antinacionalističkog prosedeća, ali i zbog jednog izuzetno ekspresivnog, bogatog i metaforičnog stila, koji pleni pažnju i podstiče na razmišljanje. Sve te odlike Tepavčevog prepoznatljivog pisma u punoj meri su prisutne u ovoj knjizi. Kad se to učini u saradnji sa Nenadovićem, jednim od ponajboljih pisaca u našem posleratnom novinarstvu – rezultat je jedna značajna i izvrsno napisana knjiga koja se lepo i lako čita. I koja vas ne ostavlja ravnodušnim. Stoga valja očekivati da će ona naći čitalačku publiku.

Reč na promociji knjige Aleksandra Nenadovića:
Mirko Tepavac. Sećanja i komentari, Novi Sad, maj 1998.

POZICIJE GLAVNIH FAKTORA U KOSOVSKOJ KRIZI

Međunarodna zajednica

Svi zvaničnici međunarodne zajednice uporno ponavljaju ovih dana – nećemo dozvoliti da se na Kosovu ponovi Bosna. Mislim da misle ozbiljno i da su izvukli pouke iz bosanske tragedije.

Koje su to pouke:

- Ako želi da efikasno utiče na zaustavljanje sukoba, međunarodna zajednica mora to učiniti u ranoj fazi sukoba (inherentno svojstvo međunarodne zajednice je da ne može da interveniše preventivno). U Bosni je ta intervencija, po opštoj oceni, zakasnila najmanje dve godine.

Da bi bila efikasna, međunarodna zajednica mora biti jedinstvena. Bez punog akcionog jedinstva Evrope i SAD i razumevanja Rusije ne može se očekivati uspeh.

- Ne vredi mnogo računati na Ujedinjene Nacije da organizuju blagovremenu i efikasnu akciju za zaustavljanje sukoba. Od svih međunarodnih protagonista, one su pretrpele najveći gubitak kredibiliteta u bosankom debaklu. One su, ipak, jedine koje mogu da obezbede legitimitet međunarodnoj akciji.

- Diplomacija koju ne podržava sila odnosno realna, uverljiva i jedinstvena pretnja silom – svodi se, nažalost, na praznu priču.

- Međunarodna zajednica ne može da nađe i nametne rešenje koje odgovara stranama u sukobu – njeno je da ih natera da prekinu oružane akcije i sednu za pregovarački sto.

- Međunarodna zajednica mora imati direktnu i aktivnu ulogu u pregovaračkom procesu, ne dozvoljavajući da se pregovori sabotiraju i svedu na kupovinu vremena.

- Ne treba verovati jugoslovenkim akterima da će učiniti ono što obećaju, posebno ne Slobodanu Miloševiću.

Stanje i raspoloženje u međunarodnoj zajednici je ovoga puta bitno drugačije od onog tokom jugoslovenske krize i bosanske drame.

Prvo, uspostavljena je, posle mnogo vrludanja, sukobljavanja i iskakanja iz zajedničke politike, čvrsta transatlantska kohezija, a i Rusija je u osnovi kooperativna. Sama Evropa je mnogo jedinstvenija (i pored guđanja

zbog nekih američkih solo akcija i inicijativa) zastupa iste stavove kao SAD. To važi posebno za tri osnovna stuba EU – Nemačku, Veliku Britaniju i Francusku. Kol odavno nije više spreman na akcije poput Genšerovih za priznavanje Slovenije i Hrvatske, Toni Bler je mnogo solidarniji sa Bilom Clintonom od Mejdžora, a Širak ne pati mnogo od kompleksa tradicionalnog prijateljstva Francuza i Srba. To jedinstvo akcije uspešno je institucionalizovano u Kontakt-grupi, koju ovde zovu samozvanom, ali koja okuplja ministre inostranih poslova velikih sila češće nego i u jednoj dosadašnjoj međunarodnoj krizi. Rusija je član te grupe i prihvata sve temeljne stavove i tek po nekim gestom demonstrira svoju uzdržanost.

Drugo, u SAD je unutrašnja situacija (koja više diktira spoljnopolitičke poteze nego u bilo kojoj drugoj zemlji) bitno drugačija nego u vreme raspada Jugoslavije i rata u Hrvatskoj i Bosni. U izveštaju Međunarodne komisije za Balkan "Nedovršeni mir" kaže se: "Do samog kraja 1994. politika Sjedinjenih Država prema ratu u bivšoj Juoslaviji kolebala se između distance i angažmana, bez potpunog prihvatanja bilo koje od tih opcija." To je tačno. U SAD je dosta raširen "vijetnamski" sindrom koji proizilazi iz straha da se ne ponove vijetnamski i somalijski debakl. Bušovu administraciju je smenila Clintonova, ali politika je ostala ista – kolebanje, protivrečni potezi, miniranje evropskih inicijativa bez nuđenja relevantne alternative i onda su se konačno odlučili na akciju i došao je Dejton, kao nesporno najveći spoljnopolitički uspeh Clintonove ekipe. Za razliku od grdnih muka koje je imao kad je trebalo poslati američke vojnike u Bosnu, Clinton je već lakše progurao odluku da oni ostanu i preko svečano obećanog roka, a sada administracija praktično nema opozicije angažmanu kakav god zatreba u vezi sa kosovskom krizom.

Da li će doći do intervencije NATO?

- Zapad je odlučan i ozbiljan u nameri da interveniše, kako situacija ne bi izmakla kontroli i sukob se prelio preko granica Jugoslavije. NATO vrši sve potrebne pripreme i razrađuje varijante.

- To još ne znači da će do intervencije narednih nedelja doći. Zapad i NATO prokomentarisali su Miloševiću posetu Jeljcinu i polovične obaveze koje je prihvatio kao pokušaj kupovine vremena. Ali, on i *jeste* kupio vreme, bar jedno 20-30 dana, jer zbog Jeljcina Zapad ne može a da ne sačeka šta će biti sa ispunjenjem Miloševićevih obećanja, iako im ne veruje i smatra da ne ispunjavaju zahteve Kontakt-grupe. Na kraju krajeva, Zapad bi bio prezadovoljan ako ne bude morao da interveniše.

- Do intervencije može doći samo ako dođe do eskalacije oružanih akcija. Do odluke o ubrzanom pripremanju intervencije došlo je posle velikih akcija čišćenja koje je Milošević preduzeo. U poslednja 72 sata, međutim, nije bilo akcija policije, a i sam Pentagon konstatuje uzdržanost na srpskoj strani.

Ako bi to ostalo tako, do intervencije teško da će doći, bez obzira koliko su pripreme za nju odmakle.

- Iako se daju izjave i o samostalnoj akciji SAD ako bude neophodno, malo je verovatno da će se NATO odlučiti na intervenciju bez odluke Saveta bezbednosti. Tome su se javno suprotstavili Širak i Žospen, Kinkel i Rije, ministri odbrane Francuske, Italije, Španije i Portugala, Rusi i mnogi drugi. (Jedino Britanci kažu da je odluka UN poželjna, ali ne i neophodna.) Samo izuzetna dramatičnost situacije može obeshrabriti Ruse i Kineze da stave veto.

Dalji razvoj događaja

Od četiri glavna faktora od kojih zavisi dalji razvoj situacije – međunarodne zajednice, Rugove, Miloševića i tzv. Oslobođilačke vojske Kosova – dva poslednja će odlučujuće uticati na dalji tok događaja. Naime, međunarodna zajednica je zauzela svoj stav, a njena akcija će zavistiti od stanja na terenu, odnosno ponašanja glavnih aktera. Rugova praktično nema manevarskog prostora za samostalnu akciju, u sendviču između međunarodne zajednice i OVK. On će ponavljati stav o nezavisnosti Kosova i razmišljati kako da odoli pritisku međunarodne zajednice da nastavi pregovore, a da ozbiljno ne ugrozi svoju situaciju kod kuće.

Milošević može da odluči da krene u nove akcije i time praktično pozove avione, ili, verovatnije, da čeka da druga strana preuzme odgovornost za ponovno raspaljivanje sukoba. Ja mislim da on ne veruje da će se međunarodna zajednica odlučiti na intervenciju, čak i ako ne ispuni njihove izričite i ultimativne zahteve, u čemu se može gadno prevariti.

OVK je još veća enigma. Ona je u stanju da diktira smer i tempo krize. Ona je dosada uspevala da navede srpsku policiju na akciju koja je naišla na žestoku reakciju međunarodne zajednice, a brutalna i masivna represija donela joj je nove borce i sve veću popularnost među Albancima.

- OVK je teško privoleti da apstinira od akcije;
- OVK je teško privoleti da prihvati sporazum koji eventualno potpiše Rugova, čime se otvara pitanje legitimiteta i kredibiliteta Rugovinog pregovaračkog tima;

- OVK je teško privoleti da prihvati bilo čiji politički patronat, ne samo Rugovin, čiju politiku ne prihvataju, a poziciju podrivaju, nego ni Demaćijev, koji ima znatno radikalniji stav i kandiduje se da preko OVK zameni Rugovu kao lidera Albanaca na Kosovu.

Jakup Krasnići, portparol OVK kaže: "UČK je jedina ozbiljna vojna i politička snaga na Kosovu". Očigledno je da ih je porast snage i popularnosti ohrabrio da ne prihvate da u nekoj partiji nađu svoje političko krilo, već žele da to budu oni sami.

Važan je zato potez SAD i NATO da priprete i OVK da i ne pomišljaju na ofanzivu, jer se i sami lako mogu naći na udaru. To je dobro ne samo zbog balansirano pristupa koji uvažava da će, bez obzira ko nosi primarnu odgovornost, dalji tok kosovske krize zavistiti, ne od jedne već od obeju strana, već i zato što je politička pozicija OVK još opasnija i neprihvatljivija za međunarodnu zajednicu – naime, oni se ne zalažu za nezavisno Kosovo, već za ujedinjenje sa svojom braćom, odnosno za veliku Albaniju. Ako međunarodna zajednica ne uspe da kontroliše i disciplinuje OVK, neće joj vredeti samo pritisak na Miloševića.

Rugovina izjava da "OVK ne uživa podršku u narodu" i da je treba staviti pod političku kontrolu je bez realnog pokrića u činjenicama i odnosu snaga.

(Valja primetiti da je Medlin Olbrajt odlučno odbila Miloševićovo uslovljavanje povlačenja snaga bezbednosti smanjivanjem oružanih akcija albanske strane, ali su mu ipak implicite dali za pravo upozoravajući OVK da se uzdrže od akcije, kako ne bi dali pretekst Miloševiću.)

Sada se tek vidi koliko je Milošević bio kratkovid kad nije iskoristio neke povoljne okolnosti: stav međunarodne zajednice o neprihvatljivosti nezavisnosti Kosova i traženju rešenja u okviru pojačane autonomije, rešenost Rugove da nastavi sa politikom neoružane rezistencije i kooperativni stav nove albanske garniture sa Fatosom Nanoom. Sad je situacija bitno drugačija i nepovoljnija – međunarodna zajednica je antagonizirana i homogenizirana, stav Albanije je radikalizovan, Rugova je u izvesnom smislu marginalizovan i nesposoban za ozbiljnije zaokrete, a OVK je od terorističke grupe prerasla u gerilski pokret sa ozbiljnom podrškom u narodu. Ponovilo se kao sa planom Z-4, koji nije podržan kad je trebalo, a posle je došla katastrofa.

Izlaganje na okruglom stolu Medija centra
o kosovskoj krizi, 22. jun 1998.

HOĆE LI, NEĆE LI

Reklo bi se da prevagu imaju okolnosti i argumenti protiv intervencije, ali je to daleko od toga da je isključuju. Možda bi se moglo zaključiti da opasnost nikad nije bila veća i neposrednija, ali da postoje šanse da se u poslednjem trenutku intervencija izbegne. Ali, i ako do intervencije ne dođe, ne može se udahnuti punim plućima. Jer, prava nevolja je u tome što se ni intervencijom ni bez nje, problem suštinski ne rešava. Događaji se smenjuju velikom brzinom. Ne iz dana u dan, već iz sata u sat. Bombarduju nas (zasad) vestima – neke ulivaju strah, druge nude zračak nade da će se najgore izbeći. Zato i ovaj prilog može biti veoma bajat, jer je napisan pre dva dana, a u međuvremenu je bio Savet NATO, ili Kontakt-grupe, ili Saveta bezbednosti, ili je opet došao Holbruk ili Ivanov, ili je Solana nešto važno izjavio – ili je odluka možda doneta. Narednih nekoliko dana će, po svoj prilici, biti odlučujući za ovu fazu krize: da li će biti intervencije ili ne. Poređajmo okolnosti koje govore za ili protiv intervencije, da bismo pokušali da izvučemo zaključak – koje od njih mogu da odnesu prevagu. Ako i dođemo do nekog racionalnog zaključka, ne znači da neće biti događajima demantovan. U prilog predviđanju da će do intervencije ipak doći, govori sledeće:

- Zapad teško da može dugo da ponavlja da će morati da interveniše, ako Milošević ne postupi po nalogu Saveta bezbednosti, i da pri tom ne izgubi kredibilitet. Velike sile ne mogu sebi lako dozvoliti da se njihove pretnje pokažu kao prazna puška.
- U mnogim zapadnim zemljama, a posebno u SAD, dobrim delom i u Velikoj Britaniji, stvoreno je javno mnjenje koje očekuje i odobrava intervenciju, posebno iz humanitarnih razloga. Slučaj masakra u Gornjem Obrinju je imao posebnu težinu. U SAD mnogi smatraju da njihova država ima pravo i sama da interveniše, kad su u pitanju vitalni američki interesi.
- Iz višegodišnjeg iskustva s Miloševićem, SAD i zemlje Zapada su izvukle zaključak da se njemu ne može verovati i da je, u krajnjoj liniji, jezik sile jedini koji razume i da ga, kao i u slučaju BiH, jedino realizovana, a ne priprećena sila može naterati da se ponaša u skladu sa njihovim zahtevima.
- Milošević izgleda veruje da se nisu stekli uslovi za intervenciju, i po ocenama stranih medija, vrlo je arogantan u razgovorima sa svojim zapadnim (i istočnim?) sagovornicima, posebno sa svojim oprobanim partnerom kome najviše veruje, Holbrukom. Sednice dvaju parlamenata, Srbije

i Jugoslavije, pokazale su da Milošević nije spreman za radikalan zaokret, poput onoga koji je učinio u odnosu na Karadžića. Međunarodnoj zajednici, verovatno manje smeta ratoborna patriotska retorika koja je namenjena domaćoj upotrebi, a mnogo više činjenica da glavnu reč (bez ograde SPS) vodi Šešelj, svojim pretnjama stranim diplomatima, zapadnim neprijateljima i domaćim izdajnicima, pre svega nezavisnim medijima. Čak bi se moglo i reći da Šešelj ne dejstvuje u funkciji Miloševićeve politike, već da ovaj vodi Šešeljevu politiku. Prvi uverljiv korak Miloševića u pravcu stvarne promene politike, bio bi raskid sa Šešeljom. Pitanje je – da li on to hoće, može i sme.

Okolnosti koje govore protiv intervencije:

- Nije lako doneti odluku o intervenciji bez saglasnosti Saveta bezbednosti. Posledice takve odluke su dalekosežne. Time se dovodi u pitanje, čak inicira, raspad čitavog sistema Ujedinjenih nacija i međunarodne bezbednosti. Iako u samom sedištu NATO, izgleda da postoji raspoloženje da se donese odluka i bez Saveta bezbednosti, mnoge zemlje Zapada su protiv, ili su vrlo uzdržane. Izgleda da bi jedino Velika Britanija podržala SAD. Londonski "Tajms" govori čak o mogućnosti da Amerikanci i Englezi sami intervišu, ali je to malo verovatno. Zanimljivo je da se u Kongresu SAD grupa od 43 kongresmena iz obeju partija suprotstavlja takvoj odluci.

- Izgleda da je sada izvesno da se u Savetu bezbednosti ne može postići saglasnost za odluku o intervenciji. Rusija se prvi put javno i bez ograde izjasnila da će staviti *вето*, a njoj bi se po svojoj prilici pridružila Kina. Rezolucija 1199. je dosta glatko prošla. Zapadne zemlje su je uzele kao preludij za odluku o intervenciji, a Rusi kao meru koja se donosi umesto odluke o intervenciji.

- Dobri poznavaoци ruskih prilika kažu da je došlo do stvarne promene stava Rusije i da više nema osnova za uverenje da Rusi samo fingiraju odlučnost i samostalnost i da im je partnerstvo sa Zapadom, pre svega sa SAD, važnije nego bilo kakvo Kosovo, posebno u katastrofalnoj ekonomskoj situaciji u kojoj im je neophodna podrška MMF. Teško uzdrmanom Jeljcinu (u toku je prikupljanje glasova za njegov opoziv u Donjem domu Dume), potreban je jak spoljnopolitički uspeh na liniji samostalnosti ruske politike, pa i suprotstavljanja Zapadu. Intervencija na Kosovu bez ruske saglasnosti ozbiljno bi dovela u pitanje njegovu poziciju. Rusi prete da bi u tom slučaju propala ratifikacija *Starta 2* i da bi se doveo u pitanje sporazum s NATO iz 1997. Rusi nastoje da budu aktivni i konstruktivni igrači u pronalaženju mirnog rešenja. Ivanov i Sergejev su objasnili Miloševiću da su stvari postale stvarno ozbiljne i da mora da ispuní uslove iz Rezolucije 1199, koja je prošla uz punu njihovu podršku. Oni bi, verovatno, podržali ideju koja je u opticaju, da se, uz saglasnost Beograda, pošalju zapadne i ruske trupe na Kosovo, da nadziru obustavu oružanih sukoba i stvore uslove za pregovore. Da li je Ivanov preokrenuo bio u funkciji ubeđivanja Miloševića da to ili nešto slično prihvati – ostaje da se vidi.

Naša Borba, 10-11. oktobar 1998.

DA LI SE RADI O ZAOKRETU U AMERIČKOJ SPOLJNOJ POLITICI PREMA MILOŠEVIĆU?

Ovo jeste zaokret, i to značajan. Ne znači da su SAD do sada podržavale Miloševića, ali su računale s njim kao sa važnim, ponekad i ključnim akterom i partnerom u postizanju sporazuma kojima su se postavljale osnove za rešavanje kriza u regionu i u obezbeđenju implementacije postignutih sporazuma. Ne verujem, suprotno mnogima, da su SAD u Dejtonu, ili prilikom sporazumevanja o Kosovu, pravile neki "dil" sa Miloševićem i ostavljale mu određene ruke da kod kuće radi šta hoće, ali on je to tako uvek shvatao, uveren da će se progutati autoritarnost kod kuće, dok god im je potreban na ključnom frontu rešavanja bosanske, odnosno kosovske krize. I pokazalo se da je uglavnom bio u pravu, jer se sve završavalo protestima i upozorenjima bez ozbiljnijih posledica.

Ovo je sad nešto drugo. Njihov zaključak je: od Miloševića ne vredi očekivati da pomogne u rešavanju problema i otklanjanju kriza – on je sam problem, on sam stvara krize i dok je on tu biće stalno novih kriza i zahtevaće naše beskrajno aktivno prisustvo u regionu. Drugim rečima – preduslov za stvarno i trajno rešenje kriza na Balkanu, jeste odlazak Miloševića. To je dramatična promena, utoliko važnija što u Americi ne dolazi lako i često do zaokreta u spoljnoj politici, pa svaka značajna promena kursa ima po pravilu dugoročan karakter, tim pre što je u ovom slučaju podržavaju obe partije, što praktično znači i administracija i Kongres. Naime, ovaj zaokret je najavio svojim člankom u "Vašingtonu postu" istaknuti republikanski senator Ričard Luger. Luger je napisao: "Amerika ne može istovremeno da radi i sa Miloševićem i protiv njega... SAD ne treba više da gledaju na Miloševića kao na partnera. One treba da se okrenu demokratskoj opoziciji... Nema rešenja za balkansku krizu bez fundamentalnih promena u Srbiji i jugoslovenskom rukovodstvu."

Doduše, jednom je došlo do slične promene stava prema Miloševiću, koja je bila samo privremena. Masovni demokratski narodni i studentski protest krajem 1996. i početkom 1997. godine uticao je na promenu odnosa svetskih medija prema Srbiji i zapadne vlade su pod njihovim pritiskom dale punu podršku otporu protiv Miloševića i počele da pozivaju u goste lidere opozicije, kojom dotad nisu bile bogzna kako impresionirane. Izgledalo je da Miloševićeva politička sudbina visi o veoma tankoj niti. Sve je to kratko trajalo,

jer su ti isti lideri uspjeli u rekordno kratkom vremenu da sve upropaste, da uspaničenom Miloševiću ponude konsolidaciju na tanjiru – i SAD i druge vlade Zapada opet se okreću njemu kao partneru i osloncu u svojim pacifikatorskim planovima.

Slobodna Evropa: Šta je Ameriknce navelo na ovakav stav?

Živorad Kovačević: I ovoga puta je unutrašnji razvoj imao uticaja na promenu kursa. Nažalost, ne masovni otpor i rađanje demokratske alternative, kao pre dve godine, već Miloševićev snažni i dosta neobjašnjivi zaokret prema povećanoj autoritarnosti – sa stanovišta očuvanja vlasti nerazumni drastičan napad na univerzitet i medije i čišćenje u sopstvenim redovima (Stanišić, Vučelić, Perišić), u paranoičnom strahu od zavere. Taj novi kurs je već bio najavljen stvaranjem koalicije sa Šešeljom. Veći izazov međunarodnoj zajednici od tog saveza nije se mogao zamisliti. Bilo je logično pretpostaviti da će, nakon postizanja sporazuma sa Holbrukom, Milošević raskinuti sa Šešeljom, uzeti Draškovića koji je to čekao kao zapeta puška i učiniti kakve kozmetičke pozitivne promene, što bi mu donelo izvesno slabljenje pritiska međunarodne zajednice i šansu za postepen izlaz iz izolacije. On je uradio upravo suprotno što je, skupa sa otezanjem da primeni sporazum i akumuliranim nepoverenjem da će se ponašati u skladu sa dogovorenim, dovelo do ovog zaokreta, po svemu sudeći ozbiljnijim nego ijednim do sada. Možda je uticala i bojazan da se Milošević, kao patentirani proizvođač novih kriza, kao načina za izlazak iz postojećih, ne odluči da krene na Crnu Goru. Sem toga, najava saveza sa Rusijom i Belorusijom, koliko god se mi kod kuće sprdali s tim, nije u SAD mogla biti primljena bez izvesne predostrožnosti.

■ *Izgleda da je stvar ozbiljna?*

■ Da je stvar ozbiljna, pokazuje i objavljivanje nastavka spoljnog zida sankcija, uz Klintonovo obrazloženje da ostaju na snazi svi stari zahtevi, dakle ne samo Kosovo, već i ljudska prava i demokratija, Haški sud (Rezolucija 1207) i deobni bilans. Medlin Olbrajt svakoga dana daje po neku izjavu. Pozvala je članice NATO da se pridruže i dala neke nove kvalifikacije: pre svega, "u srcu problema Kosova leži nepostojanje odgovornog i demokratskog rukovodstva u SRJ" – dakle – Kosovo je usko povezano sa problemom demokratije u Srbiji, a demokratije nema dok se ne skine nedemokratsko rukovodstvo; drugo, poziva NATO da podrži demokratske težnje srpskog naroda i treće, Srbija treba da sledi primer Crne Gore. Vredi zapaziti da se već duže vremena kritika i pritisak personalizuju na Miloševića. Ovim izjavama treba dodati i onu da se Hag zanima za Šešelja, kao i da se proširuje lista nepoželjnih u zemljama EZ.

■ *Da je Milošević neposredno ugrožen?*

■ Novi američki stav razume se ne znači da je Milošević neposredno ugrožen, jer Amerikanci ipak ne mogu nikoga da uklone ako nema odgovarajućeg pritiska iznutra (Sadam Husein, Gadafi, Kastro). U odnosu na raspoloženje biračkog tela, grubi pritisak SAD na Miloševića i podrška opoziciji

verovatno će biti kontraproduktivni, posebno imajući u vidu snažan i godinama negovan antiamerikanizam. Pitanje je, kako će se prema ovoj novoj, ozbiljnoj pretnji odnositi sam Milošević. Valja se bojati da ga to ne ponuka da samo još oštrije nastavi započeti kurs šešeljazacije. Time sigurno ubrzava svoj kraj, ali je manje-više izvesno da će morati da nam bude još mnogo gore, pre nego što nam bude bolje (u ovo mnogo gore uključujem i period posle eventualnog Miloševićevog pada). Pitanje je da li će se sudbina režima uopšte rešiti izborima. Presudnu ulogu možda i neće odigrati politička konstelacija, već katastrofalna ekonomska situacija i ubrzana pauperizacija naroda.

Ključna tačka ostaje formiranje istinske i respektabilne demokratske alternative. To, nažalost, nije na vidiku. Ne potcenjujem Savez za promene, ali oni svi zajedno nemaju dovoljan broj glasača, a imena njihovih lidera nemaju imidž novine, poverenja i pobjede. Sem toga, oni oklevaju da zauzmu jasne stavove o krucijalnim pitanjima (od Kosova pa nadalje – što je i razumljivo s obzirom na njihov sastav i pedigree) i jedini zajednički slogan im je, zasad, obaranje Miloševića, što ipak nije dovoljno.

■ *Šta očekujete od ove promene američkog kursa?*

■ Očekujem povećan i koordiniran pritisak na Miloševića, ovoga puta ne samo u odnosu na striktno izvršavanje međunarodnih obaveza, već i na unutrašnjem planu, uključujući i znatno snažniju podršku, nego dosad Đukanoviću, opoziciji, građanskom otporu i nezavisnim medijima. To nije malo, to sve znatno ubrzava proces, ali samo kao podrška onome što je ipak odlučujuće: promenama u samom političkom biću Srbije, na koje ćemo, bojim se, ipak morati da popričekamo.

Valja, takođe, primetiti da ima i dosta trapavih izjava i nesuvislosti: sama najava, pominjanje CIA i DIA, navodna Klintonova upitanost da li bi Kosovo moglo da opstane kao nezavisno, očekivanje da bi Stanišić i Perišić mogli da budu nosioci otpora prema režimu, pominjanje mogućnosti da Đukanović ujedini opoziciju u Srbiji itd.

Intervju za Slobodnu Evropu, 8. januar 1999.

KOSOVSKA KRIZA DALJE ESKALIRA

Kosovska kriza dalje eskalira i dostiže kritičnu tačku i tragični događaji u selu Račak mogu da predstavljaju tačku sa koje nema povratka.

Mirovni pregovori koji su trebalo da omoguće dvema stranama da postignu nekakav kompromis, nisu ni započeli, a i da jesu, toliko je malo zajedničkog u stavovima srpske i albanske strane, da su šanse za bilo kakav stvarni napredak minimalne.

Solucija za koju se zalaže sporazum Holbruk-Milošević – autonomija Kosova unutar Srbije – izgleda da ne odgovara ni jednoj ni drugoj strani.

Ko će profitirati iz tog žalosnog stanja stvari na Kosovu, neprekidnih narušavanja prekida vatre sa obe strane, provokacija i preteranih vojnih odmazdi, ubijanja nevinih ljudi, beskrajnih razgovora međunarodnih emisara u naporu da obezbede poštovanje onoga što je potpisano u oktobru, konstantne i teške krize koja preta da eskalira u pravi rat?

Prvo, to je Slobodan Milošević. On koristi krizu na Kosovu da oživi srpski nacionalni sentiment i dobije domaću političku podršku. Reklo bi se da g. Tuđman gubi na uticaju u Hrvatskoj, pre svega zbog toga što nacionalistička euforija rapidno splašnjava i građani počinju da se okreću ključnim problemima ekonomije i demokratije, dok Miloševiću veoma politički pomaže kosovska kriza. Ona mu naročito dobro dolazi u njegovim naporima da povrati vlast u Crnoj Gori. Na drugoj strani, njegov uspon ka vlasti je tako snažno povezan sa ukidanjem autonomije na Kosovu, da bi svaka nagodba sa Kosovarima mogla biti rizik za njegovu neprikosnovenu moć. Prema tome, stalno održavanje konflikta na Kosovu, sa terorističkim napadima OVK i snažnom emocionalnom reakcijom u Srbiji koja opravdava tešku represiju, samo jača njegovu političku poziciju i pomaže u obezbeđenju podrške nastojanjima za recentralizaciju vlasti. Sa Vukom Draškovićem, liderom Srpskog pokreta obnove, koji je ušao u saveznu vladu, ostvaren je čvrst blok četiri najvažnije partije u podršci Miloševićevoj politici prema Kosovu.

Drugi profiter iz ovakve situacije je Oslobođilačka vojska Kosova, koja je nesumnjivo odgovorna za mnoge napade tokom proteklih nedelja, verovatno u nadi da će provocirati međunarodnu intervenciju i minirati sporazum Holbruk-Milošević. To može imati i drugi cilj – da pokaže da je Rugovin koncept nenasilnog otpora totalno neefikasan i time marginalizuje njegovu ukupnu poziciju.

A ko su gubitnici? Pre svega Albanci i Srbi. Kosovski Albanci ostaju lišeni osnovnih ljudskih prava. Njihovo strpljenje je pri kraju i oni postaju sve više uvereni da Srbija (i Jugoslavija) nije njihova država. Oni traže novi identitet, bilo kroz integraciju sa Albanijom, ili pre kroz uspostavljanje nove samostalne države. Politička i narodna podrška Rugovi je sve slabija. Što se Srba tiče, oni će i dalje biti međunarodne parije i živeće u jednoj nedemokratskoj zemlji, čija privreda rapidno propada, bez ikakve šanse da se oporavi. Srpska demokratska opzicija je takođe među gubitnicima. Kosovska kriza natkriljuje sve drugo i opozicija je potpuno blokirana u svojim naporima da nametne drugu agendu – demokratiju, reforme, tranziciju, građanske slobode. U isto vreme, kad god Milošević napravi neki dil sa međunarodnom zajednicom, on uzima kao prirodno da su mu date odrešene ruke da čini kod kuće šta god želi – posle oktobarskog sporazuma sa Holbrukom on je ukinuo i poslednje ostatke autonomije univerziteta i lansirao kampanju protiv nezavisnih medija i "domaćih izdajnika".

Razume se da je Kosovo i regionalni problem i predstavlja ozbiljnu pretnju celom regionu. Kosovo je probudilo u Albancima u čitavom regionu potrebu potrage za nacionalnim i istorijskim identitetom. Potencijalna opasnost za regionalnu stabilnost je realna, sa najvećom pretnjom teritorijalnom integritetu Makedonije.

Međunarodna zajednica je takođe na gubitničkoj strani. Kosovska kriza je ozbiljna pretnja bezbednosti regiona i Evrope, sa ozbiljnim potencijalom da se prelije u širi konflikt koji lako može izmaći kontroli. Svojim stalnim pretnjama koje su se pokazale prilično neefektnim, njena kredibilnost je ozbiljno stavljena na probu.

I ista stara priča teče dalje. Postigne se neki sporazum, onda se on krši, međunarodna zajednica vrši dodatni pritisak na Miloševića da poštuje dogovoreno, onda se on priklanja zahtevima i međunarodna zajednica popušta, u nadi da će izbeći teške odluke, i onda dolazi do privremenog uzdržavanja Miloševića, a tada Oslobođilačka vojska Kosova izvede teroristički napad i srpske snage reaguju uobičajenom preteranom odmazdom i NATO pojačava pritisak na Miloševića i preta vazдушnim napadom i Milošević onda ustukne pred pretnjom i tako dalje i tako dalje. To je beskrajni začarani krug. Vazdušni napad bi samo pogoršao stvar. Mora se graditi nova strategija.

Šta se može učiniti da se zaustavi ta spirala nasilja? Potrebno je, pre svega, jedinstvo politike i akcije među glavnim međunarodnim akterima. Postoji izvestan paradoks da Milošević više voli da pregovara i pravi "dilove" sa Amerikancima i istovremeno pokušava i uspeva da razvije jak antiamerikanizam kod kuće (epizoda sa navodnim dokumentom CIA je najsvježiji primer). On pritom računa na bezrezervnu rusku podršku i umeren evropski stav.

Pristup bi morao biti više izblansiran. Međunarodna zajednica mora primenjivati isti aršin i osuditi jednako sve povrede prekida vatre, provokacije,

kidnapovanja i druge terorističke akte. Normalno bi bilo očekivati da NATO zatvori kosovsku granicu prema Makedoniji i spreči krijumčarenje oružja i terorista. Finansiranje kupovine oružja i opreme u Zapdnoj Evropi može se efikasno blokirati i preseći linije snabdevanja.

I poslednje – nema šanse za dugoročno rešenje kosovskog problema, ukoliko Jugoslavija ne stupi na put demokratizacije i reformi političkog i ekonomskog sistema. Milošević ne samo da ne može i ne usuđuje se da rešava kosovski problem – on to ne želi, jer je to njegovo najsnažnije oruđe u očuvanju vlasti i podrške građana. Normalno je da međunarodna zajednica pregovara sa njim, ali bez bilo kakve iluzije da će on omogućiti rešavanje problema – on će i dalje nastaviti da krši sporazume i obećanja i biti kooperativan kad dođe do gustog.

(Prevod sa engleskog)

Izlaganje na Kongresu Partije evropskih socijalista
u ime Građanskog saveza Srbije, Solun, 22-24 januar 1999.

KOJA CRNA EVROPA!

U širokom okviru Evropskog pokreta već više godina deluje i Forum za međunarodne odnose. Ne može se poreći da je to telo u kome ima poprilično kompetencije i iskustva. Veliko je zadovoljstvo za sve nas u Forumu, sastajati se svake srede, uvek na aktuelne teme, sa uvodničarima koji se brižljivo pripremaju kao da govore na nekom međunarodnom skupu i slušati u jednom vrlo tolerantnom dijalogu, znalačke i negnjavatorske, doduše ne baš ankuražirajuće ocene, procene i analize profesora, istraživača i analitičara međunarodnog prava i međunarodne politike, viđenih ekonomista na čelu sa doajenom Dragoslavom Avramovićem, vodećih spoljnopolitičkih komentatora, iskusnih diplomata i starih vukova naše političke scene i publicistike kakav je naš uvaženi predsednik Desimir Tošić. Imamo dosta i stranih gostiju koji nam dolaze koliko da izlože svoja gledanja, toliko i da čuju kako mi ocenjujemo stvari. O stavovima koji se čuju na Forumu sredom, javnost je najviše i najbolje informisana preko mnogobrojnih istupanja članova Foruma u ono malo nezavisnih ili nezavisnijih medija što je ostalo. Za naša saopštenja i reagovanja mediji nisu previše zainteresovani, jer tu i nema ničeg dramatično zanimljivog, a možda i ne umemo da ih dobro pišemo. Nešto više interesa je bilo za platformu alternativne spoljne politike koju smo svojevremeno ponudili, ali je i to sa krahom narodnog i studentskog bunta i sramnim raspadom koalicije *Zajedno* otišlo u zaborav. Članovi Foruma, kao svi dobri izdajnici, daju intervjue i za strane novine, radio i tv stanice, ali posle uglavnom ne mogu da čuju, vide ili pročitaju šta su rekli, jer je domaći medijski prostor praktično zatvoren za strane medije. Bilo bi verovatno normalno da jedan takav *think-tank*, što je, objektivno, Forum za međunarodne odnose bude više prisutan u javnost, da ne kažem čak i konsultovan, ali zasad to nije slučaj.

Slušamo danas jedni druge, a pažnja nam je usmerena na palatu Kleber, iz koje nemamo puno razloga da očekujemo dobre vesti. Gde smo mi to sebe doveli, odnosno gde su nas, uz opštenarodnu saradnju, doveli?

I sad mi, članovi Evropskog pokreta u Srbiji treba da razgovaramo o tome kako najbrže u Evropu? Koja crna Evropa! Mi smo crna rupa Evrope! I kad se, i ako se, iz te rupe nekako iskobeljamo, ne čekaju nas brze pruge – pravac Evropa. Moraćemo da se još dugo lomamo po džombama domaćih puteva, jer putevi prema Evropi vode preko Prištine i Podgorice, preko Novog Sada i Novog Pazara, preko Skoplja, Sarajeva, Zagreba i Ljubljane, preko Sofije, Budimpešte i Bukurešta. Zajednička parlamentarna delegacija Bugarske,

Mađarske, Makedonije i Rumunije htela je pre neki dan da razgovara sa domaćim parlamentarcima i ponudi svoje dobre usluge, ali ovde nema ko da ih primi, valjda zato što oni koji se sastaju, u vrh glave tri puta godišnje, ne mogu da nađu slobodan termin za svoje susede od silnog podvriskivanja na mitinzima svenarodne podrške. Na skupu u Sava centru i nije bila tema Kosovo, već proklamovanje jedne ideološke platforme opšte ksenofobije i manifesta konfrontacije sa Evropom i svetom. U ovom trenutku Evropa je od nas daleko, dalje nego ikad u našoj savremenoj istoriji. Izolacija u koju nas je ova politika odvela cementira se samoizolacijom. Zato mislim da ovo što mi radimo, koliko god da može biti marginalno i neuticajno, i da zvuči kao glas vapijućeg u pustinji koji se ne može čuti od zaglušujuće patriotske buke, nešto što ne zavređuje veliku pažnju čak ni nezavisnih medija, ipak je važno i ne bez svake šanse i smisla, jer održava i razvija nekakav duh tolerancije, saradnje, otvorenosti prema duhovnim, kulturnim, političkim, informatičkim uticajima drugih, prihvatanja evropskih standarda i istovremeno neopozivog suprotstavljanja etničkoj i političkoj netrpeljivosti, duhovnom provincijalizmu, totalitarnom mentalitetu, kulturnoj začaurenosti i zatvorenosti, širenju mita o mržnji naroda oko nas, Evrope i sveta prema nama. U toj skromnoj aktivnosti posebno je ohrabrujuće to što je sve veći broj mladih ljudi koji učestvuju u njima i što se stalno stvaraju nova lokalna veća. Možda bi trebalo, pored raznovrsnih oblika korisnog i praktičnog rada i mnogih važnih projekata o kojima smo danas čuli, pokušati da se otvori širi društveni dijalog – sa drugim nevladinim organizacijama, sa političkim strankama, sa crkvom, sa medijima, sa Univerzitetom, sa predstavnicima etničkih zajednica – o Evropi, o tome kako se spremati za Evropu, o putevima koje treba graditi prema Evropi. U duhu te iste tolerancije i evropskog duha koji propovedamo, ne bismo pri tom smeli biti zatvoreni, ili odbojni prema bilo kome ko drugačije misli, ako je samo spreman za takav dijalog. Red je da svi zajedno jedanput naučimo da razgovaramo pristojno i argumentovano sa neistomišljenicima. Oni koji su nam definitivno strani, ionako takav dijalog neće ni prihvatiti.

Reč na godišnjoj skupštini Evropskog pokreta, 15. mart 1999.

REGIONALNI ASPEKTI KOSOVSKE KRIZE

Četiri rata u osam godina skinula su za dogledan period sa dnevnog reda neke vekovne probleme odnosa između nacija na Balkanu, a drugima su dala nove dimenzije.

Srpsko-hrvatsko pitanje i srpsko-albansko-pitanje, dva ključna konfliktna pitanja na Balkanu, su drastično i radikalno, ratom, bombama i etničkim čišćenjem, u osnovi rešena: Hrvatska je samostalna država, a Kosmet je pod međunarodnim protektoratom, za koji Kofi Anan pre neki dan reče da će trajati najmanje deset godina; Srbi su i u Hrvatskoj i na Kosovu relativno beznačajna manjina sa manje od pet posto ukupnog stanovništva. Problemi u *srpsko-slovenačkim*, *srpsko-makedonskim* i *hrvatsko-slovenačkim* odnosima su se samo incidentno pojavljivali u određenim periodima, ali verovatno nemaju potenciju da ozbiljnije ugroze odnose na Balkanu. Jedini preostali teren za moguće aspiracije velikohrvatskog i velikosrpskog nacionalizma je Bosna i Hercegovina, ali je i ona pod međunarodnim protektoratom, koji je uverljivi garant njene nezavisnosti i celovitosti.

Jugoslovensko pitanje je raspadom SFR Jugoslavije, takođe, sišlo sa istorijske pozornice i nije verovatno da će se u predvidivoj budućnosti otvoriti kao pitanje obnove zajedničke države. Žabljačka, preostala Jugoslavija (*reliquiae reliquiarum*) od početka je bila neprirodna federacija dveju nesrazmernih po veličini i uticaju republika, zasnovana isključivo na neosporavanoj vlasti jednog čoveka, pa je bilo prirodno očekivati da će je svaki značajniji unutrašnji ili spoljni potres ozbiljno uzdrmati. Tako je i bilo. Promene na vlasti u Crnoj Gori, nastojanje da se silom obezbedi prevlast režima u Beogradu i rat stavili su na dnevni red pitanje opstanka ili u najmanju ruku ozbiljnog preoblikovanja jugoslovenske federacije. Ona već sada nije više ono što je bila – faktička vlast Beograda na Kosovu više ne postoji, a u Crnoj Gori samo delimično. Ta se kriza zakrpama ne može rešiti a ne može se ni odlagati. Da li će ishod biti bitno promenjeni odnosi u federaciji ili će se ona raspasti – ostaje da se vidi. Bez obzira na ishod, prvo, na njega nećemo dugo čekati, drugo, ono što je ostalo od jugoslovenskog pitanja dobiće svoje finale. *Jugoslovenska ideja* može biti ponovo prisutna samo u vidu slobodnog strujanja ljudi, ideja, robe i kapitala i ravnopravne saradnje slobodnih naroda, demokratskih društava i nezavisnih država u okviru šire evropske zajednice.

Srpsko pitanje, koje se jednom javlja kao legitimno pitanje položaja Srba u drugim državama ili u drugim federalnim jedinicama zajedničke države, a

drugi put kao pitanje okupljanja svih Srba u jednoj državi, tj. kao pitanje Velike Srbije koja će se ostvariti teritorijalnim osvajanjima, takođe je u jednom velikom delu rešeno, uzastopnim porazima u tri ratna konflikta – hrvatskom, bosanskom i kosovskom. U Hrvatskoj i na Kosovu je ono postalo pitanje položaja malobrojne srpske nacionalne manjine, a u Bosni i Hercegovini ono će se sve više dobijati vid posebnog interesa za saradnju sa jednim od entiteta zajedničke BiH države, pri čemu oslabljena i poražena Srbija sve više gubi imidž matične države Srba i magnetnu privlačnost koju je ranije imala. U odnosu na Crnu Goru tzv. srpsko pitanje se praktično svodi na odnos između dveju federalnih jedinica u redefinisanoj federaciji ili dveju samostalnih država. Pitanje statusa i položaja Vojvodine i eventualno Sandžaka je faktički otvoreno. Nadajmo se samo da problemi koji još nisu dobili rešenje neće posle četiri rata morati da se rešavaju petim – građanskim ili spoljnim. Brutalnim likvidiranjem problema Kosova kao ključne komponente srpskog pitanja, problema koji je od nastajanja ovog režima predstavljao glavno oruđe u manipulaciji javnosti i održanju vlasti, pri čemu srpska opozicija ili nije imala ili nije smela da ponudi drugačiji stav, sada neće više na isti način opterećivati politički život u Srbiji, što daje šansu da se agenda najzad promeni i u prvi plan stavi izlazak iz međunarodne izolacije, za koji je uslov svih uslova demokratski preobražaj zemlje. Sigurno je da bi u demokratskoj Srbiji šanse za mirno i saglasno rešavanje preostalih otvorenih pitanja bile daleko veće.

Hrvatsko pitanje je uglavnom rešeno. Hrvatska je praktično mononacionalna država. I u tome leži glavni razlog za vidljivu razliku u kvalitetu političkog života i bogatstvu političke scene između Hrvatske i Srbije. Iako je Tuđman, za razliku od Miloševića, izašao kao pobednik iz ratova koje je vodio, iako je od Hrvatske, u kojoj ona na trećini teritorije nije imala nikakvu vlast, stvorio progonom Srba manje-više etnički čistu državu, ipak sve govori da opozicija ima veliku šansu na skorim izborima, upravo zbog činjenice da je nacionalno pitanje kojim je vlast uspešno manipulirala na neki način rešeno, pa se javnost okreće egzistencijalnim pitanjima demokratije i tranzicije. Što se tiče Hrvata u Bosni Hercegovini, revandikacije prema Zapadnoj Hercegovini su u Hrvatskoj sigurno još uvek prisutne i uticaj na njihove političke strukture verovatno snažniji nego što je sada uticaj Srbije na srpski entitet, ali je ipak teško pretpostaviti da se stvari mogu bitnije izmeniti.

Crnogorsko pitanje se otvaralo postepeno. U prvom periodu, kao borba dveju političkih struja, jedne koja je prirepak Beograda i druge nezavisne i kritične prema Miloševiću. Pobedila je, istina tesno, druga. Tokom vremena, a naročito sa ratom, Beograd je vršio sve veći politički, propagandni, ekonomski i vojni pritisak na Crnu Goru, likvidirao i privid ravnopravnosti instaliranjem Bulatovića za premijera i svim time samo pojačao raspoloženje u Crnoj Gori u pravcu zahteva za promenom odnosa u federaciji koja će obezbediti punu ravnopravnost dveju republika, ali sve više i u pravcu pune samostalnosti Crne Gore. Izgleda da je Đukanović za to da se pokuša sa prvim, i zato što nije

potpuno siguran kako bi prošao eventualni referendum, i zato što međunarodna zajednica ne podržava odvajanje i, najzad, zato, što loptu time spušta u Miloševićevo dvorište, prepuštajući mu da odabere ili da se dogovori sa Crnom Gorom ili da je gurne na odvajanje, kao što je uradio sa Slovenijom.

Albansko pitanje je samo delom dobilo rešenje i ono ostaje potencijalno najopasnije nacionalno pitanje. Kosovo je dobilo višegodišnju međunarodnu upravu i tokom tog perioda će se stvoriti albanska institucionalna, politička, ekonomska, obrazovna i kulturna infrastruktura, pri čemu će preostali Srbi služiti kao folklorni dodatak multikulturalnosti nove zajednice. O tome kako će se konačno definisati status Kosova, u ovom trenutku ne vredi mnogo raspravljati. Faktički, za dogleđno vreme, ta teritorija će biti van srpskog i jugoslovenskog državnog korpusa. Ako se radi o raspoženju Albanaca, oni će sigurno, još snažnije i masovnije, podržavati nezavisnost Kosova i protivtežu tome može predstavljati stav koji još uvek zastupa međunarodna zajednica da se neće dozvoliti stvaranje nove države na tlu Balkana. Kako će biti za pet ili deset godina – rano je da se prognozira. (Uzgred budi rečeno, zasad se isti stav zastupa i u odnosu na eventualno osamostaljivanje Crne Gore.) Albansko pitanje u Makedoniji nije rešeno, a u Makedoniji ima procentualno više Albanaca nego u Srbiji, uz isti trend demografskih promena kao i na Kosovu. Treba videti kako će se razvijati odnosi između Albanije i Albanaca na Kosovu. Moguće je da je ishod kosovske krize ojačao ideju o velikoj Albaniji. Masovno međunarodno prisustvo na Kosovu i u Makedoniji (pa i u samoj Albaniji) trebalo bi da predstavlja snažnu branu svim pokušajima realizacije velikoalbanske ideje. Međunarodni faktor ipak neće dozvoliti destabilizaciju Makedonije, sa opasnim posledicama na stabilnost celog regiona.

Makedonsko pitanje takođe nije rešeno. Izgleda da je pronađen neki *modus vivendi* za bugarsko-makedonske odnose preko bugarskog priznanja makedonskog jezika, što, međutim, ne znači priznavanje postojanja problema i statusa makedonske nacionalne manjine u Bugarskoj. Ipak makedonsko-bugarski odnosi su ušli u razumniju fazu, što je izgleda sve više slučaj i sa do nedavno krajnje zategnutim makedonsko-grčkim odnosima. Za odnose sa Srbijom i Jugoslavijom i do sada nije bilo razloga da ne budu mnogo bliži i srdacniji. Međutim, Beograd nije nikako bio voljan da sredi odnose sa onim bivšim jugoslovenskim republikama sa kojima nije bilo ozbiljnih otvorenih problema, kao što su Makedonija i Slovenija. Izgleda da tom režimu odgovara održavanje zategnutosti i onde gde bi ona mogla biti brzo likvidirana. Kao što je već rečeno, glavni problem mirnog rešavanja makedonskog pitanja ostaje položaj Albanaca: kolike su njihove aspiracije, s jedne strane i kolika je spremnost makedonske vlasti da im delom izađe ususret, s druge.

Bosansko-hercegovačko pitanje je Dejtonskim sporazumom dobilo jasan institucionalni i politički okvir, a međunarodno prisustvo je garant njegovog ostvarivanja. Uz velike nevolje, otpore i dezintegracione uticaje i pritiske iz Beograda i Zagreba, reklo bi se da što više vreme teče sve više podrške dobija

opredeljenje za celovitu i jedinstvenu BiH. Poraz Miloševića u ratu za Kosovo i eventualni poraz Tuđmana na izborima trebalo bi da oslabi uticaje sa strane i osnaži ideju celovite BiH a moguće je i da će uticati na otklon biračkog tela od nacionalističkih partija.

Slovenačko pitanje je rešeno, Slovenija je samostalna nacionalna država, demokratski ustrojena i ekonomski napredna, sa ambicijom da postane član Evropske unije i NATO. To, međutim, ne znači da je izgubila interes za jugoslovenski prostor, koji je, na kraju krajeva, bio njeno najznačajnije tržište, pogotovo ako dođe do demokratskih promena u Hrvatskoj i Srbiji. Koliko god bila prosperitetna u odnosu na druge bivše jugoslovenske republike, Slovenija je ipak mlađi partner u Evropi, a na Balkanu je njen najrazvijeniji špic. Ako je od osamostaljenja do sada bila okrenuta skoro isključivo prema zapadnim i severnim susedima i Zapadnoj Evropi, bilo bi prirodno očekivati njen povećani interes za svoje balkanske susede, u situaciji kad joj od njih ne preči opasnost.

Sve u svemu, na Balkanu je ostalo još jedno jedino ozbiljno krizno žarište: Srbija i odnosi u jugoslovenskoj federaciji. Ostala se ipak mogu držati pod kontrolom. Ovo je jedan prilično grub i šematizovan *tour d'horizon* promenjene slike Balkana na kraju stoleća. Još ima otvorenih pitanja i značajnih potencijalnih opasnosti, ali su neka najkrupnija nacionalna pitanja dobila bitno drugačiju dimenziju, što rađa nadu za skore završne promene i šansu za ulazak u mirnije i stabilnije razdoblje života na ovom olujnom i nesrećnom području. Svetla u balkanskoj krčmi se ipak, u trenutku kad izgleda najgore, polako počinju, jedno po jedno, da pale.

Izlaganje na tribini Centra za regionalizam iz Novog Sada, Foruma demokratske alternative iz Sarajeva i Foruma za međunarodne odnose iz Beograda, Novi Sad 7. jul 1999.

LJUDSKA I INTELEKTUALNA ČESTITOST

Nedostajace nam mnogo u Forumu za međunarodne odnose i Evropskom pokretu u Srbiji Novak Pribičević, jedan od njihovih osnivača i najangažovanijih i najcenjenijih članova. Nije propuštao naše sesije sredom u 6, sve dok ga bolest nije konačno prikovala za postelju. Govorio je razložno, kompetentno, sa uverenjem i poletom, dosledno nepomirljiv u svom antinacionalističkom stavu, uvek okrenut prostoru oko nas, Evropi i svetu. Bio je i borac i znalac, entuzijasta i analitičar, kombinacija koja nije baš tako česta. Pošto je imao, održavao i stvarao mnoge kontakte u našoj političkoj sredini, u regionu i Evropi, mogao je da nam ponudi novu informaciju, ili svež ugao gledanja. Bio je Novak od ponajboljih đaka iz jugoslovenske diplomatske škole, koji su u stanju da se jednako precizno izraze na više jezika, pomno prate šta se u svetu dešava, suštinski razumeju međunarodne odnose i političke procese, umeju da prepoznaju promene i nove tendencije, komuniciraju sa velikim brojem najraznovrsnijih sagovornika i znalački i uverljivo tumače politiku koju zastupaju. Takvi su nosili nekadašnju jugoslovensku diplomatiju; današnjoj nisu potrebni – doduše ni oni sami ne bi nikad prihvatili da takvu spoljnu politiku zastupaju. Novak je zato postao jedan od najistaknutijih diplomata druge Srbije, demokratske, antiratne i evropske, kompetentan i ubedljiv tumač njenih stremljenja i vrlo tražen sagovornik među stranim partnerima.

Kad sada razmišljam o Novaku, razume se da prvo vidim prijatelja i druga i jednu vrlo dragu, bogatu i prijatnu ličnost, ali mi se kao njegova određujuća dimenzija, ono što me je uvek posebno privlačilo i imponovalo mi kod njega, nameće pre svega jedna retka ljudska i intelektualna čestitost, moralna čvrstina i stamena doslednost.

"Pravi moral nije ni moral nužnosti, ni moral interesa, ni moral straha; moral nije: *ne treba*, ili *ne sme se*, moral je: *neću*, " rekao je jednom prilikom Skerlić. Nemirenje i nepristajanje je bio od samog početka Novakov nepokolebljiv stav u ovim prelomnim i tužnim vremenima. Nemirenje sa zaludivanjem naroda i stvaranjem krvnih neprijatelja od svojih dojučerašnjih komšija. Nepristajanje na presiju populističke većine da nacija treba da stane jedinstveno iza svoga novopronađenog vođe u preoblikovanju ovog prostora svim sredstvima, po meri svojih suludih aspiracija. Sada su mnogi progledali, ali još uvek nisu spremni da priznaju koliko je grozomoran bio projekt koji su podržavali. Onda, kada su takvi kao Novak, malobrojni ali jasni i glasni, upozoravali kuda nas sve ovo vodi – da ćemo postati, ne nebeski nego

prokažen, ponižen i usamljen narod – to je bilo dočekano na nož kao izdaja najsvetijih nacionalnih ideala, isto kao što danas one koji traže radikalne promene, a koji na sreću postaju većina, proglašavaju saradnicima NATO i OVK. Zar je Novak Pribičević, koji potiče iz jedne od najuglednijih i najangažovanijih srpskih porodica u Hrvatskoj, koji je svoje mlade dane proživio u Zagrebu, a ostatak životnog puta u Beogradu, koji je bio svim srcem Jugosloven u najlepšem, humanističkom i demokratskom smislu te reči, mogao da postupi drukčije nego da ustane protiv nacionalne mržnje, bratoubilačkih ratova i nacionalističkog zagađivanja životne sredine? On je neumorno krstarilo prostorima nekadašnje Jugoslavije, probijajući se mukom preko novih, zatvorenih i negostoljubivih granica, i bio čas u Sarajevu, čas na Ohridu, u Splitu, Prištini ili Ljubljani, gradeći nove mostove pomirenja, saradnje i zajedničkog otpora pošasti koja je zahvatila ovaj naš nesrećni region. Ali, zato je u svojoj Srbiji i svom Beogradu bio bez državljanstva, apatrid koji je svakog meseca morao da obnavlja vizu. Apatrid, dabome, za režim, ne i za Beograđane. Za njih je Novak Pribičević bio i ostaće upamćen kao poštovanja dostojan građanin Srbije, Jugoslavije, Evrope i sveta.

Iako nije bilo lako održavati sve te silne aktivnosti (od Helsinškog odbora, do Građanskog saveza i Socijaldemokratske unije, Beogradskog kruga, *Naše Borbe* i *Danasa*, redakcije *Odgovora*, Evropskog pokreta i Foruma za međunarodne odnose, Foruma građana Tuzle i mnogobrojnih međunarodnih organizama i skupova), u situaciji neobebeđene egzistencije, nerešenog građanskog statusa i zlovolje vlasti, Novak je uspevao da svugde ponudi svoj puni obol, zahvaljujući ne malim delom i razumevanju i punoj podršci svoje požrtvovane i hrabre supruge Ljiljane i svoje dece, kojom se veoma ponosio. I Ana i Rade imaju sve razloge da budu ponosni što su imali takvog oca. Mi smo sa njima u njihovoj tuzi.

Helsinška povelja, septembar-oktobar 1999.

ZAŠTO NE – SA SUSEDIMA

Realnih problema, neraščišćenih stavki i uzdržanosti i nepoverenja u odnosima Jugoslavije i njenih suseda na tlu bivše Jugoslavije ima i biće ih, ali tu ne leže glavni razlozi za ovako nedopustivo nizak nivo međusobnih odnosa. Svi drugi međusobno uglavnom pristojno sarađuju – mi smo jedini izuzetak. Prema tome, reč je pre svega o nama, o odnosu ovog režima prema pitanju saradnje sa susedima. Još jedan argument *ad contrario* to ubedljivo potvrđuje. U Crnoj Gori je promena režima i politike brzo dovela do otvaranja prema svim susedima. Razmenjuju se parlamentarne, vladine, privredne, stranačke, turističke i kulturne delegacije sa svim bivšim republikama SFRJ. Sporno pitanje Prevlake ne otežava manje-više normalan promet na granici sa Hrvatskom. Posle onoga što su crnogorski dobrovoljci učinili u Konavljima, reklo bi se, da skoro neće doći do obnavljanja odnosa, pa ipak već turističke agencije iz Dubrovnika uključuju u svoje ture i Crnu Goru, a Dubrovnik i Herceg Novi potpisuju sporazum o snabdevanju vodom. Ustvari, najgore odnose i najveće prepreke Crna Gora ima sa drugim delom sopstvene države!

Umesto da nastoji da skine sa dnevnog reda jedno po jedno sporno pitanje i brzo uspostavlja normalne odnose gde god se za to akumuliraju neophodni uslovi – režim radi obrnuto: otvara nove probleme i gde ih nije bilo. Sa Makedonijom nema stvarnih problema – nije bilo međusobnog rata, nema animoziteta između naroda, pre bi se moglo govoriti o simpatijama, predsednik i vlada u Makedoniji su stalno pazili da se maksimalno korektno ponašaju prema susedu za čiji režim nisu mnogo marili itd., pa ipak, tamo se šalju policajci za ambasadore, izmišljaju se silna nerešena pitanja granice, preti im se i čini sve da se puna normalizacija koja je na dohvat ruke što više odloži. To režim čini na štetu ne samo svog naroda, već i na svoju sopstvenu štetu, jer ne koristi ni onaj minimalni prostor koji mu je ostao na raspolaganju za razbijanje totalne izolacije i blokade.

Slično je i sa Slovenijom. Ostajemo potpuno gluvi za jasne signale sa slovenačke strane za obnavljanjem odnosa, posle perioda uzdržanosti. Zašto? Tražimo li mi da nam se izvini što nisu pustili narod koji se "dogodio" u Cankarjev dom ili za onaj rat od nekoliko dana? Ili možda za onaj genijalan potez blokade slovenačke robe? Umesto da budemo maksimalno pragmatični, mi, posle svega što smo uradili i u situaciji kompletne izolacije, postavljamo uslove pod kojima ćemo eventualno prihvatiti da razgovaramo o uspostavljanju normalnih odnosa.

Nema nikakvih ozbiljnih razloga za neuspostavljanje normalnih diplomatskih, političkih, privrednih i kulturnih odnosa sa Bosnom i Hercegovinom. Tužba i prtotivtužba pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu su ipak samo izgovor, jer bi se u paketu ozbiljnih pregovora djevu strana o spornim pitanjima, taj problem sigurno mogao, makar privremeno, skinuti sa dnevnog reda. Tu bi interes za međusobno regulisanje odnosa trebalo da bude još izraženiji, zbog postojanja Republike Srpske i specijalnih odnosa sa njom, a posebno zbog velikog broja izbeglica i njihovog nerešenog statusa. Međutim, mogućnost specijalnih paralelnih odnosa koju je predvideo Dejtonski sporazum, u Beogradu (a i u Zagrebu) shvaćen je kao šansa da se instalira marionetski režim koji će biti produžena ruka politike Beograda, razbijanja celovitosti i jedinstvenosti Bosne i Hercegovine i održavanja u životu ideje o velikoj Srbiji (odnosno velikoj Hrvatskoj). Čim je tamo na vlast došla garnitura orijentisana na sprovođenje Dejtona i kooperativna prema međunarodnoj zajednici, ovde se činilo sve da se ona destabilizuje ili bar, izmišljenim zaverama i aferama, dezavuiše kao antisrpska. Tako smo došli do paradoksalne situacije da Milošević, kome je međunarodna zajednica dugo nepricipijelno gledala kroz prste, očekujući da on svojim uticajem privoli Republiku Srpsku na poštovanje Dejtona, sav svoj uticaj upotrebi da skine vladu koja sprovodi Dejton! Doduše, on u tome nije uspeo, a istovremeno je time znatno ubrzao oštar zaokret međunarodne zajednice prema sebi, ali je uspeo da odnose sa Bosnom i Hercegovinom dovede na nivo od pre četiri godine, zaboravljajući potpuno jasne obaveze koje je (zajedno sa Alijom Izetbegovićem) preuzeo pismom od 21. novembra 1995. državnom sekretaru SAD – od uspostavljanja normalnih diplomatskih odnosa i otvaranja ambasada i konzulata, do usklađivanja carinskih povlastica, razmene funkcionera, oficira i studenata i uspostavljanja avionske linije Sarajevo-Beograd. Opet neviđena kratkovidost. Koliko bi mu bila lakša situacija da je uspostavio normalne odnose sa BiH, koja je i u ovim uslovima najjači trgovinski partner SRJ posle Nemačke, zbog posebnih odnosa sa Republikom Srpskom, što je sada sve više pod znakom pitanja.

Ispalo je da su najozbiljniji razgovori vođeni sa onima sa kojima smo bili u najtežem sukobu – Hrvatima. Doduše, to su dve zemlje u regionu koje su najslabije jedna drugoj (mada će se i to verovatno menjati posle Tuđmanove smrti). Ali, i tu gde je bilo nekih pomaka, razgovori su blokirani dvama neodrživim zahtevima – Prevlakom i insistiranjem na kontinuitetu kao uslovu za rešavanje pitanja sukcesije.

Mislilo se da će sveže rane rata, izgubljeni životi i domovi, stotine hiljada izbeglica, instalirana mržnja i veliko međusobno nepoverenje biti glavni, presudni činioci koji će otežati uspostavljanje odnosa normalnosti i kooperacije. Međutim, ispostavilo se, kao što uverljivo potvrđuju primeri onih koji uspešno sarađuju, da je potreba za saradnjom jača od rana i emocija i da bi se relativno brzo mogli ponovo uspostaviti odnosi tolerancije, pragmatičnog pristupa, poslovnih odnosa i kulturne i sportske saradnje, iako ne još i nekog većeg

međusobnog razumevanja i prijateljstva. Ali, sve pod uslovom da na vlasti budu istinski demokrati, razumni i praktični ljudi, evropski i svetski orijentisani i, razume se kompetentni kao političari, diplomati i privrednici. Dakle, nisu u pitanju samo suludi ratovi koje smo vodili i sve ih redom izgubili, već to što nam ne daju da uplovimo u luku mira i saradnje upravo oni koji su nas do katastrofalne situacije u zemlji i potpune izolacije od suseda, Evropa i sveta, doveli. Nemojmo imati iluzija – dok su oni tu može da nam bude samo gore i od uspostavljanja normalnih odnosa sa onima sa kojima smo do juče živeli u zajedničkoj kući nema ništa!

Izlaganje na sednici Društva za istinu
o Narodnooslobodilačkoj borbi, 6. novembar 1999.

SRBIN, JUGOSLOVEN I EVROPEJAC - O DESIMIRU TOŠIĆU

Sa ličnošću Desimira Tošića sreo sam se prvi put preko njegovih članaka 1991. u ondašnjoj "Borbi". Čitao sam ih sa izuzetnim zanimanjem. Prvo, pisao je o našoj recentnoj političkoj istoriji, o čemu su su moja znanja bila prilično štura, ili ideologizovana. Drugo, pisao je *drugačije*, odmereno, analitički, uravnoteženo, bez glorifikacije ili potpunog odbacivanja, tako uobičajenog u nas. Iskreno govoreći, nisam to očekivao od nekoga koji je, takoreći, sav svoj zreo život proveo kao politički emigrant.

Kad čovek to čita, dođe do zaključka kako je lako složiti se u mnogim stvarima sa čovekom čiji su životni put i opredeljenja bili toliko različiti od sopstvenih i koliko opet nije teško sa njim se u mnogo čemu i ne složiti, a da se pri tom čovek ne naroguši i ne dovede u pitanje ni osećaj poštovanja za tu ličnost, ni za njegove argumente. To je bilo podučavanje u demokratiji svih nas koji na istinski demokratski dijalog nismo navikli. Tošić daje lekciju i onima koji "sve čine danas da svaku ličnost iz istorije predstave kao 'istorijsku', bez ikakve objektivnosti," a da na drugoj strani, kad se radi o oceni ličnosti i događaja koje su komunisti "isticali ili čak slavili" (Svetozar Marković, Jovan Skerlić, 27. mart) smatraju da "sve to treba odbaciti i staviti se na suprotnu stranu!"

Poželeo sam da ga i lično upoznam i pozvao ga kući na večeru, čemu se on ljubazno odazvao. Ostalo su bili moji prijatelji - mahom nezavisni novinari i bivši diplomati. Časkajući sa Tošićem, rekao sam mu (netaktilno i ignorantski): "Pravo da Vam kažem, ja sam bio uveren da je 'Naša reč' četnički list." Tošić mi je sutradan poslao komplet "Naše reči", sa beleškom (otprilike): "Nađite mi četničke stavove." Pažljivo sam sve pregledao i osetio se postidičenim: ne da sam se slagao sa svim onim što je pisano o četničkom pokretu, uključujući članke samog Tošića, ali se u svakom slučaju radilo o jednom nezavisnom i ozbiljnom glasilu koje je, iako izrazito kritično prema sistemu i politici ondašnje Jugoslavije, istovremeno bilo itekako kritično prema svakoj antikomunističkoj isključivosti, ili nacionalističkoj uspaljenosti.

Kasnije sam imao priliku da češće budem u Tošićevu društvu, posebno na redovnim nedeljnim sednicama Foruma za međunarodne odnose i u Evropskom pokretu u Srbiji. Uvek sam uživao da čujem njegovu reakciju. Ona bi najčešće bila garnirana kakvom istorijskom reminiscencijom i često je polazila iz ponešto neobičnog ugla. Ono što mi se posebno dopada je negovanje

jednog neagresivnog civilizovanog dijaloga i nastojanje da se održi *low profile* bez isticanja važnosti ličnosti ili stava, čemu posebno doprinose humorističke opaske i zanimljive anegdote. Njegov benevolentan i skoro dobroćudan stav u raspravi, po pravilu bez ulaženja u direktnu konfrontaciju sa onima sa kojima se ne slaže, ne bi se očekivao od čoveka koji se tako odrešito i nemilosrdno obračunava sa mnogim našim glupostima, neznanjima i floskulama (mada će i tu, po pravilu, izbeći da pomene imena, pa će one na koje se to odnosi, češće reći "jedan moj prijatelj"). Očigledno da je Tošiću ispravnost analize i vrednost argumenta najvažnija i da nipošto ne želi da dovede u pitanje dignitet onih sa kojima se ne slaže.

U jednom pismu, u kome je objašnjavao svoj stav, napisao mi je, pored ostalog: "Ja nisam nikada bio 'Jugosloven' i anacionalan, bio sam uvek nacionalno Srbin i maltene, po svaku cenu za jugoslovensku zajednicu." To me je navelo na razmišljanje: u koje bi se uobičajene kategorije mogao svrstati Desimir Tošić?

Ja bih rekao da je Tošić nacionalista, Jugosloven i Evropejac. Razume se, to zahteva obrazloženje i kvalifikaciju, jer ti termini mogu imati različita značenja i konotacije. Bez toga, ovaj spoj može čudno zvučati.

Prema rečniku Matice srpske nacionalist(a) je 1. *čovek sa jakim nacionalnim osećanjem, rodoljub, patriot(a)*. 2. *pristalica politike razooja svoje nacije na štetu drugih naroda, šovinist(a)*. Dabome, Tošić pripada prvoj kategoriji i ogorčeni je protivnik druge. Njegovo stanovište je ono što profesor Stevan K. Pavlović naziva "prosvেčenim nacionalizmom, protiv velikosrpskog nacionalizma". Sam Tošić se zalaže za "novi nacionalizam", za "realističari i stvaralački nacionalizam oslobođen svih nasleđa prošlosti i svih doktrinarnih opterećenja" i daje za pravo onima koji smatraju da je "zdrava doza" nacionalizma potrebna za političku i čak ekonomsku transformaciju društva. "Voleo bih da vidim te naše znalce da nam objasne kako bi bilo Prvog ustanka 1804, ili partizanskog gerilskog ratovanja u Crnoj Gori i Srbiji 1941 - bez nacionalizma?"

Tošić - nacionalista se neumorno i bez pardona obrušava na nacionaliste za koje važi druga od pomenutih definicija. On njih naziva "vitezovima gluposti" i daje ideju "da se načini zbornik svih političko-nacionalnih izjava koje su nam došle glave kao izraz onog što je činjeno". On govori o "visokim računima političkog guslanja." "Nacionalistički propagandisti - u sadašnjoj atmosferi ima ih na milione - samo bacaju plamene slogane dezinformacija i mržnje." Parola "*neka košta koliko košta*" je, po njemu, "najviši domet ludačkog neznanja". Tošić smatra da je "srpski nacionalizam u pređašnjoj Jugoslaviji 'pristigao' poslednji, ali ne kao *jasna politička koncepcija*, već kao oblik nacionalističkog divljanja, snabdeven propagandom svoje takozvane elite i oružanim materijalom Jugoslovenske narodne armije." On se ne ustručava da jasno i glasno kaže: "Naš je poraz u tome što smo na teritorijama koje smo zauzeli, činili ono što nije prihvatljivo ikome ko malo razmišlja i ko iole oseća: etničko čišćenje, rušenje bogomolja, bombardovanje gradova u

kojima su preko tri godine ubijana deca, žene i građani." Pošto je većinu članaka po povratku u zemlju napisao u malotiražnoj "Borbi" (već sam izbor glasila je za mnoge bio iznenađenje), mnogi i ne znaju za njih, pa nije ni čudo da je deo publike prilikom promocije njegove poslednje knjige bio zatečen i otvoreno nezadovoljan, kad je iz usta jednog od najviđenijih antikomunističkih emigranata čuo ocene o tome gde smo mi u odnosu na stabilne i sređene nacije, tako da je na Tošićevu opasku da smo mi 'jedna mlada i nedozrela nacija', jedan od slušalaca rekao nekoliko pogrđnih reči i besno napustio salu, na šta je Tošićev dodatak bio "... i nacija slabih živaca".

Tošiću ne leži plamena retorika. On je za smireno i razložno promišljanje. Meni se osobito dopada njegova rečenica: "Politika mora da bude jedna ozbiljna organizovana radnja" (upotreba lepe reči radnja u ovom smislu je potpuno zaboravljena – kod Pašića će se često naći).

"O svemu treba otvoreno govoriti i pisati, sve treba revidirati, a to pre svega znači ispitivati, odnosno osloboditi politiku, publicistiku i istoriju – laži, polulaži, mitova, legendi, dijalektičkih trikova i ideoloških manifestacija." Pa se pita, da li smo "i u jednom trenutku mogli poverovati da našu budućnost možemo graditi pomoću prošlosti, naročito nekritičke prošlosti? ... Ne, naša se budućnost može graditi samo na kritičkom ispitivanju *naše sadašnjosti* i na realnim procenama budućnosti." Mislim da je ovo najbolji odgovor na pitanje – šta bi to otrpilike značilo "prosveteći nacionalist".

O Tošićevom jugoslovenstvu. U pomenutom pismu Tošić za sebe kaže da nikad nije bio "Jugosloven" i anacionalan, i da je uvek bio, maltene po svaku cenu, za jugoslovensku zajednicu. Već stavljanjem reči Jugosloven pod navodnike i izjednačujući to jugoslovenstvo sa anacionalnošću, Tošić pokazuje da i u ovom slučaju radi o dva shvatanja jugoslovenstva. On je protiv *političkog jugoslovenstva*, integralističkog i nacionalističkog jugoslovenstva (nastalog posle državnog udara 1929), "sa idejom da se hrvatski i srpski nacionalizam zamene jugoslovenskim nacionalizmom." On je protiv *srpskog jugoslovenstva*, poistovećivanja Srba sa Jugoslavijom – što je samo izazivalo "izuzetno podozrenje kod Hrvata i Slovenca, jer tim poistovećivanjem samo pokazuju da veruju da je Jugoslavija 'njihova'." "Mi smo smatrali" (zato što smo najbrojniji i dali najviše žrtava) "da mi imamo pravo na prevlast, na hegemoniju... i čudili smo se zašto drugi narodi tu i takvu Jugoslaviju nisu prihvatili!"

Tošić je protiv takvog jugoslovenstva, ali je svim srcem, još više razumom, za Jugoslaviju, upravo polazeći od srpskog nacionalnog interesa. "Naši preci, koji su se izjašnjavali (...) 'za Jugoslaviju' 1918, predosećali su da se svi Srbi mogu ujediniti najjednostavnije samo u jednoj jugoslovenskoj zajednici." Ali, kakvoj? Iz Londona, u predvečerje raspada, aprila 1989, Tošić se zalaže za Jugoslaviju koja neće biti ni unitaristička ni centralistička, već se rešenja tražiti "u pravcu *demokratske alternative*, za jednu modernu, civilizovanu, zaista demokratsku zajednicu u kojoj će narodi, preko svojih predstavnika, sporazumno odlučivati o svojoj zajednici svojim većinama i kod Slovenaca, i

kod Hrvata, i kod Bošnjaka Muslimana, i kod Makedonaca, i kod Srba. Odnos između Crne Gore prema Srbiji, i obrnuto, nikako ne treba mešati sa pitanjem Crnogoraca da li se osećaju *nacionalno* Srbima. Neka se prebroje, nema drugog rešenja."

Posle svega, on nostalgичno konstatuje: "Najveći poraz Srba je raspad Jugoslavije."

To da je Tošić Evropejac, ne treba posebno obrazlagati. On pripada onoj plejadi Srba koji su od samih početaka mlade države, kao blagodejanci, ili na drugi način, sticali obrazovanje u evropskim kulturnim centrima, umeli da kritički preuzmu najbolje odande i stvaralački primene ovde, unoseći evropski duh u našu, razumljivo, prilično učmalu i provincijsku sredinu. Ali, kod njih nikad nije bilo idolatrije prema svemu evropskom, niti prezira prema domaćim okolnostima i vrednostima. Nejasno je zašto sada reč "Evropejac" ima često tako podrugljivu i skoro prezirnu konotaciju u istupima nekih viđenih srpskih nacionalista. Valjda se želi sugerisati da su Evropejci, ne antinacionalisti već anacionalni, da su spremni da nacionalne interese žrtvuju u korist razbijačkih planova Evrope, odnosno Zapadne Evrope. Istu funkciju ima i novoskovani i sve češće upotrebljavani termin "mondijalist". Zanimljivo je da se vrlo retko koriste bliski termini "internacionalist" i "kosmoplit". Valjda "mondijalist" više vuče na bespogovorno služenje novom svetskom poretku.

Tošić je Evropejac kakav je ovoj sredini veoma potreban. Ne samo zbog toga što stvarno razume šta se u Evropi dešava, dok će i vrhunski intelektualci pokazati tragično nepoznavanje za nas tako važnih evropskih procesa, ne samo zato što je živeo pola veka u jednoj demokratskoj sredini i političkom građanskom društvu, čega mi nismo imali tokom postojanja obe Jugoslavije, već i zato što shvata i zalaže se za to da moramo učiniti sve da, pre svega, sopstvenom demokratskom i civilizacijskom preobrazbom, i u saradnji a ne konfrontaciji sa međunarodnom zajednicom, treba da se vratimo na put u Evropu.

"Jedan moj prijatelj", piše Tošić, užasava se što "kosmopolitski orijentisani srpski intelektualci", "srpski Evropejci", smatraju "da se dobro shvaćen srpski nacionalni interes u savremenom svetu iscrpljuje u uspostavljanju takvog poretka u kome će svakom građaninu biti obezbeđena u punom obimu sva civilizacijska prava čoveka i građanina"! Njegov komentar je jasan i kategoričan: "Da, o tome je reč!"

A na drugom mestu: "Naše su alternative po broju smanjene, odnosno svedene na jednu jedinu: saradnja s međunarodnom zajednicom u odbrani realnih interesa srpskog naroda..."

Valja pritom reći da imperativ saradnje sa međunarodnom zajednicom nikako ne sme da podrazumeva spremnost da se podrži svaka njena glupost ili neprihvatljiv korak, samo zato što su upereni protiv sadašnjeg režima. Kao što je neprihvatljivo optuživanje za međunarodnu zaveru u cilju rušenja Jugoslavije i bacanja na kolena Srbije, isto je tako apsolutno neprihvatljivo sa

moralnog, međunarodnopravnog i političkog stanovišta bombardovanje jedne suverene zemlje kao metod rešavanja međunarodnih problema. "Svojim nepoznavanjem problema, svojom konfuzijom i svojim trijumfalizmom, međunarodna zajednica nije suzbijala rat, nego ga je potpirivala, iako takvu nameru nije imala," kaže Tošić. Nažalost, neki među antinacionalistima, nerado o tome govore, kao da se plaše da jasnom osudom postupanja međunarodne zajednice umanjaju primarnu odgovornost režima za stanje u kome smo se našli.

Decembar 1999.

Prilog u knjizi *Dve godišnjice Desimira Tošića*

MODERNA KOLUMNA

Ova nagrada posvećena je uspomeni na velikog novinara i divnog čoveka i druga Juga Grizelja. Jug Grizelj je, pored ostalog, bio i poslednji demokratski izabrani predsednik Udruženja novinara Srbije (onda je još bilo moguće da Hrvat bude izabran za predsednika zvanične novinarske organizacije Srbije). On je bio i prvi koga je, posle prljave harange, režim grubo počistio i najavio ono što će posle postati redovna praksa. Cilj ove zadužbine je da trajno čuva uspomenu na Juga Grizelja i da podstiče novinarsko stvaralaštvo. Fond je ustanovio godišnju novinarsku nagradu *Jug Grizelj* koja se dodeljuje za najviše dostignuce istraživačkog novinarstva u službi razvijanja prijateljstva među ljudima i uklanjanja granica među narodima.

Žiri se oko dobitnika ipak nije mnogo dvoumio. Nagradu *Jug Grizelj* za 1999. godinu dodelio je Teofilu Pančiću, kolumnisti nedeljnika *Vreme*. Pančić je već treću godinu u najužem izboru za ovu prestižnu nagradu.

Teofil Pančić neguje kolumnu, izazovan i prestižan, ali vrlo zahtevan žurnalistički žanr, gde je piščeva sloboda možda najveća, od izbora teme do načina obrade, ali zato i čitaoci najviše od njega očekuju – prvo, da nijednom ne izostane i drugo, da ne dozvoli sebi da omane i izneveri očekivanja onih koji ga redovno čitaju. Pančićeva kolumna je neka vrsta političkog i kulturološkog eseja. To je ipak novinarski esej, dakle, ne učeni traktat već krajnje aktuelna reakcija na ono što se desilo u prošloj sedmici, doduše najčešće samo kao povod da se o događaju i pojavi razmišlja. Pančić ume sjajno da odabere temu – kao da osluškuje, kao da zna na koji događaj bi publikum voleo da čuje reakciju.

Pančić je rođeni polemičar, bez dlake na jeziku, lucidni i vrlo angažovani kritičar, izazovan i pomalo drzak. Ništa mu nije sveto – ni opšteprihvaćene predrasude i mitovi, ni neprikosnovene ličnosti. On ne šteti ni najpopularnije; baš na njih ide: Bora Ćorba, poznati sportisti, Dobrica Erić, Moma Kapor (da pomenem samo neke); on će se usuditi da se podsmehne i takvim za široku javnost apsolutno nespornim veličinama, kao što su Desanka Maksimović i Miodrag Pavić.

Glavne mete Pančićevih napisa su nacionalizam i primitivizam, najbliži rođaci koji jedan drugog hrane i podržavaju. I sve što ide uz to: banalnost, pokondirenost, prostaštvo, pretencioznost, stereotipi, ksenofobičnost, ta "kulturno-mentalitetska matrica" na kojoj počivaju režim i vladajuće javno mnjenje. On voli da "pravi promaju", ili kako sam kaže: "Smeće treba redovno odnositi na deponiju, da se celo društvo ne usmrđi".

Njegovo glavno oruđe je ironija. To je specifični urbani humor obrazovane mlađe generacije; podsmeva se i ruga kiču – nacionalističkom, provincijalnom, turbo-folklornom. Tu ima dosta sličnosti sa drugim kandidatom za nagradu Ljubom Živkovim. Nije čudo da će mnogi čitaoci *Vremena* reći da prvo njih dvojicu pročitaju. To teranje sprdnje sa glupošću i patriotskom retorikom, efektno odudara od pompeznosti onih koji smrtni ozbiljni izgovaraju najoveštaliije parole i šuplje fraze na "malim ekranima tv prijemnika" (što bi rekao Radovan III).

Pančićeva leksika je osobena – bogata, raznovrsna i inventivna. To je moderno pismo, vrlo specifičnog senzibiliteta. Puno je neologizama, od kojih mnoge sam izmišlja, ne uvek sa jednakim uspehom (megapopularnost, povračka, target-bižuterija, smrtoslavlje, šit-folk, novinolik, treš-mediji). Često su te nove reči i kombinacije u funkciji otrovnog sarkazma (za Tuđmana će reći da je "historik-kolerik" i da je "i te kako živahan i zdravahan"). Koristi takođe mnoge lepe reči koje smo odavno zaboravili (cendrav, zgubidan, sraz, tutumrak, sandžame). Rado će upotrebiti i reči i izraze koje su pretežno pripadale hrvatskom ili bošnjačkom delu nekada zajedničkog, svakako bogatijeg jezika (beščutno, hinjen, natruha, osebujan, rubni, opačina, više se ne mere dihat, "brkate mačo atletičarke iz rahmetli DDR"). Kao i kod drugih mladih ljudi, obavezna je obilata upotreba reči i fraza iz engleskog koji je postao *lingua franca* današnjeg sveta. Radi veće ekspresivnosti, on će upotrebiti onomatopejske kombinacije kao što su bla-bla-bla, truć-truć-truć, gnjav-smardav. Svim tim, uz čestu (možda i preteranu) upotrebu velikih slova za sve reči u nekim sintagmama u funkciji persiflaže (Otac Domovine, Punjena Ptica, Unutrašnji Neprijatelj) dobija se jedna osobena i leksička i optička mešavina koja daje poseban kolorit i aromu Pančićevim tekstovima. To ipak nije ekstravagancija niti služi "za zaseniti prostotu". To je Pančićeva ideja moderne kolumne, u njoj sve vrvu – naviru reči, ideje, asocijacije, paradoksi – jedan stakato u furioznom tempu. Kao što sam na jednom mestu kaže "...svaka upotreba reči je vrsta *interpretacije*".

Stoga su Pančićeve kolumne verno svedočanstvo o vremenu u kome živimo: psihotičnom, iščašenom, uvrnutom, rastrzanom.

Teofil Pančić je očito vrlo obrazovan i vidljivo je da mnogo čita. Bavi se i književnom i muzičkom, rok kritikom. On je odlično informisan o glavnim kulturnim i političkim trendovima i događanjima u svetu, a posebno u našem susedstvu. Pančić je autentični posmatrač onoga što se dešava u drugim zemljama bivše Juge. Posebno dobro poznaje hrvatsku kulturnu i društvenu scenu, što je ovde postalo retkost. U izvesnom smislu, možda i po svom životnom putu, on je Jugosloven, ne kao jugonostalgičar (od nostalgije nema vajde), nego kao mlad i obrazovan čovek, duboko ubeđen da smo siromašniji i provincijalniji bez direktnog kontakta, ne samo sa velikim svetom, već pre svega sa onima oko nas koji su nam po jeziku i mentalitetu bliski i sa kojima smo tako dugo zajedno živeli.

Na kraju valja reći da je Pančić vrlo plodan pisac. To je ogromna produkcija – redovno po dva, neki put čak i tri priloga u *Vremenu*, a stiže da piše i za druge medije, pored ostalog redovno za *Nedeljnu Vojvodinu*, *Helsinšku povelju* i *Slobodnu Evropu*. U tome potseća na neprevaziđenog Juga Grizelja koji je svakog božjeg dana imao kolumnu, pisao redovno i za *Delo* i za *Slobodnu Dalmaciju*, ogledao se i u filmskom scenariju, pravio intervju za medije van svoje matične kuće. Kao što sam svojevremeno govorio mom prijatelju Jugu, dozvoliću sebi da kažem i našem laureatu: uz ne samo uvažavanje pa i divljenje za takav obim produkcije, već i činjenicu da se ne bi reklo da se to odražava na kvalitet, valjalo bi ipak da razmisli o tome da ga neki put možda malo mnogo ima. Doduše, on bi mogao da odgovori kao Kafeljnikov na slična upozorenja – da na što više turnira učestvuje, sve bolje igra.

Mislim da i ove godine, kao i prethodnih, nagrada ide u prave ruke. Nije kurtoazija reći da ne bismo pogrešili da smo je dodelili i nekom drugom sa liste onih koji su bili u užem izboru, a i van te neizbežno subjektivne liste. Ipak, verujem da ni njima nije krivo da je nagrada otišla u ruke jednog mlađeg čoveka, koji se počev od svog retkog imena i prezimena, pa do nesumnjivog spisateljskog dara, veoma radoznalg duha, jakog kolumnističkog naboja i britke kritičnosti, uverljivo nametnuo našoj javnosti kao vrlo osobena novinarska i javna figura.

Završio bih za Pančića dosta tipičnim navodom iz njegove poslednje kolumne u *Vremenu*: "Hrvati su krenuli ka izlečenju kada su, rasterećeni Senke Gospodara, počeli da se smeju; zato su i najviše glasova dali kandidatu koji važi za nenadmašnog vicmahera, što njegove konkurente mnogo ljuti. Oni ne shvataju da je to više od individualne osobine: nezaustavljiva, prirodna, tektonska sila, provala potiskivane biofilne energije, veliki, permanentni *vic protiv smrti*. A turobni Beograd je i dalje ophrvan *spleenom*, ugušen beznađem, zamoren neuspesima, i nikako da pronađe svoj nehajno bačeni *ključ vedrine*, dugme na koje se gasi Vođa. Zato će ovaj čemer još da traje, i više će nas svisnuti od tuge nego od klasične represije. Jer nema ničeg strašnijeg od spoznaje da živiš u jedinjoj preostaloj zemlji u kojoj je Beznađe pouzdan znak zdrave pameti, drugo ime za normalnost."

Obrazloženje nagrade Jug Grizelj za 1999. godinu

GREŠKE, ILUZIJE, GLUPOSTI JEDNE AROGANTNE POLITIKE

Živorad Kovačević, pretposlednji ambasador bivše Jugoslavije u Vašingtonu, ličnost je takvog formata da bi ga administracija svake pristojne države uzela barem za spoljnopolitičkog savetnika. Budući da se ovDJe ne radi o pristojnoj državi, te da ga je upravo njen sadašnji predsjednik Milošević, smijenio sa pomenute funkcije (na polovini mandata 1989), Kovačević se diplomatiji vraća, ali na jedan posve osoben način, kroz Forum za međunarodne odnose, čiji je predsjednik bio i Evropski pokret u Srbiji čiji je sada čelnik.

Razgovor sa ovim dobrim poznavaoцем američke politike započinjemo njegovom konstatacijom da, zapravo, od te 1989. godine praktično ne postoje normalni odnosi sa SAD. Milošević je još tada stavio Amerikancima do znanja da će u Vašington slati samo diplomate koji ga slušaju, to su kasnije bili otpornici poslova, da bi na početku bombardovanja, prošle godine i prekinuo odnose sa SAD, Engleskom, Nemačkom i Francuskom. A na domaćem frontu, Milošević je nastojao da izoluje Cimermana i, stvarno, to je sigurno jedini američki ambasador u svetu koga šef države (srpske, koji ima pravu vlast) nije hteo devet mjeseci da primi. Jer nije došao na Gazimestan, odnosno po interpretaciji zvanične štampe, jer je organizovao zapadne diplomate da ne idu na Gazimestan, što je apsolutno smiješna stvar.

Naš sagovornik ne propušta priliku da istakne da je Beograd, posebno u vrijeme pokreta nesvrstanih, bio jedno od najprestižnijih diplomatskih mjesta, odskočna daska za mnoga važnija, ključna mjesta, poput ambadorskih u Moskvi. Štaviše, Iglberger, koji je bio u Jugoslaviji više puta, tada zamjenik državnog sekretara, a zatim i državni sekretar, i Brent Skroust, kasnije savjetnik za nacionalnu bezbjednost kod predsjednika Buša, dvije ključne ličnosti u američkoj administraciji, govorile su srpski, znali su odlično Jugoslaviju i imali prijateljski odnos prema Jugoslaviji. Prema tome, to je bila divna šansa da se to na neki način iskoristi, kaže Kovačević.

Međutim, tadašnju politiku je karakterisao jedan potcjenjivački, ignorantski i u osnovi arogantan odnos prema međunarodnom faktoru, ("da svršimo mi stvar na terenu i oni će to morati da prihvate"). To se dijelom i obistinilo, jer je međunarodna zajednica, po pravilu, spora u svojim reakcijama. Međutim, ona može da bude spora, ali je dostižna i kad-tad takav odnos prema

njoj je morao da bude sankcionisan. U jednakoj mjeri su bili potcijenjeni značaj i snaga svjetskog, i posebno američkog, javnog mnjenja. Televizijskim gledaocima širom svijeta štedro su nuđena svjedočanstva agresije i okrutnosti rušenjem Vukovara, bombardovanjem Dubrovnika, opsadom i granatiranjem Sarajeva i formiranjem logora. Te strašne slike su odgovorne za opredeljivanje ljudi i vlada o agresoru i žrtvi a ne Si-En-En koji ih je prenosio. U tako stvorenoj, Amerikancima inače bliskoj, podjeli na *god guys* i *bad guys* nije doduše uvijek bilo sasvim jednakog aršina – ali mi smo za to sami krivi, naglašava Kovačević.

Pobjeda: U ovdajšnjoj javnosti postoji mišljenje da je navodno Milošević američki čovjek, da je služio ostvarenju strateških američkih interesa na Balkanu. S druge strane, u zapadnoj štampi su se mogle pročitati ocjene da je Milošević pošto je kontrolisao situaciju ovdje, za američki pragmatizam bio važan kako se kriza ne bi širila dalje na Balkan, te da su se zbog toga oslanjali na njega.

Živorad Kovačević: U samom početku Milošević je ostvario nekakav uticaj na Amerikance, dok nije bilo jasno o čemu se radi. Sam Iglberger je jedno vrijeme mislio, jer ga je poznao, da je to ličnost energična, koja može da nešto učini u situaciji jednog metiljavog Predsjedništva koje smo imali u državi, sa osnovnom lošom idejom da poslije Tita ipak treba da dođe neki drugi Tito. To je prebacivano Iglbergeru i on je možda utoliko bio žešći kritičar Miloševića poslije toga, kad se shvatilo o čemu se zapravo radi.

Američka politika prema krizi u bivšoj Jugoslaviji bila je, doduše, u mnogo čemu ambivalentna i imala krivudav tok – od aktivnog zastupanja očuvanja nezavisnosti, jedinstva i teritorijalne cjelovitosti Jugoslavije na početku krize (šest mjeseci poslije drugih je priznala otcjepljenje republika), pa sve do dezangažovanja i prepuštanja inicijative i odluka Evropi. To je, po mom mišljenju, bila greška, jer se EU nije pokazala doraslom da tu situaciju rješava. Ovakva američka politika se nastavlja, moram reći, i sa dolaskom Klintonove administracije. Tek sa Dejtonom, Amerika se ponovo vraća Jugoslaviji na velika vrata, ali, sada, u stilu jedne maksimalno pragmatične politike.

■ *Možete li ovaj stav pojasniti?*

■ U Dejtonskom sporazumu nađena je ona srednja linija između dviju stalno prisutnih determinanti američke spoljne politike moralizma i realpolitike. Moralizam u američkoj javnosti dobro prolazi (zato je za intervenciju protiv Jugoslavije razlog nađen u humanitarnoj katastrofi). Mnogi smatraju da je vilsonovska vrijednosno određena politika naivna i nerealna, a da je kisindžerovski fokus na *raison d'etat* opet suviše ciničan i neproduktivan, tako da američka spoljna politika treba, ne da se opredeljuje između ove dvije krajnosti, već da pokuša da ih srećno kombinuje. Sa stanovišta realpolitike, Dejton je u dobroj mjeri priznao rezultate rata – podjelom BiH na dva entiteta po liniji vojnog ishoda i etničkih čišćenja. Polazeći, pak, od izvjesnih univerzalnih principa, Dejton istovremeno traži, bar djelimično, poništenje

rezultata rata: očuvanjem jedinstvene bosansko-hercegovačke države, garantovanjem povratka izbjeglica i izvođenjem ratnih zločinaca pred Haški tribunal. Njihova je procjena bila da im Milošević može odigrati ključnu ulogu prvo, da do Dejtona dođe i drugo, da se Dejton sprovede. U prvome su bili u pravu, jer jedino je on mogao da slomi otpor bosanskih Srba, a u drugom nisu, ne samo zato što on nimalo ne drži do obaveza koje preuzima već i zato što je njegov uticaj na Republiku Srpsku počeo naglo da erodira.

Koliko god je Amerikancima Milošević tada bio potreban, nikad oni njemu nisu do kraja povjerovali, niti zaboravili šta je sve uradio i kako se prema njima ponašao. Zato su i izmislili spoljni zid sankcija. Njega nema u Dejtonskom sporazumu. Riječ je o jednom (jedinstvenom) političkom stavu, u formi izjave Stejt dipartmenta dan poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma, koji su inicirali Amerikanci, a zatim ga podržale druge velike zapadne sile (bez protivljenja Moskve), kojim se i poslije ukidanje ekonomskih sankcija zadržava jedno snažno sredstvo pritiska na ponašanje režima u Srbiji u implementaciji Dejtona (Jugoslavija će u UN i u MMF tek kada obnovi autonomiju na Kosovu, riješi pitanje sukcesije, uspostavi normalne odnose sa državama na tlu bivše SFRJ i počne da saraduje sa Haškim sudom). Milošević, izgleda, ni to nije ozbiljno shvatio. Uljuljkan time što mu Holbruk i drugi dolaze na noge, povjerovao je da im on mnogo treba i da može da nastavi po starom. Opet onaj stari ignorantski i potcjenjivački stav, opet jedna gruba spoljnopolitička miskalkulacija.

■ *Kad ste spomenuli tu moralnu dimenziju američke politike, kako ocjenjujete u tom kontekstu intervenciju na Kosovu?*

■ Kosovo je, po mom dubokom uvjerenju, jedan nesrećni uticaj dviju pogrešnih politika. Jedne dugogodišnje pogrešne spoljnopolitičke orijentacije Jugoslavije (da ne govorim ono što je učinjeno na domaćem planu), što je Jugoslaviju apsolutno isključio iz međunarodne zajednice i stvorilo najgoru moguću sliku o Srbiji i Srbima. To je išlo potpuno i nije bilo zaustavljeno Dejtonom. Samo je malo bilo privremeno odloženo u stranu. Drugu sliku Jugoslavije su davali masovni građanski protesti od 88 dana, kada je u svijetu počelo da se priča pozitivno o Jugoslaviji i prvi put, sasvim jasno, negativno o režimu. To je, znači, jedna politika koja je išla strmoglavce i dovela do Rambujea i Kosova. Prema tome, ne možemo se zaustaviti na Rambujeu nego na tome kako smo mi dozvolili da dođemo u takvu situaciju. Kako to da, kada je na Kosovu devet godina bila jedna pasivna rezistencija, niko ne smatra za potrebno da se Kosovu dâ autonomija, iako to piše u zahtjevu za skidanje sankcija, niko ne pokušava da razgovara sa Rugovom, ništa nije učinjeno i, razumije se, dogodila se OVK i Tači.

Ovo je jedna strana stvari. A druga je ogromna greška američke spoljne politike. Bombardovanje je neprihvatljivo sa moralnog stanovišta i sa stanovišta normi međunarodnog ponašanja. Bombama se problemi ne rješavaju, a time su ugrozili UN i doveli u pitanje jedini kolektivni sistem bezbjednosti koji danas

postoji. Oni su napravili pogrešnu kalkulaciju praveći analogiju sa bombardovanjem Srba u Bosni, bili su ubijeđeni da će poslije tri dana Milošević dići ruke. To je bila pogrešna procjena prvog stepena koju je napravio Stejt dipartment. A drugo, ugrozili su tri osnovne temeljne komponente američke spoljne politike – odnose u NATO, odnose sa glavnim partnerom, Rusijom, gdje su izazvali veliki talas nacionalizma i žestokog atiamerikanizma, i ugrozili su odnose sa trećim svojim glavnim partnerom, Kinom, pogotovo poslije one besprimjerne gluposti ili greške sa bombardovanjem kineske ambasade. Tako da ako jedan objektivni posmatrač treba da kaže ko je za šta kriv – kriv je onaj režim što nas je u to doveo, ali su SAD ozbiljno pogriješile što su tome pribjegle.

■ *Stiče se utisak da režim očekuje velike promjene nakon američkih predsjedničkih izbora, naravno u svoju korist?*

■ Svojevremeno je bilo mnogo povike, pa i sprdanje na račun Buša. I jedva se čekalo da dođu demokrati, pa će demokrati onda okrenuti list i slično. Međutim, treba znati da, za razliku od unutrašnje politike, u američkoj spoljnoj politici postoji jedan bazični bipartijski konsenzus. U suštini, nema pretjeranih razlika. Recimo, niko se nije više približio Rusima, a posebno Kini, nego Nikson, republikanac... A ovdje su jedva čekali Klintona, međutim, Clinton im je ispaio gori nego Buš. Sad čekaju Gora, ili mlađeg Buša ili Kejna, i misle da će to promijeniti stvar. Međutim, u samoj predizbornoj godini može da bude samo gore po nas. A šta će biti 20. januara 2001. godine, kada dođe nova administracija. Prvo će se uhodavati tri mjeseca, neće mijenjati politiku, a mi ćemo se kuvati u sopstvenom sosu. Najgore je kad su svi protiv nas, ali nije dobro ni kad nas ostave po strani, kad nas zaborave, pa možemo da postanemo neka oaza, poput Enver Hodžine Albanije.

■ *Ovdje se igra i na "rusku kartu", pa i na to da bi eventualno moglo doći do sukoba dvije sile?*

■ Što se tiče toga igranja na rusku kartu, to je isto jedna velika iluzija koja se i sada održava, da je Rusija naš bespogovorni saveznik i da će zbog nas ona uletjeti u konflikt sa SAD. Dabome, uz to ide jedna glupava nada da će doći do sukoba između tih velikih dviju sila. Nekad se čovjek pita – da li se time samo siju iluzije u javnosti, znači prosipa magla, ili možda i oni sami u to vjeruju, da je to izlaz iz situacije. Rusija očigledno pokušava da izbori, koliko može, neku akcionu samostalnost, i ovo što se desilo na Kosovu nju je sigurno zabrinulo, udaljilo od Amerike. U unutrašnjim stvarima moralo je da se pokaže malo više toga ruskog ponosa i samostalnosti, itd. zato je Kozirjev i otišao. Ali, to ima svoju granicu. To se vidi najbolje iz govora koji je održao Putin na početku svog mandata koji kaže "našu situaciju diktiraju ekonomske okolnosti koje su katastrofalne". Međutim, ovaj režim je očekivao da će Rusija, bez obzira što se ovđe radi, uvijek njih podržavati. Pritom su pravili krupnu grešku, podržavajući Jelcinove neprijatelje – od one poznate izjave Mihaila Markovića da se pozdravlja puč protiv Jeljcina, do poslednjega kada prva čestitka poslije

izbora nije otišla Putinu nego, u ime Jugoslovenske levice, Zjuganovu, iako se zna da su realno komunisti izgubili, jer su izgubili kontrolu nad Dumom.

Podržavanje te neke veze, bilo slovenske, bilo idejne, komunističke, poslednja je glupost u spoljnoj politici i to je iluzionizam koji nema nikakvog osnova u spoljnoj politici.

■ *Odgovorite nam na kraju, na još jedno pitanje koje, međutim, nema veze sa politikom. Poznato je da Vi, za razliku od nekih drugih bivših diplomata, pišete rječnike, a ne memoare. Na čemu trenutno radite?*

■ Kad sam otišao u tu prinudnu penziju, pronašao sam, u pisanju rječnika, veliko zadovoljstvo, ne znajući uopšte da li će iz toga išta ispasti. I uradio sam jedan srpsko-engleski rječnik idioma, izraza i izreka, koji je, za mene iznenađujuće, naišao na veliku podršku i doživio nekoliko izdanja. Poslije toga sam počeo da radim englesko-srpski frazeološki rječnik, veliki rječnik od dva toma, koji je isto tako jako povoljno ocijenjen i praktično je rasprodan. Sada radim na sličnom rječniku, srpsko-engleskom frazeološkom rječniku svakodnevnih fraza, uz veliko bogatstvo korišćenog materijala. U prošlom rječniku su uzeti, pored citata iz "Njujork tajmsa", "Tajmsa", čitavog niza listova, i navodi, primjeri iz 228 romana. Pravo govoreći, to je meni velika satisfakcija, a u našim penzionerskim uslovima i neka materijalna podrška. No, prije svega, veliko zadovoljstvo, ne postoji dan za poslednjih deset godina da ja nisam radio na svom rječniku...

Pobjeda, 6. februar 2000.
Intervju: Vojislava Vignjević

ODNOSI IZMEĐU JUGOSLAVIJE I BOSNE I HERCEGOVINE

Drago mi je što mogu da pozdravim ovaj važan skup u ime nevladinih organizacija Srbije.

Pre više od četiri godine, 21. novembra 1995. godine, Slobodan Milošević i Alija Izetbegović su pismom državnom sekretaru SAD preuzeli čitav niz obaveza - od uspostavljanja punih diplomatskih odnosa, otvaranja ambasada i konzulata i razmene ambasadora, formiranja zajedničkih grupa eksperata, privrednih komora i komisije za ekonomsku integraciju i razvoj infrastrukture i usklađivanja carinskih povlastica u cilju stvaranja carinske unije, do međusobnih poseta funkcionera i oficira, razmene studenata, otvaranja avio-saobraćaja između Sarajeva i Beograda itd. Nijedna, i bukvalno nijedna od tih obaveza nije izvršena i udaljeni smo jedni od drugih koliko i pre četiri godine. Vlade ne komuniciraju, a narod trpi. Kažu da je prepreka tužba BiH protiv Jugoslavije pred Međunarodnim sudom u Hagu, i protivtužba Jugoslavije protiv BiH. Kad se hoće sve se može, ali se neće. Tužbe i protivtužbe bi mogle bar mirovati, dok odnosi ne uđu u normalniju fazu. Dok je nama našeg režima u Srbiji, nije nam se nadati da će stvari krenuti sa mrtve tačke, iako bi samom tom režimu itekako dobro došlo da probija izolaciju onde gde ima slobodnog prostora - a ima ga vrlo malo. Kakvi su to veliki problemi sa Slovenijom koji se ne mogu prevazići? Koji su to krupni granični sporovi sa Makedonijom, da predstavljaju prepreku uspostavljanju normalnih odnosa i saradnje sa retkom zemljom na tlu bivše Jugoslavije sa kojom nismo vodili jedan od suludih ratova? Vodili su razgovore sa Hrvatima, pa su stali. Blokiral su razgovore o sukcesiji pričom o kontinuitetu. Bez promena ljudi i politike, nije realno očekivati promene u odnosima sa susedima. Vidimo šta se dešava u Crnoj Gori. Promene u politici donele su odmah promene u odnosima sa okruženjem. Oni sarađuju i sa BiH, i sa Slovenijom, i sa Hrvatskom, i sa Makedonijom, najslabije sa ostalim delom Jugoslavije! Još su sveže rane koje su neki Crnogorci naneli Dubrovniku, pa ipak Dubrovnik i Herceg Novi nalaze rešenje za snabdevanje vodom, prave se zajedničke turističke ture kao pre rata, a granica koja je ostala sporna zbog Prevlake je vrlo otvorena i frekventna. Uspostavljeni su normalni politički odnosi između Crne Gore i svih država nastalih na tlu bivše Jugoslavije. Parlamenti, vlade, komore, političke organizacije razmenjuju posete - i to u Podgorici više nije velika novost. Na

drugoj strani, promene u istom smeru do kojih je došlo u Republici Srpskoj nisu ubrzale, već naprotiv, otežale međusobnu saradnju. Režim u Beogradu, kao i Tuđmanov u Zagrebu, shvatili su Dejtonsku odredbu o mogućnosti zasnivanja specijalnih paralelnih odnosa entiteta sa susednim zemljama kao priliku za stvaranje poslušnih ispostava u entitetima. Umesto da se raduju tome što je Vlada u rukama onih koji iskreno žele da sprovedu reč i duh Dejtona i što je prosečna plata u Republici Srpskoj za dve godine porasla šest puta, vlasti u Beogradu čine sve moguće da onemoguće svaku saradnju, da ih optuže za besmislene zavere protiv Jugoslavije i prikažu ih kao izdajnike srpstva, a istovremeno održavaju kontakte sa onima koji su u sopstvenoj sredini dezavuisani. Tako smo došli do paradoksalne situacije da Milošević, kome je međunarodna zajednica dugo nepricipijelno gledala kroz prste, očekujući da svojim uticajem privoli Republiku Srpsku na poštovanje Dejtona, sav svoj uticaj koristi da skine vladu koja sprovodi Dejton!

Primer Crne Gore i njenog otvaranja prema okruženju, daje nama u Srbiji nadu da ćemo i mi moći jednog dana brzo da normalizujemo odnose sa susedima i baca nas istovremeno u očajanje, jer taj dan izgleda da ipak neće doći tako brzo. Promene u Hrvatskoj, izvedene demokratski, mirno i civilizovano, imaće sigurno veliki odjek u Srbiji. Isto tako, jedinstvena odluka Evropske unije i SAD da osude i sankcionišu uvođenje u vladu Austrije neonacista, bez obzira na to što se radi o članici EU i o demokratski sprovedenim izborima, uverljivo potvrđuje da demokratski svet neće mirno gledati ugrožavanje demokratije, bez obzira gde se to dešavalo.

Šta mi iz nevladinih organizacija možemo u međuvremenu da učinimo? Ne mnogo, u smislu odlučujućeg preokreta, ali ni malo. Prvo, da svako u svojoj oblasti i svi zajedno sarađujemo, posećujemo se u ovim nemogućim uslovima, pravimo zajedničke projekte poput ovog današnjeg i time demonstriramo da se može i treba sarađivati i graditi toliko potrebna klima međusobnog razumevanja i poverenja. Kad neće vlast, može alternativa. Drugo, ne sme se gurati pod tepih neprijatno saznanje i priznanje sopstvene odgovornosti za Sarajevo i Srebrenicu, bez obzira što tu odgovornost ne treba kolektivizirati. Ustvari, kolektiviziramo je ako o tome ćutimo. Treće, treba da podržimo one koji vode borbu za demokratske promene i da u tome uzmemo aktivno učešće.

Mislim da ne možemo svi raditi sve. U Srbiji nije do sada bio najbolji odnos političkih stranaka demokratske opozicije i nevladinog sektora. Mislim da su stranke jako grešile što su često potcenjivale i zaobilazile nevladine organizacije čiji ljudski, intelektualni i demokratski potencijal nije mali. Doduše, ni nevladine organizacije ne bi smele da glume političke stranke, jer one to ne mogu biti i one ne idu na izbornu proveru. One mogu da pomognu u definisanju stavova i programa u oblastima u kojima deluju i koje najbolje znaju i to mogu da ponude političkim strankama. Veliko ohrabrenje je akciono ujedinjenje demokratske opozicije u Srbiji, a posebno to što su političke stranke

opozicije zajednički pozvale nevladine organizacije da se pridruže širokoj zajednici za promene koja nastaje u Srbiji. Nevladin sektor u Srbiji je vrlo širok i razuđen. Ima blizu šest stotina novih nevladinih organizacija, koje pokušavaju da daju svoje odgovore na teme koje je otvorila društvena kriza (humanitarni problemi, ljudska prava i slobode, izbeglice, zaštita okoline, preduzetništvo, zaštita privatne svojine, međunarodni odnosi, integracija u Evropu, saradnja sa susedima, zaštita slobode medija itd.). U mnogim gradovima su nastali građanski parlamenti kao samonikli vid ujedinjenja građanskog otpora. Iako nisu političke, nevladine organizacije novog usmerenja su sve redom za promene i za odlazak sa scene režima koji nas je uveo u najgoru političku, ekonomsku i socijalnu situaciju i najdublju izolaciju od suseda, Evrope i sveta. One grade jednu novu društvenu svest usmerenu na toleranciju, saradnju i mirno rešavanje problema, promovisu nove ideje i podstiču društveni aktivizam. Nedavno ispitivanje javnog mnjenja u 60 gradova Srbije pokazalo je da je čak 82 odsto građana za promene, ali da je tek trećina spremna da se angažuje da do njih dođe, što je verovatno izraz opšte frustracije ranijim neuspehom opozicije da se vlastima suprostavi jedinstvenom akcijom i zajedničkim alternativnim programom. Ohrabrujuće je da je u znatnom porastu interesovanje za građanske aktivnosti. Nevladine organizacije su tipične institucije civilnog društva koje grade novu građansku, demokratsku svest. One su među prvima probijale totalnu blokadu komunikacija između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije, često pod nemogućim uslovima. Ovaj skup bi mogao da predstavlja snažan podstrek razmahu te alternativne saradnje u političkoj, privrednoj, kulturnoj i drugim oblastima. Veze nevladinih organizacija, sindikata, medija i novinarskih organizacija, obrazovnih i kulturnih institucija, sportskih društava, lokalnih vlasti (kao što to čine Tuzla i Novi Sad) mogu dati nemerljiv doprinos našem ponovnom privikavanju jednih na druge, otkravljanju s razlogom stvorenog nepoverenja i nalaženju novih motiva za saradnju, da ne kažem još uvek prijateljstvo. To je utoliko lakše jer se, po pravilu, radi o onima koji nikada nisu odobravali politiku rata, mržnje, etničkog čišćenja i zločina i koji su to javno iskazivali u vremenima najtežih iskušenja. Već posle jednog uspelog koncerta ili sportskog susreta bez incidenta, novi kontakti idu lakše. Time se vrši i pritisak na vlasti, a i na međunarodnu zajednicu, da se saradnja olakša i podrži. Time se, takođe, stvara dobra psihološka i institucionalna osnova, da kad sve zemlje regiona, pre svega Srbija, pođu putem demokratije, otvaranja i saradnje, ta saradnja već bude pripremljena i fundirana.

(Pozdravna reč na savetovanju nevladinih organizacija Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, Perspektive bilateralnih odnosa između SRJ i BiH, Banja Luka, 11. februar 2000)

JUGOSLAVIJA NA KRAJU VEKA: KOJIM PUTEM U EVROPU I SVET

Forum za međunarodne odnose deluje već četiri godine u okviru Evropskog pokreta. Čine ga dobri poznavaoци međunarodne politike, desetak profesora međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, poznati analitičari i istraživači pojava, prilika i odnosa u svetu, spoljnopolitički komentatori iz nezavisnih medija i diplomati, svi redom bivši, među njima i tri bivša ministra inostranih poslova, nekadašnji ambasadori, eksperti iz oblasti međunarodnih ekonomskih i finansijskih odnosa, među njima i profesor Dragoslav Avramović itd. Mi svoje analize i stavove nudimo demokratskoj alternativi i čitavoj javnosti, razume se, veoma ograničeni medijskom situacijom. Ponudili smo svojevremeno i alternativnu platformu jugoslovenske spoljne politike, a u uskoro ćemo izaći sa knjigom u kojoj će trideset kompetentnih analitičara, članova Foruma, izneti svoja gledišta o svim bitnim pitanjima naših spljnopolitičkih odnosa sa međunarodnim činiocima (UN, EU, OEBS, MMF itd.) i pojedinim državama – velikim, evropskim, susednim itd.

Nedavno smo izašli sa dokumentom koji se zove "Jugoslavija na kraju veka: kojim putem u Evropu i svet?" Poslali smo ga liderima svih demokratskih stranaka i mnogim institucijama u svetu. *East-West Institut* je svojim mnogobrojnim korisnicima distribuirao dokument.

Jugoslavija se nikada u svojoj istoriji nije nalazila u težem položaju, konstatuje se na početku dokumenta, povodom koga želim da vam se obratim. Znaćete, mi smo postali *jedna od najčudnijih država na svetu*, u kojoj jedna od dveju federalnih jedinica ne samo da ne priznaje federalnu vladu, jer je izabrana suprotno Ustavu, već nema ni normalan platni i robni promet sa drugom federalnom jedinicom, a ima svoju valutu, kontroliše državne granice i vodi samostalnu spoljnu politiku; u kojoj je u jednoj od dveju autonomnih pokrajina uspostavljen međunarodni protektorat; u kojoj predsednik države ne može da putuje ni u druge delove zemlje kojoj je na čelu ni u inostranstvo; u kojoj strani državnici posećuju pojedine delove države, ali ne i glavni grad; u kojoj postoji diplomatija, ali stvarne diplomatske kontakte imaju samo jedna federalna jedinica i opozicija, itd. Mi smo danas najsiromašnija zemlja u Evropi. Možda ćemo 2020. imati 20.000 dolara po stanovniku, kao reče prethodni premijer Marjanović, ali sada imamo ispod 1000, tri puta manje nego pre deset godina i

13 puta manje od Slovenije i manje od svake zemlje na tlu bivše Jugoslavije, na Balkanu i u Evropi.

Jugoslavija je u najdubljoj međunarodnoj izolaciji. Kongres njene vladajuće stranke pompezno predstavlja predstavnike mnogobrojnih komunističkih partija koje su, sem nekoliko izuzetaka, minorne političke snage u svojim zemljama, a nijedna ozbiljna partija u razvijenom delu sveta, ni najvažniji međunarodni činioci ne žele da imaju išta sa ovdašnjim režimom, zbog čega pati ceo narod. SR Jugoslavija je *jedina zemlja u Evropi* kojoj je suspendovano članstvo u Ujedinjenim nacijama; koja nije član Međunarodnog monetarnog fonda, Svetske banke i Svetske trgovinske organizacije; koja nema diplomatske odnose sa najmoćnijim državama sveta, ni normalne odnose sa svojim susedima; koja nije u Savetu Evrope, u OEBS, u Paktu stabilnosti Jugoistočne Evrope; koja je pod sankcijama međunarodne zajednice. Ona je jedina zemlja u svetu čiji je predsednik, uz predsednika najveće republike i načelnika generalštaba, optužen pred Međunarodnim sudom za ratni zločin. Posledica takvog stanja je poražavajući gubitak međunarodnog ugleda zemlje i bitno umanjena sposobnost da utiče na sopstvenu sudbinu.

Stoga svi relevantni društveni činioci – stranke, nevladine organizacije, mediji, svi oblici građanske inicijative i otpora, sindikati – treba da ustanove šta mogu da preduzmu na unutrašnjem i međunarodnom planu da bi Jugoslavija opet i što pre postala normalna evropska država.

Uslov svih uslova da se ostvare naši egzistencijalni interesi i mi vratimo u svet, jeste *odlučan raskid sa dosadašnjom politikom* koja nas je vodila iz katastrofe u katastrofu. Ova politika se ne može poboljšati, korigovati i krpiti, njenu spoljnu politiku ne može rehabilitovati nikakva diplomatija sposobnija od ove današnje – neophodan je korenit politički preokret od zatvorenog ka otvorenom društvu unutra i spolja, od autoritarnog ka demokratskom sistemu, od države koja je sama sebi dovoljna ka državi koja će ostvariti široku i konstruktivnu saradnju sa svim zemljama i međunarodnim organizacijama.

Pritom se moramo osloboditi raznih mitova i zabluda kojima se uporno hrani naša javnost – o tome da smo žrtve međunarodne zavere i onih koji nas mrze. Valja jednom shvatiti da se svet ne deli na one koji mrze Srbe i one koji su im, navodno, naklonjeni iz ideoloških, istorijskih i drugih razloga. Svet se menja i svi se prilagođavaju novim realnostima, pri čemu glavni motiv nisu ljubav, mržnja, tradicionalno prijateljstvo, duhovno, slovensko ili pravoslavno srodstvo, već uvek i samo sopstveni interes. Još polovinom prošlog veka je lord Palmerston, britanski premijer, u Donjem domu izrekao diktum koji i danas važi: "Mi nemamo večite saveznice i trajne neprijatelje. Naši interesi su jedino večiti i trajni, i naša je dužnost njih da štitimo". Sem toga, kao što je netačno i kontraproduktivno apriorno podozrenje u međunarodnu zajednicu, tako će se brzo jalovim pokazati očekivanja da međunarodna zajednica hoće i može da podrži bilo koga mimo i preko svojih interesa. Zato je neophodno da u našem društvu prevlada saznanje da odgovornost za stanje u kome se nalazimo

snosimo mi sami, ne isključujući ni druge faktore i okolnosti koji su tome doprineli. To ne znači da treba amnestirati međunarodnu zajednicu od odgovornosti, jer je i ona nekim svojim postupcima podsticala krizu, a nekad je upotrebljavala sredstva i metode koji su u raskoraku sa civilizacijskim vrednostima u čije ime nastupa i deluje, kao u slučaju bombardovanja Jugoslavije, ili svojim ponašanjem na Kosovu. Međutim, uz svu osnovanu kritiku pojedinih postupaka međunarodne zajednice, mora nam biti jasno da bez njenog aktivnog prisustva na ovom prostoru, ekonomski zaostalom, socijalno napetom, etnički eksplozivnom, nikako neće moći da bude postignuta ona mera stabilnosti koja je nužna za smirivanje regionalnih antagonizama, prevazilaženje ekonomske krize i pridruživanje Evropi.

Dakle, šta nam je činiti da se iskobeljamo iz ove crne rupe u kojoj smo sada i priključimo se putu napretka kojim koračaju druge evropske zemlje?

Prvo, moramo bez oklevanja i uslovljavanja normalizovati odnose sa državama koje su nastale na tlu bivše Jugoslavije. Realnih problema, neraščišćenih stavki i uzdržanosti i nepoverenja u odnosima Jugoslavije i njenih suseda na tlu bivše Jugoslavije ima i biće ih, ali tu ne leže glavni razlozi za ovako nedopustivo nizak nivo međusobnih odnosa. Svi drugi međusobno, uglavnom pristojno saraduju – mi smo jedini izuzetak. Prema tome, reč je pre svega o nama, o odnosu ovog režima prema pitanju saradnje sa susedima. Još jedan argument *ad contrario* to ubedljivo potvrđuje. U Crnoj Gori je promena režima i politike brzo dovela do otvaranja prema svim susedima. Razmenjuju se parlamentarne, vladine, privredne, stranačke, turističke i kulturne delegacije sa svim bivšim republikama SFRJ.

Umesto da nastoji da skine sa dnevnog reda jedno po jedno sporno pitanje i brzo uspostavlja normalne odnose gde god se za to akumuliraju neophodni uslovi – režim radi obrnuto: otvara nove probleme i gde ih nije bilo. Sa Makedonijom nema stvarnih problema – nije bilo međusobnog rata, nema animoziteta između naroda, pre bi se moglo govoriti o simpatijama, predsednik i vlada u Makedoniji su stalno pazili da se maksimalno korektno ponašaju prema susedu za čiji režim nisu mnogo marili itd., pa ipak, tamo se šalju policajci za ambasadore, izmišljaju se silna nerešena pitanja granice, preti im se i čini sve da se puna normalizacija koja je nadohvat ruke što više odloži. Slično je i sa Slovenijom. Ostajemo potpuno gluvi za jasne signale sa slovenačke strane za obnavljanjem odnosa, posle perioda uzdržanosti. Nema nikakvih ozbiljnih razloga za neuspostavljanje normalnih diplomatskih, političkih, privrednih i kulturnih odnosa sa Bosnom i Hercegovinom. Tužba i protivtužba pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu su ipak samo izgovor, jer bi se u paketu ozbiljnih pregovora dveju strana o spornim pitanjima, taj problem sigurno mogao, makar privremeno, skinuti sa dnevnog reda. Ispalo je da su najozbiljniji razgovori vođeni sa onima sa kojima smo bili u najtežem sukobu – Hrvatima. Ali i tu, gde je bilo nekih pomaka, razgovori su blokirani dvama neodrživim

zahtevima – Prevlakom i insistiranjem na kontinuitetu, kao uslovu za rešavanje pitanja sukcesije.

Mislilo se da će sveže rane rata, izgubljeni životi i domovi, stotine hiljada izbeglica, instalirana mržnja i veliko međusobno nepoverenje biti glavni, presudni činioci koji će otežati uspostavljanje odnosa normalnosti i kooperacije. Međutim, ispostavilo se, kao što uverljivo potvrđuju primeri onih koji uspešno saraduju, da je potreba za saradnjom jača od rana i emocija i da bi se relativno brzo mogli ponovo uspostaviti odnosi tolerancije, pragmatičnog pristupa, poslovnih odnosa i kulturne i sportske saradnje, iako još ne nekog većeg međusobnog razumevanja i prijateljstva. Ali, sve pod uslovom da na vlasti budu istinski demokrati, razumni i praktični ljudi, evropski i svetski orijentisani i, razume se, kompetentni kao političari, diplomati i privrednici. Dakle, nisu u pitanju samo suludi ratovi koje smo vodili i sve ih redom izgubili, već to što nam ne daju da uplovimo u luku mira i saradnje upravo oni koji su nas do katastrofalne situacije u zemlji i potpune izolacije od suseda, Evropa i sveta doveli.

Sa susedima na Balkanu treba uspostaviti saradnju u svim oblastima. U svetu u kome se sve susedne zemlje integrišu, ekonomsko povezivanje regiona je od ključnog značaja.

Jugoslavija mora da operacionalizuje svoju evropsku opciju pokretanjem postupka za ulazak u Savet Evrope i druge evropske organizacije i institucije, sa strateškim ciljem da jednog dana budemo primljeni u Evropsku uniju, posle 13 država koje su u dva turnusa već rezervisale kartu.

Kad su u pitanju evroatlanske institucije, još je rano uopšte razgovarati o NATO, ali bismo morali naći svoje mesto u Partnerstvu za mir, u kome su sve evropske zemlje koje nisu članice NATO, sem nas, BiH i (sigurno ne zadugo) Hrvatske.

Jedna od ključnih orijentacija naše spoljne politike mora biti uspostavljanje normalnih odnosa sa svim državama sa kojima su prekinuti ili poremećeni odnosi, posebno sa SAD, sa kojima smo bili u prijateljskim odnosima još od prvog trgovinskog ugovora koji je Kneževina Srbija sklopila 1881. godine sa SAD, pa sve do 1989. godine kada predsednik Milošević, jedini u svetu, odlučuje da čitavih devet meseci ne primi američkog ambasadora, jer nije bio na mitingu na Gazimestanu. Danas gotovo sve zemlje sveta, velike i male, razvijene i siromašne, veliki ili najveći deo svojih nacionalnih interesa ostvaruju putem razvijanja savezničkih ili partnerskih odnosa sa SAD, a mi razvijamo jedan divlji antiamerikanizam, koji nalazi plodno tlo, osobito posle bombardovanja, ali koji nas skupo košta.

Mi moramo takođe napustiti kontraproduktivno insistiranje na međunarodnom kontinuitetu sa bivšom SFRJ, jer bez toga ne možemo regulisati svoje članstvo u UN, MMF, Svetskoj banci i Svetskoj trgovinskoj organizaciji, a bez njih je iluzorno govoriti o vraćanju u svet.

Takođe, moramo napustiti besmisleno oživljavanje veštačke i prevaziđene političke i ideološke podele na Isrok i Zapad. Razume se da treba da saradujemo sa velikim zemljama kao što su Rusija i Kina, ali ne zato što su nam istorijski ili ideološki bliski, a pogotovo ne sa nekom besmislenom nadom da će oni zbog nas ući u sukob sa SAD i Zapadom. Sledeći svoje dobro shvaćene nacionalne interese, Jugoslavija treba, mora da traži i nalazi partnere u čitavom svetu.

Samo spremnošću da savesno izvršava sve svoje međunarodne obaveze, što sada ne čini, uključujući i one prema Haškom tribunalu, Jugoslavija može steći pravo da i od međunarodnih činilaca traži da uvažavaju njena legitimna prava i interese.

Izlaganje na tribini Evropskog pokreta u Srbiji,
Zrenjanin, 19. februar 2000.

U ČETIRI OKA SA BOJANOM LEKIĆ

B2-92: Gospodine Kovačeviću, uprkos tome što ste čitav svoj život posvetili politici, pa i sad se, makar posredno, njome bavite, pet godina i nešto više ste posvetili i radu na englesko-srpskim rečnicima, i to frazeološkim, rečniku idioma i izraza, o nečemu što je novo i zaista veoma teško. S obzirom na sve te Vaše napore, kako političke, tako i ove lingvističke, danas bih da Vas pitam – koliko se mi i svet razumemo?

Živorad Kovačević: Naše spoznaje o svetu su stvarno sporadične i najčešće neutemeljene. Postoji jedna velika kontradikcija između toga što je u ovom vremenu kompjutera i interneta ta komunikacija sa svetom tako laka, a kad slušate naše ljude kako govore, ne samo političare, vidite da vrlo malo znaju o tome šta se u svetu dešava. Vrlo malo, tako da je u korenu mnogih grešaka koje su napravljene, upravo to što postoji jedan, u suštini provincijalni, ignorantski odnos prema svetu oko nas. Kao da smo mi centar tog sveta koji se oko nas okreće, a ne da se mi moramo prilagođavati svetu i novim realnostima.

■ *Da li se taj trend pojačava?*

■ Pojačava se patriotskom retorikom koja nailazi na plodno tlo posle svega onoga što nam se nedavno desilo. Razumljiv je gnev ljudi zbog toga, pa se razne teorije zavere lako lepe i primaju zdravo za gotovo, tako da je naša izolacija dvostruka – ne samo politička i ekonomska, već i mentalna. Prosto je neprimodno da u toj meri primamo strane uticaje, recimo, američke kulture i supkulture, a da je istovremeno tako razvijen antiamerikanizam, totalni antiamerikanizam, bez obzira na to koliko se može objasniti kako je do njega došlo.

■ *Kako Vi objašnjavate te krajnosti?*

■ Mislim da mi nismo dovoljno živeli u svetu, odnosno, da smo se ovih deset godina u toj meri okrenuli sebi, prosto uvukli u sebe i isključivo kroz sopstvenu prizmu posmatrali svet i njegove postupke, da smo se u osnovi iskopčali iz sveta. Zabrinjavajuće je i začuđujuće slušati intelektualce visokog ranga, da govore o svetu na takav, jednostavno, primitivan način. Ja sada ne ulazim u vrednosnu ocenu njihovih stavova (sa kojima se najčešće ne slažem), nego se čovek prosto pita – da li ti ljudi govore iz propagandnih ili drugih razloga ili stvarno u to i veruju, što je još daleko opasnije.

■ *Da li mislite da tu možda postoji i namera?*

■ Namera postoji, ako se radi o režimu – svakako. Situacija izolacije je najpogodnija za totalitarni režim u svakom pogledu; ne samo što u tim

uslovima slobodno buja jedna specifična mafijaško-državna ekonomija, nego su istovremeno zatvoreni kanali informacija prema ljudima i može se o svetu pričati šta god se hoce. Vi možete naći članke koji se prenose iz inostranih novina u kojima se bez ikakvih tačkica ili drugih oznaka jednostavno preskaču svi delovi koji nisu povoljni za režim i, razume se, ne možete očekivati od onoga ko to čita, ili onoga ko to gleda da on bude taj koji će proceniti da li je to baš tako.

Jednostavno, svim tim stvarima se veruje.

■ *To znači da ljudi iz režima nisu baš tako naivni. Mnogi ih onda potcenjuju.*

■ Ja lično ih nikad nisam potcenjivao, moram reći, i u toj ludosti ima sistema, apsolutno, jer je najjače oružje koje režim ima sada na raspolaganju upravo ta patriotska retorika. Mi se možemo njoj podsmevati, ali ona deluje. Mislim da je druga aktivnost na kojoj režim isto tako insistira, i koja je, takođe, predmet podsmeha, ta obnova o kojoj toliko trube – ja mislim da i to deluje na svet. Na kraju krajeva, to su jedine stvari koje im ostaju na raspolaganju; manevarski prostor im se suzio ne samo u pogledu mogućnosti da se preuzme politička inicijativa na bilo kom području, nego i u pogledu propagandnog delovanja. Razume se, onda se preskaču teme koje im ne odgovaraju i pri tom se ide i u drugu krajnost koja, čini mi se, ne nailazi na nekakav odziv, a to je da se stanje ekonomije, života itd., slika najsvetlijim bojama; tim pričama da ćemo svakih pet godina dodati po neku hiljadu dolara na naš više nego skroman nacionalni dohodak od 1000 dolara i doci do 20.000 dolara – mislim da je to ljudima prosto smešno, ali ove prve dve stvari mislim da deluju.

■ *Vi ste, međutim, još u vreme kada ste bili opozvani sa funkcije ambasadora iz SAD tvrdili da tadašnja, bivša Jugoslavija zapravo nije imala jedinstven spoljno-politički nastup. Da li pozicija naše zemlje danas odražava unutrašnje političke (ne)prilike i da li u tome ima greha same diplomatije?*

■ Što se tiče kritike spoljne politike SFRJ, to se odnosilo naročito na doba posle Titove smrti, mada je i za njegova života to bilo jako prisutno. Mnogi spoljno-politički potezi su preduzimani pod pritiskom pojedinih republika, ali bi bilo preterano reći da je to bila determinanta spoljne politike Jugoslavije. Jednostavno, spoljna politika je te pritiske trpela i zbog njih je trpela njena delotvornost i efikasnost diplomatije, posebno zato što je nastala borba oko toga da se obezbedi ambadorsko mesto za određenu republiku, jer onda ta republika može da računa na prodor u zemlji akreditacije i taj ambasador štiti i čuva naglašeno interese te republike, što je apsolutno neprihvatljivo za zemlju koja je želela da bude celovita i što je meni uvek smetalo, moram reci, onoliko koliko sam radio u diplomatiji. Danas spoljna politika odražava, u svakom slučaju, nase unutrašnje (ne)prilike, danas više nego ikad važi staro pravilo da je spoljna politika, na neki način, produžetak i odraz unutrašnje politike. Što se tiče delovanja same diplomatije, teško mi je da o tome kompetentno sudim: prvo, imam, prirodno, vrlo mali uvid, mogu nešto da

pretpostavim prema onome što znam ili načujem, a i neke ljude znam, znam takođe da postoji izrazito negativna kadrovska selekcija koja je zasnovana na lojalnosti, ali mislim i to da su diplomatiji apsolutno vezane ruke. Gledajte glavnu spoljnopolitičku vest od pre dva dana, da je ministar inostranih poslova bio u Severnoj Koreji i tome se posvećuje dobar deo tv *Dnevnik*. To je ono što naša diplomatija jedino može sada da radi, a drugo, mislim da se spoljnopolitičko odlučivanje stvarno suzilo na jednog jedinog čoveka. Nacin na koji se razgovara sa strancima je stvarno krajnje neproduktivan. Pročitajte bilo koju od knjiga koja govori o tome šta se dešavalo u Jugoslaviji, Ovena, Sjuzan Vudvord, Holbruka itd., videćete da su oni prosto zapanjeni time kako ih ovdašnji sagovornici gledaju u oči i lažu ih, a znaju i jedni i drugi da je laž u pitanju. Ili, uzmite jedno izvanredno svedočanstvo o tome šta se stvarno dešavalo, to je knjiga Bore Jovica koji, pored ostalog, priča o tome kako Milošević odgovara na optužbe da postoje jake paravojne formacije koje idu u Bosnu i u Hrvatsku. On hladno odgovara – nema nijednog vojnika niti ijednog Srbina koji je otišao tamo, pa na primedbu da ja "vaša televizija Beograd objavila da je Arkan tamo i slikala ga kako sejiri na jednom muslimanskom zgaristu", odgovara – "nemojte verovati toj televiziji, ona je slobodna, može da radi šta hoće, koliko sam čuo, taj Arkan je poslastičar". Znae, postavlja se pitanje da li neko za koga svi misle da je vešt u politici zaista misli da i u međunarodnim odnosima može da se ponaša na takav način i da veruje da će nekoga u takve očevidne laži ubediti – da nema represije nad Albancima na Kosovu, da nema nikakvog uticaja na Srbe u Hrvatskoj i u BiH, da je uvek bio protiv podele Bosne i Hercegovine, da je čvrsto opredeljen za višepartijsku demokratiju i tržišnu privredu, ili da se u istom danu govore potpuno različite stvari, da ne govorim da je samo delovanje potpuno suprotno tome. Tako da postoje dve strane te iste priče – jedna je unutrašnja propaganda, a druga je odnos prema svetu, uključujući i činjenicu da je uticaj javnog mnjenja u velikim zemljama koje odlučuju o sudbini sveta i posebno našoj takav da se to nikako ne sme zanemariti. Ja ovo, razume se, kažem imajući u vidu njihov sopstveni interes, za koji je takav odnos poguban, iako je takvu politiku bilo realno tesko braniti. Treba, na primer, konstatovati da su Hrvati imali ugovor sa jednom velikom američkom firmom za javne odnose, da su to imali Slovenci i Bosanci, da se samo Srbija nije upuštala u tu vrstu utakmice u pridobijanju svetske javnosti. Uvek se govori o tome da je CNN taj koji formira američko javno mnjenje, što i jeste dobrim delom tačno, ali je ključno da je pruženo obilje materijala osvajanjem Vukovara, granatiranjem Dubrovnika, opsadom Sarajeva i zločinom u Srebrenici, koje se moglo plasirati, iskoristiti, pa i zloupotrebiti ako se želelo.

■ *Sudeći po nedavnom govoru Slobodana Miloševića iako je, valjda u tom trenutku, nastupao samo kao predsednik SPS, u našem narodu ima i žita i kukolja, tj. patriota i, da ga citiram, 'degenerativnih pojava i janicara'. Jeste li se i u kojoj grupi prepoznali?*

■ Jesam, bilo bi me sram pred sobom da nisam u ovoj grupi izdajnika i plaćenika u takvoj klasifikaciji kakvu je on napravio. Mislim da je to uverljiv podatak o panici koja ih je zahvatila, o gubljenju živaca i gubljenju kompasu. Koliko god da, ukupno uzev, ta propaganda može da ima i uspeha, ovakav govor koji inače odudara od svih govora koje je Milošević održao, jer on, po pravilu, drži govore pune opštih mesta, govore koji ni u jedno pitanje ozbiljno ne zadiru, ovoga puta kao da je bio ljut, besan, (kao i Šešelj kad je napao novinare), kao da je izgubio tu svoju sposobnost da nastoji da se izdigne iznad svih tih tekućih stvari i da govori generalno i neobavezno, o narodu, o zemlji, o svetloj budućnosti itd. Tako da to tim više zabrinjava, jer svedoči o svesti o veoma suženom manevarskom prostoru koji im je ostao. Da li to nagoveštava i kurs totalne represije, ne umem da kažem, ali zlokobno zvuči. U svakom slučaju, izgleda kao da se pored onih komponenata o kojima sam govorio, želi da se usadi treća, strah u ljude – i možda disciplinovanje sopstvenih redova.

■ *Rekli ste da ovakav govor izaziva još jednu dimenziju straha – kažu i istraživanja javnog mnjenja i razgovori sa običnim ljudima, da je prilično prisutan strah, ali i da odgovor u narodu uobičajeno bude jednak stepenu represije koja se nad njim preduzima. Kako se Vi lično osećate?*

■ Moram da kažem da nisam osobito uznemiren, na kraju krajeva, suviše sam mator da bi se bilo čega plašio, ali u celini uzev, što Vuk (dabome Karadžić) reče: što pritiskaš jače, sve više odskače. To jeste nešto što se ne može mnogo ni dugo primenjivati. Ko bi rekao, recimo, od nas dvoje, da će se desiti ono što se desilo krajem 1996. i početkom 1997, da ni onda kad sama opozicija nije ni očekivala ni preduzimala ništa, dođe do masovnog bunta naroda, jer mu je jedno demokratsko pravo na najdrskiji mogući način uskraćeno. Prema tome, taj kurs ima svoje limite i mislim da će jako pogrešiti ako ga budu forsirali, jer onda ishod može da bude neželjen, ne samo za režim, nego možda i za sve nas. Ono što sada opozicija radi, a to je da ipak ne ide na destabilizaciju, nego traži da se pitanje reši izborima, jedini put. U situaciji koja je bitno drugačija od svih dosadašnjih, pre svega po tome što je ne samo zemlja, nego i režim totalno izolovan od međunarodne zajednice bez mogućnosti ni za jednog novog zeca da se izvuče iz šešira, da se primeni bilo koji od trikova koji su ranije bili primenjeni, možda ih sve to upućuje na ovu patriotsku propagandu, oslanjaju se na to, računaju s tim da će dobiti podršku naroda i za totalnu represiju koje, do sada, ipak, nije bilo.

■ *Vi se u ovom trenutku nalazite na čelu Evropskog pokreta u Srbiji, organizacije koja ima mnogo kontakata sa svetom, pa verovatno se i zbog toga sami prepoznajete u Miloševićevim rečima o grupi izdajnika, janičara i degenerativnih pojava. Ali, ljudi koji čitaju dokumente Evropskog pokreta znaju da je i zvanično u više publikacija ili platformi izražena i kritika sveta, između ostalog, oko NATO interevencije, pa se pominja katastrofalne posledice bombardovanja, i slične reakcije u svetlu takođe nisu blage kada se neko i njima suprotstavlja. Jeste li Vi od onih koji se osećaju napadnuti sa obe strane?*

■ Ako se neko ne slaže, malo je to reći, ako je jasan i glasan protiv režima, i pritom u suštini odobrava angažovanje međunarodne zajednice i smatra da bez tog angažovanja mi ne možemo izaći iz ambisa, iz toga se nikako ne može izvući zaključak da će odobriti svaku glupavu stvar koju međunarodna zajednica uradi. Treba na neprihvatljivo regovati, ne radi kredibiliteta, drugim rečima, ne zbog toga da mogu da kažem – imam pravo da kritikujem režim jer sam kritičan i prema međunarodnoj zajednici, već zbog toga što kao slobodan čovek mislim da treba da kažem ono što proizlazi iz jedne objektivne procene situacije bez obzira na koga se to odnosi.

■ *Unisone su kritike politike međunarodne zajednice, a koje idu odavde, da su sankcije kontraproduktivne, pa vidimo da sankcije traju godinama, da je bombardovanje, osim što je necivilizacijsko i po međunarodnom pravu bilo akt agresije, takođe kontraproduktivno, i da su mnogi potezi, od toga da je upravo taj svet menjao stav prema Miloševiću od 'balkanskog kasapina' do 'faktora mira i stabilnosti', bili takvi da su, prema mišljenju mnogih ovdašnjih ljudi, zapravo održavali Miloševićev režim. Da li to znači da su namere sveta zaista različite u odnosu na to da li su javne ili tajne?*

■ Uvek postoji razlika između javne i tajne diplomatije, ali nema tu u osnovi mnogo tajne. Ono što se ne razume, to je da i oni koji odobravaju postupke međunarodne zajednice i oni koji ih kritikuju, često gube iz vida da je u današnjem svetu mnogo složeniji proces odlučivanja nego što na prvi pogled izgleda – kad imamo u vidu da se radi o tome da je nestao bipolarni svet, da postoji jedna velika sila i tu se, po logici stvari, misli da postoji jedna čvrsta hijerarhija – šta odluče Amerikanci, to će uraditi i drugi, o Evropi se isto tako govori u jedini – sve je to, međutim, neuporedivo složenije i treba razmišljati u tom pogledu trezveno i pošteno. Međunarodna zajednica, po mom dubokom uverenju, ni u jednom trenutku naše krize nije želela da razbije Jugoslaviju, pogotovo ne SAD. Jednostavno, treba čovek sam sebi da postavi pitanje – koji bi to njihov interes bio da to učine, koji bi to njihov interes bio da demonizuju Srbe ili njihov režim, da se stave na stranu Muslimana ili Albanaca, prema tome, govoreći o stvarnim namerama međunarodne zajednice ja sam i danas uveren u to da oni, pre svega, gledaju na sve ovo ovde kao na opasan destabilizirajući faktor u Evropi koji može da se prelije preko svojih granica, kao što se i prelio od početka i da od samog početka oni brinu pre svega o tome. Drugo je pitanje da li su njihovi odgovori uvek adekvatni, ali mislim da u tom osnovnom stavu i pristupu nema razlike između javne i tajne diplomatije, tim pre što sve što je bilo tajno, posle dve godine postane javno. To se može danas čitati u svim knjigama, pa će se sagledati sa kakvim su se dilemama pojedini činioци međunarodne zajednice susretali u odnosu prema Jugoslaviji. Da su oni pri tom često radili nekompetentno, da su najčešće radili nesinhronizovano, da su neki njihovi postupci doprinosili režimu itd. – o tome nema sumnje, ali kod nas uvek postoji, negde u pozadini, ta ideja – napravili su oni neki "dil", žele ustvari drugo – mislim da to ipak nije tako u međunarodnim odnosima.

■ *Naravno da ja sad kontriram u ime onih koji imaju drugačije stanovište, pa kažem – želeli su a) američku dominaciju, b) NATO u jednoj oazi u kojoj nije bio i to im je sada uspeo bez obzira na to što naši pričaju o tome kako NATO nije na Kosovu, nego međunarodne snage i c) želeli su jednu strateški važnu komunikacionu liniju, da se zadržim na tome.*

■ Ne mogu sve to jednostavno da odbijem, ja samo kažem da kad čovek gleda genezu svega toga, kako je u kom periodu išlo, Amerikanci su od početka naše krize, od 1989, kada sam se ja vratio iz Vašingtona, pa do kraja mandata Bušove administracije držali se čvrsto jedini i duže od svih, mantre koju su nasledili iz ranijih godina iz odnosa prema Jugoslaviji, a to je – jedinstvo, celovitost, teritorijalni integritet. Oni su to stalno ponavljali, nagovarali svoje evropske saveznike da tu politiku slede, pravili su demarše; doduše, već ambasador Cimerman, kada je došao u Jugoslaviju, doneo je jednu važnu korekciju koju mi nikada nismo shvatili, a to je da Jugoslavija nema više ono mesto koje je imala, ne zbog toga što se Jugoslavija promenila, nego što se promenio svet, što je došla Poljska, Mađarska, posle toga pad Berlinskog zida i onda su rekli – mi se držimo toga i dalje, ali Jugoslavija više nema onaj popust koji je imala zbog svog strateškog značaja kao tampon između dva bloka i zbog primera koji je mogla da bude drugim istočnoevropskim zemljama. To mi nikada nismo shvatili, nismo ni primetili da se Berlinski zid srušio, nego smo sve snage bacili na 14. kongres SKJ, jedinstvo komunista itd. Kako su se stvari dalje odvijale, menjao se i stav Amerikanaca. Pri tom su oni pravili nove greške, jedna od njih je bila da su u jednom trenutku našu krizu kao vruć krompir prepustili Evropi, Evropi koja nije bila dovoljno politički ujedinjena i u kojoj je Nemačka ujedinjenjem postala toliko moćna da je apsolutno imala vodeće mesto i svakako odigrala jednu ulogu u ovom celom našem slučaju u osnovi vrlo negativnu. Kako su stvari dalje išle, kada je doslo do prisustva američkih trupa u BiH, da su se stacionirali u Makedoniji, dosli do Kosova, razume se, da oni žele i to drugo, a to je da ostvare svoje prisustvo na ovim prostorima, žele, takođe, da revitalizuju NATO i uradili su to na najgori način bombardovanjem, tu je postojala i dodatna motivacija – da se NATO ujedini pod njihovim vođstvom, a on je u mnogo čemu bio pred, da ne kažem rascepom, ali u vrlo teskim konvulzijama. To jedno drugome ne protivreči; ja govorim o tome da kad se govori o međunarodnoj zajednici u celini, osnovna njihova motivacija u odgovoru na jugoslovenske krize je bila ova o kojoj sam govorio, a onda, kako smo mi davali prilike, tako su i drugi apetiti rasli.

■ *S obzirom na sve ovo što se dešava na Kosovu, da li mislite da je moguć ponovo konflikt i širih razmera?*

■ Koliko god da ta intervencija NATO predvođena Amerikom, ustvari nije ispunila njihove ratne ciljeve, ipak oni su jedanput probali da to urade. Ne verujem da je to presedan koji će se lako praktikovati ponovo, ali mislim da samo prisustvo međunarodnih trupa na Kosovu apsolutno isključuje

mogućnost da se taj konflikt sada ponovo razbuktai i otme kontroli, bez obzira na to koliko j i dalje opasan.

■ *Mislite da ne postoji ni mogućnost bombardovanja ili sukoba vojski? Izgleda da su se uznemirili i ovi komandatni KFOR, idu manevri, a ne miruje ni naša vojska, prema informacijama koje imamo.*

■ *Znate, te informacije nemam. Možda tako kažu, ali čisto sumnjam, čisto sumnjam – nisam bas tako uveren u to...*

■ *To zvuči kao – ne daj bože, ne daj bože.*

■ *Dobro, to je, ipak, prazna puška, ta vrsta priče da će neko krenuti. Čak, lično mislim da se malo preteruje i na Zapadu sa tim izveštajima i direktnom umešanošću režima u to. Ja mislim da je režim dosta bespomoćan.*

■ *Vi ste, pak, svojevremeno govorili da ste smatrali da je tzv. projekat Velike Srbije, odnosno teza o svim Srbima u jednoj državi, bila zapravo nerealan projekat i u tom stavu, pozivali ste se na, po Vašem mišljenju, opredeljenost Evrope da se sačuvaju državne, međunarodno priznate granice. Moram da napomenem da su branioci suprotnog stava govorili da se zapravo nije radilo o međunarodno priznatim granicama, nego o granicama unutar jedne države. Čitavu priču koristim kao šlagvort za pitanje: da li mislite da u ovoj situaciji postoji mogućnost da se pokrajinska, u slučaju Kosova, ili republička granica, u slučaju Crne Gore, u nekom skorijem roku pretvore u međunarodno priznate granice, i to državne?*

■ *Mislim da stvarno međunarodna zajednica ovoga puta, a ima i mogućnost za to, to neće dozvoliti. Oni su došli u jednu protivrečnu situaciju da su ostali na stavu da nema nezavisnosti Kosova, a objektivno su dali podršku faktoru oličenom u albanskom živilju koji tu ideju zastupa i savršeno je jasno da kako stvari idu dalje, da će ta ideja imati sve ozbiljnije uporište među Albancima. Međutim, odgovor na to pitanje je, po mom mišljenju, jednostavan, dao ga je Robertson, generalni sekretar NATO koji je rekao – mi najmanje pet godina ostajemo na Kosovu, nema drugog odgovora, to je kao i ono što se dešava u BiH. Jedino tako i na takav način se to može održati. Prema tome, mislim da pitanje statusa Kosova, bez obzira na neke nove ideje koje su se čule od Bilta, pa i od samog Kušnera o tome da se može govoriti o Kosovu kao delu Jugoslavije, ne i Srbije, što vuče na neku ideju o trećoj republici ili nešto slično, lično mislim da je za to jednostavno rano. Što se tiče Crne Gore, Vi ste videli da je stav međunarodne zajednice jasan, da ne žele da se ovoga trenutka to pitanje drastično otvori, znači referendumom. Ja lično mislim da bi bila velika greška na to sada ići, ali tu postoji jedan fakticitet nezavisnosti – Crna Gora u ovom trenutku ima svoju monetu, ona kontroliše državne granice, ona ima svoju spoljnu politiku i svoju diplomatiju i u normalnim prilikama, znači, hipotetički, onog trenutka kada ovde budu drugačiji odnosi, druga neka vlast, očigledno da to što se bude stvorilo neće nikada biti isto sa ovim što je sad i da se sa izvršenim promenama mora računati.*

■ *Neću zaboraviti da sam u dva različita navrata razgovarala sa g. Robinom Kukom, jednom je insistirao na terminima 'Srbija i Crna Gora' i na tome da Jugoslavija nije priznata, a samo dve godine kasnije, konstantno je govorio 'Jugoslavija,*

Jugoslavija', jer se govorilo o Kosovu. Onda sam ga ja pitala – koja Jugoslavija kad je međunarodno nisu priznali i da li je sad pominjete samo zbog mogućnosti te treće republike i Kosova. Suština je – ima li principa na koji ste se pozivali u onom pitanju, ako su u pitanju interesi koji su vremenom drugačiji?

■ Interesi su primarni. To je, ako govorimo o greškama koje je ovdašnji režim učinio u svom spoljnopolitičkom delovanju u poimanju sveta, to što je svuda video prijatelje i neprijatelje, prijatelje koji će mu tradicionalno ostati verni, bilo da su su pravoslavci ili Sloveni ili stari prijatelji Francuzi itd., i neprijatelje koji nas mrze bez obzira na to da li se radi o Nemcima ili Amerikancima. Podsetiću na čuveni diktum Lorda Palmerstona, britanskog premijera polovinom XIX veka: "Nemamo mi večne saveznike ni stalne prijatelje. Naši interesi su večni i stalni i naša je dužnost njih da štitimo." To je jedini razuman odnos. Drugo je pitanje što je stvoren jedan okvir preko koga se, ipak, ne može. Pre svega, bez obzira na to što se on povremeno sabotira, probija, ne poštuje itd., jedan okvir – to su Ujedinjene nacije, kao sistem kolektivne bezbednosti koji postoji sa svojom Poveljom. Drugi dati okvir su neke stvari, kao što su Helsinški sporazum, ljudska prava, Evropska unija itd. Ti okviri postoje, e sada, o tome kako i u kom trenutku političari govore i da li im i u čemu na reč treba verovati, drugo je pitanje. Ne treba im verovati, ni u tim svojim ranijim izlaganjima koja pominjete, nikada nisam izrazio uverenje u konsekvencnost međunarodne zajednice u pogledu principa koje je proklamovala, naprotiv. Recimo, u američkoj spoljnoj politici postoje stalno dva ekstrema, jedan je wilsonijanaski, moralizatorski, vrednosno zasnovan, a drugi je uslovno se može nazvati kisindžerovskim, sa fokusom na *reson d'état*, zasnovan na realpolitici, i oni nastoje da, ako mogu, kombinuju oba principa, smatrajući prvi dosta naivnim, a drugi suviše ciničnim; ovaj drugi, nažalost, česće prevladuje, iako vole da se pozivaju na prvi, ali sam Dejton je izraz pomirenja tih dvaju principa. Nad tim se ne treba zgražavati, takva je politika oduvek bila, a u današnjoj međunarodnoj zajednici je to ipak znatno bolje nego što je bilo ranije, jer je mnogo veća unutrašnja disciplina zbog okvira koje sam pomenuo, ali o tome da se polazi samo od principa, ili da su neki stavovi dugotrajni ili večiti, o tome nema govora.

■ *Sa takvim iskustvom i takvim znanjem, niste, kada je razbijen, rasturen ili nestao SK, postali član nijedne druge partije. Zašto?*

■ Ja sam bio u jednoj partiji, mislim da je dosta, tačnije, smatrao sam i smatram da oni koji su bili angažovani, bili deo establišmenta, nosili odgovornost za razne stvari, ne treba da budu u novim političkim partijama. Mene ponekad nerviraju ljudi koje znam iz onog doba i koji o onoj državi pričaju na nemoguć način, ne priznajući nikakve kvalitete onoj državi koja je ipak bila jedna sređena, ugledna država; svakako ne smatram da na takav način treba da budem politički angažovan. Ja sam nekako verovao da će doći do nužne promene sistema čiji sam ja jedan deo bio, jer sam video mnoge slabosti koje je imao i neophodno je bilo da se taj sistem menja. Mislio sam da će to

prerasti u jedan drugi sistem, demokratskiji, ljudskiji, humaniji, otvoreniji, tržišniji, itd., u kome ću ja biti penzioner i baviti se nekim stvarima kao što su, recimo, ti rečnici, ili ekologija, ili lokalna samouprava, znači, bez direktnog angažovanja. Međutim, kada je do ovoga čuda došlo, ja sam i dalje zadržao stav da neću da budem ni u jednoj političkoj partiji, čak ni u onim strankama koje su mi bile vrlo bliske kao što je Građanski savez i u čijim sam nekim aktivnostima učestvovao, to kao principijelan stav, a s druge strane, da neću da ćutim, da hoću da kažem šta mislim nastojeći da, na način koji ja smatram primerenim, doprinesem da se stvari menjaju.

■ *A niste hteli ni da prihvatite funkciju bez stranačke pripadnosti, recimo u vladi Milana Panića, koja Vam je bila nuđena i to baš za ministra inostranih poslova, ako se ne varam, a nije se podrazumevala ponuda i da budete član partije?*

■ Ne, to nije sasvim tačno. Ja sam bio tada u Njujorku, pa mi se on javio odavde i rekao mi da mi predlaže da budem ministar inostranih poslova. Ja sam ga zamolio za dva dana da razmislim o tome, onda sam obavio neke konsultacije, nemam razloga da krijem, pitao sam Iglbergera da vidim šta oni misle o tome, pitao sam Sajrusa Vensa, pitao sam Dejvida Bajndera, ljude koje znam i kojima verujem. Iglberger je rekao da oni ne stoje iza Panića, da prisustvo bivšeg američkog ambasadora Skenlona njima stvara određene nevolje, jer je Evropa ubeđena da su oni namestili Panića. On je, razume se, rekao da mu neće praviti nikakve smetnje, ali oni ne veruju u uspeh njegove misije, jednostavno zbog toga što nedovoljno zna stanje i što nije u stanju da sruši Miloševića. Ja sam onda pitao telefonom jedan broj mojih prijatelja ovde kojima verujem, uključujući neke iz stranaka. Sa jednim izuzetkom, svi su mi rekli da bih ja to morao da prihvatim. Kad se Panić javio, ja sam rekao – ja bih bio spreman da prihvatim, ali ću Vam reći dve stvari: prvo, pročitacu Vam preko telefona dve stranice o tome šta ja mislim, kakva bi to spoljna politika nove vlade trebalo da bude i, g. Paniću, ako jednoga dana budete smatrali da treba da radite drugačije, nemojte računati na moje usluge, a drugo, rekao sam mu, što je možda i važnije, g. Paniću, nemojte imati iluzije, Milošević nikada neće pristati da ja budem ministar inostranih poslova. Panić mi je kasnije jednom prilikom ispričao, da kad je on počeo da čita predlog za sastav vlade i pomenuo moje ime, onda je Bora Jović, onako mali, skočio sa stolice i rekao – Paniću, prestaje svaki naš dogovor ako se to traži. Panić je insistirao da bude i ministar odbrane i pravdao se da je bio prinuđen da odustane od moje kandidature. Ja sam ga podsetio da sam mu rekao da do toga neće doći i da nisam iznenađen. Tako da, bez obzira na to koliko je kod mene bilo nelagode da se na takav način angažujem u politici, moram Vas ispraviti i reći da sam bio spreman da to prihvatim.

■ *Zašto ste Vi tako opasni za Miloševića?*

■ Ne verujem da sam opasan, nego, znate, ako se radi o spoljnim poslovima, njemu je bilo jasno da bi politika koju bih ja zastupao bila potpuno

suprotna onoj koju je on vodio. Na kraju krajeva, oni mene nikad nisu formalno smenili, nego su me, kao, povukli na pola mandata.

■ *Tada ste Vi izrazili javnu zahvalnost Miloševiću što Vas je, smatrali ste, upravo on povukao, odnosno pod njegovim pritiskom ste bili povučeni sa ambasadorskog mesta u Vašingtonu i ljudi su odmah mislili da je to značilo da ste Vi, kako se ovde govorilo, stambolićevac, odnosno zaboravili su da Vi niste bili u političkoj ljubavi ni sa Ivanom Stambolićem. Da li to znači da naš narod lakše prihvata da neko sledi vođu, ma ko taj vođa bio, ili da neko sledi ideju?*

■ U jednom ili dva intervju-a sam rekao, svakako cinično, da sam zahvalan Miloševiću što me je smenio. U kom smislu? Razume se da sam bio tada jako ozlojeđen, ali moram da kažem, ni moja porodica ni ja nismo to primili tragično, spremali se da živimo svoj život potpuno drugačije i nisam naravno znao na šta ću ovde naići, da li ću biti u direktnoj opasnosti, i ja sam samo rekao – on mi je stvar olakšao, ja ne bih io anko mogao da budem ambasador posle Osme sednice. To bi bilo samo mučenje i mrcvarenje. Ja sam bio jugoslovenski ambasador, a trebalo je da se pretvorim u nečijeg ličnog ambasadora, što nikad ne bih prihvatio. A, drugo, omogućio mi je da dobijem slobodno vreme koje nikad nisam imao u životu i da ga posvetim nečem pametnijem. Što se tiče Vašeg komentara, to je tačno da su ljudi pretpostavljali da je to zbog toga što sam bio deo Stambolićevog tima – ja to nikada nisam bio. Ja ne mogu da kažem ni da sam antistambolićevac, jednostavno, bili su veliki sudari i sukobi između Beograda i Republike u to vreme, Beograd nije bio mačiji kašalj, mi smo mogli i da preglasamo vladu uz pomoć drugih poslanika u nekim konkretnim pitanjima, nisu to neka politička pitanja, nego, recimo, Republika se izvlači iz preuzete obaveze kofinansiranja železničkog čvora, ili se radilo o položaju prosvetnih radnika u Beogradu, itd. Međutim, što se tiče Osme sednice, ja, u kontaktima koje sam imao, razume se, ne sa Amerikancima, ali sa mnogim našim ljudima, nisam krio šta mislim o Osmoj sednici. To je Miloševiću bilo poznato, ja sam se sreo sa njim toga leta posle Osme sednice i on me je pitao zašto je ja nisam podržao (on je znao da ja nisam deo Stambolićevog tima). Ja sam mu rekao – prvo, ne vidim šta jedan ambasador ima da se izjašnjava o Osmoj sednici Saveza komunista, a drugo, ti znaš dobro da se ja s tim ne slažem – i to je, pored drugih stvari o kojima smo pričali, bio poslednji razgovor koji smo imali.

Što se tiče toga da li će narod pre pratiti vođu ili ideje, mislim da u tom pogledu srpski narod nije nikakav izuzetak, da u svakom sistemu, a pogotovo onde gde demokratske institucije nisu razvijene i gde demokratsko javno mnjenje oličeno u slobodnoj štampi nije razvijeno, narod će biti lako spreman pre da prati vođu nego ideje. Primer Austrije pokazuje da se to dešava i u vrlo razvijenim društvima. Kod nas je za to postojala plodna njiva na kojoj je kult vođe mogao rasti. Uostalom, moram reći da je ne samo kod nas, nego i u svetu, kod Amerikanaca na primer, stalno postojala ideja da posle Tita treba ipak da

dođe neki Tito, stalno su hteli da prepoznaju koja je to ličnost koja će Tita zameniti, što je jedan naopak pristup u celini.

■ *Sami sada pomenuste odnos grad – republika još iz onog vremena koje nije ni tada bilo bas ruzičasto, da tako kažem, ali sada, s obzirom na to da se radi o različitim strukturama koje su na vlasti, tamo i ovde, mislim na nivou republike i na nivou grada, kao čovek koji je uvek govorio da je najvažnija funkcija na kojoj je bio u životu upravo funkcija gradonačelnika, šta mislite: da li je ovaj sukob republika – grad sada opasan?*

■ Tu nije reč samo o političkom sukobu, znači, u gradu je opozicija, SPO, a u republici je SPS i koalicija, nego je reč o tome da je Srbija strašno centralizovana zemlja, da su zatrti tragovi one lokalne samouprave koja je u onom sistemu postojala. Pre neki dan je g. Krnić izneo podatak da je u odnosu na 1990. godinu budžet grada manji 14 puta, da je učešće grada u porezu na promet od 75 odsto pre deset godina pao na 7,5 odsto, a u ovoj godina na 2 odsto, da sto za kojim sedi g. Mihajlović nije svojina grada nego je svojina republike. Moram da kažem da mi ovde u našim političkim razmatranjima često zapostavljamo to da svaka istinska demokratska reforma mora da uključi i reformu lokalne samouprave u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi. Što se tiče ovog konkretnog sukoba, on jeste opasan, neki mogu da misle da je čak motiv za lokalne izbore da može da se preotme Beograd, jer Beograd je svakako srce, Beograd je najveći, najviše glasova daje, ali tu postoji i Studio B kao vrlo važna činjenica i Studio B se ne može ugušiti ako se ne sruši ova vlast u Beogradu. Prema tome, to je jasno politički motivisano i sve ove priče o tome šta se i kako radi u gradu – o tome ne mogu da sudim kompetentno, samo znam da imaju neuporedivo manje sredstava nego što smo mi imali, pa i u ono vreme, a ljudi su to zaboravili, kad dođe prva mečava – mi nismo bili u stanju da očistimo sneg jer je mehanizacija do poslednjeg trenutka bila u drugoj operativi; grad i onda, a sada je to mnogo siromašniji grad, jednostavno nije blagovremeno reagovao. Međutim, to je sada čista politika, pre bih rekao – prljava politika, a to je da se kaže, što je jednostavno nemoguće, da je učinjeno sada više zla gradu nego bombardovanjem NATO. To već izlazi iz kategorije normalnog razmatranja i samo svedoči o tome koliko im je stalo, uključujući i kadrovske promene u SPS, da se grad preotme.

■ *Vi ste bili među onima koji su 1996-1997. svaki dan učestvovali u protestnim šetnjama i na kraju bili razočarani šansom koju je, po Vama, opozicija tada imala. Da li mislite da danas kad je opozicioni front znatno širi, više različitih partija učestvuje u njemu, postoji mogućnost da se ova objedinjenost o kojoj se sada govori i održi?*

■ To će u mnogome zavisiti od opozicije, zavisice i od drugih faktora, jer kad govorimo o činiocima van stranaka, to nisu samo nevladine organizacije, tu su sindikati, tu su nezavisni mediji, tu su razne građanske inicijative, Otpor, građanski parlamenti itd. Velika je greska bila ne samo to što je tada opozicija ispustila tu šansu i zbog raznih ličnih rivaliteta razbila stvoreno jedinstvo, nego i zbog toga što ni u tom trenutku nisu bili spremni da

pozovu jedan širi krug da u tome učestvuje. Stalno su se njih troje smenjivali, nisu pripustili ni druge političke stranke. Mislim da je to jedna lekcija koja je, verujem, naučena pa valja očekivati da opozicija ponovo istu grešku neće napraviti. To što se ovo jedinstvo akcije opozicije sada održava vrlo je dobar znak. Što god stvari budu išle dalje, ko god povuče nogu da izađe iz toga – propao je na bilo kakvim izborima i mislim da i svi drugi treba tome da se priključe i da ne izigravaju čistunce i puritance i da zameraju danas svakom od opozicionih lidera da li je jeo vola ili je ne znam šta radio u prošlosti, koliko god se ne slagali s tim. Mi druge opozicije nemamo, nego ovu današnju i tako objedinjena ona daje šansu svakome da, ne podržavajući pojedinačno nijednu stranku ili lidera izrazi svoju nesaglasnost sa onim što se danas dešava i da aktivno traži promene. Mislim da se tu ne sme biti niti sitničar, niti zlopamtilo, niti osvetoljubiv, niti živeti u nekoj kuli od slonovače, jer nam je danas potrebna zajednička narodna akcija.

■ *Moram da Vas pitam nešto, možda i krajnje lično. Vaša deca, sad odrasli i, moram reći, veoma uspešni ljudi, žive u inostranstvu. Zašto ste Vi u Srbiji?*

■ Ja ću Vam reći nesto. Ovaj život koji ja sada vodim, penzionerski, kada ne bi bilo te opšte nevolje, meni sasvim odgovara. Ja imam prijatelje, bavim se aktivnostima koje volim, imam omiljenu kafanu (u koju sad ne mogu često da zalazim), ali, to je život kojim sam ja živeo i ne bih ga rado menjao. Verovatno, s obzirom na to da sam dugo bio u Americi, da bih se relativno lako uklopio u taj život, ali ja odem tamo na mesec dana, a posle toga već me svrbi, svakog dana moram da znam šta se dešava ovde, ko je kako, sve to pratim preko interneta, tako da i tamo u osnovi živim u ovoj zemlji, drukčije ne mogu.

■ *U rečnicima koje ste napisali pokušali ste da objasnite hiljade fraza. Ja moram da priznam da ne znam kako se na engleskom kaže 'mrka kapa', ali me zanima da li mislite da je to prognoza za Srbiju ili će do promena u pozitivnom smislu, kako ih Vi doživljavate, ipak doći?*

■ Do promena u Srbiji će uskoro doći, po mom dubokom uverenju. Kad kažem uskoro, razume se, ne merim nedeljama i mesecima, ali u jednom periodu od godinu dana ja lično mislim da mora doći do promene. Ono čega se pribojavam jeste način na koji će do tih promena doći, znajući ovaj režim i njegovu nespornost da na normalan način ode. Hrvatski primer je krajnje inspirativan, ohrabrujući; pomalo im u tom pogledu zavidimo i nadamo se da se to može i ovde ponoviti. Bojim se samo da može da pukne, dakle ne da dođe do građanskog rata, jer mislim da to nije realno, pošto ne postoje dve strane koje bi se borile u takvom ratu, nego da možda dođe do jednog spontanog bunta i revolta koji se ne može kontrolisati i koji može da dovede do ozbiljnog nasilja. Nasilja nam je dosta i verujem da ne samo režim, nego ni oni koji su protiv režima ni međunarodna zajednica to ne žele.

B2-92, 4. mart 2000.
Intervju: Bojana Lekić

SAD I JUGOSLOVENSKA KRIZA

Prilikom razmatranja odnosa Jugoslavije i SAD tokom jugoslovenske krize valja imati u vidu tri ravni: politiku SAD prema Jugoslaviji i glavnim jugoslovenskim akterima (Srbiji, drugim republikama i saveznom vrhu), stavove tih aktera prema upozorenjima i akcijama SAD i, najzad, politiku međunarodne zajednice prema Jugoslaviji i, u tom okviru, razlike koje su se javljale između SAD i njenih evropskih saveznika.

Kad je reč o američkom odnosu prema jugoslovenskoj krizi, možda bi se, kao polazna ukupna ocena koju dalja analiza treba da potvrdi moglo reći, da su Sjedinjene Države svoju politiku u početku i dosta dugo (duže nego Evropa) zasnivale na istom osnovnom stavu aktivne podrške celovitosti, teritorijalnom integritetu i nezavisnosti Jugoslavije, koji su imale decenijama u odnosu na SFRJ, donekle korigovanom u pogledu važnosti Jugoslavije u kontekstu nestajanja bipolarnog sveta, da su zatim prepuštale teren Evropskoj zajednici odnosno Uniji i, na kraju, ponovo preuzele vodeću (i odlučujuću) ulogu sa Dejtonom, koju su zadržale do danas. Politika SAD prema jugoslovenskoj krizi bila je, stoga, mešavina doslednosti i nedoslednosti, jasnog sagledavanja situacije i pogrešnih procena, kontinuiteta i zaokreta, principa i pragmatizma, punog angažovanja i pasivnosti.

Politika Srbije, odnosno Slobodana Miloševića prema SAD, bila je mnogo doslednija – ona je od početka pogrešno procenjivala stavove SAD i loše čitala poruke i upozorenja, neadekvatno interpretirala američke motive i interese (u uverenju da im je jedini cilj srušiti one u Jugoslaviji koji žele da sačuvaju socijalizam), neutemeljeno računala sa tradicionalnim ili ideološkim saveznicima i živela u iluziji da se stvari mogu faktički svršiti na terenu, a onda Amerikancima i Evropi neće preostati ništa drugo već da se saglase sa novim stanjem stvari. Ta politika, u jednom periodu izazivačka, a u drugom ponizna, bila je u osnovi ignorantska, potcenjivačka i diletantska u odnosu na međunarodni faktor i posebno SAD. Jedna iskusna diplomatija je zamenjena ličnim, pogrešnim procenama neprikosnovenog vođe, njegovih poslušnih političkih i vojnih saradnika i jednako amaterskim i provincijalnim ocenama srpskih nacionalista koji su ga podržali.

Što se Zapadne Evrope tiče, njene greške su na početku krize bile brojnije i, na izvestan način, sudbonosnije od američkih. Ona se pokazala potpuno nespornom da se uhvati u koštac sa jednom tako složenom krizom u rubnom regionu, nije je ni dovoljno ozbiljno uzela u početku, a svoje sopstveno

jedinstvo stavila je iznad principa i adekvatnog reagovanja. Međutim, ta tema će biti predmet razmatranja samo u kontekstu razlika sa Sjedinjenim Državama.

Američka podrška jedinstvu Jugoslavije na početku krize

Tradicionalna američka podrška Jugoslaviji zasnivala se na očekivanju da ona može postati model nezavisnosti jednog istočnoevropskog sistema, politički otvorenijeg, ekonomski decentralizovanijeg i uspešnijeg od sovjetskih satelita i, što je osobito važno, nezavisnog u odnosu na SSSR. "Sve dok je trajao hladni rat, Jugoslavija je bila zaštićeno i ponekad maženo dete američke i zapadne diplomatije", kaže Cimerman. Međutim, Cimerman je bio prvi, koji je kao novi američki ambasador, u martu 1989. doneo važnu poruku: Jugoslavija i Balkan su i dalje značajni za interese SAD, ali Jugoslavija više nema raniji geopolitički značaj kao ravnoteža između NATO i Varšavskog pakta. Više nije bila jedina, jer su i Poljska i Mađarska imale otvorenije političke i privredne sisteme. U svetlu novih događaja Jugoslavija je na izvestan način ponovo svrstana u Istočnu Evropu. Njeni propusti na polju ljudskih prava, koje su SAD umanjivale zbog svojih bezbednosnih interesa, sada se pojavljuju u punom obimu, naročito na Kosovu. Ostaje tradicionalna podrška jedinstvu, nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, ali samo u kontekstu napretka u pravcu demokratije – SAD bi bile veoma protiv jedinstva koje se održava i nameće silom. Ovaj stav koji nije bio zaokret, ali jeste predstavljao važnu korekciju kursa, u Beogradu nije bio previše ozbiljno uzet, ali je zato dobio još više na značaju kad je te iste jeseni srušen Berlinski zid.

Međutim, u Srbiji kao da nisu ni primetili da je Zid srušen i da nastaje nova era. Svi su zauzeti pripremama kongresa SKJ. Dok drugi u Istočnoj Evropi žure da skinu etiketu komunizma, vojni vrh ocenjuje da američka i zapadna strategija prema Jugoslaviji "počiva na dve tačke: prvo, na višepartijskom sistemu kojim misle da razore SKJ, a drugo, veruju da će preko višepartijskog sistema održati Jugoslaviju i prevesti je u građansku (zapadnu) Evropu", a na sastanku kod Miloševića zaključuje se "da glavna bitka treba da se odigra na XIV kongresu SKJ, da se sačuva integritet SKJ i demokratski centralizam" (prema svedočenju B. Jovića). Koliko ne haje za američke stavove, Slobodan Milošević je najubedljivije pokazao arogantnim odbijanjem da primi ambasadora SAD, jer je bio "besan na njega" što nije prisustvovao mitingu na Gazimestanu (od zapadnih zemalja jedino se Turska odazvala) i zbog toga ga je držao na ledu devet meseci. U prvom razgovoru posle te "kazne", Milošević je, polupreteći rekao ambasadoru: "Ako dođe do secesije, Srbija je znatno veća od Slovenije. Tačnije, veći smo od mnogih evropskih zemalja. SAD treba da gledaju tamo gde leže njihovi interesi."

Krajem februara 1990. državni podsekretar Iglberger posetio je Jugoslaviju. Milošević mu je tvrdio da nema ništa protiv višepartijskog sistema,

ali je naglasio da on mora delovati na jugoslovenskoj, a ne na republičkoj osnovi – "To ne bi prošlo u Srbiji". Na sastanku sa predstavnicima opozicije iz cele zemlje, Iglberger je, pored ostalog, rekao da ljudska prava, sloboda i tržišna privreda mogu najbolje napredovati, ako Jugoslavija ostane ujedinjena. Po njegovom povratku, Stejt dipartment je poslao instrukciju američkim ambasadama u Zapadnoj i Istočnoj Evropi kojom im je naloženo da prenesu tamošnjim vladama uverenje Vašingtona da raspad Jugoslavije nije, ni u interesu jugoslovenskih naroda, ni bezbednosti Evrope i da zahtevaju od Evropljana da izbegavaju akcije koje bi mogle ohrabriti secesiju. SAD su zatražile da Evropljani javno izraze podršku jedinstvu i demokratiji u Jugoslaviji, kao i Markovićevom programu reformi.

Srpskom rukovodstvu je istovremeno prezentirana ocena JNA, da su SAD, posle posete Iglbergera Jugoslaviji, konačno odlučile da sruše srpsko rukovodstvo, kao jedino komunističko u Jugoslaviji. Kritična tačka preko koje ga žele rušiti je Kosovo, kršenje građanskih prava i sl. Daje se prednost rušenju komunista na vlasti u Jugoslaviji, nad pitanjem njenog integriteta. Ovakav svoj zaokret u odnosu na integritet Jugoslavije, Amerikanci zasnivaju na smanjenoj opasnosti od sovjetskog interesa za izlaz na Jadran. Vojska takođe ocenjuje da Amerikanci respektuju jedino protivnike koji im pokažu zube i pruže otpor. Zato se tako mora i postupiti. "Rekao sam Veljku da mu je analiza dobra", kaže Borisav Jović ondašnji predsednik Predsedništva SFRJ.

Krajem avgusta je Jugoslovenima sa visokog mesta u Stejt Dipartmentu preneti poruka da su SAD za jedinstvenu, demokratsku Jugoslaviju i da neće podržati njeno cepanje. Takođe, da to mora biti jasno onim republičkim rukovodstvima u Jugoslaviji koja razmišljaju o otplenjenju. Podvučeno je da Stejt dipartment upućuje svoju ambasadu u Beogradu da dekuražira sve separatističke težnje, uključujući i one u Srbiji. U skladu sa takvim interesom, u kontaktima koje imaju u SAD, i u Jugoslaviji sa predstavnicima pojedinih republika, upućuju ih da za akcije prema SAD koriste postojeće federalne institucije, kao i ambasade dveju zemalja. Odbili su zahteve pojedinih republika za susrete sa Bušom. Pritom je data jedna dosta pesimistična ocena da razvoj unutrašnjih prilika u Jugoslaviji teče krajnje zabrinjavajuće, a ishod postaje opasan i neizvestan. Misli se na separatizam Slovenije, ozbiljno ugrožavanje i kršenje ljudskih prava na Kosovu, sumnje u proces demokratizacije Srbije, zabrinjavajuće narastanje nacionalizma, neuverenost u punu demokratskost onog što se odvija u Hrvatskoj nakon izbora. Privedba B. Jovića na ovaj značajan izveštaj je krajnje lakonska: "Sve su to prazne priče. Menjaće oni stavove kao Ciganin konja samo da ovde promene režim."

Prvog oktobra 1990, predsednik Buš, u razgovoru sa predsednikom Predsedništva SFRJ, Jovićem, čemu je u SAD dat veliki publicitet, izjavljuje da "SAD pružaju punu podršku jedinstvu, nezavisnosti, teritorijalnom integritetu Jugoslavije i političkim i ekonomskim reformama vlade Jugoslavije." Čak je upitao da li bi Jugosloveni želeli da Sjedinjene Države budu glasnije (eksplicitnije) u izražavanju svog stava u prilog jedinstvu i teritorijalnom

integritetu Jugoslavije – možda SAD nisu dovoljno jasne i glasne u tom pogledu. Buš ističe da nikako ne bi smeo da se stvara utisak da Amerika prema Jugoslaviji "jaše na dva različita konja". Stav SAD je jasan.

Desetak dana kasnije u Stejt dipartmentu je zaključeno da SAD treba da "pokažu svoj aktivan interes za očuvanje jugoslovenskog jedinstva". Na toj liniji je i instrukcija da se prenese američki stav Komisiji Evropske zajednice o tome "da je došao trenutak da se svi stvarni prijatelji Jugoslavije aktivno postave u prevazilaženju jugoslovenskih teškoća, a ne da posmatraju i čekaju." Takođe, treba uticati na pojedine članice EZ (Nemačka, V. Britanija, Holandija i Grčka) koje imaju rezervisan stav prema III finansijskom protokolu sa Jugoslavijom da ne "zatežu na takvim pitanjima kao što je predviđeni iznos za protokol". Najavljuje se podrška SAD Jugoslaviji na sastanku Grupe 24, 19. oktobra. Ministrima EZ je krajem oktobra u Rimu pomoćnik državnog sekretara Sajts poručio da "administracija SAD u potpunosti podržava i veoma je zainteresovana za jedinstvo Jugoslavije i njeno federalno ustrojstvo, mada je jasno da se sadržaj reči federalno, mora menjati u odnosu na sadašnji". Sajts je naglasio da je potrebno i javno iznositi takav stav podrške. U Beogradu, međutim, niti veruju ovim potezima SAD, niti pokušavaju da ih na bilo koji način iskoriste. Oni poklanjaju veru obaveštajnim informacijama, poput one koja tvrdi da "su Sjedinjene Države zadužile Mađarsku da svim mogućim sredstvima i uz potrebnu američku pomoć rade na rušenju socijalističkog poretka i jedinstva Jugoslavije, a naročito da rade protiv Srbije... jer je, po američkim procenama, ona još jedini oslonac socijalizma."

U američkom stavu podrške počinje sve vidljivije da se provlači jedno ozbiljno upozorenje: da se SAD ni u kom slučaju neće saglasiti sa upotrebom vojske protiv onih koji idu ka nezavisnosti. Stejt dipartment je 25. decembra 1990. dao saopštenje: "SAD će se snažno usprotiviti svakoj upotrebi sile ili zastrašivanju koje bi blokiralo demokratske promene ili dovelo do uspostavljanja nedemokratskog jedinstva u Jugoslaviji."

U opširnoj promemoriji koju je ambasador Cimerman predao predsedniku Predsedništva 19. januara 1991. prva tačka je da će se "Sjedinjene Države snažno suprotstaviti bilo kakvom korišćenju sile, pritisaka ili podsticanja na nasilje koje bi blokiralo demokratske promene ili dovelo do nedemokratskog jedinstva u Jugoslaviji. U tom smislu mi ćemo se suprotstaviti svakom pokušaju da se promene granice unutar Jugoslavije na drugačiji način, osim mirnim putem... Bilo koji entitet u Jugoslaviji koji pribegne upotrebi sile ili pritisaka, jedino će postići svoju sopstvenu izolaciju od Evrope i međunarodne zajednice... Verujemo da bi korišćenje sile ili pritisaka od strane jugoslovenske vojske pre ubrzalo dezintegraciju nego što bi unapredilo jedinstvo... Sjedinjene Države snažno podržavaju jedinstvo Jugoslavije koje se, verujemo, najbolje može očuvati kroz demokratske promene, poštovanje ljudskih prava i reforme tržišne privrede... Sjedinjene Države su ozbiljno zabrinute zbog nastavljanja represije od strane srpskih vlasti na Kosovu. Srpska represija na Kosovu je

ćorsokak za Srbiju. Ona je polarizovala pozicije, ukinula dijalog između Srba i Albanca i vodi Albance prema separatizmu, koga se Srbi plaše."

Ovaj stav je već veoma izdiferenciran u odnosu na ranije izjave o apsolutnoj i nekvalifikovanoj podršci jedinstvu i celovitosti Jugoslavije. I dalje smo za jedinstvo, ali samo ako se može ostvariti bez nasilja i ako bude praćeno demokratizacijom, tržišnim reformama i prestankom represije na Kosovu. Ustvari, ovim stavom daje se prednost mirnom rešenju krize nad očuvanjem jedinstva Jugoslavije. Tome se teško može prigovoriti. Međutim, srpsko rukovodstvo nije uzelo ozbiljno ova upozorenja, držeći se politike svršenog čina koju će SAD i Evropa morati na kraju da prihvate.

Pored toga, u razmišljanima u SAD sve je prisutnija teza da SAD treba da se dezangažuju u Jugoslaviji i da sve to prepuste Evropi. U Nacionalnom savetu za bezbednost SAD održana je 25. 1. 1991. razmena mišljenja o situaciji u Jugoslaviji. Niko od poznavalaca jugoslovenskih prilika nije bio u stanju da predvidi dalji razvoj događaja, niti da predloži način angažovanja SAD u pružanju pomoći Jugoslaviji. Jasan je bio samo stav da niko u SAD ne bi mogao da podrži intervenciju JNA. Ukoliko bi do toga došlo, Jugoslavija bi bila politički i ekonomski međunarodno izolovana. Na sastanku je zaključeno da bi evropskim saveznicima trebalo saopštiti da SAD nisu u stanju da efikasno utiču na smirivanje prilika u Jugoslaviji, te da bi bilo svrsishodno da se na tome oni prvenstveno angažuju.

Krajem maja američka štampa je puna najpesimističnijih ocena o Jugoslaviji. "Vašington post" piše: "Događaji u Jugoslaviji imaju vlastitu, možda i nezadrživu dinamiku i inerciju, što ugrožava ne samo dobrobit Jugoslavije, već preči i wolačenjem njenih suseda u sukob, kao i destabilizaciju Istočne Evrope. SAD i Zapad malo mogu da utiču da se taj neželjeni pravac razvoja spreči, pa je moguć i najgori ishod. Jugoslavija jedino sama može da spreči najgore, ili će se suočiti sa nesagledivim posledicama vlastite politike." I drugi listovi upozoravaju na *destabilizirajući eho i lančani efekat* u Istočnoj Evropi, kao na posledicu koje se SAD najviše plaše. *Glas Amerike* predlaže dobronamerno i nemoćno Jugoslovenima da razmisle o sledećem: "Hrvati i Slovenci bi mogli da se saglase da je autonomija, a ne nezavisnost, ono što žele. Srbi bi mogli da shvate da oni nisu većina u celoj zemlji. Albanci na Kosovu bi mogli da prihvate veoma povoljnu činjenicu da njihova zemlja nije Albanija. Harizmatični srpski nacionalističko-komunistički lider Slobodan Milošević bi mogao da razmišlja o tome da njegove pretenzije izazivaju strah onih koji nisu ni Srbi ni komunisti, i da te pretenzije učini umerenijim." 21. juna 1991, četiri dana pre nego što će Hrvatska i Slovenija proglasiti nezavisnost, državni sekretar SAD Bejker došao je u posetu Jugoslaviji, u poslednjem, očigledno zakasnelom, naporu za sprečavanje nasilja. Doneo je sa sobom izjavu kojom je svih 36 zemalja koje su učestvovala na Berlinskom sastanku KEBS podržalo jedinstvo, reformu, ljudska prava i mirno rešenje krize. Održao je 11 posebnih sastanaka sa svim republičkim predsednicima, predstavnicima savezne vlasti i

liderima sa Kosova. Politika SAD je da jedinstvo i celovitost Jugoslavije treba da budu sačuvani – rekao im je Bejker. Na sastanku sa Milanom Kučanom tražio je da Slovenija odustane od ideje samostalnosti. Upozorio ga je da Helsinški akt priznaje samo miroljubivo samopredeljenje, a ne putem sile. Rekao mu je da SAD neće priznati unilateralne deklaracije nezavisnosti. Kučan mu je odgovorio da su stvari otišle suviše daleko i da nije više moguće sačuvati Jugoslaviju kakva je sada. Kod Franje Tuđmana se založio za jednaka prava srpske manjine i izrazio zabrinutost zbog Tuđmanove prakse da naoružava članove svoje partije. Njegov apel je naišao na zid nerazumevanja i odbijanja. Tuđman je rekao da je hrvatska odluka da napusti Jugoslaviju već doneta i da se neće menjati. "SAD neće priznati jednostranu secesiju koja može da izazove nasilje i krvoproliće. Oni koji odbiju da pregovaraju biće odogovorni za izbijanje nasilja," rekao je Bejker Slobodanu Miloševiću. Bejker je rekao da će SAD i dalje vršiti pritisak na Slovence i Hrvate da ne idu na nezavisnost, ali isto tako da su SAD protiv upotrebe sile da se to spreči. "Odbijamo bilo kakvo polaganje prava Srbije na teritoriju izvan njenih granica. Ako istrajete na tome, Srbija će postati prokažena, parija." Na Bejkerove optužbe za stanje na Kosovu, Milošević je odvratio da tamošnji Albanci imaju više prava nego bilo koja druga manjina u Evropi. Na sastanku rukovodstva 12. juna, kako piše B. Jović, Slobodan Milošević saopštava svoje ocene o međunarodnom okruženju: "Nemačka podržava razbijanje Jugoslavije. Pokušava da u KEBS uvuče i Japan i da ostvari osovino Berlin-Tokio. SAD žele da Jugoslavija opstane, ali da bude proamerička. Sloveniji i Hrvatskoj ne odgovara politika SAD, ali im odgovara politika Nemačke. SAD nema drugog izbora nego Jugoslaviju sa Antom Markovićem." Bez obzira na kvalitet ove "analize", valja primetiti bitnu promenu ocene – nisu SAD te koje žele da razbiju Jugoslaviju, već Nemačka (u osovini sa Tokijom!). Mesec dana kasnije, 12. jula, na pitanje britanskog i američkog ambasadora na jednom prijemu o mogućem raspadu Jugoslavije, Milošević je odbrusio: "Koga je briga ako se raspadne. Srbija i Crna Gora će postojati kao savezna država i kao zakoniti naslednik Jugoslavije." Što se tiče Makedonije rekao je da "ona nije entitet, ona je detalj, toliko je beznačajna da o njoj ne treba ni da brinemo. Ona će se raspasti." Aliju Izetbegovića je nazvao "muslimanskim fundamentalistom" i rekao da Srbija ne bi imala ništa protiv ako bi se Hrvati koji žive u Hercegovini prisajedinili Hrvatskoj.

SAD prepuštaju vodeću ulogu Evropi

Bejker se iz Beograda vratio krajnje frustriran, jer mu je postalo jasno da su sve njegove poruke naišle na gluve uši i da je raspad neminovan, a građanski rat verovatan. Tada je kod njega konačno sazrelo uverenje da vruć krompir treba prepustiti Evropi. Taj stav, koji predstavlja ozbiljan zaokret u politici SAD, biće konačno zauzet u jesen 1991, o čemu je Iglberger 19. oktobra obavestio ambasadora Mujezinovića. *Sušтина te politike je držanje SAD na distanci*

i prepuštanje Evropi da se angažuje i traži rešenje. SAD nemaju razloga da se angažuju na mnogim punktovima u globalnom rasporedu, na kojima su se sučeljavali sa ekspanzionističkom politikom SSSR. To je godinama bila Jugoslavija... SAD nemaju poverenja ni u jedno rukovodstvo u republikama, a na saveznom nivou izgubili su veru u premijera Markovića... Američka ocena je, kaže Iglberger, da rukovodstvo Srbije ide za tim stvori *veliku Srbiju* i da ga ne interesuje Jugoslavija. U tom cilju Milošević je spreman da pusti Sloveniju i deo Hrvatske da se osamostale, pod uslovom da u veliku Srbiju uđu i BiH, Crna Gora, delovi Hrvatske i verovatno Makedonija. Ako bi se taj plan ostvario, SAD bi zavele totalnu ekonomsku blokadu Srbije. Njihova je ocena da rukovodstvo Srbije tesno saraduje sa Armijom u osvajanju delova Hrvatske... ali SAD ostaju pri stavu da neće nagrađivati niti podsticati secesiju. Nedavno je premijeru Slovenije L. Peterleu odgovoreno u Stejt dipartmentu da SAD neće dati međunarodno priznanje Sloveniji, da neće priznati najavljenju slovenačku valutu i da neće podržati slovenačke zahteve za ostvarivanje odgovarajućeg statusa u MMF i Svetskoj banci. Rekao je Peterleu da ne očekuje da SAD pošalju svoje divizije u Sloveniju i Hrvatsku. Kao posledica ovakvog stava SAD, Drnovšek je otkazao dolazak u Stejt dipartment. Isti stav zauzimaju i prema zahtevima Hrvatske za priznanje, iako je uticaj hrvatskog iseljništva i pritisak na pojedine senatore i kongresmene u porastu. Međutim, SAD nisu Austrija i Nemačka gde je ovo pitanje postalo faktor u izbornim računicama. Zbog toga se Buš i Bejker ne obaziru previše na ove pritiske... Rukovodstvo SAD ceni da nema partnera u Jugoslaviji za ozbiljan razgovor, rekao je na kraju Iglberger.

Ovo prepuštanje vodeće uloge Evropi u rešavanju jugoslovenske krize imalo je vrlo loše posledice, jer Evropa, politički još uvek nedovoljno integrisana i nedovoljno spremna i sposobna da se uhvati u koštac sa jednom tako složenom i teškom krizom, dopušta da tu ulogu preuzme Nemačka čiji prestiž i uticaj postaju odlučujući nakon ujedinjenja. Međutim, valja imati u vidu momente koji su opredelili američku administraciju na svojevršno povlačenje: prvo, frustrirajuće odbijanje svih (i bukvalno svih) aktera jugoslovenske krize da idu na kompromis i prihvate dobre usluge i upozorenja Sjedinjenih Država; drugo, jedinstvo zavađenih republika postignuto je samo u jednom: da obore Antu Markovića, koji je jedini nudio razuman koncept i imao u tome američku podršku, i treće, nailazila je izborna godina, u kojoj svaka američka administracija nastoji da ne ulazi ni u kakve spoljnopolitičke rizike i involviranje u sukobima sa neizvesnim ishodom i posledicama.

Amerikanci su i dalje ubeđivali svoje evropske saveznike da ne idu na priznanje. Bejker je tvrdio da će slom Jugoslavije značiti veliku destabilizaciju i da se neće odigrati bez teškog nasilja. Ova pozicija je imala tokom jeseni snažnu podršku Francuske i Britanije. Buš je lično intervenisao kod nemačkog kancelara Helmuta Kola na samitu NATO u Rimu, početkom novembra, a neposredno pre samita EZ, Stejt dipartment je poslao depešu američkim ambasadama u prestonicama EZ sa instrukcijom da urgiraju odlaganje

priznavanja. Ipak, sve se to činilo prilično mlako i bez odlučujućeg pritiska, jer je već bila doneta strateška odluka da se prepusti Evropskoj zajednici ono što je ona sama nazvala "evropskim problemom". Priklanjajući se pritisku Nemačke, lideri EZ su, 17. decembra 1991. odlučili da priznaju Hrvatsku i Sloveniju i da ponude priznavanje Bosni i Hercegovini. Reakcija Stejt dipartmenta koja je usledila posle ove akcije bila je negativna, ali vrlo bleđa.

Iglberger, sada već vd državnog sekretara, kaže 27. januara 1992. Joviću, da priznanje Slovenije i Hrvatske od strane EZ predstavlja grešku i preuranjen potez. Međutim, EZ je to već učinila i dnevno rastu pritisci na administraciju SAD da i ona to učini. Povodom Jovićeovog zahteva za većim učešćem SAD u rešavanju jugoslovenske krize, Iglberger je rekao da do toga neće doći. Američke ocene o odgovornosti aktera jugoslovenske krize, kaže Iglberger, ukazuju da Republika Srbija snosi veliku odgovornost. To ne znači da Slovenija i Hrvatska nisu odgovorne. Naprotiv i one snose odgovornost. Administracija je pre godinu dana predočila liderima Slovenije i Hrvatske šta će se dogoditi ukoliko se odluče na jednostrano proglašenje nezavisnosti. Njihova argumentacija se zasnivala, što je donekle tačno, na stavu da se Srbija ne može nagovoriti da promeni svoju poziciju. Tada je došlo do tragedije i proći će još mnogo vremena pre nego što američki narod zaboravi stradanja u Vukovaru. Naglasio je da niko u SAD, uključujući njega, ne može da shvati zašto je bombardovan Dubrovnik. Za SAD je podela BiH apsolutno i totalno neprihvatljiva. Ne želi da kaže da SAD uzimaju kao ozbiljne i verodostojne izveštaje koji govore o mogućoj nagodbi Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana oko BiH, ali da svima u Hrvatskoj i Srbiji želi da uputi jasnu poruku oko stava SAD prema BiH. Jović je odgovorio da je Srbija odlučno protiv rasturanja BiH i da je čista laž da postoje pregovori između Srbije i Hrvatske oko podele BiH. Srpsko rukovodstvo se uvek tako ponašalo u razgovoru sa Amerikancima i Evropljanima - tvrdili su da oni nemaju nikakvog uticaja ni na Srbe u Hrvatskoj i Bosni ni na Jugoslovensku armiju, da Albanci uživaju najveća prava u Evropi, da nema paravojnih formacija van granica Srbije, da su odlučno protiv podele BiH, da su za višepartijski sistem i ekonomske reforme, da državni mediji nisu pod njihovom kontrolom itd. Postoji jedan zajednički zaključak koji se provlači kod svih koji su pisali o jugoslovenskoj krizi (Oven, Holbruk, Cimerman, Vens, Vudvord) da ne mogu da razumeju da im njihovi jugoslovenski sagovornici ne trepnuvši serviraju najoridinarnije neistine, iako moraju znati da svet ima obilje informacija iz prve ruke.

Novi zaokret SAD

- priznanje Bosne i Hercegovine

SAD su ostale pri svom stavu tokom narednog proleća, a onda su napravile novi zaokret - počele su aktivno da lobiraju kod svojih evropskih saveznika da se prizna Bosna i Hercegovina. Po svemu sudeći za to su postojala tri motiva: prvo, Amerikanci su verovali da će nakon očekivane većine za

nezavisnost na referendumu, međunarodnim priznanjem BiH Milošević i Karadžić biti stavljeni pred svršen čin; drugo, na taj način im je bilo jednostavnije da promene svoj stav o priznanju ako istovremeno priznaju sve četiri republike (BiH, Sloveniju, Hrvatsku i Makedoniju) i, treće kao da su se pokajale što su vodeću ulogu prepustile Evropi, posebno "zabrinuti zbog izbijanja Nemačke u prvi plan, ispred SAD" (Iglberger). Mislili su da će Milošević to prihvatiti u želji da izbegne ekonomske sankcije i da dobije priznanje da su Srbija i Crna Gora naslednice Jugoslavije (što su izgleda tada SAD bile spremne da ponude u zamenu za priznanje ostale četiri republike). Bila je to očigledno pogrešna procena i račun bez krčmara. Ovo priznanje nije sprečilo ni odložilo izbijanje sukoba; po svemu sudeći, ono ga je samo ubrzalo.

Kada je oružani sukob u Bosni izbio, postao je predmet nadmetanja u američkoj izbornoj trci. Guverner Bil Klinton je, 26. jula 1992, kao predsednički kandidat kritikovao Bušovu administraciju zbog "okretanja leđa kršenju osnovnih ljudskih prava". "SAD treba da predvode u zahtevu da Savet bezbednosti UN izda saglasnost za vazdušne napade protiv onih koji nasrću na napor da se ukaže humanitarna pomoć... Moramo jasno reći da će privredna blokada protiv Srbije biti pooštrena, ne samo za naoružanje, već i za naftu i drugu robu... Potrebna je međunarodna akcija kako bi se optužili ljudi zbog zločina protiv čovečanstva na osnovu međunarodnog prava."

Kada je Bil Klinton nasledio Džordža Buša, izgledalo je kao da će Sjedinjene Države pokrenuti novu inicijativu na liniji ponovnog preuzimanja vodeće uloge i direktnog angažmana SAD. U svojoj trećoj nedelji kao predsednik rekao je da bi neaktivnost u Bosni značila "odustajanje od vodeće uloge Amerike".

Torpedovanje Vens-Ovenovog plana

Međutim, iako je obećavala da će po preuzimanju vlasti ponuditi alternativnu politiku, od toga nije bilo ništa. Umesto toga, administracija je praktično minirala Vens-Ovenov plan, o kome je bio postignut konsenzus u Evropskoj zajednici, koji je podržala i Rusija, a i same SAD u svakoj fazi tokom petomesečnih pregovora. "SAD neće terati Muslimane da prihvate mirovni plan za Bosnu - Pripremaju svoj predlog - Vens-Ovenov plan manjkav, kaže Vašington, ali vidi nekoliko opcija" ("Njujork tajms", 4. 2. 1992). Dva dana kasnije, istaknuti kolumnista A. M. Rozental je ovaj stav administracije prokomentarisao sledećim rečima: "Istina je da Vens-Ovenov plan pokušava da stvori Bosnu, a ne da je uništi - što je činjenica koju vrištavci zbog sopstvene dreke ne mogu da čuju... Klintonova administracija radi nešto što je za veliku silu opasnije od vrištanja - mrmlja. Kažu da se Vašington ne protivi planu, ali da od sukobljenih strana neće tražiti da ga prihvate... Ukoliko se odbaci V-O plan, rat će se nastaviti, Bosna će verovatno nestati u srpsko-hrvatskoj podeli... Što je verovatnije, neko će doći na sjajnu zamisao - dosta je ubijanja, recimo tim

ljudima da moraju da žive zajedno u decentralizovanoj državi u kojoj dele vlast." (Poslednja rečenica je direktna anticipacija Dejtona, do koga je došlo tek tri godine kasnije.) Henri Kisindžer je tvrdio da "ukoliko bosanski sporazum treba da bude pravičan, mora se nametnuti" ("Njujorsk tajms", 23. 2. 1992).

Svedočeći 27. aprila u Senatu, Voren Kristofer je jasno stavio do znanja da SAD nisu spremne da nametnu sporazum, čak i ako bi Srbi bili ti koji mu se protive. Dejvid Oven je bio vrlo kritičan prema ovakvom stavu administracije: "Bilo je neminovno da se na celu ujedurmu gleda onako kakva je bila – sa stanovišta EZ sa potištenošću, sa Pala s likovanjem, iz Sarajeva sa očajanjem, a iz Beograda sa cinizmom." 6. maja u 5 sati ujutro, nakon 16-časovne sednice, i pored ubeđivanja Miloševića, Čosića i Micotakisa, Skupština na Palama je odbila Vens-Ovenov plan. Američka administracija kao da je to jedva dočekala. Odmah je izašla sa inicijativom "ukini i udari": ukinuti embargo na oružje Muslimanima i vazдушnom silom NATO udariti po svakom pokušaju Srba da spreče Muslimane da dobiju oružje i obuču se za rukovanje njime. Taj plan nije nudio nikakvu ozbiljnu šansu za zaustavljanje rata – on je bio simuliranje aktivnog učešća i omogućavao administraciji da vodi "alibi diplomatiju" kojom se dobija podrška javnog mnjenja za odlučnost u zaustavljanju srpske ofanzive (osobito posle objavljivanja prizora srpskih logora) a odgovornost prebacuje na druge. U osnovi to je bio odraz ključnog stava tokom čitavog Klintonovog mandata: izbeći po svaku cenu upotrebu kopnenih trupa. Radi se o poznatom vijetnamskom sindromu: debakl u Vijetnamu i u Somalij ulili su strah (koji su delili i administracija i vojska i javno mnjenje) da se ne uvale u kaljugu iz koje se ne mogu izvući. Zato je jednostavniji manje rizičan izbor bio vazдушna intervencija. Postojao je i drugi motiv – neprepuštanje vođstva drugima. Tokom cele 1994. godine administracija je imala samo dve značajnije inicijative: jedno je martovski sporazum između Bošnjaka i Hrvata da formiraju federaciju; drugo je bio plan Kontakt-grupe (SAD, Nemačka, Velika Britanija, Francuska i Rusija) kojim je predviđeno da Srbi zadrže 49 odsto (manje od 70 odsto, koliko su zaista držali, ali više nego što im je obezbeđivao propali Vens-Ovenov plan 43 odsto). Da bi postigao ukidanje ekonomskih sankcija Srbiji, Milošević je snažno podržavao ovaj plan, ali ga je parlament bosanskih Srba odbio.

Amerikanci Dejtonom ponovo preuzimaju vodeću ulogu

Amerikanci se na velika vrata vraćaju u jugoslovensku krizu 1995. godine, sa Dejtonom – koji je bio njihova ideja, inicijativa i realizacija. Oni su praktično vodili ceo pregovarački proces, od početka do uspešnog završetka. Tome je prethodila promena u balansu snaga na terenu, u čemu su Amerikanci imali važnu, možda odlučujuću ulogu.

U maju se krenulo sa vazдушnim napadima NATO. Slike zatočenih vojnih posmatrača UN, vezanih za stubove i ograde mostova na Palama i oko

njih i napad na Srebrenicu i Žepu kojom prilikom je očišćeno 40.000 Muslimana samo su ubrzali rasplet: došlo je do kontraofanzive hrvatske i bošnjačke armije i operacije "Oluja" u Krajini. Hrvati su zauzeli Jajce, a Muslimani Donji Vakuf. Srpske trupe su bile u panici. Naredni cilj je – Banja Luka. Ali, SAD su protiv. Holbruk je pritisnuo Tuđmana i ponudio mu "dil": ako zaustave ofanzivu i povuku trupe iz Zapadne Bosne, SAD će podržati reintegraciju Istočne Slavonije i Tuđman pristaje. Teže je bilo sa Izetbegovićem, jer su prvi put bosanske trupe imale čistu prednost. Ali, Tuđman je već prihvatio, a Holbruk je rekao da će se sami boriti ako ne prihvati i on je na kraju pristao. Što se tiče Krajine, američki ambasador u Hrvatskoj, Piter Glabrajt je razgovarao sa Babićem i ubedio ga da potpiše izjavu od pet tačaka kako bi sprečio napad hrvatske vojske. Međutim, Tuđman je ispravno procenio da ga Amerikanci neće zaustaviti. Amerikanci nisu ozbiljnije reagovali na izgon Srba iz Krajine (kao uostalom ni Milošević). Za manje od mesec dana situacija se potpuno preokrenula i Amerikanci su mislili da je došlo vreme za ozbiljan pritisak na Srbe u Bosni preko Miloševića.

Tako je došlo do Dejtona kojim je okončan rat u Bosni i uspostavljen međunarodni protektorat. Dejtonom je došlo do promene američkog stava prema Miloševiću. Na njega su pre svega računali da do Dejtona uopšte dođe i tu su bili u pravu. On je jedini mogao da slomi otpor bosanskih Srba i on je to efikasno radio, tako da je on u njihovo ime pregovarao, a predstavnici bosanskih Srba u Dejtonu su bili samo statisti. Amerikanci su jako računali i s tim da će Milošević biti ključni faktor u obezbeđenju sprovođenja Dejtonskog sporazuma – i tu su već mnogo manje bili u pravu. Milošević ne drži mnogo do preuzetih obaveza, a i njegov uticaj na bosanske Srbe je počeo da erodira, tako da je kasnije, ustvari, bio protiv one struje u Republici Srpskoj koja je bila za dosledno sprovođenje sporazuma. Ipak, Amerikanci nikad nisu do kraja verovali Miloševiću, pa su smislili "spoljni zid sankcija".

U rezimeu Dejtonskog sporazuma, koji je nakon završetka konferencije dao Stejt dipartment, pored ostalog, piše: "Trgovinske sankcije protiv Srbije će biti suspendovane, ali se mogu ponovo uvesti ukoliko Srbija ili druge srpske vlasti ne budu u značajnijoj meri izvršavale obaveze preuzete sporazumom. 'Spoljni zid sankcija' će i dalje ostati dok god Srbija ne bude počela da rešava druga pitanja koja izazivaju zabrinutost, uključujući Kosovo i saradnju sa Sudom za ratne zločine." Zatim se objašnjava da se spoljni zid sankcija odnosi na "članstvo u međunarodnim organizacijama i pristup međunarodnim finansijskim institucijama". Spoljni zid sankcija nije utvrđen odlukom Ujedinjenih nacija, ni samim Dejtonskim sporazumom. Reč je, prema tome, o jednom (jednostranom) političkom stavu, koji su inicirali Amerikanci, a zatim ga podržale druge velike zapadne sile (bez protivljenja Moskve), kojim se i posle ukidanja ekonomskih sankcija zadržava snažno sredstvo pritiska na ponašanje režima u Srbiji u implementaciji Dejtona. Spisak uslova za skidanje spoljnog zida sankcija je kasnije, u različitim interpretacijama, pre svega američkih zvaničnika, uključivao, pored Kosova i saradnje sa Haškim sudom, i međusobno priznavanje država nastalih na

tlu bivše Jugoslavije i rešavanje pitanja sukcesije, pa i demokratske reforme u Srbiji i Crnoj Gori. Bez obzira na to što nikada nisu ni pomišljali da napuste sankcije koje su uvedene 1992. godine, a pogotovo ne spoljni zid sankcija, Amerikanci su još dugo nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma pregovarali sa Miloševićem, kao sa glavnim činiocem obezbeđenja sprovođenja Dejtona i stabilnog *statusa quo* u regionu za određeni period. Smenjivali su se ugledni američki zvaničnici na Miloševićevom kauču. Samo u januaru 1996. godine, Slobodan Milošević je razgovarao sa pomoćnikom državnog sekretara SAD Ričardom Holbrukom (18. januara), sa pomoćnikom državnog sekretara Džonom Šatakom (21. januara), sa pomoćnikom državnog sekretara Robertom Gelbardom. (24. januara). Pre njih predsednik je primio američkog generala Džorda Džulvana, komandanta NATO snaga i američkog admirala Lejtona Smita, komandanta IFOR. Svi posetioci su bili zadovoljni razgovorima sa predsednikom Miloševićem.

U to vreme su znatno ublaženi napadi na režim zbog Kosova, Haškog suda i nedemokratskih postupaka u Srbiji. Razume se da su i režimski mediji zaboravili da su u pitanju osvedočeni srbomrsci i predstavnici novog svetskog poretka, pa su Amerikanci u jednom uvodniku *Politike* iz tih dana nazvani čak "herojima mira". U vreme "srdačne antante" između Miloševića i SAD, srpska opozicija kao da nije postojala za Amerikance. Niti su hteli da dovode u neprijatnu situaciju svog novopečenog partnera, niti su imali visoko mišljenje o razjednjenoj i prilično konfuznoj opoziciji. Masovni i uporni višemesečni narodni i studentski bunt posle pokrađenih lokalnih izbora predstavljao je potpuno iznenađenje za sve poznavaoce balkanskih prilika. Kako su se demonstracije nastavljale i bivale sve masovnije, počele su da izbijaju na prve stranice "Njujork tajmsa", londonskog "Tajmsa" i "Vašington posta". Tek onda, sa zadržkom, počele su i reakcije vlada, pre svega američke, koje su bile sve oštrije i jedinstvenije. Portparol Stejt dipartmenta izjavio je da Milošević nije neophodan za sprovođenje Dejtona i da bi svaka vlada koja bi došla na čelo Srbije to učinila. Kako je režim sve grublje ispoljavao svoje autoritarno lice, došlo se u SAD do kardinalnijeg zaključka: ne samo da Milošević ne može biti više smatran faktorom stabilnosti u regionu, već obrnuto, on je upravo taj koji tu stabilnost direktno ugrožava. Nažalost, opozicija je svojim sopstvenim raspadom ponudila na srebrnom tanjiru Miloševiću izlaz iz najkritičnije situacije u kojoj se dotle našao i tako se i u očima onih koji su je sledili i u očima Amerike i sveta ponovo predstavila kao nedovoljno ozbiljan činilac promena.

Kosovo izbija u prvi plan

Pažnja SAD i međunarodne zajednice počinje sve više da se usmerava na Kosovo. Posle mnogo pregovora koje je vodila Kontakt-grupa, Amerikanci su opet rešili da sami krenu u akciju. Prvo, zato što su shvatili da se situacija na Kosovu polako otrže kontroli, sa mogućnošću da ugrozi stabilnost celog regiona. "Ranjivi su Albanija, koja samo što se povratila iz anarhije, i Makedonija", kaže Gelbard.

Drugo, Amerikanci su, s ne mnogo prava i razloga, bili nezadovoljni tihim otporom članova Kontakt-grupe pritisku da jednostavno prate američke inicijative i akcije. Senator Gordon Smit je ocenio da se Kontakt-grupa "u bavljenju situacijom na Kosovu pokazala kao neuspešna - i možda već dokazuje da će biti neuspešna u doprinosu rešavanju konflikta, pa Sjedinjene Američke Države moraju da sprovedu odgovarajuću politiku unilatelnarno". Republikanski senator iz Oregona je rekao ono što su u administraciji mislili, ali nisu tako brutalno hteli da kažu. Doduše, oni su već jednom zapretili Kontakt-grupi da će sami preduzeti akciju, ako ne naiđu na dovoljno razumevanje za svoje stavove. Dejton je jedan od nesumnjivih i retkih uspeha američke spoljne politike u jugoslovenskoj krizi i Amerikanci se tome modelu rešavanja kriza rado vraćaju i zato su ponovo uzeli stvar u svoje ruke, ne obazirući se mnogo na gundanje svojih zapadnih saveznika. Tako je na njihov direktan pritisak, u oktobru 1988, došlo do sporazuma - prihvatili su ga Milošević i Rugova i izgledalo je da je nagoveštavana opasnost intervencije ipak otklonjena.

Nažalost, ne za dugo. Milošević je došao do zaključka da je opet kupio vreme i za određeni period dobio određene ruke da sređuje stvari kod kuće. Nije sačekao ni 24 sata da pokaže zbog čega je prihvatio sporazum i kako ga je shvatio, pa da krene u akciju na za njega glavnom frontu - prema Crnoj Gori. Izveo je brutalan dvorski puč sa smenom Kostića i dovođenjem Bulatovića. Onda je otvorio i dva druga osetljiva fronta atakom na nezavisne medije i autonomiju Univerziteta. Stvaranjem koalicije sa Šešeljom jasno je stavio do znanja svetu kakvu politiku ima nameru da vodi. Svi ovi potezi, skupa sa izrazitim otežanjem da primeni potpisani sporazum ponovo su stavili na dnevni red pitanje može li se sa njim uopšte pregovarati. Novi zaokret u američkoj politici, ko zna koji po redu, najavio je svojim člankom u "Vašingtonu postu" istaknuti republikanski senator Ričard Luger: "Amerika ne može istovremeno da radi i sa Miloševićem i protiv njega... SAD ne treba više da gledaju na Miloševića kao na partnera. One treba da se okrenu demokratskoj opoziciji... Nema rešenja za balkansku krizu bez fundamentalnih promena u Srbiji i jugoslovenskom rukovodstvu."

Nova promena američkog kursa je značila konačno otpisivanje Miloševića, pojačani pritisak na njega ne samo u pogledu izvršavanja međunarodnih obaveza, već i na unutrašnjem planu, ali je za posledicu imala, nažalost, ubrzanje odluke da se i sa kosovskim problemom i sa Miloševićem raščisti putem ultimatumu, odnosno intervencije. Sve je dobilo veliko ubrzanje. I opet su SAD imale glavnu ulogu i u formulisanju predloga sporazuma za Rambuje (za koji je kasnije Džejms Rubin, portparol Stejt dipartmenta cinično rekao da je bio "napravljen da ne uspe") i u popuštanju Albancima koji su neočekivano odbili da ga potpišu i u dodatnoj odredbi o referendumu o konačnom statusu Kosova posle tri godine, koja je samo učvrstila Miloševićevu nameru da ne potpiše sporazum, jer je verovatno procenio da politički ne može da ga preživi.

Odluka o bombardovanju, koju je inicirala američka administracija i onda izvršila veliki pritisak na svoje saveznike u NATO-u da je prihvate, predstavlja, i po oceni svih ozbiljnih analitičara međunarodnih odnosa u SAD i Evropi, veliku grešku američke spoljne politike, sa ozbiljnim posledicama po njene vitalne interese i ukupnu konstelaciju i sistem međunarodnih odnosa. U "Forin Afersu", na primer, objavljena su samo dva članka koji ovu intervenciju ocenjuju pozitivno – napisali su ih Medlin Olbrajt i Havijer Solana.

O ovoj temi je dosta pisano, pa će se ovde samo pobrojati najčešće izrečene kritike.

Prvo, oružana akcija protiv jedne suverene zemlje bila je nelegitimna, jer nju nije odobrio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija. To je opasan presedan koji marginalizuje i ugrožava jedini globalni kolektivni sistem bezbednosti koji danas postoji. NATO je svojom unilaterarnom akcijom jednostavno zaobišao Ujedinjene nacije i prekršio sopstvenu povelju u kojoj se kaže da alijansa može preduzeti vojnu akciju samo ako je napadnuta jedna od njenih članica.

Drugo, vođen je rat u ime doktrine "humanitarne intervencije" kako bi se spasli životi ljudi, a vođen je na takav način da je izazvao mnoge civilne žrtve i načinio velike nevolje civilnom stanovništvu bombardovanjem elektomreže, vodnih postojenja i saobraćajne infrastrukture, suprotno članu 14. Protokola iz 1977, uz Ženevsku konvenciju.

Treće, intervencija je ugrozila tri vitalna interesa američke spoljne politike: dovela je do pitanja jedinstva u NATO, u Rusiji je izazvala jak antiamerikanizam i duboko nepoverenje prema pravim ciljevima NATO i dovela do velikog pogoršanja odnosa sa najznačajnijim partnerom i, najzad, uzdrmala je do temelja odnose sa drugim važnim američkim partnerom, Kinom, osobito posle nesrećnog bombardovanja kineske ambasade.

Četvrto, umesto da oslabi Miloševića, bombardovanje je dovelo do učvršćenja podrške režimu koja je bila počela ozbiljno da erodira. Ako je ta podrška bila ipak privremena, gnev i nepoverenje prema Americi i međunarodnoj zajednici ostaju nešto što će na dužu stazu uticati na raspoloženje naroda i što će režim umeti da koristi, a od čega će opozicija trpeti.

Na kraju, peto, odluka da se ide na bombardovanje bila je rezultat vrlo loše procene američkog spoljnopolitičkog tima. "Vašington post" od 7. aprila 1999. opisao je kako je do te odluke došlo. Na savetovanju kod predsednika, M. Olbrajt je izrazila uverenje da će Milošević, kao i svaki drugi "siledžija u školskom dvorištu" posle dva-tri šamara, odnosno vazдушna naleta, dići ruke u znak predaje. Pentagon je izrazio sumnju da se uspeh može postići vazдушnom kampanjom, bez upotrebe kopnenih trupa, protiv čega su oni, kao uostalom i sam Klinton, bili odlučno protiv. Džordž Tenet, direktor CIA, upozorio je da bi Milošević mogao, prema njihovim saznanjima, da krene u masovno etničko čišćenje, na šta nemaju spreman odgovor. Izvor iz Stejt dipartmenta rekao je "Postu" da su konstruisali četiri modela moguće reakcije Miloševića: prvi, da će sama pretnja upotrebe sile biti dovoljna da se povuče, drugi, da će biti potrebna

kombinacija sa drugim merama pritiska; treći, da će kapitulirati čim dobije prve udarce po nosu; i, četvrti, da će reagovati kao Sadam Husein. "Bili smo uvereni da je model *Sadam Husein* najmanje verovatan." Očekujući da će se ponoviti situacija sa Bosnom i Hercegovinom, kada je nekoliko vazдушnih udara nateralo bosanske Srbe na kapitulaciju, oni koji su bili za intervenciju verovali su da se radi o operaciji malog rizika i velikog dobitka, podcenjujući činjenicu da se ovoga puta radilo o Miloševićevoj koži. Klinton je dao prednost argumentima Medlin Olbrajt i odlučio se na akciju, pored ostalog, verovatno i zato što bi jedan uspešan blickrig odvratio pažnju javnosti od domaćih skandala.

Mnogi analitičari su isticali da je time napuštena dotad opšteprihvaćena doktrina (koja je dobila ime po načelniku Zruženog generalštaba Kolinu Paelu) o tome gde, kad i kako američka vojna sila treba da bude upotrebljena. *Paelova doktrina*, ukratko, kaže: Sjedinjene Države treba vojno da intervenišu samo onda kada su, prvo, vitalni interesi nacije u pitanju, drugo, moraju postojati jasni politički ciljevi, treće, mora postojati saglasnost UN, četvrto, intervencija treba da se izvede odlučujućom snagom i, peto, mora postojati definisana strategija izvlačenja. Ova kontrolna lista uslova za intervenciju, koju je definisao jedan general, zamenjena je nečim što je kolokvijalno nazvano "Klintonovom doktrinom" koja drži da SAD treba da se ponašaju fleksibilnije prema upotrebi sile kako bi se postigli praktični, pa i ograničeni ciljevi, drugim rečima da je upotreba sile prilagodljiv instrument spoljne politike.

Američko javno mnjenje je, u početku, nakon slika brutalnog izгона Albanaca, prihvatilo ideju "humanitarne intervencije" i da je kampanja trajala nekoliko dana verovatno bi aplaudiralo administraciji. Međutim, kako je intervencija duže trajala, ta podrška je počela sve više da se osipa, na što su presudno uticala dva faktora: prvo, jer je bilo vidljivo da uspeha nema, a reakcija u svetu je bila sve nepovoljnija; drugo, snimci nevinih civilnih žrtava i razaranja nevojnih objekata su dovele u pitanje glavni, humanitarni motiv na koji je američka publika vrlo osetljiva. Sem toga, mnogi priznati autoriteti (Henri Kisindžer, Džimi Karter, Lorens Iglberger, Džek Matlok i mnogi drugi bivši američki diplomati, poznate javne ličnosti, ugledni komentatori kao što je A. M. Rozental) ocenili su intervenciju kao lakomislen i pogrešan potez.

Međutim, kao što je Milošević iznenadio SAD i NATO što nije odmah kapitulirao, tako ih je iznenadio kad je već posle prvog sastanka sa Ahtisarijem i Černomirdinom popustio pred ultimatumom. Moguća su dva razloga za takav stav: jedan, jer se Rusija, u koju je polagao veliku nadu pridružila zahtevu i, drugi, važniji, jer je shvatio da koliko god je Amerika protiv angažovanja kopnene vojske, dalje produženje rata bez opipljivih rezultata primoralo bi NATO da u ranu jesen krene u kopnenu intervenciju, u kom slučaju bi on po svoj prilici izgubio vlast.

Može se reći da su SAD i NATO ostvarili vojnu pobjedu, ali ne i političku. Šire političke posljedice intervencije su umnogome suprotne nameravanim. Problem Kosova nije rešen, međunarodna uprava i NATO snage na Kosovu ne uspeavaju da kontrolišu situaciju, jednu represiju je zamenila druga, Miloševićev režim nije srušen pa ni oslabljen, čak je privremeno učvršćen, intervencija je uticala na približavanje Moskve i Pekinga. Rešenje kosovskog problema je ponovo odloženo i ostalo komplikovano, jer Albanci sada neće ništa manje od nezavisnosti, a međunarodna zajednica mora za dogledni period ostati na stanovištu da to ne dolazi u obzir. Amerikanci se opet nalaze pred starim problemom – kako da se izvuku iz kaljuge u koju su ugazili i povukli druge za sobom. Džon Vorner, predsednik moćnog senatskog Komiteta za oružane snage tvrdi da je pravi problem sa Kosovom sada što Evropljani nisu ispunili svoje obaveze. Ponovno prebacivanje odgovornosti na evropske saveznike ukazuje na povećanu zabrinutost u SAD lošim stanjem i perspektivama na Kosovu i, po svoj prilici, na želju da se američke trupe postepeno povuku.

Jedna od dugoročnih posledica NATO intervencije je jak antiamerikanizam u Srbiji, što ne samo da jako otežava političko delovanje alternative, već će predstavljati smetnju i nekoj novoj demokratskoj vlasti.

Uloga SAD posle nestanka bipolarizma

Sjedinjene Države se nalaze pred problemom redefinisavanja svoje globalne uloge u vremenu konstituisanja jednog sveta mnogo drugačijeg od onoga u drugoj polovini XX veka. Nezgrapno ime za današnju eru – posthladnoratovska (što jedino ukazuje da je prošlo vreme bipolarnog sveta i hladnog rata) trebalo bi da bude zamenjeno nekim novim koje bi označilo nekakav novi svetski poredak koji je zasad još u nastajanju. Kao što Ričard Has iz Brukings institucije kaže, Amerika je danas "prva među nejednakima". Ona je jedina preostala supersila i vidljiva je njena predominacija u svakom domenu moći – ekonomske, vojne, diplomatske, ideološke, tehnološke, pa i kulturne, sa mogućnošću da promoviše svoje interese u svakom delu sveta. Mnogi analitičari međunarodnih odnosa postavljaju pitanje: šta je za Ameriku i svet najmundrije i najkorisnije uraditi u ovom novom rasporedu moći? Manje-više svi upozoravaju da nesumnjivi primat SAD nije ipak *Pax Americana*. Oni koji vode američku spoljnu politiku ne smeju gubiti iz vida da bipolarni svet nije zamenjen monopolarnim, već monopolarno-multipolarnim. Postoje mnoge snažne regionalne sile i grupacije i njihovi interesi nisu obavezno identični sa američkim. Mnoga područja međunarodnih odnosa karakterišu se ozbiljnom saradnjom, u kojoj je američki uticaj najveći, ali ne i takav da se može lako nametnuti. Ta saradnja je posebno izrazita u ekonomskoj sferi – Svetska trgovinska organizacija, koordinacija u monetarnoj sferi, prihvaćeni standardi. Ali, i u političkoj sferi – ljudska prava, sankcionisanje ratnih zločina, zaštita

izbeglica itd. Stoga bi, po mišljenju mnogih, za samu Ameriku bilo najbolje da se zalaže za jedan multipolarni konsenzus i kooperativizam, za politiku i metod konsultacija, ubeđivanja i podsticaja, umesto nametanja, sankcija i vojnog angažovanja.

Pre svega, postavlja se pitanje dokle ta suprematija u današnjem svetu, koji je ipak nešto drugo nego antički u vreme dominacije Rima, može da traje. Prvo, kako se moć u svetu sve više difuzira, američki primat u odnosu na druge mora da erodira. Drugo, nastojanje da se obezbedi i proširi američka hegemonija neće imati podršku kod kuće i naići će na veliki otpor u svetu, ne samo od nekadašnjih protivnika, već i od saveznika. Moć SAD je ipak limitirana raspoloživim resursima – novcem, vremenom, političkim kapitalom, koji moraju da se utroše kako bi se supremacija održala – što će se obavezno reflektovati na domaću podršku politici direktnog američkog angažovanja u svakoj krizi koja izbije negde u svetu. Ni Kongres, ni javnost, pa ni sama administracija neće biti mnogo spremni da plate visoku cenu i prihvate rizike unilateralnog globalizma. Pogotovo kad jednog dana neviđeni bum američke ekonomije bude zamenjen usporavanjem ili čak recesijom. Ne treba zaboraviti da i u periodu relativno najveće relativne moći SAD, one ne uspeavaju da da sruše autoritarne režime iako su bez podrške u svetu (u Iraku, Severnoj Koreji, Jugoslaviji, pa ni u svom sopstvenom dvorištu u slučaju Kube), tako da sankcije, vojna intervencija i demonizacija diktatora često imaju suprotan efekat, jer doprinose nacionalnoj homogenizaciji i razvijanju žestokog antiamerikanizma.

Za bilo kakvo strateško preispitivanje američke spoljne politike (ako uopšte do njega dođe) treba sačekati u najmanju ruku godinu dana – do uhdavanja nove administracije, bez obzira da li će je voditi Džordž Buš mlađi ili Al Gor, jer verovatno nijedan od njih neće preuzeti paket nasleđa jedne u osnovi neubedljive i ne mnogo uspešne spoljne politike.

Šta je nama činiti

Naši odnosi sa Sjedinjenim Državama su na najnižoj tački od daleke 1881. godine, kada su malena Srbija (tri godine nakon sticanja nezavisnosti) i velika Amerika sklopili trgovinski ugovor i konzularnu konvenciju, u kojima su u potpunosti ispoštovani princip reciprociteta i princip najpovoljnije nacije.

Vlast niti hoće niti može nešto promeniti; samo će još više jačati našu izolaciju svojom psovačkom propagandom. Opozicija nikada ne bi smela da se pridružuje tom opštem patriotskom horu protiv Zapada i Amerike. To, razume se, ne znači da ne treba biti kritičan prema nekim neprihvatljivim postupcima međunarodne zajednice i SAD, ali razumno kritičan i istovremeno kooperativan. Iako do promena možemo doći pre svega sopstvenom političkom borbom, bez podrške i simpatija sveta i posebno SAD mi se ne možemo osloboditi okova izolacije i krenuti putem preokreta. Kao što je Forum za

međunarodne odnose rekao u svom dokumentu "Kojim putem u Evropu i svet": "Jugoslavija mora da se založi za što hitnije normalizovanje odnosa sa svim državama sa kojima su oni prekinuti ili poremećeni, posebno sa SAD, sa kojima smo bili u prijateljskim i savezničkim odnosima još od poslednjih decenija prošlog veka. Danas gotovo sve zemlje sveta, velike i male, razvijene i siromašne, veliki ili najveći deo svojih nacionalnih interesa ostvaruju putem razvijanja savezničkih ili partnerskih odnosa sa SAD."

Značajna je činjenica da je objedinjavanje opozicije dobilo podršku međunarodne zajednice i da je to već konsolidovana činjenica. Alternativa mora da se ponaša kao da već ima odgovornost za vođenje jedne nove spoljne politike, promišljene, odmerene i mudre, u čemu se odnosima sa SAD mora pridati maksimalna pažnja.

Naučimo se da živimo sa svetom oko nas onakvim kakav jeste, a ne onakvim kakav mi mislimo da jeste ili onakvim kakav bismo mi želeli da bude.

Centar za antiratnu akciju
Danas, mart 2000.

ZALEPILI ETIKETU NA ČELO PA NE VIDE DALJE OD NOSA

Plitka politika

Ne pitajte šta zemlja može da učini za vas, već šta vi možete da učinite za zemlju, bile su reči Džona Kenedija u njegovom inauguralnom obraćanju naciji! To je, ujedno i dijametralno suprotno od one francuske krajnosti "Država, to sam ja", a čije slične postulate srećemo, nažalost, danas i kod nas – precizan je Živorad Kovačević, široj svetskoj javnosti poznat kao prevremeno povučen ambasador SFRJ, ali i kao prvi, moderni gradonačelnik Beograda, začetnik lokalne samostalnosti prestonice, uprkos neslaganjima sa Republikom Srbijom.

Ovaj beogradski đak, student Novinarske i visoke diplomatske škole, je kao američki postdiplomac, magistrirao političke nauke na Kalifornijskom univerzitetu, kao prvi u rangu i specijalizirao na Harvardu, uz profesora i mentora Henrija Kisindžera. Sreo je (u Americi i Beogradu) šest predsednika – Kenedija, Niksona, Forda, Kartera, Regana i Buša, pet državnih sekretara – Kisindžera, Sajrusa Vensa, Šulca, Bejkera i Iglbergera, tri savetnika za nacionalnu bezbednost (Kisindžer, Bžežinski i Skoukroft).

U prvoj polovini osamdesetih, kao član SIV, bio je predsednik Komisije za međunarodne odnose, učesnik pregovaranja sa MMF, OECD, razgovora u Davosu. Bio je i predsednik ugovornih strana Barselonske konvencije o zaštiti Sredozemnog mora, ali i predsednik Komisije SIV, koja je pripremala elaborat o iseljavanju Srba sa Kosova pod pritiskom.

U svoju biografiju upisao je (samo) dve godine provedene na mestu ambasadora SFRJ u SAD, sa koje funkcije je povučen 1989. godine.

Živorad Kovačević: Slobodan Milošević je zaslužan što sam oteran sa mesta ambasadora. Pravilno je procenio da mu ja neću svršiti posao – priseća se danas Kovačević. – Vraćen sam jer nisam hteo da se solidarišem s jednom naopakom politikom koja je jasno bila zacrtana već Osmom sednicom. Nisam hteo da budem ničiji poslušnik, kao ličnost, a kao čovek koji razmišlja, nisam želeo da budem deo tog pogubnog projekta u koji je naša zemlja srljala. Tada je bilo malo ljudi koji su to videli, zbog toga što je režim uzjahao nacionalističkog konja, što je mnoge privuklo. Ja ne mislim da je Slobodan Milošević pravi nacionalista, a ne mislim ni da je bio komunista. Bio je maksimalno pragmatičan i, za razliku od Franje Tuđmana koji je bio istinski hrvatski

nacionalista (nacionalista, dabome, u onoj negativnoj konotaciji), Milošević je shvatio da mu nacionalizam može poslužiti u borbi za osvajanje, učvršćivanje i proširivanje vlasti. On se, dakle, nacionalizmom poslužio, kao što se poslužio i iskrenim zagovornicima te ideje. Danas većina nacionalista priznaje da je iskorišćena. Oni su danas takođe antimiloševićevci – ali ne sa istog stanovišta sa kog sam ja od starta bio antimiloševićevac, kada sam procenio da nas taj projekat gura u propast – već zato što ga nije ostvario, već je trpeo poraz za porazom.

Bilo je i drugih rešenja

Naš sagovornik je proteklih deset najtežih ratnih godina proveo na distanci od stranačke politike, a na čelu nekoliko nevladinih organizacija – Društva za saradnju sa susednim narodima, Foruma za međunarodne odnose i, od prošle godine, Evropskog pokreta u Srbiji.

I, tako se vraćamo na početak teksta i Kenedijeve reči. Vraćamo se, naravno, i na sve potonje dileme i prozivke: ko je patriota, a ko "strani plaćenik i domaći izdajnik".

■ Ova zemlja je svih ovih deset godina bila u situaciji u kojoj se o njenim suštinskim interesima vrlo malo mislilo. Oni koji su je vodili, pokazali su totalno nerazumevanje sveta oko nas, ponašali se najčešće vrlo diletantski, ali je najvažnije da interesi zemlje i nacije nikada nisu u prvom planu!

Bilo je i drugih rešenja – razložan je Kovačević. – Ideja da svi Srbi žive u jednoj državi mogla se realizovati samo u Jugoslaviji i zato je trebalo raditi sve da se ona očuva ili bar transformiše. Umesto toga, srpsko rukovodstvo je jasno stavilo do znanja da Slovenija može slobodno da ide i da Jugoslovenska armija treba, milom ili silom, da obezbedi granice buduće Jugoslavije, koje će se na zapad proširiti donde dokle žive Srbi. To je bila potpuno nerazumna ideja koja jednostavno nije mogla da prođe, jer je uključivala osvajanja i stradanja i proganjanja drugih a posle se to vratilo Srbima. Razume se, ta suluda ideja je samo olakšala posao onima koji su želeli da se odvoje, ali je u očima sveta Srbe stavila na stub srama. Uopšte, strahovito je podcenjen značaj i snaga javnog mnjenja, posebno američkog. Umesto da Tuđman bude odgovoran za ono što je činio Srbima, televizijskim gledaocima širom sveta štedro su ponuđena svedočanstva nasilja i okrutnosti rušenjem Vukovara, bombardovanjem Dubrovnika i granatiranjem i izgladnjivanjem Sarajeva. Te strašne slike su primarno odgovorne za opredeljivanje javnosti i vlada o agresoru i žrtvi, a ne CNN koji ih je prenosio. U tako stvorenoj, Amerikancima bliskoj podeli na *good guys* i *bad guys* nije uvek bilo jednakog aršina i objektivnosti, ali smo mi sami pre svega krivi za to.

■ Koliko se, po vašem viđenju "čoveka sa lica mesta", u Americi verovalo da je srpski predsednik, poput Broza nekad, (kako je umeo Čerčil da

ga okarakteriše) *tough guy* – "čvrst momak", koji će umeti da održi Jugoslaviju u jednom komadu?

■ Bilo je onih Amerikanaca koji su u situaciji jednog slabog Predsedništva pokušavali da vide neku snažnu ličnost, polazeći od primarno pogrešne premise da "posle Tita treba da dođe Tito"! Nekima od njih je u početku moglo izgledati da je to možda Milošević – nekim svojim kvalitetima, mladošću, energičnošću, znanjem jezika. No, vrlo brzo su uvideli da će se "Miloševićevim putem" ne samo ubrzati raspad Jugoslavije, već da će to biti praćeno groznim nasiljem, sa opasnošću da se destabilizuje čitav region.

Bžežinski je rekao...

Oko: Da li ih je i mišljenje da smo ostali "poslednje ostrvo batrganja komunizma u Evropi", opredelilo da nas tako i tretiraju?

■ Poslednji susret, poslednji ručak, nekoliko dana pre mog odlaska iz Amerike, imao sam sa Zbignjevom Bžežinskim, koji je bio savetnik za nacionalnu bezbednost u Karterovoj administraciji i, sa Kisindžerom, jednim od najviđenijih poznavalaca komunističkog sveta, a koji je tada napisao jednu knjigu o komunizmu. Iznenađuje me i sada, sa ovom "naknadnom pameću", da on nije predvideo onako brzi raspad komunizma. Nekoliko meseci po našem razgovoru, pao je Berlinski zid, a on je komunizmu davao još deset godina evropskog "života". Ono što sam zapamtio su i njegove reči da "kad dođe do raspada Istočne Evrope, vi Jugosloveni imate veliku šansu, jer ste bili najotvoreniji prema svetu. Bićete Hong Kong Istočne Evrope, sem..." i onda je, uz podignut prst upozorenja dodao, "sem ako vas ne zahvati nacionalističko ludilo"! To Zbignjevo "sem" se nažalost i desilo. Srpsko rukovodstvo kao da nije ni primetilo da je Berlinski zid pao i dok su drugi ubrzano skidali komunističku etiketu, mi smo je ponosno zalepili na sred čela.

■ *Ipak su Amerikanci i dalje zagovarali jedinstvo Jugoslavije?*

■ To je tačno. Sjedinjene Države su svoju politiku u početku i dosta dugo (duže nego Evropa) zasnivale na istom osnovnom stavu aktivne podrške celovitosti, teritorijalnom integritetu i nezavisnosti Jugoslavije, koji su imale decenijama u odnosu na SFRJ, donekle korigovanom u pogledu važnosti Jugoslavije u kontekstu nestajanja bipolarnog sveta. One su se dugo suprotstavljale priznanju Slovenije i Hrvatske i upozoravale Evropljane, posebno Nemce da je to velika greška. Posle su napravile zaokret i prepustile Evropi inicijativu i odluke. To je bila velika greška, jer Evropa, nije bila dorasla da se nosi sa tim problemom, posebno nakon ujedinjenja Nemačke, kojoj je prepustena vodeća uloga.

Kao što je američka politika ambivalentna, tako sam i ja ambivalentan u njenoj proceni. U jednom periodu su se ponašali idealno za Jugoslaviju, a već u narednom, najlošije. Početak je bio za nas apsolutno povoljan, a što to nismo umeli da iskoristimo, naš je problem. U periodu najkritičnijem za nas, kada Amerika svakako nije želela raspad Jugoslavije, Slobodan Milošević devet

meseci neće da primi američkog ambasadora, jer je "besan na njega" što nije bio na Gazimestanu (od zapadnih zemalja bio je jedino turski ambasador!). Tada je za nas najbolje bilo okrenuti se Amerikancima, jer oni nisu imali neke posebne interese za razliku od Evropljana. E, potom su Amerikanci nastavili sa svojom cik-cak politikom: nisu priznali otepljene republike, ali su prvi priznali BiH, minirali su Vens-Ovenov plan, nisu se mnogo uzбудili zbog hrvatske ofanzive na Krajinu (kao, uostalom, ni sam Milošević), ali kada su hrvatske i bošnjačke trupe dosle na domak Banja Luke, Amerikanci su poslali Holbruka da ih zaustave, jer nisu hteli da se potpuno promeni balans snaga. Amerikanci su se na velika vrata vratile Dejtonom, koji je bio njihova ideja, organizacija i realizacija. Dejtonom je okončan rat u Bosni i uspostavljen međunarodni protektorat.

■ *Znači, američka politika prema Jugoslaviji imala je puno zaokreta i bila dosta nedosledna?*

■ Tačno. Politika Srbije, odnosno Slobodana Miloševića prema SAD, bila je mnogo doslednija – ona je od početka pogrešno procenivala stavove SAD i loše čitala poruke i upozorenja, neadekvatno interpretirala američke motive i interese, neutemeljeno računala sa tradicionalnim ili ideološkim saveznicima i živela u iluziji da se stvari mogu faktički svršiti na terenu a onda Amerikancima i Evropi neće preostati ništa drugo već da se saglase sa novim stanjem stvari. Ta politika, u jednom periodu izazivačka a u drugom ponizna, bila je u osnovi ignorantska, podcenjivačka i diletantska u odnosu na međunarodni faktor i posebno SAD. Jedna iskusna diplomatija je zamenjena ličnim, pogrešnim procenama neprikosnovenog vođe, njegovih poslušnih političkih i vojnih saradnika i jednako amaterskim i provincijalnim ocenama srpskih nacionalista koji su ga podržali. Bila je to plitka politika!

■ *Plitka politika protiv koje su mogli i drugačije da se razračunaju, a ne na najdrastičniji način, bombardovanjem?*

■ Potpuno se slažem. Odluka o bombardovanju, koju je inicirala američka administracija i onda izvršila veliki pritisak na svoje saveznike u NATO da je prihvate, predstavlja, i po oceni svih ozbiljnih analitičara međunarodnih odnosa u SAD i Evropi, veliku grešku američke spoljne politike, sa ozbiljnim posledicama po njene vitalne interese i ukupnu konstelaciju i sistem međunarodnih odnosa. Ona je bila nelegitimna, jer je odluka doneta bez Ujedinjenih nacija. Ona je bila nemoralna – "humanitarna intervencija" je donela mnoge nevine civilne žrtve. Ona nije oslabila Miloševića – provremeno ga je čak ojačala. I najvažnije – nije rešila kosovski problem; njegovo rešenje nije ništa bliže nego pre intervencije. U "Forin Afersu", na primer, objavljena su samo dva članka koji ovu intervenciju ocenjuju pozitivno – napisali su ih Medlin Olbrajt i Havijer Solana. Američko javno mnjenje je, u početku, nakon slika brutalnog izгона Albanaca, prihvatilo ideju "humanitarne intervencije" i da je kampanja trajala nekoliko dana verovatno bi aplaudiralo administraciji. Međutim, kako je intervencija duže trajala, ta podrška je počela sve više da se osipa. Mnogi

priznati autoriteti (Kisindžer, Iglberger, Metlok, ugledni komentatori poput Rozentala) ocenili su intervenciju kao lakomislen i pogrešan potez.

Izjava koju je nedavno dao Džek Vornor predsednik moćnog senatskog komiteta za vojne poslove, a kojom odgovornost prebacuju na Evropu praktično znači da se Amerikanci opet nalaze pred starim problemom – kako da se izvuku iz kaljuge u koju su ugazili i povukli druge za sobom. Nastojace da stvar drže pod kontrolom, ali su sve više pod pritiskom kritika da Amerika ne može da bude prisutna u svakom delu sveta i da učestvuje u rešavanju svake krize! A izborna godina je pred njima, javne kritike su sve brojnije.

U skorijoj budućnosti verujem da se ništa bitno neće menjati, bar što se Amerikanaca tiče. Treba sačekati bar godinu dana dok se ne uhoda nova administracija. Drugo, po mom uverenju, ma ko bio predsednik SAD, Džordž Buš mlađi ili Al Gor, nijedan od njih sigurno neće želeći da "prisvoji" paket nasleđa prethodne administracije! U ovom trenutku, ne treba očekivati nikakve poteze međunarodne zajednice u celini, posebno Amerikanaca.

■ *Čak ni neko novo bombardovanje?*

■ Bombardovanje ne dolazi u obzir, osim ako se odavde ne izvede neki napad na Crnu Goru... Oni ne planiraju nikakav Dejton, jer je, čini mi se, njihova politika prema Srbiji i Kosovu, u ovom trenutku zacrtana, i pre će biti neaktivnija, nego što će preći u neki novi "angažman", tipa Dejtona. Više se tu i ne može uraditi ništa novo i ništa pametno. Postoji protektorat u Bosni i Hercegovini, postoji protektorat na Kosovu, i oni će trajati.

Transfuzija od 3 milijarde dolara

■ Sve evropske zemlje, nečlanice NATO (dakle i Rusija) su članice Partnerstva za mir, sem Hrvatske zasad, BiH i SRJ... A mi stalno vodimo polemike kao, nećemo mi u NATO, kao da nas je tamo neko i zvao. O tom potom.

■ *Dobro, pošto nas već nisu zvali, hoće li nas bar NATO, Evropska zajednica, Amerika, ubuduće "malo bolje paziti"?*

■ Oni bi, verujem, iskreno želeli da se ovde situacija sredi. Eto, nedavno je u Evropskoj investicionoj banci, razgovarano o tome šta treba učiniti i kako pomoći Srbiji u postmiloševićevskom periodu. Pomenuta je cifra od 3 milijarde dolara. To je velika novina, jer su oni do sada govorili "ništa za Srbiju dok je ovaj režim tu!". Najbolje bi bilo kada bi govorili "šta je to za Srbiju kada dođe do promena", jer ne treba zaboraviti na jednu istinu. Tek kada dođe do promena, videćemo gde smo dovedeni svih ovih godina i tada će nam, ta finansijska "transfuzija" biti i te kako potrebna. Naravno i interes za ulaganjem će porasti, mada se ne treba zavaravati da će sada u svetu, neko krenuti sa novim, velikim *Maršalovim planom*. Doduše, tačno je da je cela ideja Pakta za stabilnost jugositočne Evrope manjkava jer je u središtu tog regiona Srbija koja nije deo tog Pakta. Bilo koja ideja regionalne stabilnosti ovog dela Evrope ne

može da se realizuje dok postoji (samo)izolacija Srbije! Sem neophodne pomoći kojom bi nam se pomoglo da se sredi naš platni bilans, najvažnije su direktne investicije. A da bi ta ulaganja krenula nije dovoljno samo da se promeni vlast, već da se stvori opšta klima, sprovedu neophodne reforme, privatizacija, obezbedi sigurnost ulaganja. Sve će to biti jako složeno. Zato se na promene gleda kao na nultu tačku, od koje moramo krenuti, a ne očekivati da će nam preko noći biti mnogo bolje.

Ko je više ratovao – mrtva trka

■ Na neko buduće istorijsko razmatranje i poređenje "učinka" dva najekspoziranija predsednika poslednjeg desetleća XX veka, Bila Klintonu i Slobodanu Miloševića, naš sagovornik Živorad Kovačević gleda kao na (naravno) dve sasvim različite krajnosti. – Ne treba ipak gubiti iz vida da je Milošević svoju zemlju upropastio. Gde smo mi, a gde su Amerikanci, ne mislim po snazi i bogatstvu, već po tome šta smo uradili za budućnost. Amerika doživljava najveći ekonomski bum u proteklih 30 godina. Sada je na pragu izbora, promene vlasti, dobiće novog predsednika... Klinton jeste ostavio u nasleđe jednu neubedljivu i u osnovi neuspešnu spoljnu politiku, sve više "prozivanu" po svetu. Ali, činjenica je da će SAD i dalje biti najznačajniji svetski faktor... Oni su na vrhu prosperiteta, a mi na dnu jednog ambisa. Njih su njihovi ratovi neuporedivo manje koštali nego naši ratovi nas.

Američka demokratija

Na konkretno pitanje: da li ga je, kao dete i đaka komunizma, kasnijeg američkog postdiplomca koji je na univezitetima u Kaliforniji i Harvardu sretao mnoge značajne ljude, naučnike, disidente i emigrante, Amerika ponečemu naučila, Kovačević kaže:

■ Boravak u Americi je sigurno uticao na stvaranje jedne neizbrisive dimenzije u razumevanju sveta. Gledao sam otvorenih očiju i izvlačio zaključke, koji su mi kasnije pomogli da nastavim komunikaciju sa svetom i da ga bolje shvatim, bez ideoloških naočara. Kasnije sam, iako "komunalac" i beogradski gradonačelnik, zadržao naviku da svakodnevno čitam pariski "Mond" i "Internešenal herald tribjun". Naša shvatanja o svetu, o zaverama i novim svetskim poretcima, o onima koji nas mrze i onima koji su nam naklonjeni, o tradicionalnim prijateljima i večitim neprijateljima, o procesu donošenja odluka u svetu – vrlo su provincijalna. Naučimo se jedanput da živimo sa svetom oko nas onakvim kakav jeste, a ne onakvim kakav mi mislimo da jeste ili onakvim kakav bismo mi želeli da bude.

OKO, 31. mart 2000.

Autor teksta: Duška Đorđević

GODINU DANA POSLE

Sada, godinu dana posle, po oceni svih ozbiljnih analitičara međunarodnih odnosa u Evropi, ali i u SAD, još je jasnije da je intervencija NATO, koju je inicirala američka administracija i onda izvršila veliki pritisak na svoje saveznike da je prihvate, predstavljala veliki promašaj.

Prvo, ozbiljne su posledice po ukupnu konstelaciju i sistem međunarodnih odnosa. Nelegitimnost oružane akcije protiv jedne suverene zemlje, koju nije odobrio Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija mogao bi da predstavlja opasan presedan. Rat je vođen u ime doktrine "humanitarne intervencije", kako bi se spasli životi ljudi, a vođen je na takav način da je izazvao mnoge civilne žrtve i načinio velike nevolje civilnom stanovništvu.

Drugo, sa stanovišta američke spoljne politike intervencija je ugrozila tri njena vitalna interesa: dovela je ozbiljno u pitanje jedinstvo u NATO, u Rusiji je izazvala jak antiamerikanizam i duboko nepoverenje prema pravim ciljevima NATO i, najzad, uzdrmala je do temelja odnose sa drugim važnim američkim partnerom – Kinom, osobito posle nesrećnog bombardovanja kineske ambasade.

Treće, umesto da oslabi Miloševića, bombardovanje je dovelo do učvršćenja podrške režimu koja je bila počela ozbiljno da erodira. Ako je ta podrška bila ipak privremena, gnev i nepoverenje prema Americi i međunarodnoj zajednici ostaju nešto, što će na dužu stazu uticati na raspoloženje naroda i što će režim umeti da koristi, a od čega će opozicija trpeti.

Najzad, može se reći da su SAD i NATO ostvarili vojnu pobjedu, ali ne i političku. Šire političke posledice intervencije su umnogome suprotne nameravanim. Problem Kosova nije rešen, međunarodna uprava i NATO snage na Kosovu ne uspevaju da kontrolišu situaciju, jednu represiju je zamenila druga. Rešenje kosovskog problema je ponovo odloženo i ostalo komplikovano, jer Albanci sada neće ništa manje od nezavisnosti, a međunarodna zajednica mora ipak za dogledni period ostati na stanovištu da to ne dolazi u obzir. To uostalom piše i u Rezoluciji 1244.

Dolazak Džejmsa Rubina i Kristofera Hila, a potom i Havijera Solane na Kosovo, samo potvrđuje da su činioci rešavanja kosovske krize i sami u krizi. To je priznanje da su se zapetljali i ne znaju kako da se izvuku. Stavili su se na jednu stranu, koja jeste bila žrtva, ali su podržali ekstremiste i gurnuli u stranu umerene Albance i sad ne znaju kako da svoje štice ike zaustave i efikasno

kontrolišu. Stvari svakako ne idu u pravcu demokratizacije i multietničkog Kosova, što je označen kao primarni cilj.

Sad se, izgleda, razmišlja o nekoj vrsti prelaznog rešenja statusa Kosova. Ja mislim da to nije dobro. S jedne strane, svaki prelazni status tokom vremena, a pogotovo pod međunarodnom kontrolom, postaje konačan. S druge, nije dobro da se to čini dogod je Milošević na vlasti. Hoću da kažem, status Kosova se ne može rešavati bez Srbije, a ne može se sada rešavati ni sa Srbijom i bilo kakvo interimno rešenje bi samo pogoršalo izgleda za promene u Srbiji. Jedini mogući dijalog je između umerenih Albanaca i demokratske vlade u Srbiji, uz nepristrasnu međunarodnu zajednicu. U međuvremenu trebalo bi podržati one Albance koji su sada u zapečku i one Srbe koji su okupljeni u Srpskom nacionalnom veću koje vode vladika Artemije, Momčilo Trajković i jeromonah Sava. Srpska opozicija još nije značajniji faktor i zbog toga što se ne usuđuje da se direktno angažuje (umesto toga nudi saopštenja za štampu) i zbog toga što deo opozicije koji je rezervisan prema Srpskom nacionalnom veću i ima svoje favorite među nepomirljivim Srbima, više odmaže nego što pomaže.

Amerikanci se opet nalaze pred starim problemom – kako da se izvuku iz kaljuge u koju su ugazili i povukli druge za sobom. Džon Vorner, predsednik moćnog senatskog Komiteta za oružane snage tvrdi da je pravi problem sa Kosovom sada što Evropljani nisu ispunili svoje obaveze. Ponovno prebacivanje odgovornosti na evropske saveznike ukazuje na povećanu zabrinutost u SAD lošim stanjem i perspektivama na Kosovu i, po svoj prilici, na želju da se američke trupe postepeno povuku.

Nova promena američkog kursa je značila konačno otpisivanje Miloševića, pojačani pritisak na njega ne samo u pogledu izvršavanja međunarodnih obaveza, već i na unutrašnjem planu, ali je za posledicu imala, nažalost, ubrzanje odluke da se i sa kosovskim problemom i sa Miloševićem raščisti putem ultimatumu, odnosno intervencije. Sve je dobilo veliko ubrzanje. I opet su SAD imale glavnu ulogu i u formulisanju predloga sporazuma za Rambuje i u popuštanju Albancima koji su neočekivano odbili da ga potpišu i u dodatnoj odredbi o referendumu o konačnom statusu Kosova posle tri godine, koja je samo učvrstila Miloševićevu nameru da ne potpiše sporazum, jer je verovatno procenio da politički ne može da ga preživi.

Međutim, kao što je Milošević iznenadio SAD i NATO, time što nije odmah kapitulirao, tako ih je iznenadio kad je već posle prvog sastanka sa Ahtisarijem i Černomirdinom popustio pred ultimatumom. Moguća su dva razloga za takav stav: jedan, jer se Rusija u koju je polagao veliku nadu pridružila zahtevu i, drugi, važniji, jer je shvatio da kolikogod je Amerika protiv angažovanja kopnene vojske, dalje produženje rata bez opipljivih rezultata primoralo bi NATO da u ranu jesen krene u kopnenu intervenciju, u kom slučaju bi on, po svoj prilici, izgubio vlast.

Slobodna Evropa, 24. mart 2000.

POSTALI SMO NAJČUDNIJA ZEMLJA U EVROPI

Skupljamo se već osam godina na skupštinama Evropskog pokreta u Srbiji, uvek s nadom da ćemo naredne godine biti bliže Evropi. Nažalost, svake godine možemo samo da konstatujemo da smo sve dalje od Evrope, danas svakako najdalje. Pogubna politika koja je zemlju gurnula u najdublju izolaciju otkako države na ovom tlu postoje, nastavlja se samoizolacijom u svim sferama života – proglašavanjem svega evropskog sumnjivim i svake komunikacije sa Evropom izdajničkom, gušenjem nezavisnih medija, nezavisnog sudstva i slobodnog univerziteta, dakle institucija koje upravo jednu državu čine demokratskom, pravnom i evropskom, zatim, opštom kriminalizacijom društva, povećanom represijom i nepoštovanjem ljudskih prava i sloboda, sve većim udaljavanjem pozicije lokalne samouprave od standarda usvojenih u Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi i, najzad, nastojanjima da se onemogućući da se kriza reši na demokratski način – slobodnim i fer izborima. Politika Evrope je tom našem položaju izgubljenosti i usamljenosti, pa i antievropskim osećanjima, češće i sama doprinosila neadekvatnim reagovanjima u raznim fazama jugoslovenske krize, čiji je vrhunac bilo prošlogodišnje bombardovanje Jugoslavije.

Kroz sve to postali smo najčudnija zemlja u Evropi, u kojoj jedna od dveju federalnih jedinica ne samo da ne priznaje federalnu vladu jer je izabrana suprotno Ustavu, već nema ni normalan platni i robni promet sa drugom federalnom jedinicom, a ima svoju valutu, kontroliše državne granice i vodi samostalnu spoljnu politiku; u kojoj je u jednoj od dveju autonomnih pokrajina uspostavljen međunarodni protektorat; u kojoj su unutrašnje granice danas najzatvorenije granice u Evropi; u kojoj predsednik države ne može da putuje ni u druge delove zemlje kojoj je na čelu ni u Evropu; u kojoj strani državnici posećuju pojedine delove države, ali ne i glavni grad; u kojoj postoji diplomatija, ali stvarne diplomatske kontakte imaju samo jedna federalna jedinica i alternativa. Mi smo danas najsiromašnija zemlja u Evropi. Možda ćemo 2020. imati 20.000 dolara po stanovniku, kao reče nedavno naš premijer, ali sada imamo ispod 1000, tri puta manje nego pre deset godina i 13 puta manje od Slovenije i manje od svake zemlje na tlu bivše Jugoslavije, na Balkanu i u Evropi.

Ima, srećom, i nekih pomaka koji daju nadu. Reklo bi se da Evropa želi da ponovo igra glavnu ulogu u Evropi i da građanima Srbije i Jugoslavije aktivno i konstruktivno pomogne da se pridruže evropskoj porodici. Prestanak svake zakulisne igre sa režimom, ukidanje nekih sankcija i njihova zamena selektivnim, tzv. pametnim sankcijama koje pogađaju režim a ne narod, podrška demokratskoj alternativi, slobodnim medijima i svim oblicima građanskih inicijativa, jasan stav da se Pakt stabilnosti Jugoistočne Evrope ne može realizovati sa crnom rupom u samom njenom sedištu i u tom smislu pominjanje zamašne cifre od šest milijardi maraka na koje Jugoslavija može da računa nakon demokratskih promena – sve su to potezi koje treba pozdraviti. Razume se, nikakva Evropa ni međunarodna zajednica ne može i neće svršiti posao umesto nas. Dobro je da nam pomognu a ne da nam odmažu, ali promene može doneti samo zajednička akcija jednog širokog fronta demokratskih snaga – opozicionih stranaka, svih oblika civilnog društva, nevladinih organizacija, nezavisnih medija, sindikata, studentskog otpora, građanskih parlamenata – sa svim njihovim razlikama, slabostima i neslaganjima. Promene nisu zrela kruška koju samo treba sačekati da padne, za njih se treba aktivno boriti, svako na svom području i svi zajedno. To je istovremeno i velika odgovornost koju niko, pre svega stranke demokratske opozicije, ne sme da proigra, jer je ulog suviše veliki da bi smeo da bude doveden u pitanje međusobnim zađevicama, liderskim prestižima i sitnim računicama.

Mi u Evropskom pokretu nastavljamo da delujemo na razvijanju evropske svesti, širenju evropskih ideja i građenju evropskih standarda. O toj aktivnosti, koja nije prekidana ni tokom bombardovanja, saznaćete više iz izveštaja našeg generalnog sekretara. Ja bih hteo da istaknem značaj samo jedne od formi koja počinje da uzima maha unutar Pokreta. To je formiranje lokalnih veća u više gradova i opština. To je jako pogodna forma za okupljanje većeg broja ljudi, posebno mladih, oko aktivnosti Evropskog pokreta. Nama nije bitno da li je nešto formalno deo Evropskog pokreta ili nije. Mi smo uvek rado nudili svoj kišobran svima kojima je zatrebala pomoć da bi stasali. Svi oblici slobodnih građanskih inicijativa treba da dobiju podršku Pokreta i u tome je aktivnost lokalnih veća od osobitog značaja. To je i bio razlog da je ovoj godišnjoj skupštini domaćin Lokalno veće na Čukarici, koje, iako osnovano tek pre pet meseci, uspeva da razvija raznovrsne aktivnosti i izlazi sa zanimljivim inicijativama, o kojima ćete, nadam se više čuti tokom rada skupštine.

Idućeg meseca proslavićemo zajedno Dan Evrope, 9. maj, manifestujući i time privrženost našoj široj domovini, Evropi.

Uvodna reč na godišnjoj skupštini Evropskog pokreta,
Čukarica, 7. april 2000.

KONAČNO OPREDELJENJE ZA SRBIJU - TVRĐAVU

Kao i mnogo puta dosad, Milošević je iznenadio domaću i svetsku javnost munjevito izvedenim ustavnim udarom. Na stranu to što se teško može naći zemlja u svetu u kojoj se poslanici telefonom pozivaju na sednicu, da bi na klupama zatekli predlog promena ustava, koji na istoj sednici treba da izglasaju. Pitanje je – zašto mu se tako žurilo? Mogao je bez rizika da izvede bar dvonedeljnu farsu demokratske rasprave, uz gromoglasnu medijsku pripremu. Prema tome: ili treba vrlo brzo očekivati neke poteze na osnovu izvršenih promena (raspisivanje vanrednih izbora? neka intervencija prema Crnoj Gori?) ili je, pak, Milošević želeo da demonstrira koliko ga ne interesuje, ni reakcija domaće i strane javnosti, ni Crne Gore, ni međunarodne zajednice.

Ustav je promenjen u trenutku kad su iz Podgorice dolazili nešto pomirljiviji signali – možda i učesće na saveznim izborima. Očigledno, to nije hteo. Možda je hteo upravo da spreči da Crna Gora učestvuje na izborima, u koaliciji sa srpskom opozicijom.

Čini se da tri Miloševićeva poteza treba videti u jedinstvenom kontekstu: 1. zakon o terorizmu (koji je samo privremeno odložen zbog pogađanja u koaliciji); 2. drastičan politički napad Vojske Jugoslavije na Đukanovića i 3. ustavne promene. Ne bi bilo logično da se sve to tako brzo izvede ako, takođe brzo ne uslede direktne konsekvence i potezi – nekakva akcija prema Crnoj Gori, primena antiterorističkog zakona, konačno gušenje nezavisnih medija, nevladinih organizacija, nezavisnih sindikata, Univerziteta i svih oblika slobodnog ispoljavanja akcije i misli.

Ukupna situacija je ovim potezima radikalno izmenjena.

Razlaz Srbije i Crne Gore je cementiran s obe strane: menjanjem karaktera federacije i ponižavanjem Crne Gore od strane Beograda i odgovorom Crne Gore (koji je Milošević morao očekivati, pa i priželjkivati), kojim konačno prestaje savezna nadležnost u Crnoj Gori – time proces raspada SRJ postaje ireverzibilan, odnosno više nije moguć nikakav sporazum bez promene režima ili u Srbiji ili u Crnoj Gori.

Dalje, ovim potezom Milošević je izbore učinio prilično irrelevantnim, odnosno oni sve manje predstavljaju izgledan put za rešavanje naše krize. Crnu Goru je doveo u situaciju da joj je nemoguće da na saveznim izborima učestvuje (i to je Đukanović i izjavio). I to je bio iznuđen potez, dakle reakcija koju je

Milošević i očekvao. Time padaju u vodu planovi srpske opozicije da Miloševiću suprotstavi crnogorsko-opozicioni blok. Ako Crna Gora bojkotuje savezne izbore, teško da opozicija može da učestvuje na njima i Milošević ih može sam organizovati i dobiti (očigledno mu nije stalo do legitimiteta, jer će imati privid legitimiteta). Dalje, opoziciji je teško da izađe samo na lokalne izbore, jer bi to bila potpuna konfuzija za birače (na jedne izlaze, a druge bojkotuju), a sem toga izbore bi ipak sprovodila savezna izborna komisija.

S druge strane, za Miloševića izbori postaju poželjni. Umesto da izlazi na izbore sa, za njega neizvesnim ishodom, koje bi, i uz krađu, teško mogao da dobije, dobio bi na tanjiru kompletno lojalnu i čistu Saveznu skupštinu; on sam bi bio izabran (bez protivkandidata) kao jaki predsednik praktično na osam-devet godina; bojkot lokalnih izbora bi gradove predao u ruke vladajućoj koaliciji; republički parlament je već u njenim rukama - i time bi struktura vlasti bila kompletirana, učvršćena i obezbeđena.

Ovo je, dakle, konačno *opredeljenje za Srbiju-tvrđavu*, koju ne interesuju ni domaće ni svetsko javno mnjenje, ni međunarodna zajednica, ni sankcije, ni Hag, ni šta će biti sa Crnom Gorom, ni šta će biti sa Kosovom. Posle poplave vesti u stranoj štampi o ispitivanju mogućnosti za nagodbu sa Miloševićem, javila se dilema: ko to pušta probni balon - Milošević ili Amerikanci? Izgleda da je dobijen odgovor: njemu je u toj tvrđavi i najsigurnije i najudobnije i nema (bar zasad) razloga da se prepušta na milost i nemilost onima koji hoće da ga skinu.

Opozicija je dovedena u nemoguću situaciju. Raniji prioriteti (izbori) teško da mogu dalje da važe - sad je pogotovo teško reći: izlazimo na izbore pod bilo kakvim uslovima. Ako opozicija izađe na izbore, ne valja, ako ne izađe, ne valja: izlaskom na izbore dali bi legitimitet ustavnom udaru, a neizlaskom prepustaju pobeđu i gradove Miloševiću. Ionako ozbiljno uzdrmano akciono jedinstvo može se lako raspasti, jer treba očekivati najrazličitije odgovore na novi izazov - već sada SPO kaže da izbore treba bojkotovati, a neki drugi opozicioni lideri govore o izlasku na izbore zajedno sa Crnom Gorom, što je nerealno. Sem toga, opozicija nema načina da dopre masovno do birača - u Beogradu nema ni jedne nezavisne tv kuće, a B292 se ne čuje; *Danas*, *Blic* i *Glas javnosti* guše kaznama i uskraćivanjem papira; Slobodna Evropa i druge strane radio stanice se čuju slabije nego radio London za vreme okupacije; nešto je bolja situacija u drugim gradovima, ali je pitanje, neće li i lokalne medije vlast ugušiti pred izbore.

Pored toga, sada je prilično jasno da režim nema nameru da pusti OEBS ili druge strane posmatrača da kontrolišu ispravnost izbora. Takođe, jasno je da će vlast raditi i sve drugo - od biračkih spiskova do kontrole izbora - da obezbedi izborni rezultat.

Opozicija bi trebalo da nađe mudrosti i hrabrosti za jedinstven i odlučan stav i jake korake - za što nije dosad pokazala ni smelosti ni snage, a u novoj situaciji, verovatno još manje.

Međunarodnoj zajednici su takođe vezane ruke - ona će se vrteti između opcija ublažavanja, ukidanja, zadržavanja ili pooštavanja sankcija, svesna da nijedna od tih opcija bitno ne menja stvar; davaće nekakvu podršku opoziciji, bez vere u njenu stvarnu snagu i ipak nemoćna da joj efikasno pomogne; podržavaće Crnu Goru, ali verovatno i dalje ne njenu nezavisnost; pokušavaće da i dalje rešava kvadraturu kruga kosovskog problema, pri čemu ne može da podrži ni ostanak Kosova u ovakvoj Jugoslaviji, ni nezavisnost koju traže Albanci, ni Tačija koji im pravi sve veće probleme, ni umerenije Albance koje su oni sami marginalizovali, ni Srbe na Kosovu koji su takođe podeljeni, pa ni konfuznog i paradnog Kušnera.

Sve u svemu, ispada da koliko god poslednji potezi Miloševića izgledali nelogični i (po mišljenju nekih domaćih i stranih analitičara) za njega samog kontraproduktivni - izgleda da takvi zaključci proizlaze iz jednog logičko-referentnog racionalnog sistema i načina mišljenja koji je stran našem predsedniku. U toj ludosti ipak ima sistema - on će ipak preživeti i preživljavati bar za izvesno vreme: njemu stiga! Ovo sve jeste izraz Miloševićeve nemoći, ali je on istovremeno ogolio našu nemoć - našu: političkih stranaka, nevladinog sektora, građana i ukupnog razorenog i demoralisanog društva Srbije, kao i nemoć međunarodne zajednice da bitnije utiče na tok stvari.

Ovim ne prognoziram da se naša agonija produžuje. Pre bih rekao da se skraćuje, jer se tokovi ubrzavaju i zgušnjavaju. Poenta je u drugom: sve je manje nade da će se kriza rešiti na najpoželjniji mogući način - izborima. Put ka nasilnim opcijama je otvoren. Recimo, šta će uslediti ako se raspišu redovni savezni i lokalni izbori i vanredni izbori za predsednika SRJ, a Crnogorci (najverovatnije) odbiju? Kakav će biti Miloševićev odgovor (koji je možda već pripremljen)? Nasilno sprovođenje izbora u kasarnama JNA? Sprovođenje izbora na severu Crne Gore u režiji vojske i plemenskih veća koja neće priznati legalnu crnogorsku vlast? Šta će onda učiniti crnogorska vlada i policija? Kakva će biti reakcija međunarodne zajednice (njihova upozorenja su zasad bez eksplicitnog komitiranja)? Boli glava od raznih mogućih, sigurno ne sasvim nerealnih, događanja koja mogu lako krenuti spiralom nasilja. Možda se kraj približio, ali kakav?

Danas, 13. jul 2000.

ODNOSI IZMEĐU ZEMALJA DEJTONSKOG TROUGLA

Ovu konferenciju održavamo u bitno drugačijoj situaciji nego prilikom ranijih sličnih susreta, uključujući i onaj u Banja Luci u februaru ove godine. Sada možemo prirodno očekivati da vlade preduzmu sve da se odnosi između naših triju država u potpunosti normalizuju i otvore putevi za slobodnu komunikaciju, saradnju i partnerstvo. Međutim, nevladine organizacije, koje su u nemogućim uslovima probijale totalnu blokadu i barikade straha, agresivnog nacionalizma i mrziteljske propagande, zarađujući pri tom etikete izdajnika, nemaju u promenjenim uslovima manju ulogu. One i dalje treba da daju inicijativu i primer, da predlažu, opominju i pritiskaju da se ide što brže ka regionu u kome će granice između novih demokratskih država nastalih na tlu bivše Jugoslavije ličiti na one u Evropskoj uniji. Pripadnici narodnog pokreta Otpor oblepili su ovih dana Srbiju plakatima na kojima piše: "Samo vas gledamo".

Velika je uloga i medija, koji su i do sada, barem oni nezavisni, mnogo doprineli razvijanju duha pomirenja i saradnje. Agenda onoga što treba učiniti je uglavnom poznata. Pri tom, svaka od strana u razgovorima i pregovorima mora biti svesna toga da se sa partnerom mora naći na pola puta, da je srž svake mudre i pragmatične politike kompromis, pa stoga ne treba postavljati ultimatum i insistirati na uslovima za koje se zna da ih druga strana ne može prihvatiti, već treba činiti gestove dobre volje i razumevanja koji će stvarati povoljnu klimu za dogovor. Važnije je da živimo kao dobri susedi, nego da svaka naša revandikacija bude do kraja zadovoljena.

1. Otklanjanje prepreka za uspostavljanje diplomatskih odnosa između BiH i SR Jugoslavije, sprovođenje obaveza iz Dejtona, posebno onih koje su 21. novembra 1992. godine Milošević i Izetbegović preuzeli istovetnim pismima Vorenu Kistoforu, državnom sekretaru SAD – od uspostavljanja punih diplomatskih odnosa, otvaranja ambasada i konzulata i razmene ambasadora, formiranja zajedničkih grupa eksperata, privrednih komora i Komisije za ekonomsku integraciju i razvoj infrastrukture i usklađivanja carinskih povlastica u cilju stvaranja carinske unije do međusobnih poseta funkcionera i oficira, razmene studenata, otvaranja avio-saobraćaja između Sarajeva i Beograda itd. Prošlo je tačno pet godina a nijedna, i bukvalno nijedna od tih obaveza nije izvršena. Jedna od prepreka je tužba BiH protiv Jugoslavije pred

Međunarodnim sudom u Hagu, i protivtužba Jugoslavije protiv BiH. Kad se hoće, sve se može, ali se nije htelo. Tužbe i protivtužbe bi mogle bar mirovati dok odnosi ne uđu u normalniju fazu. Inače, odnos prema BiH pravi je test za to koliko su nove vlasti u Beogradu i Zagrebu istinski spremne da poštuju slovo i duh Dejtonskog sporazuma, odnosno da nepovratno raskinu sa monstruoznim planovima Miloševića i Tuđmana o rasparčavanju BiH. Puna podrška celovitosti BiH i svestrana saradnja sa BiH je i najbolji put da se ostvare tzv. specijalni paralelni odnosi sa Republikom Srpskom i hrvatskim delom Federacije, o kojim govori Dejtonski sporazum. Hrvatska se već jasno deklarirala u tom smislu još u vreme predizborne kampanje onih koji su pobedili na izborima, a kratak susret predsednika Koštunice sa Predsedništvom BiH daje nade da će i SR Jugoslavija imati isti odnos.

2. Između Hrvatske i Jugoslavije postoje diplomatski odnosi, ali ne mnogo više od toga – oni su daleko od normalnih. Ne bi se reklo da postoje ozbiljna sporna pitanja. Već u odnosima Hrvatske i Crne Gore, zajednički je konstatovano da Prevlaka nije teritorijalno, već bezbednosno pitanje i da bi svestranom saradnjom upravo na tom području ono moglo biti skinuto sa dnevnog reda, pa je usledila hrvatsko-crnogorska inicijativa da se na Prevlaci zajednički gradi turistički kompleks, što je dobar put za pretvaranje tog područja, od prepreke u podsticaj saradnji. Dobri odnosi između Hrvatske i Srbije, odnosno Jugoslavije i njihov jasan odnos prema celovitoj Bosni i Hercegovini najbolji su put i najjača garancija da čitav region konačno postane zona mira, dobrosusedstva i saradnje.

3. Rešenje sukcesije zapalo je u ćorsokak zbog tvrdoglavog insistiranja Miloševića na međunarodno-pravnom kontinuitetu SRJ i SFRJ. SFRJ se raspala i na njenoj teritoriji su nastale nove države, koje su sve zakonite naslednice bivše države. Ona koja je sebe nazvala Jugoslavijom nije imala nikavog prava na to ime, jer je to bio "ostatak ostataka" stare države, sa jednim režimom koji je svojim delovanjem samo naglasio diskontinuitet sa jednom priznatom i uglednom državom. Izjava novog predsednika Koštunice, odmah po izborima, o odricanju od te vrsta kontinuiteta je ne samo otvorila put Jugoslaviji za prijem u Ujedinjene nacije, već i otklonila ključnu prepreku za početak pregovora o sukcesiji.

4. Pitanje pune ustavne, zakonske i faktičke zaštite manjina, sve do njihove pozitivne diskriminacije, sigurno je jedno od najvažnijih. Ono je usko povezano sa omogućavanjem povratka prognanih, izbeglih i raseljenih za vreme ratova koji su vođeni na ovim prostorima i rešavanjem nastalih imovinsko-pravnih problema. Ovo pitanje je naročito aktuelno za Hrvatsku i BiH, jer se na njihovoj teritoriji rat vodio. Predsednik Mesić je u intervjuu koji je dao Radioteleviziji Srbije pre nekoliko dana govorio o čvrstoj nameri demokratske Hrvatske da se do kraja iduće godine izgrade stanovi za sve prognane, uz očekivanje, tačnije zahtev da međunarodna zajednica u tome pruži neophodnu pomoć. Režimom dvojnog državljanstva treba olakšati onima

koji su vezani za dve države da lako komuniciraju i ostvaruju svoja prava. Treba hitno pristupiti labavljenju graničnog režima, sa jasnom orijentacijom na međusobno ukidanje viza, odnosno prelaska na šengenski model. Ako hoćemo u Evropu, ponašajmo se kao Evropa.

5. Odnos prema Haškom tribunalu je bitan preduslov za normalizaciju i harmonizaciju odnosa među nama. Dok ne bude potpune saradnje naših triju država sa Haškim sudom, neće biti međusobnog poverenja u želju vlada i naroda da naprave konačan raskid sa prošlošću i politikom koja nas je odvela u ratove. Zločini ne mogu ostati nekažnjeni. Njih nisu počinili Srbi, Hrvati i Bošnjaci, već neko u ime tih naroda i taj neko mora biti izveden na sud, kako bi se krivica individualizirala. U protivnom, ljaga i odgovornost ostaje u očima suseda i sveta na čitavim nacijama. Stoga nije u redu dovoditi u pitanje Haški tribunal, koji su, na osnovu konsenzusa stalnih članica Saveta bezbednosti, formirale Ujedinjene nacije u legalnoj proceduri. Sud svakako nije osnovan protiv Srba, protiv Hrvata, ili protiv Bošnjaka; svi moramo doprinostiti stvaranju javnog mnjenja koje će podržati ovaj sud i izvođenje okrivljenih na optuženičku klupu. Zalaganje nekih da se sudi u zemlji ima smisla, ako takva namera stvarno postoji, ali opet u punoj saradnji sa Haškim tribunalom. Pažnje je vredna ideja našeg ministra inostranih poslova o potrebi formiranja u Jugoslaviji jedne komisije za utvrđivanje istine, jer se sa istinom najzad otvorenih očiju moramo suočiti – to je, ustvari, suočavanje sa samim sobom.

6. Prednost treba dati bilateralnim odnosima. Ekonomska saradnja će svakako krčiti put. Više od 400 privrednika iz Hrvatske bilo je ove nedelje u Beogradu. Okrugli sto o privredi će obraditi ovu temu, uključujući to šta vlade treba da urade ne samo da otklone prepreke slobodnoj cirkulaciji robe, novca i ljudi, već i šta treba učiniti da se ta saradnje podstakne i stimuliše. I u drugim oblastima su direktni bilateralni odnosi najbolji, a civilni sektor će sigurno ponuditi široku lepezu mogućnosti za regionalnu saradnju. Mislim da ne treba sada izlaziti sa idejama, makoliko dobronamernim (poput Biltove) o multilateralim šemama i strukturama. One mogu lako da izazovu podozrivost da nije možda reč o nekoj vrsti obnavljanja jugoslovenskog identiteta. Prirodan okvir za regionalnu saradnju nudi nam Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope i orijentacija svih zemalja regiona da uđu u sve evropske strukture sve do Evropske unije.

Na kraju još reč-dve o napuštanju ideje kontinuiteta u Srbiji i Jugoslaviji. Jedno je diskontinuitet SRJ sa bivšom SFRJ. Mislim da bi bio još naglašeniji i principijelniji ako posle razgovora o budućim odnosima između Podgorice i Beograda eventualni budući savez uzme ime Srbije i Crne Gore. Ova Jugoslavija nije Jugoslavija i ne treba zadržavanjem tog imena kod bilo koga od naših suseda izazivati odbojnost, a sem toga, Crna Gora i Srbija imaju pravo, kao i drugi na ovim prostorima, da zadrže svoje istorijsko ime i identitet. Međutim, za nas u Srbiji je još važnije da ostvarimo diskontinuitet i raskid sa SR Jugoslavijom. Taj diskontinuitet treba da bude totalan, pre svega sa

politikom koja nas je odvela na samo dno, posvađala sa onima sa kojima smo tako dugo živeli zajedno, stvorila najlošiju moguću sliku o nama u regionu, Evropi i svetu i uvela u najdublju međunarodnu izolaciju. Mora zatim doći do ustavno-pravnog diskontinuiteta sa SRJ. Žabljački ustav je već mrtav. Crna Gora je ostvarila, u situaciji suprotstavljanja Miloševiću i njegovim pritiscima i diskriminaciji, visok stepen faktičke samostalnosti, od kojeg se ne može natrag, pa već samim tim buduća zajednica, ako do nje dođe, mora biti bitno drugačija.

Diskontinuitet mora biti i institucionalni. Moramo graditi nove, snažne, demokratske i odgovorne institucije po evropskom modelu, novo pravosuđe i pravnu državu sa visokim, evropskim standardima zaštite ljudskih prava, nepolitizovanu i profesionalizovanu vojsku, policiju i javnu upravu, novi univerzitet i stvarno slobodne, stvarno nezavisne i visokoprofesionalne medije. Nema pravog kritičkog mišljenja bez nezavisne kompetentne štampe. Potreban nam je takođe personalni diskontinuitet – novi ljudi za nove aspiracije – i diskontinuitet u stilu življenja i ponašanja, koji će karakterisati demokratska politička kultura i vrednosti otvorenog civilnog društva.

Diskontinuitet nam je itekako potreban i sa antievropejstvom, sa ksenofobijom i sa primitivnim gledanjem na svet i njegove podele.

Diskontinuitet mora biti i moralni. To će već biti znatno teže. Lakše je raskrstiti sa jednim kriminalizovanim režimom i politikom koja nas je odvela u propast, nego sa ideologijom agresivnog nacionalizma koji je pustio duboke korene u svesti ljudi.

Dok god budemo smatrali, ne možda više generalno, ali kroz postupke i reakcije, da su oko nas sve sami neprijatelji, od Albanaca, Hrvata i Bošnjaka, pa preko Slovenaca i Makedonaca, sve do Amerikanaca, Nemaca i Engleza, dok god budemo verovali lažnoj priči da Srbi nikad nisu vodili osvajачke ratove, dok god budemo verovali da se svet udružio protiv Srba i da nas svi u okolini i belom svetu mrze, dok god budemo postavljali pitanje povodom odgovornosti za zločine protiv drugih: "a šta su oni radili nama", dok god budemo delili svet na dušmanski Zapad i pravoslavni i prijateljski Istok itd. itd. – sve dotle nećemo napraviti pravi raskid sa režimom koji smo na izborima oborili, niti ćemo moći u svet, niti imamo uslove da sa drugima gradimo miroljubivi i kooperativni Balkan, odnosno evropski jugoistok, kao integralni, ravnoprani i poštovani deo udružemne Evrope.

Sinoć smo čuli jednog mudrog čoveka, akademika Ivana Supeka (a mudre reči najčešće nisu ni mnogo krupne ni mnogo kitnjaste), koji nam je rekao jednostavnu istinu – da smo male i siromašne zemlje. Umesto najglupljeg, najskupljeg i najpogubnijeg puta – koji su odabrali naši suludi vođi a narodi ih na tom putu dobrim delom pratili – da budemo veliki time što ćemo postati veći, proširivanjem granica, agresijom, ratom i etničkim čišćenjem, naša kolektivna ambicija treba da bude da jednom postanemo obične i normalne, neuzbudljive (da ne kažem dosadne) zemlje, koje će se skinuti sa prvih stranica svetskih listova, zemlje bezbedne, uređene i štedljive, koje će poštovati svoje

susede i konačno odustati od pretenzije da igraju važnu ulogu u regionu i Evropi.

Izlaganje na skupu nevladinih organizacija BiH, Hrvatske i Jugoslavije, Zagreb, 17. novembar 2000.

NOVA SPOLJNA POLITIKA SRJ

U meri u kojoj SR Jugoslavija bude izvršila radikalne promene postavljanjem temelja demokratskom, slobodnom i ekonomski prosperitetnom društvu, zavisiće i uspeh naše spoljne politike. No, i vizija nove spoljne politike može uticati da unutrašnje promene teku brže i temeljnije. Vizija spoljne politike koju je izgradio Forum za međunarodne odnose je nakon 24. septembra i 5. oktobra postala realna i dostižna.

Što se tiče osnovne spoljnopolitičke orijentacije i prioriteta, tu dilema skoro da i nema, pa ne verujem da će biti velike diskusije i krupnih razlika – taj put je jasno trasiran. Nameću nam ga situacija i sama međunarodna zajednica u koju želimo da se vratimo. Ključne tačke su, po svemu sudeći, sledeće:

1. Što brži izlazak iz izolacije (prijem u UN, u MMF i Svetsku banku, u OEBS, pa u Savet Evrope, uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Nemačkom, Francuskom, Velikom Britanijom i SAD);
2. naglašena evropska orijentacija;
3. normalizacija odnosa sa susedima, novim i starim;
4. prevazilaženje nesporazuma i stabilizovanje odnosa sa SAD;
5. dobri odnosi sa Rusijom;
6. normalni odnosi sa svima ostalima, bez pretenzije da vodimo bilo kakvu globalnu politiku.

Međutim, ako nam je okvir nove spoljnopolitičke situacije takoreći nametnut, ostaje nekoliko otvorenih pitanja, od kojih sva nisu u sferi spoljne politike u užem smislu, a od čijeg rešavanja može zavisi brzina i stabilnost procesa reintegracije u međunarodnu zajednicu. To su:

1. Crna Gora,
2. Kosovo,
3. Haški tribunal i
4. sukcesija.

1. *Crna Gora* – Odnosi sa Crnom Gorom se moraju srediti. Ne sme se dozvoliti da oni postanu ozbiljan spoljnopolitički problem. To zahteva strpljenje, toleranciju i pragmatičnost na obe strane. Zahvaljujući međusobnom prepucavanju, počelo je već da se stvara opasno anticrnogorsko raspoloženje u Srbiji i antisrpsko u Crnoj Gori. Treba smirivati loptu. Dobar početak na tom putu su razgovori između vladajuće crnogorske koalicije i DOS i zaključak da eksperti počnu da rade kako bi se pripremili razgovori između legitimnih predstavnika Crne Gore i Srbije posle izbora krajem decembra. Međutim, samo

što su Vujanović i Đinđić dali vrlo konstruktivne izjave, neki stranački lideri i neki mediji u Beogradu i Podgorici već su opet dolili malo ulja na vatru. Dogovor je objektivno moguć jer izgleda da pozicije nisu suviše udaljene, sem na pitanju međunarodnog priznanja dveju članica budućeg saveza. U Srbiji se mora prihvatiti da je Crna Gora već ostvarila visok nivo faktičke samostalnosti od kojeg neće sigurno ići natrag, a u Crnoj Gori da njihova međunarodna politička i ekonomska pozicija nije više ista kao pre izbora. Zato nije bio mudar zahtev da se sa prijemom SRJ u UN pričekava do isteka razgovora, jer je jasno da je to za SRJ, uključujući i Crnu Goru, neophodan prvi korak na putu izlaska iz izolacije i da pitanje sedišta Crne Gore u UN zavisi od toga šta proistekne iz dogovora o međusobnim odnosima Srbije i Crne Gore i njihovom budućem statusu. Naši novi susedi, koji su do pre mesec dana podržavali neku vrstu formalnog prisustva Crne Gore u UN, sada zdušno podržavaju prijem SRJ. Čini se da nije uputno insistirati na referendumu ili pretiti njime sa bilo koje strane, jer bi referendum pre dogovora samo pojačao podele i tenzije u Crnoj Gori, sa opasnim potencijama. Sasvim je drugo ako u narednim mesecima do dogovora dođe, pa se sa tim izađe na referendum.

2. *Kosovo* ostaje problem sa kojim ćemo živeti u čitavom narednom periodu. Osnova našeg pristupa treba da bude ono što je rekao predsednik Koštunica – striktno izvršavanje rezolucije 1244 – mi svoj deo, a međunarodna zajednica svoj. Status Kosova ostaje do daljeg onakav kako je, makar delom i ambivalentno definisan Rezolucijom. Nije u pravu Demaći da je to list papira – to je jedina osnova na kojoj se može graditi neki *modus vivendi* između Srba i Albanaca za dogleđni period, odnosno izbeći nove tenzije koje ipak u ovom trenutku ne mogu dovesti do saglasnosti Srba, Albanaca i međunarodne zajednice. Najvažnije je sada da se konsoliduje efikasna i nepristrasna međunarodna uprava, koja će obezbediti da se svi na Kosovu, a sada u prvom redu Srbi i drugi nealbanci, osećaju bezbedno, da na Kosovu zavлада mir, zakon i atmosfera sigurnosti i nediskriminacije i da se stvaraju uslovi za postepeni povratak Srba. Ako su lokalni izbori bili zakazani u vreme Miloševićeve vladavine i Srbi ih bojkotovali, treba naći način da Srbi, ipak, dobiju svoje izabrane predstavnike. Nisu prihvatljivi zahtevi za održavanje parlamentarnih, ili čak predsedničkih izbora naproleće, jer bi to dovelo u pitanje suverenitet Jugoslavije, koliko god sada bio formalan. Svi pozdravljaju to što su na izborima pobedili umereni Albanci; oni, razume se, imaju pravo da zastupaju nezavisnost Kosova, ali nije realno da se o tome povedu pregovori između Beograda i Prištine, jer su stavovi potpuno suprotni. Bolje je ostvariti praktičnu komunikaciju sa pragmatičnim ciljevima olakšanja tenzija i zaštite ugroženih. Nije dobro ni da razna međunarodna tela ili pojedini portparoli govore o nekoj uslovnoj nezavisnosti – jednostavno za sada ne treba pokretati pitanje statusa Kosova. Međunarodna uprava na Kosovu ostaje u dogleđnom periodu. Čini se, takođe, da nije dobro da tamo ostane Bernar Kušner i da je

bolje da bude što pre zamenjen nekim ko bi bio prihvatljiviji sagovornik i uživao više poverenja među stanovnicima Kosova.

3. *Haški sud* ostaje važan uslov naše pune reintegracije u međunarodnu zajednicu. Međunarodni faktori, uključujući SAD, pokazali su razumevanje za stav predsednika Koštunice da izručenje Miloševića nije naš prioritet. Na kraju krajeva, i Amerikanci i Evropljani nisu uhapsili Karadžića, iako je na teritoriji pod njihovom kontrolom, jer su smatrali da može ugroziti krhke odnose u BiH i dovesti u pitanje bezbednost njihovih vojnika. Treba znati da je to ipak *grace period* i da puna saradnja sa Haškim tribunalom ostaje međunarodna obaveza SRJ utvrđena Dejtonskim sporazumom i uslov za skidanje spoljnog zida sankcija, ali i preduslov stabilizovanja odnosa sa susedima (promenjeni odnos Hrvatske prema Hagu jako je doprineo njenoj međunarodnoj afirmaciji). Pozdravljena je izjava dr Koštunice o spremnosti da se ponovo otvori Kancelarija, kao i izjava o odgovornosti srpske strane za počinjene zločine.

Mnogi smatraju da je bitnije da se krivcima sudi, nego gde se sudi. Videćemo u kojoj će meri i u kojim slučajevima biti moguće da suđenje kod kuće zameni izručenje Hagu. Ako se i sudi ovde, suditi se mora, ne samo za kriminal počinjen prema sopstvenom narodu, već i za zločine koje su u ime tog naroda počinili prema drugima. Nama je neophodno suočavanje sa istinom – meni se lično dopada Svilanovićeva ideja izrečena na Radiju Slobodna Evropa o formiranju komisije za istinu (o njima, ali i o nama).

U svakom slučaju, kontraproduktivno je dovesti u pitanje legitimitet i opravdanost Haškog tribunala u celini.

- Haški sud je obrazovan na osnovu konsenzusa svih stalnih članova Saveta bezbednosti u legalnoj proceduri;
- zločini ne mogu ostati nekažnjeni;
- treba sami da budemo zainteresovani da se krivica individualizuje;
- iako se nepristrasnosti Suda ima šta prigovoriti (naprimera, glatko odbacivanje odgovornosti NATO za bombardovanje civilnih objekata), svakako nije osnovan protiv Srba (sada je najviše Hrvata pred Haškim sudom).

4. *Sukcesija* je jedan od preduslova za skidanje spoljnog zida sankcija, ali i tu će verovatno biti dovoljno da pregovori počnu na bazi ravnopravnosti bivših republika, odnosno uz prestanak insistiranja na kontinuitetu SRJ sa SFRJ, što je izjava predsednika Koštunice već učinjeno.

Ako rešavanje ova četiri pitanja dovedemo do stepena opšte prihvatljivosti, onda će naši neposredni i dugoročni prioriteti biti lakše i brže ostvarivani. Brže nego što je iko mogao očekivati, u UN je došlo na dnevni red pitanje prijema SRJ, uz saglasnost stalnih članova Saveta bezbednosti i podršku naših suseda. Koliko to sad sve izgleda jednostavno. Ovaj Forum već šest godina tvrdi da treba da se odrekemo ideje da smo mi jedini naslednik bivše SFRJ i da, kao i svi drugi nastali na tlu bivše države, treba da stanemo pred šalter za prijem u UN. Bulatovićeva vlada u ostavci je protiv ulaska SRJ u UN, a

Glavni odbor SPS tvrdi da je to kršenje Ustava Srbije. Srećom da njih niko više ništa ne pita, jer, po njima, mi se nikad ne bismo vratili u UN i svet. Predsednik Koštunica je u proteklih trinaest dana imao više kontakata i na višem nivou nego prethodni režim za trinaest godina i sad žele da ubede nekog u ovoj zemlji da to nije dobro.

Otvoren nam je i najvažniji put – u Evropu. Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope, OEBS, Savet Evrope, pa sve do kandidature za Evropsku uniju. Ovo poslednje, i najvažnije, ne treba uzeti olako. Ako su otklonjene neke političke smetnje, nisu mnoge druge. Uslovi su poznati, oni su potpuno prihvatljivi i nama samima neophodni, ali nisu nimalo laki i mi smo za njihovo ispunjenje sada veoma nespreni. To će biti dug i naporan put za koji se treba dobro pripremiti. Te pripreme treba da počnu odmah: institucionalno se za to posebno organizovati, pripremati harmonizaciju zakonodavstva, odvajati neke postojeće i odgajati nove kadrove, proučiti dobro Kopenhaške kriterije itd. I Brisel i zemlje članice su spremne da maksimalno pomognu.

Moramo učiniti napor da normalizujemo odnose sa SAD. Postoji u nas jak antiamerikanizam i, uopšte, antizapadno osećanje. To se može razumeti posle prošlogodišnjeg bombardovanja, ali je na tome stari režim gradio svoje glavno propagandno uporište. Antiamerikanizma ima dosta i u Evropi, ali oni usko saraduju na svim poljima sa Amerikom. U svom prilogu o odnosima sa SAD rekao sam: "Opozicija nikako ne bi smela da se pridružuje tom opštem patriotskom horu protiv Zapada i Amerike. To, razume se, ne znači da ne treba biti kritičan prema nekim neprihvatljivim postupcima međunarodne zajednice i SAD, ali razumno kritičan. Iako do promena možemo doći pre svega sopstvenom političkom borbom, bez podrške i simpatija sveta i posebno SAD mi se ne možemo osloboditi okova izolacije i krenuti putem preokreta." Forum za međunarodne odnose je u svom dokumentu "Kojim putem u Evropu i svet" od pre više od godinu dana istakao: "Jugoslavija mora da se založi za što hitnije normalizovanje odnosa sa svim državama sa kojima su oni prekinuti ili poremećeni, posebno sa SAD, sa kojima smo bili u prijateljskim i savezničkim odnosima još od poslednjih decenija prošlog veka. Danas gotovo sve zemlje sveta, velike i male, razvijene i siromašne, veliki ili najveći deo svojih nacionalnih interesa ostvaruju putem razvijanja savezničkih ili partnerskih odnosa sa SAD."

Normalizacija odnosa sa susedima je jedan od apsolutnih prioriteta. Postoje svi uslovi da se tome što pre priđe i da se prepreke, uz međusobnu spremnost za kompromis, otklanjaju. Agenda pregovora je jasna: granična pitanja (ustvari, manji granični problem sa Makedonijom i Prevlaka), stvaranje uslova za povratak izbeglica, efikasna zaštita manjina, olakšanje viznog režima sa orijentacijom na ukidanje viza, dvojno državljanstvo itd.

- Trebalo bi što pre otvoriti dijalog sa svima, pri čemu je najjednostavnije prići odmah punoj normalizaciji odnosa sa Makedonijom i uspostaviti diplomatske odnose sa Slovenijom.

- Bosna i Hercegovina je pravi test spremnosti SRJ da u punoj meri podrži Dejton i izvrši preuzete obaveze. Ako to učine Hrvatska (koja se već jasno deklarirala – to je čak bila jedna od ključnih tačaka Mesićevog predizbornog programa) i SR Jugoslavija, poseban interes za Hrvate u okviru Federacije, odnosno za Republiku Srpsku, će biti lakše i bez većih problema realizovati; kratka poseta Predsednika Koštunice Sarajevu i razgovori sa tročlanim Predseništvom su jako dobar korak u tom pravcu. Uspostavljanje normalnih diplomatskih odnosa je obaveza koju su Milošević i Izetbegović preuzeli pismom Kristoferu. Obe strane treba da odustanu od tužbe i protivtužbe Međunarodnom sudu pravde.

- Sa Hrvatskom je proces normalizacije već bio otpočeo i posle promena u Srbiji može biti jako ubrzan. Dobri odnosi između Srbije (odnosno SRJ) i Hrvatske imaju bitan značaj za sređivanje odnosa u regionu. U Srbiji nije dobro primljena izrazita uzdržanost hrvatskih medija u odnosu na rezultate izbora u SRJ. Postoji, verovatno, neka vrsta bojazni (kao i u Crnoj Gori) da više neće biti pretežni miljenici međunarodne zajednice. I Jugoslavija to neće biti dugo. Sad su potrebni gestovi razumevanja i dobre volje sa obe strane.

- Uputnije je ići na bilateralnu saradnju i odnose; projekti i šeme multilateralnih sporazuma i regionalnih struktura (Biltov itd.) samo unose sumnju i otežavaju uspostavljanje normalnih odnosa i saradnje.

- Multilaterarna ekonomska saradnja je najlakša kroz zajedničke projekte u okviru Pakta za stabilnost.

- U privlačenju privatnog kapitala zemlje regiona ne bi trebalo da konkurišu jedna drugoj, već da ponude širu ekonomsku zonu, ekonomski identitet regiona i veće tržište za ulaganja.

- Treba širom otvoriti druge kanale komunikacije i saradnje – u kulturi, u nauci, u sportu, između srodnih političkih stranaka, između nevladinih organizacija (to je jedino živelo tokom čitavog ovog perioda).

Odnosi sa starim susedima su ne manje važni. Na izvestan način možda se izdvaja važnost odnosa SRJ i Mađarske. Mađarska je, konačno, jedina NATO zemlja koja nema vize sa SRJ i koja je objektivno vrlo zainteresovana da Jugoslavija što pre izađe iz izolacije (iako se mađarska vlada nije uvek tako ponašala). Postoje svi uslovi da Mađari u Vojvodini budu zaista most saradnje između dve zemlje. Opasnost da nas izolovane zaobiđu glavni evropski putni pravci, valjda je nedavnim promenama otklonjena, tako da je moguće zajednički pripremati projekte za modernizaciju autoputa E-5, železnice, plovidbe Dunavom i ekološke zaštite. Sa Grčkom odnosi nikada nisu ni bili potpuno prekidani i, u novim uslovima, dobijaju na značaju i za njih i za nas. Treba razmisliti šta se može učiniti na normalizaciji odnosa sa Albanijom. Ne bi nam pala kruna s glave da mi damo inicijativu za normalizaciju odnosa. Dobro bi bilo da čujemo danas nešto od onih koji bolje poznaju ovaj problem.

Na kraju da kažem nešto i o vođenju spoljne politike i diplomatskoj službi. Spoljna politika, posebno u situaciji kad imamo vladu kompromisa sa

starim režimom, mora biti koordinisana sa jednog mesta. Centralna tačka legitimiteta nove vlasti je predsednik Jugoslavije i on mora imati punu kontrolu nad spoljnom politikom i njenim sprovođenjem, u sadejstvu sa ministrom spoljnih poslova i potpredsednikom Vlade zaduženim za koordinaciju spoljnih ekonomskih i finansijskih odnosa. To je u skladu i sa opštim trendom u svetu da šefovi država ili vlada najdirektnije učestvuju, ne samo u formulisanju već i realizaciji spoljne politike. Oni se redovno sastaju bilateralno i na svetskim, evropskim i regionalnim sastancima, oni to čine bez nekadašnje pompe, jedan za drugog su Bil, Toni i Gerhard i treba se u to društvo, u skladu sa mestom koje nama objektivno pripada, što pre uključiti. To je pojednostavljeno činjenicom da je naš novi predsednik, u situaciji kad su svi u Evropi, regionu i svetu pustili dubok uzdah olakšanja, izašao pod jarkim reflektorima na međunarodnu scenu.

Mnogo je komplikovanija situacija sa MIP. Razume se da je najprihvatljivija kombinacija promena sa kontinuitetom, ali ovo drugo nije lako. Niti može biti kontinuiteta sa prethodnom politikom, niti u pogledu kadrova koji su je sproveli, jer je osnovni kriterij bio apsolutna lojalnost Miloševiću, a trinaest godina nas deli od kontinuiteta sa jednom svakako sposobnom diplomatijom SFRJ i odličnim kontaktima i reputacijom koje je ona imala. Nismo za revanšizam, svim kompetentnim i neukaljanim ljudima treba dati novu šansu, posebno mlađima, ali ne bi se smela ponoviti greška nove hrvatske vlade koja je dugo oklevala da neke neophodne izmene brzo izvrši. Treba otvoreno reći: ne mogu kontakte sa UN, sa ruskom, kineskom, makedonskom, mađarskom, austrijskom i nekim drugim vladama ostvarivati sadašnji ambasadori, jer su već u tamošnjim sredinama postali *persone non grata*. U Vašingtonu, Berlinu, Parizu i Londonu, da kažemo, srećom, nemamo ambasadore, tako da je još jednostavnije poslati nove ljude. Ne manje je važno da Evropa i Amerika pošalju u Beograd prvorazredne ljude. Posebno je važno odabrati i pripremati prave ljude za mnogobrojne evropske i svetske međunarodne institucije u koje ćemo ući. To se u periodu naše izolacije jako razvilo i ne može se brzo savladati.

Parlament nije dosad igrao nikakvu ulogu u formulisanju i promišljanju spoljne politike. Spoljnopolitički odbori mogu da budu pogodna mesta za debatu i kontakte.

Mediji bi morali preuzeti ulogu koju imaju u svim razvijenim i demokratskim društvima u analizi međunarodnih odnosa, kritici spoljnopolitičke orijentacije ili pojedinih poteza i nuđenju novih ideja. Iako svi pozdravljamo osnovnu orijentaciju i dobre političke reflekse novog predsednika i nove vlasti, ima i primesa udvorištva i apologije. Ozbiljna kritička analiza nam je potrebna nego ikad. Međutim, nije reč samo o nezavisnom stavu, već i o kompetenciji.

Instituti u oblasti međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa su sistematski degradirani, uz nastojanje da se pretvore u propagandiste

spoljnopolitičkih poteza Miloševića. Srećom, tamo ima dosta sposobnih i afirmisanih istraživača koji bi u novoj demokratskoj klimi i pod novim rukovodstvom, mogli mnogo da pomognu. Sve ozbiljne diplomatije dosta se oslanjaju na tzv. *think-tankove*.

Univerzitet je prirodno izvorište kadrova, ideja i znanja u oblasti spoljne politike, međunarodnih odnosa, međunarodnog prava, evropskih studija i međunarodne ekonomike. Univerziteski nastavnici i saradnici mogu biti angažovani na ozbiljnim projektima, ili kao eksperti u međunarodnim telima.

Mi smo imali i ozbiljne stručne i naučne časopise posvećene različitim aspektima međunarodnih odnosa i međunarodnog prava. Oni su uglavnom vegetirali u uslovima autoritarizma, izolacije i besparice. Sad zaslužuju svaku pomoć i podršku.

U periodu za nama razvila se jedna raznovrsna alternativna diplomatija opozicionih političkih stranaka i mnogobrojnih nevladinih organizacija. To u novim uslovima ostaje i dalje važan vid naše aktivnosti na spoljnom planu koji ne može biti zamenjen zvaničnom diplomatijom. Istovremeno, ostvareni su mnogobrojni značajni kontakti koje treba gajiti, a jedan broj mlađih ljudi je osposobljen za prihvatanje odgovornih dužnosti u našoj spoljnoj službi.

U većini razvijenih zemalja postoje tzv. *Councils for Foreign Relations*, koji okupljaju kompetentne ljude, vode ozbiljne rasprave, nude tribinu vladi i stranim gostima itd. U nas već šestu godinu radi Forum za međunarodne odnose, koji čini šezdeset dobrih poznavalaca međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa i međunarodnog prava. Mi smo bili aktivni i glasni i kolektivno i pojedinačno, a imamo i naše glasilo "Spoljnopolitičke sveske", čiji je poslednji broj posvećen današnjoj temi. Forum je spreman da o pojedinim pitanjima iz domena međunarodnih odnosa i spoljne politike organizuje internu ili javnu raspravu i da sa svojim stavovima i preporukama upozna one koji nose odgovornost za spoljnu politiku.

(Uvodno izlaganje na tribini Foruma za međunarodne odnose i Centra za antiratnu akciju "Jugoslavija i svet 2000.", Medija centar, 2. novembar 2000; objavljeno u *Republici* i Biltenu br. 20 Politički tim 2000)

SREĐIVANJE ODNOSA SA CRNOM GOROM

Lakše će ići uspostavljanje normalnih odnosa sa Evropom i SAD, nego odnosa sa Crnom Gorom i sa novim susedima.

Crna Gora je apsolutni prioritet. Jedno je šta se sada mora učiniti u periodu do novih republičkih i saveznih izbora, a drugo je pripremati se za ozbiljno i trajno sređivanje međusobnih odnosa. Drugo je važnije nego prvo i sve treba raditi u prvom periodu tako da olakša sporazumevanje u drugom. Nažalost, sad obe strane pokazuju manjak strpljenja, vizije i tolerancije. Vladajuća koalicija u Crnoj Gori bojkotovala je izbore iz dva razloga: jedan je načelan i javno deklarisan, i za njega se može imati razumevanje – nisu mogli da prihvate Miloševićev ustavni udar koji je Crnu Goru konačno anulirao kao ravnopravnu federalnu jedinicu, i drugi – Đukanović nije verovao da Milošević može izgubiti izbore, pa je smatrao da bi izlaskom na izbore suviše stavio na kocku. To je već miskalkulacija. Koji je motiv bio jači – ne treba špekulisati. To je sada istorija i svako treba da izvuče zaključke. Đukanović, da je bojkotom samog sebe eliminisao iz učešća u novoj saveznoj vlasti i da Koštunica mora da pregovara sa onima koji su učestvovali na izborima, ako hoće da ima saveznu vladu, a DOS – da politički legitimetet u Crnoj Gori ima koalicija *Da živimo bolje* i da se sa njom mora pregovarati. Koštunica je morao odmah da predloži ukidanje sramnih amandmana na Ustav koje je ekspresno doneo Milošević. Kontrargument da ne bi mogao da dobiju podršku u Saveznoj skupštini nije validan, jer bi politički efekat imao sam predlog. Đukanović jeste gubitnik, ali ne treba nad tim zlobno likovati u Srbiji, jer je još veći gubitnik SNP, za koju je glasalo manje od četvrtine stanovništva i čiji je stvarni šef Milošević izgubio izbore u Srbiji. Crna Gora gubi i dosadašnji povlašćeni status u međunarodnoj zajednici, jer je bar do daljeg glavni mezimac Srbija. Upućivanje Crne Gore na referendum kao jedini pravi test narodne volje je načelno ispravno, ali bi to bio sada krajnji avanturizam, jer bi doneo nove žestoke podele i tenzije u Crnoj Gori. Time ne treba da maše ni Crna Gora: prvo, međunarodna zajednica je protiv toga i koliko god se Crnogorci junačili, oni ne mogu bez jasne podrške i pomoći međunarodne zajednice, a drugo, raspoloženje naroda koje je pre izbora, u situaciji velikog pritiska iz Srbije, moglo da bude u korist nezavisnosti, sada, posle demokratskih promena u Srbiji, verovatno se menja. Zato je bolje da i jedni i drugi malo spuste durbin i da ne otežavaju buduće razgovore – niti sa pozicije veličine i paternalizma Srbije niti sa pozicije demokratske i međunarodno uvažavane Crne Gore. Lično mislim da su ideje o tome da

Jugoslavija preraste u uniju Srbije i Crne Gore dobre. Prvo, već sada je u Crnoj Gori ostvaren toliki stepen faktičke samostalnosti da se teško može ići natrag. Drugo, zajednica dve (i to toliko disparatnih po veličini) republike od nekadašnjih šest i nije imala pravo na ime Jugoslavije. Treće, lakše će ići uspostavljanje odnosa i saradnje među novostvorenim državama na tlu SFRJ ako se nijedna od njih ne zove Jugoslavija, čime bi se i konačno jasno potvrdila teza o diskontinuitetu sa bivšom državom.

Time dolazimo i do odnosa nove vlasti sa novim susedima. Slažem se sa Ilijom Đukićem da to mora biti u vrhu njenih prioriteta. I tu treba izbeći sindrom koji se pojavio u odnosima sa Crnom Gorom. Primetno je da je, na primer, u Hrvatskoj, sudeći bar po medijima, dosta uzdržano prihvaćena promena u Srbiji. Da li tamo, a možda i u Makedoniji i BiH, ima strahovanja da će se pažnja i pomoć međunarodne zajednice okrenuti više prema Srbiji ili su u pitanju rezerve prema pogledima predsednika Koštunice ili dosadašnjoj reputaciji srpske opozicije, nije važno, tek, treba promenu prihvatiti sa velikim olakšanjem i ne insistirati sada na izvinijenju, ne razmišljati više o odlasku na Kosovo ili činiti bilo šta što nepotrebno iritira ili otežava uspostavljanje normalnih odnosa. To, ni u šta manjoj meri, važi i za novu vlast u Srbiji/Jugoslaviji. Bio bi pogrešan osećaj trijumfalizma i pobedničke euforije. Važan korak je učinjen izjavom predsednika Koštunice o napuštanju kontinuiteta i želji da se ide u ravnopravnu sukcesiju. Kad je međunarodna zajednica progutala gorku pilulu i dala *grace* period za izručenje optuženih Hagu, ne bi niko na prostoru bivše Jugoslavije trebalo, u ovom trenutku, naglašavam u ovom trenutku, da insistira na krivicama, kaznama, optuživanju – iako će sve to uskoro doći na dnevni red, ali kad već uspostavimo solidnu infrastrukturu svojih međusobnih odnosa. Treba početi od sukcesije, uspostavljanja punih diplomatskih odnosa, okončanja graničnih problema, pa staviti na dnevni red pitanje zaštite manjina, povratka prognanih i rešavanje statusnih pitanja. Mislim da treba krenuti od bilaterale, a u multilaterali od zajedničkih programa u okviru Pakta za stabilnost. Čini mi se da nije uputno izlaziti sa inicijativama za neko institucionalno regionalno povezivanje, sa bilo čim što liči na obnavljanje Jugoslavije. Zgradu treba graditi iz temelja, a ne od krova. Umesto da konkurišemo jedni drugima u privlačenju javnih sredstava i privatnog kapitala, bolje je da ponudimo zajedničku, ekonomski privlačniju zonu sa zajedničkim projektima. Tako je uostalom nastala i Evropska unija – od Zajednice za uglj i čelik, preko zajedničkog tržišta do ekonomske zajednice i političkog udruživanja na kraju.

Što se tiče Kosova, ni tu ne treba žuriti sa rešenjima, jer je to sada kvadratura kruga – većina stanovništva je za nezavisnost, ali nije međunarodna zajednica (koja je to zapisala u Rezoluciji 1244), a neprihvatljivo je i za Srbiju, ali ne više za Miloševićevsku već, novu demokratsku Srbiju, o kojoj se mora voditi računa. Zato je bolje insistirati na potpunom sprovođenju Rezolucije 1244 i, naročito, obezbediti do kraja bezbednost, zaštitu i ravnopravnost svih na

Kosovu, a posebno Srba i pripadnika drugih manjinskih naroda. Kušner ne uživa u tom pogledu poverenje u Srbiji i bilo bi bolje da ga neko, prihvatljiv za obe strane, zameni. Sviđalo se to kome ili ne, treba računati sa dugoročnim prisustvom međunarodne uprave na Kosovu. Svako ishitreno insistiranje na utvrđivanju statusa Kosova nosi opasne potencijale. Razume se, pitanje Kosova će se lakše rešavati ako se uklone tenzije između Srbije i Crne Gore.

Treba odmah, bez odlaganja, razmišljati o promenama u spoljnoj službi Jugoslavije. Ovi današnji, ni u MIP ni kompromitovani ambasadori ne mogu predstavljati novu vlast. Mislim da te promene nisu u neskladu sa poštovanjem legaliteta i odricanjem od revanšizma. Neće biti lako naći adekvatne zamene, ali taj proces treba odmah da počne. U Hrvatskoj su, čini se, dosta nepotrebno oklevali. Spoljna politika u Jugoslaviji je bila u rukama jednog jedinog čoveka. Sad bi se morali uključiti spoljnopolitički odbor u parlamentu i sam parlament, naučni instituti, stručna štampa i nevladine organizacije. Nema ozbiljnog promišljanja nove spoljne politike bez njihovog uključivanja.

Izlaganje na sednici Foruma za novu Srbiju,
Budimpešta 22.-25. oktobar 2000.

BEZ STRATEGIJE, INSTITUCIJA I KADROVA

Savezna vlada je ta koja vodi spoljnu politiku, ali u ovim okolnostima, ne bez razloga, vođenje spoljne politike će se dobrim delom koncentrisati u rukama centralne tačke legitimiteta nove vlasti, a to je predsednik SRJ Vojislav Koštunica. Za to treba imati razumevanje, iako po Ustavu to baš nije sasvim tako – kaže u razgovoru za *Ekonomist magazin* Živorad Kovačević, bivši gradonačelnik Beograda i bivši ambasador SFRJ u SAD, a danas predsednik Evropskog pokreta u Srbiji, član Foruma za međunarodne odnose. "Ne kažem da se time Ustav krši", nastavlja Kovačević, "jer i sada je u svetu stil da šefovi država i vlada direktno na raznim samitima i u ličnim kontaktima, vode spoljnu politiku; a u tome učestvuju nevladine organizacije, *think-tankovi* i to ne samo u formulisanju, nego i u organizaciji spoljne politike. Mislim da će to i predsednik Koštunica činiti, jer poluge spoljne politike nisu aktivirane – pre svega parlament. U spoljnu politiku se, doduše, mogu uključiti i svoj rad nastaviti političke stranke i nevladine organizacije koje su u uslovima kompletne izolacije predstavljale neku vrstu alternativne diplomatije. Tu su i druga tela, kao što je Forum za međunarodne odnose u kome je grupa kompetentnih poznavalaca međunarodnih odnosa – bivših diplomata, profesora univerziteta, novinara. Tako da spoljna politika ulazi na velika vrata u naš život, jer smo, s jedne strane, probili izolaciju, a s druge, svet je prisutniji nego ikada. Najzad otvorena je mogućnost da o tome slobodno razgovaramo. Prema tome mislim da će mediji moći da odigraju značajnu ulogu, pod uslovom da su spremni za jednu kritičku analizu spoljnopolitičkih poteza što zahteva ne samo inicijativu već i kompetenciju".

Ekonomist magazin: Koji bi trebalo da budu principi i prioriteti naše spoljnopolitičke orijentacije?

Živorad Kovačević: Što se tiče naše spoljnopolitičke orijentacije, ona nije stvar neke velike debate. Razbijanjem okova izolacije mi smo došli u situaciju da nam je orijentacija nametnuta. Prvo, to je već učinjeno ulaskom u UN i OEBS, ali treba da idemo ka Savetu Evrope i drugim međunarodnim, posebno finansijskim organizacijama – MMF i Svetskoj banci. Taj proces ide brže nego što je iko očekivao, jer međunarodna zajednica pokazuje veliku spremnost da pomalo zažmuri u pogledu ispunjavanja uslova koji su predviđeni za skidanje spoljnog zida sankcija. Drugo je evropska orijentacija. I taj put je jasno trasiran – on je dosta težak jer zahteva prilagođavanje, sinhronizaciju i harmonizaciju

zakonodavstva, odgovarajuće institucije, mnoge promene u zemlji na putu u Evropsku uniju. Treće – to su susedi sa kojima moramo brzo da normalizujemo odnose, prirodnim redom, a možda i u isto vreme, počev od Makedonije sa kojom ima najmanje problema i Slovenije sa kojom nemamo diplomatske odnose. Zatim sa BiH, što je i naša obaveza po Dejtonu, pri čemu obe strane treba da pokažu spremnost za uzdržavanje od zahteva koji teško mogu da budu prihvaćeni, a takva je tužba BiH Međunarodnom sudu pravde u Hagu. Tužbe treba da miruju do uspostavljanja diplomatskih odnosa. Odnosi sa Hrvatskom predstavljaju kičmu dobre atmosfere u regionu. Postoje diplomatski odnosi, ali ne više od toga i zato treba ići u otklanjanje prepreka. Jedna – pregovori o sukcesiji, otklonjena je promptnom izjavom predsednika Koštunice da mi više ne insistiramo na kontinuitetu sa SFRJ, čime su sve države stavljene u isti položaj. Sledeće, to je revitalizacija i normalizacija odnosa sa SAD, što je na najboljem putu, ali pritom treba prevladati jako antiameričko osećanje razvijeno posle bombardovanja. Zatim treba regulisati odnose sa Rusijom i ostalim zemljama u svetu, bez pretenzija da vodimo globalnu politiku.

■ *Nova politika zahteva i nove ljude. Do sada su opozvana samo dva ambasadora.*

■ Ono što je karakterisalo sve zemlje u tranziciji – da se pri raskidu sa starim sistemom koriste kombinacijom kontinuiteta i promena, kod nas je teško ostvariti. U nas je prisutan totalni diskontinuitet. Mnogi ambasadori u značajnim zemljama postali su i apsolutno je nemoguće zamisliti da oni sprovode novu spoljnu politiku. Situacija je donekle olakšana činjenicom da mi nemamo diplomatske odnose sa SAD, Velikom Britanijom, Francuskom i Nemačkom, tako da će tamo otići novi ljudi. U ostale zemlje ambasadori će otići kad vlast nađe adekvatne zamene. To nije jednostavno, jer mi nemamo kontinuitet sa jednom sposobnom diplomatijom. Taj prekid traje 13 godina, što je bilo dovoljno da neki ljudi odu sa scene i da nisu za neposrednu upotrebu. Zato se treba orijentisati na širenje kadrovske potencijala u strankama, nevladinim organizacijama i medijima što su činile i čine zemlje koje imaju na raspolaganju profesionalne diplomate.

■ *U medijima se nedavno moglo pročitati da biste Vi mogli biti jugoslovenski ambasador u SAD. Da li biste prihvatili to mesto?*

■ Pitanje je hipotetično i apsolutno bez osnova. Niko sa mnom nije razgovarao, a mislim i da to ne bi bila dobra odluka. Ima puno mlađih i kompetentnih ljudi koji mogu taj posao obavljati.

■ *Da li očekujete neku vrstu kompromisa oko imenovanja diplomatskih predstavnika, jer i sami ste rekli da je Savezna vlada nastala kompromisom?*

■ Ruku na srce, taj kompromis postoji i u starim i razvijenim demokratijama. Recimo, kada bude izabran novi predsednik SAD jedan broj ambasadora će biti zamenjen, iako ne znači da su bili nekompetentni. U našim uslovima svakojakih kompromisa će biti i to zbog kadrovske oskudice, dvovlašća – koje neće dugo trajati – i situacije sa Crnom Gorom. Kompromisi

nisu poželjni, ali su srž svake politike. Ne bi valjalo da se kopira praksa koja se javljala na drugim nivoima, da jedino stranke dobiju mesta, ili kao u bivšoj SFRJ – republike. Treba voditi računa o tome da se u odgovarajuće zemlje pošalju najbolji ljudi – koji govore jezike, sa međunarodnim iskustvom koje nužno ne mora da bude diplomatsko.

■ *U Titovo vreme imali smo ambasadore u 150 zemalja. Kako danas da dostignemo nivo koji ima svetska diplomatija?*

■ Mi sada nećemo voditi globalnu politiku kao u dobra SFRJ. Zato mora doći do praktičnih rešenja, da jedan ambasador bude akreditovan u više zemalja. Nas čeka apsolutno veliki posao, ali je dobro da postoji veliki broj mladih obrazovanja ljudi, možda ne za ovu funkciju, ali koji se mogu brzo obrazovati. Mi smo izgubili 10 godina, a u svetu se mnogo toga promenilo. Tu je novo pravo, postoji čak i novi žargon, a i diplomate se međusobno poznaju. Međunarodni odnosi su za nas *terra incognita*. Čak mislim da spoljno-politička strategija nije toliko važna kao ekonomska. Mi smo sada u situaciji da je pobedu odnela koalicija partija koja se za vlast nije pripremala ni programski ni kadrovski. Forum za međunarodne odnose je u dva navrata nudio platformu nove spoljne politike, ali to nije naišlo ni na kakav odjek. Oni su mislili da sve o tome znaju. A promene su potrebne u obrazovanju, ekonomiji, socijalnoj oblasti i ne treba se zavaravati da to može vlada, pogotovo ne političke stranke. Znate, zbog zahteva MMF u vreme dužničke krize, drimala se ondašnja snažna Jugoslavija. Ako MMF bude benevolentan u pogledu političkih uslova, uopšte neće biti blagonaklon oko uslova u platnom bilansu, monetarnoj politici, transparentnosti politike, monopola, dovođenju opšte i lične potrošnje u sklad sa raspoloživim resursima. Mi za to uopšte nismo spremni.

■ *Vidite li probleme koji kočuju uspostavljanje odnosa sa susedima?*

■ Postoje dve vrste problema. Jedan je unutrašnji, a to je pitanje odnosa sa Crnom Gorom i to se mora rešiti. Od toga zavisi kao kakva zemlja ćemo ući u te odnose. Drugi problemi nisu direktno vezani za odnose sa pojedinim susedima, već pripadaju arsenalu instrumenata poverenja. Najvažniji je odnos prema Haškom sudu. Dok ne bude pune kooperacije sa Haškim sudom neće doći do obnove poverenja. Na tome treba da rade sve zemlje. Hrvatska je u tom pogledu mnogo uradila. U tom suočavanju sa istinom i samim sobom mi moramo da napravimo odlučan zaokret. Međutim, ima i drugih praktičnih pitanja o kojima se mora pregovarati. Pre svega treba ublažiti vizni režim i razmotriti instituciju dvojnog državljanstva, a najvažnije je pitanje prognanih i izbeglih, o čemu svaka zemlja treba sa svoje strane učiniti sve. Takođe treba obezbediti punu zaštitu nacionalnih manjina.

■ *S obzirom da nemamo jasno definisanu spoljnu politiku, šta da radimo sada kada u našu zemlju stižu mnoge strane delegacije?*

■ Postoje kratkoročni i dugoročni ciljevi. Mi smo preplavljeni stranim delegacijama. Na to treba odgovoriti, a mi nemamo mehanizam za prihvatanje. Treba da budemo svesni da smo sad mezimče međunarodne

zajednice, da to neće dugo trajati i da se gvožđe kuje dok je vruće. To znači da narednih mesec-dva treba iskoristiti za rešavanje kratkoročnih problema, jer čeka nas zima. Potrebno je uspostaviti diplomatske odnose i obezbediti instrumente za primanje direktne pomoći, a onda graditi strategiju za budućnost i osnivati institucije koje će to moći da nose. U mnogim zemljama u tranziciji postoje ministarstva za evropske integracije, za šta mi nemamo dovoljno kadrova. Samo Kopenhagenski uslovi i kriterijumi (za ulazak u EU) su tako strogi da o svakom od njih treba razmišljati i stvarati osnovu. Mi nemamo institucionalnu podršku u osposobljenoj javnoj upravi, u NBJ, ministarstvu spoljne trgovine i slično. Stoga samo možemo da odgovaramo na tuđe inicijative. Daleko smo od toga da preduzimamo sopstvene, jer za to nemamo strategiju, institucije ni kadrove.

■ *Putujete u Zagreb, kojim povodom?*

■ U Zagrebu se održava takozvana trilateral - perspektive odnosa i saradnje Hrvatske, BiH i SR Jugoslavije. Na taj skup dolazi jedan broj visokih predstavnika vlada ali i nevladinih organizacija. Prošli sastanak je održan u Banja Luci, a ovaj zagrebački u potpuno promenjenim uslovima. Smatramo da nevladine organizacije, koje su probijale blokadu i barijere tih nacionalističkih politika i međusobne mržnje, mogu i dalje da igraju veliku ulogu i da ostvaruju različite vrste kontakata, daju inicijative i vrše pritisak na vlade. Treba raditi na uspostavljanju međusobnih odnosa, jer odmah potom u istom gradu treba da se održi samit Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope.

Ekonomist magazin, 21. novembar 2000.

Intervju: Biljana Todorović

EVROPSKA REPUBLIKA

U pravom trenutku, kad želimo da se vratimo u Evropu iz koje smo sami sebe isterali, da uhvatimo izgubljeni korak dug deset godina i da se kandidujemo za udruženu Evropu, dobili smo jednu dragocenu knjigu. *Evropska republika* Mišela Fušea je i informativna i inspirativna, faktografska i filozofska. Mišel Fuše je u njoj sretno kombinovao kontemplativnost, briljantan esejistički stil i smisao za paradoks jednog Francuza, sistematičnost i odgovornost jednog naučnika u za nas nedovoljno afirmisanoj oblasti političke geografije i obilje ideja jednog reformatora i političkog analitičara, neposredno angažovanog u promišljanju budućnosti političke Evrope.

Uzged budi rečeno, termin *politička Evropa* pozajmio sam od g. Fušea. Naime, kolokvijalno se kaže Amerika a misli se na Sjedinjene Države i kaže se Evropa a misli se na *političku Evropu*, Evropsku uniju, međudržavni savez koji zasad čine zemlje zapadne i mediteranske Evrope, sutra centralne, a prekosutra i jugoistočne Evrope. Teško da će i u daljoj budućnosti Evropska unija pokrivati čitav kontinent.

Autor je nama uputio dve kratke, ali vredne poruke: prvo, da će "neizvesnosti u pogledu demokratskog razvoja Srbije, koja će se jednog dana (a taj dan je srećom došao) morati opredeliti između mikro-imperijalnog nacionalizma ... i savremenog otvorenog i evropskog identiteta" i drugu, da će "puno ostvarenje srpskog identiteta doći otvaranjem prema modernosti i evropskim vrednostima".

U vreme kad je Zapadna Evropa prerastala iz ekonomske u političku zajednicu, zajednička država južnoslovenskih naroda se raspadala. Nije tragedija u tome što se raspala nego u tome kako se raspala - u mržnji, krvi, ratovima i etničkim čišćenjima. Nismo se držali poruke filozofa Vladimira Jankeleviča da je demokracija "umetnost upravljanja nesaglasnostima na civilizovan način". Da smo se rastali kao Česi i Slovaci, granice među nama ličile bi na šengenske.

Dve vrste kartografa, o kojima govori i Fuše, odigrale su u svemu tome važnu ulogu. Jedni crtači novih mapa bili su nacionalistički ideolozi koji su ostvarenje veličine države i nacije nalazili u pomeranju granica i teritorijalnim osvajanjima, ratovima i "humanim preseljenjima". "Odista," kaže Fuše, "za većinu kriza ne mogu se naći rešenja sve dok teritorijalne fantazije, u njihovoj arhaičnosti, imaju prvenstvo, zbog toga što zatvaraju aktere u jednu igru nulte sume."

U traženju rešenja za prestanak krvavog balkanskog pira, i Evropa i Amerika su nudile nove karte, od Kutiljerove, Ovenove, Vensove i Stoltenbergove, sve do Dejtonske, u zakasnelom pokušaju da gospodare rata privedu razumu. Evropa nije na vreme shvatila ozbiljnost krize koja se nadvijala nad Balkanom i pretila bezbednosti Evrope niti je blagovremeno reagovala na nju, pored ostalog zato što je, impresionirana ujedinjenjem Nemačke, a sama nedovoljno ujedinjena, pretpostavila dobre odnose sa najjačom evropskom silom potrebi da, nepristrasno i odlučno, u vreme dok su balkanski nacionalistički akteri bili još slabi i nesigurni, izvrši pritisak da se raspad najveće države na jugoistoku Evrope ne odigra tako nepripremljeno i violentno.

Promenljiva geografija u ovom delu Evrope još nije dobila svoju konačnu mapu. Budućnost dvočlane federacije koja je sebe nazvala Jugoslavijom je neizvesna, a pitanje Kosova će za dogledan period pred nama ostati nerešeno. Ipak, demokratskim promenama u Hrvatskoj početkom godine i u Srbiji ove jeseni, stvorene su osnovne političke pretpostavke da odnosi između novostvorenih država uđu u normalnu, kooperativnu i partnersku fazu. Veliko ohrabrenje je bio nedavni samit zemalja zapadnog Balkana, na kome su lideri novih država pružili jedan drugom ruku saradnje a Evropska unija ruku podrške kroz sporazume o pridruživanju i saradnji i spremnost da ih jednog dana, kad za to ispune uslove, primi u svoje društvo. Nećemo valjda još jednom pogrešiti pa svoje zahtevne i revandikacije staviti ispred naše velike šanse i primarne političke aspiracije da postanemo deo udružene Evrope. Taj put je jasno trasiran, ali nije ni brz ni posut ružama, jer traži snažnu političku volju, spremnost na radikalne reforme i prilagođavanje institucija, zakonodavstva i stila življenja i ponašanja. Odnosi među zemljama Balkana treba da se grade prema modelu evropskog udruživanja, odakle dobijamo inspiraciju i ohrabrenje. Ako začetak nove Evrope nalazimo u pomirenju i zajedničkoj inicijativi dva vekovna neprijatelja Francuske i Nemačke, partnerski srpsko-hrvatski odnosi treba da budu kičma pomirenja, stabilnosti i dobrosusedstva u regionu, uz neophodnost da se oni razvijaju ne na štetu već u prilog celovitosti i integriteta Bosne i Hercegovine, u skladu sa Dejtonskim i Pariskim sporazumom. Treba da na Balkanu ostvarimo malu Evropu da bismo bili spremni za veliku Evropu.

Svi sada imamo istu šansu i u istoj smo polaznoj poziciji, ali, u skladu sa diplomatijom regate, kako kaže Mišel Fuše, ne moramo svi u isto vreme stići na cilj. Kopenhagenski kriteriji iz 1993. su jasni i nediskutabilni: stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, pravnu državu, poštovanje prava čoveka i manjina, postojanje funkcionalne tržišne privrede sposobne da izdrži šok utakmice na jedinstvenom evropskom tržištu i sposobnost prilagođavanja dostignućima Zajednice (*acquis communautaire*). Što popotpunije ispunjenje tih uslova ne treba shvatiti samo kao kupovanje ulaznice za ulazak u evropsku kuću, već pre svega kao sopstvenu potrebu da što pre pređemo prag

siromaštva, autoritarnosti, društvenog nereda i voluntarizma i postanemo moderna zemlja koju će karakterisati snažne demokratske institucije, demokratska politička kultura, vrednosti otvorenog društva i liberalna, konkurentna tržišna pivreda.

Sem ovih, za sve potencijalne kandidate jednakih kriterija, od zemalja ovog regiona se očekuje i ispunjenje određenih političkih uslova, koji su vezani za odlučan raskid sa politikom prethodnih režima koji su nas krvno zavadili sa onima sa kojima smo tako dugo živeli zajedno, uveli u ratove i doveli do prosjačkog štapa. Moramo što pre uspostaviti normalne diplomatske i sve druge odnose bez ikakvih uslovljavanja, olabaviti granične režime i omogućiti slobodno kretanje ljudi, robe, novca i ideja, i posebno, otklanjati posledice rata – omogućiti povratak prognanih, izbeglih i raseljenih u svoje domove ili one koji će im se izgraditi, uvesti dvojno državljanstvo, rešiti pitanje sukcesije itd. Odnos prema Haškom tribunalu je važan preduslov za normalizaciju i harmonizaciju odnosa među nama. To je podvučeno posebnim zaključkom zagrebačkog samita. Dok ne bude potpune saradnje naše tri države sa Haškim sudom, neće biti poverenja u želju vlada i naroda da naprave konačan raskid sa prošlošću i politikom koja nas je odvela u ratove. Zločini ne mogu ostati nekažnjeni. Njih nisu počinili Srbi, Hrvati i Bošnjaci, već neko u ime tih naroda i taj neko mora biti izveden na sud, kako bi se krivica individualizirala. U protivnom, ljaga i odgovornost ostaje u očima suseda i sveta na čitavim nacijama.

Ne manje je potreban raskid sa duhom antievropejstva, ksenofobije, nacionalističkog slepila i zagriženosti i odbojnosti prema Evropi, koji je vladao ovim prostorima i bio svesno i svesrdno promovisan od režima i njegove propagande. Mi smo oduvek pripadali Evropi, ne samo geografski; duga je istorija prožimanja naše i evropske kulture, ali nas je decenija bezumlja i izolacije prilično odvojila od Evrope. Sada treba ponovo razvijati evropski duh i način mišljenja, evropske vrednosti, evropska merila i svest o pripadnosti našoj široj domovini Evropi. Tome mnogo mogu da doprinesu mnogobrojne nevladine organizacije, od Evropskog pokreta u Srbiji nadalje, evropske kuće, mediji itd. Mladi su i dosada imali najintenzivniji kontakt sa Evropom, doduše više preko interneta i drugih oblika savremenog komuniciranja nego neposredno, putem živog, nezamenljivog kontakta sa svojim vršnjacima u drugim zemljama Evrope. Nadamo se da će vlade evropskih zemalja, francuski, nemački i drugi kulturni centri, evropski univerziteti, civilni sektor u Evropi, dati svoj doprinos ne samo našem nastojanju da Srbija bude mnogo prisutnija u Evropi, već, još i više, Evrope u Srbiji.

Proevropska orijentacija, u smislu pridruživanja političkoj Evropi Unije, postala je posle 24. septembra i 5. oktobra ključno strateško opredeljenje ove zemlje i to više nije predmet rasprave. Knjige kao što je ova pred nama informišu nas, ohrabruju i podstiču. Posle tolikih lutanja, pogrešnih koraka i provincijalne začaurenosti, okrenuli smo se ponovo Evropi i Evropa se otvara

prema nama, nudeći nam šansu da učestvujemo u jednom uzbudljivom projektu izgradnje, kako Fuše kaže, prvog i najnaprednijeg među međudržavnim sistemima, zasnovanog na dobrovoljnom savezu nacionalnih država, jednog modernog eksperimenta stvaranja sveta koji će odista biti multipolaran i doprineti, prema rečima Ibera Vedrina, "civilizovanju" globalizacije.

Reč na promociji knjige Mišela Fušea
Evropska republika, 28. novembar 2000.

OVERI!

Otporovci uvek znaju da nađu pravu reč. Uoči prošlih izbora, to je bilo ono ubitačno i pobedničko "Gotov je!" Posle izbora: "Samo vas gledamo", a sada pred republičke izbore: "Overi!" Na izborima od 23. decembra treba završiti započeti posao i overiti pobedu od 24. septembra i 5. oktobra. Sada imamo na federalnom nivou vladu kompromisa pod prinudom: neprirodan brak pobednika na izborima u Srbiji i gubitnika izbora u Crnoj Gori. I to ipak nekako funkcioniše, a izrazito uspešno u dvema važnim oblastima – u spoljnoj politici (tačnije izvlačenju zemlje iz međunarodne izolacije) i u monetarnoj sferi. Na republičkom nivou imamo dvovlašće i bezvlašće, jer političku moć ima DOS a institucije uspešno blokira stara vlast. Posle ovih izbora državna mašinerija biće pod punom kontrolom novoizabranog parlamenta, čime se stvaraju uslovi da se priđe realizovanju predizbornog programa DOS koji je ponuđen pred septembarske izbore i onda izvinjenja zbog odstupanja i sporosti neće biti prihvaćena.

Zbog svega toga, ovi izbori su veoma važni, bez obzira na to što pobeda DOS nije u pitanju. Važno je još jednom potvrditi koliko želimo raskid sa svim onom sto nam se dešavalo u prethodnoj deceniji – raskid sa jednom pogubnom politikom koja nas je odvela u ratove, izolaciju i socijalnu bedu, raskid sa jednim kriminalizovanim režimom i svim njegovim nosiocima, raskid sa bespravljem i gušenjem ljudskih i manjinskih prava, raskid sa neslobodom mišljenja, okupljanja, štampe, univerziteta, raskid sa antievropejstvom, sa ksenofobijom i sa primitivnim gledanjem na svet i njegove podele, raskid sa moralnim posrnućem.

Civilni sektor je, takoreći, jedino područje u našoj zemlji, uz nezavisne medije, za koje se može reći da je, svojom organizacionom i tematskom diversifikacijom, opredeljenjima i angažmanom, posebno mladih, na evropskom nivou. To je još jednom uverljivo potvrđeno poslednjom predizbornom i proizbornom kampanjom, kojoj su duh i modernost najvećma dale nevladine organizacije. Od njih se očekuje da i u ovim izborima odigraju isto tako važnu ulogu. Kao i ranije, svaka od nevladinih organizacija radiće to na svoj prepoznatljiv način, od Otpora i Građanskih inicijativa do Evropskog pokreta.

Međutim, nevladine organizacije ne žele samo da pomognu izbornoj pobedi DOS, već i da DOS jasno kažu šta od njega očekuju posle te pobeđe. Mi ćemo se susresti sa jednim specifičnim problemom koji se javlja posle duge

vladavine autoritarnog režima. Naime, dosadašnja opozicija postaće vrlo jaka vlast, sa više nego dovoljnom većinom u parlamentu, a suštinski nećemo imati opoziciju u smilu demokratskog korektiva, kritike i kontrole vlasti. Socijalisti i radikali (drugi verovatno neće ni ući u parlament) to neće biti, ne zato što će biti preslabi, već zato što oni ne mogu, onakvi kakvi su, igrati ulogu toliko neophodne demokratske opozicije. Koliko su nesposobni za promenu najbolje pokazuje nedavni kongres SPS i posebno govor Slobodana Miloševića.

Stoga će, po mom dubokom uverenju, tu ulogu demokratskog korektiva moći i morati da igraju nevladine organizacije, posebno moderni i jaki sindikati i stvarno slobodni, stvarno nezavisni i visokoprofesionalni mediji. Oni treba da budu jake grupe za pritisak koje će pomoći, inspirisati i tražiti što potpuniju i bržu izgradnju novih, snažnih demokratskih i odgovornih institucija po evropskom modelu, novo pravosuđe i pravnu državu sa visokim, evropskim standardima zaštite ljudskih prava, nepolitizovanu i profesionalizovanu vojsku, policiju i javnu upravu, novi univerzitet i novi kulturni model koji će karakterisati demokratska politička kultura i vrednosti otvorenog civilnog društva.

Evropa plus, 28. decembar 2000.

KAKO NAJBRŽE U EVROPU

Evropski pokret u Srbiji prezentira danas javnosti Srbije i Jugoslavije jednu veoma korisnu i veoma potrebnu knjigu o tome kakav nas posao čeka ako zaista želimo da se jednog dana pridružimo političkoj Evropi. Grupa vrlo kompetentnih autora pripremila je ovu neveliku ali sadržajem bogatu knjigu koja je istovremeno i izveštaj o stanju nacije i podsetnik i priručnik i materijal za razmišljanje ali, pre svega, precizan program reformi kojima ova država i ovo društvo moraju da pristupe da bi jednog dana naša zemlja postala član Evropske unije.

Čini se da su nas raskid sa jednim režimom i politikom koji su nas odveli u ratove, izolaciju i bedu, potreba vraćanja u svet i spremnost međunarodne zajednice da to podrži doveli u situaciju da nam je osnovna spoljnopolićka strategija takoreći prirodno nametnuta (izlazak iz izolacije i vraćanje u međunarodne institucije, normalizacija odnosa i saradnja sa susedima, obnavljanje odnosa sa velikim silama), a u tom okviru nesporan je naš osnovni spoljnopolićki prioritet – evropska opcija sa strateškim ciljem prijema u članstvo Evropske unije. Uz sve razlike koje među akterima naše političke scene postoje, reklo bi se da ovo opredeljenje nije predmet debate. Dakle, pitanje nije "da li u Evropu", nego "kako najbrže u Evropu?"

Izlazak iz međunarodne izolacije ide brže nego što je iko mogao očekivati: izjavom predsednika Koštunice o odricanju od zahteva da se SRJ prizna kontinuitet sa SFRJ otvorena su širom vrata za brzi prijem u Ujedinjene nacije; vratili smo se u OEBS; Jugoslavija je pristupila Paktu stabilnosti jugoistoćne Evrope; uspostavljeni su, ili je u toku uspostavljanje diplomatskih odnosa sa četiri velike sile i sa Bosnom i Hercegovinom i Slovenijom; na dobrom putu je obnavljanje pregovora o sukcesiji; svi su izgledi da ćemo vrlo brzo biti primljeni u Međunarodni monetarni fond i Svetsku banku; na zagrebaćkom samitu smo, skupa sa drugim državama nastalim na tlu bivše SFRJ, uvršteni u krug kandidata za Evropsku uniju; za mesec po dana bilo je više međunarodnih kontakata i na višem nivou nego u prethodnih 13 godina. Sve to predstavlja vrlo brz i izuzetno uspešan start nove demokratke vlasti. Treba znati da je ta nevićena jugoeuforija nešto što jako olakšava povratak u svet na velika vrata, ali ona neće dugo trajati i brzo će ući u kolosek normalnih odnosa bez popusta i gledanja kroz prste i uz jaku uslovljenost na putu sticanja statusa ravnopravnog člana međunarodne porodice.

Ostaje nekoliko pitanja od čijeg uspešnog rešavanja zavisi brzina sa kojom ćemo nastaviti put reintegracije u međunarodnu zajednicu. Prvo, to su republički izbori iz kojih treba da proizađu potpuno novi parlament i vlada, čime će se okončati sadašnje dvovlašće i blokada institucija i omogućiti pristupanje brzim zakonodavnim, institucionalnim i personalnim promenama. Drugo, posle formiranja nove vlade može se pristupiti razgovorima i pregovorima sa Crnom Gorom. Od ishoda tih razgovora i referenduma zavisice u kojoj ćemo državi živeti, što će u svakom slučaju nametnuti pristupanje ustavnim promenama. Bilo bi dobro da do ishoda dođe pre leta naredne godine. Dok god sudbina jugoslovenske federacije ne bude rešena, teško da ćemo moći ući u ozbiljnije reforme. Treće, tzv. spoljni zid sankcija neće biti srušen dok se ne budu ispunili postavljeni preduslovi. Neki od njih su na dobrom putu ispunjenja, kao što su sukcesija i demokratizacija, sa akcentom na poštene izbore, slobodu medija, nezavisno sudstvo i privatizaciju. Što se tiče rešavanja problema Kosova, stvari ne stoje dobro, ali je razuman odnos SRJ prema trenutnoj krizi i ponuda pregovora sa Albancima dobro prihvaćena u međunarodnoj zajednici koja sa mnogo više pažnje i nepristrasnosti reaguje na zahteve Jugoslavije. U ovom trenutku najbolja je strategija zahtevati dosledno poštovanje rezolucije 1244 i ne otvarati za dogleđno vreme pitanje konačnog statusa Kosova, na kome će međunarodne snage ostati u dogleđnom periodu. Međutim, postoji jedan preduslov u okviru spoljnog zida sankcija na kome će međunarodna zajednica sigurno insistirati – to je puna saradnja sa Haškim tribunalom. Ne treba se zavaravati benevolentnom reakcijom na stav da izručenje Miloševića nije u ovom trenutku naš prioritet. Saradnja sa Hagom je ne samo naša međunarodna obaveza po Dejtonskom sporazumu i veoma bitna pretpostavka za obnavljanje poverenja i ostvarivanje saradnje u regionu, već i poseban politički uslov preko okvira Kopenhagenskih kriterija i sigurno jedna od tačaka *feasibility report*a kojim se utvrđuje odnos zemlje kandidata prema kriterijima EU, odnosno podobnost za otpočinjanje pregovora o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Nakon toga realno je očekivati da otpočne postupak učlanjivanja SRJ u Savet Evrope, kao neophodnog predvorja za kasniji ulazak u Evropsku uniju. Uostalom, kriteriji za prijem u Savet Evrope su isti kao oni koji su utvrđeni u Kopenhagenu 1993.

Put prema Evropskoj uniji je, prema tome, jasno trasiran, ali ova knjiga ubedljivo demonstrira da nije ni brz ni lak. Srećom, sve što budemo na tome radili nije samo kupovanje ulaznice za Evropu, već istovremeno onaj neophodni set reformskih zahvata i mera, kratkoročnih i dugoročnih, koji treba da nas transformišu u zemlju prava, demokratije i tržišne privrede.

Za to se treba dobro pripremiti – institucionalno, kadrovski, informativno. U ovom trenutku skoro da nemamo ništa od toga, sem političke volje, koja je ipak početak svega. Nema nijedne oblasti pored koje ne treba da prođe reforma. Moraju se menjati ustavi, republički i savezni (ako nekog saveza

uopšte bude). Zatim, predstoji promena postojećih odnosno donošenje sasvim novih propisa koji će konkretizovati nova ustavna rešenja i biti prilagođeni standardima Evropske unije, počev od ukidanja nekih zakona-rugoba iz prethodnog vremena, pa do radikalne promene gotovo svih sistemskih zakona, reforme celokupnog zakonodavstva i kodifikovanja nekih sasvim novih oblasti. Prilagođavanje tekovinama Unije (*acquis communautaire*) treba da se izvrši u čak 31 oblasti, a prilagođavanje unutrašnjem tržištu EU u 23 oblasti. Zemlje-kandidati moraju da integrišu u svoj pravni sistem oko 40.000 pravnih akata Unije. Za to se treba posebno organizovati, formirati odgovarajuća tela, ministarstva i druge institucije koje će se time baviti, uključiti stručne, privredne i druge nevladine organizacije i timove i, naročito, okupljati ljude koji o tome nešto znaju, a istovremeno školovati i obučavati nove, mlade ljude za ovako zamašan podhvat.

Dosledno sprovođenje i poštovanje novih zakona tražiće raznovrsne i ukrštene, efikasne oblike kontrole i nadzora. Kontrola izbornog procesa, kontrola parlamenta nad radom vlade, sudska kontrola ustavnosti i zakonitosti, kontrola nad radom organa uprave, posebno policije, preko institucije ombudsmana koji odgovara parlamentu, spoljna i unutrašnja kontrola rada državnih organa, kontrola nad radom službe bezbednosti, civilna kontrola nad vojskom itd.

Kolikogod bili važni ovi institucionalizovani vidovi kontrole i nadzora oni se mogu pokazati neefikasnim u slučaju odsustva jedne istinski demokratske klime u kojoj će do izražaja doći glas, kritika i uticaj javnosti, sve do nagrade i kazne na izborima. Mi ćemo, posle izbora 23. decembra, po svoj prilici dobiti jaku vladu, podržanu više nego ubedljivom parlamentarnom većinom. To je dobro, jer će vlada imati mandat da predlaže i sprovodi sve promene koje smatra potrebnim i imati osiguran prolaz u Parlamentu. Ali, to nosi i potencijalne opasnosti, posebno zbog toga što nećemo imati nešto što je odlika svih demokratskih društava – jaku demokratsku opoziciju. Opozicija posle ovih izbora neće moći da bude taj neophodni demokratski korektiv. Poslednji kongres SPS i govor Miloševića uverljivo su pokazali koliko su oni nesposobni za demokratsku transformaciju.

Stoga će tu ulogu morati dobrim delom da preuzmu, više nego što je to slučaj u zemljama razvijene demoratiije, nevladine organizacije, jaki sindikati i stvarno nezavisna visokoprofesionalna štampa. Svi priznaju da su nevladine organizacije odigrale važnu ulogu u unošenju evropskog duha i evropskih kriterija u našu sredinu, u ostvarivanju značajnog dela alternativne diplomatije u uslovima pune izolacije i, posebno, u izbornoj kampanji. Međutim, na njih se ipak od strane političkih stranaka gleda kao na mlađeg partnera koji je tu kad zatreba i može da pomogne, pod uslovom da mnogo ne talasa. Sindikati su bili ili državni ili su onemogućavani na sve načine, ako su bili nezavisni. Oni tek treba da odigraju ulogu nezaobilaznog i uticajnog partnera i pregovarača, ali i organizovane i snažne opozicije merama koje pogađaju radne ljude. Mediji

sada imaju šansu da odigraju ulogu kojoj po snazi i uticaju nema ravne u demokratskom društvu. Na izvestan način bilo je jednostavnije, ako ne lakše, to činiti u uslovima kritike jednog režima o kome se nije imalo šta dobro reći. Pravi izazovi pred štampom su tek danas. Nema pravog kritičkog mišljenja bez nezavisne, odgovorne i kompetentne štampe.

I na kraju biće nam potreban raskid i sa dosadašnjim načinom razmišljanja, gledanjem na svet i stilom življenja i ponašanja, sa ksenofobijom, sa antievropejstvom, sa primitivnim podelama sveta po ideološkim ili drugim jednako neprihvatljivim kriterijima i graditi novi proevropski kulturni model koji će karakterisati demokratska politička kultura i vrednosti otvorenog civilnog društva.

Ovu knjigu treba pored sebe da ima svako ko ima ambiciju i odgovornost da učestvuje u ovom grandioznom projektu demokratizacije, civilizovanja i evropeizacije našeg društva.

Prezentacija knjige Evropskog pokreta
Pripreme za evropsku integraciju, 12. decembar 2000.

NEDELJNI KOMENTAR

Stojan Stamenković iz Instituta ekonomskih nauka rekao je da razlozi političke prirode dovode u sumnju prvobitne prognoze stope rasta (od 15 odsto) za ovu godinu. "Tri su razloga zbog kojih priliv stranog kapitala, od kojeg direktno zavisi stopa rasta, može biti manji od očekivanog i to 3-4 puta: prvo, pitanje saradnje sa Haškim tribunalom, drugo, rešavanje problema između Srbije i Crne Gore i, treće, moguće nesuglasice između političkih stranaka unutar DOS oko modela privatizacije." Tome svakako dodati i četvrti, nestabilnost na jugu Srbije.

Ova ocena je, nažalost, tačna. Nova vlada Srbije najavljuje mnoge rezove i reforme, kako bismo se što brže iskobeljali iz pustoši koju je ostavio bivši režim i okrenuli se egzistencijalnim ekonomskim i socijalnim problemima, izgradnji demokratskih institucija i harmonizaciji zakonodavstva sa evropskim standardima. Iz izolacije smo izašli na velika vrata i iznenađujućom brzinom. Evropa i Amerika su okrenule novi list u odnosima sa nama. Međutim, jedno je ući ponovo u međunarodne finansijske i druge institucije, a drugo je obezbediti njihovo razumevanje, finansijsku podršku i pozitivan signal stranim investitorima da je ovde sve u redu. A bez reprogramiranja (i delom oproštaja) našeg velikog duga i priliva kapitala u vidu direktnih investija nema brzog oporavka. Stoga moramo okrenuti našu strategiju - umesto da kupujemo (i gubimo) vreme, srećni što nam je jedno odloženo do kraja marta a drugo do kraja polugodišta, moramo sami, i bez stranog pritiska, nuditi rešenja koja realno mogu da prođu. Pozitivan primer u tom pogledu predstavlja pristup krizi na jugu Srbije. Insistiranje na poštovanju rezolucije 1244, razumna i hladnokrvna reakcija na provokacije ekstremista, okrenutost diplomatskom rešenju i, posebno, aktivan odnos prema traženju dugoročnih rešenja (izražen u tzv. Čovićevom planu) dobili su podršku svih međunarodnih faktora i doprinose političkoj izolaciji i osudi albanskih ekstremista.

Što se tiče Crne Gore, rešenje nije na vidiku, odnosno moramo sačekati ishod izbora i najavljenog referenduma. Istraživanja javnog mnjenja u Crnoj Gori najavljuju takoreći pata karte, sa mogućom neubedljivom prednošću jedne ili druge strane, tako da je pitanje da li je rešenje krize na pomolu. Evropska unija i SAD daju prednost očuvanju zajedničke države, ali se neće usprotiviti bilo kakom dogovorenom rešenju i volji naroda. Ono što brine je to što se malo razgovara i pregovara, a više prepucava preko plota i unosi sasvim nepotrebno i neodgovorno zla krv. Ovde se stvara i pothranjuje jedno jako anticnogorsko

raspoloženje, a ni Podgorica ne zaostaje u stvaranju jako odbojnog odnosa prema Srbiji. Kako god da se Crnogorci opredele, mi to moramo poštovati i posle sa njima živeti ili u jednoj kući ili kao dobri susedi, pa je i sa stanovišta tog budućeg života i naših domaćih prioriteta mnogo mudrije i odgovornije ohladiti kapislu i kooperativno se odnositi u daljim razgovorima o državno-pravnom statusu, ali i o nemalim tekućim problemima između institucija, privrednih subjekata i građana dveju republika.

Najteži je, izgleda, problem Haškog tribunala. Sa raznih mesta i u raznim prilikama daju se izjave koje su protivrečne i ne daju utisak da postoji zajednički utvrđena politika. Dovođenje u pitanje legitimnosti i legaliteta Tribunala i kvalifikacije da se radi o političkoj i antisrpskoj instituciji ne samo da ne stoje, nego nas nikud ne vode. Ima nekoliko stvari koje bi trebalo da budu nesporne. Ratni zločini su postojali i njihovim izvršiocima se sudi i sudiće se – svima bez razlike na prostoru bivše Jugoslavije. U interesu je svih naroda, pa i srpskog, da krivica bude individualizovana. Nije tačno da bilo ko u svetu danas pripisuje srpskom narodu kolektivnu krivicu – do toga može doći samo ako se odbija da se optuženima za zločine sudi. Neće biti razumevanja međunarodne zajednice za našu mladu demokratiju ako ne bude pune saradnje sa Hagom. Neće doći do pune normalizacije odnosa sa susedima ako svi ne budemo imali isti aršin prema tribunalu i "svojim" zločincima. I na kraju, ali sigurno ne najmanje važno – neće biti raskida sa prošlošću bez punog suočavanja sa teško probavljivom istinom o nama samima i o onima koji su nas vodili i bez jasnog određenja o odgovornosti. Zato otezanje da se donese zakon o saradnji sa Tribunalom, jalove rasprave o tome da li ona uključuje i sporučivanje Sudu, uslovljavanje saradnje prihvatanjem odgovornosti i međunarodne zajednice, zalaganje da se Miloševiću sudi za vile, falsifikovanje izbornih rezultata i druge lopovluke *umesto* za ratne zločine – samo nas nepotrebno udaljavaju od rešenja i dovode u situaciju da tapkamo u mestu. Treba takođe što brže raščistiti šta je poželjno i moguće: da se Miloševiću sudi ovde za domaći kriminal a u Hagu za ratne zločine, ili ovde i za jedno i za drugo, u saradnji sa Tribunalom, ili samo u Hagu. Đinđić je sa vrlo važnog susreta sa novim državnim sekretarom SAD Paelom doneo jednu dobru i jednu lošu vest: da nova administracija pokazuje razumevanje za delikatnu poziciju novih vlasti, a da istovremeno do kraja marta predsednik treba da obavesti Kongres da li Jugoslavija u punoj meri saraduje sa Hagom (na osnovu rezolucije donete još u oktobru), od čega će zavisiti ne samo sto miliona dolara američke pomoći, već i, mnogo važnije, američki stav prema nama u MMF, Svetskoj banci i drugim finansijskim institucijama. Ne treba se zavaravati: vreme teče, ali ne od 31. marta već od juče, jer, kao što reče potpredsednik Labus, celokupna akcija reprogramiranja duga i odobravanja neophodnih olakšica i kredita uveliko je u opasnosti.

Sačekati leto a da nisu raščićena ova tri pitanja pretstavlja veliki rizik za novu vlast, ali i za sve nas.

Komentar za agenciju BETA, 8. februar 2001.

NOVO VREME

Generalni sekretar Evropskog pokreta Jelica Minić postala je pomoćnik ministra inostranih poslova. Potpredsednik Milan Pajević je nacionalni koordinator Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope. Iz Forum za međunarodne odnose na odgovorne dužnosti u SMIP su otišli: Dušan Lazić, Tibor Varadi, Vladimir Đerić, Vladimir Vereš i Branko Milinković, a Ilija Đukić, Slobodan Vučković, Dejan Janča, Pavle Jevremović i Stojan Cerović će biti ambasadori. Predrag Simić je novi spoljnopolitički savetnik predsednika Koštunice.

Dobro je da su, sem političkih stranaka, i nevladine organizacije postale takav rezervoar kadrova za organe nove vlasti. Sve su to kompetentne ličnosti koje će sigurno, sem visoke stručnosti, uneti u okoštale i nesposobne institucije nov duh demokratizma, aktivizma i odgovornosti prema javnom interesu i javnom poslu, koji je krasio sve aktiviste nevladinih organizacija. Mnoge ideje za koje su se ove organizacije borile u nemogućim uslovima u protekloj deceniji imaju šanse da budu sada realizovane, mada će i u novim uslovima nailaziti na otpor inercije, oportunističkog i konzervativizma.

Sigurno je da će nevladine organizacije prema demokratski izabranim vlastima imati odnos kooperativnosti umesto konfrontacije. Ali, ako su do sada nevladine organizacije prirodno bile pretežno antivladine, one ne smeju postati provladine. Može se i treba saradivati, pomagati i učestvovati u realizaciji zajedničkih projekata sa vlašću, ali nevladine organizacije moraju takođe sačuvati svoju nezavisnu i kritičku poziciju. One ne smeju postati ono što se u Americi posprdo zove GONGO (*Government Organized Non-Governmental Organization*). Forum za međunarodne odnose je još u oktobru ponudio platformu nove spoljne politike koja je naišla na pozitivnu reakciju, ministar Svilanović je u Press klubu u Vašingtonu rekao da jako računa na iskustvo i ekspertizu Forum, ali je Forum takođe nedavno dao saopštenje sa oštrom kritikom nekih poreza predsednika Koštunice (susret sa Miloševićem i odbijanje susreta sa Karlom del Ponte). Forum, i svi drugi oblici rada Evropskog pokreta, moraju sačuvati svoju intelektualnu autonomiju i kritički duh.

Ta kritička pozicija nije totalna opozicija kakvu smo ispoljavali u vreme Miloševićeve vladavine. Ali, nije ni gledanje kroz prste onima čijoj smo pobedi i mi doprineli. Ovakav odnos je utoliko značajniji zbog toga što je sadašnja parlamentarna opozicija (SPS, radikali i Stranka srpskog jedinstva) u toj meri retrogradna da je od njih teško očekivati da predstavljaju nužan demokratski

korektiv nove vlasti. Drugi je slučaj sa diferencijacijom u okviru DOS koja je, pošto su izbori za nama, ne samo moguća, već i poželjna. Ne bi valjalo da se te razlike ispoljavaju pretežno kroz sukobe pojedinih istaknutih ličnosti, već pre svega u odnosu prema pojedinim problemima koji su na dnevnom redu: zadržavanje pojedinih eksponiranih saradnika bivšeg režima, ili njihovo eliminisanje iz javnog života, odnos prema političkom i privrednom kriminalu i korupciji u prethodnom periodu, saradnja sa Haškim tribunalom, nalaženje rešenja za odnose u jugoslovenskoj federaciji kroz tolerantan dijalog, puna normalizacija odnosa sa susedima bez ikakvih uslovljavanja, uvođenje veronauke u škole itd. Nevladine organizacije nisu političke stranke, ali nisu ni politički neutralni i bezlični organizmi koje će stranke ili država koristiti po svom nahođenju i imati prema njima nekakav pokroviteljski, ili čak nadređen odnos. Nevladine organizacije treba za svoje stavove i dalje da se bore jasno i glasno, tražeći podršku medija, sindikata, lokalnih skupština i republičkog parlamenta. To je i najbolja, suštinska podrška demokratskim vlastima u njihovim naporima da sprovedu neophodne političke, legislativne, institucionalne i privredne reforme koje će nas voditi ka Evropi i svetu.

Evropa plus, 30. februar 2001.

ZLOBNE STRELE NA RAČUN SUSEDA

Na konferenciji održanoj u Zagrebu između 17. i 19. novembra prošle godine usvojili smo izveštaje okruglih stolova, a posebnim pismom obratili smo se šefovima država i vlada zemalja na zagrebačkom samitu koji je održan nekoliko dana posle našeg skupa. Dobro bi bilo da danas ocenimo kakvo je stanje naših međusobnih odnosa, šta je od onoga što smo predlagali i tražili ostvareno, a šta nije i na kojim područjima ćemo dati nove inicijative i vršiti pritisak na vlade da se stvari brže menjaju.

Samo održavanje zagrebačkog samita predstavljalo je veliki događaj i značajan uspeh, posle cele decenije u kojoj se jedini dijalog odvijao oružjem i otrovnom propagandom. Mi smo i ranije razgovarali – otuda i ime našeg projekta "Igmanska inicijativa" – ali vlastodršci nisu, ako ne računamo tajne dogovore o podeli Bosne i Hercegovine i slične komplete dvojice protiv trećeg. Koliko god smo bili ohrabreni održavanjem samita, moramo konstatovati da je bila vidljiva razlika između našeg skupa i sastanka na vrhu u Zagrebu. Tamo je bilo mnogo manje jedinstva u pogledima i odlučnosti da se okrene potpuno novi list. Moglo se jasno naslutiti da proces normalizacije i rekoncilijacije neće ići lako.

Mi smo tražili neodložno i безусловno uspostavljanje *punih* diplomatskih odnosa i početak kontinuiranog procesa stvarne normalizacije odnosa i razvoja svestrane saradnje između naših triju država, uključujući meke granice i neometano kretanje ljudi, dobara i informacija. Mi pozdravjamo što su, napokon, svih pet godina nakon Dejtonskog sporazuma kojim je ta obaveza eksplicitno preuzeta, uspostavljeni diplomatski odnosi između SRJ i BiH; postoji nesumnjiv napredak i u odnosima SRJ i Republike Hrvatske, ali je sve to još daleko od punih diplomatskih odnosa koje smo tražili (odugovlači se sa razmenom ambasadora), a pogotovo od stvarne normalizacije odnosa i svestrane saradnje. Granice jesu otvorene, ali daleko od otvorenih, vizni režim je ostao tvrd i nepropustan, a kretanje ljudi i dobara i strujanje informacija više su nego skromni. Još uvek se odapinju zlobne strele na račun suseda, omaknu se i najodgovornijim političarima nacionalistički komentari, a deo medija posmatra kroz vrlo tamne naočari sve što se dešava u drugim zemljama regiona. Privrednici, izgleda, pokazuju najveći interes i prodornost, međusobno se posećuju, izlaze sa zajedničkim inicijativama i vrše pritisak na svoje vlade. Ne možemo reći da nema pomaka – u izveštaju o radu ekspertskih timova biće o tome više reči. U pozitivnom kontekstu pomenuo bih izmene jugoslovenskog

zakona o državljanstvu kojim je uvedeno dvojno državljanstvo, što smo mi uporno tražili. Razgovori o sukcesiji se odvijaju u boljoj atmosferi, ali opipljivih rezultata još nema. Reklo bi se da ipak nema dovoljno političke volje da se u rešavanje nagomilanih problema i punu normalizaciju ide bez odlaganja i prethodnih uslovljavanja. U osnovi, kao i u Hrvatskoj, u Srbiji je posle euforije zbog promena došlo do izvesnog razočaranja sporošću novih vlasti da idu odlučno u raskid, ne samo sa starim režimom i njegovim nosiocima, već i sa sistemom, politikom i nagomilanim negativnim nasleđem, pa to sigurno ima odraza i na materiju o kojoj mi danas raspravljamo.

Mi smo učesnicima samita rekli da od njih očekujemo "da osnaže uverenje naših naroda da je period sukoba i patnji, prouzrokovan negativnim silama šovinizma i velikodržavlja nacionalnih oligarhija iza nas". Ne bi se, nažalost, reklo da je to iza nas. Milošević, Tuđman i Izetbegović već su istorija, ali ne i ideje koje su zastupali i na kojima su dobili podršku svojih naroda. Niko nije mogao ni očekivati da će nacionalizam ("pravo na uspaljenost sobom i mržnju prema drugima" kako napisao Aleksandar Tišma), koji se tako široko i žilavo ukorenio u našem narodnom biću, jednostavno iščileti preko noći, nekog sječnja ili nekog oktobra, kad sa scene siđu njegovi čelni protagonisti. Ali, imali smo pravo da očekujemo da neće dobijati podršku u javnosti i u državi. Nacionalizam nije u povlačenju, reklo bi se da je u nastupanju. Nacionalisti se odriču podrške koju su davali Miloševiću i Tuđmanu i legitimisali ih u očima naroda i nastupaju agresivno kao u najboljim danima, obučeni ovoga puta u demokratske odore. Kao što reče moj prijatelj Mirko Tepavac, "retardirana nacionalna i politička svest, koju je tokom više od jedne decenije brižljivo odnegovao Milošević, još će zadugo biti limitirajući faktor emancipacije. Niko još nije uspeo – pogotovo to ne može u multietničkoj sredini – da u dužem trajanju istovremeno bude i nacionalista i demokrata. Biće samo dok ne prevagne jedno od ta dva."

Od učesnika zagrebačkog samita zatražili smo "da ponovo naglase da nema kolektivnih krivaca, a time ni 'zlih i dobrih' naroda nigde, pa ni na ovim prostorima, nego da će oni koji su odgovorni za počinjene zločine, nakon nepristrasnog istražnog postupka, pojedinačno odgovarati pred tribunalom u Hagu". Punu saradnju sa Haškim tribunalom i kažnjavanje ratnih zločinaca smo u našim zaključcima doveli u direktnu vezu sa procesom normalizacije odnosa i pomirenja među nama. Izgleda da za naše odnose važi zakon spojenih sudova – ako jedna zemlja opstruira saradnju sa Hagom, to samo olakšava posao protivnicima saradnje u drugim zemljama. Ako mi ne damo Vukovarsku trojku, Hrvati ne daju Norca. U Beogradu se sa raznih mesta i u raznim prilikama daju izjave koje su protivrečne i ne daju utisak da postoji zajednički utvrđena politika. Dovođenje u pitanje legitimnosti i legaliteta tribunala i kvalifikacije da se radi o političkoj i antisrpskoj instituciji ne samo da ne stoje, nego nas nikud ne vode. Ima nekoliko stvari koje bi trebalo da budu nesporne. Ratni zločini su postojali i njihovim izvršiocima se sudi i sudiće se – svima bez

razlike na prostoru bivše Jugoslavije. U interesu je svih naroda, pa i srpskog, da krivica bude individualizovana. Nije tačno da bilo ko u svetu danas pripisuje srpskom kao ni bilo kom drugom narodu kolektivnu krivicu – do toga može doći samo ako se odbija da se optuženima za zločine sudi. Neće biti razumevanja međunarodne zajednice za naše mlade demokratije ako ne bude pune saradnje sa Hagom. Neće doći do pune normalizacije odnosa sa susedima ako svi ne budemo imali isti aršin prema tribunalu i "svojim" zločincima. I na kraju, ali sigurno ne najmanje važno – neće biti raskida sa prošlošću bez punog suočavanja sa teško probavljivom istinom o nama samima i o onima koji su nas vodili i bez jasnog određenja o odgovornosti. Na Haški tribunal treba gledati kao na instituciju za pomirenje a ne za odmazdu. Zato otezanje da se donese zakon o saradnji sa Tribunalom, jalove rasprave o tome da li ona uključuje i isporučivanje optuženih Sudu, uslovljavanje saradnje prihvatanjem odgovornosti i međunarodne zajednice, zalaganje da se Miloševiću sudi za vile, falsifikovanje izbornih rezultata i druge lopovluke *umesto* za ratne zločine – samo nas nepotrebno udaljavaju od jedino pravog i mogućeg rešenja i dovode u situaciju da tapkamo u mestu.

Predložili smo formiranje komisija za istinu; to predlažu i drugi, recimo naš današnji gost, ministar Svilanović. Ali, ne vidim da se nešto konkretno radi. Međutim, ako vlasti neće, možemo mi. Komisija za istinu je deo neophodnog procesa suočavanja, koje treba da bude trostruko: suočavanje sa prošlošću, sa novim realnostima i sa budućnošću. Ko nije načisto sa tim šta je stvarno bilo u prošlosti, ko ne razume u kakvom svetu danas živimo, teško da će biti u stanju da se bori sa izazovima budućnosti. Kad je reč o prošlosti, moramo raskrstiti sa mitovima o našoj daljoj istoriji koji su uvek bili hrana nacionalizmu i sa falsifikovanjem naše recentne istorije. Treba istinu o nama samima surovo ogoliti – bez toga nema ni katarze ni pomirenja. Ne manje je potrebno razumevanje istorijskog trenutka u kome živimo. Sećam se jednog skoro banalnog primera: naftne krize su tresle svet 1973. i 1979. godine, a mi to nismo ni primetili niti šta učinili da promenimo strukturu potrošnje energije. Kao što nismo takoreći primetili ni pad Berlinskog zida, događaj koji je promenio političku sliku sveta i našeg kontinenta napose. Bora Jović u svojim memoarima opisuje kako su tih novembarskih dana 1989. bili opsednuti pripremama za XIV Kongres i jačanje jedinstvenog Saveza komunista Jugoslavije. Tako i danas: kao da ne primećujemo proces globalizacije – međunarodni svet postaje globalni svet. Evropsku integraciju, dabome da primećujemo, puna su nam usta nje, Evropska unija je naša zajednička aspiracija, ali mislimo da ćemo to postići preskačući region u kome živimo.

Nedostatak smisla za istorijsko, za opomene prošlosti, za imperativne sadašnjosti i za nagoveštaje budućnosti utiče da se dosta olako odnosimo prema činjenici da je nestabilnost u regionu još uvek velika i da ovaj relativni mir može biti samo zatišje pred novu buru. Na kraju krajeva, krize kroz koje smo prolazili i prolazimo nisu nove. Problem Kosova i odnosa Srba i Albanca

star je skoro jedan vek. Da li će Crna Gora i Srbija biti nezavisne, ili će se ujediniti? Pitanje je postavljeno 1918 i odonda su podele jake. Odnosi Hrvata i Srba prolazili su jednom kroz krize drugi put kroz ratove 1929, pa 1939, pa 1941, pa 1971, pa 1991. Bosna i Hercegovina je stalno bila predmet aspiracija i svojatanja Beograda i Zagreba, sve do današnjih dana. Hoćemo li mi na svakoj prelomnoj tački ponovo otvarati ista pitanja, ili smo u stanju da se uzmemo u pamet i počnemo da živimo jedni pored drugih i jedni sa drugima? Hvalimo se demokratskim promenama i novim demokratskim režimima. Da li smo se zaista tako korenito promenili da možemo biti sigurni da su krize i ratovi iza nas?

Daleko smo mi još od *samoodržive stabilnosti*. Može se postaviti jedno, srećom dosta hipotetično, ali ipak dovoljno upozoravajuće pitanje: šta bi bilo kad bi se međunarodna zajednica odlučila da sutra povuče svoje snage iz BiH, sa Kosova i iz Makedonije? Ko garantuje da se opet ne bismo pobili? Dok god nacionalisti mogu da računaju na naše glasove, makar to bili 'prosveteni' ili 'uljuđeni' ili 'demokratski' nacionalisti (ja mislim da je ovo poslednje oksimoron), dogod se zločinci budu delili na naše i njihove, dogod etničko čišćenje ne budemo zamenili moralnim, dogod krhka Dejtonska struktura BiH, gde mnoge ključne odluke i dalje donosi visoki predstavnik ne bude stasala u integrisanu i samosvojnu državnu i društvenu zajednicu, dogod ne uhvate čvrstog korena u svim našim zemljama demokratske institucije, vladavina prava i novi kulturni model i ne sprovedemo neophodne strukturne reforme – nema šanse za pravo i trajno pomirenje i ni u šta ne možemo biti sigurni.

Kosovo ostaje izvor nestabilnosti u regionu za period pred nama. Kako ne postoji nikakva šansa za konsenzus, jer su Albanci na Kosovu za nezavisnost, a sve zemlje u susedstvu (sem Albanije) i međunarodna zajednica protiv, najbolje je usredsrediti zajedničke napore da se obezbedi mir i sigurnost svima na Kosovu i sadašnje privremeno stanje po rezoluciji 1244. i međunarodna uprava zadrže za dogledni period. Pa, kad se i ovde, kao u Evropi, granice budu relativizovale, valjda će problem dobiti neke druge dimenzije.

Stanje na jugu Srbije je nešto drugačije i može se rešiti. Najzad je jedna vlast u Srbiji shvatila da se do rešenja može doći samo dogovorom i da se Albanci moraju ravnopravno integrisati u državni i društveni život Srbije. Ovaj stav nailazi na podršku međunarodne zajednice (koja najzad i sama treba da odgovori svojim obavezama) i oni koji traže rešenje u terorističkim aktima u Preševskoj dolini, ili pribegavanju vojnoj sili i barjače se i junače po Srbiji – moraju ostati izolovani. Ne mogu da ne napravim jedan mali izlet, s tim u vezi. Oganizacija "Oslobodilačka srpska armija" (OSA) saopštila je da je načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije general-pukovnik Nebojša Pavković "dao punu podršku" predlogu OSA da se formiraju "dobrovoljački odredi koji bi se angažovali u odbrani otadžbine pod komandom GŠ". "Pavković je u razgovoru sa predstavnicima OSA insistirao da se odredi mogu angažovati samo ukoliko

se dobrovoljcima obezbedi status boraca i mogućnost ostvarivanja svih prava koja im u skladu sa tim pripadaju," piše u saopštenju organizacije OSA koja takav stav načelnika GŠ VJ smatra "izrazito patriotskim". I to posle svega što su razne paravojske, dobrovoljci i dragovoljci napravili na ovim prostorima u protekloj deceniji! Da potsetim, to je isti general Pavković koji je uoči izbora, u septembru 2000. godine rekao: "Mi vojnici shvatamo da je 24. septembar *Dan D* kada treba praktično ponovo da budemo u prvim borbenim redovima... Nećemo dozvoliti nikome da nam na jeftin i perfidan, pokvaren način oduzme i slobodu i otadžbinu... Trebalo im je reći da mi imamo Vrhovnog komandanta Slobodana Miloševića, hrabrog, odlučnog i sposobnog vizionara koji hrabro donosi odluke kada su u pitanju sloboda i otadžbina i da smo zbog toga svi uz njega."

Promenljiva geografija u ovom delu Evrope još nije dobila svoju konačnu mapu. Sem Kosova, još jedno pitanje očekuje ishod: sudbina dvočlane jugoslovenske federacije. Dobro bi bilo da se na rešenje ne čeka dugo, jer nas odvlači od glavnog pravca naših istovetnih ambicija.

Moramo sačekati ishod izbora i najavljenog referenduma. Ono što, međutim, brine je da se malo razgovara i pregovara, a više prepucava preko plota i unosi sasvim nepotrebno i neodgovorno zla krv. Nismo se držali poruke filozofa Vladimira Jankelevića da je demokracija "umetnost upravljanja nesaglasnostima na civilizovan način". Kako god da se Crnogorci opredele, mi to moramo poštovati i posle sa njima živeti ili u jednoj kući ili kao dobri susedi, pa je i sa stanovišta tog budućeg života i naših domaćih prioriteta mnogo mudrije i odgovornije ohladiti kapislu i kooperativno se odnositi u daljim razgovorima o državno-pravnom statusu, ali i o ne malim tekućim problemima između institucija, privrednih subjekata i građana dveju republika.

Na području kakvo je naše moraju se obezbediti i regionalna decentralizacija i široka autonomija i snažna lokalna samouprava i otvorene granice i saradnja sa susedima i orijentacija na uključivanje u evropske integracije. To nisu međusobno isključivi već komplemetnarni procesi.

Nećemo, valjda, još jednom pogrešiti pa svoje zađevice i revandikacije staviti ispred naše velike šanse i primarne političke aspiracije da postanemo deo udružene Evrope. Taj put je jasno trasiran, ali nije ni brz ni posut ružama, jer traži snažnu političku volju, spremnost na radikalne reforme i prilagođavanje institucija, zakonodavstava i stila življenja i ponašanja. Odnosi među zemljama Balkana treba da se grade prema modelu evropskog udruživanja, odakle dobijamo inspiraciju i ohrabrenje. Ako začetak nove Evrope nalazimo u pomirenju i zajedničkoj inicijativi dva vekovna neprijatelja Francuske i Nemačke, partnerski srpsko-hrvatski odnosi treba da budu kičma pomirenja, stabilnosti i dobrosusedstva u regionu, uz neophodnost da se oni razvijaju ne na štetu već u prilog celovitosti i integritetu Bosne i Hercegovine. Treba da na Balkanu ostvarimo malu Evropu da bismo bili spremni za veliku Evropu.

U ostvarivanju tog istorijskog i plemenitog projekta nemala je uloga slobodno organizovanih institucija građanskog društva kao što je naša Igmanska inicijativa. *Nevladine* organizacije su po prirodi stvari u prethodnom periodu bili *antioladine*, kao nezavisni i inspiruajući deo narodnog otpora. One u promenjenim okolnostima, kada su njihovi saveznici postali vlast, ne smeju ipak postati *provladine* organizacije, puki privesci i servisi te vlasti. Mi ćemo sarađivati sa vlastima u mnogim projektima, ali ćemo i dalje ljubomorno čuvati našu nezavisnu poziciju i kritičku distancu koju smo imali i prema političkim strankama opozicije. Ovo je utoliko potrebnije jer današnju parlamentarnu opoziciju čine ostaci prethodnog režima i nacionalističkih partija i oni jednostavno ne mogu igrati onu neophodnu ulogu demokratskog korektiva delovanja novih vlasti, koje imaju ubedljivu većinu u parlamentima. Tu ulogu će dobrim delom preuzeti civilni sektor – nevladine organizacije, snažni nezavisni sindikati i nezavisni mediji. I mi u *Igmanskoj inicijativi* bićemo kooperativni, nudićemo vladama inicijative i ekspertize, ali ćemo i vršiti pritisak i biti itekako kritični, jasni i glasni u osudi svega što je oportunistički, sporost, kontinuitet sa starim, nacionalistička uskogrudost ili neodgovornost prema istorijskim zadacima koji su pred našim zemljama. Udruženi, bićemo jači i ubedljiviji.

Danas, 7. mart 2001.

Uvodno izlaganje na skupu nevladinih organizacija BiH, Hrvatske i SRJ udruženih u projekt "Igmanska inicijativa", održanom 3. i 4. marta 2001. u Novom Sadu

IMAMO NOVU ISTORIJSKU ŠANSU

Ovu Skupštinu održavamo u bitno promenjenim okolnostima. Režim koji nas je uveo u ratove, u ekonomsku, socijalnu i moralnu bedu i u najdublju međunarodnu izolaciju, ne samo da je poražen na izborima, već je definitivno sišao sa istorijske pozornice. Evropa i svet su nam svesrdno pružili ruku podrške, Jugoslavija se na velika vrata i veoma brzo vratila u međunarodnu zajednicu, a u odnosima sa susedima okreće se novi list.

Imamo sada novu istorijsku šansu i od nas samih zavisi da li ćemo hteti i umeti da je iskoristimo. Na putu emancipacije, oporavka i preobražaja još je puno prepreka; mnoge nam je ostavio u nasleđe Slobodan Milošević, a druge, nažalost, stvaramo sami.

Ne znamo u ovom trenutku u kojoj ćemo državi živeti: Srbiji ili federativnoj Jugoslaviji. Bez obzira na ishod crnogorskog izjašnjenja, već je nepotrebno i neodgovorno stvoreno dosta zle krvi koja će jako opterećivati naše odnose bilo da živimo u istoj kući ili kao susedi. Situacija na jugu Srbije je preteća, ali razuman odnos naših vlasti i podrška međunarodne zajednice, koja će valjda prestati da bude samo verbalna, uz potpuno promenjeni odnos suseda koji se i sami osećaju ugroženim, daju osnova za nadu da će se situacija staviti pod kontrolu i ući u stadij ozbiljnih dogovora i pregovora o ravnopravnom uključivanju albanske zajednice u državni i društveni život Srbije. Tu je i dalje potrebna i mudrost i strpljivost i uzdržanost, ali i jedinstvo pogleda i akcija. Rešavanje problema Kosova nije na vidiku i s tim se treba pomiriti. Srbija, umereniji Albanci koji su ipak dobili većinsku podršku i međunarodna zajednica treba da se manu ambicija da sada rešavaju konačni status Kosova, jer je o tome nemoguće postići konsenzus. Mnogo uputnije je kooperativno koncentrisati napore na puno sprovođenje rezolucije 1244, na obezbeđenje mira i sigurnosti za sve žitelje Kosova i uspostavljanje institucija pravne države, računajući sa tim da će međunarodna uprava ostati na Kosovu za dogledni period pred nama.

Reklo bi se, međutim, da problem koji je realno manji od ova tri, saradnja sa Haškim tribunalom, predstavlja u ovom trenutku najozbiljniju političku prepreku međunarodnoj reafirmaciji Jugoslavije, obezbeđenju pune podrške Evrope i sveta našem izvlačenju iz ekonomskog i finansijskog ambisa, punoj normalizaciji i obnavljanju poverenja sa susedima, doslednom raskidu sa nosiocima i politikom prethodnog režima i našem konačnom okretanju političkim i ekonomskim reformama, proizvodnji i podizanju životnog

standarda. Umesto hitnog ispunjavanja naše međunarodne obaveze nudi nam se zakon o saradnji sa Tribunalom za čiju pripremu je navodno potrebno četiri do šest meseci. Ta tzv. kupovina vremena je samo neodgovorno gubljenje vremena čija je cena suviše visoka da bi se sa time smelo poigravati.

Nevladine organizacije, koje su se u prethodnom periodu jako razvile, deluju u promenjenim, povoljnijim uslovima, ali imaju ne manju ulogu. Civilni sektor je jedno od retkih područja u našoj zemlji za koje se može reći da je, svojom organizacionom i tematskom diversifikacijom, opredeljenjima i angažmanom, posebno mladih, na evropskom nivou. To je još jednom uverljivo potvrđeno tokom dve poslednje predizborne i proizborne kampanje, kojima su duh i modernost najvećma dale nevladine organizacije. Mnoge ideje za koje su se ove organizacije borile u nemogućim uslovima u protekloj deceniji imaju šanse da budu sada realizovane, mada će i u novim okolnostima nailaziti na otpor inercije, oportunitizma i konzervativizma.

To što su na vlasti sada njihovi politički saveznici u otporu protiv diktature i što su mnogi naši članovi zauzeli odgovorna mesta u vladi i diplomatiji, ne treba ničim da dovede u pitanje nezavisnu poziciju i kritičku distancu Evropskog pokreta i drugih nevladinih organizacija prema pojedinim potezima novih demokratskih vlasti. Drugim rečima, ako su nevladine organizacije, po prirodi stvari, u prethodnom periodu bili u osnovi antivladine, one ne smeju sada postati provladine, apologeti i servis vlasti. Takav stav ima utoliko veći značaj u situaciji kada ulogu tako neophodnog demokratskog korektiva vlasti (koja u parlamentu Republike ima više nego komotnu većinu) naprosto ne može igrati današnja opozicija jer se ona ne može smatrati respektabilnim političkim protivnikom koji je poražen na izborima, već je i po sastavu i po ponašanju relikv jednog vremena sa kojim raskid mora biti totalan. Tu prazninu treba da popune nevladine organizacije, jaki sindikati i nezavisni visokoprofesionalni mediji. Stoga ćemo u odnosu prema vlastima biti konstruktivni i kooperativni, ali ćemo sačuvati svoju intelektualnu autonomiju i kritički duh.

Evropski pokret i druge nevladine organizacije treba da budu jake grupe za pritisak koje će pomoći, inspirisati i tražiti što potpuniju i bržu izgradnju novih, snažnih demokratskih i odgovornih institucija po evropskom modelu, novo pravosuđe i pravnu državu sa visokim, evropskim standardima zaštite ljudskih prava, nepolitizovanu i profesionalizovanu vojsku, policiju i javnu upravu, novi univerzitet i novi kulturni model koji će karakterisati demokratska politička kultura i vrednosti otvorenog civilnog društva.

Evropski pokret, kako mu i ime kaže, nastaviće da deluje na razvijanju evropske svesti, širenju evropskih ideja i građenju evropskih standarda. Politička aspiracija svih zemalja regiona je pridruživanje Evropskoj uniji. Zna se da je taj put dug i trnovit. Međutim, prilagođavanje tekovinama Unije (*acquis communautaire*) i harmonizaciju zakonodavstva (zemlje-kandidati moraju da integrišu u svoj pravni sistem oko 40.000 pravnih akata Unije), ne treba shvatiti

samo kao kupovanje ulaznice za ulazak u evropsku kuću, već, pre svega, kao sopstvenu potrebu da što pre pređemo prag siromaštva, autoritarnosti, društvenog nereda i voluntarizma i postanemo moderna zemlja, kojoj će prirodno biti mesto u političkoj Evropi.

Sve aktivnosti Evropskog pokreta bile su i biće i u buduće prožete tim duhom.

Uvodna reč na godišnjoj skupštini Evropskog pokreta, 15. mart 2001.

BOLJI ŽIVOT ILI LAŽNI NACIONALNI PONOS

Živorad Kovačević, predsednik Evropskog pokreta u Srbiji, dobitnik je prestižne "Međunarodne nagrade Valter Has" za 2000. godinu, priznanja koje svake godine Kalifornijski univerzitet dodeljuje svojim studentima koji postižu zapažene rezultate u javnom delovanju, nauci, kulturi, obrazovanju. U obrazloženju žirija ističe se "veliki doprinos Živorada Kovačevića demokratskim promenama u Srbiji".

Sagovornik *Danasa* magistrirao je na Kalifornijskom univerzitetu 1960. godine, bio je gradonačelnik Beograda od 1974. do 1982. godine, član Saveznog izvršnog veća, predsednik Komisije za međunarodne odnose, ambasador SFRJ u Vašingtonu. Jedan je od osnivača i prvi predsednik Društva za saradnju sa susednim narodima koje je formirano 1992. godine u vreme najžešćih ratnih sukoba, zatim više godina predsednik uglednog Foruma za međunarodne odnose. Danas je, između ostalog, aktivan na realizaciji projekta *Igmanska inicijativa* koji objedinjuje nevladine organizacije iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, sa ciljem da se normalizuju odnosi država na koje se odnosi Dejtonski sporazum.

Živorad Kovačević: U Sarajevu ćemo 12. i 13. maja imati sastanak na kome ćemo aktuelizovati našu staru ideju, stvaranje tripartitne komisije za istinu. Mi pozdravljamo formiranje ovakvih komisija i u Hrvatskoj, i u BiH, i u SR Jugoslaviji, ne želimo da im osporimo legalitet, ali, objektivno, postoji tendencija da se te komisije više bave time šta su drugi narodi uradili njihovom, nego obrnuto. Želimo, dakle, da stvorimo nevladino telo koje istina ne bi imalo nikakva ovlašćenja i prava, ali bi ljudi koji su se tokom svih ovih godina zalagali za mostove i osuđivali nacionalizam u sopstvenoj zemlji, agresiju i etničko čišćenje, verovatno zajedno mogli objektivno da sagledaju šta se sve dešavalo.

Danas: Kako ocenjujete dosadašnje reakcije vlasti na predloge iz projekta Igmanske inicijative?

■ Pozdravili smo donošenje Zakona o državljanstvu kod nas i izjavu saveznog ministra spoljnih poslova da je Jugoslavija spremna na jednostrano ukidanje viza za građane Hrvatske. Ipak, proces normalizacije odnosa je spor u odnosu na objektivne potrebe i želje, građana, izbeglica, privrednika, pre svih. Ne vidimo razlog da naš region ne bude sličan šengenskom, odnosno, ako već

svi želimo da idemo u Evropu, zašto joj se ne bismo prilagođavali prema modelima koji već deluju.

■ *Prošlo je osam meseci od otmice Ivana Stambolića. Kako danas, sa te vremenske distance, kao predsednik Odbora za oslobađanje Ivana Stambolića, ocenjujete ovu otmicu?*

■ Odbor je osnovan da bi se pritiskala vlast sa ciljem da se pokrene energična istraga. Mesec dana pritiskali smo bivšu vlast, bez ikakvih rezultata, čak i bez odgovora. Novu vlast pritiskali smo sa ne mnogo više uspeha, sve do izbora nove republičke Vlade. Iz razgovora sa premijerom Zoranom Đinđićem i ministrima Vladanom Batićem i Dušanom Mihajlovićem zaključili smo da Vlada hoće da se ozbiljno pozabavi ovim slučajem, ali da nailazi na velike teškoće.

Cilj nam je bio da ne dozvolimo da, u vreme krupnih događaja i preokreta, slučaj ode na marginu, bude izgubljen u ravnodušnosti. Verujem da smo u tom smislu dosta uradili, jer je odziv na naše apele bio veliki, nekoliko hiljada ljudi je potpisalo peticiju, imali smo više javnih akcija i napravili od otmice Ivana Stambolića jedan paradigmatičan slučaj. Reč je o određenoj ličnosti, Ivanu Stamboliću, dakle, ali i o stanju stvari kod nas, činjenici da može da nestane neko ko je bio prvi čovek Srbije, u po bela dana i na javnom mestu, i da nikoga ne zaboli glava i ne učini ništa.

■ *Ima li pomaka u istrazi, novih detalja?*

■ Najtužnija je činjenica da je prošlo osam meseci, a da ne znamo ništa više nego 25. avgusta pošle godine kada je otet Ivan. Očigledno je da je reč o politički motivisanom, iniciranom i organizovanom zločinu. Iz razgovora sa premijerom Đinđićem i ministrima Mihajlovićem i Batićem, krajem februara, stekli smo utisak da nova Vlada želi da sprovede energičnu istragu i time smo bili ohrabreni. Moram, međutim, da ponovim ono što sam rekao i premijeru Đinđiću, tačno je da je prva odluka nove vlade bila smena Radeta Markovića, šefa Državne bezbednosti, što smo mi odavno tražili, ali da se to desilo odmah posle 5. oktobra prošle godine, možda bi za Ivana bilo nade. Mora se postaviti pitanje zašto je propušteno toliko vremena. Međutim, prošlo je više od dva meseca od tog razgovora a ni Odbor ni javnost ne znaju da li se istraga pokrenula s mrtve tačke. Prošlo je osam meseci i teško je očekivati spektakularne rezultate, ali ćemo mi biti uporni u zahtevu da se istina utvrdi. Tužno je reći: Ivanu Stamboliću je, možda, oduzeto ne samo pravo na život, već i pravo na smrt. Njegova porodica i dalje živi u velikoj neizvesnosti i to je surova potvrda surovosti političkog obračuna retko zabeleženog u analima civilizovanog sveta.

■ *Kako ocenjujete današnji međunarodni položaj naše zemlje i kojim bi pravcima trebalo da se kreće naša diplomatija?*

■ Svet pozdravlja demokratske promene, omogućeno nam je da se brzo i na velika vrata vratimo u UN, OEBS, MMF, pred ulaskom smo u Svetsku banku, Savet Evrope, tako da je put za diplomatiju u osnovi trasiran. Sama

činjenica da nam je osnovna strateška aspiracija, kao i svim državama regiona, ulazak u Evropsku uniju, već opredeljuje šta treba da činimo.

Moramo se što pre osloboditi nekih ograničenja i blokada koje nas usporavaju i sprečavaju da se okrenemo pravoj agendi: reformama, tranziciji i poboljšanju vrlo niskog životnog standarda. Tu je pre svga problem odnosa Srbije i Crne Gore – unutrašnje pitanje sa velikim spoljopolitičkim implikacijama. Ne razumem trijumfalizam u prikazivanju poraza na poslednjim izborima kao velike pobede. Očigledna je podeljenost biračkog tela Crne Gore, pri čemu je ipak, nešto veći deo za ideju nezavisnosti. Kad je već tako, ne valja pritiskati i forsirati odluku. Iako bi nam više odgovaralo da se to pitanje što pre skine s dnevnog reda, bolje je pomiriti se određeno vreme sa *statusom quo*, što bi omogućilo da se u mirnijoj atmosferi nađe miroljubiv izlaz. Posao svih, na crnogorskoj strani i u Beogradu, je da budu strpljivi imudri i ne dolivaju ulje na vatru, sve sa ciljem da se u Crnoj Gori tenzije smanje i pronade, eventualno, predlog prihvatljiv za obe strane.

Na jugu Srbije imamo, pak, primer pametne politike i mislim da smo tu položili ispit. Uzdržanost i spremnost na dijalog s Albancima na jugu Srbije podigli su naš rejting u svetu i tako treba nastaviti. Što se, pak, statusa Kosova tiče, u optičaju su različite ideje, u Americi se jedna grupa zalaže za što ranije priznavanje nezavisnosti Kosova, druga za podelu (koja je i ovde imala uvek pristalica), a ima i onih koji smatraju da Amerikanci treba da se povuku, pošto je to evropska stvar. Nijedan od ovih stavova nije preovlađujući. Mislim da je najpametnije i za nas i za kosovske Albance i za međunarodnu zajednicu, da se svi držer Rezolucije 1244 koja je dobra možda baš zbog svojih slabosti: nepreciznosti, privremenosti. Pada mi na pamet malo bizarna analogija: kad sam bio gradonačelnik shvatio sam da su privremeni objekti najdugotrajniji. Stoga treba odbaciti ne samo pomenute ideje, već i nastojanje da se prelaznim rešenjima stvaraju konture budućeg uređenja. Mislim na carinske punktove, na tremine, poput ustavnih osnova Kosova, funkciju predsednika Kosova, Vrhovni sud Kosova. Reč je o međunarodnom protektoratu, koji zamrzava postojeće stanje i priznaje formalno teritorijalni integritet Jugoslavije, a ne o prednacrtu budućeg ustava koji bi samo pojačao aspiracije jednih i strahovanja i nepoverenje drugih. Najvažnije je, obezbediti fizičku sigurnost građana, pre svega onih danas ugroženih, zatim povratak raseljenih i držati stvari pod kontrolom, za period koji neće biti kraći od deset godina. A onda će problem možda imati druge dimenzije u Evropi i na Balkanu otvorenih i relativnih granica. Uz sve komplimente našim vlastima za politiku na jugu Srbije, izgleda kao da su mislili da će problem Kosmeta moći da sačeka smirivanje u kopnenoj zoni, tako da angažman nije bio na potrebnom nivou. Moramo biti kooperativni, ne povlačiti nervozne poteze, ali i aktivni i inicijativni. Problem se ne može prepustiti samo Srbima na Kosovu, pogotovo što su i oni (pored ostalog i stranački) podeljeni.

■ *Jedan od uslova koji nam međunarodna zajednica postavlja za povratak u njene institucije i finansijsku pomoć je i saradnja sa Haškim tribunalom?*

■ Bez pune saradnje nema govora o benevolentnosti međunarodne zajednice. Bilo je govora o nekakvom "američkom ultimatumu", da će nam čak uvesti sankcije – nema govora o tome. Oni nam neće upaliti crveno svetlo, ali je nama jednako važno da ne upale žuto umesto zelenog, što bi mogli da učine već ignorisanjem donatorske konferencije.

Treba definisati šta je naš nacionalni interes – to je da živimo bolje, a ne da vaskrsavamo stare ideje i istrajavamo na lažnom nacionalnom ponosu. Stradali smo zbog Miloševića dok nas je vodio u ratove, treba li da stradamo sada kad više nije na vlasti. Ja to ne razumem. To ne znači da odobravam svaki potez tužilaštva Tribunala, ali nema ozbiljnijih prigovora objektivnosti Suda. Može se razgovarati i pregovarati o vidovima saradnje, ali se mora stvarno a ne verbalno saradivati. Bez te saradnje nema ni pomirenja sa drugima i normalizacije odnosu u regionu.

Mi, dakle, treba da u punoj meri izvršavamo sve svoje međunarodne obaveze, ne možemo ući u svet, a da se ponašamo mimo njega, po merilima koja su samo naša. U tom slučaju, mislim da nova diplomatija ima sve šanse da uspe. Reč je o mladim i obrazovanim ljudima, u početku može da bude nesnalaženja, ali siguran sam da će se diplomatija renovirati. Ona ne treba da imitira Miloševićevu ili Titovu diplomatiju, ne možemo više da imamo globalne pretenzije, treba da ukidamo ambasade, da svodimo interese na ključna mesta na kojima treba da rade najbolji ljudi.

■ *Beograd danas, iz ugla čoveka koji je u dva mandata bio na čelu Skupštine grada?*

■ Beograd je godinama sistematski upropaštavan, ostao je bez vlasti i bez ikakve imovine, čak i sto za kojim sedi predsednik Gradske skupštine nije vlasništvo Grada nego Republike. Grad nema ingerencije, ali mislim da će novi zakon o lokalnoj samoupravi koji je rađen po evropskim modelima promeniti tu situaciju.

Takođe, tu su i nagomilani problemi, Beograd je promenio strukturu svog stanovništva, jedan broj mladih i obrazovanih ljudi je otišao u inostranstvo, došle su brojne izbeglice, grad je postao i centar mafije...

■ *Kakav bi trebalo da bude novi gradonačelnik, kako da funkcioniše gradska uprava?*

■ Veoma je važno da se spreči svaki zametak korupcije, da bilo koji takav incident ostane nesankcionisan i da niko i ne pomisli o mitu za izdavanje dozvola za gradnju, recimo. Najzad, vreme kompjutera omogućava brzu modernizaciju gradske uprave. Od odnosa ljudi iza šaltera, do javnih evidencija sve mora da bude maksimalno transparentno.

Postoje šanse i Beograd treba da priprema velike projekte koje bi, verujem, finansirala Evropska investiciona banka i Svetsak banka, za izgradnju

infrastrukture, sistema koji imaju osigurane izvore prihoda. Posebno bi trebalo pripremati ekološke projekte koji imaju mnogo izgleda da budu prihvaćeni.

■ *Gde vidite najveće komunalne probleme Beograda?*

■ Grad je u saobraćajnom kolapsu koji se ne može rešiti bez metroa, ali to je za sada neizvodljivo, to nismo uspeli ni kada smo imali više para. Tu nekih velikih zahvata ne može biti, ali mogući su uspešni potezi na normalizaciji gradskog saobraćaja.

Mislim da su najvažniji projekti koji mnogo koštaju, a čiji se rezultati vide tek kasnije, ulaganje u izvore za vodosnabdevanje, prečišćavanje vode, kanalizaciju. Ako se grad shvati kao organizam u kojem svaki deo ima svoju inicijativu, i opštine i pojedini komunalni sistemi, mogu da se postignu rezultati, jer je to područje u kojem će nam svet pomoći, pogotovo kada je reč o komunalnoj i saobraćajnoj infrastrukturi.

Gradonačelnik ne treba da misli da može da promeni svet, ne treba da daje krupne izjave, treba da gaji specifični duh Beograda.

■ *Postoji li tako nešto?*

■ Mislim da se beogradski duh, duh otvorenosti i kosmopolitizma i dalje prepoznaje, tome su ponajviše doprineli mladi ljudi, posebno u otporu prethodnoj vlasti. Mladi su uneli moderni duh, veoma važnu specifičnu urbanu ironiju, humor koji se izražava duhovitim sloganima, grafitima, hepeninzima. Beograd je svojevremeno bio grad mnogih festivala, kulturnih i sportskih događaja koji su mnogo značili za uspostavljanje prepoznatljivog identiteta, Beograd je bio vrlo bezbedan grad, u Beograd su ljudi voleli da dolaze, posle su ga izbegavali kao kužno mesto, ali sada postoje svi uslovi da doživi novu regeneraciju.

Danas, 5-6. maj 2001.
Intervju: Bojan Tončić

DAN EVROPE

Ujedinjena Evropa izabrala je 9. maj za svoj dan. To je Dan pobede nad fašizmom, ali i dan kada je, samo pet godina kasnije doneta Šumanova deklaracija u kojoj je proročki rečeno da će Zajednica za ugalj i čelik "povezati Francusku, Nemačku i zemlje koje će im se pridružiti i položiti prve konkretne temelje Evropske federacije, neophodne za očuvanje mira".

Devetog maja 1995. godine Evropski pokret u Srbiji je doneo deklaraciju "Za Srbiju u ujedinjenoj Evropi" koja počinje rečima: "Ujedinjavanje Evrope je realnost poslednjih godina XX veka. Integracioni procesi su otvoreni i u onim delovima starog kontinenta u kojima su do juče izgledali nezamislivi. Srbija je, međutim, odvojenija i udaljenija od Evrope nego ikada u svojoj modernoj istoriji."

Pet godina kasnije, 9. maja prošle godine, ova ocena je zvučala čak blago. Uvodnik *Evrope plus* kaže da je tog dana "praktično zavedeno vanredno stanje" i navode se tužne činjenice u prilog ove konstatacije: preuzimanje Studija B od strane vlasti, onemogućavanje rada Radija B92 i Radio Indexa, drakonsko finansijsko kažnjavanje ostalih neregularnih medija, prebijanje građana koji su pokušali da izraze svoju ogorčenost na ulicama Beograda, proglašavanje Otpora za terorističku organizaciju, zatvaranje Univerziteta – uz poruku vlasti da je Jugoslavija "najevropskija evropska zemlja" i da "posustala Evropa treba da uči od male Srbije".

Ovaj 9. maj slavimo u radikalno promenjenim okolnostima. Evropa i svet otvorili su se prema nama posle velike demokratske pobede naroda. Ušli smo u Ujedinjene nacije, u OEBS, u Evropsku investicionu banku i Međunarodni monetarni fond, pred vratima smo Svetske banke, učestvujemo u radu Evropskog parlamenta, podržana je naša kandidatura za Savet Evrope, Romano Prodi kaže da je realno da se Jugoslavija pridruži onima koji se spremaju za Evropsku uniju.

Dakle, vrata Evrope nisu više završena za nas, ali to ne znači da ćemo se tek tako ušetati u ujedinjenu Evropu. Brzina kojom ćemo se, korak po korak, približavati našem strateškom cilju – pridruživanju ujedinjenoj Evropi – zavisi pre svega od nas. Moramo se, pre svega, odgovorno odnositi prema svojim međunarodnim obavezama: od striktnog poštovanja Rezolucije 1244 (što najvećim delom i činimo) do pune saradnje sa Haškim tribunalom (u čemu ima mnogo nepotrebnog odugovlačenja). Našu ukupnu poziciju jako bi olakšalo nalaženje zajedničkog rešenja za odnose između Srbije i Crne Gore. Rezultati

nedavnih izbora u Crnoj Gori nude nove šanse za dogovor, ali to traži razuman odnos i spremnost za kompromis obeju strana. Treba učiniti sve, i bukvalno sve, da što pre sklonimo ove blokade i pređemo na pravu i jedino perspektivnu agendu: reforme. Te reforme već počinju ili se najavljuju, ali im na putu stoje ne samo pomenuta spoljna ograničenja, već i još uvek žilavi i jako prisutni neevropski konzervativizam, primitivizam, destrukcija, neodgovornost i nacionalističko slepilo. Najupečatljivije ilustracije toga su ponašanje radikala koji hoće da od parlamenta naprave sprdačinu i blokiraju njegov rad i farisejsko dušebrižništvo novopečenih demokrata iz SPS, koji pokušavaju da ubede narod da sve nevolje potiču od novih vlasti.

Evropski pokret, koji izuzetno dinamično razvija i obogaćuje svoju aktivnost sve većim brojem značajnih projekata i sve masovnijim širenjem baze kroz svakodnevno osnivanje novih lokalnih veća, pružiće punu podršku novoj vlasti u svim njenim poduhvatima koji nas približavaju Evropi, a ostaće i dalje kritičan prema svemu što nas na tom putu ometa ili usporava, bez obzira ko to čini.

Evropa plus, broj 33, maj 2001.

DIKTATOR SA PATOLOŠKOM CRTOM

Knjiga pred vama je vredan i pouzdan istorijski dokument, ne priča samo o jednom slučaju, već priča o vremenu u kome smo živeli i živimo, priča o nama.

Latinka Perović je u svom svedočenju o Ivanu na RTS rekla: "Ne može se tiranin objasniti samo svojim patološkim karakteristikama. To se ne događa prvi put u istoriji, obično se tako tumači kad padnu diktatori, ali diktatori izražavaju stanje duha, izražavaju široke koalicije moćnih institucija, moćnih pojedinaca, savez elita i, razume se, podrazumevaju program."

To je sve vrlo tačno. I o tome je upravo u ovom slučaju reč. Najgore je ipak kad to stanje duha i te elite stanu iza jednog antistorijskog programa i njegovog nosioca koji pri tome jeste psihološki oštećen i patološki usmeren na vlast kao jedini racion, bez obzira na cenu i žrtve, često nerazumno potkopavajući temelje sopstvene vlasti. Ima, naime, nosilaca autoritarnih režima koji krajnje racionalno promišljaju tako da, iako takođe prvenstveno usmereni na osvajanje, očuvanje i jačanje lične vlasti, upak uspevaju da formulišu i sprovode realne i ostvarljive političke, ekonomske i socijalne programe, kojima svoju vlast perpetuiraju u čitavoj istorijskoj epohi.

Nažalost, u našem slučaju diktator se opredelio za jedan projekat (velike Srbije) koji je bio ne samo anahron i naopak, već i nerealan i neostvarljiv, jer je pretpostavljao premeštanje stanovništva i etničko čišćenje velikih razmera i potpuno preuređenje granica na Balkanu. Svako razuman mogao je znati da tako nešto međunarodna zajednica, koliko god bila neefikasna i nejedinstvena, nikad neće dozvoliti, tako da je već samo to pokazivalo da naš diktator, makar izgledao pragmatičan i vešt taktičar, ne samo da ne ume strateški da misli, već ima jako naglašenu iracionalnu i patološku crtu. Paradoksalno zvuči, ali možda je upravo iracionalnost čitavog projekta doprinela masovnoj opijenosti naroda svojim vođom, uz masivnu propagandnu poruku o antisrpskoj zaveri i uverljivost koju su toj tezi i legitimitet projektu dala mnoga zvučna imena.

Legitimitet diktatoru dalo je i direktno personalno, stranačko i institucionalno nasleđe prethodnog režima, tako da se dobila sprega nacionalizma kao odlučujućeg činioca okupljanja nacije sa suludom idejom o poslednjoj odbrani socijalizma u Evropi. Ovaj drugi element je kasnije prerastao u zvučnu levu, internacionalističku retoriku, što je olakšalo da se pod srpskim barjakom sa petokrakom nađu i mnogi koji su ostali privrženi partizanskoj i jugoslovenskoj tradiciji (za razliku od ravnogorskog i antikomunističkog

nacionalizma Vuka Draškovića). Tako je Miloševićev makijavelizam ideologizovan prvo nacionalizmom, a onda nekakvim navodnim neokomunističkim internacionalizmom. Taj nacionalističko-staljinistički amalgam je mleo sve pred sobom. Doduše, romantično-zaneseni komunistički utopizam Miloševićeve supruge je ubrzo pokazao narodu svoje pravo, surovo lice: preuzimanje kontrole JUL nad najvažnijim tokovima vlasti, novca i masovnog komuniciranja i nemilosrdan obračun sa političkim protivnicima.

Milošević je delovao spretno i drsko u brojnim previranjima i sukobima, igrajući istovremeno na kartu straha koji je izazivao kod drugih naroda i kartu sporosti međunarodne zajednice, koja će, tako je bar on mislio, na kraju ipak morati da prizna novo stanje stvari koje je on stvorio. Dobio je auru veštog taktičara i činioca od respekta, tako da su mnogi privrženici realpolitike u svetu, izlaz iz mnogobrojnih kriza na Balkanu videli u "dilovima" sa njim. Međutim, sem uspeha dugog preživljavanja, on ipak nije bio u stanju da upiše na svoj rašarčani nijedan stvarni politički rezultat, već je nizao poraz za porazom, nalazeći izlaz iz kriza u kreiranju novih, sve nerešivijih i sve pogubnijih, u čijim ishodima je opet i opet bivao gubitnik. Dok je bio na vrhuncu moći mnogima je izgledao impresivno, a kad je počeo da gubi, gubio je i sigurnost i živce. Promenio je dotadašnji vokabular neprikosnovenog vođe koji štedro deli naciji opšta mesta i izandale floskule kao neporecive istine, počeo je da se nervira, da preti, da prizemno nipodaštava svoje političke protivnike, nastojao je da ulije strah u kosti ne samo opoziciji već čitavom narodu, prešao je u otvorenu represiju. Car je počeo sve više da se obnažuje. Pravio je sve veće greške, od frontalnog napada na univerzitet, na medije, na omladinu, do niza poteza kojima je izazvao intervenciju NATO, ili miskalkulacija kao što je pouzdavanje u pomoć Rusa i Kineza ili raspad atlantske alijanse – i najzad do katastrofalno pogrešne procene da će prevremenim predsedničkim izborima dotući svoj političke protivnike i učvrstiti svoju vlast za naredni period.

Tad počinje sve izrazitije da deluje i da dominira ono drugo lice sistema i ličnosti vođe – patologija, pogotovo udvojena patologija – *délire à deux*.

Na tom terenu i nalazim odgovor na često postavljano pitanje o motivima otmice Ivana Stambolića, jer racionalni politički razlog mislim da nije postojao. Pošto je od početka bilo jasno da nije reč o klasičnom kidnapovanju sa ucenom, da je providna podvala da se radilo o osveti proistekloj iz nekih Ivanovih prljavih poslova, jer se on biznisom bavio na nivou preživljavanja, da je upućivanje vlasti i režimske štampe na Crnu Goru i Republiku Srpsku bilo smišljeno podmetanje, da je jednako apsurdno da je Ivan znao za neke tajne račune i finansijske transakcije, jer bi on bio poslednji kome bi dozvolili uvid u to. Uostalom, da je do otmice došlo iz nekih takvih razloga, počinio bi već odavno bili otkriveni. Ostaju samo politički motivi, ostaju samo naredbodavci na vrhu države i ostaje samo državna bezbednost kao organizator zločina. To i jeste bila i ostala opšteprihvaćena pretpostavka. Ali, postavlja se pri tom

naredno pitanje: kakvu je to realnu opasnost za režim predstavljao Ivan Stamboić da su bili prinuđeni da pribegnu eliminisanju? On jeste uživao nesumnjiv ugled i taj ugled je poslednjih godina, nakon njegovih sve češćih istupanja nesumnjivo rastao, imao je odlične i česte kontakte sa mnogim političkim liderima u *ex*-Jugoslaviji, mogao je možda da privuče jedan broj onih koji još uvek veruju u neku levicu, socajldemokratsku, ali sve to skupa ipak ne znači da je kao bivši komunistički funkcioner i sa jasnim antinacionalističkim pledoajeom imao realne šanse da bude prihvaćen kao protivkandidat udružene opozicije Miloševiću. Na kraju krajeva, u vreme otmice kandidat opozicije je već bio poznat. Iz ovoga sledi da bi razloge za ovo gnusno zlodelo trebalo tražiti ne u realnoj proceni opasnosti po režim, već na drugoj strani – u bolesnoj, patološkoj mržnji, možda u onome što je jednom prilikom rekao Špiro Galović: "Videli su da se primiče kraj njihove vladavine i moguće da im je mnogo teže bilo pomisliti na to da se kao *survivor*, posle trinaest godina, pojavljuje neko ko stoji na početku, jer bi to predstavljalo neki dokaz da se tih trinaest godina uopšte ne računaju u vreme – u istorijsko vreme, da je to neko iskakanje iz istorijske orbite i nešto što se baca u koš kao kakav neuspeli dnevnički zapis."

U osnovi, i mučko ubistvo Slavka Ćuruvije i pokušaj likvidacije Vuka Draškovića spadaju u istu kategoriju bolesnog fiksiranja objekata lične mržnje i osvete, pre nego hladnokrvne procene zločinaca o realnim opasnostima koje im od tih ljudi prete. Pri tom, razume se, uvek treba govoriti *oni*, a ne *on*, jer je *ona* uvek bila lična i osvetoljubiva, a *on* hladno proračunat bez velikog emocionalnog angažmana. Međutim, što im se više bližio kraj, patološka mržnja je sve više postajala zajednička crta tih dveju, na prvi pogled različitih osoba, od kojih je svaka dala svoj doprinos kreiranju jedinstvenog genija zla.

Možda je postojao još jedan dodatni motiv nastao iz paranoičnog straha – a to je da upravo poseju strah, kao poslednju zaštitu od neminovnog buđenja naroda. U svakom slučaju, Ivan Stambolić je za njih bio nešto vrlo specijalno – mogućnost da *on* ipak na kraju bude u pravu, da *on* bude pobednik, politički i moralni, da *on* preživi njihovu političku smrt – tu pomisao oni nisu mogli da podnesu. To je Mira Marković jednom i rekla: prava opasnost nije opozicija, čuvajmo se povampirenih leševa sa Osme sednice! Slučaj je bio specijalan i po tome što za razliku od Ibarske magistrale i ubistva Ćuruvije, ovde nisu dozvolili da i najmanji tragovi ostanu. I pored toga što u jednoj takvoj operaciji mora učestvovati najmanje desetak izvršilaca, niko nije progovorio. Ili je to neposredno izvedeno preko nekog drugog ili su i izvršiocima usta zapušena.

I onda je rečeno "nestao". Bio, pa ga nema. Nije on otet, zatvoren, likvidiran, već je *nestao*. Poruka koju su kasnije cinično prenosili državni mediji i razni Markovići bila je – čemu tolika drama? Progutaćete vi sve ovo kao i sve drugo. Od naroda se očekuje da primi to bez uzbuđenja, bez mnogo pitanja, bez snažnijeg reagovanja, onako kako smo ga navikli da prihvata kao usud sve što

se u njegovo ime i za njegovo dobro činilo svih ovih godina. To je, kako kaže Migel Abensur povodom Levinasovih refleksija o filozofiji hitlerizma, "iskustvo bez presedana bivstvovanja-u-zajednici, kao *okovanog bivstvovanja*, kao zatočenja iz koga ne treba izlaziti, okovanosti u kojoj se treba sâm okovati, u ime nekog masovnog identiteta, bez pukotine i bez nagoveštaja dvojstva – jedan narod, gotovo u celosti, prikovan za tle, vezan, držan vezama po krvi" (*Blut und Boden*).

To je čist totalitarizam, ali onaj koji je već ušao u fazu nepatvorenog i iracionalnog zla, zla koje ne samo da bezrazložno uništava druge, već uspešno razara i sam totalitarizam. To je u toj meri van standarda normalnosti, da ljudi uglavnom nisu u stanju da ga poimaju, pa zato i pokušavaju da nađu koliko-toliko plauzibilno političko, kriminalističko, zavereničko ili kakvo drugo objašnjenje. Mnogi su se do tada ponašali kao dete koje rukicama prekrije oči pa misli da za druge ne postoji – začepe uši i zatvore oči pa se onda ništa i nije dogodilo. Ako vam neko govori o opsadi Sarajeva ili vam prikaže film o Srebrenici, gnev se okreće prema onome koji izaziva nelagodu. Međutim, treba reći da je u slučaju Ivana Stambolića, iako je bilo i ravnodušnosti i odmahivanja rukom ("ipak se radi samo o jednom komunjari"), došlo do stvarno masovne reakcije gneva i podrške Odboru da se istina mora utvrditi. Ljudi su se pridruživali apelu Odbora pojedinačno i grupno, slali pisma novinama, davali informacije Odboru, organizovali veoma posećene tribine po gradovima Srbije, javljali se iz inostranstva. To više nije bio narod koji se dogodio nego kome je prekipelo.

Međutim, zbog nedopustive indolentnosti novih vlasti, koje nisu shvatile da je ovo važan test njihove stvarne spremnosti za odlučan raskid sa prethodnim režimom, njegovim nosiocima i njegovom politikom, već su dozvolile da još pola godine ostanu na svojim mestima svi oni koji su otmicu verovatno organizovali i izveli i unište sve tragove i isto toliko vremena propustile da uopšte otpočnu sa istragom, – šanse za rasvetljavanje ovog slučaja bile su realno male. Mi i danas ne znamo ništa više o ovoj otmici nego 25. avgusta, pa čak ni to kada je i po čijem naređenju odlučeno da se prekine praćenje Ivana Stambolića.

Mi u Odboru za oslobađanje Ivana Stambolića pritiskali smo i bivše i nove vlasti, skoro sa jednakim rezultatom, alarmirali smo javnost i javnost je na to reagovala snažnom podrškom, mi i dalje ne odustajemo, želimo stalno da podsećamo na ovaj slučaj i tražimo da se na njegovom rasvetljavanju energično radi.

Mi ne želimo da menjamo naš polazni stav – dok god postoje i minimalne šanse da je Ivan živ borićemo se da on oslobodi. Pa čak iako se konačno pokaže da nade nema, mi ćemo se i dalje boriti da se istraga energično vodi, da se otkrije ne ko je nego kako i preko koga je taj zločin izveo, da do kraja razgolitimo i na ovom drastičnom slučaju zločinačku prirodu bivšeg režima i krvnika na njegovom čelu, koji moraju stati pred lice pravde i za Vukovar, i za

Sarajevo, i za Srebrenicu, i za zločine na Kosovu, i za teror nad sopstvenim narodom, ali i za Ivana Stambolića. Dok god to ne uradimo nećemo moći reći, ni društvo ni nova vlast, da je raskid sa prošlošću definitivan i da nastupa vreme prava i pravde.

Danas, 31. maj - 1. jun 2001. – reč na promociji knjige "Sučaj Ivan Stambolić", u izdanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji

SPREČAVANJE KONFLIKATA I DIPLOMATIJA

Intervencije međunarodne zajednice uopšte, i u slučaju Jugoslavije posebno, bile su često kritikovane iz dva protivrečna razloga. Prvi je da je međunarodna zajednica činila suviše malo i suviše kasno da spreči da krize u Hrvatskoj, u Bosni i na Kosovu dođu do kritične tačke, a drugi, da je oružana intervencija protiv Jugoslavije bila pre nagljena i da svi diplomatski putevi nisu bili istraženi ni diplomatska sredstva iscrpljena. Što se tiče prve kritike (o drugoj će biti reči kasnije), ja svakako ne prihvatam teoriju zavere, inače široko rasprostranjenu u regionu, koja upire prstom u međunarodnu zajednicu kao glavnog krivca za jugoslovensku tragediju. Međutim, međunarodna zajednica ne može biti ni sasvim amnestirana. Njena reakcija na raspad Jugoslavije i na ratove koji su usledili bila je spora, neodlučna i često nekonzistentna. Ne samo Jugosloveni, već i ostali, platili su veliku cenu za godine neodlučnosti. Ali, pravde radi, valja reći da se o međunarodnoj zajednici ne može govoriti u jedini, već u množini i da sam termin može da zavede. Malo je primera da je međunarodna zajednica govorila jednim glasom. Pristupi SAD i Evrope, da i ne govorimo o Rusiji, često su se veoma razlikovali, pa i pozicije glavnih evropskih aktera su bile daleko od jedinstvenih. Šta više, svaka država članica Evropske unije morala je da postigne interni konsenzus o tome šta valja činiti. Samo se po sebi razume da je najefikasnija intervencija ona koja se ostvari u ranim fazama krize kad se još nije razvio puni i samoobnovljivi momentum. Ali, veoma je teško upravo na početku krize dobiti podršku javnog mnjenja za rizičnu i skupu intervenciju i onda je sasvim prirodno da vlade više vole da sačekaju u nadi da se kriza može rešiti pregovorima, uz pomoć međunarodnog posredovanja i pritiska. Još je teže postići konsenzus većeg broja zemalja – od kojih svaka ima sopstvene interese i posebnu unutrašnju političku konstelaciju – u okviru saveza, integracione celine ili *ad hoc* grupe, sve do Ujedinjenih nacija. I, najzad, i kad se dođe do opšteg konsenzusa, on neizbežno rezultira u politički najmanjeg zajedničkog imenitelja, što teško da je vrsta pristupa koja je neophodna da ubedi regionalne izazivače krize i agresore da moraju menjati kurs. Ukratko, po definiciji, međunarodna zajednica je spora u svom odgovoru na krize.

Nadalje, u vaganju različitih interesa koji mogu biti ugroženi akutnom regionalnom krizom, interes njenog sprečavanja da eskalira u oružani sukob i

opasno destabilizuje region može biti u drugom planu u odnosu na neki drugi nacionalni interes. Na primer, izbijanje jugoslovenske krize koindicalo je sa finalnim fazama pregovora o Mاستrihtskom ugovoru. Ujedinjena Nemačka, čija je relativna težina unutar Evropske zajednice naglo povećana, pritiskala je svoje evropske partnere da priznaju "disidentske" republike i oni su, uključujući Fransoa Miterana i Džona Mejdžora, koji su u početku bili jako protiv toga, na kraju popustili.

Postoji još jedan važan uslov da bi međunarodna intervencija bila kredibilna i efikasna u današnjem svetu: spremnost Sjedinjenih Država da preduzmu inicijativu i aktivno vođstvo, ubede svoje saveznike u NATO da se pridruže i obezbede kooperativnost Rusije i neprotivljenje Kine.

Frustrirana krahom svojih napora da privede pameći jugoslovenske lidere i istovremeno uplašena da ne bude uvučena u drugi Vijetnam, američka administracija je odlučila vrlo rano (još u jesen 1991) da ostane na distanci i prepusti Evropi da preduzme vodeću ulogu u rešavanju jugoslovenske krize. A Evropa je za to bila vrlo loše pripremljena. Mada je Evropska unija preduzela čitav niz ograničenih akcija, strategiji iza tih akcija nedostajala je koherentnost. Amerika je osatala napola involvirana. Amerikanci su se vratili na balkansku scenu na velika vrata 1995. Dejton je bio uglavnom američka ideja, inicijativa i realizacija, uz punu podršku i učešće Evrope i Rusije. Još jednom se potvrdilo da SAD, Evropa i Rusija moraju delovati zajedno i demonstrirati spremnost da reči podrže delom, ako žele da proizvedu efektivni rezultat. Strane u sukobu (a posebno Milošević) pažljivo su pratile svaki transatlantski nespোরazum ili isključivanje odnosno rezerve Rusije. Što se tiče kosovske intervencije, Rusija i Kina su bile isključene, antagonizirane i politički marginalizovane i bombardovanje je izazvalo masovno ogorčenje u ruskoj i kineskoj javnosti, a te dve sile su se približile jedna drugoj više nego ikad u recentnoj istoriji.

Gotovo sve dosadašnje međunarodne intervencije su preduzimate u ime međunarodne zajednice. Međutim, ponekad je taj atribut pridavan akcijama kao što je američko-britanski rat protiv Iraka; u slučaju Jugoslavije radilo se o impresivnoj koaliciji 19 zemalja NATO, ali uz jako protivljenje Rusije i Kine i manje-više glasnu opoziciju mnogih drugih zemalja, kao što je recimo Indija. Pun legitimitet intervenciji u ime međunarodne zajednice mogu dati jedino Ujedinjene nacije.

Naredno pitanje je: koji su efekti, implikacije i posledice različitih oblika intervencije protiv tzv. otpadničkih nacija (*rogue nations*): javni pritisak, upozorenja i osude u rezolucijama Ujedinjenih nacija, politika štapa i šargarepe (uz češće korišćenje štapa nego šargarepe), ekonomske sankcije, potpuna izolacija, demonizacija diktatora i, najzad, upotreba oružja? Moglo bi se postaviti opšte pravilo: učestalost upotrebe pojedinih formi intervencije je obrnuto srazmerna njihovoj efikasnosti. To osobito važi za ekonomske sankcije. Česta je kritika da ta vrsta pritiska samo povećava tvrdokornost onih kojima se pretilo ili koji se izoluju i kažnjavaju. Jedno ključno pitanje svakako ostaje: ko je

stvarno kažnjen – oni koji pate i od kojih se očekuje da donesu promene, ili diktatori koji drže te države pod kontrolom? Miloševićeva Srbija je bila čudna mešavina mafije i nomenklature kojima su jako prijale sankcije Ujedinjenih nacija. Tokom saslušavanja pred nominaciju, Kolin Pael je gotovo sa prezirom govorio o korišćenju sankcija i dao do znanja Kongresu da namerava da pritiska da se stvari menjaju. Široka upotreba trgovinskih embarga i drugih formi sankcija "samo pokazuje određen stepen neodmerene oholosti i arogancije koji, na kraju krajeva, možda ne služe tako dobro našim interesima kao što se misli", rekao je g. Pael Spoljnopolitičkom komitetu Senata.¹

Drugo važno pitanje je: da li je intervencija bila neophodna, da li su svi diplomatski putevi bili istraženi i sva diplomatska sredstva iscrpljena?

Pre 1998, SAD, EU i NATO bili su manje-više posmatrači onoga što se dešava na Kosovu, zadovoljni da situacija nije dobila akutne dimenzije. Dejtonski pregovori i sporazumi zaobišli su Kosovski problem. Iako su Amerikanci smislili tzv. spoljni zid sankcija, sa Kosovom kao jednim od uslova za njegovo uklanjanje, ispostavilo se da je Milošević uzeo zdravo za gotovo da je on neophodan partner u implementaciji Dejtonskih sporazuma i, u skladu sa tim, verovao je da ima punu slobodu da čini što god želi, uključujući nastavak represije na Kosovu.

Tokom većeg dela 1998. godine, akcenat politike Zapada bio je stavljen na ekonomske sankcije i ohrabrivanje dijaloga između dveju strana, sa vidljivom tendencijom da se izbegne donošenje teških odluka i odloži što se više može trenutak kad se mora načiniti izbor. Američka administracija je podlegla iluziji da su ekonomske sankcije i drugi vidovi pritiska dovoljni da ubede Miloševića da zaustavi represiju i otpočne dijalog sa albanskim liderima kako bi se došlo do rešenja političke budućnosti Kosova. To je bilo pogrešno sa dva aspekta. Prvo, nije bilo realistično očekivati da se sudar dva rivalska nacionalizma, srpskog i albanskog, može rešiti pregovorima uz međunarodno posredovanje. Ta šansa je izgubljena ranije, u vreme Rugovine borbe za mirno rešenje, koje bi uključivalo široku autonomiju za Kosovo. Ali u 1998. godini jaz je bio jednostavno nepremostiv. Kosovski Albanci (uključujući umerene) ne bi više bili zadovoljni ničim manjim od nezavisnosti, a Milošević nije mogao da se odrekne suvereniteta nad pokrajinom. Postojao je i drugi paradoks: SAD i Evropa su se stavili na stranu Albanaca, i to njihovog najmilitantnijeg dela, Oslobođilačke vojske Kosova, ali nisu bili spremni da prihvate njihov zahtev za nezavisnošću. Druga ozbiljna greška je suviše jako fokusiranje na Miloševića. Inspirisani dejtonskim iskustvom, Amerikanci (osobito Holbruk), verovali su da put do mira na Balkanu vodi preko Miloševićevog kauča. I tako se Bela kuća opet okrenula Holbruku da napravi "dil" koji će ceo problem gurnuti u narednu godinu. Jedini podsticaj koji je Holbruk bio u stanju da ponudi Miloševiću bila je pretnja vazdušnim udarom. Milošević je napravio ustupke, neke možda i

¹ Los Angeles Times Service, January 23, 2001

značajne, ali su oni bili neodređeno definisani. Predsednik Klinton je slavio dogovor kao trijumf diplomatije koju podržava sila, rekavši da je dobijena osnova za trajni mir. Ali, Oktobarski sporazum je brzo propao. Zanimljivo je da Amerikanci nisu bili za to da NATO pošalje kopnene trupe koje bi obezbedile implementaciju sporazuma, kao što su mnogi u Briselu očekivali i zagovarali, ukazujući pri tom na indikacije da Milošević ne bi glatko odbacio takvu mogućnost. Prema Dadleru i O'Henlonu², Aleksandar Veršbou, američki ambasador pri NATO, predložio je uspostavljanje međunarodnog protektorata na Kosovu, kako bi se zaobišlo pitanje njegove političke budućnosti. Klintonova administracija je došla do istog zaključka, ali tek pred kraj bombardovanja. Umesto toga, na Kosovo su poslali posmatrači OEBS da kontrolišu poštovanje sporazuma od strane Srba.

Kako je kosovska kriza dobijala na intezitetu i pretela da se prelije u region i destabilizuje ga, Milošević je postao veliko opterećenje za američku politiku. Džejms Rubin je rekao na brifingu početkom decembra 1998: "Milošević je bio u središtu svake krize u bivšoj Jugoslaviji tokom protekle decenije. On nije jednostavno deo problema; Milošević je problem."³ To je druga jednako pogrešna strana fokusiranja na Miloševića: prvo, Milošević nekada "balkanski kasapin", postao je posle Dejtona "ključni faktor u obezbeđivanju mira i sprovođenja Dejtonskih sporazuma", i onda odjednom, on sam postaje suština problema – i stoga, umesto pravljenja "dilova" s njim, sada se veruje da je njegovo uklanjanje rešenje problema. Benevolentan odnos međunarodne zajednice i posebno Amerikanca prema Miloševiću doveden je u pitanje u zimu 1996-1997. kad su izbili masovni javni protesti protiv krađe lokalnih izbora u svim gradovima Srbije koji su trajali tri meseca. Po prvi put sa zapadni mediji prihvatili postojanje jedne druge, demokratske Srbije i ozbiljno doveli u pitanje mudrost i moral oslanjanja na Miloševića u postizanju mira i stabilnosti u regionu. Međutim, podrška vlada Zapada demokratskim snagama u Srbiji bila je mlaka i neubedljiva.

Kriza je dostigla tačku ključanja i organizovan je skup u Rambujeu. Državni sekretar Medlin Olbrajt je izjavila: "Pre nego što je pribegao sili, NATO je prešao dodatnu milju ne bi li našao mirno rešenje." Međutim, u stvarnosti, razgovori u Rambujeu imali su smisao postavljanja ultimatumu Miloševiću, a ne pregovaranja o rešenju krize. Kao što je rekao Džejms Rubin, "oni su bili smišljeni da ne uspeju". (Blizak saradnik gđe Olbrajt bio je direktniji rekavši da je jedini cilj Rambujea bio "da se započne rat zajedno sa saveznicima koji nemaju izbora."⁴) Rambuje ustvari, nije dao priliku ni Albancima ni Srbima da ispregovaraju mirovni sporazum. Bio je to ultimatum Srbima: potpišite ili ćete biti bombardovani. Ali, to je bio ultimatum i Albancima: potpišite, ili ćete biti

² Ivo H. Daalder and Michael E. O'Hanlon, *Winning Ugly*, pp. 54-5

³ Daily Press Briefing, U.S. Department of State, December 1, 1998

⁴ International Herald Tribune, June 11, 1999

ostavljeni da sami vode borbu. Ipak, u početku su obe strane odbile da potpišu sporazum. G-đa Olbrajt je preklinjala Albance da potpišu – i tek onda kad su unete odredbe koje je trebalo da zadovolje albansku stranu, oni su se najzad složili. Međutim, Milošević je zaključio da ne bi mogao da politički preživi, ako budu sprovedene njegove odredbe, posebno one o prisustvu NATO na celoj teritoriji Jugoslavije⁵ i mogućem referendumu posle tri godine⁶, te je odbio da potpiše sporazum i put prema intervenciji je bio otvoren.

Pitanje je kad je odluka o intervenciji doneta. Izgleda da su tokom čitavog kosovskog konflikta postojala dva različita pristupa rešenju krize unutar američke administracije: jedni su verovali da se može ispregovarati prihvatljiv "dii" između kosovskih Albanaca i Miloševića i šansa je data novoj rundi "holbrukovanja", dok je g-đa Olbrajt sve vreme bila čvrsto uverena da je sila jedini jezik koji Milošević razume. (Ne treba smetnuti s uma da je ona, takođe, konstantno pritiskala na bombardovanje tokom bosanske krize.) Njena argumentacija je prevladala nakon masakra u Račku. Račak se, takođe, pokazao ključnim u pokušajima administracije da mobiliše evropske članove NATO na preduzimanje vojne akcije. Uzgred budi rečeno, pojedinačni događaji i slike (stvarni, izmišljeni ili naduvani) su veoma mnogo doprineli da se donesu teške odluke (Markale u Sarajevu, masakr u Srebrenici, vojnici NATO privezani za telegrafске stubove). Svi podaci ukazuju da je odluka o upotrebi sile doneta sredinom januara 1999, posle događaja u Račku, a pre sastanka u Rambujeu.

Odluka o intervenciji je došla kao rezultat niza loših spoljnopolitičkih procena. Prvo, rasprostranjeno je bilo uverenje unutar administracije i NATO da bi već uverljiva pretnja silom bila dovoljna da ubedi Miloševića da radije prihvati sporazum u Rambujeu, nego da se suoči sa bombardovanjem. Posle razočaranja u Rambujeu, došlo je do druge pogrešne procene: da će, čim počnu da padaju prve bombe, Milošević popustiti (što je još bilo osnaženo podesćanjem na to da su vazdušni udari po srpskim snagama u Bosni ubedili Miloševića da prihvati ponuđeni mirovni sporazum, čime je načinjena pogrešna analogija sa situacijom u kojoj Miloševićeve koža nije bila u pitanju). Ta vera u blickrig i brzu pobedu bez rizika, koja bi otklonila potrebu za slanjem kopnenih

⁵ "NATO osoblje će uživati, kao i njihova vozila, brodovi, letilice i oprema, slobodan ulaz i neograničen prolaz kroz SRJ, uključujući i odgovarajući vazdušni prostor i teritorijalne vode. To će obuhvatiti, ali neće se ograničiti na pravo na logorovanje, manevre, smeštaj vojnika i korišćenje zemljišta ili objekata koji su neophodni za podršku, trening ili operacije." Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Agreement), Chapter 8, Annex B, Section 8

⁶ "Tri godine nakon stupanja na snagu ovog sporazuma, biće sazvan međunarodni skup kako bi utvrdio mehanizam za konačno rešenje za Kosovo, na bazi izražene volje naroda, mišljenja relevantnih vlasti, napora koji je svaka od strana učinila u implementaciji Sporazuma i Helsinškog završnog akta i doneo sveobuhvatnu ocenu implementacije ovog sporazuma i razmotrio predloge bilo kje od strana za preduzimanje dodatnih mera." (Rambouillet Agreement)

trupa, mora da je bila privlačna za predsednika Klintonu, posebno u trenutku suđenja u Senatu i odluke o impičmentu u Predstavničkom domu. "Verovao sam da će Milošević popustiti pred zahtevima saveznika posle nekoliko dana bombardovanja", rekao je on kasnije. Veliko je pitanje da li bi predsednik doneo istu odluku da su mu bili ponuđeni uverljivi argumenti da intervencija može da potraje više meseci sa mogućom perspektivom slanja kopnenih trupa na Kosovo. To važi i za američku i za evropsku javnost, kao što se može prosuditi na osnovu stalnog opadanja javne podrške bombardovanju što je ono duže trajalo.

Ne treba ni reći da je i Milošević loše procenjivao, čak i lošije nego NATO. On je verovao da NATO nema stomak za ustrajnu i dugu vojnu akciju i da može čekati dok interna neslaganja u NATO i pritisak Rusije, ne svrše posao za njega. On je rekao Joški Fišeru uoči intervencije: "Ja mogu da izdržim mrtve – mnogo njih – ali vi ne možete."⁷ On je posebno pogrešno hazardirao, kad je poverovao da mu rat sa NATO daje perfektu zaštitu za njegov rat – organizovanu kampanju etničkog čišćenja na Kosovu koju je on sistematski planirao pre bombardovanja. Time je samo pojačao odlučnost NATO.

Koji su bili stvarni ciljevi intervencije?

Pobrojmo prvo proklamovane ciljeve. Pre nego što to učinimo, podsetimo se da su se tokom intervencije ciljevi stalno menjali i akcenti pomerili. U početku, trebalo je da to bude ograničena vazdušna kampanja sa ciljem da se Milošević prinudi da se vrati za pregovarački sto. Na dan kada je počelo bombardovanje, predsednik Klinton je izjavio da je prvi cilj alijanse "da demonstrira ozbiljnost namere NATO, tako da srpski lideri shvate neophodnost promene kursa."⁸ Posle izvesnog vremena, humanitarni razlozi su izneti kao primarni motiv za intervenciju: sprečavanje etničkog izгона i spasavanje ljudskih života. Obznanjeni su takođe izvesni strateški ciljevi: zaustavljanje agresije i zaštita ugrožene političke stabilnosti regiona. Vojni ciljevi su bili: proverljivo zaustavljanje srpske vojne akcije i "nanošenje ozbiljnog udara borbenoj sposobnosti srpskih snaga kako ne bi mogle da ugroze narod Kosova" (Klinton).⁹

NATO nije ostvario nijedan od humanitarnih ciljeva. Naprotiv, humanitarna katastrofa, do masovnog izгона kosovskih Albanaca došlo je tek nakon početka bombardovanja Jugoslavije. Studija Stejt dipatmenta, objavljena 10. maja, tvrdi da su "od kraja marta 1999. srpske snage *dramatično povećale* obim i tempo njihovih napora... usmerenih na ustrajno i sistematsko nastojanje da se etnički očisti čitava pokrajina Kosovo."¹⁰ Sa izuzetkom onih koji su ubijeni

⁷ Ivo H. Daalder and Michael E. O'Hanlon, *Winning Ugly*, p. 94

⁸ Statement by the President to the Nation, White House, Office of the Preš Secretary, March 24, 1999.

⁹ Ibid.

¹⁰ U.S. Department of State, *Erasing History: Ethnic Cleansing in Kosovo*, May 10, 1999

u Račku 15. januara 1999, svi drugi pobrojani u amendiranoj optužnici protiv Miloševića i njegovih saradnika, ubijeni su između 24. marta i 10. juna - u vremenu kada je bombardovana Jugoslavija.¹¹ Ne samo to, već je administracija očigledno bila iznenađena i nepripremljena da se nosi sa novom situacijom. Predsednik Komiteta za obaveštajna pitanja Predstavničkog doma, Porter Gas, informisao je medije da "nas je naša obaveštajna zajednica upozoravala danima i mesecima pre bombardovanja da ćemo imati pravu eksploziju izbeglica... da će se odlučnost Srba samo pojačati, da će se konflikt proširiti i da će biti etničkog čišćenja."¹²

NATO nije bio mnogo uspešniji ni u postizanju drugih strateških ciljeva (zaustavljanja agresije i stabilizovanja regiona), ni vojnog cilja slamanja kičme Miloševićeve armije.

Jedan drugi cilj bio je takođe artikulisan. Sendi Berger, predsednikov savetnik za nacionalnu bezbednost, je kao prvu svrhu ulazjenja u rat naveo jačanje kredibiliteta NATO. Predsednik Klinton je upozorio da, ako alijansa propusti da deluje i ne uspe, to će "diskredovati NATO".¹³ Britanski premijer Toni Bler je izjavio u Donjem domu: "Povući se sada značilo bi uništiti kredibilitet NATO".¹⁴ Wilijam Pfaf je napisao u "Boston gloubu": "Debata o intervenciji nije više disput o sredstvima do određenog cilja. To je rasprava o tome da li ćemo napustiti NATO i američko polaganje prava na međunarodno vođstvo: ako ne bude pobeđe NATO nad Srbijom, neće više biti ni NATO."¹⁵ I najзад, g-đa Olbrajt je rekla pošto je mirovni sporazum potpisan: "Cilj očuvanja kredibiliteta NATO je postignut."¹⁶

Nastojeći da nađe prihvatljivo diplomatsko rešenje za okončanje rata, Klintonova administracija je došla do još jednog cilja intervencije: uspostavljanje međunarodnog protektorata na Kosovu.

Međutim, uz sve to, postojao je još jedan važan, možda i najvažniji, ali neproklamovani cilj: dovesti do Miloševićevog pada. O tome su govorili Vesna (Pešić) i Ivan (Janković) i ja se slažem sa njima. Način na koji je rat vođen pokazao je da je cilj bio da se izvrši pritisak na Srbiju i Miloševića da on ode. Menjanje ciljeva tokom intervencije samo potkrepljuje ovu pretpostavku.

Predsednik Havel, u govoru pred kanadskim parlamentom, rekao je: "Ovo je verovatno prvi rat koji nije vođen u ime 'nacionalnih interesa', već u ime načela i vrednosti."¹⁷ Može biti da je tako, ali, kao što reče Majkl Ignjatief,

¹¹ Milosevic et al. Case (IT-99-37), Amended Indictment, The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

¹² The New York Times, April 8, 1999

¹³ Remarks by the President to AFSCME Biennial Convention, White House, Office of the Press Secretary, March 23, 1999, p. 7

¹⁴ Quoted in Noam Chomski, New Military Humanism

¹⁵ Boston Globe, April 12, 1999

¹⁶ The New York Times, June 7, 1999

¹⁷ New York Review, June 10, 1999

"Kosovo je evidentno pokazalo da ratovi započeti u ime vrednosti, obavezno postanu kontroverzniji nego ratovi vođeni zbog interesa."¹⁸

U zaključku, smatram da je ova oružana intervencija protiv suverene zemlje bez ovlašćenja Ujedinjenih nacija mogla i morala biti izbegnuta. Diplomatske opcije nisu bile iscrpljene. Zašto? Zato što je umesto koherentne zapadne i američke politike u odnosu na kosovski problem, vođena cik-cak politika: periodi neaktivnosti i manje-više pasivnog posmatranja smenjivali su se sa diplomatskim inicijativama usmerenim poglavito na neostvarljive ciljeve, pri čemu se najviše računalo na Miloševićevu kooperativnost, a onda, dosta iznenadno, došlo je do potpunog obrta zaključkom da je jedino rešenje problema skinuti Miloševića s vlasti jednom loše promišljenom i loše pripremljenom intervencijom. To je još više zamagljeno nastojanjem da se intervencija konceptualizuje kao test kredibiliteta NATO u potrazi za alternativnom misijom koja bi izgledala relevantna u posthladnoratovskoj eri u smislu globalizacije (g-đa Olbrajt je jednom rekla da NATO mora da postane snaga za obezbeđenje mira "od Srednjeg Istoka do centralne Afrike"¹⁹, a predsednik Klinton je izjavio na NATO samitu: "Kosovska kriza je podvukla značaj NATO."²⁰) Paradoksalno je samo po sebi da je NATO svoj prvi rat poveo protiv suverene zemlje koja nije napala nijednu njegovu članicu, kršeći time sopstvenu povelju i politička uveravanja da će ostati striktno odbrambeni savez. NATO je ustvari sam sebe otvorio kritici insistiranjem da svoj kredibilitet stavlja na probu ratom protiv jedne minorne države i na jednom ipak perifernom pitanju. ("Mi možda nismo bili u stanju da to zaustavimo, ali smo ipak pokazali da imamo volju da pokušamo", rekao je generalni sekretar NATO Havijer Solana.²¹) Intervencija NATO je zaobilaznjem Ujedinjenih nacija marginalizovala jedini sistem globalne bezbednosti koji imamo i potkopala njegov prestiž i kredibilitet, stvarajući time vrlo opasne presedane za budućnost.

Jedna od lekcija koju možemo izvući jeste da upotreba sile ne može biti tek jedno od oruđa diplomatije, postajući njeno prosto nastavljanje drugim sredstvima. Rat uvek mora ostati instrument kome će se pribeci samo u krajnjoj nuždi. Moguća je recimo bila vrlo ograničena vrsta intervencije poput SFOR-ovog modela u Bosni koja bi obezbedila implementaciju Oktobarskog sporazuma.

Naredna lekcija je da podržavanje jedne strane u građanskom ratu vodi mnogim problemima. Niko ovde ne bi mogao da negira da je Milošević vršio zločine na Kosovu, čije su žrtve bie Albanci. Međutim, američka administracija i NATO ne samo da su podržali bezrezervno albansku stranu,

¹⁸ Michael Ignatieff, Virtual War, Kosovo and Beyond, p. 72

¹⁹ Washington Post, February 22, 1998

²⁰ W. J. Clinton, Remarks to the Opening Session of the North Atlantic Council Summit, April 24, 1999.

²¹ New York Times, April 5, 1999

već su se odlučili da im OVK bude glavni saveznik, marginalizujući Rugovu, koji se oslanjao na mirnu neposlušnost. Umerenima na obe strane nije data prilika da se čuju u kosovskoj krizi. Albanski čvrstorukaši su praktično imali glavnu reč. Američka administracija je zažmurila na njihovu strategiju provociranja srpskih snaga da krenu u nesrazmernu odmazdu, kako bi naterali NATO da interveniše, a to je isto učinila i u odnosu na finansiranje OVK: trgovanje heroinom i masovno reketiranje. Još u februaru 1998, američki specijalni izaslanik na Balkanu, Rober Gelbard izjavio je usred Prištine da Sjedinjene Države gledaju na OVK kao "nesumnjivo terorističku grupu." Danas je vidljivo da je OVK iskoristila okupaciju Kosova da ekspandira u južnu Srbiju i severoistočnu Makedoniju, izazivajući nemire i nastojeći da odseče delove Makedonije i Srbije i ujedini ih sa nezavisnim Kosovom. Očito da su se uloge promenile. Sad su Srbi i drugo nealbansko stanovništvo žrtve. NATO i KFOR se jako pribojavaju da budu direktno involvirani i postanu mete albanskih ekstremista. Kako bi izbegli da budu uvučeni u još jednu oružanu intevenciju, bolje bi bilo da ograničeno interveniše sada: zatvaranjem granica Kosova, vršenjem prtiska na obe strane da ispregovaraju rešenje bez federalizacije Makedonije i završavanjem nezavršenog posla razoružavanja OVK i drugih albanskih ekstremista. Prema tome, na kraju ipak dolazimo do potrebe izvesnog vida međunarodne intervencije. Bombardovanje Jugoslavije bilo je dovoljno upozorenje da se ne sme dozvoliti da se stvari otrgnu kontroli.

Sve u svemu, verujem da NATO intervencija u Jugoslaviji, iako slavljena kao pobjeda i uspeh, ipak nije utrla put za slične intevencije u budućnosti. Naprotiv, bilo bi vrlo teško još jednom postići jedinstvo članica Atlantske alijanse ili bilo koje druge alijanse da uđu u sličnu avanturu.

(Prevod sa engleskog)

Izlaganje na okruglom stolu "Američko-srpski dijalog o intervenciji",
Američki institut za mir, Vašington, 29. jun 2001.

BALKANCI UVEK IZAZIVAJU NERED

Međunarodna pozicija Jugoslavije je još uvek dobra, ali postoji ozbiljna opasnost da se, u dogledno vreme, ako ne baš vratimo u neku vrstu međunarodne izolacije, ono da dođemo u situaciju da svet izgubi interesovanje za nas. Sve zavisi od toga koliko brzo i koliko uspešno ćemo konsolidovati unutrašnji politički život – kaže za *Reporter* Živorad Kovačević, ugledni jugoslovenski diplomata, bivši ambasador SFRJ u SAD, danas predsednik Evropskog pokreta u Srbiji i jedan od osnivača Foruma za međunarodne odnose.

Kovačević zato ne preza da javnost upozori na rizik koji domaće političke svađe mogu da izazovu:

"Brže nego što je iko mogao da predvidi Jugoslavija je uspela da se vrati na međunarodnu scenu u protekloj godini. No, političke rasprave u zemlji mogle bi znatno da utiču na položaj SRJ u svetu. Mislim da više nije reč o satanizaciji Srba već se, prosto, obnavlja tradicionalna teza o Balkancima koji stalno izazivaju neki nered i koje treba ostaviti da se kuvaju u sopstvenom sosu. Ne smemo se zavaravati i tvrditi da ne vidimo da nas naše svađe koštaju."

Reporter: Unutrašnja nestabilnost o kojoj govorite je, zapravo, neslaganje dva lidera u državi, Koštunice i Đinđića...

Živorad Kovačević: Svet prati sve što se ovde dešava sa uznemirenošću i skepsom, jer nema dovoljno evidencije da se ovde stvari suštinski menjaju. Ovdašnje političke svađe bitno utiču na uzdržanost prvenstveno stranih investitora, a zasad samo delimično i zapadnih vlada.

■ *Da li SAD u ovom trenutku interesuje taj sukob i može li se očekivati da će se, u nekom trenutku, opredeliti za neki blok?*

■ *Jedno vreme apsolutni favorit je bio Koštunica i to je bilo prirodno. U ovoj domaćoj raspravi Amerikanci, čini se, na izvestan način, pokazuju više simpatija za Đinđića kao pragmatičnijeg i modernijeg političara. Ipak, mislim da još uvek nismo došli do faze da bi se SAD umešale, makar i posredno, i opredelile za nekoga. Za razliku od unutrašnjeg političkog života moram da primetim da je na spoljnom planu najviše urađeno: kako na političkom tako i na ekonomskom. Kako je reč o ljudima koji nisu imali tu vrstu iskustva, mislim da to vrlo dobro rade (Svilanović, Labus) i da je mnogo urađeno.*

■ *Ispostavilo se da je DOS imao najviše problema u kadrovskoj diplomatskoj politici...*

■ Mi nismo imali kontinuitet ni sa nekadašnjom, vrlo sposobnom, diplomatijom SFRJ, a nismo, naravno, nikako mogli da nastavimo tragom Miloševićeve diplomatije. Nova vlast je zato morala da privuče neke nove ljude. Osim toga, morali su da angažuju jedan broj ljudi iz javnog života, novinara i kulturnih stvaralaca. Verovatno ih ima više nego što je to normalno u strukturi stabilne diplomatije, ali mislim da je vlast bila prinuđena na to. Ono što ne bi valjalo je da neki koji su postali ambasadori kao kandidati određenih stranaka veruju da su i dalje samostalne političke ličnosti koje mogu na svoj način da vode poslove. To je vrlo pogrešno. Novi ambasadori moraju da zaborave šta su radili ranije u životu, da shvate da su sada visoki državni činovnici, da rade po nalogu ministra i da pokažu spremnost da profesionalne diplomate uzmu za saradnike. Recimo, Jelica Kurjak, pored Vlade Vereša, sigurno najbolji poznavalac Rusije, nije bila rado viđena kao savetnik u Moskvi. Ona je kasnije postavljena na to mesto, ali uz velike pritiske.

■ *Šta je bio veći problem DOS: objektivni manjak kvalitetnog kadra ili sukob oko političke pripadnosti kandidata?*

■ Priča o političkoj pripadnosti kandidata ima mnogo više nego što bi u stvarnosti smelo da je bude. Mi smo kao normalno prihvatili to što su u Predsedništvu DOS raspravljali i glasali dva sata oko tri kandidata za ambasadora u SAD. Mislim da je glasanje na Predsedništvu DOS potpuno neprihvatljivo. Tako se o sličnim pitanjima nije odlučivalo ni u Centralnom komitetu komunističke Jugoslavije. Mi smo svi znali ko su kandidati, svi znamo da će Stojan Cerović biti ambasador u Vašingtonu, iako o tome još nije ni odlučivala jugoslovenska vlada, a o ulozi parlamentarnog odbora za spoljnu politiku da i ne govorimo. Ukupno uzev, izbor ambasadora, ipak nije bio loš. Mogu se staviti neke primedbe ali, kako čujem, ljudi se dobro snalaze. Uskoro će početi da radi dvogodišnja Diplomatska akademija kroz koju bi prošli svi mlađi kadrovi, ali bi bila obavezna i za višemesečno pripremanje novih ambasadora.

■ *Da li je dvomesečni kurs pri SMIP, kroz šta sada prolaze izabrani ambasadori, dovoljna priprema za ovu funkciju?*

■ Svako od njih bi morao da radi, pre svega, na sopstvenoj pripremi. Ja sam odlično poznao američke prilike, ali sam se godinu dana posebno pripremao, proučavao američku istoriju, društvo i ekonomiju, čitao svakodnevno američke novine, nastojao da dobijem što više informacija o političkom i društvenom miljeu, znao unapred s kim ću kontaktirati kada stignem.

■ *Koliko je uloga ambasadora ograničena ucrtanim trasama diplomatskih odnosa dve zemlje, a koliko zavisi od njegove lične sposobnosti? Da li su, na primer, odnosi jedne male SRJ i supersile SAD određeni interesima velike sile ili nekog uticaja ima i sam ambasador? Da li je neučestvovanje SRJ u evropskom Danu žalosti povodom američke tragedije ozbiljan politički propust?*

■ Srbija i Belorusija su jedine dve zemlje u Evropi koje nisu proglasile Dan žalosti zbog solidarisanja sa Amerikom. To jeste propust, u

svakom slučaju. Mislim da je to bio kratkovid potez i da je to ustupak antiameričkom raspoloženju koje ovde postoji.

■ *Da li bi se to moglo protumačiti kao ustupak tzv. antiameričkom bloku u vlasti?*

■ Ne bih mogao reći da postoji takav blok, ali je kratkovidno i kontraproduktivno kad državni funkcioneri, zarad unutrašnjeg rejtinga, pridikuju Americi i njenoj ulozi u svetu. Ne zato što ne bi imalo šta o tome da se kritički kaže, već zato što to treba prepustiti drugima – novinarima, političkim analitičarima, slobodnim javnim ličnostima. Koštunica je ovih dana pohvalio Buša zbog njegove uzdržanosti oko američke reakcije na teroristički napad, što je prijatno odudaralo od njegovih ranijih čestih žaoka na račun Amerike i njene uloge u svetu.

Diplomatija se jako promenila, danas se šefovi država i vlada i ministri inostranih poslova viđaju, takoreći, nedeljno, poznaju se, na "ti" su međusobno. Prirodno je da uloga ambasadora nije više ono što je nekada bila. Ali, on je značajan, s jedne strane zbog toga što ima obilje mogućnosti da dobro proceni situaciju u zemlji u kojoj je ambasador i o tome informiše nadležne u svojoj zemlji. U Vašingtonu je to posebno bitno, jer tamo ima mnogo centara moći sa kojima se mogu i moraju uspostaviti veze. Jedan kongresmen ili senator uživa u tome da bude smatran poznavaoцем neke zemlje i vrlo se dobro među njima zna ko je za šta specijalista. Dakle, treba saznati kako se u Vašingtonu stvarno gleda na Jugoslaviju. Takve informacije ne idu zvaničnim kanalima, ali idu nezvaničnim. S druge strane, on treba da bude autentični interpretator politike svoje vlade i tumač unutrašnje politike i ekonomske situacije – u ličnim kontaktima, predavanjima, intervjuima itd.

■ *Da li onda to što je Milan St. Protić, opozvani jugoslovenski ambasador u SAD, tvrdio da je nekoliko puta video predsednika Buša, spada u njegove diplomatske uspehe?*

■ Verovatno je tako ako on to kaže, ali uopšte uzev, male su šanse ambasadora da se sreće sa predsednikom. Ipak, ambasadorima u SAD se, više nego i u jednoj zemlji, otvaraju mogućnosti za stvaranje kontakta.

■ *Postoji neka vrsta podudarnosti u vašoj i u političkoj sudbini Milana St. Protića, budući da ste i vi, 1989. godine, bili opozvani sa mesta ambasadora SFRJ u Vašingtonu...*

■ Ima više sličnosti. Najpre, obojica smo bili gradonačelnici Beograda. Ja, doduše, osam godina on tri meseca. Bili smo obojica ambasadori u Vašingtonu i opozvani. Ja sam bio opozvan zbog političkog neslaganja sa Miloševićem. Ne bih rekao da je u Protićevom slučaju reč o pravom političkom sukobu. Ne znam da li je presudio njegov temperament ili njegovo drugačije shvatanje uloge ambasadora.

■ *Otkud toliko novinara među ambasadorima?*

■ Nezavisni mediji su u jednom periodu bili jedino mesto gde se moglo ozbiljnije kritički razmišljati o spoljnoj politici i o tome šta se u svetu stvarno dešava. Za mene je zato bilo prirodno da je među novinarima

nezavisnih medija bilo dosta kompetentnih poznavalaca međunarodnih prilika, pa prema tome i kandidata za ambasadore.

■ *Kakvu realnu političku korist ima stranka čiji član postane ambasador u nekoj zemlji? Da li DSS ima posebnu korist zato što je član te stranke i novinar Stojan Cerović, budući ambasador u SAD?*

■ Za mene je Stojan Cerović pre svega sjajan novinar, vispren analitičar i veoma dobar poznavalac američke politike i američkog društva, sa mnogobrojnim ličnim kontaktima i nesumnjivim ugledom i to je sigurno bilo presudno za njegov izbor. Lično mislim da stranke nemaju koristi od toga. To su ranije, u bivšoj državi, neki ambasadori radili, zastupajući interese republika iz kojih su. Pre bih rekao da je reč o tome da političke stranke žele da demonstiraju svoj uticaj, da pokažu koliko se isplati biti uz njih.

Reporter, 10. oktobar 2001.

Intervju: Suzana Miličić

BUŠ BI MOGAO DA KRENE I NA SADAMA HUSEINA

"Svet je znao da će Amerikanci odgovoriti na teroristički napad. Bilo je jasno da Buš nije smeo da dozvoli da ne odgovori na pritisak javnosti i Kongresa i da nije mogao da propusti šansu da se u očima Amerikanaca i sveta ne predstavi kao lider koji ume da donese pravu odluku u trenutku nacionalne krize i izazova međunarodnom prestižu i liderstvu SAD i tako popravi svoj vrlo nizak rejting kod kuće i u svetu. Udar je najavljen i nikoga nije iznenadio. Nije se znalo kada i kako". Ovako početak dugo najavljivanih vazдушnih udara anglo-američkih snaga na Avganistan, za *Danas* komentariše nekadašnji gradonačelnik Beograda i bivši jugoslovenski ambasador u Sjedinjenim Američkim Državama, danas prvi čovek Evropskog pokreta u Srbiji Živorad Kovačević. "Bilo je dosta strepnje od nervoznog i osvetničkog kontraudara, naročito posle saopštenja Bele kuće da će 'američka odmazda biti potpuna, nemilosrdna i sveobuhvatna', kako prema bin Ladenu, tako i prema 'otpadničkim' državama koje podržavaju terorizam" dodaje Kovačević.

Na konstataciju da do toga, bar za sada, nije došlo, Kovačević primećuje: "Već činjenica da je do reakcije došlo tek posle četiri nedelje bila je ohrabrujuća, jer su u međuvremenu obavljane domaće i spoljne konsultacije. To je sve doprinelo da Buš nije podlegao iskušenju da ide na brzu i masivnu odmazdu. Pokazao je neočekivanu uzdržanost, veštinu i inteligenciju, za čiji je manjak bio stalno optuživan, do poruge. Možda su za to zaslužni dobri savetnici, ali je on umeo da odabere one na koje će se osloniti i da poslušna trezvene i umerene, a ne hardlajnere. Posao mu je paradoksalno olakšan time što su republikanci prebegom jednog senatora izgubili većinu u Senatu, tako da se na čelu moćnog spoljnopolitičkog komiteta našao demokrat Džozef Bajden, umesto ratobornog i arogantnog Džesi Helmsa". Da bi se izbegla neprijatna iznenađenja, poput onih prilikom napada na Jugoslaviju, akcija je brižljivo pripremana, vojno, finansijski, obaveštajno, unutrašnjepolitički i diplomatski. Uz pomoć činjenice da niko nije mogao da se stavi na stranu onih koji su izvršili takav bezumni zločin nad hiljadama apsolutno nevinih ljudi, SAD su uspele da obezbede ne samo da ne bude ozbiljnije opozicije intervenciji – tome se nisu usprotivile Rusija, Kina i Indija, nisu susedi Avganistana, uključujući i Iran, nisu čak ni arapske i druge muslimanske zemlje – već i aktivnu podršku svih NATO saveznika, zatim (što je osobito važno) Rusije, uz njenu pomoć

Uzbekistana i Tadžikistana (tako da će prvi put posle pada Berlinskog zida Amerikanci moći da koriste vojne baze na tlu bivšeg Sovjetskog Saveza), podršku Pakistana, Saudi Arabije i drugih zemalja Golja, a zatim i Ujedinjenih nacija i svetskog javnog mnjenja. Svojom rezolucijom, Savet bezbednosti je dao zeleno svetlo i međunarodni legalitet intervenciji.

Danas: Koji su primarni, a koji sekundarni ciljevi anglo-američke intervencije?

Kovačević: Formulirana su tri neposredna cilja akcije: prvo, stvaranje široke alijanse za borbu protiv međunarodnog terorizma, drugo svrgavanje talibanskog režima i, treće, likvidacija Al-kaide i bin Laden. Prvi cilj je praktično već ostvaren. Najveći broj zemalja sveta podržava borbu protiv međunarodnog terorizma, iz načelnih ali i sopstvenih razloga. Mnogi žele da sopstvene političke protivnike podvedu pod tu rubriku. Za obaranje talibanskog režima, iako su Amerikanci verbalno od toga odustali, šanse su velike, a time i mogućnost da se spreči dalji egzodus iz Avganistana i napaćenim Avganistancima efikasno pomogne, umesto sadašnjeg poprilično ciničnog menija – red bombi, red paketa hrane. Međutim, veoma je neizvesno da li će ostvariti treći cilj. Nije lako uhvatiti Osamu bin Ladenu i mulu Muhameda Omara. Sem toga, Amerikancima bi bilo sigurno draže da njih likvidiraju sami Avganistanci, jer bi ubistvo Ladena od "neverničke ruke" od njega napravilo martira u očima mnogih muslimana i samo podstaklo odmazdu.

■ *Sam bin Laden je zapretio odmazdom: "Kunem se velikim Bogom, Amerika neće imati sna".*

■ S obzirom na onu strahotu od 11. septembra i činjenicu da se ne radi samo o fanatiku, već i biznismenu teškom nekoliko stotina miliona dolara, ta pretnja se ne može uzeti olako. Doduše, posle uvedenih rigoroznih mera bezbednosti, nije verovatno da bi se mogao ponoviti 11. septembar, ali ima mnogo drugih morbidnih mogućnosti, uključujući i bakteriološki rat. Zamislite kakav bi devastirajući efekat imala neka nova diverzija recimo neposredno posle prerano proklamovane pobeđe.

■ *Šta bi se moglo smatrati uspehom u ovoj prvoj fazi?*

■ Prva faza ne bi smela predugo da traje i da donese velike žrtve. Rekao bih da bi ta prva faza morala da bude okončana za mesec dana, pored ostalog i zbog toga što bi vremenske prilike od polovine novembra znatno otežale i vazdušne i kopnene akcije. Što se merila uspeha tiče, ako ne uhvate Ladenu, teško da će se u očima Amerikanaca, do čega je Bušu najviše stalo, poduhvat smatrati uspešnim, a to je vrlo teško postići. Sem toga, valja imati u vidu da se ne svodi sve na Bin Ladenu i Al-kaidu, iako su oni najvažniji simboli. Radi se o jednoj odlično organizovanoj, kako reče Zoran Popović, terorističkoj multinacionalci, organizovanoj na principu dosta autonomnih ogranaka i ćelija, u većem broju zemalja. Ipak taj neuspeh bi dobrim delom mogao da bude

kompenziran padom talibanskog režima. Ali, to se ne može uraditi iz vazduha. Mora se dobiti borbena i politička podrška iz samog Avganistana. Analogija sa uspešnim otporom sovjetskoj invaziji teško da pije vodu, jer su tada Avganistanci obilato pomagali Amerikanci i podržavao najveći deo sveta, a talibani su politički potpuno izolovani i dosta omrznuti u samom Avganistanu zbog svog krajnjeg radikalizma i brutalnosti. Računa se dosta na tzv. Severnu alijansu, koja bi mogla da krene u napad, uz pomoć manjih specijalnih američkih i britanskih jedinica, pošto budu bombardovanjem onesposobljeni talibanski komandni centri.

■ *Da li se opozicione grupe mogu ujediniti?*

■ To nije lako, posebno zbog plemenskih trvenja, a i svaka od grupa ima svoje sponzore u susedstvu. Severna alijansa okuplja Tadžike, Hazare i Uzbeke. Nju podržava Indija, najveći neprijatelj Pakistana i Irana. Talibani se regrutuju među Paštunima na jugu, koji su uvek vladali Avganistanom i najbrojniji su (23 miliona). Sad su i oni uznemireni, jer ih talibani guraju u ambis, pa su pozvali iz egzila svrgnutog, ostarelog (86) kralja Zahira Šaha (koji je i sam Paštun), da preko njega očuvaju svoju poziciju. Šansa postoji da svi prihvate njegovo liderstvo. On bi mogao da sazove tzv. Loja džirgu, skup svih plemenskih poglavica kako bi se ujedinili u borbi protiv Talibana.

■ *Mnogi strepe da bi se ovaj sukob mogao proširiti na druge zemlje u regionu?*

■ Amerikanci stalno ističu da će borba protiv međunarodnog terorizma trajati dugo, godinama. Međutim, to ne bi smelo da podrazumeva samo rat i vojnu akciju. Bombe sigurno nisu ni jedino, a još manje najbolje sredstvo te borbe. U pitanju je stvaranje jedne snažne međunarodne mreže koja će zahtevati političku, diplomatsku, ekonomsku, finansijsku, obaveštajnu, policijsku, pravnu i informativnu saradnju i sredstva. To bi moglo da otvori jednu novu etapu u međunarodnim odnosima, poput one sa ljudskim pravima. Međutim, valja imati u vidu da je Buš dobio mnoge komplimente za svoj dosadašnji pristup, i u svetu i kod kuće. Njegov rejting je skočio na nezamislivih 80 odsto. On sigurno želi da već sada obezbedi sebi drugi term. Njegovo racionalno ponašanje mu je donelo aplauze, ali su nova iskušenja i provere tek pred njim. Mnogo zavisi od toga kako i kada će se ova faza završiti. Ako se neposredni ciljevi u potpunosti ostvare, postavlja se pitanje šta dalje. Neće li možda Buš podleći iskušenju, promeni raspoloženja od šoka i poniženja ka novoj euforiji uspeha i patriotizma i odluči da ide na proširenje sukoba i dovrši posao koji je njegov otac započeo, time što će o istom trošku likvidirati i Sadama Huseina. Već se čuju glasovi u Americi da je to još lakše nego svrgnuti talibane. Ambasador SAD u UN Džon Negroponte je predao pismenu notu u kojoj se, pored ostalog, kaže: "Možda ćemo ustanoviti da naša samodbrana zahteva dalje akcije u odnosu na druge terorističke organizacije i države." To je odmah alarmiralo mnoge, jer im je ličilo na nagoveštaj proširenja intervencije na Irak. Kofi Anan je nastojao da smiri duhove time što je, navodno, to

razjasnio sa Negroponteom. Međutim, to nije isključeno. A bilo bi velika greška. Koalicija koja se okupila oko SAD teško da bi mogla da se održi. Mnoge zemlje Zaliva bile bi protiv, muslimanski svet bi dobio još jednu potvrdu da je akcija uperena protiv njih, Rusija bi se, takođe, sigurno suprotstavila, a i svetsko javno mnjenje teško da bi to moglo da prihvati kao odgovor na 11. sptembar, jer zasad nema nikakvih dokaza da je Irak u tome učestvovao. Postoji protivrečnost i tenzija između maksimalističkih ratnih ciljeva Pentagona i najnižeg zajedničkog imenitelja ciljeva antiterorističke koalicije.

■ *Ima li u svemu što se dešava prizvuka borbe protiv islama?*

■ U početku je bilo neodmerenih izjava i postupaka u tom smislu. Brzo se shvatilo da bi bilo krajnje neprihvatljivo da akcija dobije etiketu sukoba između hrišćanske, tačnije, zapadne i islamske civilizacije. Čitav niz javnih nastupa i diplomatskih poteza je bio preduzet da se ta fama razbije, jer bi to upravo odgovaralo teroristima. Međutim, vlade muslimanskih zemalja koje su dale direktnu ili prečutnu podršku intervenciji nalaze se ipak između čekića i nakovnja – između straha od Amerike i svetskog javnog mnjenja i straha od sopstvenih građana koji su najčešće antiamerički raspoloženi. Njihove stolice se ozbiljno drmaju. Veoma je rovitva situacija u Pakistanu, ništa manje u Indoneziji, u Saudijskoj Arabiji, među Palestincima itd. Amerikanci i drugi će morati i nastojanjem da bude što manje žrtava i masivnom ekonomskom pomoći Avganistanu, posle eventualnog uspeha, morati o tome itekako da vode računa.

■ *Može li se povući analogija i izvući pouka iz NATO intervencije na SRJ?*

■ Kod NATO intervencije protiv Jugoslavije bilo je mnogo više nedoumica, uzdržanosti i protivljenja u svetu. Tek je Miloševićeva odluka da krene masovno na Albance kad su počele da padaju bombe, naknadno dala NATO koaliciji u ruke adut humanitarne intervencije, a bezumni teroristički napad 11. septembra prosto je ujedinio svet. Što se pouka tiče, ima ih dosta i, čini se, da ih imaju u vidu. Unapred je obezbeđena podrška, ne samo saveznika, već i Rusije i arapskih i muslimanskih zemalja. Cela akcija je dobila prethodni imprimatur Ujedinjenih nacija. Bombardovanje je, izgleda, znatno selektivnije i nastoji se da bude što manje žrtava. Ratni ciljevi su poštenije formulisani.

■ *Hoće li ovo imati za posledicu eventualno presipitivanje američke spoljne politike?*

■ Verovatno. To je bilo na dnevnom redu ionako, još pri kraju Klintonovog mandata. Sa promenom administracije i recesionim pretnjama pitanje je aktuelizovano, a ovaj napad je sigurno nešto što nameće potrebu da se američka globalna pozicija stavi pod lupu. Amerika, jednostavno, ne može više ni ekonomski ni politički da izdrži da bude aktivno prisutna u svakom kutku planete, a sve to joj je donelo jedan jako raširen antiamerički sentiment, ne samo u svetu u razvoju, već i u savezničkim zemljama. Kolin Pael je rekao u Kongesu prilikom nominacije da su brojne ekonomske sankcije donele više štete nego koristi i da su one izraz "američkog hubrisa i arogancije". Već duže vremena politički analitičari u SAD upozoravaju da sa nestankom bipolarnog

sveta ne treba da pređemo na monopolarni, već na monopolarno-multipolarni svet, u kome Amerika može i treba da zadrži vodeću, ali nikako ne hegemonističku ulogu. Ova nova situacija može da ima i dobre posledice. Paela su polili hladnom vodom američki saveznici u NATO kad je branio raketni štiti. Možda mu to i nije bilo toliko krivo, jer se on tome tiho suprotstavljao, i zbog ogromne cene, ali posebno zbog antagoziranja Rusije, a dobrim delom i Evrope. On nije ni za proširenje NATO, opet zbog izazivanja Rusije. Sad je Rusija odigrala važnu ulogu svojom podrškom američkoj kampanji. Evropljani, posebno Nemačka već duže vremena upozoravaju da od Rusije (ali i Kine) treba stvarati saveznika a ne protivnika. Dosta će zavisiti od ishoda sadašnje akcije i od toga kome će se Buš u okviru administracije i stranke prikloniti. Na jednoj strani je umereni državni sekretar Kolin Pael (i po svoj prilici savetnik za nacionalnu bezbednost Kondoliza Rajs), čije je savete Buš poslušao u slučaju incidenta sa Kinom i u sadašnjoj krizi, na drugoj šef Pentagona Donald Ramsfeld, popriličan jastreb (mada je ovoga puta bio znatno umereniji), a u sredini je najuticajniji Bušov savetnik, potpredsednik Dik Čejni, koji ipak više naginje Ramsfeldu.

■ *Kako će se ovo odraziti na recesiju koja već kuca na vrata Amerike?*

■ Neposredne posledice su sigurno negativne. Teško su pogođene veoma važne privredne grane: aviotransprt, hoteli i osiguranje. Svakog dana dolazi do masovnog otpuštanja radnika. Potrošači i biznis su, razume se, uzdržani u pogledu kupovina i investicija. Država nastoji da stimuliše privrednu aktivnost monetarnim i fiskalnim merama – izuzetno niskim kamatnim stopama, poreskim olakšicama i oslobađanjima i drugim stimulacijama. Zasad se još ne može govoriti o recesiji koja se konvencionalno definiše kao pad proizvodnje u dva uzastopna kvartala. Ipak, mnogi kažu da je reakcija privrednih subjekata manje negativna nego što se strahovalo i da bi uspešno okončanje kampanje moglo da povрати poverenje investitora i potrošača. Videćemo. Štagod da se desi u Americi imaće odraza na čitav svet.

■ *Kako ocenjujete našu reakciju i kako bi se sve ovo moglo odraziti na nas?*

■ Ministar Sivilanović i drugi funkcioneri su pozdravili potrebu ujedinjene borbe protiv terorizma. Predsednik Koštunica je dao komplimente Bušovoj uzdržanosti. Ono što bi trebalo zameriti je da se Srbija, pored Belorusije, jedina u Evropi nije pridružila proglašavanju žalosti i minutu ćutanja povodom terorističkog napada. Bez obzira na naše sveže ožiljke od NATO intervencije, već sama činjenica da je toliko nevinih ljudi ubijeno, trebalo je da prevagne u odnosu na oportunistički ustupak antiameričkom raspoloženju. To je u Americi zabeleženo, kao i divljački ispad na stadionu. Verujem da ćemo se aktivno uključiti u razne forme borbe protiv terorizma, jer je to i u našem najboljem interesu. Što se odnosa Amerikanca prema nama tiče, oni će nam davati i dalje podršku, mada sa nelagodnom prate naše interne sukobe, koji dovode u pitanje sprovođenje neophodnih reformi i punu saradnju sa međunarodnom zajednicom. Nova situacija će verovatno imati za posledicu

izvesno dezagažovanje SAD na Balkanu u korist Evropske unije, ali i možda manje pomoći.

Danas, 15. oktobar 2001.

Intervju: Ivan Nikolić

PERSPEKTIVE REGIONALNE SARADNJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Region Jugoistočne Evrope je u stanju velike razdrobljenosti. Raniju podelu šest balkanskih zemalja po formuli 2+2+2 (dve članice NATO, dve članice Varšavskog pakta i dve nesvrstane, odnosno neutralne) zamenila je još šarolikija podela i dublja fragmentacija. Nastalo je petnaestak država i kvazi-država odnosno funkcionalnih entiteta (dva entiteta u BiH, Crna Gora i Kosovo), jedinstveno tržište SFRJ je razbijeno, delovi tržišta SEV su ostali izolovani, Grčka je deo tržišta Evropske unije, Turska ima sporazum o slobodnoj trgovini sa EU, a Albanija je, kao i ranije ostala potpuno izolovana.

Ono što sve ove zemlje ujedinjuje jeste Evropska unija – neke zemlje su članice, druge su kandidati, a sve ostale potencijalni kandidati za Evropsku uniju. To je potpuno nova istorijska situacija i ključna zajednička determinanata politika svih zemalja regiona. Međutim, ovu zajedničku aspiraciju, nove države nastoje da ostvare pojedinačno, izolovano i kompetitivno. Iako je padom Miloševićevog režima eliminisana crna rupa u središtu regiona i otklonjena i poslednja politička prepreka punoj normalizaciji odnosa i regionalnoj saradnji, rezultati su prilično mršavi, posebno među zemljama nastalim raspadom SFRJ. Međusobno nepoverenje je duboko, a vlade pokazuju malo političke volje da odlučno krenu putem pune i neuslovljene saradnje.

Privrednici se sastaju, čak vrlo masovno, vrše pritisak, lobiraju i daju inicijative, ali bez mnogo uspeha. Države su malo, gotovo ništa, učinile da se privredna saradnja olakša. U oblasti kulture slika nije mnogo svetlija. I dalje se radi o pojedinačnim manifestacijama. Ohrabrujuće je da su one dobro posećene i lepo primljene, ali je to rezultat individualnih inicijativa, pre svega onih koji su se i u najtežim danima sretali, a bez prave državne i društvene podrške.

Preko stotinu nevladinih organizacija iz tri zemlje tzv. Dejtonskog trougla – Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Jugoslavije udružile su se u projekat *Igmanske inicijative*, smatrajući da su tu dva osnovna čvorišta regionalne krize i dva ključna testa naše spremnosti za Evropu. *Igmanska inicijativa* kritički ocenjuje delovanje vlada i vrši na njih pritisak, daje vladama uobičajene predloge svojih ekspertskih timova za promene u zakonodavstvu koje treba da olakšaju saradnju i podstiče prekograničnu saradnju opština (Osijek–Tuzla–Novi Sad i Dubrovnik–Trebinje–Herceg Novi).

Međunarodna zajednica nastoji da pomogne reintegraciji regiona na dva fronta. Jedan su tzv. regionalne inicijative. Ima ih osam: od Centralnoevropske inicijative, nastale pre deset godina, do Pakta o stabilnosti u jugoistočnoj Evropi, osnovanog pre dve i po godine. Ove inicijative su imale dva značajna hendikepa – mala sredstva i neuključenost Jugoslavije, tako da su rezultati dosta skromni i bez većeg uticaja na unapređenje stabilnosti i saradnje u regionu. Tome treba dodati i činjenicu da su te inicijative nastale kao posledica podsticaja spolja bez jače autohtone komponente i uticaja, da u njima dominiraju administrativne strukture i da se često konkurentski preklapaju. Pakt o stabilnosti, koji je bio najavljen na velika zvana kao nekakav Maršalov planu za evropski jugoistok, predstavlja posebno razočaranje, jer su i projekti i angažovana sredstava vrlo skromni. Sad se govori o tome da Pakt "treba da koncentriše svoje napore na obezbeđenje političkog sporazuma zemalja regiona o jasno definisanoj regionalnoj saradnji" (zaključci Saveta za opšte poslove u Briselu od 19.11.2001) i da novi specijalni koordinator (o čijem izboru zemlje regiona saznaju iz novina) treba da predloži prioritete ciljeve Pakta.

Drugi kolosek međunarodnog angažmana (i očigledno mnogo značajniji), je aktivnost Evropske unije u sklapanju sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa potencijalnim kandidatima za EU. Oni će biti visoko uslovljeni. Očigledno je da će, sem harmonizacije domaće zakonodavstva sa evropskim i ekonomsko-političkih reformi, drugi bitan uslov biti razvijena regionalna saradnja i ekonomska integracija. To stvara jednu inherentnu protivrečnost između ocenjivanja performansi i spremnosti svake zemlje pojedinačno za proces pridruživanja Uniji i nastojanja da se region prethodno maksimalno poveže i integriše, kroz regionalne multilateralne aranžmane, razvijenu međusobnu trgovinu i druge oblike privredne saradnje. Očito je da se ta dva procesa moraju odvijati istovremeno i komplementarno i da će biti potrebna stalna presija Evropske unije da se prevlada otpor političkih elita i javnog mnjenja u mnogim zemljama regiona prema povezivanju sa susedima.

Ekonomist, 13. oktobar 2001.

SAMO U BUDUĆNOSTI MOŽEMO NAĆI BUDUĆNOST

U Dubrovniku sam opet posle više od decenije. Sa pomešanim osećanjima. Sa radošću, tugom i velikom nelagodom. Sa radošću što ću opet prošetati Stradunom, najlepšom ulicom na svetu. Sa tugom što je taj jedinstveni dragulj podneblja u kome živim napadnut i oskrnavljen. Sa nelagodom, jer su to učinili pripadnici moje i bratske crnogorske nacije, a za to još nisu kažnjeni. Upotrebio sam ipak reč nelagoda a ne stid, sram, jer sam među onima koji su od samog početka, a takvih je većina u ovoj sali, javno osuđivali zločine i njihove inspiratore, organizatore i izvršioce.

Prošlog utorka je u Beogradu održan seminar o Nordijskom modelu saradnje. Anders Ljungren, generalni sekretar Nordijske asocijacije izneo je tri osnovna razloga za uspeh te saradnje:

Prvo, nordijsku saradnju su gurali oni koji su bili okrenuti boljoj budućnosti, a ne oni koji su usmereni na oživljavanje nečega što pripada prošlosti i što je definitivno izgubljeno. Osećanje žudnje za novim je pozitivna snaga u politici, osećanje žaljenja za onim što je prošlo je destruktivna snaga.

Drugo, ta saradnja je neraskidivo vezana sa snažnim globalnim i evropskim opredeljenjem nordijskih zemalja.

Treće, nordijska saradnja nikad nije dovodila u pitanje pravo nacija na samopredeljenje. One su došle do zaključka da će svoju nezavisnost i suverenitet najbolje očuvati i zaštititi ako se odreknu njegovog dela u korist saradnje u Skandinaviji i Evropi.

Nordijska saradnja je počela pre 50 godina, građena je strpljivo, bez pritisaka i forsiranja, da bi se došlo dotle da građani pet nezavisnih zemalja i triju autonomnih oblasti putuju bez pasoša po Skandinaviji, znatno pre Šengena i ostvaruju mnoga svoja prava (na rad, na zdravstvenu zaštitu, na besplatno školovanje itd.) u bilo kojoj od tih zemalja.

Niko ne može i ne treba da pokuša da prenese i kopira bilo čiji model, bez obzira koliko je uspešan, ali je način na koji su nastali i Nordijski savet i Evropska unija inspirativan i ohrabrujući.

Posle demokratskih promena u Hrvatskoj u sječnju i u Srbiji u oktobru prošle godine, posle izbora u federaciji BiH koji su doveli na vlast nenacionalističke partije, uz ranije promene u Crnoj Gori, imali smo svi pravo da očekujemo da će nove demokratske vlasti koje imaju zajedničku ključnu

aspiraciju prema Evropskoj uniji, učiniti sve, ne da zaboravimo prošlost i oprostimo agresiju i zločine, već da uklanjamo prepreke saradnji u regionu i rešavamo strpljivo, tolerantno i kooperativno jedno po jedno pitanje od zajedničkog interesa. Tu nadu su ojačali rešavanje pitanja sukcesije i uspostavljanje diplomatskih odnosa između BiH i SRJ bez prethodnih uslova. Mi smo se opredelili da, kao nevladine organizacije koje nisu prekidale kontakte ni u vreme krvavih sukoba, stavimo naglasak na saradnju u tzv. Dejtonskom trouglu, jer su tu dva osnovna čvorišta regionalne krize i dva ključna testa naše spremnosti za Evropu. Jedno je BiH, bez čije celovitosti i pune suverenosti, bez uplitanja Beograda i Zagreba (patronatom nad Republikom Srpskom i Herceg Bosnom i neodustajanjem od propalih nacionalističkih projekata) nema poverenja i stabilnosti na evropskom jugoistoku. Drugo čvorište i drugi test su hrvatsko-srpski odnosi koji su oduvek bili ili kičma mira i dobrosusedstva ili jabuka razdora i kapisla ratnih požara u regionu. Da se upravo u tom trouglu u osnovi rešava pitanje saradnje u čitavom regionu potvrđuje i činjenica da Hrvatska, BiH i Jugoslavija imaju sasvim dobre odnose i sve bolju saradnju sa Slovenijom i Makedonijom, da su uspešno rešena granična i mnoga druga sporna pitanja.

Nažalost, na našem trećem skupu možemo da konstatujemo da je napredak u saradnji triju zemalja vrlo skroman, u ponečemu se ide i unazad, postavljaju se prethodni uslovi, potpisani sporazumi se ne ratifikuju, nema bitnijeg pomaka u rešavanju pitanja povratka izbeglica i prognanih, imovine i državljanstva, vizni režim je i dalje restriktivan, spor i obeshrabrujući – jedini mali pomak je što je, zahvaljujući dobrim delom i našem pritisku, faktički i privremeno, otklonjena diskriminacija prema građanima BiH iz Federacije pri ulazu u SRJ. Niko nam ne može objasniti kako to da smo imali ambasadore u Beogradu i Zagrebu u vreme Miloševića i Tuđmana, a danas ih nemamo. Saradnja sa Haškim tribunalom, za koju smo uvek naglašavali da je bitan uslov vraćanja međusobnog poverenja i normalizacije odnosa, dobila je neke uzlete isporučivanjem Miloševića i nekoliko optuženih iz Hrvatske i BiH, ali je opet stala i opstruiše se sa povratnim negativnim efektom na raspoloženje za saradnju po sistemu spojenih sudova. I dalje se govori o optuženim Srbima, Hrvatima i Bošnjacima, a ne o odgovornima za ratne zločine, reakcija na emisije o Srebrnici i "Oluji" okreće se prema onima koji ih prikazuju, komisije za istinu i pomirenje ili ne postoje, ili ne daju zasad od sebe glasa, mediji i dalje objavljuju feljtone u kojima su odgovorni samo na drugoj strani.

Privrednici se sastaju, čak vrlo masovno, vrše pritisak, lobiraju i daju inicijative, ali bez mnogo uspeha. Države su malo, gotovo ništa, učinile da se privredna saradnja olakša. U oblasti kulture slika nije mnogo svetlija. I dalje se radi o pojedinačnim manifestacijama. Ohrabrujuće je da su one dobro posećene i lepo primljene, ali je to rezultat individualnih inicijativa pre svega onih koji su se i u najtežim danima sretali, a bez prave državne i društvene podrške. Sve u svemu, ipak je reč o odsustvu političke volje da se prepreke uklanjaju i ide u

saradnju. Ima problema koje je vrlo jednostavno rešiti i oko kojih, bar verbalno, nema nesaglasnosti, ali nema gestova dobre volje, već se sve uslovljava korakom druge strane.

Izgleda da nikako ne možemo da prihvatimo nekoliko jednostavnih postulata. Prvi je da nacije ne mogu da biraju susede. Drugi, da ćemo u Evropu teško moći da uđemo pojedinačno, paralelno i kompetitivno. Treći, da je neke probleme kao što su recimo zaštita sredine, suzbijanje kriminala i terorizma i korišćenje resursa u pograničnim područjima jednostavno nemoguće uspešno rešavati unutar nacionalnih granica. Četvrti, da je samoodrživa bezbednost samo regionalna.

Mi koji smo se opredelili da podstičemo i razvijamo ovu trojnu i širu regionalnu saradnju ni u primisli nemamo ideju obnavljanja Jugoslavije. Ona je doživela i po svoj prilici zaslužila svoj istorijski kraj, bez obzira koliko nekima od nas to moglo teško da padne. Stoga je besmisleno i nepošteno interpretirati pokušaje da se osnuje zajedničko košarkaško takmičenje, *Igmanska inicijativa* ili zajednička bescarinska zona – svejedno – kao zavereničku nameru da se na mala vrata poturi nekakva Jugoslavija. Ona, uostalom, sada doživljava svoj postmortem fijasko u ostatku ostataka – SR Jugoslaviji, koja puca po svim šavovima. Da čovek treba da gleda unazad, Bog bi mu stavio oči na na potiljak, a ne na čelo. Samo u budućnosti možemo naći budućnost.

(Reč na skupu *Igmanske inicijative* – nevladinih organizacija BiH, Hrvatske i Jugoslavije u Dubrovniku, 19. oktobar 2001)

PROTEKLU NEDELJU OBELEŽIO JE HAG

Protekla nedelja je bila obeležena Hagom. Izgleda, da se na odnosu prema Hagu prelamaju sve naše suštinske dileme – i test spremnosti za stvarni raskid sa bivšim režimom, njegovim nosiocima ali još više sa politikom koju je vodio, i saradnja sa međunarodnom zajednicom, i normalizacija odnosa sa susedima, i naši unutrašnji sukobi u kojima se ne biraju sredstva i koji prete dramatičnim raspletom.

Na objavljivanje obimnog *Reporterovog* spiska policajaca za koje je, navodno, zainteresovan Hag, usledile su oštre reakcije Đinđića i Mihajlovića. Tvrdili su da se radi o planu i diverziji protiv srpske vlade, što je teško odbaciti kao sasvim neosnovano, osobito posle afere Gavrilović i pobune Crvenih beretki. Međutim, dali su još dva prilično nervozna komentara. Jedan se odnosio na zaštitu izvora informisanja, kojim je opasno relativizovana nezavisnost medija. Drugi je izjava ministra Mihajlovića da "dok je on ministar, nijedan policajac neće biti izručen Hagu". Nije trebalo dugo čekati da bude demantovan iz samog Haga, jer se na spisku osumnjičenih, opravdano ili ne, našao njegov pomoćnik.

Potom je predsednik Koštunica, pred posetu Engleskoj, u izjavi "Sandi tajmsu", u prvi plan neočekivano stavio pitanje pristupa Hagu vojnim tajnama, što on neće dopustiti. Kasnije je potpredsednik njegove stranke, Zoran Šami pokušao naknadno da objasni šta je pisac hteo da kaže: Vojislav Koštunica je samo rekao da ne treba dozvoliti da bilo koji političar arbitrerno prosuđuje šta se može ili ne može dati na uvid (što je ipak prilično različito od onga što je objavljeno i nije demantovano).

U Engleskoj je Koštunicu sačekala nova bomba iz Haga. Generali Pavković, Lazarević, Lukić su na spisku osumnjičenih i nad njima će biti otvorena istraga. Jugoslovenski predsednik je ocenio da te istrage mogu samo da izazovu nestabilnost "u trenutku kad je stabilnost više nego potrebna", dok se ceo svet suprotstavlja opasnosti od terorizma, pa pokretanje tih istraga može da izazove slabljenje poverenja javnosti u međunarodnu zajednicu. Teško da je ovakva argumentacija mogla na domaćine da ostavi drugi utisak sem da se ne želi puna saradnja sa Haškim tribunalom. Druge izjave o tome da saradnja sa Hagom mora da sačeka zakon (savezni ili republički?) koji je u pripremi, da je haška pravda "selektivna" i da "možemo da mislimo da nekoga isporučimo sudu" tek onda "kada vidim prvog albanskog vođu... da je optužen za ratne

zločine", samo su mogle još više da uvere britanske domaćine da se radi o razvlačenju, uslovljavanju i ipak "devetoj rupi na svirali".

Takvu ocenu je nedvosmisleno izrekla Karla del Ponte u izveštaju Savetu bezbednosti, izdiferencirano ocenjujući spremnost za saradnju Sarajeva, Zagreba, Beograda i Banja Luke, a posebno različit odnos saveznog vrha i republičke vlade. Direktno je optužila savezne vlasti da samo verbalno prihvataju obaveze prema Hagu, a u praksi sprečavaju ionako limitiranu saradnju sa republičkim vlastima "koje nastoje sa svoje strane da nam što više pomognu". Iako je imala razloga da ne bude previše zadovoljna ni saradnjom srpske vlade, koja je prosto stala posle izručenja Miloševića, del Ponte je očigledno želela da glavnu oštricu kritike uperi protiv Koštunice, kao najodgovornijeg za opstrukciju saradnje. To je začinila još jednom dramatičnom izjavom: general Mladić je u Srbiji i "pod zvaničnom zaštitom Vojske Jugoslavije". Usledili su demantiji i kontrademantiji, ali je ta izjava ostala kao teška optužba protiv jugoslovenskih vlasti.

Izgleda da je međunarodna zajednica rešila da stavi pod lupu i zločine prema Srbima na Kosovu. Jedan od bivših komandanata Oslobođilačke vojske Kosova potpukovnik Gani Imeri je uhapšen, a domaći izvori tvrde da Hag vodi istragu i protiv Hašima Tačija, Agima Čekua i Ramuša Haradinaja. Ovo je, ne navodeći imena, potvrdila i haški portparol Florans Altman.

Reklo bi se da Tribunal ide u ofanzivu na širokom frontu i istovremeno vrši pojačan pritisak na izručenje do sada optuženih, stežući обруč oko glavnih protagonista. Predsednik Tribunala Klod Žorda je dobio podršku Generalne skupštine UN za stav da, za svetsku zajednicu stepen saradnje sa Hagom ostaje jedna od glavnih odrednica u odnosima sa SRJ, Bosnom i Hercegovinom i Hrvatskom.

Zasad, međutim, nema nagoveštaja da republička vlada, iako nesumnjivo kooperativnija, ima nameru da ide na punu i neuslovljenu saradnju, već i dalje sve radi dozirano, usporeno i na kašičicu. Od tri osnovna, sopstvena razloga za saradnju – prvo, totalni raskid sa jednim zločinačkim režimom koji nas je upropastio i obrukao, drugo, obnavljanje poverenja i puna normalizacija odnosa sa susedima, što je naše jedino moguće strateško opredeljenje, i treće, ispunjavanje međunarodne obaveze koja je pretpostavka za podršku sveta i put prema Evropskoj uniji – izgleda da u optici domaćih političara postoji samo treći razlog. I to shvaćen najuže i najpragmatičnije – uradićemo samo onoliko koliko i onda kada *moramo*. Milošević je uhapšen uoči glasanja o pomoći Jugoslaviji u Kongresu SAD, a isporučen je uoči donatorske konferencije. I prirodno je da je, uz sve komplimente Vladi Srbije za odlučno i hrabro delovanje, ostao gorak ukus u ustima da smo ga *prodali*, a ne *predali*. Zar nikome nije palo na pamet da je desetogodišnjica vukovarske tragedije bila pravi moment da se isporuči vukovarska trojka, optužena za stravičan zločin? Ostaje, takođe, utisak da je velika i organizovana medijska pažnja hladnjačama i pronađenim grobnicama bila u funkciji isporučivanja Miloševića, a da je posle

toga sve to nekako utihnulo, bez informacija o istrazi i njenim rezultatima. Premijer Đinđić, koji je na svoju bradu uzeo isporučivanje Miloševića, nedavno je objasnio svoju taktiku: između potpune nesaradnje i automatskog izručenja svih optuženih "postoji neka politička sredina", koju vlasti u zemlji "vrlo dobro pronalaze" – SRJ i Srbija trebalo bi da sa Tribunalom "sarađuju ništa više i ništa manje od drugih zemalja". Tako, verovatno, razmišljaju i naši susedi u Hrvatskoj, gledajući preko plota, da ne zaostanu previše, ali i da ne istrčavaju i zamere se delu svojih birača. Teško da je ovakav stav ne samo načelno i moralno prihvatljiv, već i najdelotvorniji sa stanovišta političke pragme. Isporučivanje Miloševića nije dovelo ni do kakvih potresa i pitanje je nije li onima koji su to učinili, pored gneva mnogih, možda donelo i nove simpatije. Đinđić se ne može uspešno takmičiti sa Koštunicom na njegovom nacionalno-klerikalnom terenu. Đinđiću rejting povećavaju uspešna poseta Americi i Nemačkoj i uspeh pregovora sa Pariskim klubom, a ne taktiziranje sa Hagom, uvođenje veronauke i vraćanje dvorova. Nije slučajno da najveći porast podrške beleže reformatori, od Labusa, preko Dinkića i Đelića. Preterano taktiziranje ne donosi obavezno prednost.

Ako je prošla nedelja Haga, po svoj prilici će 2002. godina biti godina Haga. Međunarodna zajednica neće i ne može odustati od izvođenja na sud najodgovornijih za zločine i sa tim treba biti načisto. Ministar Svilanović je pre neki dan jasno rekao da put do Brisela vodi preko javnog dijaloga o počinjenim zločinima i saradnje sa Haškim sudom. "Odnos prema Hagu ne može biti lična stvar pojedinih funkcionera, već zvanična politika zemlje." Ako je to tako, umesto reakcije na pritisak sa strane, potrebna nam je sopstvena akcija.

Komentar za BETU, 3. decembar 2001.

MUDRO ISKORISTITI PONUDU DOBRE VOLJE EVROPSKE UNIJE

"Ne bi valjalo da se odluka o rešenju odnosa između Srbije i Crne Gore donosi pod pritiskom. Neće biti mnogo sreće ukoliko nastavimo da živimo u državi koja će opstati po svaku cenu. Možda je zato bolje da se sprovede referendum, kako sutra ne bismo živeli u istoj zajednici uz snazno osećanje Crnogoraca da je to iznuđeno rešenje", kaže u razgovoru za *Politiku* Živorad Kovačević, predsednik Evropskog pokreta u Srbiji povodom obnavljanja dijaloga između Beograda i Podgorice.

Nekadašnji gradonačelnik Beograda, potom ambasador SFRJ u SAD i član Foruma za međunarodne odnose, kao iskusni diplomata koji se susreo sa šest američkih predsednika od Džona Kenedija do Džordža Buša starijeg, Kovačević upozorava da ponudu dobre volje EU treba iskoristiti pre svega u pravcu smanjivanja tenzija na obe strane kako bi do proleća znali u kakvoj državi živimo.

Politika: Izgleda da nijedan problem ne možemo rešiti bez međunarodnih posrednika. Da li Evropska unija može spasiti SR Jugoslaviju od raspada?

Kovačević: Izgleda da ne umemo sami da na civilizovan način rešavamo probleme, pa se onda strano posredovanje nameće. Velikom neodgovornošću stvorena je situacija u kojoj su prekomerno narasle tenzije. Ovde je narastalo anticrnogorsko raspoloženje, a u Crnoj Gori antisrpsko i sada je veliko pitanje kako će se sve ovo završiti. Bilo mi je jasno da razgovori o budućnosti savezne države koji su bučno najavljivani kod predsednika Vojislava Koštunice neće doneti rezultata, jer između dve ponuđene koncepcije nema dodirnih tačaka.

Politička situacija u Crnoj Gori je komplikovana. Veliko je pitanje kako će ovaj pritisak EU delovati na crnogorsko biračko telo. Vladajuća koalicija može da opstane samo uz pomoć liberala. Oni bi mogli da otkazu podršku i iznuđe izbore pre referenduma što je lošija opcija. Na drugoj strani potreban im je dijalog sa SNP (koji se već ponaša trijumfalistički posle Solanine intervencije, što nije dobro), da bi se došlo do opšteprihvaćene formule o referendumu (ako ga uopšte bude). Na svim stranama je potrebno dosta mudrosti i strpljenja da se pomoć koju nudi Evropska unija iskoristi na najbolji mogući način, jer lak izlaz bez spremnosti za kompromis nije moguć. Uvak valja imati na umu buduće odnose Srbije i Crne Gore, bez obzira da li ćemo živeti zajedno ili odvojeno.

■ SRJ je posle 5. oktobra postala "miljenik" međunarodne zajednice. U kojoj meri smo iskoristili tu šansu?

■ Najrečitiji pokazatelj našeg međunarodnog položaja je otpis dugova u Pariskom klubu. Bez obzira što SRJ ne poštuje do kraja svoje međunarodne obaveze, svet demonstrira spremnost da nam pomogne. To je naročito vidljivo u bitno promenjenom odnosu SAD prema Jugoslaviji. Sada smo na prelomnoj tački i dalji tok zavisi u prvom redu od nas.

■ Mnogi kao da zaboravljaju da je naša međunarodna obaveza i puna saradnja sa Haškim tribunalom?

■ Krajnje je neodgovorno bilo opstruirati tu saradnju. Pokušaj sa donošenjem zakona koji će odlagati isporučenje osumnjičenih za ratne zločine Haškom sudu samo dodatno otežava situaciju. Ne sviđa mi se što kada se govori o Hagu, svi naglašavaju šta mi time dobijamo. Tako ispada da smo Slobodana Miloševića prodali, a ne predali. Malo je prisutna svest o tome da mi moramo da saradjujemo ne samo zbog štapa i šargarepe, već pre svega zbog nas samih. Prvo, mi se moramo već jednom suočiti sa sopstvenom prošlošću. Drugo, nema obnove poverenja i normalnih odnosa u regionu dok sve zemlje Dejtonskog trugla ne uspostave punu i neuslovljenu saradnju sa Haškim tribunalom.

■ Sve je jasnije da bez regionalne saradnje nema ulaska u EU. Šta koči uspostavljanje bolje saradnje među državama bivše SFRJ?

■ Nema dovoljno političke volje. Za sve vlasti u regionu se može reći da se udvaraju jednom delu biračkog tela za koje pretpostavljaju da je većinsko, a ono još uvek ne može da se oslobodi zabluda prošlosti. U tom pogledu i vlade SRJ i Hrvatske taktiziraju.

■ Ali, ministar inostranih poslova Svilanović je pre nekoliko dana bio u Zagrebu?

■ Da, ali je prošlo 14 meseci od demokratskih promena, a oni su tek sada imali prvi bilateralni susret i tek sada su imenovani ambasadori. A mogućih susreta predsednika dveju država nema ni na vidiku. Oni koji su glasali za promene u Hrvatskoj, SRJ i Federaciji BiH imaju pravo da očekuju od svojih lidera da odlučno i neuslovljeno idu u normalizaciju odnosa sa susedima.

U Hrvatskoj je ta odbojnost veća. Ona je izazvana uverenjem da je Hrvatska samo žrtva agresije, što i jeste, ali je i odgovorna za mnoge zločine. Tuđmanov režim je učinio mnoga zla Srbima. To se ne može preskočiti, mada oni ne vole o tome da pričaju. Unapređenje saradnje koči i to što zvanični Zagreb ima otpor prema svemu što miriše na neku Jugoslaviju ili Balkansku uniju, tako da je i Svilanović izričito morao da naglasi kako se mi ne zalažemo za takve projekte.

■ Međunarodna zajednica tordi da se neće opredeljavati u sukobu između dve najjače političke stranke u DOS i njihovih lidera. Ali prilikom posete Havijera Solane Beogradu, visoki predstavnik EU je samo sa Zoranom Đinđićem dao zajedničku izjavu novinarima. Slučajnost ili znak da se svet opredelio?

■ Reč je o ozbiljnoj političkoj krizi koja ostavlja trag i na naš međunarodni položaj i na držanje potencijalnih investitora. To što zvaničnici međunarodne zajednice izjavljuju da se neće mešati u sukob i opredeljavati se, ne znači da ne znaju ko šta u domaćim sporovima zastupa. Što se tiče postupka Havijera Solane koji spominjete treba reći da nikad ništa nije slučajno. Verovatno i zbog toga što je srpska vlada daleko spremnija na saradnju sa Haškim tribunalom, ali i činjenice da ona ima faktičku vlast. Zoran Đinđić je tokom svoje poslednje posete SAD primljen na najvišem mogućem nivou. Na drugoj strani je Vojslav Koštunica koji ima visok rejting u biračkom telu, ali je on na funkciji bez realne vlasti.

■ Da li je posle uspeha na izborima Koalicije "Povratak," Kosovo i Metohija nešto dalje od nezavisnosti koju Albanski političari toliko najavljuju?

■ Međunarodnoj zajednici ne treba uvek verovati na reč, ali mislim da ovog puta čvrsto stoje na Rezoluciji 1244. UN, da se pitanje nezavisnosti Kosova ne može sada postaviti. Kako će se stvari kasnije razvijati, ostaje da vidimo. Mi moramo da budemo svesni da Kosmet faktički više nije u ovoj zemlji, ali je sasvim druga priča, ako postane nezavistan. Međutim, kao i u slučaju Crne Gore, niko u svetu ne bi želeo da vidi još jednu novu državicu, koja će samo uvećati ukupnu nestabilnost u regionu, posebno u SRJ i Makedoniji. Najvažnije je stoga koncentrisati se na stabilizaciju političkih i bezbednosnih prilika na Kosovu, pre svega na povratak Srba i zaštitu nealbanskog stanovništva koje je ugroženo.

Prvi koraci naših poslanika pokazuju da se drže real-politike umesto "vrućih reči", mada to nije jednostavno, jer ne mogu bezbedno ni da uđu u parlament. Ali, polako, proradiće skupština i čuće se i njihov glas i osetiti njihov uticaj.

■ Započeo je raskid sa diplomatijom koju je negovao Slobodan Milošević. Da li je moguće da dojučerašnji novinari i pisci posle dvomesečne obuke postanu ambasadori. Ne uvodi li se kriterijum neke nove podobnosti, ovog puta one koju nameću lideri DOS?

■ Meni više smeta kada stranke međusobno dele mesta, recimo, direktora groblja, ili doma zdravlja. Što se tiče ambasadora, drugog izbora nije bilo. Na jednom skupu u Budimpešti bivši mađarski ministar inostranih poslova nas je savetovao da, kada dođe do promena, u diplomatiji kombinujemo princip kontinuiteta sa diskontinuitetom. Tada sam rekao da nije moguće napraviti kontinuitet sa sposobnom diplomatijom SFRJ, jer je od tada proteklo trinaest godina, a pogotovo ne sa Miloševićevom, gde je presudni kriterij bila lojalnost režimu koji nas konfrontira sa svetom. I posle Prvog i Drugog svetskog rata, imali smo situaciju da su ljudi od imena i kulture i inegriteta, a bez diplomatskog iskustva, imenovani za ambasadore i najčešće dobro predstavljali zemlju.

Prirodno je stoga, u situaciji diskontinuiteta, da jedan broj novinara iz nezavisnih medija, iz kulture i iz nevladinih organizacija ode u diplomatiju.

Bilo bi loše ako bi oni razvijali neke pobočne veze i kao ambasadori iskazivali lojalnost prema strankama koje su ih predložile. Ne mislim da je ambadorsko mesto nagrada za dosadašnji angažman tih ljudi. Nije dobro, ipak, što se izbor ambasadora rešava na Predsedništvu DOS umesto u vladi, koja o tome saznaje iz novina. Ni u jednopartijskom sistemu nije se o tome odlučivalo na CK. Međutim, ključno je odmah početi sa izgradnjom novih profesionalnih diplomatskih kadrova, preko zahtevnih i nepristasnih konkursa i sistematskog obrazovanja kroz diplomatsku akademiju i slično.

Politika, 18. decembar 2001.

SRBIJA I EVROPSKA UNIJA

Nakon demokratskih promena u Srbiji u oktobru 2000, bilo je neophodno preduzeti, što je pre moguće, niz koraka, kako bi se okončala međunarodna izolacija zemlje i popravio njen međunarodni položaj (normalizacija i obnova diplomatskih odnosa sa mnogim zemljama, prijem u UN i druge međunarodne organizacije itd.). Uspostavljen je opšti konzezus novih lidera da osnovna spoljnopolitička orijentacija zemlje treba da bude proces što brže političke i ekonomske integracije u Evropu. Uz antimiloševićevsku i proevropsku vlast koja je nekoliko godina ranije uspostavljena u Crnoj Gori, fundamentalni, nesporni dugoročni spoljnopolitički cilj Jugoslavije (šta god da ostane od zemlje koja se danas tako zove) postalo je pridruživanje Evropskoj uniji. Prema tome, posle nestanka velike crne rupe u centru regiona, po prvi put u istoriji, sve zemlje evropskog jugoistoka dele isti spoljnopolitički prioritet – da postanu deo evropske integracije. Imajući u vidu da ovo opredeljenje ima za pretpostavku dugoročnu transformaciju društva, zasnovanu na načelima modernog parlamentarnog i višestranačkog sistema, vladavine prava, poštovanja ljudskih individualnih i kolektivnih prava, dobre odnose sa susedima i tranziciju prema tržišnoj privredi, uključujući harmonizaciju domaćeg zakonodavstva sa standardima Evropske unije, može se reći da zemlje regiona u osnovi, takođe, dele istu generalnu politiku, pa i ideološku orijentaciju. To je, samo po sebi, najznačajnija i veoma obećavajuća zajednička karakteristika regiona, uz sve različitosti i neisceljene rane. Ostvarivanje istih ciljeva ograničava, ili umanjuje rizik novih konflikata i teritorijalnih i drugih pretenzija unutar regiona.

Nedavno ispitivanje javnog mnjenja u Srbiji pokazalo je da ogromna većina ispitanih (80 odsto) podržava osnovno spoljnopolitičko opredeljenje zemlje prema Evropskoj uniji. To je znatno veći stepen podrške nego u nekim zemljama-kandidatima (napr. u Sloveniji ili Poljskoj). Međutim, ova masovna i nedvosmislena podrška praćena je dvema upadljivim diskrepancijama: prva je između pretežno racionalnog, interesno motivisanog i emocionalnog, afektivnog stava, a druga između podrške krajnjem cilju pridruživanja Uniji i instrumentalnih koraka i promena koje je nužno preduzeti da bi se ostvario taj cilj. Naime, racionalni proevropski i pro-EU izbor je istovremeno praćen dubokim osećanjem sumnje u prave namere evropske i globalne zajednice i organizacije, zapadne zemlje i narode. Na sličnoj liniji, većina proevropske većine ima jake rezerve prema ispunjavanju uslova u procesu pridruživanja,

kao što su izručivanje optuženih za ratne zločine Haškom tribunalu, ili ukidanje smrtno kazne. To znači da vlada, ustvari, nema većinsku podršku za ispunjavnije konkretnih uslova – bilo onih koji su suprotni tradicionalnim normama i vrednostima ili onih koje se percipiraju kao diskriminatorne i nepravedne. Decenija totalne izolacije i ksenofobična propaganda ostavila je dubokog traga na gledanje ljudi na međunarodnu zajednicu.

Put ka Evropi je za sve zemlje regiona tegoban, ali Jugoslavija ima na tom putu još dve posebne prepreke koje treba da savlada – jedna je Kosovo, a druga odnosi u federativnoj zajednici. S obzirom da su ova pitanja u izvesnoj meri – neki put i potpuno – internacionalizovana, distinkcija između naše unutrašnje i spoljne politike nije jasna i dve politike zavise u mnogome jedna od druge. SRJ nije u položaju da kontroliše deo svoje teritorije na Kosovu; na drugoj strani, Crna Gora je već ostvarila visok stepen faktičke nezavisnosti tokom borbe protiv Miloševićevih pritisaka. Dakle, imamo sada *via facti* dve vlade u Srbiji: jednu, republičku premijera Đinđića i drugu, saveznu, sa nadležnostima u oblasti odbrane, spoljne, spoljnoekonomske i monetarne politike, ali sa stvarnom vlašću samo u Srbiji, minus Kosovo. Takva situacija ne može biti dugo tolerisana. Ti problemi ne samo da nas odvrćaju od glavnih problema i iscrpljuju našu energiju u trenutku kad građani očekuju značajno poboljšanje njihovog veoma lošeg ekonomskog položaja, već ozbiljno ugrožavaju naše evropske ambicije. Na primer, Jugoslavija je sada poslednji kandidat u regionu za članstvo u Savetu Evrope, ali će odluka o tome verovatno morati da bude odložena do solucije ustavne i državne krize. Mada je kompleksniji i potencijalno opasniji za stabilnost regiona, kosovski problem bar ima međunarodno prihvaćeno scenario, zasnovan na rezoluciji 1244. Jako međunarodno prisustvo, nastajanje samoupravnih institucija i kooperativan stav srpskih i jugoslovenskih vlasti nude izgled za držanje stvari pod kontrolom i postepenu stabilizaciju političkih i bezbednosnih prilika u Pokrajini.

S druge strane, situacija sa Crnom Gorom je nejasnija. Ako se pokaže da je crnogorski elektorat podeljen grubo pola i pola, onda je teško doći do dobre solucije koja će okončati sadašnju krizu. Međunarodna zajednica nije neutralna – ona podržava redefiniciju federalne zajednice. U slučaju inkonkluzivnog referenduma sa malom marginom u korist jedne solucije, druga polovina će biti definitivno frustrirana i predstavljace stalni izvor tenzija. Sadašnji problemi sa neprirodnim saveznicima u saveznoj vlasti (pobednici na izborima u Srbiji sa gubitnicima na crnogorskim izborima) samo indiciraju buduće frikcije. Na drugoj strani, nezavisnost Crne Gore bez odlučujuće većine i izrazitom uzdržanošću Evropske unije i Sjedinjenih Država ne nudi ohrabrujuće perspektive mogućoj novoj državi.

Događaji u septembru i oktobru 2000, trebalo je da znače mnogo više od rutinske promene vlade posle izbora – one su shvaćene kao početak dugog i mukotrpnog procesa menjanja samih temelja političkog i ekonomskog sistema

zemlje, suočene sa posledicama političke, ekonomske, moralne, pa i opšte civilizacijske degradacije društva koju je prouzrokovao prethodni režim.

Na pozitivnoj strani bilansa imamo, pre i iznad svega, razbijanje međunarodne izolacije. Do toga je došlo neočekivano brzo, uglavnom zahvaljujući brznoj pozitivnoj reakciji međunarodne zajednice. Druga uspešna priča bilo je okončanje ekonomske izolacije Jugoslavije. Jugoslavija se vratila u gotovo sve najvažnije međunarodne finansijske institucije i obnovila ekonomske odnose sa većinom zemalja. SRJ je primljena u Evropsku banku za rekonstrukciju i razvoj (EBRD) i u Evropsku investicionu banku (EIB). Dugovi zemlje državnim kreditnim ustanovama delimično su otpisani, po najpovoljnijim uslovima. Posle više od jedne decenije sklopljen je i prvi stendbaj aranžman sa Međunarodnim monetarnim fondom.

U celini uzev, nove vlasti su bile najuspešnije u postizanju određenog stepena makroekonomske stabilnosti i u sprovođenju ekonomskih reformi. Značajne promene su izvršene u konsolidaciji poreskog sistema i javnih finansija, cene su najvećim delom liberalizovane kao i spoljnotrgovinski režim; nacionalna valuta je stabilizovana i paralelni valutni kursevi su ukinuti. Devizne rezerve su višestruko povećane. Načinjen je potpun raskid sa inflatornim budžetiranjem. Donet je Zakon o privatizaciji kojim je ona postala obaveznom i sam proces privatizacije je otpočeo. Pokrenut je reformski proces u bankarskim sektor. Jednim vrlo hrabrim potezom četiri najveće jugoslovenske banke su likvidirane. Više stranih banaka dobilo je licence. Zakonom o ekstraprofitu i imovini stečenoj pod posebno povoljnim uslovima Vlada Srbije je identifikovala izvore bogatstva koruptivnim metodima od strane pripadnika i saveznika bivšeg režima.

Za razliku od raspada unutar vladajuće koalicije na dve frakcije, okupljene oko republičke vlade Zorana Đinđića i federalnih struktura oko predsednika Koštunice, reklo bi se da postoji jedinstvo akcije u ekonomskoj i finansijskoj sferi na republičkom i saveznom nivou. Prema tome, dosta toga je urađeno u ovim oblastima od 5. oktobra 2000, ali pravi izazovi su tek pred nama. Nova politička garnitura došla je na vlast u zemlji sa ogromnim unutrašnjim i eksternim neravnotežama i velikim strukturnim problemima. Životni standard je veoma nizak i, razumljivo, nezadovoljstvo naroda ostaje vrlo veliko. Demokratske promene su nešto smanjile tenzije u društvu, ali više političke nego ekonomske. Nezposlenost dostiže dosad neprevaziđene visine (zvanično 27 odsto, sa još najmanje drugih 15 odsto skrivene nezaposlenosti u višku radne snage). Korupcija je harala na svim nivoima i niko se ne zanosi iluzijom da je eliminisana. Ministar inostranih poslova Svilanović je čak rekao na Evropskom forumu u Beču u avgustu prošle godine da "Jugoslavijom vlada polumafija". Rast industrijske proizvodnje je vrlo skroman. Nema značajnijeg napretka u restrukturisanju velikih društvenih preduzeća. Premijer Đinđić je rekao prošle nedelje da je 2,6 miliona ljudi u Srbiji neproduktivno, a samo 1,2 miliona radi. Rezultati nedavnog istraživanja ukazuju da je udeo onih koji rade

u svojoj ekonomiji oko 20 odsto. To znači da je oko milion ljudi u centralnoj Srbiji i Vojvodini angažovan u neregularnom sektoru (ne doprinoseći penzionim, zdravstvenim i drugim fondovima) ili, kako je dr Đinđić konstatovao, oko 60 odsto ukupnog stanovništva živi unutar zone sive ekonomije. Reforme u drugim oblastima zaostaju. Značajni zakoni su usvojeni ili su u pripremi u oblasti pravosuđa, radnih odnosa, medija, univerziteta, nevladinih organizacija, javnih nabavki i drugim. Autonomija Vojvodine je delimično obnovljena. Međutim, na opipljive rezultate i istinske transformacije u ovim oblastima ćemo popričekati, duže nego u ekonomskoj sferi. Svi su izgledi da će, na primer, novo institucionalno ustrojstvo pravosuđa koje je u skladu sa evropskim standardima, još zadugo biti bezmalo prazna ljuštura, ako se ima u vidu da proces lustracije nije bio iniciran i sproveden, što znači da ostaju na svojim mestima sve one sudije koje su imenovane za vreme Miloševića, kad je politička lojalnost bila najvažniji kriterij. Slično je sa reformom policije. Na čelu Vojske Jugoslavije su još uvek ljudi iz Miloševićevog doba. Civilna kontrola predstavničkih i izvršnih tela nad vojskom nije uspostavljena. Mada stanovništvo generalno pozdravlja promene i reforme, ispitivanja javnog mnjenja koja je sproveo Institut društvenih nauka pokazala su da je temeljna percepcija velike većine stanovništva još uvek konzervativna i da ljudi mahom smatraju Srpsku pravoslavnu crkvu, Vojsku Jugoslavije i saveznog predsednika Koštunicu stubovima društvene legitimnosti i stabilnosti, što ukazuje na predominantno tradicionalističku i autoritativnu bazu tekuće legitimnosti institucija. Međutim, ima i ohrabrujućih znakova povećane popularnosti onih koji deluju u finansijskoj i ekonomskoj sferi (potpredsednik Savezne vlade Labus, srpski ministar finansija Đelić, guverner Narodne banke Dinkić i drugi), uprkos tome što provode mnoge mere koje su po definiciji nepopularne.

Može se reći da je u ovom trenutku najvažnija pojedinačna pretpostavka za bržu integraciju zemlje u evroatlantske strukture, počev od Saveta Evrope i Partnerstava za mir sve do Evropske unije, puna i neuslovljena saradnja sa Haškim tribunalom. Vlada Srbije je načinila veliki korak napred u saradnji sa Hagom izručivanjem Slobodana Miloševića. Izgledalo je da je tim odlučnim potezom put saradnje sa Hagom konačno otvoren. Iako izručivanje Miloševića nikoga nije preterano uzbudilo, Vlada nije nastavila sa drugim izručenjima. Naprotiv, otvorena je бесплодна debata o tome da li je neophodno doneti zakon o saradnji koji bi omogućio ekstradiciju, pa onda da li to treba da bude savezni ili republički zakon – sve u očiglednom naporu da se kupi vreme i izbegne jasna međunarodna obaveza. Kao i u mnogim drugim oblastima, postoji razlika u stavu dva glavna politička bloka unutar DOS – savezne strukture oko predsednika Koštunice (a naročito manjinskih predstavnika Crne Gore) koji pričaju o saradnji vrlo uopšteno i nejasno a, u stvari, jasno su protiv bilo kakve sadržajne kooperacije sa Hagom; oni čak dovode u pitanje legalitet i nepristrasnost Suda. Đinđićev kabinet je kooperativniji i pragmatičniji, ali ceo problem smešta u okvire kazne i nagrade, sa obrazloženjem da se moramo

povinovati buri. Taj stav je još jače akcentiran činjenicom da je Milošević uhapšen uoči donatorske konferencije a izručen dan pre roka koji je postavio Kongres SAD za produženje finansijske pomoći Jugoslaviji. Nekoliko ključnih konsideracija bile su vrlo malo prisutne u argumentaciji u korist saradnje.

Prvo, SR Jugoslavija ima nedvosmislenu međunarodnopravnu obavezu da saraduje sa Haškim tribunalom, i kao članica Ujedinjenih nacija, a i stoga što je takvu obavezu preuzela potpisivanjem Dejtonskog sporazuma i drugih međunarodnih sporazuma. Univerzalno prihvaćen opšti princip međunarodnog prava je da države moraju implementirati u dobroj veri sporazume i obaveze koje iz njih proističu. One ne mogu navoditi odredbe njihovih ustava, zakona ili uredbi u nameri da ne izvrše međunarodne obaveze ili da menjaju način na koji će to činiti. Drugo, mi se moramo najzad suočiti sa našom prošlošću i zločinima počinjenim u naše ime i identifikovati pojedince koji su odgovorni za njih. To je jedini način da se ne kolektivizuje krivica i najbolja prilika da se načini potpun i istinski raskid sa prethodnim režimom i njegovom zločinačkom i samoubilačkom politikom. Treće, pomirenje i obnova poverenja među zemljama koje su nastale posle raspada SFR Jugoslavije nije moguće ukoliko sve te zemlje ne isporuče Tribunalu sve one koji su optuženi za zločine. *Deseta godišnjica vukovarske tragedije nije se smela dočekati bez izručenja tzv. vukovarske trojke.* I najzad, ali ne i najmanje važno, jasno je da je saradnja sa Hagom predušlov za istinski povratak zemlje u međunarodnu zajednicu, a posebno u Savet Evrope i za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom.

Druga značajna pretpostavka za sve bivše jugoslovenske republike da uđu u proces pridruživanja jeste puna normalizacija međusobnih odnosa i razvijena saradnja. Sporazum o sukcesiji koji je potpisan u Beču 29. juna 2001, uredio je pitanje podele imovine bivše države, čime je rešeno jedno od najspornijih pitanja u njihovim međusobnim odnosima. Već u decembru 2000. uspostavljeni su diplomatski odnosi SRJ sa Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom, a odnosi sa Albanijom su obnovljeni. Razmena ambasadora između Hrvatske i Jugoslavije, nepotrebno dugo odlagana, najzad je ostvarena. Nema drugog načina da se normalizuju i stabilizuju odnosi između bivših jugoslovenskih republika od priznavanja ranijih međurepubličkih granica kao državnih. Taj problm je uspešno rešen sa Makedonijom, ali ne još i sa Hrvatskom. Novi šestomesečni period međunarodnog prisustva na Prevlaci morao bi biti i poslednji. Ako niko odgovoran u Jugoslaviji (sa izuzetkom Predraga Bulatovića, lidera crnogorske Socijalističke narodne partije) ne dovodi u pitanje teritorijalna prava Hrvatske na poluostrvo Prevlaka, preostalo pitanje granice na moru moglo bi se raspraviti i rešiti, ako bude dobre volje na obe strane. Jugoslovensko-makedonski i jugoslovensko-slovenački politički i ekonomski odnosi su u usponu. To važi i za odnose sa BiH. Preostale prepreke su poseban tretman Republike Srpske, koja je pod nekom vrstom političkog patronata nekih jugoslovenskih političara, kao i vojna saradnja sa Vojskom

Republike Srpske. Proces normalizacije odnosa između Hrvatske i Jugoslavije je prilično spor. Novi lideri ne pokazuju spremnost da odlučno i bez prethodnih uslova uđu u proces pune normalizacije. Ozbiljna prepreka slobodnoj komunikaciji građana i privrednoj saradnji predstavlja sadašnji vizni režim koji je uvek rigidan i obeshrabrujući. Privrednici su pokazali veliki interes za unapređenje saradnje, često se sreću i daju razne inicijative, ali dosad nisu dobili ozbiljniju podršku od svojih vlada. Izuzetno težak je problem izbeglica i njihovog povratka i reintegracije. Istovremeno, treba konstatovati sa malim olakšanjem da je izvestan napredak načinjen posle prvog bilateralnog susreta dvojice ministara inostranih poslova u Zagrebu.

Nevladine organizacije, koje su jedine sarađivale u miloševićevsko-tuđmanovskoj eri, imaju česte susrete, osobito u okviru tzv. *Igmanske inicijative*, koja okuplja više od stotinu NVO iz BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. One deluju kao grupe za pritisak, upućujući razne predloge svojim vladama i razvijajući prekograničnu međuopštinsku saradnju (do sada: Osijek-Tuzla-Noví Sad i Dubrovnik-Hercegnovi-Trebinje). Pored sudbine jugoslovenske federacije (Crna gora i Kosovo) koja ostaje neizvesna, predstavljajući zapreku trajnijoj političkoj stabilnosti koja je tako potrebna za privlačenje stranih direktnih investicija i za održivi ekonomski razvoj, u toku je još jedna politička kriza unutar vladajuće koalicije DOS, što ometa postizanje neophodnog socijalnog konsenzusa i davanje zamaha sprovođenju potrebnih reformi. Reformski orijentisana Đinđićeva vlada ima vrlo tanku većinu u Parlamentu Srbije i mora da pravi sve vrste kompromisa kako bi obezbedila podršku jednog broja manjih i regionalnih stranaka. Još uvek najpopularnija Koštunićina Demokratska stranka Srbije povukla se iz Parlamenta, čime je politička scena Srbije postala veoma kompleksna: sa dve opozicione grupacije, jednom van DOS (miloševićevska) i drugom unutar DOS, koji je postao manje-više formalna koalicija. Autonomija Vojvodine je drugo važno pitanje u Srbiji, o čemu postoje vrlo suprotstavljeni stavovi, kako u DOS tako i u javnosti. Kakvi god bili rezultati pregovora i/ili referenduma u Crnoj Gori, izbori se moraju održati ove godine (savezni, a u Srbiji predsednički, možda i parlamentarni) i svi politički lideri imaju to itekako na umu, udvaraju se i ugađaju biračkom telu, koje je navodno proevropsko, ali i konzervativno, nepoverljivo i nesklono suštinskim promenama. Mada je sinergistički efekat ujedinjenja 18 stranaka mahom ispario, koalicija kao celina i dalje uživa većinsku podršku, ali je nejasno kako će birači reagovati ako dve frakcije DOS budu išle odvojeno na izbore. U svakom slučaju, dug je još put pred nama do postizanja političke stabilnosti koja nam je neophodna za sprovođenje radikalnih reformi i transformaciju društva i ekonomije. Politika uslovljenosti i pomoć Evropske unije su ključni u tom procesu.

(Prevod sa engleskog)

Izlaganje na međunarodnoj konferenciji "Proširenje Evropske unije i Jugoistočna Evropa, Zagreb, 1-2 februar 2002.

ZAGREB I BEOGRAD NEMAJU HRABROSTI DO KRAJA NORMALIZIRATI ODNOS

Predsjednik Evropskog pokreta Srbije Živorad Kovačević, nekadašnji jugoslovenski ambasador u SAD i bivši gradonačelnik Beograda, sudjelovao je proteklih dana na međunarodnoj konferenciji o proširenju Evropske unije na jugoistok Europe koje je održana u Zagrebu, u organizaciji Evropskog pokreta Hrvatske. S Kovačevićem smo razgovarali o odnosima Hrvatske i SRJ, političkoj situaciji u Jugoslaviji i mogućim ishodima srpsko-crnogorske krize.

Novi list: Kako ocenjujete trenutne odnose Hrvatske i SRJ? Mnogi sudionici ovog skupa istaknuli su da će suradnja među susjedima značajno utjecati i na približavanje EU.

Živorad Kovačević: Saradnja Hrvatske i Jugoslavije je najslabija u regiji. Ohrabrujući znak bio je nedavni susret ministara vanjskih poslova Tonina Picule i Gorana Svilanovića u Zagrebu. Nakon neopravdano dugo vremena neke su stvari pomaknute s mjesta. Razmijenjeni su novi ambasadori. Postoje potezi koje i jedna i druga strana moraju poduzeti. I na ovoj konferenciji rekao sam da se nije smjela dočekati desetogodišnjica pada Vukovara bez izručenja "vukovarske trojke". S druge strane, vizni režim nedopustivo je rigidan, posebno na hrvatskoj strani. Vizu za SRJ u Zagrebu možete dobiti za jedan dan, a u Beogradu vizu za Hrvatsku morate čekati deset dana. To je nepotrebno i neopravdano. Hrvatska također treba ubrzati proces povratka izbjeglica i zaštite njihove imovine, dok Jugoslavija mora skinuti s dnevnog reda pitanje Prevlake. Nema nikakvog razloga da se mandat UN na Prevlaci još jednom produži. S jugoslovenske strane nitko osim predsjednika Socijalističke partije Crne Gore Predraga Bulatovića Prevlaku ne spominje kao problem: onda se to može lako riješiti. Općenito mislim da obje vlade nemaju dovoljno političke volje, niti dovoljno hrabrosti da odlučno uđu u proces normalizacije odnosa, tako da su naša otvorena pitanja i dalje neopravdano dugo neriješena.

■ *Što je razlog izostanku političke volje i nedostatku hrabrosti?*

■ Previše se na objema stranama vodi računa o dijelu biračkog tijela koje se možda tome protivi. Od strašljivog odnosa u politici se nikada nije profitiralo. Moraju se poduzimati koraci naprijed. Pogotovo zato što je savršeno jasno da u Evropu nećemo ući bez neke vrste suradnje. Naravno, pri tome

nikome ne pada na pamet da se institucionalno obnavlja neka nova Jugoslavija. Jasno je kao dan da od toga nema ništa i strah od toga je potpuno nepotreban.

■ *Ima li sadašnja vlast u SRJ, obzirom na unutrašnje trzavice i krizu, snagu reformirati zemlju i približiti je europskim integracijama?*

■ Dok su bili opozicija, bili su kao rogovi u vreći i danas su kao rogovi u vreći. Uspjeli su se ujediniti i pobijediti Miloševića, a sada se opet razjedinjuju. U Jugoslaviji trenutno traje ozbiljna politička kriza. DOS se praktično podijelio na dva dijela. Imamo dvije vlade. Jedna je vlada premijera Zorana Đinđića, druga savezna vlada. S druge strane, imamo dvije opozicije: Miloševićeve pristalice koji nemaju nikakvu šansu da se vrate natrag, i opoziciju koju predstavlja najjača politička stranka – Demokratska stranka Srbije, predsjednika Vojislava Koštunice koja je izašla iz vlade. Te svađe i prepirke najviše obilježavaju trenutni politički život. Demokratska stranka Srbije zastupa konzervativni, tradicionalistički i dobrim dijelom nacionalistički koncept, dok ostalih 17 stranaka DOS uglavnom zastupaju reforme i kooperativnije su u odnosu s međunarodnom zajednicom. To je i suštinska razlika između Đinđića i Koštunice.

■ *Koliko je ta suštinska razlika približila SRJ prijevremenim izborima?*

■ Do prijevremenih izbora sigurno će doći. Đinđiću je potrebno određeno vrijeme da bi reforme dale rezultate. U realnom smislu učinci tih reformi za narod su vrlo skromni. Predsjednik Koštunica smatra da u ovom trenutku može osvojiti dosta glasova, ali ne dovoljno da bi mogao sastaviti parlamentarnu većinu. Njegova popularnost ipak erodira, dok na drugoj strani raste popularnost stručnog dijela vlade, i savezne i republičke, jer provode reforme. Bez obzira na nepopularnost tih mjera, njihova ih kompetentnost čini popularnima u očima građana. Ako ne prije, do izbora će morati doći zbog rješavanja srpsko-crnogorske krize.

■ *Kakav ishod srpsko-crnogorske krize predviđate?*

■ To je vrlo teško predvidjeti. U ovom trenutku ne vidim niti jedan realan scenarij koji je povoljan zato jer je već stvorena loša situacija. S jedne strane, imate nivo samostalnosti Crne Gore koji se više ne može dovoditi u pitanje. S druge strane federalna država u Crnoj Gori ne funkcioniše. Osim vojske nema ništa drugo. Najveći problem je podijeljenost biračkog tijela u Crnoj Gori. Problem bi bio jednostavniji da to tijelo daje veću podršku jednoj od opcija. Nezavisnost je dobila prednost, ali je suviše marginalna da bi se i ostvarila. Ako se uz pritisak međunarodne zajednice pokuša očuvati federalna država pod svaku cijenu, tu neće biti puno sreće. U oba slučaja polovica građana Crne Gore bit će frustrirana, što znači izvor novih tenzija. Nadam se da će situacija do ljeta biti jasnija, ali ne i manje složena.

Novi list, Rijeka, 4. februar 2002.

Intervju: Zorana Bajt

ENTUZIJAZAM JE IZGLEDA ISPARIO

Pre godinu dana naša skupština je odisala olakšanjem i entuzijazmom posle izvršenih promena. Odlazak Miloševićevog režima i dalje ostaje najvažnija činjenica, ali entuzijazam je izgleda ispario, jer smo sada usred ozbiljne političke krize koja pretila da uspori, pa i ugrozi naše putovanje u Evropu, koje je tako ohrabrujuće započelo razbijanjem političke i ekonomske izolacije u kojoj se godinama zemlja nalazila. Sukob u DOS eskalira, bitno opredeljuje, opterećuje i monopoliše naš politički život, gurajući u stranu ključne teme – reforme i evropsku transformaciju društva. Jedna tužno-smešna afera smenjuje drugu; svaka od njih je nova stepenica ka daljoj eskalaciji; sve je u funkciji njihovog sukoba – važnije je da protivnik bude ocrnjen i oslabljen u nekakvoj predizbornoj kalkulaciji, nego kako da očuvamo, učvrstimo i unapredimo poziciju koju smo u svetu stekli 5. oktobrom. Nije nam drago da to kažemo, ali ispada da oni kojima smo dali poverenje na izborima umesto garanta stabilnosti postaju glavni izvor nestabilnosti u zemlji i slabljenja naše međunarodne pozicije i ugleda.

Nedavno smo obavešteni da je načinjen "radikalni diskontinuitet sa bivšim sistemom". To mi ne vidimo. Vidimo da su dva sistema bezbednosti – vojni i policijski – još uvek van civilne kontrole i parlamentarnog nadzora, da se promene u vojsci stalno odlažu, da je pravosuđe dobilo savremenu evropski institucionalni okvir, ali da novu sadržinu treba da udahnu mahom oni koje je Milošević imenovao, korumpirao i zaplašio, da je borba protiv korupcije još u početnoj fazi i da antikorupcijski zakoni još nisu doneti, da zakoni o informisanju već duže vremena samo što nisu doneti, da je govor mržnje, diskriminacije i ksenofobije bio samo privremeno potisnut da bi se ponovo vratio ne samo u nekim medijima koji kao da su se specijalizovali za to, već i u govorima nekih DOS-ovskih političara, da nacionalistička interpretacija antifašističke borbe, nedavnih ratova i međunarodnog okruženja sve više dobija na zamahu.

Odnos prema odgovornosti za ratne zločine je skoro najvažniji lakmusov test naše iskrene spremnosti za pravi diskontinuitet. Igra žmurke i pokvarenih telefona sa kodifikacijom materije saradnje sa Haškim tribunalom traje već više od godinu dana. Jedni kažu da su za saradnju, ali tako da ne izručujemo optužene, da stalno postavljamo pitanje legitimnosti i nepristrasnosti Tribunala i da istovremeno odgovornost za nesaradnju prevalimo na drugu stranu. Drugi su krenuli hrabro sa izručivanjem Miloševića

i onda stali, plašeći se reakcija na izručenje ljudi koji su imali mnogo manju harizmu i težinu u narodu od Miloševića. Možda će ovih dana doći do nekih poteza, ali ostaje neprijatan ukus u ustima da će to biti uoči odlučivanja u Kongresu SAD o pomoći, kao što je i Milošević bio uhapšen uoči donatorske konferencije i izručen uoči prošlogodišnjeg većanja u američkom kongresu. To samo jača utisak u javnosti da se sve to radi samo zato što postoji međunarodni pritisak i pretnja uskraćivanja finansijske podrške. Kad se to udruži sa veoma trapavim i pogrešno usmerenim nastupom Tužilaštva u Hagu koje je dalo šansu već skoro zaboravljenom Miloševiću da preuzme ulogu tužioca u ime srpske nacije, nije ni čudo da se u javnosti stvara odijum prema Haškom tribunalu i da su pitanja kao što su nesporna međunarodna obaveza zemlje da sarađuje, utvrđivanje istine i jasne lokacije odgovornosti i vraćanje poverenja u regionu gurnuta ne u drugi već u deveti plan.

Ne možemo reći da reforme nisu krenule i da promena i rezultata nema, ali ipak je to daleko od toga da smo nekakvi šampioni. Naprotiv, pozitivan stav međunarodne zajednice zasnovan na nekim nesumnjivim reformskim pomacima i na visokom vrednovanju važnosti Jugoslavije kao faktora stabilnosti u regionu može lako biti doveden u pitanje rastućom političkom krizom i poremećenim prioritetima. Mi moramo shvatiti da je medeni mesec entuzijazma zbog izvršenih promena prošao i u međunarodnoj zajednici i da će i njihova reakcija i reakcija mogućih investitora zavisiti pre svega od naše odlučnosti da nastavimo sa tranzicijom. Ne treba ni reći da dok ne krenu investicije, dok ne bude stranih ulaganja, posla, dohotka, izvoza – sve ostalo je efemerno. Ako jednom izgubimo korak, male su šanse da ga nadoknadimo kasnije. Smena vlasti je pokazala koliko je bio dubok ponor u koji nas je gurnuo Milošević – politički, ekonomski, društveni, moralni, tako da nam i u najoptimalnijem ambijentu treba mnogo vremena da se iz njega izvučemo.

Danas ćete čuti koliko je Evropski pokret proširio i diversifikovao svoju aktivnost i po horizontali i po dubini i o tome neću govoriti. Prošle godine smo govorili o tome koliko je važno da pri tom očuvamo našu nezavisnu kritičku poziciju. Vidljiva je tendencija da se stavi znak jednakosti između kvalifikativa *nevladin* i *nepolitički*. Mi želimo da sarađujemo sa državnim organima i da budemo partneri u zajedničkim projektima, ali ne kao područne organizacije, izvršioци ili ikebana, već želimo da utičemo i na politiku. Tu i leži prednost civilnog društva kao važnog dela ukupnog političkog društva i korektiva i kritičara rada državnih otgana. Ovo je utoliko važnije u situaciji rudimentarnog parlamentarnog života i nedovoljnog uticaja parlamenta, retrogradne uloge miloševićevske opozicije i rascepljenosti DOS. Mediji, sindikati i nevladine organizacije moraju da obezbede neophodnu društvenu kritiku vlade, rada i transformacije državnih organa, uključujući i vojsku i policiju, i tempa i sadržaja zakonodavnih reformi. Mi nismo politički neutralni; ipak, ne želimo da se politički svrstavamo. Bliži su nam oni koji se okreću Evropi i reformama, ali oni ne mogu dobiti *carte blanche* za svoje

delovanje, već svaki njihov potez treba da bude posmatran kroz prizmu realnog približavanja proevropskim strateškim ciljevima, a ne u funkciji njihovih političkih sukoba sa drugom stranom.

Dobili smo u međuvremenu politički sporazum o odnosima Srbije i Crne Gore. Radi se o čudnom hibridu i provizoriju koji neće moći dugo da živi. Kako su odnosi i neodgovornost već bili stvorili novo faktičko stanje, kompromis i nije mogao da bude bolji, pogotovo što je Evropskoj uniji, čija je uloga bila mnogo veća od nuđenja dobrih usluga, bilo stalo da se po svaku cenu dođe do sporazuma, pa makar kakav bio. Dalji razvoj će pokazati ko je u pravu: oni koji kažu da su naredne tri godine samo prelaz ka konačnom odvajanju ili oni koji veruju da ćemo, uz pomoć Evrope, dobiti neku koliko-toliko smislenu državnu, ekonomsku i političku zajednicu, pa i oni treći, iz Brisela, koji se nadaju da će se tokom vremena sve to relativizovati na zajedničkom putu ka evropskoj integraciji bez granica, carina i različitih valuta. Iako niko nije zadovoljan, ipak postoji dobra šansa da odnosi postanu jasniji, da prestanemo da imamo dve vlade u Srbiji uz obilato prebacivanje loptice odgovornosti s jedne na drugu stranu, da reduciramo nepotrebno breme takozvane savezne vlade i nepostojećeg parlamenta i da na predsedničkim izborima otklonimo još jednu političku i ustavnu nelogičnost. Ne dobijamo ništa nastavljanjem kritike postignutog rešenja – uputnije je pokušati iskoristiti šanse koje pruža. Dogovor ne daje mnogo nade za smanjenje tenzija i rešavanje akutne političke krize u Crnoj Gori, ali u Srbiji bi mogao da doprinese okretanju ključnim problemima transformacije, izgradnje demokratskih institucija i ubrzanog ekonomskog razvoja. Ako najvažniji politički činioci budu dovoljno odgovorni da to stave u prioritete svoje političke optike i svojih ambicija, u tome će imati punu podršku institucija civilnog društva, među njima i Evropskog pokreta u Srbiji.

Uvodna reč na Godišnjoj skupštini
Evropskog pokreta u Srbiji, 29. mart 2002.

BEZ UNUTRAŠNJE I REGIONALNE STABILNOSTI NEMOGUĆE JE U EVROPU

Uz sve probleme sa kojima su suočene novostvorene države na Balkanu, dve radikalne istorijske promene ipak ulivaju nadu: jedna je da prvi put u istoriji sve zemlje regiona, njihovi narodi i njihove vlade, imaju zajedničku aspiraciju odnosno strateški cilj - priključivanje evropskim integracijama, a druga je da, takođe prvi put u istoriji, niko u Evropi u osnovi nema posebne interese prema pojedinim zemljama na Balkanu, odnosno integrisana Evropa ima konvergentan cilj sa zemljama regiona, o čemu svedoči njena strateška odluka da se proširi evropskim jugoistokom.

To nije mala stvar. Još samo pre nekoliko godina ovde su bili svi protiv svih, a Evropa, zabavljena Mastrihtom i imperesionirana ujedinjenjem Nemačke, potcenila je sukobe na Balkanu i razornu energiju nacionalizma, podržavala jedne protiv drugih i više dolivala ulje na vatru nego što je gasila požar.

Ako je put prema Evropi jasno trasiran, to ne znači da je posut ružama - naprotiv, trnovit je, prepun džombi i udarnih rupa i dosta dug. Međutim, putovanje prema Evropi je ono što je važnije od same destinacije. Jer, na tom putovanju treba da se promenimo i nadoknadimo deceniju koju su pojeli skakavci, a ne samo da promenimo odoru.

Dve dimenzije na tom putu su veoma prisutne: jedna, najvažnija, jeste unutrašnja transformacija balkanskih društava i država, tranzicija i izgradnja demokratskih institucija, a druga je ulazak i priprema za ulazak u evropske i evroatlanske institucije: preko prijema u Savet Evrope, pristupanja procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, učlanjivanja u Partnerstvo za mir i kandidovanja za NATO, saradnje sa OEBS i učešća u aktivnostima Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope i drugih regionalnih inicijativa. Treća, ne manje bitna dimenzija, koja bi morala da predstavlja vezivno tkivo između ova dva procesa - regionalna saradnja - prilično je zanemarena i više je verbalno nego suštinski zastupljena. Integracija ne počinje u Briselu, već kod kuće, u regionu. Saradnja u regionu je preduslov za integraciju u Evropu. Proces stabilizacije i pridruživanja je koncipiran i kao bilateralan i kao regionalan.¹

¹ Među uslovima za početak pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (Stabilization and Association Agreement - SAA) koje je Savet ministara

Međutim, sada postoji izvesna diskrepancija između bilateralizma koji počiva na diferencijaciji prema stepenu napretka svake od zemalja u regionu pojedinačno u odnosu na uslove predviđene Procesom stabilizacije i asocijacije i proklamovanog uslova multilateralizma, odnosno neophodnosti da se sa procesom integracije u Evropu paralelno ili čak prethodno odvija proces intraregionalne kooperacije i integracije. Iako je Evropska unija regionalnu komponentu takođe uključila u korpus uslovljenosti i čak predvidela koje sporazume države regiona treba da zaključe,² ne bi se reklo da se na tome dovoljno insistira, odnosno da Unija ima dovoljno u svojoj optici ceo region i međuodnose u njemu (sem u bezbednosnom aspektu). Ima stoga dosta smisla ocena da "EU *de facto* razjedinjuje region levom rukom, dok u isto vreme desnom rukom podstiče multilateralnu saradnju među državama istog regiona".³ To samo podstiče iluziju da se u Evropu može izolovano, nezavisno od drugih u regionu, sa nerešenim političkim sporovima i bez neophodnog minimuma ekonomske integrisanosti. Ustvari, naglašeni bilateralan pristup, odnosno "nastojanje pojedinih zemalja da što pre budu integrisane u EU indirektno utiče da one budu oprezne prema jačoj regionalnoj saradnji u JIE".⁴

Što se stabilnosti u regionu tiče, moglo bi se reći da sada imamo izvestan mir i izvesnu stabilnost u regionu. Mir je krhak i više stanje ne-rata nego pravog mira. Stabilnost je značajno veća nego pre dolaska međunarodnih trupa i izvršenih demokratskih promena u Hrvatskoj i Srbiji, ali daleko je od pune i dugoročne stabilnosti. Još će dosta vode proteći Dunavom pre nego što dođemo do samoodržive stabilnosti na Balkanu. Da li je sasvim hipotetično i lišeno smisla pitanje: šta bi se desilo sutra ako bi se danas okončalo vojno međunarodno prisustvo u Bosni i Hercegoni, na Kosovu ili u Makedoniji? Posle ratova u Sloveniji, u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, mnogi su bili uvereni da je sa mirom na Kosovu odigran poslednji čin balkanske tragedije. A onda nam se dogodila Makedonija. Makedonija nije imala na čelu Miloševića ili Tuđmana,

EU usvojio 29. aprila 1997. godine navode se "dokazana spremnost za dobrosusedske odnose" i "dokazana saradnja i dobrosusedski odnosi".

² Jedna od novina u Procesu stabilizacije i pridruživanja (za zemlje tzv. Zapadnog Balkana - Albaniju, BiH, Hrvatsku, Makedoniju i SR Jugoslaviju) u odnosu na tzv. Evropske sporazume (koji su sklapani sa zemljama Centralne i Istočne Evrope) je zaključivanje "konvencije o regionalnoj saradnji". Svaka država koja sa Unijom zaključi Sporazum, mora da zaključi i ugovor o regionalnoj saradnji sa svakom drugom državom regiona koja je takođe potpisala ovakav sporazum. U Sporazumima se precizira i sadržina ovih ugovora: započinjanje političkog dijaloga, regionalna zona slobodne trgovine, kao i neposredna saradnja u domenu pravosuđa i unutrašnjih poslova, a naročito u cilju jačanja sudstva i njegove nezavisnosti, borbe protiv organizovanog kriminala, korupcije, pranja novca i svake druge kriminalne trgovine.

³ The Balkans and New European Responsibilities, The Three and the Balkans, Bertlesmann Stiftung, Club of Three, Gutersloh, June 2000, p. 8.

⁴ Duško Lopandić, Evropska unija i proces stabilizacije i asocijacije sa zemljama Jugoistočne Evrope, Međunarodna politika, br. 1105, januar - mart 2002, str. 32.

već Kiru Gligorova, čoveka mira, saradnje i kompromisa, koji je, mudro i vešto krmaneci po uzburkanom moru između mnogih Scila i Haribdi, uspeo da provede svoj državni brod do bezbedne luke. Makedonija je nazivana oazom mira na Balkanu da bi odjednom bila dovedena do ruba opstanka. Zar to nije lekcija?

Regionalna bezbednost je još uvek rovita. Teško da postoji opasnost da dođe do direktnih vojnih sukoba, ako ništa drugo ono zbog prisustva stranih trupa, ali sve drugo nije isključeno. Izvori regionalne nesabivosti leže pre svega u neotklonjenim posledicama ratova i u tome što nigde nije ostvaren potpun diskontinuitet sa politikom, ideologijom, načinom mišljenja i institucionalnim poretkom na kojima su počivali režimi koji su nas uveli u međusobne ratove. Dogod imamo situaciju da su ljudska prava i dalje ozbiljno ugrožena, da prognani ne mogu da se vrate u svoje domove, da se govor mržnje koji je bio privremeno potisnut, obnavlja i u medijima, i u govorima aktuelnih nosilaca političke moći, i u tzv. naučnim traktatima, da je nacionalizam u svim porama društva i dalje veoma jak, negde i opredeljujući, dok god ne postoji spremnost da se suočimo sa istinom o zločinima koji su u ime naših nacija počinjeni i obezbedimo da se optuženi dovedu pred lice pravde, već se zločinci dele na "naše" i "njihove", dok god nema civilne kontrole nad vojskom i službama bezbednosti – opasnost od novih međuetničkih i drugih potresa i konflikata, ili terorističkih akcija nije trajno otklonjena. Tome treba dodati masovni šverc oružja, cigareta i energenata, krijumčarenje droge i trgovinu ljudima i druge oblike organizovanog prekoradenog kriminala, koji izgleda ostvaruje uspešniju saradnju nego vlade regiona. U situaciji kad su mase osiromašene, nezaposlenost veoma visoka, ratni profiteri nekažnjeni, ekonomski razvoj i životni standard bez ozbiljnijeg oporavka, a socijalni dijalog neostvaren, različiti oblici masovnog nezadovoljstva mogu takođe biti jedan od izvora nestabilnosti. Drugim rečima, radi se o zemljama i o regionu još uvek visokog konfliktnog potencijala.

Važan izvor nestabilnosti je to što mnoge zemlje regiona imaju spoljni legitimitet i manjak unutrašnjeg legitimiteta. Jugoslavija i Srbija nemaju stvarnu vlast na Kosovu, a Crna Gora odriče legitimitet Saveznoj skupštini i Vladi. Vlada Bosne i Hercegovine je faktički sporna u Republici Srpskoj, a hrvatsko stanovništvo ima sličan odnos prema vladi Federacije BiH. Vlada Makedonije ne uživa legitimitet kod petine stanovništva i na znatnom delu državne teritorije. Vlada u Tirani nije u mnogo povoljnijoj situaciji. Srpska manjina u Hrvatskoj je takoreći nestala, a veliki broj izbeglih i prognanih građana Hrvatske predstavlja element nestabilnosti i u Srbiji i potencijalno u Hrvatskoj. Treba primetiti da nijedna zemlja kandidat za Uniju nije suočena sa problemom nerešenog državnog pitanja i pretnjama dezintegracije. Teško je očekivati spremnost Evropske unije da primi u svoje okrilje zemlje i region u kojima nije došlo do "smirivanja tla".

U svim zemljama tzv. Zapadnog Balkana vlade su slabe, teško ostvaruju parlamentarnu većinu, imaju ozbiljne probleme ne samo sa opozicijom, već i sa ozbiljnim konfliktima (do rascepa) u sopstvenim koalicijama i izložene su stalnim pritiscima za vanredne izbore. Već sama pretnja izborima čine vlade manje snažnim i manje spremnim da idu u odlučne reforme.⁵ Najgore od svega je to što nije realno očekivati da će najavljeni izbori (u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Hrvatskoj) doneti neku stabilniju konstelaciju i odlučniju reformsku orijentaciju, jer je svuda biračko telo veoma podeljeno i ambivalentno.⁶

Jedan od najsigurnijih puteva ostvarivanja regionalne sigurnosti je izgradnja snažnih demokratskih i odgovornih institucija po evropskom modelu, novog pravosuđa i pravne države sa visokim, evropskim standardima zaštite ljudskih prava, nepolitizovane i profesionalizovane vojske, policije i javne uprave pod parlamentarnim nadzorom i javnom kontrolom, snažnog civilnog društva, slobodnih i visokoprofesionalnih medija i razvijanje liberalne političke kulture i tolerantnog, otvorenog društva.

Ne treba imati iluzija da se taj proces završava sinhronizacijom zakonodavstva sa standardima Evropske unije. Tipičan primer je pravosuđe. Biblija kaže da ne treba "ljevati vino novo u mjevove stare"; ovdje bi trebalo da važi obrnuto; da ne vredi stavljati staro vino u nove bačve. Lustracija u Srbiji nije sprovedena, oni koje je Milošević imenovao i potkupio treba da udahnu život novom demokratskom institucionalnom okviru i on lako može ostati prazna ljuštura. Slične posledice imaju neizvršene kadrovske promene u vojsci i policiji. Onda se ne treba čuditi nepoverenju prema dostignutom stepenu stvarnih promena koje postoji i u narodu, i kod suseda, i u međunarodnoj zajednici.

Načela i programski dokumenti EU o pridruživanju upućuju na to da je za ostvarivanje političke stabilnosti jedan od neophodnih uslova širok socijalni konsenzus glavnih aktera u društvu – političke elite, sindikata, nevladinih organizacija i građana, odnosno da istorijski proces ponovnog ujedinjenja evropskog kontinenta mora da bude utemeljen na podršci svih njenih građana.⁷ Sada je ta podrška načelna i verbalna, bez pune svesti o potrebnom vremenu, posledicama i žrtvama koje treba podneti. Zasad nema ni obrisa takvog konsenzusa niti inicijative da se njegovom ostvarenju pristupi.

⁵ Inspirativno je iskustvo Bugarske i Rumunije, čije su slabe vlade oklevale da uđu u ozbiljne strukturne reforme i izgradnju demokratske pravne infrastrukture; to zaostajanje je bilo praćeno visokim stepenom političke nestabilnosti, čestim promenama vlada i gubljenjem koraka koji nije lako nadoknaditi.

⁶ Videti: Gordon N. Bartoš, Bez velikih promena na Balkanu, Politika, 5. avgust 2002, str. 9.

⁷ Videti: Prilog strategiji Srbije za pridruživanje SRJ Evropskoj uniji, Vlada Srbije, Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, Beograd, jun 2002, str. 178-186.

Politički zaokreti i česte smene režima u gotovo svim zemljama u tranziciji su najuverljivije upozorenje da insistiranje na brzom sprovođenju ekonomskih reformi bez (prvo političkog a zatim) širokog socijalnog konsenzusa može lako potrti sve postignuto i dovesti do neželjenih promena (na ulicama ili na izborima). Svim zemljama regiona neophodni su smirivanje uzavrele političke scene, izvestan period političke stabilnosti i puna okrenutost političkim i ekonomskim reformama, odnosno proklamovani spoljnopolitički prioritet pridruživanja evropskim integracijama morao bi postati i unutrašnjepolitički, što zasad još nije slučaj.

Kad je reč o izgradnji odnosa u regionu koji će voditi miru, stabilnosti i bezbednosti i ubrzati put prema Evropskoj uniji u upotrebi su različiti termini od kojih svaki ima specifičnu sadržinu: normalizacija, saradnja, zajednička bezbednost, pomirenje, obnova poverenja i integracija.

Te kategorije su u bliskoj međusobnoj uzročno-posledičnoj vezi, ali ipak različitog karaktera, intenziteta i sadržine.

Normalizacija odnosa je prvi i neophodan korak. Ona je odmkla, ali je daleko od toga da je završena. Pitanje sukcesije je uglavnom rešeno. Uspostavljeni su diplomatski odnosi između svih zemalja regiona. Između Jugoslavije i Albanije još nisu razmenjeni ambasadori, a između Hrvatske i SRJ to je učinjeno tek dve godine nakon demokratskih promena. Granični sporovi su uglavnom rešeni, sem između Hrvatske i SRJ. Ako niko više ne smatra to teritorijalnim sporom, sigurno je da se, ako bude dobre volje na obe strane, pitanja granice na moru i rekama i eventualno druga, mogu rešiti u doglednom roku, tako da ne dođe do novog šestomesečnog produžavanja privremenog režima Prevlake.⁸

Puna normalizacija odnosa pretpostavlja otklanjanje i drugih prepreka saradnji. Treba pre svega omekšati i pojednostaviti vizni režim koji je posebno tvrd i obeshrabrujući između SRJ i Hrvatske, odnosno Slovenije. Predstavnici *Igmanske inicijative*, zajedničkog projekta preko stotinu NVO iz BiH, Hrvatske i Jugoslavije, posetili su predsednike i ministre spoljnih poslova tri države i predali im projekat mini-Šengena, koji predlaže labavljenje režima viza sve do njihovog potpunog ukidanja. Nedavno je u Novom Sadu lansirana kampanja sa sloganom: NE vizama u regionu, NE vizama prema regionu! Zahteva se da vlade naših zemalja krenu ka ukidanju viza, ali se i od Evropske unije očekuje da taj proces ohrabri time što će Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Jugoslaviji omogućiti isti tretman, pristupanjem tzv. aneksu 2, kao i Hrvatskoj, Rumuniji i Bugarskoj. Nelogično je i diskriminirajuće, na primer, da Hrvati u BiH mogu da putuju u zemlje šengenske zone bez viza (po osnovu dvojnog državljanstva), a da to ne mogu Bošnjaci i Srbi.

⁸ Koliko nerešena granična pitanja predstavljaju stalni izvor nestabilnosti najbolje pokazuje nedavni prilično minoran incident na Dunavu, koji je odmah zloupotrebjen da se podigne politička temperatura, implicira zla namera i ponovo podgreje nepoverenje i animozitet.

Normalizacija je uvod i uslov za saradnju. Saradnja traži i mnogo više – političku volju. Napretka ima, posebno, bar kad je o Jugoslaviji reč, u odnosima sa Makedonijom, Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom, koje pokazuju veliku spremnost za saradnju. Odnosi između SRJ i Hrvatske su takođe u uzlaznoj liniji, ali je to dosad išlo vrlo sporo. Trebalo je više od godinu dana od promena u Srbiji da dođe do prvog zvaničnog susreta između ministra spoljnih poslova, a susreti predsednika i premijera nisu ni na vidiku.⁹ Ti isti predsednici i premijeri su bar dva puta do sada obišli zemljinu kuglu. Postojalo je do sada jedno neopravdano ustezanje da se ide na široku i neuslovljenu saradnju. Kao da su se politički lideri plašili nepovoljnog odjeka u jednom delu konzervativnog i nacionalističkim virusom inficiranog biračkog tela. Tokom prve zvanične posete ministra inostranih poslova Hrvatske Beogradu potpisani su Protokol o principima razgraničenja i o suzbijanju prekograničnog kriminala i Sporazum o kulturno-prosvetnoj saradnji, kao i dogovor da se priđe zaključivanju sporazuma o readmisiji koji bi otvorio mogućnost omekšavanja viznog režima. Problem povratka i reintegracije prognanin ostaje kao jedan od realno najtežih, ali i najvažnijih i za tolike nesrećne ljude i za obnovu poverenja u regionu. Ekonomska saradnja je krenula, ali je još uvek na nivou ispitivanja, informacija, kontakata i malog broja investicionih poduhvata i zajedničkih projekata. Ozbiljne regionalne privredne saradnje još uvek nema i Balkan kao ekonomski region ne postoji. Podrška država je neubedljiva. Vize su jedan od problema. Ne može se očekivati intenzivna ekonomska, razume se ni druga, saradnja ako treba da se čeka celu noć pred ambasadam susedne zemlje i onda još 10-15 dana za dobijanje vize. Saobraćajne veze su očajne. Direktnih avionskih linija nema iako se dugo najavljuju. Veoma je komplikovano otići u Sarajevo – vozom se ne može, avionom se ne može a vožnja kolima izlokanim i uskim putevima je prava avantura. Dobro je da su potpisani ili su u pripremi bilateralni ugovori o slobodnoj trgovini.¹⁰ Kulturna, sportska i druga saradnja je takođe vrlo skromna i nije na nivou saradnje ovih država sa drugim zemljama Evrope i sveta. Do susreta dolazi uglavnom na međunarodnim skupovima i takmičenjima. Jedino redovno i blisko saraduju nevladine organizacije, koje su to činile čak i u vreme ratova.¹¹

⁹ Sem na međunarodnim skupovima i nedavnom trojnom samitu koji je iniciralo Predsedništvo BiH na predlog *Igmanske inicijative*.

¹⁰ *Igmanska inicijativa* smatra da to nije dovoljno, pa je predsednicima triju država uručen Nacrt sporazuma o zajedničkoj zoni slobodne trgovine između BiH, Hrvatske i SRJ, sa idejom da se proširi na sve zemlje u regionu koje žele da mu pristupe.

¹¹ Pomenuta *Igmanska inicijativa* je pokrenula prekograničnu saradnju susednih opština Osijeka, Tuzle i Novog Sada (nedavno su gradonačelnici triju opština potpisali sporazum o etničkoj toleranciji, kome će se priključiti i Kumanovo) i saradnji u posebno osetljivom trouglu Dubrovnik-Trebinje-Hercegovini.

Normalizacija i saradnja utiru put obnovi poverenja i pomirenju. To su kategorije drugog tipa koje se ne mogu uspostaviti i oktroisati ničijom političkom voljom. One se moraju strpljivo i svesno hraniti i graditi.

Treba imati na umu da je nepoverenje takoreći normalno stanje duha na ovim prostorima (uostalom ne samo na njima), koje je dovedeno do vrhunca agresivnim nacionalizmom, svesnim razvijanjem mržnje, ratovima, etničkim čišćenjima i snažnom propagandom u službi ratnih ciljeva u prethodnoj deceniji. To se neće lako i brzo otkloniti. Postoje jaki neprijatelji poverenja kao što su stereotipi, predrasude, nacionalistički mitovi, zatvorenost, etnička i druga netolerantnost, ksenofobija, ali i ekonomska kriza i socijalna beda. Osobito snažan izvor nepoverenja je odbojan ili neiskren odnos prema ratnim zločinima. Građenje poverenja je spor i mukotrpan proces koji se mora svesno i organizovano usmeravati. Demokratske institucije, otvoreno društvo, odgovorna štampa, promenjen odnos intelektualnih elita, tolerantna atmosfera, živa ljudska komunikacija, razvijena kulturna saradnja i stalni dijalog u regionu najjača su uporišta obnove poverenja.

Ustvari ne treba ni polaziti od poverenja već od definisanja zajedničkih interesa i izgradnje mehanizama tolerancije, koegzistencije i saradnje, koji će u rezultatu imati sve veću normalnost odnosa, pa i veće međusobno poverenje. Teško je stoga u ovom trenutku govoriti o regionalnoj klimi, svesti o regionu i regionalnom identitetu već je bolje i realnije polaziti od nesumnjivih interesa svake od nacija i države u regionu koji će se sublimirati u najmanji imenitelj zajedničkih regionalnih interesa.

Jedan od takvih nesumnjivih zajedničkih interesa je stabilnost i bezbednost u regionu. Valja poći od načela o nedeljivoj sigurnosti u regionu. Niko ne može biti siguran unutar svojih granica ako je bezbednost bilo gde ugrožena. Nažalost, Balkan je definitivno prostor u Evropi gde se najmanje saraduje u sferi bezbednosti. Kao i u drugim oblastima, sve se preuzima samo na dve ravni – unutar država i prema međunarodnoj zajednici. Svi upiru pogled prema Partnerstvu za mir, prema NATO, prema Interpolu, ali ne i prema susedima – vojne, policijske i uopšte bezbednosne saradnje u regionu praktično nema. Službe koje se bave pitanjima bezbednosti nisu baš neprijatelji, ali nisu ni saveznici a kamoli saradnici. Nema institucionalizovane razmene informacija ni toliko potrebne koordinacije bezbednosnih politika, nema preuzimanja upravljanja procesom bezbednosti u regionu. To sad čine samo međunarodne vojne snage i međunarodne civilne uprave u središtu i na jugu Balkana.

U političkoj geometriji Balkana problemi stabilnosti koncentrišu se na jedan trougao i jednu transverzal. Dejtonski trougao je u srcu regiona. To su dva ključna čvorišta regionalne stabilnosti odnosno potencijalni izvori nestabilnosti. Jedno je Bosna i Hercegovina. Bez snažne, celovite, suverene i nezavisne BiH, kao države građana a ne entiteta, slobodne od bilo kakvog uplitanja ili patronata svojih suseda, nema kredibilne i trajne stabilnosti i

bezbednosti u regionu. Drugo su srpsko-hrvatski odnosi, koji su oduvek predstavljali ili jabuku razdora i izvor regionalne nestabilnosti ili kičmu saradnje i poverenja. Može se opravdano povući paralela i izvući inspirativna pouka iz odnosa između Nemačke i Francuske, dva vekovna neprijatelja koji su, zahvaljujući vizionarstvu i odgovornosti svojih državnika, postali inicijatori i najjači oslonac evropske integracije.

Transverzalu Beograd-Priština-Skopje-Tirana povezuje problem Kosova, odnosno albansko pitanje. Tu je potrebno mnogo mudrosti, strpljenja, uzdržavanja od prenatrpanosti poteza i tolerancije i na strani političkih lidera na Kosovu i tangiranih zemalja, i na strani međunarodne zajednice. Nema brzih rešenja i prečica. Tačno je da se zamrzavanjem *statusa quo* koji je stvorila međunarodna zajednica Rezolucijom 1244, samo kupuje vreme i da se problem ne može većito odlagati, ali je to u današnjoj situaciji u kojoj je velika većina stanovništva (Albanci) samo za nezavisnost, a Jugoslavija i ne pomišlja da se odrekne svog, makar i samo formalnog suvereniteta nad Pokrajinom, jedino moguće, dogod se autonomna vlast u Pokrajini ne potvrdi kao stvarno demokratska i spremna da štiti prava svih građana. Privremeni ustavni okvir za Kosovo, ako svi budu odgovorni, može da omogući politički proces, izgradnju autonomnih demokratskih institucija, olakšavanje povratka prognanih i bezbedniji život svim građanima Kosova, posebno najugroženijim. Stoga se treba čuvati ishitrenih inicijativa za ubravanje rešenja konačnog statusa Kosova.

Sem problema Kosova, sadašnju Jugoslaviju veoma opterećuje i nerešeno pitanje odnosa u Federaciji. Beogradskim sporazumom to je pitanje načelno rešeno kompromisom kojim je uvažena realnost postojanja već ostvarenog visokog nivoa nezavisnosti Crne Gore. Stvorena je zajednica koja nije mnogo više od pravne veze između dva suvereniteta. Međutim, duge rasprave o Ustavnoj povelji bez postignute saglasnosti pokazale su da još postoje iluzije o mogućnosti održanja države koja je od početka bila nedonošče Miloševićevog režima. Sva je prilika da i posle donošenja Ustavne povelje i novih ustava Srbije i Crne Gore državno pitanje neće biti do kraja raščišćeno i definisano, tako da treba računati sa političkim trvenjima, neusklađenostima, sukobom nadležnosti i frikcijama tokom celog procesa pridruživanja, a naročito u prvim, presudnim godinama. Stoga, strategija Srbije treba da pođe od pretpostavke potpuno zaokružene suverene države (kao što to čini Crna Gora), s tim da Srbija odmah preuzme sve ekonomske i mnoge druge funkcije (i institucije) od sadašnje federacije i ubrzano se osposobljava za intenzivan proces harmonizacije zakonodavstva sa *acquis communautaire* i to odmah kao da počinju pregovori o članstvu a ne o asocijaciji (kao što su to učinile Makedonija i Hrvatska). To opredeljenje treba da prate tri komplementarna procesa.

Prvo, usaglašavanje sa rešenjima iz Ustavne povelje i ubrzana priprema novog Ustava Srbije. Drugo, treba insistirati na direktnom partnerskom odnosu dveju država sa Evropskom unijom, jer će se suštinske

promene realizovati u republičkom zakonodavstvu, bez obzira na to što će državna zajednica, s obzirom na međunarodni subjektivitet, formalno imati pregovarački status u procesu pridruživanja. Treće, uporedo sa procesom trogodišnje harmonizacije između dve republike predviđenim Beogradskim sporazumom (uz aktivno učešće i uticaj EU), treba nastojati da se ostvari što intenzivnija, depolitizovana radna saradnja sa organima Crne Gore u razmeni iskustava na pripremi novog zakonodavstva i nalaženju optimalnih zajedničkih rešenja kroz neformalne sporazume vlada dve države.¹² To je mnogo jednostavniji i efikasniji put usaglašavanja stavova i uspostavljanja poverenja, od stalnog političkog preganjanja oko tumačenja Sporazuma i Povelje.

Valja posebno istaći da do Beogradskog sporazuma ne bi došlo da nije bilo vrlo aktivnog posredovanja pa i političkog pritiska Evropske unije. Razlozi ovako naglašenog učešća EU u rešavanju srpsko-crnogorskih odnosa leže pre svega u bezbednosnoj sferi. Evropska unija vidi ovde, prvenstveno jedan problem koji ugrožava stabilnost i bezbednost regiona. Nije njima toliko na srcu to da li će se očuvati zajednička država, koliko potreba smirivanja potencijalno eksplozivne situacije.¹³ Dakle, EU nije prišla problemu prevashodno sa stanovišta odnosa unutar jedne državne zajednice, već kao problemu države unutar jednog izrazito nestabilnog evropskog regiona. Jedan od elemenata zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU je potreba da odlučujuće utiče u rešavanju konflikata, pri čemu je najsnažniji instrument politika uslovljenosti u procesu stabilizacije i pridruživanja zemalja koje se kandiduju za članstvo u Uniji. To daje legitimitet njenoj posredničkoj akciji i postaje snažan instrument u vršenju pritiska, bez etikete mešanja u unutrašnje stvari nezavisnih država. I Srbija i Crna Gora moraju shvatiti da su još daleko od ozbiljne kandidature i da je nalaženje makar privremenog *modus vivendi* za njihove međusobne odnose jedan od prethodnih uslova za pristupanje Procesu stabilizacije i pridruživanja. Odugovlačenje i preganjanje oko Ustavne povelje već nas je udaljilo od prijema u Savet Evrope, pa i od pridruživanja Partnerstvu za mir. Dakle, za Srbiju i Crnu Goru, kao uostalom i za Makedoniju i BiH i druge zemlje tzv. Zapadnog Balkana, postoji uslov koji prethodi opštim zahtevima koji se odnose na demokratizaciju i tranziciju: aktivan doprinos regionalnoj bezbednosti i stabilnosti.¹⁴ Prema tome, problemi unutrašnje stabilnosti u zemljama

¹² Poput sporazuma između ministara finansija Srbije i Crne Gore Božidara Delića i Miroslava Ivaniševića, i zajedničkog predloga dve vlade o sadržini Ustavne povelje.

¹³ Zato je Evropska unija htela da po svaku cenu izbegne referendum u Crnoj Gori – jer je, prvo, biračko telo duboko podeljeno i naelektrisano tako da bi svaka odluka sa malom marginom mogla biti izvor vrlo ozbiljnih tenzija, i, drugo, pitanje je kakav bi impakt odluka o nezavisnosti imala na fragilnu situaciju na Kosovu.

¹⁴ Ovaj imperativ je tim obiljniji u svetlu vidljive tendencije u EU da još više uslovi i uspori tempo pridruživanja zemalja-kandidata. To će po svoj prilici biti još

pojedinačno i u regionu postaju presudni i za uspeh reformi i za brzinu procesa pridruživanja evropskim integracijama.¹⁵ Nivo unutrašnje i regionalne stabilnosti i bezbednosti, regionalno poverenje i kooperacija i pravna sigurnost postaju presudni i za povećanje interesa stranih investitora za ulaganja, koji su sad još uvek vrlo uzdržani.

Dolazimo, konačno, i do najvišeg nivoa međusobnih odnosa – regionalne integracije. Pre svega, valja biti sasvim jasan u tome šta zagovornici integracije stvarno žele, jer već sam reč u nekim sredinama izaziva podozrenje i odbojnost (pogotovo ako dolazi iz Srbije). Nekima to miriše na zalaganje za svojevrsno obnavljanje Jugoslavije u nekom obliku. Jugoslavija je završena priča. Danas dolazi u obzir samo slobodna, nenametnuta interesno motivisana saradnja nezavisnih država koje su, kao i svi susedi, prirodno upućene jedna na drugu. Prema tome, nije reč o stvaranju nekih supernacionalnih institucija i tela, pogotovo ne neke političke zajednice. Ako nam je perspektiva evropska integracija, do toga neće doći ni u budućnosti. Radi se o funkcionalnoj kooperaciji, koordinaciji politika i stvaranju multilateralnih aranžmana u raznim oblastima, pre svega u ekonomiji. Od posebnog značaja bi bilo formulisanje zajedničkih strategija razvoja. Razvoj je kao komponenta nerazumno zapostavljen. Razume se da su mir i stabilnost osnovne pretpostavke za okretanje zemalja regiona procesima tranzicije i reformi, ali su jednako važne dve druge komponente: izgradnja demokratskih institucija i razvoj. Na primer, efekti Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope su prilično mršavi i razočaravajući, jer se radilo uglavnom o preimenovanju postojećih sredstava, bez kreiranja novog novca, tako da nije bilo ozbiljnijeg materijalnog impulsa razvoju. Bez razvoja teško da same ekonomske i političke reforme mogu da promene realno stanje stvari, a izneverena očekivanja mogu okrenuti raspoloženje biračkog tela prema onima koji umesto radnih mesta i stabilnosti nude nacionalno dostojanstvo i mržnju prema drugima. Stoga bi kompletan slogan pod kojim će region graditi svoju evropsku budućnost trebalo da glasi: stabilnost, mir, demokratija i razvoj.

Međunarodni problemi/International Problems,
Vol. LIV, Beograd, No. 3/2002.

izraženije posle prvog kruga proširenja Unije, kad ona bude prevashodno zabavljena uspostavljanjem nove konstelacije u znatno većoj i heterogenijoj zajednici.

¹⁵ Kao što samo ime Procesu stabilizacije i pridruživanja implicira, strategija za zemlje Zapadnog Balkana podrazumeva dva toka – stabilizaciju i pridruživanje, koji u načelu treba da teku naporedo, s tim što konkretna politika Unije pretpostavlja da je neophodno ostvariti određeni stepen stabilizacije da bi se moglo krenuti u pridruživanje.

NIKO NIJE TAKO DUGO UBIJAN

Dve i po godine nakon osnivanja, održavamo verovatno poslednju sednicu Odbora za oslobađanje Ivana Stambolića. Ime Odbora je odražavalo našu misiju i našu nadu da ćemo jednog dana ponovo videti Ivana među nama. Desilo se ono u šta nismo hteli da verujemo, od čega smo strepeli i što je postajalo sve izvesnije protokom vremena: Ivan je otet da bi bio likvidiran - zlikovci su po nalogu još većih zlikovaca ubili Ivana i stavili njegovo telo u unapred iskopanu jamu.

Kad je Ivan otet, svetski mediji su preneli to kao prvu vest. Ali ne i mediji u službi kriminalizovane države. Posle pet dana javila se *Politika*, ne da informiše već da plasira dezinformaciju, povezujući kidnapovanje sa navodnim mutnim biznisom Ivanovim sa firmama iz Republike Srpske i Crne Gore. Isti tekst iz iste kuhinje prenela je i *Politika ekspres*. Ivan Marković, ministar za telekomunikacije i visoki funkcioner JUL objasnio je da državni mediji nisu pet dana obavestili javnost o nestanku bivšeg predsednika države, jer im "je to verovatno bila beznačajna informacija". Još dve njegove izjave ostaće upamćene: "Onog ko je šetao treba pitati gde je otšetao," i druga: "ako neko treba da ima informaciju, onda je to njegova žena, koja treba da ima informaciju gde je on otišao, ako ga već nema šest dana." Na pitanje Užičana "gde je Ivan Stamboilc", odgovorio je: "Čućemo, kad ga nađu".

Slobodan Milošević je Kiri Gligorovu, koji je pitao za sudbinu svog prijatelja, odgovorio: "granice su blizu", ponavljajući laž koju je plasirala *Politika*. I dodao drugu, da je istraga otežana, jer je porodica kasno prijavila nestanak.

Nevladine organizacije, nezavisni mediji, pojedine opozicione stranke optužuju državu za "akt oranzovanog terorizma" i pokušaj zataškavanja celog slučaja. Adam Mihnjik objavljuje apel "Protiv zaborava", a građanin Milan Živković piše otvoreno pismo Slobodanu Miloševiću: "Rasvetlite otmicu Ivana Stambolića".

Odbor za oslobađanje Ivana Stambolića koji je formiran tih dana upućuje apel javnosti: "Glasila pod državnom kontrolom, najviši funkcioneri zemlje... nisu se obratili ni jednom rečju ni javnosti ni porodici. Sve to osnažuje pretpostavku da istraga ne otkriva tragove zato što su tragovi pod državnom zaštitom i da je nestanak Ivana Stambolića delo državnog terora i rastućeg političkog kriminala... Čutanje zvaničnika i političkih moćnika ima sve karakteristike saučesništva u osvetničkom obračunu sa političkim protivnikom.

Odali su se ne samo nedopustivom pasivnošću, nego i ciničnim i vulgarnim komentarima povodom njegove nesreće."

U pozivu građanima da potpišu apel, Odbor kaže: "Ne smemo dozvoliti, zbog Ivana Stambolića, ali i zbog svih nas, da se privikavamo na to da je moguće da jednog građanina, uz to i bivšeg prvog čoveka Republike, jednostavno proguta mrak i da niko ne preuzima ništa da utvrdi šta je s tim čovekom, kao da se to dešava u nekoj drugoj zemlji i u drugom nekom svetu, a ne tu oko nas. Juče je to bio Ivan Stambolić, ko će to biti sutra? Stoga, nije reč samo o tom nesrećnom čoveku, o njegovoj supruzi, o negovoj deci, već o svima nama, o tome da li pristajemo da ćutke prelazimo preko svega što nam se radi."

Apel je potpisalo na hiljade ljudi, poznatih i nepoznatih, iz zemlje i sveta. Jirži Dinstbir, specijalni izvestilac o ljudskim pravima na Balkanu i Meri Robinson, visoki komesar UN za ljudska prava i Barbara DeJvis, šef Misije u Beogradu obratili su se i starim i novim vlastima. Poruke podrške poslali su Kiro Gligorov, Stjepan Mesić, Milan Kučan i Milo Đukanović. Elektronskom poštom stizali su protesti, osude i zahtevi od naših ljudi koji žive u svetu, iz republika bivše Jugoslavije, od istaknutih ličnosti iz javnog i kulturnog života iz mnogih zemalja. Savet Evrope je kao jedan od uslova za prijem Jugoslavije postavio "razrešenje sudbine Ivana Stambolića". Međunarodna federacija za ljudska prava traži od Miloševića pokretanje istrage i izvođenje krivaca pred sud.

Odbor se obratio predsedniku Republike Milanu Milutinoviću. Nije dobio odgovor. Odbor se obratio nadležnom ministru Vljaku Stojiljkoviću. Nije dobio odgovor. Drugi su odgovorili, jedni da kažu da ništa ne znaju, drugi da izraze nezadovoljstvo što smo se usudili da pomislimo da vlast može stajati iza toga. Obratili smo se delegatima Kongresa SPS: "Pozivamo vas da se, kao predstavnici partije na vlasti... izjasnite o ovom slučaju koji je uznemirio javnost. Inače, svojim ćutanjem preuzimate odgovornost i postajete saučesnici." Dabome, da su oćutali i potvrdili da jesu saučesnici.

Sa novim nadama obraćali smo se vlastima koje su došle posle demokratskih promena. Predsednik Koštunica je rekao da je, na našu molbu, razgovarao sa prvim ljudima bezbednosti i da je Rade Marković rekao da oni o tome ništa ne znaju, ali da bi informaciju trebalo potražiti od Vukašina Maraša, ministra unutrašnjih poslova Crne Gore i Milorada Dodika, predsednika Vlade Republike Srpske. Naš komentar je bio da je to "nastavak iste linije prebacivanja odgovornosti na nekog drugog", koju su lansirali državni mediji i Slobodan Milošević. U pismu Odbora od 23. novembra 2001 rekli smo: "Gospodine predsedniče, ponovo se obraćamo Vama, prvom čoveku ove zemlje, jer smo naišli na zid odbijanja, ćutanja ili nemoći. Javnost i dalje ne zna da li je preduzeta ikakva istraga, da li se na tome i dalje radi i kakvi su dosadašnji rezultati. Ne možemo se nikako pomiriti sa odgovorima nadležnih da oni ne znaju ništa i da ne stoje iza toga. Zašto bismo im verovali na reč? Javnost ima pravo da zna šta su uradili i šta rade da se jedan čovek pronađe i oslobodi, a krivci privedu pred lice pravde. Zato

Vas molimo još jednom da zatražite izveštaj od državnih organa – pravosuđa, policije i, posebno, državne i javne bezbednosti - da Vama, Vladi Srbije i javnosti odmah podnesu jasan i podroban izveštaj o ovom slučaju. Naš Odbor je ipak samo grupa građana, grupa za pritisak, koja jedino može da alarmira javnost da ne dozvoli da ovaj drastičan slučaj gaženja ljudskih prava ode pod tepih, ili na marginu u senci krupnih događanja u našoj zemlji. Zato nam je potrebna Vaša pomoć... Najvažnije je da se Ivan Stambolić oslobodi, ali je ne manje važno da se tako nešto u zemlji Srbiji nikad više ne dogodi. Mi nećemo odustati od naših zaheva; na to ni mi ni država nemamo pravo. Iako nove vlasti ne snose odgovornost za nestanak Ivana Stambolića, to ih ne oslobađa obaveze da preuzmu odgovornost da se ovaj slučaj što pre rasvetli i Ivan Stambolić oslobodi."

Posle više urgencija, dve nedelje kasnije, dobili smo odgovor. Posle izraza saosećanja, predsednik kaže: "Izvesno je da na normalizaciju i stabilizaciju političkih prilika i ukupnog života u zemlji veoma negativno utiču ovakvi slučajevi nestanka bivših funkcionera koji jesu pripadali komunističkim vlastima, ali su se u nekom trenutku sukobili sa Slobodanom Miloševićem kao nosiocem poslednjeg autoritarnog režima u nas." Na kraju, predsednik obećava da će, u meri koju mu Ustav dopušta, založiti svoj autoritet za rasvetljavanje ovog slučaja.

Obratili smo se i svim liderima DOS i tražili njihovu podršku. Odgovorili su nam pismima i učešćem na tribinama Goran Svilanović, Žarko Korać i Miodrag Isakov.

Na velikom protesnom skupu održanom u ovom Centru, koji nam je pružao gostoprimitstvo tokom čitavog našeg rada, u dupke punoj sali i sa stotinama građana u dvorištu, lansirali smo "Kampanju za Ivana", uz pomoć ANEMA, agencije BETA i Narodnog pokreta Otpor.

"Želimo da odavde, sa velikog protestnog skupa, na 64. rođendan našeg prijatelja, zamolimo građane Srbije da nam pomognu da pronađemo gde je *jedan od nas*, građanin Ivan Stambolić.

Molimo SVE koji su bilo šta čuli, videli, ili možda znaju nešto o sudbini Ivanovoj da to jave medijima ili Odboru ili zatraže da javno iznesu bilo koji podatak o njemu. Pozivamo građane iz Beograda i cele Srbije, seljake, prodavce, noćne čuvare, vojnike, radnike, policajce, taksiste, vozače kamiona i autobusa... a potom i članove porodica radnika javne i državne bezbednosti i vojne obaveštajne službe da svoje glave porodica zamole i ubede da javno sa imenom ili anonimno, obaveste Odbor ako išta znaju šta se desilo sa Ivanom Stambolićem i gde je on sada."

I ljudi su se masovno javljali sa imenima i anonimno. Bilo je i poziva koji su očigledno imali svrhu da upute na pogrešan trag. Neki su tražili novac, a posle predloga za susret nikad se nisu pojavili. Mi smo sve prosleđivali Tužilaštvu, ali od njih nije bilo nikakve reakcije.

Na jednoj od javnih sednica Odbora tadašnji savezni ministar pravosuđa Momčilo Grubač je rekao da se istraga praktično ne vodi, da je bila angažovana samo policija, a da je, tek na njegov zahtev beogradski okružni

javni tužilac dao nalog da se pokrene istraga. Savezni ministar unutrašnjih poslova Zoran Živković je na tom skupu rekao: "Istraga je zakočena, umrtvljena. Isto kao što je istraga o gospodinu Ćuruviji zakočena, isto kao što postoji puno istraga koje čekaju da budu otkočene. Jasno je da postoji prepreka da istina izađe na videlo i ta prepreka se zove pravosuđe i policija Srbije."

Na tom i drugim skupovima ukazivali smo na to da je ključna figura Rade Marković, koji je i dalje na čelu Službe državne bezbednosti. U pismu predsedniku Odbora, on protestuje protiv više puta ponovljenih zahteva Odbora da se utvrdi njegova odgovornost. "Odlučio sam se iz profesionalnih i moralnih obzira da nekoliko dana sačekam eventualnu Vašu ispravku teksta punog grubih insinucija upućenih na račun resora kojim rukovodim i mene kao njegovog rukovodioca... Nestanak Ivana Stambolića će se, uveren sam, sigurno rasvetliti. Istinski želim - što pre. A pogotovo što sam siguran: U tom 'slučaju' neće biti ni Resora državne bezbednosti, ni mene kao njegovog rukovodioca... Državna bezbednost ne zna gde je Ivan Stambolić." Mi smo, umesto ispravke, uputili javni zahtev Vladi Republike Srbije da se odmah smeni Rade Marković. Rekli smo da je SDB pratila Ivana Stambolića, da ona zna ko je izvršio otmicu i da sve upućuje da je sama služba to učinila. "Mislimo da bi nova vlada Srbije morala biti svesna toga da, van pitanja lične odgovornosti načelnika i pripadnika Službe, slučaj Ivana Stambolića neće biti rešen i Stambolić oslobođen, dok god je na njenom čelu general Marković." Pismo smo uputili trojici kopredsednika Vlade. Nikad nismo dobili odgovor, a Marković je ostao na svome mestu sve do formiranja nove vlade. U intervjuu italijanskom listu "Mesađero" od 9. januara 2001. godine, predsednik Koštunica kaže da je Radomir Marković zadržan na mestu načelnika Službe državne bezbednosti iz pragmatičnih razloga.

Predsednik nove vlade Zoran Đinđić je, u društvu sa ministrima Batićem i Mihajlovićem, primio predstavnike Odbora i gospođu Stambolić. Rekao je da je raščišćavanje ovog i drugih nerasvetljenih slučajeva jedan od istinskih prioriteta Vlade, ali i da o otmici Stambolića praktično nema nikakvih tragova.

Mi smo nastavili sa kampanjom i stalnim pritiskom. Nevladine organizacije su širom Srbije organizovali veoma posećene tribine i protesne skupove. List *Danas* je uveo svakodnevnu rubriku "Gde je Ivan Stambolić?". Radio-televizija Srbije je posvetila višečasovnu emisiju posvećenu Ivanu Stamboliću. *Republika* je redovno objavljivala priloge o toj temi. Mnogi drugi mediji su pratili slučaj i pridruživali se našim zahtevima da se povede odlučnija istraga. "Kampanji za Ivana" pridružio se i Studio B. List *Glas* objavljuje dva priloga u kojima se kaže da je sve to samo "obračun među decom komunizma". Sa Radijom B92 štampali smo u velikom tiražu brošuru "Istraga je u toku". Srbija je bila izlepljena posterima "Gde je ovaj čovek?" Sa Helsinškim odborom objavili smo na srpskom i engleskom publikaciju "Slučaj Ivan Stambolić", u kojoj je data kompletna dokumentacija, a Helsinški odbor je izdao knjigu "Koren zla", u kojoj su objavljeni Ivanovi tekstovi i intervjui od 1992. do 2000. godine. Obraćali smo se međunarodnim organizacijama za ljudska prava koje su intervenisale kod

ovdašnjih vlasti. U Njujorku smo imali stalnog predstavnika u licu mladog danskog naučnika Kristijana A. Nilsena, a u Crnoj Gori je to bio Rajko Bobot. Moram posebno pomenuti da mi nismo imali sopstvenih sredstava i da su troškovi padali na teret institucija i informativnih kuća koje su nas podržale ili angažovanih pojedinaca.

Ovom aktivnošću smo uspevali da se slučaj ne gurne u zaborav, ali, nažalost, ne i da se povede odlučnija istraga. Veljko Stambolić je izjavio da je, prvi put posle pola godine, pozvan od istražnog sudije da dâ izjavu o nestanku svoga oca. S vremena na vreme bi tek neki funkcioner pomenuo da se na slučaju intenzivno radi, bez ubedljivije potvrde i novih činjenica. Poslednji put smo se obratili javnosti kad je progovorio Ljubiša Buha. "Dosadašnji uobičajeni odgovor da nema ne samo tragova već ni ozbiljnijih indicija, u situaciji kad je podzemlje najzad progovorilo, ne može više biti prihvatljiv. Stoga Odbor pozdravlja spremnost vlasti da iskoriste ovu 'jedinstvenu priliku' i otkriju ne samo počinioca, već pre svega nalogodavce ovog gnusnog dela, koje tako uverljivo svedoči o zločinačkoj prirodi prethodnog režima. Niko nije tako dugo ubijan kao Ivan Stambolić i njegova porodica... Ne bi se smelo dogoditi da to bude još jedna u nizu senzacija koje zapljusnu javnost i brzo budu gurnute u stranu novim aferama i slučajevima. Zato tražimo od javnog tužioca, od policije i od Vlade da čine ono što im zakon nalaže - da postupaju hitno i odlučno, da pozovu na saslušanje ljude koji su javno optuženi, da provere navode o tome gde je telo Ivana Stambolića zakopano... To je jedini način da se javnost uveri da izjave o punoj spremnosti da se stvar brzo i do kraja raščisti neće ostati obećanja trenutka. Saglasni smo za konstatacijom ministra Mihajlovića da je ovo 'jedinstven ispit vlasti i policije'. Držimo vas za reč i stalno ćemo vas na to podsećati!"

Nažalost, trebalo je da dođe do jednog političkog ubistva, Zorana Đinđića, da bi se otvorila vrata pakla i klupko počelo da odmotava i najzad reši drugo političko ubistvo - Ivana Stambolića.

Sve što se sada otkrilo u punoj meri potvrđuje ono što smo tokom ove dve i po godine uporno tvrdili: da je u pitanju politički zločin; da izvršioce i organizatore treba tražiti u Službi državne bezbednosti, a nalogodavce u samom vrhu države i politike; da je opravdana bila naša tvrdnja o planskoj opstrukciji istrage u policiji, tužilaštvu i sudstvu; da je istragu najviše omelo zadržavanje Radeta Markovića tokom čitavih četiri meseca na čelu Državne bezbednosti i da za to odgovornost treba da ponesu oni koji su to omogućili; da je trebalo odmah prihvatiti našu obrazloženu inicijativu za ustanovljavanje institucije specijalnog tužioca (što je bio izraz pre svega našeg totalnog nepoverenja u tužilaštvo), što je učinjeno znatno kasnije. Sve je to odložilo rasvetljavanje ovog slučaja. Mi dajemo punu podršku odlučnoj akciji Vlade Srbije da se slomi kičma organizovanom kriminalu, tačnije organizovanom državnim i političkom kriminalu, i time najzad učini potpun raskid sa jednom kriminalizovanom državom, koja je zadržala uporište i jak uticaj i u novoj državnoj strukturi. Sad valjda građani Srbije mogu da

do kraja da sagledaju kakve smo zločince imali na čelu države i po celoj liniji državne i političke hijerarhije tokom dvanaest godina.

Naša poruka može biti samo jedna: slučaj Stambolić, koji smo uvek smatrali paradigmatičnim za našu istorijsku situaciju, ne može se smatrati do kraja rešenim sve dok, pored uhvaćenih izvršilaca, ne budu uhapšeni i izvedeni pred sud i organizatori, a naročito nalogodavci ovog bestijalnog zločina, na koje smo imenom i prezimenom stalno ukazivali. Nadamo se da više neće biti potrebe za novim sednicama i novim javnim upozorenjima našeg Odbora.

Danas, 1. april 2003.

VUKOVARE, OPROSTI!

Kad me je profesorka Gehrecke zamolila da govorim na temu *Vukovare, oprosti*, mogao sam da je shvatim na dva načina: prvi, Vukovare, oprosti *meni*. To ima mnogo smisla, jer svi nosimo neki deo odgovornosti za sve ono što se stravično i sramotno desilo ovom nekada tako lepom i mirnom gradu. I od te odgovornosti niko ne može pobeći, makar ona bila i neznatna u odnosu na one koji su doveli do Vukovara i tako ga bezdušno izranjavali. Vili Brant je kleknuo pred spomenikom Jevrejima i zamolio, kao kancelar SR Nemačke, za oprostaj, iako je sam bio aktivni antifašista. Predsednik Državne zajednice Srbija i Crna Gora Svetozar Marović je prilikom posete predsednika Mesića, uputio izvinjenje svima u Hrvatskoj kojima su njegovi sunarodnici učinili zlo i naneli patnju. Stjepan Mesić, iako malo zatečen, uzvratilo je svojom isprikom. Što god ko mislio, to su bili značajni i potrebni simbolički gestovi, koji su naišli na veliki odjek u svetu i uglavnom na podršku u domaćim medijima u obe države, uz očekivane proteste i kritike nacionalista i ekstremista na obe strane. Te molbe za oprostaj i izvinjenja su deo procesa oslobađanja od mržnje i otvaranja nove ere u našim međusobnim odnosima.

Drugi aspekt ove teme, o kome ću i prevashodno govoriti, jeste: *Vukovare, nađi u sebi snage da oprostiš*. Samo tako ćeš opet imati budućnost.

Svako od nas za sebe, mora učiniti svestan i nimalo lak napor da razume šta se to nama svima dogodilo, a ne samo šta se njemu desilo. To je proces ponovnog učenja. Čovek se ne rađa dobar ili zao - on može *postati* u osnovi dobar ili zao čovek. "U osnovi" znači da ipak nešto od toga dvoga preovlađuje i čini osnovnu moralnu konstelaciju čoveka, pored fizičke i nasleđene. Čovek se menja i u stanju je da se menja. Sem njegovog izbora, koji nije uvek svestan, na to utiču okolnosti, okruženje, vaspitanje, atmosfera. *Occasio facit furem*, kaže latinska sentenca: "Prigoda čini lupeža." Čovek odraste a da nikad nije mrzeo ljude druge nacije ili vere ili jezika, i onda, onda počnu organizovano i usmereno i sve uspešnije da ga uveravaju da on pripada korpusu pravednih i ispravnih, a da su oni drugi njegovi najveći neprijatelji, krvnici koji mu rade o glavi i u srce mu se polako ali neopozivo useljava mržnja i zlo, koje se kao požar sve više širi. "Dovoljno je da samo jedan čovek zamrzi drugog, pa da mržnja malo-pomalo osvoji čitav svet," primećuje Žan Pol Sartr (*Le Diable et le bon Dieu*). Jedan prag koji vodi u mržnju dosta lako je preći, drugi koji tu mržnju otelotvoruje u činjenje direktnog zla drugome ipak znatno teže. I tako se dešava da onaj koji nije mogao ni pile da zakolje i pozli mu kad vidi krv,

bude u stanju da puca, da ubija, da kolje. Taj preobražaj je olakšan time što svi oko njega misle isto, jedni druge jačaju u veri da su u pravu i njegov zločin postaje patriotsko delo jer je u službi odbrane i pravedne stvari njegove nacije, kao što su jeretici spaljivani u ime Hrista.

Sad imamo to sve zlo iza nas i nije ga lako zaboraviti i hladno i razumno prosuditi kako je do njega došlo i ko je sve za to odgovoran. Neophodan korak na tome putu je ipak suočavanje s istinom. Pri tom prvo treba savladati otpor prema saznavanju istine. Nemci zadugo posle Drugog svetskog rata nisu bili u stanju da to učine, ali su ipak tu psihološku prepreku, uz pomoć čitavog sveta, uspeali da prebrode. U Srbiji, ljudi ne žele da saznaju šta se zbilo u Srebrenici, u Sarajevu, u Vukovaru. Ljute se na one koji otkrivaju zločine, a ne na one koje su ih počinili. Kad govorite o stradanju građana u opkoljenom Sarajevu, čest komentar je: "Ko zna šta je stvarno bilo. A šta su oni nama činili?" "Nama" to znači Srbima, a "oni" to znači "Bošnjaci". Ti "oni" su svi isti i zaslužuju da budu kažnjeni, bez obzira da li se radi o detetu, o svešteniku, o borcu za ljudska prava, o uvaženom biologu ili lingvisti, o nevinoj devojci, onemoćalom starcu ili čak o nekome ko je bio vaš prijatelj u predratnim vremenima ili je oženio vašu sestru. Svi su oni isti - fundamentalisti, srbomrzitelji i srboubice. Tu onda nema razlikovanja po osnovu pravde i krivde, zločinca i žrtve. Kad neko ubije sina vašeg suseda, vi zaboravite da je i on Srbin, to vam zapravo ništa ne znači, on je za vas naprosto zlikovac, nečovek, neko koga treba da stigne duga ruka pravde. Ali, kad se pređe na teren naših nesrećnih sukoba, onda je odjednom važno *ko* je to učinio i zločinac doživljava metamorfozu i postaje borac za prava i slobodu vaše nacije ili pravedni osvetnik za zla koja su učinjena vašem narodu. Pritom nije važno to što oni koji stradaju najčešće nemaju nikakve veze sa stradanjem vaših sunarodnika. Neka plate to što pripadaju narodu-neprijatelju! O tome Enver Đuliman kaže: "Zločini (u ratu) su često motivisani mogućnošću reduciranja žrtvine ljudskosti. Jedan od načina reduciranja žrtvine ljudskosti je kategorizacija ljudi prema nacionalnoj, etničkoj ili verskoj pripadnosti, a zatim njihovo poistovećivanje sa četnicima, ustašama, Turcima, Šiptarima. Ako uzmemo u obzir kakav status ove 'grupe' imaju u svesti naroda, može se razumeti uspeh strategije koju su koristili nacionalisti svih vrsta, a koja je išla za tim da 'oni' (četnici, ustaše, Turci i Šiptari) nisu jednako vredni kao drugi ljudi i kao takve ih je *potrebno i dozvoljeno* eliminisati/istrebiti/potamaniti." (*Teško pomirenje - znakovi pored puta*)

Jedini ispravan princip stoga je individualizacija krivice. Na tome je zasnovan Haški tribunal. Nisam ja nikome dao nalog ni ovlašćenje da u moje ime ubija i sveti se. Ako pristanem na podelu "naših" i "njihovih" okrivljenih za ratni zločin, pristajem i na to da je neko zločine zaista činio i u moje ime, odnosno da se krivica kolektivizuje i "nacionalizuje", priklanjam se uverenju da je Haški tribunal izmišljen da progoni Srbe, jer je optuženi za mene prvo Srbin a tek onda osoba koja je možda počinila zločin; kad na takav način razmišljam

onda unapred ne verujem, bez obzira na dokaze, da je jedan Srbin mogao biti ubica i krvolok, jer je to, po prirodni stvari, rezervisano za Hrvate, Bošnjake i Albance, odnosno za šokce, balije i Šiptare. Niko pritom ne razmišlja da ipak ima nečeg nelogičnog u tome da su Srbi uvereni da je Haški sud isključivo protiv Srba, a Hrvati su jednako uvereni da je protiv Hrvata.

Proces saznavanja istine i utvrđivanje odgovornosti za učinjene zločine pomažu ozdravljenju pojedinaca i kolektiva od pretrpljenih trauma i sistematskih pritisaka kojima su bili podvrgnuti. Norveški psiholog Nora Sveas kaže: "Sistematska i teška kršenja ljudskih prava su način uspostavljanja kontrole nad drugima i imaju za cilj stvaranje straha i osećanja nemanja kontrole nad svojim životom i egzistencijom. Kad ovakva kršenja ostanu nekažnjena i odgovorni izbegnu odgovornost, jača osećanje nemoći, što može dovesti do osećanja srama i 'manje vrednosti' ili bezvrednosti. Zbog toga mora postojati jasna i javna želja od strane javnih institucija da se čuju različite istorije, rasvetle događaji i utvrdi odgovornost sa ciljem izricanja kazne. Istovremeno se mora stvoriti prostor da se za ova dela iskaže kajanje, pa i izvinjenje od strane odgovornih."

U nedavnom istraživanju javnog mnjenja u Srbiji koje je proveo Beogradski centar za ljudska prava samo 5 odsto ispitanika izjavilo je da redovno prati suđenje u Hagu i zna šta se tamo dešava, ali je zato preko 90 odsto izrazilo sasvim određene sudove (mahom nepovoljne) o tome zašto je Sud osnovan i koliko je nepristrasan. 71 odsto misli vrlo loše o tužiocu Karli del Ponte - i to se moglo očekivati. Ona je satanizovana u medijima, a i neki njeni postupci i manir su možda tome doprineli. Međutim, ispitanici ne prave i ne žele da prave razliku između tužioca, kome je posao da optužuje i suda, koji ipak treba objektivno da proceni da li za to sve postoje i dokazi i to i čini. Treba reći, istine radi, da na ovim prostorima nikad i nismo imali prilike (sem u filmovima) da vidimo kako izgleda jedno pravo, nepristrasno suđenje, na kome se striktno štite prava optuženog na odbranu, kao što se to čini u Hagu, tako da se Milošević pretvara u tužioca i sudija to toleriše. Ipak, ni taj isti sudija Mej nije mnogo bolje prošao u anketi: 69 odsto smatra da je neobjektivan. Samo ova dva rezultata pokazuju da većina ljudi ima već čvrsto formirano, petrificirano mišljenje o tribunalu i njegovom cilju i nikakvi dokazi, fer suđenje, pa ni eventualna priznanja optuženih ne mogu ih u njihovim uverenjima pomeriti, jer oni to jednostavno ne žele. Oni već imaju svoju istinu. Dabome, to što je nešto za mnogo ljudi istina, ne mora, a po pravilu i nije stvarna istina. "Opšte je mišljenje izravan neprijatelj istine," kaže Vincenco Đoberti. Semjuel Džonson, engleski književnik i leksikograf iz XVIII veka, s pravom veli: "...sva je nevolja u tome što čovek nesvesno prima kao istinu ono u šta želi da veruje." Nedavno je prof. Miodrag Živanović sa Filozofskog fakulteta u Banja Luci konstatovao da u Bosni i Hercegovini ima pet istina o proteklom ratu: srpska istina, hrvatska istina, bošnjačka istina, istina izbeglih i prognanih i istina međunarodne zajednice. I niko i ne pomišlja da u nekoj od drugih istina, koje se ne poklapaju

sa njihovom istinom, ima makar i zrnce prave istine, odnosno da istina ipak ne može biti ničija neprikosnovena privilegija. Nažalost, laž koju su nam ulili ne predaje se i još je uvek jača od istine. Dubravka Ugrešić u svojoj knjizi *Kultura* kaže da je u pitanju "ratna strategija kojom se podižu granice i uspostavljaju razlike. Mi smo različiti od NJIH (Srba). Naša povjest, vjera, običaji i jezik različiti su od NJIHOVIH. U ratnoj varijanti ovaj se sklop koji duboko prožima hrvatsko kolektivno mišljenje koristi ovako: Mi smo različiti od NJIH (Srba), jer smo bolji, što dokazuje naša povjest; Mi smo oduvijek gradili. ONI su oduvijek samo rušili; Mi smo evropska, katolička kultura. ONI tek pravoslavni nepismeni barbari. Nakon jednih istina pretvorenih u laži i laži pretvorenih u istine, građani će se u većini slučajeva uvijek prikloniti - većini." Nisu oni baš sasvim sigurni da svi ti mitovi i stereotipi stoje, ali se osećaju bolje uz njih i iza njih i ne vole da ih neko dira i razobličuje. Zato će put do istine na ovim prostorima biti vrlo trnovit, jer su otpori u samim ljudima da je saznaju veliki. Istina se mora otkrivati i tražiti i u tome se može uspeti samo ako se to želi bez obzira na nagomilane emocije i predubeđenja. "Nije srce, već razum sudija istini," kaže Aleksandar Hercen, ruski filozof i prosvetitelj.

Ali, kolikogod se proces saznavanja o onome što se desilo odigrava u svakom pojedincu, kolektivna svest može u tome mnogo da pomogne, mada je najčešće odmagala. Kao što je masovna propaganda prethodnih režima uspela da uveri svoje nacije da je njihova stvar jedino pravedna i njihova borba, makar se radilo o agresiji i zločinu, potrebna i opravdana, tako bi sad, posle izvršenih promena, demokratska društva i njihove institucije morali da pomognu da se skinu mnogobrojni pokrivi laži nad onim što se stvarno desilo na ovim prostorima. To bi morale da čine vlade, ako su odgovorne, bez obzira da li je to popularno ili ne odnosno da li im to donosi ili, po njihovoj proceni, odnosi glasove. Međutim, one to, po pravilu, ne čine i saradnju sa Haškim tribunalom stavljaju samo u kontekst nagrade i kazne, dakle onoliko koliko se mora. Stoga i ne kažu da treba saradivati zbog istine i ostvarenja pravde, niti zbog toga što se krivnja mora individualizovati, niti zbog toga što je to jasna i prihvaćena međunarodna obaveza, niti zbog toga što nema pune normalizacije i obnove poverenja u regionu bez jednake, pune saradnje sa Hagom. Ne. Umesto toga objašnjava se narodu: "Ako ne izručimo optužene, nećemo dobiti finansijsku podršku, neće nas primiti u Savet Evrope ili u naredni krug pridruživanja Evropskoj uniji, a mogli bi da nam uvedu i sankcije. Sila boga ne moli, zato je bolje da predamo ove naše, bez obzira da li nam je to drago ili ne." Milošević je uhapšen uoči donatorske konferencije, a izručen uoči glasanja u Kongresu SAD o finansijskoj pomoći. Zato nije ni čudo da u izrazitoj manjini od 15 odsto, koja se u pomenutoj anketi izjasnila za saradnju sa Haškim tribunalom, velika većina obrazlaže svoj pozitivan odnos time što ćemo u protivnom biti kažnjeni ili nećemo dobiti pare.

Prema tome, prvi korak, pre svega individualni, koji će potom sve više postajati kolektivni jeste pogledati otvorenih očiju u ružno lice istine. "Istinu ćete

vrlo lako prepoznati po tome što će vam biti neprijatna," s pravom kaže književni historičar i kritičar Bogdan Popović. Ako ne želi da bude slep kod očiju, čovek treba da učini taj napor, koliko god bio neprijatan i frustrirajući, zato što će se verovatno pokazati da je bilo drugačije nego što su vam govorili i nego što ste vi tvrdo verovali.

To je i najbolji put da se savlada mržnja. Nju ne vredi zatomiti, pritiskati, prigušiti, jer će se onda opet, novom snagom eruptivno ispoljiti. Nelson Mandela, jedan od najpoznatijih boraca za pravdu i pomirenje našeg vremena, kaže u svojoj autobiografiji *Put do slobode* (1994): "Ja sam uvek znao da se duboko u srcu svakog čoveka nalazi saosećajnost i dobrotu. Niko se nije rodio sa mržnjom prema drugom čoveku zbog njegove boje kože, porekla ili religije. Ljudi se moraju naučiti da mrze, pa ako se oni mogu naučiti da mrze, čovek ih može naučiti i da vole, zato što je ljubav više prirodna ljudskom srcu nego mržnja. Čak i u najsumornijem periodu u zatvoru, kada smo moji prijatelji i ja bili pritisnuti do krajnjih granica onoga što se može izdržati, ja sam mogao da vidim jedan kratki blesak ljudske ljubavi kod jednog od čuvara, možda samo u jednoj sekundi, ali to je bilo dovoljno da me uteši i omogući mi da izdržim. Ljudska dobrotu je plamen koji se može sakriti, ali se nikada ne može ugasiiti."

Proces oslobađanja od mržnje treba da počne spremnošću za saznavanje istine, za veoma lično suočavanje sa istinom.

Ja pripadam, pored ostalog, *Igmanskoj inicijativi*, ambicioznom projektu preko stotinu nevladinih organizacija iz zemalja tzv. Dejtonskog trougla, što će reći, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije i Crne Gore. Mi smo se sretali međusobno i u najtežim ratnim godinama. Mi smo svesni toga da nema istinske normalizacije odnosa i vraćanja poverenja dok hrabro ne raskrstimo sa prošlošću. Ne možemo ni pojedinačno ni zajedno napred, ako se stalno osvrćemo unazad. Ja sam na sednici *Igmanske inicijative* u Dubrovniku pre nekoliko godina svoje izlaganje počeo rečima: "U Dubrovniku sam opet posle više od decenije. Sa pomešanim osećanjima. Sa radošću, tugom i velikom nelagodnom. Sa radošću što ću opet prošetati Stradunom, najlepšom ulicom na svetu. Sa tugom što je taj jedinstveni dragulj podneblja u kome živim napadnut i oskrnavljen. Sa nelagodnom, jer su to učinili pripadnici moje i bratske crnogorske nacije, a za to još nisu kažnjeni. Upotrebio sam ipak reč nelagoda, a ne stid, sram, jer sam među onima koji su od samog početka, a takvih je većina u ovoj sali, javno osuđivali zločine i njihove inspiratore, organizatore i izvršioce." A završio sam: "Da čovek treba da gleda unazad, Bog bi mu stavio oči na potiljak, a ne na čelo. Samo u budućnosti možemo naći budućnost."

Upravo, zarad te budućnosti treba jednom da nam bude jasno šta se desilo u prošlosti. Ne da bismo je zaboravili, jer se istorija i doživljeno ne mogu gumicom izbrisati, a i da mogu ne bi trebalo to raditi. Čarls Harper kaže u svom eseju *Pomirenje u latinoameričkom kontekstu*: "Neki političari i verski lideri u Latinskoj Americi predlažu da se 'okrene nova stranica' i krene dalje. Naši latinoamerički prijatelji kažu na to: 'Polako! Nema okretanja stranice pre nego

što se ona pažljivo pročita.'" Dakle, imaćemo pravo i potrebu da se više ne vraćamo na prošlost tek onda kad se sa njom suočimo i utvrdimo šta se stvarno desilo. U uvodu završnog izveštaja *Komisije za istinu i pomirenje*, koji je predat predseniku Mandeli 29. oktobra 1998. godine, predsednik Komisije, nadbiskup Desmond Tutu, pored ostalog, piše: "Sada, kada smo pogledali u oči bestijalnostima iz prošlosti, sada, kada smo zatražili i dobili oprostaj i dali odštetu, zatvorimo vrata prošlosti - ne zato da bismo je zaboravili, nego da joj ne bismo dopustili da nas zarobi. Počnimo da se krećemo prema jednoj mnogo lepšoj budućnosti i jednom novom društvu, gde će se ljudi ceniti - ne zbog biološke slučajnosti ili spoljnih znakova, nego zato što su oni osobe beskrajne vrednosti, stvorene prema Božjoj slici..."

Treba da tražimo pouke i inspiracije u načinu pristupanja drugim podelama, mržnjama, ratovima i ubijanjima. Neki su to uspešno prevazišli, drugi su na tom putu, a treći nisu učinili bitniji napredak. Vekovni neprijatelji Francuska i Nemačka pružile su ruke jedna drugoj i, zahvaljujući pre svega mudrosti i vizionarstvu njihovih lidera, postale kičmom evropske integracije, najgrandioznijeg projekta savremene istorije. Nemački kancelar Gerhard Šreder zamolio je francuskog predsednika Žaka Širaka, da na (prošlonedeljnom) samitu Evropske unije predstavlja i Nemačku. "Kakav potez!, naslov je članka u *Politici* od 16. oktobra. I zaista, možete li vi zamisliti da Račan zastupa Srbiju i Crnu Goru ili Marović Hrvatsku na nekom međunarodnom skupu? Na krst bi ih razapeli! Ne manje impresivan je primer Južne Afrike, gde je nasilje bilo masovno i dugotrajno, ali je ipak nađeno rešenje i danas ta zemlja napreduje u uslovima građanskog mira i saradnje dve zajednice koje se neuporedivo više razlikuju nego Srbi i Hrvati. Nađeno je rešenje, iako spor nije definitivno skinut sa dnevnog reda, i u slučaju Severne Irske i vekovnog, često vrlo krvavog sukoba između katolika i protestanata. Kipar je i posle toliko godina i dalje podeljen, ali poslednji izveštaji nagoveštavaju da će kiparski Grci i Turci zajedno ući u Evropsku uniju i okrenuti novi list svoje turbulentne istorije. Na Srednjem istoku, i posle više od pola veka ratova i ubijanja, nije, nažalost, nađeno mirno rešenje, i pored svih napora uticajnih i moćnih posrednika.

Na nama je da izaberemo: hoćemo li pratiti francusko-nemački i južnoafrički primer, ili izrealsko-arapski. U tome ključnu ulogu imaju srpsko-hrvatski odnosi, koji su oduvek na ovim prostorima bili ili jabuka razdora ili kičma saradnje i stabilnosti. Od njih zavisi i opstanak i stabilnost Bosne i Hercegovine, kao celovite i suverene države.

Bilo je dosta inicijativa da se proces ovladavanja istinom, kao puta prema pomirenju počne da ostvaruje osnivanjem posebnih komisija koje će, poput one u Južnoj Africi, stvoriti osnovu za pošteno suočavanje sa prošlošću. Iskustva su razočaravajuća. Takozvana Koštuničina komisija u Srbiji je potpun fijasko. I posle dve godine nije izašla ni sa čim. Mnogi su bili nepoverljivi prema njoj od samog formiranja, jer svojim mandatom i svojim sastavom nije ulivala poverenje, pa su neki istaknuti borci za ljudska prava i nepristrasni historičari odbili da rade u njoj. U

Bosni i Hercegovini, slična komisija nije imala šansu da uspe, jer je osnovana kao građanski projekat, bez podrške, odnosno uz opstrukciju države. U Hrvatskoj ovakva komisija nije ni osnovana. Jedno vreme smo se i mi u *Igmanskoj inicijativi* nosili mišlju da osnujemo regionalnu građansku komisiju za istinu i pomirenje, ali smo odustali od toga i prišli projektu izgradnje modela međusobnog razumevanja i obnove poverenja, koji ćemo graditi strpljivo i ozbiljno, da ne bismo doživeli još jednu kompromitaciju te plemenite i potrebne ideje. Mi smo izbegli pojam "pomirenje", jer ima određenu kolektivističku konotaciju i na izvestan način se ostaje samo na nivou proteklih ratova, a treba otklanjati dugoročne uzroke nepoverenja i mržnje. Ustvari, i pomirenje, kao i praštanje, moguće je i neophodno pre svega na individualnom planu, kao akt duše. U konvenciji UNESCO se može pročitati: "Pošto rat započinje u ljudskoj duši, u ljudskoj duši se mora stvoriti i mir." Tek onda, kad se u duši ljudi stvori taj mir, sve više i sve šire, dolaziće do procesa, ne akta, kolektivnog pomirenja. Zato radije govorimo, i mislimo da je to realističnije, o *ponovnom uspostavljanju međusobnog razumevanja i obnovi poverenja*. Cilj nam mora biti mnogo ambiciozniji od normalizacije odnosa između država. Na kraju krajeva, i Milošević i Tuđman su bili za normalizaciju međudržavnih odnosa i pritom su se vrlo dobro razumeli i u osnovi usaglasili, ali su istovremeno bili protiv normalizacije među ljudima i uspeli da se narodi posvađaju i međusobno zamrznu. Stoga se mora raditi na svim frontovima i moraju biti uključeni u taj proces i vlade, ali i građanske inicijative i nevladine organizacije, i osobito mediji, zatim prosvetni organi, jer su nam udžbenici puni falsifikovanja istorije i utvrđivanja krivice onih drugih za sva zla koja su počinjena. Mora se pre svega sprečiti novo trovanje mladih duša i stvaranje tla za novu mržnju. Formirali smo zajedničku ekspertnu grupu, u kojoj su zaista ugledna i čista imena iz sve tri zemlje, a pridružio nam se i Aleks Borejn, autor uspešnog južnoafričkog modela, ne zato da bismo kopirali taj model u potpuno drugačijim domaćim uslovima, već da se inspirišemo za nalaženje sopstvenog. Imamo nameru da radimo najmanje dve godine, ali ne tako da na kraju izađemo sa perfektnim modelom, već da ga strpljivo gradimo sa drugima, na javnim raspravama i okruglim stolovima, istraživanjem javnog mnjenja, proveravanjem mogućih solucija, uključivanjem široke javnosti i pritiskom na vlade.

U stvaranju klime koja će omogućiti i olakšati proces ponovnog uspostavljanja međusobnog razumevanja i obnove poverenja treba istovremeno raditi na nekoliko važnih frontova: prvo, na otklanjanju izvora još uvek velike regionalne nestabilnosti, drugo, na eliminisanju faktora koji otežavaju proces obnove poverenja, treće, na punoj normalizaciji odnosa i saradnji između država regiona i četvrto, na uspostavljanju i širenju dijaloga i svih oblika komunikacije između pojedinih značajnih segmenata i socijalnih grupa naših društava.

Prvo, izvori nestabilnosti u regionu leže pre svega u neotklonjenim posledicama ratova i u tome što nigde nije ostvaren potpun diskontinuitet sa politikom, ideologijom, načinom mišljenja i institucionalnim poretком na

kojima su počivali režimi koji su nas uveli u međusobne ratove. Dok god imamo situaciju da su ljudska prava i dalje ozbiljno ugrožena, da prognani ne mogu da se vrate u svoje domove, da se govor mržnje koji je bio privremeno potisnut, obnavlja i u medijima, pa i u govorima aktuelnih nosilaca političke moći, i u tzv. naučnim traktatima, da je nacionalizam u svim porama društva i dalje veoma jak, negde i opredeljujući, dok god ne postoji spremnost da se suočimo sa istinom o zločinima koji su u ime naših nacija počinjeni i obezbedimo da se optuženi izvedu pred lice pravde, već se zločinci dele na "naše" i "njihove", dok god nema civilne kontrole nad vojskom i službama bezbednosti - opasnost od novih međuetničkih i drugih potresa i konflikata. Tome treba dodati šverc oružja, cigareta i energenata, krijumčarenje droge i trgovinu ljudima i druge oblike organizovanog prekograničnog kriminala, koji je, izgleda, ostvarivao uspešniju saradnju nego vlade regiona. U situaciji kad su mase osiromašene, nezaposlenost veoma visoka, ratni profiteri nekažnjeni, ekonomski razvoj i životni standard bez ozbiljnijeg oporavka, a socijalni dijalog neostvaren, različiti oblici masovnog nezadovoljstva mogu takođe biti jedan od izvora nestabilnosti. Drugim rečima, radi se o zemljama i regionu još uvek visokog konfliktnog potencijala.

Jedan od najsigurnijih puteva ostvarivanja regionalne stabilnosti i bezbednosti je izgradnja snažnih demokratskih i odgovornih institucija po evropskom modelu, novog pravosuđa i pravne države sa visokim, evropskim standardima zaštite ljudskih prava, nepolitizovane i profesionalizovane vojske, policije i javne uprave pod parlamentarnim nadzorom i javnom kontrolom, snažnog civilnog društva, slobodnih i visokoprofesionalnih medija i razvijanje liberalne političke kulture i tolerantnog, otvorenog društva.

Drugo, treba imati na umu da je *nepoverenje* takoreći normalno stanje duha na ovim prostorima (uostalom ne samo na njima), koje je dovedeno do vrhunca agresivnim nacionalizmom, svesnim razvijanjem mržnje, ratovima, etničkim čišćenjima i snažnom propagandom u službi ratnih ciljeva u prethodnoj deceniji. To se neće lako i brzo otkloniti. Postoje još uvek veoma jaki *neprijatelji poverenja* kao što su stereotipi, predrasude, nacionalistički mitovi, zatvorenost, etnička i druga netolerantnost, ksenofobija, ali i ekonomska kriza i socijalna beda. Osobito snažan izvor nepoverenja je odbojan, ili neiskren odnos prema ratnim zločinima. Građenje poverenja je spor i mukotrpan proces koji se mora svesno i organizovano usmeravati. Demokratske institucije, otvoreno društvo, odgovorna štampa, promenjen odnos intelektualnih elita, tolerantna atmosfera, živa ljudska komunikacija, razvijena kulturna saradnja i stalni dijalog u regionu najjača su *uporišta obnove poverenja*.

Kad je reč o trećem frontu, *punoj normalizaciji odnosa i saradnji između država regiona*, to još nije ostvareno, iako je napredak evidentan. U Evropi i svetu vodeći državnici se sreću redovno i učestalo. Kancelar Helmut Kol je jednom istakao (1992) da se sa predsednikom Fransoa Miteranom susreo više od 80 puta i logično je da ga odlično poznaje, kao i da dobro razume francuske

probleme. *Igmanska inicijativa* je u leto prošle godine napisala pismo predsednicima triju država Dejtonskog trougla. Rekli smo im da su dotle obišli zemljinu kuglu svaki po dva puta, ali da se nisu još sreli sa svojim kolegama iz susednih zemalja, sem na međunarodnim skupovima i pozvali smo ih da hitno održe trojni samit i usvoje to kao redovnu praksu. Našu inicijativu je prihvatilo Predsedništvo Bosne i Hercegovine i samit je održan u Sarajevu. Međutim, od tada nije održan nijedan novi trojni sastanak iako problema od međusobnog i zajedničkog interesa ima u izobilju. Nedavna poseta predsednika Mesića Beogradu je bila prvi službeni susret predsednika Hrvatske i Jugoslavije odnosno Srbije i Crne Gore, tri godine nakon uspostavljanja demokratskih vlasti u dvema državama. Igmanska inicijativa je stalno pritiskala na liberalizaciji viznog režima sa orijentacijom na ukidanje viza u regionu. Projekt tzv. *mini-Šengena* uručili smo svojevremeno trojici predsednika lično. Organizovali smo kampanju pod sloganom: "NE vizama unutar regiona, NE vizama Evrope prema regionu. Tretirajmo ravnopravno jedni druge da bi nas svet ravnopravno tretirao." Na našem skupu u Novom Sadu predložili smo vladi u Beogradu da učini dva unilateralna poteza koji, po našem uverenju, ne mogu ostati bez pozitivne reakcije druge strane. Jedan je vraćanje muzejskog materijala i Bauerove zbirke koja je odneta iz Vukovara, bez uslovljavanja prihvatanjem zahteva Srpske pravoslavne crkve u pogledu crkvenih dobara i, drugi, da se ide na jednostrano ukidanje viza prema Hrvatskoj. Prvi predlog je prihvaćen, zbirka je vraćena, a Hrvatska je ubrzo potom rešila problem crkvene imovine. Drugi naš predlog je takođe prihvaćen, ali sa zakašnjenjem od dve godine. Na ukidanje viza od strane SCG Hrvatska je odgovorila suspenzijom viza do kraja godine, sa velikom verovatnoćom da tako i ostane. Drugi veliki pomak u međusobnim odnosima, koji nema veze sa *Igmanskom inicijativom*, jeste postizanje sporazuma o jednom veoma neuralgičnom pitanju koje je jako opterećivalo odnose - o Prevlaci. To je veliki uspeh dveju diplomatija i, što je osobito važno, ostvaren bez posredovanja međunarodne zajednice. Potpisano je i više drugih bilateralnih sporazuma, ali neki od njih još uvek, neobjašnjivo dugo, čekaju na parlamentarnu ratifikaciju. Puna normalizacija odnosa je tek prvi korak u procesu obnove poverenja, ali veoma važan i neophodan. Saradnja se širi na druga područja, pre svega u oblasti privrede, a zatim i drugim, kao što su saobraćaj, kultura, sport, mediji - mada je u tim oblastima bilo i incidenata koji su postignuto ugrožavali i vraćali natrag.

U *Igmanskoj inicijativi* posebnu pažnju posvetili smo uspostavljanju trouglova prekogranične međuopštinske saradnje. Jedan deluje uspešno već više godina između Osijeka, Novog Sada i Tuzle. Opštinske skupštine tri opštine usvojile su Sporazum o međuetničkoj saradnji. Ovaj trougao treba da preraste u krug regionalne saradnje u koji bi ušle Vojvodina, severoistočna Bosna i istočna Slavonija. Drugi trougao saradnje je uspostavljen između Dubrovnika, Trebinja i Herceg Novog. Posebno osetljiv i važan problem u ovom trouglu je snabdevanje vodom Herceg Novog, s obzirom da je izvorište

vode u jednoj državi (Bosni i Hercegovini), prolazi kroz drugu (Hrvatsku), a žedni stanovnici su u trećoj (Crnoj Gori). Mi smo angažovali jednu ekspertsku grupu, koja je u ime OEBS, predložila jedno nepristrasno rešenje. Postignuta je saglasnost za uspostavljanje više novih trouglova saradnje, od kojih je sigurno najznačajniji Zagreb - Beograd - Sarajevo. Veliki simboličan značaj imalo bi priključenje tri glavna grada Sporazumu o međuetničkoj toleranciji i uspostavljanju njihove saradnje na toj osnovi.

Četvrti važan front na putu boljeg međusobnog poverenja je uspostavljanje svakovrsnih dijaloga u regionu. Mi se, nakon nasilnog prekida svih komunikacija, koji je dugo trajao, slabo poznajemo međusobno, više smo (zahvaljujući i medijima) dezinformisani nego informisani o tome šta se dešava preko granica, začaurenost je veoma plodno tlo za održavanje nepoverenja i animoziteta. Evropski pokret u Srbiji i Evropski pokret Hrvatske zajednički su napravili projekat permanentnog srpsko-hrvatskog, odnosno hrvatsko-srpskog dijaloga, za koji su dobili podršku Evropske komisije u Briselu. Ideja je jednostavna: naizmenično u Zagrebu i Beogradu održavaće se neke vrste okruglih stolova o zajednički odabranoj temi. Učesnici i organizatori mogu biti nevladine organizacije, ali i grupe istaknutih pojedinaca, sa mogućnošću da, recimo, s jedne strane bude organizacija a s druge, za tu priliku, grupa intelektualaca. Bitno je da to budu ličnosti od ugleda u profesiji i društvu, čija će reč izazvati interes i odjek. Trebalo bi nastojati da dijalog bude depolitizovan odnosno da ne izaziva nova trvenja - radan, ozbiljan, kritički (pre svega u odnosu na sopstvenu sredinu)

Za ove dijaloge su već izrazili interes novinari, sudije, filmski radnici, istoričari, pravnici, omladinske organizacije i drugi. Nakon skupa bi se objavila publikacija koju bi pripremila i izdala ona strana koja je domaćin.

Pored ovog, već deluje i *Civilni dijalog* u kome nevladine organizacije iz Srbije i sa Kosova pokušavaju da ostvare neopredan kontakt i razgovore s obe strane granice koja je danas najzatvorenija u Evropi. Nosioci ovog dijaloga su humanitarno dobrotvorno društvo "Majka Tereza" sa Kosova i Centar za regionalizam u Novom Sadu, a kopredsednici smo don Luš Đerđi, sveštenik i ja, kao predsednik Evropskog pokreta u Srbiji. Dijalog je civilni, što znači građanski i civilizovan. Održano je više skupova u Prištini i Novom Sadu - omladinaca, novinara, ženskih organizacija itd. Nedavno je u Novom Sadu boravila grupa od pedeset omladinaca, četrdeset pet Albanaca i pet Srba - i sve je proteklo u najboljem redu i normalnoj atmosferi, uključujući i noćno druženje u kafićima Novog Sada. Prošle nedelje došlo je u Beču, na inicijativu i pritisak međunarodne zajednice, do prvog službenog dijaloga između Beograda i Prištine. Delegacije su bile u nekompletnom sastavu, jer je predsednik Vlade Kosova Redžepi odbio da učestvuje, za razliku od predsednika Rugove; bila je to više razmena monologa, nego dijalog; predstavnici dveju strana nisu se ni rukovali; ali je ipak najvažnije da su se prvi put sreli, seli za pregovarački sto i dogovorili se da nastave razgovore. Primeri drugih koji su bili isto toliko

antagonizirani i zakrvljeni i uspjeli da na kraju dođu do obostrano prihvatljivog sporazuma i obezbeđe svojim narodima mir, pokazuju da je potrebno mnogo dobre volje, mudrosti, strpljenja i odgovornosti da bi se došlo do zadovoljavajućeg ishoda.

Ta vera u neophodnost i mogućnost dijaloga na svim nivoima svima nam je potrebna. Lako je obeshrabriti se početnim neuspjesima i podleći atmosferi uzaludnosti razgovora sa "onima tamo". Ko god se bavi time ne dobija aplauze i slavu u sopstvenoj sredini, koja na to po pravilu gleda sa nepoverenjem, neraspoloženjem, pa i neprijateljstvom. Ali, bez takvih napora bićemo osuđeni na dugotrajnu izolovanost i dalje tragično zaostajanje za drugima koji su našli snage da problemima pogledaju u oči i sa njima se hrabro uhvate u koštac. Ne smemo tu priliku propustiti zbog generacija koje će nas zameniti niti imamo pravo da im prenesemo sve naše poraze, strahove i mržnje i osudimo ih na život bez prave slobode i napretka.

Proces lečenja naših trauma i zabluda ide mukotrpnim putem saznavanja i osvajanja istine, zatim borbom istinom, razumevanjem i ljubavlju protiv mržnje, i na kraju, zaboravom prema opraštanju. Mme de Stal kaže: "Sve razumeti znači sve oprostiti." Papa se obratio vernicima i svim drugim u Sarajevu 1994. godine rečima: "Ako je sjećanje zakon povjesti, oprostjenje je snaga božja". Zato Vukovare, ako hoćeš da živiš i da imaš budućnost, oprost! "Ljudi su nama potrebni i nikako se, nikako se ne može živeti bez opraštanja!" uzvikuje Ivo Andrić u *Ex Pontu*. Ili, kako Kredo i Spera kažu na kraju knjige *Iznad mogućnosti* (1895.): "Ovde neko mora započeti sa opraštanjem". Iako se čini da je to iznad naših mogućnosti.

Predavanje održano 23. oktobar 2003. godine
u Evropskom domu u Vukovaru

NOVA VLADA ĆE U OČIMA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE BITI UVEK OBELEŽENA

Bivši gradonačelnik Beograda u dva mandata, član Savezne vlade SFRJ za ekonomske odnose sa inostranstvom, posebno zadužen za odnose sa SAD, potom pretposlednji jugoslovenski ambasador u Vašingtonu, koji je sa tog mesta opozvan zbog neslaganja sa tadašnjom "politkom Beograda", jedan od političara takozvane srednje generacije koji je, ne računajući nešto starijeg Mirka Tepavca i još neke, već u onom vremenu "video dalje i hteo drukčije". Mada se prerano povukao iz političkog života, Kovačević je ostao aktivan, pre svega u radu na približavanju Srbije Evropi, ali i na obnavljanju pokidanih komunikacija sa susedima i svetom, ponajviše u Evropskom pokretu u Srbiji, Forumu za međunarodne odnose i *Igmanskoj inicijativi*. Bez obzira koliko su trenutni događaji na našoj društvenoj sceni važni i dramatični naš subotnji razgovor počeo je pitanjem koje se ticalo njegovog opoziva sa ambadorskog mesta iz SAD, gde ga je za kratko zamenio Dževad Mujezinović.

"Kada sam se vratio bio sam zgranut stepenom podrške Slobodanu Miloševiću ovde. Bilo je malo ljudi sa kojima sam mogao da komuniciram i podelim svoje i zebrnje i protivljenja, što je kasnije bilo drugačije. Odbio sam sve predloge, da ostanem sa platom, a ne radim, i tako dalje, dao sam otkaz i pokušao da nađem neki posao. Sa nekoliko prijatelja osnovao sam malu konsalting agenciju, međutim, ubrzo sam naišao na teškoće - u trenutku kada treba da se potpiše dogovoreni ugovor, direktor preduzeća me pozove u stranu i kaže da mu je žao, ali da sa mnom ne može to da potpiše. I to sam napustio (da ne bih pravio teškoće onima sa kojima sam radio) i otišao u prevremenu penziju i radio, da tako kažem, na dva fronta. Jedno je nešto što sam ranije započeo - rečnike, na kojima sam radio punih četrnaest godina (tri frazeološka rečnika engleskog jezika), a drugo, odmah sam se angažovao u antiratnim organizacijama. Bio sam prvi predsednik Društva za saradnju sa susednim narodima (gde nam se priključio i Milovan Đilas, onda pokojni Slobodan Inić i mnogi drugi), tu su bili Beogradski krug, Evropski pokret, Forum za međunarodne odnose, javljao sam se i održavao stalne veze sa ljudima u drugim državama koje su nastale na tlu bivše Jugoslavije.

Blic News: Rekli ste da ste bili "zgranuti" podrškom koju je imao Slobodan Milošević. Kako tumačite da se već na početku u "ratna kola", kako često kaže Nebojša Popov, upreže veliki broj intelektualaca?

Kovačević: To odnosilo na period neposredno nakon mog povratka iz SAD, 1989. godine. Nisu još bili u pitanju ratni planovi i akcije, ali je bio ponuđen nacionalni barjak i, očigledno je da je u situaciji, kada je bivša SFRJ postala disfunkcionalna i kada su republičke komunističke partije, odnosno Savezi komunista, na neki način bili transmisija prema nacionalnom zaokruživanju ekonomija, politike i tako dalje, bilo stvoreno u krilu sistema plodno tlo u kojem je čovek tipa Slobodana Miloševića mogao nacionalizam da iskoristi kao glavnu političku kartu u okupljanju Srba. Kasnije je došlo do formiranja opozicije Miloševiću, ali ono što ne treba prećutati, mada je to postalo opšte mesto, jeste da on bez podrške dela uticajne intelektualne elite u tome ne bi uspeo. Bio je to jedan opštenacionalni zanos i u njemu nije bilo mnogo mesta za glas trezvenosti. Do osveščivanja je dolazilo postupno - što je više Milošević ulazio u ratne avanture, postajalo je sve očiglednije (barem jednom broju ljudi) koliko je to pogubno. Taj krug i nije bio baš tako mali. U toj opštoj zaglušnoj buci koju su podržavali i pojačavali mediji, jedini glas koji se mogao čuti, iako je često zvučao kao glas vapijućeg u pustinji - u pustinji laži, mržnje, netolerancije i izolacije - dolazio je od nevladinih organizacija, posebno onih koje su u tom vremenu i sa tom svrhom i nastajale. Bilo je nekih medija koji su podržavali taj glas, ali odjek nije bio prevelik i to je subina svake manjine. Ustvari, tek kad je Milošević krenuo u ratne pohode i dobio dezertere u samom srcu Srbije, deo naroda samog je shvatio da se ide u propast i na razne načine davao do znanja da ne želi da se bori za nešto što ne smatra svojom borbom.

■ *Nakon više od jedne decenije režim se urušio, došli su naslednici, za koje se sada sve više govori da su se držali Miloševićeve "mustre"?*

■ Tačno je, ali treba imati u vidu da dobar deo antimiloševićevske opozicije ipak nije bio na liniji osude Miloševićeve politike, već pre osude njegovih neuspeha u provođenju te politike. To je ključna razlika koja je kasnije dovela do podela, odnosno nesprenosti da se ide na totalan raskid sa nasledem prethodnog režima. Kad se sva ta opozicija (i ona koja je bila za promenu, temeljnu promenu samoga sistema, a ne samo njegovih nosilaca i ona koja je zamerala Miloševiću što nije bio uspešniji) ujedinila, dobili smo jedan konglomerat, koji je doduše jedini mogao da potuče Miloševića na izborima, ali veoma heterogen u pogledu pravca kojim treba ići. Tako da posle 5. oktobra 2000. nije bilo volje u velikom delu nove vlasti da napravi diskontinuitet sa prethodnim režimom, njegovom ideologijom, politikom i, razume se, nosiocima. To se, na izvestan način, i moglo očekivati, bez obzira što izaziva razočaranje kod nekih ljudi. Sada je ponovo u upotrebi reč diskontinuitet, ali ovoga puta sa vladom kojoj se ima mnogo toga da prebaci, ali u svakom slučaju

prereformskom, što, nažalost, posredno znači uspostavljanje ponovnog kontinuiteta sa onim što je 5. oktobra poraženo.

■ *Odlaskom Miloševića dominantna su dva mišljenja. Brže, "ukoso" do demokratije i Evrope hteo je Zoran Đinđić sa sledbenicima i drugo, koje se više oslanjalo na na red i zakon, ali i propagiralo izvesnu samoizolaciju i samodovoljnost, što su oličavali Koštunica i oni koji su ga podržavali?*

■ Ta razlika je vidljiva i ona se i ne krije. Koštunici se upravo i s razlogom najčešće zamera zbog nesprenosti da načini diskontinuitet, pre svega time što je zadržao Radeta Markovića i Nebojšu Pavkovića. U ime nekakvog legaliteta zadržani su stubovi prethodnog režima. Čuvam jedno, polupreteće pismo Radeta Markovića u kome kaže "jednoga dana kada se utvrdi istina o slučaju Ivana Stambolića tu neće biti ni SDB ni Radeta Markovića". Da nastavim, s jedne strane razlika je ipak u konceptu, a s druge strane razlika je i u temperamentu. Đinđić je apsolutno bio prodoran i dinamičan čovek, hteo je brzo i mnogo da uradi, što je i bilo prihvaćeno kao zajednička politika. Uključujući spoljnu politiku - dobri odnosi sa susedima i u regionu, evroatlantske integracije, noramlizacija odnosa sa velikim silama. Ali i Đinđić je bio na čelu jednog konglomerata, jer smo i u njegovoj vladi imali izrazitu dihotomiju između predstavnika političkih partija koji su činili takozvani politički deo vlade i koji su po nečemu bili rogovi u vreći i ekspertske delo vlade koji je išao odlučno (i uz greške) na realizaciju Đinđićevih zamisli. Ima puno razloga što žalimo za Đinđićem, baš zato što je bio tako odlučan i bio promoter, što je umeo da uspostavlja odnose sa svetom i preduzeo neke hrabre poteze od kojih je najhrabriji i najvažniji hapšenje i isporučivanje Slobodana Miloševića. Razume se, i on je pravio razne vrste kompromisa, posle njega pogotovo su napravljene neke nedopustive stvari koje sada ispadaju kao osnovna karakteristika te vlade. To DS uveliko plaća.

■ *Na međunarodnoj konferenciji "SiCG na putu ka EU - dve godine kasnije" krajem 2002, rekli ste da je "opredeljenje i javnosti i nosilaca političke moći" za Evropu "suviše načelno i verbalno"?*

■ Stalno se ističe i ne bez razloga, da je najveći deo javnog mnjenja, pominju se procenti koji idu i preko 70 odsto, za to da se mi pridružimo Evropi. Razume se, to je podrška koja mnogo znači za vladu i nosioce političke vlasti uopšte, međutim, ona je na izvestan način nekvalifikovana, jer izgleda da niko nije u punoj meri svestan toga šta pridruživanje Evropi sobom nosi kao obavezu i konsekvence. Jer, od te većine koja je za Evropu, većina je, recimo, protiv ukidanja smrtno kazne ili saradnje sa Haškim tribunalom. Nažalost, takvog nerazumevanja bilo je i u samoj vladi i vladajućoj koaliciji, dakle ne samo kod onih koji su se od DOS odvojili, već i u "ostatku DOS". Posledica toga je da imamo jedan trend koji je objektivno zabrinjavajući. Period od 5. oktobra do kraja 2000. godine predstavljao je svakako dosta brz napredak u tranziciji, reformama i približavanju EU. Naredna, 2003, bila je godina usporavanja koje je prerاسlo u stagnaciju i u reformskom procesu i pre, a narocito posle ubistva

Zorana Đinđića. Taj zastoj je, ako ne izazvan, a ono svakako pojačan problemima u ostvarivanju nove Državne zajednice SiCG. Tu je dosta vremena izgubljeno. Sada se nalazimo u trećoj fazi koja je, kako god okrenemo, nazadovanje i pogoršavanje odnosa sa EU, ali i sa SAD. To je zabrinjavajuće pre svega kao tendencija, jer u tom istorijskom hodu i zastajkivanje i stagnacija su opasni pošto nas na dužu stazu ne približava realizaciji prihvaćenog strateškog cilja. Vreme je nas najkritičniji resurs i njegovo traženje je za nas najpogubnije.

■ *Umesto "opšteg i ne mnogo obavezujućeg zaklinjanja" zalažete se za "jasan i čvrst socijalni konsenzus", kome još ne vidite ni obrise?*

■ Pa, nema ih. Jer, ustvari, prvo moramo da znamo gde smo na tom putu prema EU. To je jedan jako razrađen i formatiran proces (procedura) u pet faza i treba da znamo da smo među zemljama zapadnog Balkana na poslednjem mestu, ili u poslednjem vagonu koji ide prema Briselu. To ne treba smetnuti s uma. U ovom trenutku taj proces je zakočen na razne načine. Studija o izvodljivosti, koja je započeta septembra prošle godine i koja je trebalo da bude završena marta ove godine, sa zelenim svetlom od EU za naredni korak, očigledno je odložena do daljnjeg.

Drugo, politički dijalog koji je bio planiran za januar ove godine sa EU, kao nova forma partnerstva između Unije i potencijalnih kandidata za članstvo, takođe je odložen. Treće, što izgleda kao tehnička epozoda, ali nikako nije bez značaja, afera sa šećerom nas je na važnom, praktičnom koloseku udaljila od EU i dovela do povećanog stepena nepoverenja prema nama. Za to apsolutno odgovornost snosi dosadašnja vlada. Četvrto, a na izvestan način prvo, jeste puna saradnja sa Haškim tribunalom, gde je zastoj očigledan, pogotovo posle izjava da to nije prioritet nove vlade i Srbije. Treba znati da mi u SiCG, pored opštih uslova za pristupanje EU, imamo i posebne važne specifičnosti koje su, ustvari, otežavajuće. Jedna od njih (koja važi i za Hrvatsku i BiH) je saradnja za Tribunalom, a druga su odnosi u Državnoj zajednici, koja ipak nije funkcionalna zajednica. A četvrti, Kopenhagenski kriterijum, ustvari, traži funkcionalnu državu. Mi takvu državu nemamo i preduzeli smo tek prve korake na unutrašnjoj harmonizaciji i to samo u oblasti carine i spoljnotrgovinskog režima.

U ovom trenutku EU želi jednu adresu, a upućuju je odavde da razgovara i pregovara sa dve adrese. I treća specifičnost (odnosno prepreka) koja važi samo za nas jeste Kosovo. Savršeno je jasno da se sa nerešenim statusom Kosova ne može ući u EU, a ne vidi se kako će se taj problem u relativno bliskoj budućnosti rešiti. Ako tome dodamo probleme oko manjinske vlade uz podršku Miloševićeve partije, na šta ni EU ni SAD ne gledaju dobrim okom, naš put prema Evropi prekriven je džombama i udarnim rupama. Prema tome, ta vrlo načelna i verbalna podrška proevropskom kursu nije praćena izričitim političkim konsenzusom i akcionom saglasnošću svih stranaka, pogotovo ne širim socijalnim društvenim konsenzusom.

■ *Kako to rade druge zemlje?*

■ Kad se radi o političkom konsenzusu, sve države u procesu pristupanja Uniji su taj konsenzus ostvarile i na neki način formalizovale - skupštinskom deklaracijom ili rezolucijom. U Sloveniji, svaka sednica vlade je kao prvu tačku imala - šta je na frontu pridruživanja EU, a dve trecine poslanika je, na neki način, uključeno u proces približavanja EU. Toga kod nas nema. Nismo imali čak ni Odbor za evropsku integraciju i parlament ni na koji način u čitav proces nije bio uključen. U Slovačkoj postoji nacionalni konvent koji monitoriše čitav proces pristupanja Uniji, u kome su stranke, sindikati, celokupni civilni sektor, mediji, crkva i tako dalje. Kod nas toga nema, a u praktičnoj političkoj dinamici i debati, praktično se čitava naša strateška aspiracija ubrzanog približavanja EU na raznim mestima i na razne načine dovodi u pitanje.

■ *Kažete da voz za Brisel ide preko Sarajeva, Zagreba, Skoplja i Tirane, a da se u SiCG postavlja pitanje "kako izbeći dalja trojenja" i "nategnuta tumačenja Povelje"?*

■ O tome su postojala različita mišljenja na području zapadnog Balkana (to je politički termin: zemlje bivše SFRJ, minus Slovenija plus Albanija), a taj proces pridruživanja je i bilateralan i multilateralan. To je ta regionalna komponenta koju je Unija unela u proces pridruživanja koja je nailazila na razne otpore. Nije lako prihvaćeno da nećemo moći samo pojedinačno da idemo ka ujedinjenoj Evropi, odnosno da pre pridruživanja Balkana Evropi mora da se stvori, na neki način, Evropa na Balkanu. Mi iz *Igmanske inicijative* dali smo nekoliko predloga na liniji jačanja regionalne saradnje, recimo oko liberalizacije i ukidanja viza i u tom pogledu je Vlada SRJ bila dosta inicijativna, pa bi se to moglo ubeležiti među pluseve dosadašnje politike. Neke vlade, kao što je bila dosadašnja hrvatska, bile su prilično uzdržane u tom pogledu, ali je nova Sanaderova vlada sasvim određena u tom pogledu, mada nije spremna da čeka one koji zaostaju. Mi smo, takođe, mislili da nisu dovoljni samo bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini, nego da je potrebna slobodna zona trgovine na čitavom Balkanu. Ideja je da se postepeno stvara jedna funkcionalna mreža saradnje bez ikakve primisli o političkim, nadnacionalnim institucijama ili nekom obnavljanju Juge. Ta slobodna komunikacija i raznovrsna saradnja od ogromnog je značaja i ostaje veliki zadatak. U Evropskom pokretu (EPuS) se spremamo (u saradnji sa OEBS u SiCG) za raspravu "o institucionalnim kapacitetima zakonodavnih tela u SiCG za učešće u procesu evropskih integracija". Ne treba zaboraviti da mi imamo dosta rudimentarni oblik parlamentarizma, u kome dominantnu moć imaju političke stranke, odnosno politički vrhovi, praktično lideri pojedinačno. Naš parlament je u osnovi više izvršilac odluka donetih u partijskim vrhovima koji tvore Vladu, nego što je samostalno telo u kome se stvarno utvrđuje politika. Takav nerazvijeni parlamentarizam je jedna od prepreka za našu unutrašnju transformaciju i pridruživanje EU.

■ *Šta predlaže EPuS?*

■ U nerazvijenoj unutarstranačkoj demokratiji treba da tražimo prve razloge za ovakvu poziciju parlamenta. Zato bi valjalo očekivati da parlament bude ključno telo u kome se ceo ovaj proces obavlja. Imamo jedan paradoks - u celom regionu imamo slabe vlade (u smislu tanke parlamentarne većine) koje se ne usuđuju da donose hrabre mere, a u isto vreme imamo izrazitu premoć vlada nad parlamentima. Ako neko posmatra američku politiku treba stalno da ima na umu - da li se nešto dešava na početku, u sredini, ili na kraju predsedničkog mandata. Svaki prodor se dešava na početku mandata, a mi imamo hendikep što je nova vlada slaba na samom početku i već se priborava ozbiljnijih poteza. Stoga ćemo svim parlamentarnim partijama predložiti da se u formi nekog skupštinskog akta, deklaracije ili rezolucije, što određenije pobroje prioritete na našem putu ka evropskim integracijama. Moramo o tome čisto i jasno da se izjasnimo. Na ovakvu ulogu parlamenta, njegovu minorizaciju, uticali su, razume se, veoma mnogo izbacivanje poslanika DSS iz parlamenta i nejasan status poslanika s jedne strane, a s druge, odsustvo unutarstranačke demokratije. Treba pozdraviti rasprave i glasanja u nekim strankama (DS, GSS, SPO).

■ *Institucije u Srbiji su, kažete, krhke i nemoćne, ali mnogih nema, recimo predsednika zemlje?*

■ Na neki način predstoji nam ponovno presabiranje i definisanje naših odnosa. Nedavno sam pročitao sjajan intervju Stevana K. Pavlovića koji ima naslov koji je suština stvari "Srbija će nastaviti da hramlje sve dok ne bude znala gde se nalazi i kuda želi da ide". Sasvim tačno: da li mi u ovom trenutku to stvarno znamo, jesmo li spremni da to zajednički definišemo, da za trenutak zaboravimo naše međustranačke razlike, razmirice i animozitete, da se oko zajedničkog strateškog cilja ujedini. Tekuća politička situacija nije mnogo ohrabrujuća, s obzirom da su ne samo u parlamentu nego i u vladi stranke kao rogovi u vreći i malo je toga što bi bio minimalni zajednički imenitelj, uz sve razlike. Ono što dobijamo preko poruka sa strane, a ne radi se o porukama koje se teško čitaju, sve je savršeno jasno. Solana je rekao da EU izražava "ozbiljnu zabrinutost" činjenicom da će se formirati vlada koja zavisi od podrške Miloševićeve partije, da se dovodi u pitanje reformski kurs dosadašnje Vlade (bez obzira na sve njene greške) i da će se nova vlada suočiti sa teškoćama i da će osnovni stav EU biti *wait and see*, pomno praćenje šta će ta nova vlada činiti. Jasnije biti ne može. Taj isti stav je zauzeo i Stejt dipartment i još određenije nemačko Ministarstvo inostranih poslova (što ovde nije naišlo ni na kakav publicitet). Pri tom, razume se, svi ponavljaju istu stvar: mi ne želimo da vršimo na vas pritisak, ne želimo da se mešamo u vaše unutrašnje odnose, ali vas upozoravamo - prat ćemo pomno šta će nova vlada raditi. Novoj vladi stvarno treba dati šansu da pokaže šta želi, mada ono što se do sada čulo nije mnogo ohrabrujuće, jer se dovode u pitanje neke ključne stvari - saradnja sa Hagom, privatizacija i slično. Šta je od toga bila predizborna pa i postizborna retorika ostaje da se vidi. Evropska unija je ekskluzivan klub koji prima u svoje članstvo

pod određenim uslovima i oni se moraju ispuniti. I - mnogo nam nedostaje predsednik! Da je recimo došlo do izbora Dragoljuba Mićunovića, ličnosti objektivno prihvatljive, verovatno je takav predsednik mogao da odigra značajniju ulogu u onim krizama koje smo imali. Ipak, ni predsednik ne može previše. Mene je zaprepastio "intenzitet animoziteta" među strankama i posebno liderima. To se teško prevazilazi. Nema minimuma obzira prema drugoj strani. Ono što je nama falilo jeste konstruktivna opozicija, kao uvažavani demokratski korektiv politike i delovanja vlade i prihvatanje maksime da su konsenzus, međusobni ustupci, i politička korektnost u neslaganjima srž ozbiljne politike.

■ *Da li je moguća saradnja stranaka u Vladi zbog veoma različite programske koncepcije, od nešto više nacionalne DSS, preko SPO i NS, stranaka koje se zalažu za obnovu monarhije?*

■ Mnogo toga govori protiv mogućnosti da nova vlada uspe. Ali, ponavljam, treba joj omogućiti da radi i da se potvrdi. U prethodnom periodu imali smo nešto što je neko duhovito nazvao "institucionalizovanom neodgovornošću", a i sada sve vuče u tom pravcu. Nije dobro što će ova kriza uticati i na priliv stranih sredstava. Već i bez ove krize sa milijardu eura padamo na 400 miliona eura. Sa donacijama je završeno. Novih, velikih privatizacija, kao što je "Filip Moris", neće biti. Uzdržanost i nepoverenje investitora, već jasno izraženo u prethodnom periodu, samo mogu da se pojačaju. Domaća štednja teško da će se povećati, a domaća ulaganja u novu proizvodnju, bez obzira na tako naglašenu patriotsku retoriku velikih preduzetnika, teško se mogu očekivati. Vlada će se sresti sa objektivnom materijalnim preprekama i ograničenjima i sama stabilnost valute i niska inflacija nisu dovoljne da se to nadoknadi. Lako može doći do toga da buduća nezadovoljstva, koja su sada tako difuzna (što se jasno odražava u raspolućenosti biračkog tela) sve više budu materijalna, egzistencijalna, a manje čisto političke prirode. Objektivno ulazimo u težak period.

■ *Dosta ste angažovani na poboljšanju odnosa sa susedima. Otkud kod naših političara (i građana) toliko otpora prema "našoj krivici"?*

■ U *Igmanskoj inicijativi* upravo radimo na projektu koji je angažovao ljude sa moralnim statusom i reputacijom, što je njihova najveća preporuka. Koštuničina Komisija za istinu i pomirenje nije izašla ni sa čim. U Hrvatskoj takva komisija i ne postoji, u BiH je to nevladina organizacija bez ikakve podrške. Stoga smo formirali zajedničku ekspertsku grupu iz zemalja "Dejtonskog trougla". Mi ne govorimo o pomirenju, već o obnovi razumevanja i poverenja u regionu, putem zajedničkog i pojedinačnog suočavanja sa istinom. Slogan nam je "Istina o prošlosti - temelj za budućnost". Treba da budemo svesni toga da dokle god sve tri zemlje apsolutno istim aršinom i na istom nivou ne pristupe tom pitanju - dotle nema pune normalizacije odnosa i obnove poverenja u regionu. Šta mi imamo od toga da dokazujemo da nije tačno da su samo Srbi krivi za ovo što se desilo, da nije tačno da su samo Srbi činili zločine.

Jasno je da nisu, ali ako svako pođe tim putem, ispada da su samo oni drugi nešto činili. Nemačka je bila u toj poziciji (uz jaku kontrolu i pritisak međunarodne zajednice!) i transformisala se u zemlju sa potpuno drugačijim, novim identitetom, demokratsku zemlju koja je uspela da prevlada prošlost koja je, možda, groznija nego naša. U ekspertske grupi učestvuje i Aleks Borejn, autor južnoafričkog modela pomirenja, ne zbog toga što bismo mogli da ga presadimo ovde, nego da tokom dve godine nastojimo da zajednički i utemeljeno bacimo što više svetla na to šta se stvarno dešavalo i kako da to prebrodimo. Nema tu nikakvog mazohističkog nastojanja da se što više krivice pripíše sopstvenom narodu, ne radi se o tome, ali ako se samo gleda preko plota onda od toga nema ništa.

■ *Razgovaramo dan pred Skupštinu DS. Koga očekujete na vrhu te partije, ulazak u Vladu, nove izbore...?*

■ Sada svi očekuju formiranje te nove Vlade i pažnja većine usmerena je ka tome. Moram reći da su prva zasedanja Narodne skupštine bila posvećena jednoj, u osnovi minornoj temi, bez obzira što je bezakonje trebalo ispraviti. Videćemo kada krene nova vlada, moraće da nam da do znanja šta možemo da očekujemo. Ovo što se dešava u DS, bez obzira na ishod, korisno je za tu stranku, jer je ona, a bez obzira što je imala jednu ispravnu orijentaciju i oko sebe okupila neke druge stranke sličnog opredeljenja, pravila mnoge greške koje je morala da plati. To su greške onoga ko uzme vlast i misli da je nedodirljiv. I sam sam nekad bio nekakva vlast i znam koliko su iskušenja velika.

Ako mislite da sve znate i da sve možete - na krivom ste putu! Sada DS ima dvostruku šansu, da se unutra reorganizuje, jasno samu sebe definiše, utvrdi jedinstveno rukovodstvo i jasan pravac i nađe sopstveni identitet; druga njena velika šansa je da bude konstruktivna i odgovorna opozicija. Jedino tako može opet da bude jedan od centara okupljanja u zemlji; na drugoj strani imate Srpsku radikalnu stranku (ne treba da krijem šta mislim o njenoj orijentaciji), jednu apsolutno izgrađenu stranku sa jasnim stavovima, dobrom infrastrukturom i dobrim međusobnim odnosima, koja će činiti sve da svoj dobar rezultat dalje popravi. Nisam siguran da to važi za sve stranke. Ipak bi vremenom moralo doći do jasne podele na dva programska fronta, što razume se ne znači dve stranke ili koalicije.

■ *Koliko će vladati nova Vlada?*

■ Ne bih da se pridružim željama mnogih da vlada kratko. Želim da vlada što duže, ali mislim da najslabija tačka te nove Vlade nije samo slaba većina, nego pre svega podrška Miloševićeve partije. To će je pratiti stalno, i u očima biračkog tela i u očima međunarodne zajednice. Ne može se to prebrisati gumicom ili zapostaviti. Izbori bi bili najlošije rešenje, ali pošto ova vlada odradi svoje, pokaže šta je, novi će izbori verovatno doneti i neke promene. Nabolje ili nagore, ne mogu da kažem.

"Formati" nisu presudni u politici

■ *Na podsećanje na jednu stariju tvrdnju pesnika Izeta Sarajlića, kako više nema "formata" u politici kao nekad, Kovačević kaže:*

■ Ruku na srce, čitav prethodni period išao je u pravcu mediokratizacije i to je, na izvestan način, trend i u svetu. Ne može se to poreći, bez obzira što nam često izgleda da je ono što je bilo ranije bilo i bolje. Velikih političara tipa Ruzvelta, Adenauera, De Gola, Čerčila, pa i Branta, Šmita... sve je manje. Delom je to rezultat rutinizacije političkog procesa, pa, možda, i ne tolikih izazova za krupne političke rezove.

Za nas to samo po sebi ne treba da bude zabrinjavajuće, jer ipak imamo jedan ukupni okvir u kome se možemo kretati i koji važi, prvi put u istoriji za sve zemlje regiona, uz realno odsustvo opasnih aspiracija pojedinih evropskih zemalja, ili velikih sila prema nama. Jednoj Sloveniji i ne pričinjava veliki problem što nema velikog političkog lidera, jer su to ljudi koji su racionalni i odgovorni. Da li su i veliki, to je pitanje. Ako su kompetentni i odgovorni, oni su za svoj narod i veliki. I mi ne treba da tragamo za nekim novim Pašićem. Mi smo imali jednog nesumnjivo briljantnog, prodornog i odlučnog političkog lidera, koji nije stigao, nažalost, da se potvrdi i kao veliki, a uz to je činio i nesumnjive greške (kao što su činili i neki nesporni veliki političari). To je bio Zoran Đinđić, ali sada ne možemo da idemo u potragu za novim liderom. Mnogo je važnija odgovornost prema ukupnom putu, ne ova načelna "prema Srbiji", "prema narodu", nego odgovornost prema poslu koji se vrši. Posebno ono što je dugo bila naša slabost - razumeti i pažljivo osmatrati ambijent, regionalni, evropski i ukupni međunarodni.

Najslabija tačka Slobodana Miloševića, koji je, bez sumnje, inteligentan i bistar čovek, bila je što nije razumevao međunarodni faktor i što nije umeo strateški da razmišlja. I mi sada, ako hoćemo da se inatimo, bilo zbog domaćeg biračkog tela ili ignorantske arogancije, i da sa potcenjivanjem govorimo o "toj Evropi", "tim Amerikancima", "pa šta oni rade" (a rade mnoge nemoralne stvari, o tome nema zboru) bićemo na stranputici, jer ništa od toga nemamo. I kao mi da njihovom nemoralu suprotstavljamo neki naš visoki moral. Ne može se tako olako reći za prethodnu Vladu da je bila "podanička vlada", jer to jednostavno nije tačno.

Maloj zemlji su potrebni političari, kao što su bili Miloš i Pašić, koji će tačno znati gde smo i šta nam valja činiti, upravo da bismo opstali i ostali na nogama. U protivnom, vraćamo se na ono lažno i neodgovorno "Srbija se saginjati neće", koje nas je i dovelo do ovako zavisnog položaja. Mislim da ne treba čekati da se pojave lideri od formata - nama su potrebni ljudi kompetentni i odgovorni i to je dovoljno. Kad je dovoljno za Norvešku, Dansku ili Sloveniju, zašto ne bi bilo za nas?

Evropski pokret - rasadnik i inkubator

Kovačević je predsednik Evropskog pokreta u Srbiji (EPuS), organizacije stvorene 1992. godine, kako kaže, u vreme "kada je sama reč Evropa vrlo ružno i izdajnički zvučala". U to vreme njihov osnovni slogan je bio "Demokratska Srbija u ujedinjenoj Evropi". Drugim rečima, evropska opcija, ali ne ona Srbija nego Srbija koja će se demokratizovati.

■ To ostaje i dalje naša glavna preokupacija, ali je dobro da se vrlo brzo shvatilo da EPuS ne treba da ostane samo mesto okupljanja antiratnih intelektualaca, već ga treba pretvoriti u jednu pravu, snažnu, nevladinu organizaciju koja će posebno okupljati mlade. I mi smo u to vreme, kada je to opozicija zapostavljala, krenuli na dva fronta - lokalna samouprava i malo i srednje preduzetništvo. Sada je EPuS svakako najjača organizacija u Srbiji, sa 30 lokalnih veća, koja, radeći na praktičnim programima koji nas približavaju Evropi, ne zaboravlja ni političku ulogu, jer se mi ne slažemo sa onima koji bi da stave znak jednakosti između ne-vladin i ne-politički. Naprotiv, mi smo politički uvek bili savršeno jasni, bili smo protiv Miloševićevog režima, aktivno učestvovali u toj borbi, ali smo bili kritički intonirani i prema dosadašnjoj demokratskoj vlasti, makar da su to bili nekadašnji naši politički saveznici. Tu kritičku distancu moramo da očuvamo. Ako smo nekad bili neka vrsta antivladine nevladine organizacije, ne želimo i nismo bili nevladina pro-vladina organizacija. Civilni sektor mora da zadrži svoju samostalnost i kritičku ubojitost. Bili smo istovremeno rasadnik i inkubator. U našim odajama su formirani i G17, i *Transparency International*, i čitav niz drugih organizacija.

Blic News, 25. februar 2004.

Intervju: Dragan Banjac

VELIKE PROMENE - ALI NE NABOLJE

Mnogo se štošta promenilo za ovih godinu dana od naše prošle skupštine. Nažalost, ne možemo reći nabolje.

Politička scena, ionako rovita i konfuzna, drastično se destabilizovala nakon ubistva dr Zorana Đinđića. Impresivno masovno ogorčenje i žaljenje za premijerom kao da je nagoveštavalo i neku novu pozitivnu energiju i mogućnost okupljanja oko ključnih strateških ciljeva za koje se on borio - reformi, tranzicije, demokratije i bržeg putovanja prema ujedinjenoj Evropi. To je kratko trajalo. Operacija "Sablja" je svesrdno podržana kao šansa za konačni obračun sa organizovanom kriminalnom mafijom koja se uvukla u mnoge pore policije, državnog aparata i politike, ali je ubrzo dovedeno u sumnju da li se to radi efikasno i u punoj meri zakonito. Čim je okončano vanredno stanje došlo je do oštih konfrontacija na političkoj sceni, ali gotovo isključivo unutar snaga koje su oborile Miloševića, a za to vreme su stranke *ancien régime*-a zadovoljno i iz prikrajka posmatrale konačan raspad antimiloševićevske koalicije i čekale svoj trenutak da se iz mišje rupe vrata na velika vrata u politički život. Predsednički izbori su propadali jedan za drugim zbog nedovoljnog odziva dezorijentisanih birača. Jednom su te izbore bojkotovali, javno ili potihom, jedni, drugi put drugi, a jedinstvena je ostala samo ekstremna populistička desnica, koja je na kraju i dobila relativnu većinu, čime je bila jako osokoljena za još agresivniji i ubedljiviji nastup na parlamentarnim izborima. To kao da nije previše zabrinulo političke snage koje su porazile Miloševića - one su postale daleko ogorčeniji i bespoštedniji protivnici međusobno nego prema šešeljevsko-miloševićevskoj opoziciji.

Krupne greške koje je napravila DOS-ovska vlada, počev od oduzimanja mandata poslanicima DSS, pa do glasanja tuđim poslaničkim karticama, samo su doprinele da glavna i, takoreći, jedina meta mnogih bude DOS-ovska vlada, a njeno obaranje ključni politički cilj. Ređale su se teške optužbe i otvarale afere, realno zasnovane ili predimenzionirane, sve drugo - reforme, tranzicija, ekonomija, nezaposlenost, evropski put - otišlo je u drugi plan. Došlo je do prekomponovanja političke scene i Vlada je izgubila parlamentarnu većinu.

Očekivalo se da izbori, po najavama Vladinih političkih protivnika, najzad prekinu spiralu ratuće nestabilnosti i opšte konfuzije i uvedu nas u luku političke stabilnosti i punog legitimitata jake vlade. Međutim, parlamentarni izbori su svima, sem strankama starog režima, doneli neprijatno iznenađenje.

Dezorijentisano i raspolučeno biračko telo je rasulo svoje glasove, tako da su najviše dobili radikali, a manje stranke su ostale bez mesta u parlamentu (uključujući i one koje su predstavljale manjine), dok su one jače dobile svaka po manji deo kolača, bez mogućnosti da formiraju koherentnu i stabilnu vladu. Posle dugih i neuspešnih pregovora, praćenih i dalje međusobnim optužbama i diskvalifikacijama, došlo je do formiranja vlade koja je manjinska, koja je vrlo raznorodna po političkim orijentacijama i koja se oslanja na podršku SPS. Svaka vlada je na početku svog mandata po definiciji najjača i najspremnija za hrabre poteze i nove prodore, jer su izbori još daleko. Ova je, nažalost, slaba od formiranja, jer je manjinska i heterogena, a politička kriza nije okončana, već se perpetuira, jer uskoro dolaze novi izbori, prvo predsednički pa lokalni, što znači da izborna kampanja i dalje traje. A to dalje znači da svi politički činioci prirodno gledaju da prikupe poene u biračkom telu i da se čuvaju nepopularnih poteza ili stavova, a reformski su to po pravilu.

Posebno brine što se dobro zna ko će na predsedničkim izborima biti kandidat radikala, ali je potpuno neizvesno ko će im se suprotstaviti u ime pojedinih grupacija ili, što je u ovom trenutku sasvim otvoreno, jedinstvenog demokratskog bloka. Kao da nije već dovoljno zabrinjavajuće što se tri i po godine posle pada Miloševićog režima, njegova stranka sa njim kao nosiocem liste, "iz mrtvih" vratila na veliku političku scenu, već postoji mogućnost koja nipošto nije nerealna, da stranka drugog stanovnika Haga dâ predsednika države. Kakav će tek onda izgledati ionako ugroženi imidž Srbije u svetu? Kako bi funkcionisala ta država sa predsednikom iz bivšeg režima i slabom demokratskom vladom? Nas posebno brinu lokalni izbori, jer u lokalnoj samoupravi Evropski pokret, još od vremena izbora 1996-1997, ima najjače uporište za svoje programe, projekte i akcije. Mislim da se može, bez preterivanja, reći da su nove demokratske lokalne vlasti, često za razliku od svojih kolega na višim nivoima, u velikom broju gradova u Srbiji postigle impresivne rezultate, ali, nažalost, mogu postati žrtve tekućeg desnoekstremističkog, populističkog trenda, koji će ono što se desilo na Kosovu verovatno samo ojačati.

Što se nas u Evropskom pokretu tiče, mi ćemo prema novoj vladi imati istu kritičku distancu kao i prema prethodnoj, a istovremeno smo spremni za svaki konstruktivan, ali partnerski vid saradnje, kao što i priliči civilnom sektoru u demokratiji. Mi ćemo i dalje lobirati za naše ideje i učestvovati u zajedničkim projektima i istovremeno biti kritični, ali samo prema konkretnim postupcima ili konkretnom nečinjenju, jer mi nismo ni za vladu ni protiv vlade. Taj stav je u osnovi konvergentan sa onim koji dolazi iz sveta: da novu vladu treba ceniti po delima, a ne po namerama i da joj treba dati šansu da domaćoj i međunarodnoj javnosti tokom tradicionalnih sto dana demonstrira kakvu će stvarnu, reformsku, proevropsku ili drugačiju politiku voditi. Iako delom skeptični zbog nekih izjava i kadrovskih rešenja, ne možemo prenebregnuti

značajan reformski potencijal nove vlade i najavu nastavka jasne proevropske orijentacije izražene u premijerovom ekspezu.

Jedna od naših značajnijih inicijativa, u punoj saradnji sa OEBS, biće stvaranje platforme za javan i čvrst politički i društveni konsenzus o tome šta treba da se konkretno uradi kako bi se ubrzao proces približavanja evropskim i evroatlanskim integracijama. Mi vidimo u parlamentu, dosad veoma zapostavljenom u procesu kreiranja politike i kontrole njenog sprovođenja, glavno uporište u iniciranju, formulisanju i postizanju tog konsenzusa. Počeli smo već razgovore sa novoformiranim Odborom Skupštine Srbije za evropske integracije. Mi predlažemo jedno istraživanje javnog mnjenja u Srbiji o odnosu prema pridruživanju evropskim integracijama, posle čega bi se organizovao jedan okrugli sto predstavnika svih parlamentarnih stranaka i civilnog društva, koji bi ponudio zajedničke osnove za jednu skupštinsku rezoluciju, u kojoj bi se, ne načelno već sasvim konkretno i vremenski oročeno, utvrdilo šta sve u državi i društvu treba učiniti da se ubrza i konsoliduje prilično usporeni proces pridruživanja ujedinjenoj Evropi. Naša javnost treba da zna da smo u apsolutno poslednjem vagonu voza koji sa Balkana putuje prema Briselu. Mi smo ne samo iza Hrvatske i Makedonije, koje su već podnele formalne kandidature, već i iza Bosne i Hercegovine i Albanije. Mi nismo prešli ni prvu stepenicu od predviđenih pet u procesu stabilizacije i pridruživanja zemalja tzv. Zapadnog Balkana. Dve godine je otišlo na usaglašavanja Srbije i Crne Gore, prvo o Beogradskom sporazumu, pa potom o Ustavnoj povelji i, na kraju, o harmonizaciji ekonomsko-carinskih sistema, pa ni to nije do kraja završeno. Studija o izvodljivosti koja je trebalo da dobije zeleno svetlo iz Brisela u martu, do daljeg je odložena. Možda je to i dobro, jer bi u ovom trenutku odluka verovatno bila negativna.

Ovih dana nas očekuje još jedna važna odluka, verovatno negativna ili možda odložena - sertifikat državnog sekretara SAD kao uslov za nastavak američke finansijske podrške, čije bi se eventualno uskraćivanje loše odrazilo i na našu poziciju u MMF, Svetskoj banci i na spremnost stranih investitora da ovde ulažu. Glavni uslov za ovu podršku je uvek isti - puna i neuslovljena saradnja sa Haškim sudom. Uz sve rezerve i kritike u odnosu na Tužilaštvo, opravdane ili neopravdane, sa Tribunalom u Hagu se mora saradivati, jer je u pitanju jasna međunarodna obaveza i jer se moramo najzad suočiti sa prošlošću i individualizirati, utvrditi i sankcionisati odgovornost za zločine koji su, navodno u ime nacije i nacionalnih interesa, u proteklm ratovima počinjeni.

Nedavni događaji na Kosovu su izgleda prvi put stavili ozbiljno na dnevni red pitanje šta, kada i kako dalje. Nikad dosad visoki međunarodni zvaničnici nisu upotreбили takve reči u kvalifikaciji progona Srba sa Kosova, kao organizovanog, orkestriranog etničkog čišćenja, u nastojanju da se obesmisli koncept multietničkog Kosova, time što će se i preostali Srbi oterati sa Kosova. Nažalost, dopustilo se da dođe do takođe organizovane, sramotne reakcije na progon Srba i masovno uništavanje pravoslavnih manastira i crkava na Kosovu

- paljenjem džamija u Beogradu i Nišu, kamenovanjem ambasada prijateljskih zemalja, razbijanjem radnji Albanaca i parolama mržnje i ksenofobije iz najmračnijeg prošlog vremena. Policija se pokazala nespretnom ili nevoljnom da to spreči, pa je pala nova senka na Srbiju.

Ono što se desilo na Kosvu je poraz svih triju strana i njihove politike ili odsustva prave politike - *međunarodne zajednice*, koja za pet godina i pored značajnog civilnog i vojnog prisustva nije bila u stanju da obezbedi elementarnu fizičku sigurnost Srba i drugih nealbanaca, dozvoljavajući da se jedan etnički progon, Miloševićev, zameni drugim, *albanske strane* na Kosovu, koja je htela da što pre silom isforsira formalnu nezavisnost, mada ona u mnogome faktički već postoji i koja je propustila da odlučno ustane protiv divljanja, ali i *srpske strane*, koja tokom tri i po godina nove vlasti nije uspela da ponudi ništa bitno drugačije i konstruktivnije od modela jedne već istrošene politike. Ne znam da li imamo razloga da se nadamo da će ovo što se desilo biti dovoljno ozbiljno upozorenje i lekcija za sve političke aktore i uneti jednu novu dinamiku u dosad jalov proces ponavljanja međusobno nepomirljivih floskula i zameniti ga konstruktivnim i postupnim, zajedničkim građenjem realno prihvatljivog modela rešenja za problem Kosova, koji u ovom trenutku liči na kvadraturu kruga. Bez istinske spremnosti svih strana da se problemu priđe odgovorno, ozbiljno i strpljivo, bez politikantstva i pregrejavanja atmosfere, nećemo se primaći rešenju problema a neđužni ljudi će kao i uvek biti žrtve. Najzad, ako govorimo o zajedničkoj evropskoj aspiraciji svih u regionu, mora se znati i u Beogradu i u Prištini da se sa багаžom nerešenog i pretećeg kosovskog pitanja ne može u ujedinjenu Evropu.

Evropski pokret u Srbiji je nastavio da privlači mnoge, osobito mlade ljude, da dobija nova lokalna veća, da programski obogaćuje svoju aktivnost radeći na mnogim novim, korisnim i praktičnim projektima, ne odričući se istovremeno svog prava i obaveze da kao organizacija ili u mnogim forumima iskaže jasno i glasno svoj stav o stanju u društvu. To je jedina nevladina organizacija u Srbiji sa širokom mrežom lokalnih veća praktično u svim većim gradovima Srbije, koja imaju punu autonomiju u svom delovanju, u okviru statuta i zajednički prihvaćene politike i programa Evropskog pokreta. Evropski pokret ima takođe najrazvijeniju horizontalnu organizacionu strukturu sa mnogim forumima i drugim oblicima rada. Najstariji od njih, Forum za međunarodne odnose, koji okuplja uistinu najkompetentnije poznavaoce međunarodnih odnosa u zemlji, već deset godina se sastaje redovno svake srede bez izuzetka i organizuje mnoge susrete sa stranim državicima, političkim analitičarima, ambasadorima i sa srodnim *think-tank* institucijama. Evropski pokret u Srbiji nastavlja da bude "inkubator" i "kišobran" nevladina organizacija, iz čijeg okrilja nastaju i osamostaljuju se mnoge druge NVO čije su aktivnosti na liniji realizacije programskih ciljeva Evropskog pokreta.

Slogan sa kojim smo osnovani ujesen, ratne 1992. godine "Demokratska Srbija u ujedinjenoj Evropi" ostaje i dalje naša ideja vodilja, jer Srbija nije još u punoj meri demokratska a dugo putovanje u Evropu se nastavlja, uz mnogo prepreka i zastajkivanja. Mi ćemo i jednom i drugom procesu dati svoj puni konstruktivni doprinos.

Uvodna reč na skupštini Evropskog pokreta u Srbiji,
maj 2004, Međunarodni forum

Sadržaj:

■ Etničke tenzije u jugoslovenskoj federaciji – odraz na region	7	■ Jugoslavija na kraju veka: kojim putem u Evropu i svet	140
■ Šta sam im rekao	14	■ U četiri oka sa Bojanom Lekić	145
■ Mir nije bez šansi	21	■ SAD i jugoslovenska kriza	157
■ Neispričana priča	24	■ Zalepili etiketu na čelo pa ne vide dalje od nosa	175
■ Gašenje šumskih požara	31	■ Godinu dana posle	181
■ Ekonomska saradnja u jugoistočnoj Evropi i evropska integracija	34	■ Postali smo najčudnija zemlja u Evropi	183
■ Sad je šansa	37	■ Konačno opredeljenje za Srbiju – tvrđavu	185
■ Crna rupa na jugoistoku	39	■ Odnosi između zemalja dejtonskog trougla	188
■ Mi i svet	41	■ Nova spoljna politika SRJ	193
■ Ništa ne uspeva kao uspeh	44	■ Sređivanje odnosa sa Crnom Gorom	200
■ Normalizacija "na kašičicu" – bespotrebno taktiziranje	47	■ Bez strategije, institucija i kadrova	203
■ Spoljni обруч sve više steže	50	■ Evropska republika	207
■ Demokratski protesti u Srbiji	53	■ Overi!	211
■ Konačno i druga Srbija	55	■ Kako najbrže u Evropu	213
■ Zakasneli koraci pogubni u politici	59	■ Nedeljni komentar	217
■ Sami protiv sveta	64	■ Novo vreme	219
■ Neuverljiva alternativa	71	■ Zlobne strele na račun suseda	221
■ Nema mira među maslinama	74	■ Imamo novu istorijsku šansu	227
■ Povodom poruke Evropske unije	81	■ Bolji život ili lažni nacionalni ponos	230
■ Evropa nam nije kriva	83	■ Dan Evrope	235
■ Da li je Milošević dobio određene ruke od međunarodne zajednice	87	■ Diktator sa patološkom crtom	237
■ Uslov svih uslova	91	■ Sprečavanje konflikata i diplomatija	242
■ Smisao, htenja i zablude jednog reformskog kursa	97	■ Balkanci uvek izazivaju nered	251
■ Pozicije glavnih faktora u kosovskoj krizi	101	■ Buš bi mogao da krene i na Sadama Huseina	255
■ Hoće li, neće li	105	■ Perspektive regionalne saradnje u Jugoistočnoj Evropi	261
■ Da li se radi o zaokretu u američkoj spoljnoj politici prema Miloševiću	107	■ Samo u budućnosti možemo naći budućnost	263
■ Kosovska kriza dalje eskalira	110	■ Proteklu nedelju obeležio je Hag	266
■ Koja crna Evropa!	113	■ Mudro iskoristiti ponudu dobre volje Evropske unije	269
■ Regionalni aspekti kosovske krize	115	■ Srbija i Evropska unija	273
■ Ljudska i intelektualna čestitost	119	■ Zagreb i Beograd nemaju hrabrosti do kraja normalizirati odnose	279
■ Zašto ne – sa susedima	121	■ Entuzijazam je izgleda ispario	281
■ Srbin, Jugosloven i Evropejac – o Desimiru Tošiću	124	■ Bez unutrašnje i regionalne stabilnosti nemoguće je u Evropu	284
■ Moderna kolumna	129	■ Niko nije tako dugo ubijan	294
■ Greške, iluzije, gluposti jedne arogantne politike	132	■ Vukovare, oprosti!	300
■ Odnosi između Jugoslavije i Bosne i Hercegovine	137	■ Nova vlada će u očima međunarodne zajednice biti uvek obeležena	311
		■ Velike promene – ali ne nabolje	321

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327.7.8(497.1)"1990/2004"(045/046)
339.923 : 061.1(4 : 4-12)"1990/2004"(045/046)
323.2(497)"1990/2004"(045/046)

КОВАЧЕВИЋ, Живорад

Između arogancije i poniznosti / Živorad
Kovačević. – Beograd : Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji, 2004 (Beograd :
Zagorac). – 327 str. ; 21 cm. –
(Biblioteka Svedočanstva / Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji ; br. 19)

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 86-7208-092-0

a) Југословенско питање – Међународна
заједница – 1990-2004 b) Друштвена криза –
Југославија – 1990-2004 c) Југоисточна
Европа – Политичке прилике – 1990-2004
COBISS.SR-ID 115104524